

С А Д Р Ж А Ј

1.—6. БР. КЊ. XIV (XXXI) ДРУГОГ КОЛА

СТРАНА

ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК

- 1) Minimum existantiae, од д-ра Михаила Зобкова 433

КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК

- 1) Казненоправна заштита електричне енергије у нашој краљевини, од д-ра Метода Доленца 16
2) Први Међународни Конгрес за Кривично Право у Брислу 1926 год., од д-ра Томе Живановића 81
3) Казненоправна заштита ауторских права, од д-ра Метода Доленца 169

ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО

- 1) Је ли општина државна функција и има ли право на вршење те функције или је то функција, од д-ра Ђорђа Тасића 91
2) Самоуправа и аутономија (по нашем Уставу), од д-ра Ђорђа Тасића 183

АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО

- 1) Поштанска, телеграфска и телефонска тајна, од Живојина М. Пауновића 23, 111, 218
2) Државни подсекретари, од д-ра Драгослава Б. Јовановића 346, 461

МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

- 1) Јелинашадржава стара или нова, од Слободана Јовановића 337, 449

ПОМОРСКО ПРАВО

- 1) Рад око унификације поморског права, од д-ра Анте Вероне 1

НАРОДНА ЕКОНОМИЈА И ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА

- 1) Мирабо као економичар и финансијер, од д-ра Милана Ј. Жујовића 361

СТАТИСТИКА

- 1) Аутономија Државне Статистике (Поводом пројекта закона о организацији Држ. Статистике), од д-ра Лазе М. Костића 188

ПРАВНА ПОЛИТИКА

- 1) Накнада за неправедно одређени притвор и истражни затвор, од д-ра Јосипа Весела 54
2) Повишење броја година за чиновничку пензију, од д-ра Лазе М. Костића 124
3) О праву пренгапвања чланака, изашлих у новинама и ревијама, од д-ра Јанка Шумана 238

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

1) Да ли председници општина могу у исто време бити и народни посланици, од д-ра Данила Ј. Данића	131
2) I. Неуважење владине оставке. — II. Министри-ђенерали, од д-ра Лазе М. Костића.	262
3) Да ли парламент има да примени Устав или закон?, од д-ра Ђорђа Тасића	374
4) Саопштење владе Скупштини, од д-ра Лазе М. Костића ...	376

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

1) Новчано тржиште у прошлој години, од д-ра Александра Јовановића	135
2) I. Наша спољна трговина. — II. Питање смањења каматне стопе, од д-ра Александра Јовановића	273
3) Зајмови и динар, од д-ра Александра Јовановића	379
4) Међународна привредна конференција, од д-ра Александра Јовановића	480

ПЛОВИДБЕНО-ПРАВНА ХРОНИКА

1) Зашто „Пловидбено-правна хроника“? — Пабирци по новвијој светској поморској јудикатури, од д-ра Анте Вероне	279
2) Из домаће поморско-правне јудикатуре (Бр. 1. — Примена чл. 216 Code de com. на нератне државне бродове, употребљене за јавне сврхе. — Случаји кривица код сукобана мору. — Пропис § 25 нар. да се уклоне сукоби на мору. — Течење права власности на брод), од д-ра Анте Вероне	382
3) Из домаће поморско-правне јудикатуре (Бр. 2. — Одговорност бродовласника за обавезе капетанове, ако је капетан купио робу за потребе брода. — Одговарају ли у том случају солидарно или pro rata? — Допуштеност абандона), од д-ра А. Вероне ...	485

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

1) Правни положај општинских деловођа и благајника, од Љуб. Радовановића	59
2) I. Наименовање чланова Санитетског Савета при Министарству Народнoг Здравља. — II. Један случај расподеле мандата код обласних избора, од д-ра Михаила Илића	140
3) Једна одлука Државног Савета, од Михаила Ђ. Којића ...	289
4) Административне власти и законитост указа у вези са питањем откад теку нове припадљености приликом унапређења судија, од д-ра Михаила Илића	291
5) Законодавна овлашћења из финансиских закона, од д-ра Данила Ј. Данића	388
6) Једна незгодна одредба у вези са чиновничким законом, од д-ра Михаила Илића	394
7) I. Уредба о разврставању и распоређивању техничког особља у државним штампаријама у Београду, Сарајеву и Цетињу. — II. Распуштање Народне Скупштине и овлашћења из финансиског закона за доношење уредаба са законском снагом, од д-ра Михаила Илића... ..	491

СУДСКА ХРОНИКА

1) Уговори о наслеђивању између несупруга не морају испуњавати услове једног пуноважног тестаментa, од Петра К. Влајића	64
2) Да ли се деоба може сведоцима доказивати без обзира на вредност спора?, од д-ра Адама П. Лазаревића	68
3) Да ли се тестамент, кад не испуњава у свему услове, прописане за писмени тестамент, може, у даном случају, узети као пуноважан усмени тестамент, ако су испуњене све законске погодбе, које се траже за овакав усмени тестамент?, од д-ра Јанићија Јовановића	144

СТРАНА

4) Одбачај тужбе по § 160 Грађ. Суд. Пост., од Раденка С. Лазовића	294
5) Да ли се може ставити забрана на дневницу народног посланика?, од Миљивоја Смиљанића	301
6) Један случај саучешћа у продужном крив. делу, од д-ра Јанићија Јовановића	396
7) Дуговинске обавезе и накнада штете у кућној заједници Црне Горе, од Алексе К. Магановића	397
8) Касациони Суд и принцип законитости, од д-ра Илије М. Јелића	495

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

1) Неки нови прилози за историју словенских права (I. Питање о постанку државног уређења код Словена. — II. Питање о прасловенској аграрној општини и о задрузи), од д-ра Теодора Тарановског... ..	500
---	-----

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

1) Д-р Иво Милић, За општеобавезни грађански брак (Нови Сад, 1926), од Сергија Троицког	71
2) Alfred Verdross, Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft (Wien, 1926), од д-ра Леонида Питамица	148
3) Д-р Душан Суботић, Селџак и његова пасивна менична способност (Београд, 1927), од д-ра Драгољуба Аранђеловића	305
4) Д-р Тома Живановић, Конструкција тржебног система Кривичног Права. — Конструкција једног новог правно-филозофског правца. — Дуалитет кривичних санкција, казне и мере безбедности (Београд, 1926), од д-ра Ђорђа Тасића	311
5) Хафиз Абдулах Бушатлић, Породично и наследно право Муслимана (Сарајево, 1926), од Османа Нури Хаџића	312
6) Gaëtan Piron, Les Doctrines Economiques en France depuis 1870 (Paris, 1925), од д-ра Милана Ј. Жујовића	317
7) Dr. Gregor Krek, Grundzüge des Verfassungsrechtes des Königreichs Serben, Kroaten und Slowenen (Breslau, 1926), од д-ра Ђорђа Тасића	402
8) Bertrand Nogaro, Finances et Politique. (Paris, 1927. VIII+223 str. Giard), од д-ра Јована Ловчевића	408

БЕЛЕШКЕ

1) Љубомир Вуловић, Наш самоуправни проблем (Београд, 1925), од д-ра Др. Аранђеловића	74
2) Д-р Радомир С. Поповић, Проблем унификације приватног права: о стапању трговачког и грађанског права у једну општу теорију о облигацијама (Суботица, 1926), од д-ра Д. Ар.	75
3) Судска пракса у 1925 год., уредио Србислав М. Ковачевић, судија Кас. Суда у Београду, од д-ра Д. Ар.	76
4) Конгрес Међународног Друштва за правну и привредну филозофију, од Ђ. Т.	76
5) Конгрес представника Јавног Права у Немачкој, од Ђ. Т.	78
6) Конгрес правника	80
7) Dr. Ernst Swoboda, Das allgemeine Gesetzbuch im Lichte der Lehren Kants (Graz, 1926), од д-ра Д. Аранђеловића	150
8) Милорад Зебић, О валоризацији, са текстом закона од 7. VIII.-1926. год. (Београд, 1927), од Николаја Д. Пахорукова	151
9) Награђени темат	152
10) Исправке	152
11) † Рад. Радосављевић, од Ж. М. Перића	324
12) † Paul Fauchille, од И. А. П.	324
13) Педесетогодишњица Лионскога Правничкога Факултета, од Ж. М. Перића	325

14) Јубилеј проф. д-ра Р. Ашафенбурга, од Ж. М. Перића ...	327
15) Италианско Кривично Право, од Ж. М. Перића ...	328
16) Нов закон о адвокатима у Италији, од д-ра Д. Ар. ...	329
17) Бечка правила од 1926. год. о обрачунавању различитих валута, од д-ра А. Вероне ...	330
18) Живојин М. Перић, редовни професор Беогр. Универс., Die Ehescheidung nach serbischem Recht (Берлин, 1926); — Les travaux d'unification du Droit civil en Yougoslavie (Bruxelles, 1925), од д-ра Д. Ар. ...	332
19) М. Константиновић, проф. Суботичког Факултета, Staat's angehörigkeit in Jugoslawien unter besonderer Berücksichtigung der Friedensverträge, од д-ра Д. Ар. ...	333
20) С. Баламезов, Парламентарна управа у Италији (Софија, 1924), од И. А. П. ...	334
21) Spomenica na Drugi Kongres Pravnika Kraljevine S. H. S. u Ljubljani od 9. do 11 septembra 1926 god., uredili: Dr. Metod Dolenc i Dr. Rudolf Sajovic (Ljubljana, 1927), од И. П. ...	335
22) Инж. Драгомир Андоновић и адв. Милан Влајковић, Први нацрт пројекта за закон о катастру (Београд, 1926), од И. П. ...	335
23) Стечај за професора университета ...	336
24) Доктор права hooigis causa ...	408
25) † Димитрије Војиновић, од Ж. М. Перића ...	408
26) Божидар С. Томовић, Наследно Обичајно Право у Црној Гори (Београд, 1926), од д-ра Д. Аранђеловића ...	409
27) D-r Pavao Rastovčan, Moral i dobri običaji i zloraba prava u građanskom zakoniku (Zagreb, 1927), од д-ра Д. Аранђеловића ...	409
28) Д-р Арсен М. Чубински, О застарелости у грађанском праву, са предговором проф. Живојина М. Перића, од д-ра Д. Ар. ...	410
29) Д-р Чедо Марковић, Дигиева правна теорија (Суботица, 1926), од Ђ. Т. ...	410
30) Substanz und Funktionsbegriff in der Rechtsphilosophie, von D-r Siegfried Marek (Tübingen, 1925), од Ђ. Т. ...	412
31) Правна помоћ између нас и Аустрије, од М. Ф. Б. ...	412
32) Једна одлука Швајцарског Савезног Суда из акционарског права, од д-ра Д. А. ...	412
33) Конгрес правника ...	413
34) D-r Rayko Djermanovitch, Le traité de Versailles et les matières premières, од Ст. Пр. ...	510
35) Конгрес правника ...	511
36) „Mjesečnik“ ...	511
Нове књиге ...	152, 336, 512

ДОДАТАК „АРХИВА“

— Службени део —

1) Ко наслеђује у задругама (Начелна одлука о. с. Кас. Суда.) ...	153
2) О надлежности грађ. судова за суђење по споровима деловођа и осталих општинских службеника због неиздате им плате (Одлука о. с. Кас. Суда.) ...	161
3) О тумачењу и примени чл. 59. Уредбе о убрзању рада код судских и иследних области (Начелна одлука о. с. Кас. Суда.) ...	161
4) О расправљању истакнутих у парници споредних питања — о одбачају тужбе и о застоју са расправом спора услед обелодањеног кривичног дела (Одлука о. с. Кас. Суда.) ...	165
5) Нацрт законских прописа о законском наслеђивању у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (израђен у Сталном Законодавном Савету при Министарству Правде) са претходном примедбом и објашњењима (мотивима) Живојина М. Перића ...	415

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

СТРАНА

Аранђеловић д-р Драгољуб	74, 75, 76, 150, 305, 329, 332, 333, 409, 410, 412
Бартош, Милан Б.	412
Верона, д-р Анте	1, 279, 330, 382, 485
Весел, д-р Јосип	45
Влајић, Петар К.	64
Данић, д-р Данило Ј.	131, 388
Доленц, д-р Метод	16, 169
Живановић, д-р Тома	81
Жујовић, д-р Милан	317, 361
Зобков, д-р Михаило	433
Илић, д-р Михаило	140, 291, 394
Јелић, д-р Илија	499
Јовановић, д-р Александар	135, 273, 379, 480
Јовановић, д-р Драгослав Б.	346, 461
Јовановић, д-р Јанићије	144, 396
Јовановић, Слободан	337, 449
Којић, Михаило Ђ.	289
Костић, д-р Лазо М.	124, 188, 262, 376
Лазаревић, д-р Адам П.	68
Лазовић, Раденко С.	294
Ловчевић, д-р Јован Ст.	508
Матановић, Алекса К.	397
Пауновић, Живојин М.	23, 111, 218
Пахоруков, Николај Д.	151
Перић, Живојин М.	324, 325, 327, 328, 408
Пигамиц, д-р Леонид	148
Пржић, Илија А.	324, 334, 335
Радовановић, Љуб.	59
Смиљанић, Миливоје	301
Тарановски, д-р Теодор	500
Тасић, д-р Борђе	76, 78, 91, 183, 311, 374, 402, 410, 412
Троицки Сергеје	71
Хаџић, Осман Нури	312
Шуман, д-р Јанко	238

ANALI PFB | anali.rs

Штампа Графички Институт „Народна Мисао“. А. Д. — Добрачина 47.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVII ДРУГО КОЛО

25. Јануара 1927.

КЊИГА XIV (XXXI) Бр. 1.

РАД ОКО УНИФИКАЦИЈЕ ПОМОРСКОГА ПРАВА*)

Море спаја крајеве, државе и народе, море братими, море интернационализује. И сама трговина по природи својој козмополитска, постаје светска, интернационална у пуноме смислу ријечи тек на океану, посредовањем поморчевим. Нема двојбе, море и пловидба по мору, а с њима и трговина су стубови интернационалности.

Држимо ли то на уму и помислимо ли у другу руку, да је поморско право наука о правним односима, што настају баш из те пловидбе и трговине по мору, морамо из те двије премисе повући закључак, да је поморско право по природи својој интернационално *par excellence*. Зато и истичу писци универзалност поморскога права као једну од његових карактеристика. Осебујност прилика изазивље потребу засебна права, па будући да су те прилике свуда скоро исте — исте тешкоће, исте борбе с елементима, исте опасности и погибије, једном ријечи исто течење тврдога поморског круха „са седам кора“ — природно је да и без обзира на међусобни додир и утјецај на мору, већ одатле настане једноличност тога засебног права¹⁾

Него, могло би се рећи (та се мисао свакоме намеће на први мах) ако је поморско право универзално, интернационално, чему онда цијели напорни рад око унификације његове, — кад та унификација и није но интернационализација?

Тај би приговор био оправдан, кад би се могло не рачунати с историјом. Историја је наике дубоко задрла у развој поморскога права и скренула му ток са природнога пута или боље развела му је јединствено корито у сто малених тракова, а наш

*) Из предавања држаног 3. децембра 1926. у Удружењу српских правника у Београду.

1) Пор. W ü s t e n d ö r f e r, Schiffahrtsrecht, стр. 11.

рад око унификације иде за тим, да се ти тракови опет слију у један, да се опет сврну у исконо јединствено корито.

Дакако данданас немамо више посла са оним безбројем таквих тракова, што их је било у своје вријеме, јер су прилике опет по неколико њих сабрале у једно, али је та рецимо „несвјесна“ — унификација, која се толико разликује од наше, по мојему схватању, данашњему раду око изједначења више шкодила, него користила. Лакше је свладати више омањих поточића него три четири ријеке, које из њих настају а које грдно деру. А да је оно неколико тисова (калупа) поморскога права, што настадоше „несвјесном“ унификацијом, жилаво и крпко, видјет ћемо касније . . .

Али пређимо са апстрактнога на конкретно. Ствар стоји овако, ако узмемо и овдје за исходиште римско право:

Док је трајало римско царство, важило је једно поморско право на свој оној огромној територији. Римљани нијесу додуше сачинили један засебан кодекс поморскога права, али су и на овоме пољу, као свагђе у области права, поставили правила, која су још данданас основице поморских закона а која су, како рекох, у своје вријеме била универзална значаја. Али је касније дошао онај други свјетски потрес, који је испрвице уздрмао темеље тога огромног царства, па му је расклимао цијелу грађевину и напоскон распарчао царство и прогутао му једно парче, западно царство. Тај је свјетски догађај дубоко утјецао на развој поморскога права.

Док је наимае трајао тај хисторијски процес, спала је поморска пловидба и трговина као мало када¹⁾ — безмало на примитивни степен — па кад су најприје талијански градови, па онда они Јужне Француске и источне Шпањолске почели дизати главу, њихова је поморска пловидба и трговина имала сасвим друго лице. Нема више великих римских бродова; нема поморскога предузетништва на широкој капиталистичкој бази; замео се траг силноме некадашњем богатству; била и битисала сва она велика радна снага — *longa manus* лијена господара — откад је кршћанство робу пришапнуло чудотворну ријеч „слобода“; географија застала, наутика назадовала, сигурности од гусара — које су напоскон Римљани били утукли — као

1) За све ово поп. R e h m e, *Geschichtliche Entwicklung der Haftung des Reeders*, стр. 20 и ту cit. G o l d s c h m i d t.

да није никада ни било и т. д., па је пловидба по мору, у колико је уопће има, примила форму примитивне задругарске заједнице — сарадње радне силе и капитала — а лице опремача (*exercitor*) и капетана (*magister navis*) стапа се у једно; често је дапаче то лице подједно сам трговац . . .

Те су нове прилике захтјевале ново право. Тако је настало обичајно право у појединим градовима, па, како није било ни јединствене законодавне руке ни јединствене моћне централне власти, а сваки је град живио о себи, тако је сваки град санкционисао своје обичајно право. И тако имамо локално поморско право града *Амалф*, право *Пизе*, *Генове*, *Венеције* и т. д. То је оно сто тракова, у које је разведено корито поморскога права.

Неко вријеме постојало, а то се стање донекле измијенило. Нешто милом (трговином), нешто силом (борбом за међусобно тамањење) долазио у ужи додир град с градом, па се поготово под утјецајем природене тенденције к универзалности, право с правом мијешало и укршћавало. При томе испливало боље од бољега, па се обрало и сабрало у збирке, које су важиле на ширему подручју. Тако су постале н. пр. *Олеронска правила* и *Висбиско право* на сјеверу и на Средоземном мору гласовит *Consolato del mare*, који је и код нас био на снази.

Иза овога првог „несвјеснога“ корака пут изједначења долази други. И кад су настале велике државе троимене са оном централном снагом и јединственом законодавном руком, чијој смо оскудици приписали постанак толиких локалних права, хтјели су моћни краљеви и владе њихове имати своје домаће националне законе. Тако се почело ковати поморско право — почело се, може се рећи, у другој половини XVI. вијека, али је прије израде францескога *Code de commerce* кодификација постигла замјерну висину тек францеском *Ordonnance touchant la marine* од 1681. год. која је важила и код нас. *Ordonnance* је епохална појава, епохалнија него *Consolato del mare* и остале збирке, и то из два разлога. Она је црпала на три различна извора, од којих је један романскога рода (*Consolato del mare*), други германскога (*Олеронска правила*), а трећи је задахнут римским правом (*Guido de la mer*); слика је дакле, барем од чести три врела у једно. У другу је руку својом систематском

и законском техником, па и садржином својом на такој висини, да је била узор другим радовима те врсте¹⁾.

Друга књига францескога Code de commerce, која садржи поморско право и која је и код нас још данас позитивно право, рецепирала је скоро слијепо Колбертову Ordonnance и то оправдава Вистендорферов приговор, да је већ у бешици имала на лицу старачке пјеге, јер прилике од 1807. год. нијесу више оне од год. 1681. Уосталом је Code de commerce освојио све латинске и многе нелатинске земље у Европи и изван ње, а јасноћи, краткоћи и чисто францеској љепоти и лакоћи његовој диве се цијели свијет.

Међутим је и Немачка, која је толико напредовала на сваком пољу, изразила своје поморско право садржано у *петој књизи трговачкога закона од 7. децембра 1862. год.*, а који је наишло на велик отпор свих привредних и правних кругова нашега приморја, па код нас није никада важило нити важи данданаас, премда су остале књиге истога законика на снази у далматинско-словенском правном подручју. Нјемачко је поморско право много пуније, савршеније и савременије од францескога, али је теже, гломазније и казуистичније. Надахнуло је уосталом не само *скандинавско* него и друга новија права (*талијанско, шпањолско, јапанско* и т. д.)

Трећега је калупа *енглеско-американско* поморско право. Уколико је кодификовано, техника, систематика и терминологија тих закона је за нас, који смо одгојени у класичному духу, римскога права, одвише необична, чудновата, како ћемо осјетити, ако се будемо бавили неким најновијим конвенцијама, за које се може рећи да на себи носе жиг „made in England“. Уколико није кодификовано, има то право — као год и обичајно велику предност, да се може лакше прилагодити приликама савременога живота. Како се поморска трговина развија — да употребим један савремени израз — аутомобилском брзином а законодавну машинерију као да (више или мање свуда) вуку сеоска кола, то су поморски закони у свим државама, како је нетко духовито рекао, више или мање пуни „лажи“, јер се дотична наређења не примењују. То се најмање може рећи за енглеско-американско поморско право.

Та су три типа поморскога права, са неколико различних

¹⁾ Пор. R e h m e, cit., стр. 139.

нианса у танчинама појединих закона истога типа, оне ријеке, за које сам рекао, да их је тешко свладати. Енглеско право заступа половицу свјетске тонаже која влада на океанима; нјемачка је трговачка флота прије свјетскога рата била друга по реду а сада је већ постигла двије трећине предратне снаге; францески је утјецај у најмању руку остао на старој висини представници појединих група су освједочени, да је њихово право најбоље, национални понос и старе навике чине своје — па ето тешкоће да се сагласе ма и компромисном формулом у толико питања, која су и у суштини различно нормирана.

Него живот и његове потребе захтевају безобзирно да се о њима води рачуна. Пловидба и трговина је свјетска; бродови који вриједе милиона и крију у својој утроби милијоне вриједности и на хиљаде драгоцјених људских живота, испреплели су мора као мрежа; иду у најудаљеније крајеве и за неколико сати прелазе можда преко више житких државних граница или тачније прибрежних мора; погибије и опасности расту. с напретком технике и с развојем поморских посала; спорови, који одатле настају, су на дневном реду, па се не може трпјити, да њихово ријешење зависи од слијепе среће, на име од тога, на којему је мору спор настао, дотично који суд о њему суди и које колизијске норме интернационалнога права он признаје. Тако стање које заиста не доприноси правној сигурности, не трпи трговина. Нема дакле друге — поморско право треба интернационализовати.

Али како? Први су гласови, који се за то дижу, а и први конкретни покушаји неодређени и незгодни; тек искуством се долази до организације рада, којој је осигуран успјех.

Част и слава, да је с универзитетске столице пао први поклик за изједначење поморскога права, иде краљевини *Италији*. Проф. Mancini универзитета у Торино је 1852 у својим *Provisioni al Corso di diritto marittimo* поставио тај захтев, а девет година касније је гласовити и духовити de Coursu написао дјелце *D' une réformation internationale du droit maritime*, које је већ конкретније. За њима су се повели и други, а између њих и много касније и писац међународнога права Fiore (*L'Anave commerciale nei suoi rapporti col diritto internazionale. Necessita di un diritto uniforme*, 1882, у часопису „*La legge*“¹⁾)

¹⁾ Поп. Berlingieri, Verso l' unificazione del diritto del mare, стр. 3.

Поклик теоретичара није дакако тако брзо могао продријети у јавност и предобити јавно мишљење, али мало по мало налази одјека. Као што камен бачен у море чини испрвице мање па све шире колобаре, тако и мишљење њихово захвата све шире кругове. одазивљу се најприје неки парламенти (опет талијански 1863. на предлог истога Манцини, па друга комора низоземских савезних сталеза 1874 и 1878, који предлажу, нека се међународним конвенцијама изгледе разлике у приватно-правним наређењима појединих држава.¹⁾

Сматрајући да је освједочење о потреби изједначења поморскога права дубоко продрло и у шире кругове, сазвала је *белгијска влада* — неуморна у овоме погледу — године 1885 конгрес у *Анверсу* а 1888. године у *Брислу*. Касније су се држали тако конгреси (у *Genovi*, *Washingtonu*). На неким од ових конгреса било је заступано до 25 држава, а заступали су их људи на гласу у својој струци. Претресла су се најважнија питања, расправљало се дубоко и широко о најразноврснијим проблемима приватнога и јавнога права, дискусија се водила у свакоме правцу: у смјерници, не би ли се поставила јединствена колизијска правила, не би ли се могло наћи једно право, које би могло бити калуп, узор осталих и т. д., донијело се лијепих закључака, чуло се красних предлога, па ће акта тих конгреса остати увијек изврсна подлога за изградњу јединственога поморског права — будућности. Велим будућности, јер се, поред свега тог апарата и стицаја толиких прилика није ипак дошло до конкретна, позитивна успјеха — не узме ли се, да је вашингтонски конгрес, који је трајао нешто мање од три мјесеца и на којему се расправљало и о јавноправним питањима, допримо замисли, да нека јавноправна наређења енглескога поријекла прихвате (без међународне конвенције) и остале државе, н. пр. *прописе да се уклоне сукоби на мору* (код нас уведени 1897.), *прописе кодекса за сигнале* (код нас почевши од 1869. године), *прописе о баждарењу бродва* (први прописи код нас су ступили на снагу год. 1871), итд.²⁾

Чему такав неуспех? По мојему суду из два разлога, бива: јер се подједно много тога узело у претрес и јер није било праве, добре организације, кадре да освоји за конкретно ријешење

1) Пор. Lohr, л. с.

2) Ibidem, стр. 41 и сл., Wüstendörfer, стр. 36 и сл.

појединих питања јавно мишљење, поготово у оним државама, у којима је јавно мишљење мјеродавно и за Владу.

Приватној је иницијативи било придржано да нађе тај прави пут к унификацији.

Не може се доиста рећи, да је сретне руке била у томе погледу лондонска *Association for the promotion of social science* од год. 1857 — са програмом, за који би се могло рећи: *de omni scibili humano et de quibusdam aliis* — а на чијим се конгресима у *Гласгову*, *Лондону* и *Јорку* расправљало без успјеха о поморској хаварији¹⁾.

Поморска је хаварија питање од велике важности. Поред засебне хаварије постоји наине и заједничка, које се од прве разликује у томе, што је не сноси онај на чијој се властини десила штета, него се разређује на брод, товар и возаринау. Под појам заједничке хаварије пада она, која је проузрокована својевољно у накани, да се спаси брод и товар, а с успјехом, да се спасило једно или друго. Тако је барем по нашем праву. Али ти услови нијесу свуда исти, нити је свуда исти размјер, у којему брод, товар и возарина носе штету, а да ни сама дефиниција не одговара потпуно за сваки поједини случај, види се и из казуистичкога нормирања овога питања у свим поморским законима. Томе се свему уосталом не можемо чудити, ако држимо на уму мало прије прегледни и кратко оцртани развој поморскога права. Чим пловидба прими задругарску форму па учесници заједнички носе морске опасности, помиче се више или мање граница између двије врсте хаварије. И наши далматински средовјечни статуту сматрају н. пр. — исто као и псеудородско право—заједничком хаваријом и штету од пљачке гусара.

Било томе како било, чињеница је, да се, поготово у тачинама, не подударују у томе сва права, па, будући да се по признатој колозијској норми, примјењује право, које важи у одредишту брода, разумљива је жеља, да се то питање што јединственије уреди. И збиља се нашло уређење, које се бољом организацијом прихватило посла.

1873. године се наине основало у Брислу удружење, које се данас зове *International Law Association* а које има и секцију за поморско право. Полазећи са стајалишта, да су норме приватнога поморског права, уз мало који

¹⁾ Пор. *Berlingieri*, л. с. стр. 4.

изузетак, диспозитивне природе, помислише чланови овога удружења, да је најбоље споразумно уредити спорна питања у предмету хаварија па обвезати се, у свим уговорима, политикама коносманима, да ће се по тим правилима поступати у свакоме случају спора. Тако постадоше т. зв. *јоршко-анвершка правила* (*Y o r k - A n t w e r p R u l e s*) *од год 1890*, која нијесу узакоњена ни у којој држави нити су утврђена било којом међународном конвенцијом, али се као *lex contractus* примјењују у цијеломе поморском свијету.

Овај је систем и програм рада доиста једноставан, и брз, јер, ако се мјеродавни кругови споразуме, могу практички провести своју одлуку без чекања да спори законодавни stroj пристане на то. Али није без мане, јер нема принудне силе, па се могу догодити и неспоразумљења, како сад баш бива са ревидираним јоршко-анвершким правилима (*ревизија од 1924 год. у Хагу*), које по последњим вјестима у стручним новинама, Нијемци и Американци неће да у цјелини прихвате, тврдећи, да нијесу сарађивали код припреме ревизије па нијесу ни у Хагу могли утјецати на израду њихову.

Ово је удружење свакако врло заслужно и зато, што је одмах, увидјело, како је поморски возарски посао уопће а коносман у њему напосе најважнији дио поморскога права — око њега се као око оси врти цијело поморско право — те је живо прионуло, да и то питање уреди. Успјело није доиста да се свуда прихвате формулари и типови предложених коносмана, иако је прилично тога фактично уведено код већих поморских друштава, али је ствар и утолико дозрела, што су његова т. зв. *хашка правила од 1922. године* — која се баш тичу транспорта по мору на основу коносмана — већ године 1922. била предметом претреса на међународној дипломатској конференци у Брислу, јер је ствар узело у руке друго једно удружење, које је стекло још више заслуга за унификацију поморскога права.

То се удружење зове *Comité maritime international*, а основали су га у Анверсу 1897. године два заслужна и дубока познаваоца поморскога права, *E. H. Lejeune* и *Louis Franck*, окупивши у то коло поред највећих правничких сила и *АНДРЕЈА*, што је најважније између привредника и привредних установа. У њему су заступане све поморске државе. Поред тога, што иде, како му име каже, само за изједна-

чењем поморскога а не и других права, па може као свој рад концентровати на томе пољу, има и ту предности, да му је цијели устрој и радни плен веома вјешто и згодно смишљен, па му је и успјех а priori осигуран. Башка што и овђе — као и код International Law Association — теорија и пракса, знаност и искуство ступају руку о руку — припремни је рад повјерен приватној иницијативи, а службени се апарат покрене тек у последњи час, кад је све скоро готово, да даде свој благослов. То бива овако:

Удружење настоји, да се у свим поморским државама оснују слична национална удружења — такво једно удружење *животари* и код нас — која остају с њиме у тијесној вези, тако да већ сами међународни потицај ових различних удружења доприноси међусобноме упознавању. Comité maritime internationale је тако нека врста централе, која потиче на рад национална удружења тиме, што их шаље на претрес и мишљење поједина важна питања, која се имају решити. Свако национално удружење одговори на питања садржана у посланом му questionnaire дотично пошље затражено мишљење. Кад су припреме за подробнији претрес питања добро напредовале, урече Comité — изменице у различитим градовима — конференцију, у којој учествују сва национална удружења и на којој се расправља и доносе закључци о појединим питањима стављеним на дневни ред дотично о „avant-projet“ или „projet“ међународне конвенције израђеном на основу претходнога рада од Comité-а или од комисија или преткомисија изабраних ad hoc на конференцији. О свему томе, навластито и о раду тих засебних комисија и поткомисија издаје Comité објештења (bulletin), из којих се разбира и то, како се које питање схвата у појединим државама, какви закони постоје о томе, и т. д. — што опет битно доприноси међусобном упознавању и зближавању дотично компромисном изглађивању разликости код унификације. Кад ствар сазре за конкретан предлог међународне конвенције, обрати се Comité *белгијској влади*, а ова сазове међународну дипломатску конференцију, на којој се износи на претрес и одобрење дотични предлог. Буде ли среће, да је делегати дотичних влада потпишу и да их по начелима свога устава ратификују дотичне државе, ето решења, које — као на плод заједничког приватног и службеног рада теоретика и практичара — одговара приликама и потребама и веже потписнике.

Тако су се поред великог броја приватних конференција држале дипломатске конференције у Брислу 1905, 1909, 1910, 1922 и 1926. год.

У рад се узело изнјприје јединствено утврђивање извесних правила о сукобу бродова и, у вези с тиме, о *помагању и спасавању на мору*. Код сукоба је очигледно главно питање, тко ће сносити штету. А нити су сви закони предвиђали све могуће случајева сукоба, да је несрећу проузроковала виша сила, да је двојбено питање кривице, да је несрећу скривио један брод и да је несрећа настала обостраном кривицом нити су сви они случајеви који су у законима предвиђени, једнако свуда нормирани, поготово не у овоме потоњем случају и кад се ради о двојбеним случајевима. Бродовласник није у тим случајевима никада био сигуран, хоће ли суд пресудити, да сваки брод сноси своју штету или да се сва штета дијели у размеру кривице дотично пола и пола; осигуратељ није могао знати код склапања уговора, на чему је. Узмимо да брод А претрпи штету од Дин. 800.000 а брод Б штету од Дин. 100.000. Ту је питање среће — гђе се десила несрећа, који ће суд о њој судити и коју количијску норму примењује тај суд — хоће ли бродовласник дотично осигуратељ брода А сносити штету од Дин. 450.000 (Дин. 800.000 + Дин. 100.000) или од Дин. 800.000, а исто тако бродовласник или осигуратељ брода Б штету од Дин. 450.000 или од Дин. 100.000. Конвенција је ту велику двоумицу сретно решила. Двоумица о узроку сукоба изједначена је са сукобом због *vis maior*, а у случају обостране кривице, одговара за сву штету сваки брод у сразмјеру степена кривице, дотично, ако се степен кривице не може утврдити, одговара сваки брод за половицу штете.

А ако је на броду био пилот (водић, пељар), којег је капетан по постојећим законским наређењима дотичног места *морао* узети на брод, па је тај пилот, који је водио брод, скривио сукоб? И ту се у коштац ухватише за претреса конвенције два супротна схватања. Конвенција се одлучила за схватање, да то не мења начела о снашању штете — иако је ступање на снагу тога наређења, како ће мо још видети, придржано.

Ни у питању помагања и спасавања на мору није било мање несугласица и двоумица. Чак и у том су се размимолазили, што је помагање и спасавање дотично примењују ли се иста правила код притицања упомоћ, кад је брод још у власти вођа као

и онда кад је овај изгубио власт над бродом. А још спорније је било питање, има ли се у закону санкционисати дужност помагања и спасавања. Додуше сви су признали ту дужност — која је нашим поморцима била увек света и у вршењу које се толико одликовања заслужиле — али је по среди било питање, ради ли се о хуманитарниј или о правној дужности и какве последице настају за бродовласника у овоме потоњему случају, ако капетан повреди ту своју дужност. Оба су се питања решила практички: помагање и спасавање су изједначени, а утврђено је, да бродовласник не одговара за капетаново поступање, које се коси са горе поменутом дужности.

Дакако, то нијесу једина питања, о којима је било двоумице и несугласица, али се данас код краткога прегледа цијелога унификационог рада на пољу поморскога права мора задовољити с овим разматрањима.

Било како било, на дипломатској конференцији од 1910. године потписане су обе конвенције а биле су и ратификоване те су прва, лијепа позитивна тековина рада око изједначења поморскога права, то љепша и кориснија, што јој посљедице осјетише и национална права. У једној и другој конвенцији је наиме истакнуто, да за правне односе нормиране у конвенцији важе наређења домаћега права, ако су сви интересенти у спору држављани оне државе, чији суд пресуђује спор. Али као што су многе државе — на пр. *Францеска, Њемачка, Италија* и т. д., — конвенцијално право преточиле у домаће, тако је и бивша *Аустро-Угарска*, којој није успјело да у 144 године изradi ново поморско право, протегла 1912. године наређења конвенција и на област домаћега поморског права, тако да је тај закон једина свијетла точка у густој тами нашега сиједог и пресиједог поморског права.

Већ код претреса поменутих конвенција осјетила се тијесна веза између сукоба на мору и *питања одговорности бродовласника* за дјела капетана. Зато и јест, како већ поменух, нормирано, да чланак, који напрћује бродовласнику и посљедице кривичне принуднога пилота, остане *in suspensio*, док се међународно уреди питање одговорности бродовласника за дјела капетана.

Средовјечно је право наиме мало по мало одступило од начела потпуне одговорности бродовласника за чине капетана, али је код ограничавања те одговорности у различним краје-

вима ударило различним путем. Док у Њемачкоме праву важи т. зв. *егзекутивни систем* — из првога почетка је одговорност бродовласника стегнута на т. зв. *fortune de mer*, т. ј. на брод, који је у питању, са возарином — одговара бродовласник по Францеском систему лично и неограничено у начелу, али може абандоном, бива да изјавом да напушта вјеровницима брод и возарину, стегнути те одговорности на *fortune de mer* (*систем абандона*), а по *енглеском систему* одговара према томе, јесу ли штетовале ствари или је по среди чија телесна повреда, са 8 или са 15 фунти по тони. Док дакле енглески бродовласник мора у сваком случају готовином измирити, францескоме дотично нашем бродовласнику штету, коју му је нанио његов капетан, може францески или наш бродовласник рећи енглескоме: ето ти брод, који лежи надну океана и возарина, коју је брод за-служио, на томе путу — и наплати се; више не дам. Очигледно је, да су се интересовани кругови бунили против овога стања ствари, које може довести до најосјетљивијих неправича, па је природно, да је *Comité* одма по својему постанку узео у рад ово питање. Али је то био тврд орах! Борба је била оштра. Тешко је било сложити присташе њемачкога и францеског система, а још теже ова два система — криво окрштена именом континенталног система, јер нијесу једно и јер се францескоме систему приближује и сјеверо-американски — довести у склад са енглеским. Све се покушало; предложила су се и компромисна немогућа ријешења, која су дужнику признавала право, да бира један или други систем — само да се дође до јединства. Напокон је здрава памет превладала и показала нужду, да се привати један систем, и то онај, који је најпростији — енглески. И тако је на бриселској конференцији од год. 1922 потписана конвенција, којом се у међународноме односу прихваћа енглеско право у питању одговорности бродовласника за дјела капетанова.

Него у не мањој тијесној вези с првом конвенцијом стоји и питање *поморске хипотеке* и *поморских привилегија*. Ови потоњи су нека врста законскога права залогe, не требају бити укњижени а наплаћују се прије хипотеке, па штeде поморскоме кредиту. Код нас их има сада једанаест и намирају се по точно, одређеноме реду, али свуда није тако¹⁾. Ни по броју, врсти,

¹⁾ Пор. Ripert, Dr. mar. 1157 сл., 1015 сл., 1047, 1062 и др.

обиму, трајању, ни по рангу нијесу једнаки у различним поморским правима, а у Енглеској нијесу уопће законом утврђени. Ни за хипотеку, која свуда не постоји, нити има свуда исто име (на пр. *pegno navale* у Италији, *mortgage* у Енглеској), не може се рећи да су закони јединствени. То па чињеница, да се ексекуција у свакоме мјесту проводи по домаћему закону суда, код којег се води, и да у погледу хипотеке и привилегија важи као колизијска норма час право заставе, час *lex rei sitae*, доводи у пракси до болних изненађења. Наш је *Comité* зато с пуним правом посветио велику пажњу овоме питању, настојећи, да у једну руку хипотекама редовито стеченим и уписаним по домаћем закону брода извојшти признање код свих других држава и да у другу сведе привилегије на најнужнији број (сада пет), да им утврди трајање, ранг и однос спрам хипотке по јединственим принципима у цијеломе поморском свету. И конвенција о томе састављена и претресана на дипломатским конференцијама од 1922. и 1926. године чека на ратификацију. Тада ће се ваљда и код нас данашња нејасна наређења о хипотеци — закон од године 1922. је жалибоже у можда погоршаноме слогу слијепо реципирао врло слабе прописе *аустриско-мађарскога* закона од 1879. година — напоскон реформисати савременим добрим одредбама.

Поменуо сам мало прије, да је *возарски посао* осовина цијелога поморскога права. С обзиром на то и тако је размимоилажење различних права у томе погледу велико, а у другу је руку баш на пољу превознога права колико игђе законодавство свуда заостало за модерним напредком, разумије се, да је над *Comité* написао на свој барјак уређење правних односа из превознога посла. И збиља се већ из првога почетка стало на томе радити врло озбиљно и марљиво. У посљедње доба *Comité*-овога предрадног рада био је дапаче у току један цијели *Code d'affrètement*. Је ли му светски рат прекинуо жиће? Формално ваљда јесте, али се бојим да стварно није. Како је у конвенцији о сукобу бродова на мору изостало нормисање једнога важног питања — уређење међународне надлежности — како се конвенција о одговорности бродовласника и она о хипотекама и привилегијама ограничује на „*unification de certaines règles*“, тако је, по мојему суду, и овај предмет одвише комплексан, па да узмогне бити *in toto* уређен међународним споразумом (ако се још на то мисли, и о томе ради). Паметније је дакле и овђе, барем засад, мало

по мало, рекао бих, неосјетљиво, по тенану приносити камен по камен. То с тим прије, што баш у овоме дијелу поморскога права има и на претек „горућих питања“.

Једно од тих питања тиче се т. зв. *клаузула неодговорности*, које задаваху већ дуго а и данас задавају теорији а поготово пракси доста јада. Како се наине трговина све више развија, како се граде све већи бродови и крцају све скупљи товари, како је брзина операција на бродовима све живља с обзиром на големи трошак режије на броду, како у недоглед расту опасности и погибелји поради големога напретка технике, тако бивају поморска предузећа све чешће и све јаче звана на одговорност по постојећим законима. Како да се од тога обране? Хоће ли издржати утакмицу, нема им друге но да уговором одбију од себе одговорност. И тим путем ударише. Али, како то обично бива, с временом загазише предубоко у то донекле оправдао начело. Клаузуле заређаше за клаузулама, па суштина тога безброја клаузула значи често из прилике ово: Ја ћу, трговче, по уговору превести твоју робу, за коју плаћаш возарину — али ти не јамчим да ћу је превести. Против тога се почео бунити трговачки сталеж. Настала љута борба. Почело са тврдити, да су такви уговори неморални и ништави. Између разлога про и contra били су и судије у великој неприлици. И шарали су често. . . . И ми смо као врховни судије судили тако и онако.

Међутим док је таква несталност владала у Европи, која је хтјела ићи на руку трговачкој морнарици а не шкодити трговини, *Савезне Сјеверо-Америчке Државе*, које онда нијесу имале данашњу трговачку флоту, па су хтјеле да штите што више трговину, пресекоше чвор законом названим *Harter act* од 1893. године, за којим се поведоше *Нова Зеландија*, *Аустралија*, *Канада* и *Мароко*. По тим законима одговара бродовласник *ex lege* за скрб у погледу пловности брода у свакоме обзиру и у погледу поступања са товаром, нити се може, па ни споразумно, ослободити од те одговорности. Насупрот не одговара за кривицу наутичко-техничку. Узима се наине, да бродовласник у овоме потоњему обзиру не може учинити више но повјерити водство брода човјеку, којега му држава означаје способним за водство тим што му издава капетанску повлашћу, а којега бродовласник не може надзирати.

Тај принцип, то разликовање између комерцијалне и техничко-наутичке одговорности, око којега се почела таложити

и јудикатура европских судова, узеше практични људи сакупљени у International Law Association за камен темељац својега рада око изједначења коносмана и других сличних исправа, како сам мало прије споменуо и израдише „*хашка правила од год. 1922.*“, која су имала, као но и јоршко-анвершка освојити свет у виду legis contractus, а и успјеше од чести, јер The Hague Rules 1922 прихватише многа велика светска предузећа поморска. Него многи се гласови дигоше за то, да им се конвенцијом осигура примјена, па Comité Maritime Internationale узе ствар у своје руке, изгради основу конвенције, којом се уређује „*certaines règles*“ у предмету коносмана и изнесе је пред бриселску дипломатску конференцију. То је трећа конвенција, која чека на ратификацију.

Четврта је више у вези са поратним приликама. Ратне прилике, а навластито поступак њемачких подморница са трговачким бродовима, наметнуше наине Савезницима потребу да граде дотично добављају што више трговачких бродова, који ће их у Европи снабдјевати прекоморским живежем, сировинама и т. д. Док се паметна Францеска послије рата ријешила својих бродова трговачких, задржаше их *Савезне Сјevero-Америчке Државе, Аустралија, Канада*, и др. а и *Русија* их има с обзиром на своје државно устројство. И тим се бродовима кад су тако трговали по свјету, догодило, што се и другим дешава: дошли су у колизију са трговачким светом, па су налегли и случајеви, да је против њих код суда стављен захтјев, да буду узапњени (зауостављени, стављени под секвестар). Будући да су се они томе опирали тврдећи, да као државни бродови уживају екстериторијалност, морали су се судови бавити и овим питањем, али га не ријешеше јединствено. Тако се на пр. једно ријешење њемачког Reichsgericht, да таки бродови као но државни уживају имуност, косило са схватањем неких судова латинских држава те се и у литератури почело претресати то питање. Comité Maritime International је зато — и с правом — израдило основу конвенције о неким правилима упоглед имуности државних бродова, у којој је санкционисано правило, да и они бродови, кад врше трговачку пловидбу, потпадају под иста законска наређења као и приватни трговачки бродови.

То су четири конвенције, које чекају ратификацију, али поред њих има још радова сваке врсте у току.

Хоће ли рад око унификације, успјети? Има их, који о том двоуме, јер, полазећи са стајалишта, да је сваки закон у свакој држави уд цијелога живог законског организма те државе, мисле, да ће тај неизједначени организам утјецати на тумачење конвенција код примјене њихове. Надајмо се, да не ће бити тако, а будућност ће показати, тко је имао право

Верона.

КАЗНЕНОПРАВНА ЗАШТИТА ЕЛЕКТРИЧНЕ ЕНЕРГИЈЕ У НАШОЈ КРАЉЕВИНИ

1. Невесела је слика, која нам се пружа у погледу заштите електричне енергије у покрајинама Словенији и Далмацији. Премда има овде скоро готово апсолутно, а сигурно релативно, највише електричних предузећа у краљевини (спомињемо само Фалу и Завршницу), а разуме се и врло много мањих електрана, ипак нема никаквих нарочитих прописа у казненом законнику, којим би била заштићена свака злоупотреба електричне енергије. У Србији је била донета већ год. 1902. допуна кривичном законнику од 29. марта 1860. гледе заштите електричне енергије. Са законом од 13., одн. 17. маја 1902. и доцније са новим допунским законом од 17. октобра 1910. стављена је била под оштру казну проста крађа електричне енергије, а подједнако и тајно одвођење електричне струје на превару, даље хотимично кварење инсталација без намере властите користи, већ са намером оштетити друго лице, најпосле и проузроковање опасности за друга лица због занемаривања дужне бриге. У Војводини је у важности законски члан III. из год. 1907., које носи титулу: „О подупирању домаће индустрије“. Овде је казано, да је електрична струја као и свака друга, за техничке сврхе употребљива енергија стављена под исту казненоправну заштиту, која већ постоји у погледу покретних ствари (мобилица). Додатак гласи да се овим законом свако хотимично одвођење електричне струје кажњава у Маџарској као крађа, а у Хрватској и Славонији треба да се кажњава по овдашњим прописима о крађи. Хрватска и Славонија пак је — наравно — упркос том државном закону створила још нарочити свој закон од 28. јула 1910. о заштити права на електричну енергију и прогласила хотимично одузимање електричне струје за крађу. Директне заштите крађе електричне струје, дакле, само у Словенији и Далмацији и

Босни-Херцеговини¹⁾ нема, премда има много случајева таквих злочина и премда правна свест јасно каже да овакви рад не сме остати без оштре казне. То су грехови, који су пратили и још прате модерни казнени закон, преузет из Аустрије, из год. 1852.

Ипак има научника, који мисле да се може и крађа електричне струје већ по аустријским казненоправним нормама кажњавати: *Аугуст Фингер* н. пр. каже у 3. издању „Das Strafrecht“, на страни 395 у суштини то, да појам покретних ствари у § 171 аустр. каз. зак. није идентичан са појмом покретних ствари у општ. грађ. законнику, већ да се мисле само телесни предмети, који се могу употребљавати као да су у физичкој власти. Да ли се може ствар без утицаја на субстанцију из једног места преносити на друго или само са оштећењем субстанције по казнено право нема важности. *Фингер* не сумња, да одузимање електричне енергије ради тога да се одмах употреби или у акумулатору сачува, значи крађу у смислу §-а 171 аустр. каз. зак. и каже: то важи за њега докле не дође неко, који ће показати правни моменат, по коме ће чинити превођење светлећег гаса из туђе цеви у властиту, разлику од радње, по којој неко електричну енергију преводи из туђег акумулатора у свој. Насупрот томе аутору *Ламаш* заступа (*Grundriss*, стр. 89) мишљење, да недозвољено употребљавање електричне енергије, ако није у питању превара или намерна штета на ствари, није крађа већ само некажњиви *furtum usus*. *Јанка* (*Das oest. Strafrecht*, стр. 232) концидира, да може бити објект крађе „телесни имовински предмет без обзира на каквоћу“, дакле и чврсти, текући и ваздушни предмети, а о енергијама не помиње ништа. *Штос* (*Lehrbuch des oester. Strafrechtes* стр. 314) каже да су и вода и гасовита тела покретне ствари, а не природне силе; тако поименце ни електрична енергија, ма да би морала бити *de lege ferenda* упоређена са њима.

Ми пристајемо на то да крађа акумулатора *in toto* треба да буде кажњена према § 171 аустр. каз. зак., а да вредност не иде само по вредности ковинске материје и машинерије акумулатора, него и по вредности сачуване у њему електричне енергије. Врло тешко пак је замислити случај преваре код употребљавања елек-

1) Пријатељи из Сарајева обавестили су ме, да тамо судови, ма да нема нарочитог закона о схватању електричне струје као покретне ствари, суде — аналогично — као у Хрватској и Славонији.

тричне енергије; било би, дабогме, само у крајњем случају могуће, да неко на начин, описан у § 197 аустр. к. з., превари власника електричне енергије да му дозволи неку радњу, за коју овај други не зна, да одводи електрику и т. д., — јер, где има таквих власника или господара електровода?! Друга је ствар, ако само са манипулацијом на електричном сату ознака употребе електрике не дође до правилног броја. А то би била ипак *ex post* маскирана крађа електричне струје. Нада, да би се могла јудикатура у Словенији и Далмацији преокренути у правцу *Fingergewog* разлагања н. пр. у најчешћим случајевима, кад крадљивац метне жицу на електровод и овако искористи туђу енергију у своју корист, врло је малена. И у самој Аустрији судови нису пристали на фикцију, да је електрична струја — у смислу § 171 к. з. покретна ствар, док није дошло само законодавство до тога, да је ту фикцију нормативно одредило са законом од 7. јуна 1922. шт. 348 држ. зак.

II. Може бити да се наша влада није старала о законитом увођењу казненоправне заштите електричне енергије у читавој држави на једнак начин или бар на макоји начин у покрајинама, где још нема законских одредаба у том правцу, због тога, јер је мислила да ће успети да спроведе ускоро унификацију казног законика. Да видимо, како пројекат казног законика замишља ову заштиту.

Има у законодавству два система, како се осигурава заштита електричне струје. Један је систем употребљаван у Немачкој држави. Ова је држава имала већ у нарочитом закону од 9. априла 1900 ванкривичног законика норме о одузимању права на употребљавање електричне струје. (О стању тога питања у Немачкој држави пре излагања цитираног закона у литератури и у пракси види врло информативан чланак Stenglein: „Diebstahl an Elektrizität“, Geller-s Zentralblatt, Jgg. 1899., стр. 513 до 522). У мотивима уз званични пројект из г. 1925. (Amtlicher Entwurf eines allg. Deutsches St. G. B. II. Teil, стр. 151) разложено је, да одузимање електр. енергије није ни крађа ни утаја, а да би због тога прописи закона од 9. априла 1900. могли доћи само као нарочита одредба у нови закон. Међутим, ово не би било подесно, јер су могућности употребљавања електричне струје подвргнуте сталним променама, а за дуже време замишљени казнени законик био би са увршћењем прописа тако колебљиве природе превише оптерећен, јер би га требало

увек доводити у склад са покретом у техници. (Овде имају мотиви нарочито у виду развој радиотехнике „Rundfunk“ са много третираним питањем о фуртимашком слушању: „Schwarzhöfen“). Због тога овај закон од 9. априла 1900. није ушао у пројекат ногвог казненог законика, ма да је преднацрт (VE 1909.) и контра нацрт (GE 1911) имао одредбу, да треба, да се схвати електрична енергија као покретна ствар. Други систем заштите електричне струје употребљаван је у књизи „Пројекат и мотиви казненог законика за Краљевину Србију“ (1910.) стоји у § 259. као првом параграфу главе XXVII, која ради о злочинима против имовине, изричито, да се покретном ствари у смислу овог законика разуме и електрична струја, као и свака друга сила (енергија). Ово исто се понавља, бар по смислу у немачком издању овог пројекта Guttentagove збирке Nr. 32 изашла у Берлину 1911. (Топаловић—Ландсберг). И у пројекту казненог законика за Краљевину С.Х.С. (Службено издање мин. правде 1922.) почиње глава XXIX (кривична дела против имовине) са § 307., који узима ранији § 259. из главе XXVII дословно. И у мотивима пројекта 1910. и пројекта 1922. заступа се мишљење да је због спорности у науци и отклањања неспоразума у пракси, шта се разуме под покретом ствари у смислу закона, истакнуто опште начело да треба општи појам из грађ. закона проширити толико да дођу и електрика, парна и свака друга сила (енергија) у врсту покретних ствари. У „предлогу казненог законика за Краљевину С.Х.С.“, предложеном 18. фебруара 1926. Народној Скупштини, пак имамо двоструку норму: *општу* у § 13 под тачком б): „покретна“ ствар је електрика, парна и свака друга сила (енергија)“ у вези са § 308 (глава: Кривична дела против имовине), који гласи:

„Ко туђу покретну ствар одузме другоме у намери да њеним присвајањем прибави себи или другоме противправну имовинску корист, казниће се као крадљивац...“

а специално у 6. одељку ове главе („Оштећење туђих ствари и имовинских интереса“) где гласи наређење §-а 353.:

„Ко повреди или уништи туђу ствар или је неупотребљивом учини или ко одводи туђу електричну, парну или какву другу сличну силу (енергију), у намери да другог оштети, казниће се затвором и т. д.“

О овој промени извештава „Експозе г. др. Душана Суботића“ (одржан у седници 27. априла 1926. секције законодавног одбора) у суштини само ово (стр. 12.):

„Глава XXVI, кривична дела против имовине, §§ 308—371, одговара глави XXIX, §§ 307—374 ранијег пројекта... Крађа је формулисана чисто као деликат из користољубља... Тежиште је кривичне радње у одузимању, у намери да је присвоји и да постигне имовинску противправну корист...“ Све остале измене и допуне и систематичке исправке“; каже споменути експозе доцније, „потпуно су малог значаја...“

По оваквом схваћању се казни одвођење туђе електричне енергије, ако је учињено у намери, да учинилац постигне имовинску противправну корист, као крађа, ако само у намери, да друго лице оштети, као оштећење туђих ствари и имовинских интереса. Овако уређење стоји аналогно и у чехословачком припремном нацрту за казнени законик, где се разлаже у мотивима (II. дио, страна 177 чешког, 231 немачког издања) овако:

„Питање, да ли електрицитет и друге природне силе могу бити предметом крађе, нацрт изричито потврђује, дакако са ограничењем на природне силе, које људи проузрокују или ухвате. У осталом, може се ово питање и код других кажњивих дела наћи, нарочито код проневере, утаје, оштећења имовине и јатаковања. У том циљу дотично наређење је било уврштено у општи део“.

Ми дајемо наравно предност систему нашег пројекта и чехословачког припремног нацрта. Законодавац има да ради законе са тачно израженим смислом. Премда електрична струја није телесни предмет, већ само једна функција некојих предмета, ова функција поготово може имати самосталних економских последица, које вреде исто толико колико телесни предмети. Није то „насиље природи“, ако законодавац створи просту фикцију, да је електрична енергија предмет крађе. Ако питамо једног електроинжењера, како он о том мисли, сигурно ће нам казати, да зањ као практичара без јуристичних алира̂ значи крађа електричне струје од једног киловата исто што и крађа 20—25 кг. угља, не гледајући на вредност рада, амортизацију стројева и т. д. Законодавац мора дати само потпору науци о природи, да се може ова добро развијати, јер добија њезин предмет са казнама за одузимање електричне струје, појачану заштиту по нарочитој само за казнено право важећој норми. Оно што су признавали јуристе као Dernburg, Ostwald и још многи други, не може бити тако погрешно, да би значило *sacrificium intellectus*, ако би законодавац због практичних потреба начинио једну фикцију, о којој сваки зна, да је само јуридично-техничко функционалног значаја.

III. Ипак треба да додамо још неколико речи. Нај-пре у погледу казне. Крађа електричне енергије казниће се по последњем нашем пројекту, ако се крађа десила код учиниоца први пут, строгим затвором од 7 дана до 5 година. Мислимо сада на крађу, која је учињена на тај начин што неко метне жицу на електропровод и користи се туђом електричном енергијом у своју противуправну корист. Ако је електрична струја паушална, може ли се говорити о кривично-правно имовинској штети, кад промени неко употребљавање овако, да му служи електрична енергија уместо осветљења за загревање, ма да је овде само мало више енергије употребљивао? Па то ће бити *questio facti*, је ли говор о цивилној или о кривичној делатности учиниоца. Ну, узмимо да је се суд одлучио да строго по закону ради, а ова радња била је учињена — у ноћи. Сад би дошло по тачки 3) §-а 310 до употребљавања норме о казни робијом до 10 година за овако дело, макар да вредност електричне енергије за загревање не премаша вредност електричне енергије за осветљење за 10 динара. Компарација ове казне за крађу електричне енергије у вредности 10 динара *ноћу* (робија до 10 година) са казном за крађу електричне енергије почињене *преко дана*, можда у више маха, са вредношћу до 10.000 динара (строги затвор до 5 година) каже да треба овде начинити неку ревизију казених нормама. Ово важи још више и за компарацију казне за одвођење електричне енергије у намери, да буде оштећено неко друго лице, са казном за крађу. Ко учини такво оштећење у износу вредности до десет хиљаде динара, може добити само казну затвора до 3 године или новчану казну до 30.000 динара.

Даље приметимо још нешто, на шта нас је упозорио чланак у *Gerichtszeitung* из г. 1926 Бр. 9 (стр. 139 насл.: *O t t o L a c h m a y e r: Die Teilnahme am Elektrizitätsdiebstahle*). Тамо је приказан један пример из праксе: Неко донесе кући електричну пећ и монтира је на електричну жицу, која даје иначе у соби светлост. А та пећ сада загрева собу, у којој станују други људи, и користе се топлотом, и ако знају, да је дошла „крађом“ електричне струје за осветљивање собе. Пита се: Да ли могу бити ови трећи људи кажњавани? Правна свест нама сигурно каже, да су кажњиви, бар у некој мери. Има говора о форми виности са саучесништвом код крађе у § 326 у опште, а то на незгодном месту, наиме на свршетку одељка о разбојништву и изнуди: Параграфи

319—326 говоре о прикривању, примању или куповању ствари, за које је учинилац морао држати, да су прибављене кривичним делом, а то дело кажњава се затвором до три године или новчано до 30.000 динара. Неће бити сумње, да управо електрична струја за друга лица осим „крадљивца“ није предметом примања, куповања и т. д., већ само извесна природна последица електричне струје. Светлост и топлота нису електрицитет, већ продукт електрике, и то продукт сасвим друге природе, него њихов извор. Ови примери, по предлаганом казненом законуку, не би дошли никада до казни, макар да „правна свест“ то сигурно тражи, а „право извире“ како то врло лепо, лапидарно каже гласовити аутор швајцарског о. г. з. Eugen Huber (Recht u. Rechtsverwirklichung, II. изд., 84) „из разумне савести нужно у заједници живећих људи“. Много ближе жељеној редакцији би дошли, ако би се поред генералне клаузуле да електричну и друге једнаке струје треба сматрати као покретне ствари —, удесило наређење о јатаковању као у чехословачком припремном нацрту (види § 328):

„Ко ствар, коју је неко други злочином или преступљењем прибавио, или оно, што је за исту придобио, прима у залогу, прикрива, купује..., казни се...“

Да мора бити ово дело долозно учињено, следује из генералне норме § 15: Ако закон не наређује ништа друго, кажњив је, ко са умишљајем (*úmyslně, absichtlich*) или са знањем (*védomě, wissentlich*) ради. У овим речима „али шта је за исту придобио“ („*nebo to, co za ni opatril*“) сигурно може бити супсумирана и топлота или светлост, које даје украђена електрична струја. А сасвим јасна би била кажњивост, ако би се то изразило са једним нарочитим ставом, да важи то и за искоришћавање електричне струје, коју је друго лице кривично придобило.

IV. На основу ових наших разлагања мислимо, да треба учинити ове предлоге за наше законодавство:

а) С обзиром на Словенију, Далмацију и Босну и Херцеговину и на оскудицу електричне индустрије треба да се *одмах* приступи заштити електричне струје са законом, који би могао просто гласити, да се прошири важност закона од 28. јула 1910 за Хрватску и Славонију и на Словенију са Прекоmurјем, Далмацију и на Босну и Херцеговину. *Нисмо у опште пријатељи оваквих проширивања, а кад има читава та скупина покрајина казнене законике истог извора и истог менталитета, биће при-*

родно, да се једна битна промена принципа казног законика у погледу крађе уводи свуда једнако. Овако проширење биће дакако у духу Устава (чл. 4), да су сви грађани пред законом једнаки; кажњивост, која већ постоји за крадљивце електричне струје у Војводини, Србији, Црној Гори, Хрватској и Славонији, наступила би и у Словенији, Далмацији и т. д.

б.) У дефинитивном пројекту казног закона треба извршити ревизију и то у духу припремног нацрта за казнени законик у Чехословачкој. Пледирамо за примање „у духу“, а не дословно. Прихватићемо нормирање да су природне енергије, само у колико их људи произвађају или ухвате, за казнени законик посматране баш као да су телесне ствари, и то на овом месту, где се принципиелни термини за текст казно-правног законика разлажу. Наређења о јатаковању морају доћи код нас на друго, по систематици боље место, да обухвате све могуће случаје. Законодавну идеју, изражену у § 329 чехосл. припремног нацрта треба још одређеније изразити, може бити овако:

„Ко ствар, коју је неко други злочином или преступљењем прибавио или оно, што је за исту или од исте придобио, прими...“

Изгледа да владин предлог за казнени законик још на многим другим местима потребује исправке, и то нарочито у општем делу. За такав посао требало би много времена, и још више озбиљног рада. „Nonumque prematur in annum...“ не сме се заборављати. За то треба у интересу наше индустрије у електричним предузећима одмах приступити проширењу у смислу нашег предлога а), наравно са нарочитим законом, а никако не са буџетним законом или законом о дванаестинама. Јер би то значило, свесно непоштовање резолуција другог конгреса правника у Љубљани, који је у том погледу проговорио доста јасно.

Д-р Метод Доленц.

ПОШТАНСКА, ТЕЛЕГРАФСКА И ТЕЛЕФОНСКА ТАЈНА

Књижевност: *Johannes Bruns: Das Postwesen, seine Entwicklung und Bedeutung, Leipzig 1907.* — *Otto Sieblist: Das Postwesen, Leipzig-Berlin 1918., Das Telegraphen und Fernsprechwesen, 1918.* — *Dr. jur. Alfred Wolcke: Postrecht, Leipzig 1909., Telegraphenrecht I i II, Leipzig 1911.* — *Dr. Franz Scholz: Das Post. — Telegraphen- und Fernsprechrecht, Leipzig 1915.* — *Louis Naud: Precis de Poste, de Telegraphie et de Telephonie*

Paris, 22-e edition, decembre 1923. — *La Legislation Telegraphique d'apres les documents officiels, communiqués au Bureau International de l'Union Telegraphique*, Berne 1921. — *Светска Поштанска Конвенција* закључена у Штокхолму 1924. — *Међународна Телеграфска Конвенција* закључена у Петрограду 1875.

Прва глава: Увод.

I. Пошта с телеграфом и телефоном као државна установа почива на поверењу грађана за оно што јој ови предају ради отпреме или кад се, као код телефона, помоћу државног средства сами служе за слање својих вести и саопштења. Стога је разумљиво да држава треба, осем бриге за исправност преноса на пошти примљене ствари или на телеграфу и телефону посредованог саопштења, да заштити и тајну онога што се тој установи преда ради преноса на означено место или ради посредовања другом лицу. Без ове заштите, може се веровати, поминута установа не би ни у пола имала од онога значаја какав данас ужива у целој свету, а кад се узме у обзир шта је све човек често приморан да шаље поштом или доставља телеграфом и телефоном, без гарантовања тајне његових пошлица и вести настала би анархија чији се крај не би могао догледати.

Зато свака уређена држава мора обратити највећу пажњу и на ову околност ради добра и сигурности својих грађана и себе саме, па су државе осем унутрашњим законодавством још и међународним уговорима створиле услове и мере за чување као и санкције за противправну повреду тајне писама, телеграма и телефонских саопштења.

Модерни уставни не могу се ни замислити без уношења принципелне одредбе о томе, па је гарантовање те тајне одређено већ као једно од основних права грађанских слобода. Док на пример данашњи устав Краљевине Срба, Хрвата, и Словенаца нигде не говори о тако исто важној заштити званичне или службене тајне (чиновника у званичној дужности), дотле у је члану 17. стриктно наглашена заштита тајне о којој је реч.

II. Српски Закон о поштама од 1866. не говори ништа о чувању поштанске тајне као што је Закон о телеграфу и телефону од 1898. изречно прописао о телеграфској и телефонској тајни, зато што ни уставни српски од 1835., 1838. и 1869. немају одредбе о овоме. Тек устав од 21. децембра 1888. прописује у чл. 23. „Неповредна је тајна писама и телеграфских депеша, осем у случају кривичне истраге и у случају рата. — Закон

ће одредити који државни органи одговарају за повреду тајне писама и телефонских депеша“. Устав од 6. априла 1901. имао је у члану 35. сличну одредбу која је гласила:

„Неповредна је тајна писама и телефонских депеша, осем за време рата и у кривичним истрагама.

„Закон одређује који органи државни и како одговарају за повреду ове уставне одредбе“.

Члан 23. Устава од 5. јуна 1903. једногласан је са чланом 23. Устава од 1888.

Члан 17. Устава наше Краљевине од 1921. године нешто је друкчије у стилизацији, може се рећи и бољи, мада не јаснији у погледу суштине о чему ћемо доцније видети. Гласи:

„Неповредна је тајна писама, телеграфских и телефонских саопштења, осем у случају кривичне истраге, мобилизације и рата.

... Сви они који повреду тајну писама, телеграфских и телефонских саопштења казниће се по закону“.

Иначе не треба мислити да је у Србији тајна писама остављена без икакве заштите и пре уставне одредбе од 1888. Треба знати да је још у време слања пошиљака преко гласника (Цар Душан, Карађорђе, Кнез Милош), најстроже кажњаван гласник који би показао писмо које носи или га издао непозваном. У § 17 Карађорђевог „Криминалног Законика“ од 1807. постојала је ова важна одредба:

„Налаже се сваком Србину, а особито сеоском кмету, како би писмо у село дошло, да се таки даде кмету, у које му драго доба било и кмет тај час да га пошаље куд иде и коме . . . Који би се усудио . . . задржати, тај подлеже 50 штапова трпети“.

III. У осталом од колике је важности да оно што је написано остане као тајна између кореспондената, показују многи споменици из старог века; напр. писало се на лобањи роба па кад коса израсте пуштао се на пут, или увијање уске траке око палице, па се одвијала и слала, а онај ко је примао поново је увијао на палици исте дебљине и читао написано. Измишљање шифре и тајних слогова само је резултат жеље да писмо или телеграм остане тајна између коресподената.

Проучавањем историје старијих времена доказало се да се у оно доба, кад се појавило на свет писање писама, појавио и значај тајне њихове, а одмах после тога и жалба на повреду исте, што доцније постаде свакидашњом појавом. Као куриозитет бележимо да неки археолози приписују проналазак писма

царици Атоси ћерци персиског цара Кира (VI век пре Хр.); предање опет вели да је најстарије писмо оно што је послао индиски цар Стабробат асирској царици Семирамиди (IX век пре Христа).

Али у свом чланку *La lettre pendant 5000 ans*, који је објавио у књизи издатој у част педесетогодишњице од постанка Светског Поштанског Савеза „*La Poste dans les temps anciens et modernes*“ (Stocholm 1924), Joannes de Rudbeck директор шведског поштанског музеја у Штокхолму, по извесним веродостојним подацима наводи, да је у *Egyptu*, земљи чија је историја позната од готово 6.000 година, пронађен први хијероглифски рукопис и вероватно најстарија писма (стр. 11), и то на дрвету, земљи и папирусу (стр. 12.). Хиероглифски рукопис из времена пре више од 2.000 година пре Христа нађен је у *Асирији* и то у рушевинама Ниниве и Вавилона у облику печене земље (стр. 13.). Ипак се признаје да је у *Кини*, најстаријој цивилизованој земљи, писање (идеографско) било познато од најдаљих старина и то на дрвету и металу, а писмо на хартији обичној данашњој датира у Кини из 375. године пре Христа (стр. 14. и 15.). Известан број грчких писама писаних на папирусу, нађен је у Египту и то из IV века пре Христа (стр. 15.). Писма *латинска* такође су нађена на папирусу (стр. 18.), а пергамент је по имену вароши Пергама у Малој Азији) почео да се фабрикује такође неколико година пре Христа.

Свакако у почетку није било много бојазни за тајну писама, јер их је било врло мало, и то у највишим сталежима, који су једини знали читати и писати. Али још на 300 година пре Христа жали се историчар Полибије „да се од онога доба, откада је почело писање писама, увећале повреде истих“, а 150 година после Христа један критичар прича о многобројним појединоствима повреде тајне писама, које је извршио чувени мађионичар Александар. Већ и Цицерон жали се проти повреде тајне писама.

Суштини писма припада и његов завој, који сам по себи означаје да у њ стављена написана хартија треба да буде сакривена од туђих очију, а сем тога у суштину писма долази и светиња неповредности својине — дакле појам који су познавали сви стари културни народи. Оба ова појма била су сматрана као етичка обавеза, али која је ипак била често повређивана. Тек са већим развићем поштанског саобраћаја који

је изазвао нову организацију у XV веку, када беху реформирана и сва остала ондашња саобраћајна средства, беше положен темељ и чувању тајне писама. Чудновато изгледа да су се баш владари оних земаља, кроз које су прве поште пролазиле, највише супротставили чувању тајне, мада је тајна писма била баш по њих од највеће важности.

„Црни кабинет“ у Француској (17. век) нарочито се истакао у отварању писама. Луј XIV и кардинал Ришеље вршили су систематско отварање писама. Дужност тајнога прегледа свих писама била је тада на начелнику париске полиције. У црном кабинету (Cabinet poire) читана су из политичких разлога сва писма, која су затим давала повода интригама и клеветама, што је доводило до опасних последица. Тек је револуција прекинула с овим несрећним радом и скупштина је 1790. свечано прокламовала уједно и чување неповредности тајне писама.

Иначе ниједна тадашња држава није се устручавала од отварања писама, и то је био читав занат нарочито плаћених људи. У време консулства Наполеоновог црни кабинет поново је уведен у Француској, те је овај метод владао свуда све до половине прошлог столећа. Аустрија је најдуже задржала овај црни метод сазнавања тајне писама.

IV. Новија правна наука поставила је правну разлику између *тајне писама* и *поштанске тајне*. Први, ужи појам односио се на садржину (затворених) писама, а други на сва факта која је поштански чиновник сазнао у раду с повереним му пошиљкама (а ту долазе и писма), кад је која, од кога и за кога дошла, или коме је и када отправљена. То исто важи и за *телеграфску* и *телефонску* тајну и тајну телеграфских и телефонских саопштења одн. *телеграма* и *телефонских разговора*.

Поштанска, телеграфска и телефонска тајна чини се на први поглед да долазе скупа у општи појам службене или званичне тајне, али с обзиром на сам карактер првих, које се не односе на службене ствари односно на званична акта која до чиновника доспеју у служби него са већим делом кореспонденцију приватних, издвајају се и специјално квалификују, па се зато и повреда њихова сматра као специјално кривично дело поштанских, телеграфских и телефонских службеника, који су предиспонирани да до такве тајне допру силом свог службеног положаја. Издавање сазнате тајне једног приватног писма или телеграма од стране поштанско-телеграфског као државног

чиовника или службеника, не шкоди у директном погледу државном интересу већ интересу приватном, мада се посредно таквим поступком дотичног службеника погађа и морални интерес државни односно државне власти, док код издавања службене тајне дотични службеник худи директно државном интересу, јер се издаје сазната ствар или акт од државног односно службеног значаја.

Како у суштини има разлике између поштанске и телеграфске котелефонске тајне, јер се код поште преносе *материјалне ствари*, а код телеграфа *изражена мисао* односно код телефона *жива реч*, ми ћемо засебно изложити поштанску, а засебно телеграфско-телефонску тајну.

Друга глава: Поштанска тајна.

1. Појам и опсег поштанске тајне. Заштита.

1. Док наш Устав говори само о „тајни писама“ а не и осталих поштанских пошиљака (као дописница, пакета и др.) дотле, као што ћемо видети доцније, закони који важе у нашој Краљевини предвиђају казну за повреду како писама тако и пакета, па чак и „других затворених списа“ (аустриски закон од 1870.), а Поштански Правилник предвиђа и забрану поштанским службеницима да дају ма какве податке о „поштанским пошиљкама“.

У хаосу неједнаког и застарелог законодавства наше земље тешко је доносити одређене закључке у погледу појма и карактера као и обима поштанске тајне, напосе тајне писама.

За појам неповредности тајне писама по Уставу важна је одредити појам самога писма. По једнима писмо је писана вест, која се као мисао саопштење једног лица преноси другоме (Wolcke 53). По другим речима под затвореним писмима поштанско право разуме све затворене пошиљке, које се по спољњем облику, тежини и паковању представљају у поштанском смислу као писмо, па и онда ако они нису адресована кад на пр. адресовање треба да следује од стране посредничког лица (Scholz 20, Dambach 7, Laband, III, 66). Као затворено писмо сматра се онда ако се сматра као затворена пошиљка која је подесна да се упакује у писмоносни свежањ. Напротив долази се до материјалног појма писма, кад пошиљка не одговара формалном појму затвореног писма. Онда се има испитати, да ли једно

писано или штампано или иначе механички састављено саопштење иде одређеном лицу или одређеном кругу лица. Појмљива противност између отворених писама и штампаних ствари зато не постоји. — Аустриски пошт. закони у § 7. дефинише „писма“ као сва написана или умножавањем сачињена, на одсутна лица управљена саопштења или вести. Много је шири појам „писмоносних пошиљака“, а још шири појам писма мора бити у писмовној тајни.

Из досад реченог не може се помислити да се писма само као појединачна писма смеју предавати пошти на отпрему. Поштански закони не садрже никакве одредбе, по којима би било недопуштено да се већи број писама у једном затвореном писму или у затвореном пакету заједно метну, и ово писмо или овај пакет да се пошти преда на отпрему. Што закон забрањује то је само отпрема писама на други недопуштени начин а не поштом; начин и врста отпреме при ангажовању поште је равнодушан, претпостављајући да један једини пошиљалац више својих писама ставља у једно писмо или један пакет; противно закону било би само кад би неко писма трећих лица прикупљао и заједно слао (Волке, 54).

Наш Поштански Правилник (I део) дефинише писмо овако (чл. 16. § II):

„Под писмом разумева се без обзира на облик свако писано, тискано итд. саопштење, које има значај фактичког и личног дописивања“.

На другом месту (чл. 17). говори о тежини и димензијама писама (највише 2 кг.; 45 см. ширине или дужине, у ваљку 75 X 10); затим вели: затворене дописнице сматрају се за писма, а у чл. 2. § I говорећи о регалу објашњава:

„Под писмом разумева се и отворена дописница“.

У Светској Поштанској Конвенцији избегава се дефиниција писма, па се у чл. 9. Правилника за извршење вели:

„Никакав нарочити облик или начин затварања не тражи се за писма“.

Али из члана 9. закључује се да писма морају бити обезбеђена од сазнања садржине или лаког доспевања до ње без повреде завоја.

По француском праву, као и код нас али нешто опширније речено, под писмом се разумева сваки предмет написан или чак штампан, који према примаоцу има карактер садашњег

(actuelle) и личног дописивања (correspondance). а за који се не жели да буде франкован као дописница или по смањеној такси; и чији је начин затварања такав да му се не може сазнати садржина без цепања или повреде завоја. (Louis Naud, стр. 26):

Као што се види питање шта је писмо даје се једино решити по смислу правилника и говорној употреби (Mittelstein*) 21, Rösler 465, Schott 537, Dambach 8). Чим постоје писмена или иначе састављена саопштења, ради се о писму, вели једна ранија судска одлука у Немачкој. Нарочито тврди Дамбах, да један затворен завој у коме се налази парче празног папира, које по договору кореспондента има одређено значење, несумњиво се има сматрати као писмо и да ово исто важи чак и за затворен завој који је сасвим празан (Mittelstein). Са фактичког гледишта празан завој или завој са папиром без писане садржине није писмо али са правног јест. Против овога полемише G. Meyer (Verwaltungsrecht — I § 176).

Али без основа, јер и Дамбах је као и Мајер очевидно мишљења да у појам писма долази саопштење, али одриче, сасвим умесно, да ово мора бити „писано или тискано итд.“ Најзад, како пошта уопште није у положају да испитује садржину једног затвореног писма, то је за њу сваки затворен писмовни завој без обзира на садржину, па чак и без садржине, једно писмо; овде дакле представља писмо већ само спољне паковање.

Како је писмо затворено свеједно је („начин затварања писама остављен је на вољу пошиљаоца“. — Пошт. Правилник чл. 17. I), само мора бити затворено тако да му је садржина добро заштићена и да се без повреде завоја не може извадити садржина“ (чл. 17. I). Писма која не одговарају прописима о спољној страни и натпису, искључена су од отпреме поштом. Али из овог не излази да би облик натписа, који вређа све прописе, или потпуно мимоилажење истих, непрописно сачињеном писму могао одузети карактер писма и изузео га испод поштанског регала. Просто пресавијено писмо не може се сматрати као затворено, али обавијено јаким картоном са савијеним ивицама и унакрст чврсто везано узицом на чвор сматра се као затворено (Mittelstein 22). Пошиљке просто везане унакрст не припадају затвореним писмима (једна ранија судска пресуда у Немачкој).

*) Dr. jur. Max Mittelstein: Beiträge zum Postrecht, Berlin, 1891.

Међутим из чл. 13. и 14. српског поштанског Закона од 1866. који је уопште рђаво редигован, излази да се под писма имају обухватити („поштом за писма отправљаће се“): писма, дописнице, новине тисковине (литографисани списи, музикални састави, ценовници, каталози и друге штампане ствари), робни огледи „и сва подобна шиљања без означене вредности, и то приватна пошиљања до 1 кграма тежине закључно, а званична до оне тежине коју министар одреди“ (по чл. 17. Пошт. Прав. I део, до 2 кгр.). Под „подобна шиљања“ Поштански Правилник од 1921. је поднео још: часописе, мешовите пошиљке, пословне папире, упутнице, поштанске налоге и телеграме који се поштом отпремају (чл. 16. I део и чл. 2. II део). Међутим не може се нарочито казненоправно узети овако широко израз „писмо“ ни у питању регала из чл. 2. Закона о поштама ни у питању писмовне тајне, већ ови набројани предмети долазе у појам „писмоносних пошиљака“, т. ј. пошиљака које се отправљају као и уз писма. Такође не може се узети за појам писма ни одредба Поштанског Правилника који у писма убраја и отворене дописнице.

II. За данашњи појам тајне писама даје најбољи пример пруско законодавство. Поштански Правилник од 10. августа 1712. захтевао је да „ниједно на пошту дано писмо не сме бити заплешено или испоручено од 26. новембра 1782. а опште земаљско право за пруске државе од 5. фебруара 1794. одређивало је да „поштански службеници морају ћутати о долазној и одлазној кореспонденцији, и не смеју ником другом саопштати да је неко с неким измењао писма“.

Срамне повреде писмовне тајне, вели Волке, које са знањем и допуштањем немачких влада за потпомагање политичког делања у 17. и 18. веку беху на дневном реду, изазвале су ту потребу да се за заштиту писмовне тајне призна нарочита казненоправна санкција. Од немачких устава у 19. веку био је уставесенске кнежевине од 5. јануара 1831. први, који је истакав неповредност тајне писама као принцип. Устав немачког царства од 28. марта признао је исто тако тајну писма. Овај принцип продужио се и даље док није и у казненом законнику заштићен.

И по Волкеу израз „писмовна тајна“ (Briefgeheimniss) у нем. пошт. закону, како је усвојен уставом и стога задржан и у поштанском Закону, према строгом значењу речи не можн

се сматрати онако како је у § 354. нем. казн. Закона наведеное који заштићује на исти начин и пакете. Стога је и раније би, делимично уобичајен шири и згоднији израз „поштанска тајнаокад је била реч о заштити пошиљака поверених пошти. На“ тежа повреда писмовне тајне, вели Волке, бива онда кад с, открива садржина затворених писама и пакета. Са тим пак нијј исцрпљен појам пословне тајне. Да би се овде дошло до правне граница, мора се имати пред очима историско развиће, циљ оде ређења, па и стална пракса пруске, северно-немачке и царевинске управе, коју су и остале немачке поштанске управе у 19-веку копирале. Дужност прописана у општем пруском земаљском праву, да се ћути о долазној о одлазној кореспонденцији. односи се на све чињенице које је поштански чиновник сазнао званично кроз извршену кореспонденцију. Адресе писама нападају несумњиво кореспонденцији; зато поштански чиновник није овлашћен да непознатим лицима саопштава да је на некога дошла извесна поштанска пошиљка, нити да је на таквој означен на одређен начин стан примаочев, итд. С проказивањем адресе стоји потпуно једнако саопштење садржине исте. За чување писмовне тајне, које као што и Шолц вели, ни у ком случају није корелат поштанске принуде, *не условљава се никаква разлика, да ли је пошиљка затворена или отворена*. Раширивање чињенице да неко размењује писма с одређеним личностима, да неко увек на одређена места шаље пакете, да неко никад не плаћа поштанске налоге или откупне износе, испитивање писмовног завоја од стране неовлашћенога ради утврђења жига места предаје, — све ове и сличне околности спадају под писмовну тајну и могу ипак за неовлашћено треће лице бити и важније него сазнање праве садржине поштанских пошиљака (Wolcke 66).

По својој сврси може се дакле појам „писмовне тајне“ или „тајне писама“ само тако правилно утврдити, ако му се прида најшире значење у временском као и у просторном, личном и стварном погледу, он је много шири него дужност сваког чиновника да чува званичну тајну. Са тим долазимо до факта да је израз „тајна писама“ сувише узак да би се обухватиле све оне чињенице што је поштански службеник дужан да чува у погледу свог пословања с поштанским пошиљкама.

У чл. 6. нашег Поштанског Правилника I део предвиђа се „тајна писама“ и „службена тајна“ и обе се имају строго чувати.

Али док Српски Казнени Законик (као и остали у земљи) предвиђа казну за повреду тајне писама и пакета (§ 118.), дакле најважнијих (затворених) пошиљака, дотле Поштански Правилник предвиђа само тајну писама, напомињући у поменутом члану: „отварање и читање писама, поништавање или присвајање пошиљака као и саопштења случајно сазнатог садржаја *дописивања* непозваним лицима казни се по кривичном Законику“.

Аустриски Закон од 6. априла 1870. Gesetz zum Schutze des Briefgeheimnisses (поред § 102. К.З. „о уредовној тајни“) у својих пет параграфа говори о намерној повреди тајне писама и других затворених (запечаћених) списа (као телеграма и др.).

Кад се ово све има на уму долазимо до закључка да је односно суштине писама најбоља дефиниција француска, помоћу које се може извести да се *под тајном писма* (одн. под неповредношћу тајне писама) *има разумети само забрана поштанским службеницима као и другим лицима да отварају туђа (затворена) писма, и да из њих сазнају, или другом достављају, или помогну сазнати, садржину њихову.*

III. Што се тиче поштанске службене тајне наш Поштански Правилник је опширнији, јер у истом члану 6. прописује: 1., да поштански службеници смеју *податке о пошиљкама* (дакле писма, пакети и др.) давата само пошиљаоцу или примаоцу, односно њиховим пуномоћницима, и 2., да поштански службеници не смеју никоме дати прилику да дозна службену тајну и зато им је забрањено да показују коме туђе *пошиљке*, а страним лицима забрањен је приступ у поштанске радне просторије.

По чл. 33. Закона о поштанско-штедном, чековном и вирманском промету од 1921. „службеници поштанске штедионице, чековних завода (филијала) и посредујућих пошта дужни су чувати пословну и службену тајну те им је строго забрањено да, осем својим старешинама, дају другим лицима макакве податке о именима уложитеља или оних који уплаћују, о уложеним и враћеним износима или о висини имовине“.

То су све прописи о загарантованом чувању поштанске тајне у ширем смислу, односно о чувању тајне писама и службене (боље рећи *пословне*) тајне поштанских службеника.

Dr. Franz Schulz у свом „П. Т. и Т. Праву“ (1925.) на стр. 26. вели о поштанској тајни у *Немачкој*:

„С правним и фактичким монополом поште стоји у зависности поштанска тајна, али она није никакав корелат поштанске принуде.

Што § 5. немачког поштанског закона вели: писмовна тајна је неповредна, то је сувише уско речено, јер обавеза чувања тајне не простире се само на писма. Она обухвата *све* пошиљке, закључно поштанску новинску радњу, забрањује да се сазна садржина пошиљке, и пружа се на све чињенице које поштански чиновници и поштански службеници дознају из кореспонденције којом рукују, дакле и на то, да ли се и између којих лица размењују пошиљке“.

У овом смислу говори и *белгиски* Instruction Générale sur le Service des postes I- (1912.), чл. 8, и *италијански* поштански Закон у чл. 14. *Француски* Instruction Générale sur le Service des Postes et Télégraphes (1899.) I, чл. 12. вели: „неповредна је тајна пошти поверених кореспонденција“; чиновници и остали службеници полажу заклетву да је поштују и не могу ступити на дужност пре но што испуне ову формалност, а осем тога су обавезни на чување „професионалне тајне“. *Швајцарски* поштански Закон од 5. IV 1910. у члану 10. прописује:

„Поштанска тајна значи безусловну забрану да се отварају пошти поверени затворени предмети, да се ма на који начин испитује њихова садржина, да се о поштанском саобраћају појединих лица чине трећима ма каква саопштења, или да се ма коме даје прилика да предузме такве радње“.

Ова забрана односи се само на поштанске чиновнике а не и на треће (на пр. царинске чиновнике). То не вреди према пошиљаоцу и примаоцу конкретне пошиљке, тако да је пошта овлашћена да пошиљаоцу даде обавештење о судбини пошиљке и да му именује лице којем је испоручена (повратница, извештај о испоруци), као и да примаоцу по пријему именује личност пошиљачеву, у случају да је он непознат пошти. Право примаочево да добије извештај о заостатку пошиљке следује из Поштанског Правилника; право извештаја припада пошти из тога што пошиљалац, који под условима поштанског правилника пошиљку даје пошти, важи као да је споразуман с тим, и што је прималац онај коме пошиљалац пошиљку хоће да повери, према коме дакле пошта нема разлога да чува тајну пошиљке (Шолц).

Према томе *под поштанском тајном, где спада и тајна писма, разуме се забрана поштанској управи и њеним органима — чиновницима и служитељима — да отварају завоје затворених поштанских пошиљака и из њих да сазнају садржину, па чињенице ма које врсте, које се пословањем сазнају из пошти поверених затворених и незатворених пошиљака, достављати трећима ма у ком облику.* Поштанске власти и њени органи, не

гледајући на законске изузетке, стварно нису овлашћени да чине никаква саопштења о саобраћају поштанских пошиљака. Ова се могу чинити само ако пошиљалац или по испоручењу пошиљке и прималац то изречно жели или одобри; јер у таквом случају не постоји више никаква повреда тајне писама, пошто је пошта за одређени случај разрешена обавезе за чување исте.

IV. *Светска Поштанска Конвенција* истина није *expressis verbis* изрекла принцип неповредности пословне односно поштанске тајне, али како слобода писмоносног саобраћаја образује један од најважнијих основа ове конвенције, то следује из тога као неопходна чињеница, да од уговорних држава казнено правно осигурана тајна у истом опсегу буде гарантована и међународно-правно. Слобода транзита не би била обезбеђена кад би управе биле овлашћене да писмоносне вреће или писма која транзитију кроз њену област подвргну прегледу. Ова мисао налази ослонац и у конклюдентним одредбама правилника за извршење конвенције: свака управа је обавезна да затворену писмоносну пошту и остала писма која јој пристижу од друге управе, најбржим путем који јој стоји на расположењу за сопствене пошиљке, отпрема и предаје у добром стању; писма која носе трагове отварања или оштећења, има пошта која то утврди да снабде сходном примедбом и жигом с датумом. Тако је већ међународни избрани суд (између немачке и белгиске управе) пресудом од 14-23 августа 1877. одлучио: „да писма стоје под највишом заштитом писмовне тајне, која додуше сме да буде повређена у извесним случајима чувања јавног добра али никад у чисто фискалном интересу; да овај принцип истина није дошао до израза у Бернском Уговору (ни у наредним уговорима), али неоспорно образује за међународну размену кореспонденција основе, пошто се налази у законодавствима свију уговорних земаља; даље да би у том могућном случају, да је конгрес без обзира на основане изузетке јавног интереса хтео да одступи од горе означеног принципа, ово на одређени начин изрекао“. Напоследку у законима појединих држава није означено да је неповредна тајна само унутршњих писама, већ уопште свих писама која се поштом преносе, међу која долазе наравно и међународна писма.

2. Изузетци од чувања поштанске тајне.

Право слободног писмоносног саобраћаја није неограничено. Било би неприродно кад би држава, у опасности за своје

сопствено добро и за општи интерес, својим сопственим средствима допустила непријатељима да раде против државних интереса. Стога су у свим државама законом предвиђени изузеци од поштанске тајне.

1. У § 5. немачког поштанског Закона изречно се каже да је тајна писама неповредна, али „код казненосудских истрага и у стечајном и грађанском поступку имају се потребни изузеци утврдити Законом“. Ово утврђивање у немачком казнено-судском поступку предвиђено је у §§ 90—101, у војном крив. суд. пост. у §§ 233. и сл., у стечајном поступку у § 121., а у грађ. суд. пост. уопште није поменуто. Само у оквиру §§ 99. и сл. казн. суд. поступка, т. ј. у погледу поштанског саобраћаја „окривљенога“, је допуштено и давање обавештења суду и државном одветништву, само не полицији, као и сведочење. Никаквог изузетка нема у административно-казненом и дисциплинском поступку, јер ту не постоји никаква „казненоправна истрага“. У грађ. поступку давање обавештења и сведочење, поштанским службеницима није допуштено. Али, вели Шолц (стр. 27.), како пошиљалац и прималац једне пошиљке „располажу“ њеном тајном и због тога могу да се одрекну заштите поверења, то је с одобрењем једнога од њих двојице допуштено обавештење и сведочење. За последње пак потребно је још одобрење претпостављене власти, јер ту остаје у питању још и службена тајна (Zorn, Aschenbach, Sydow-Scholz, Dambach, Wolcke, Scholz, а тако је и у немачкој поштанској пракси).

Изузеци од поштанске тајне у Немачкој постоје још у Закону о штампи и пошт. Закону (преваре код поштарине) и у пруском закону о опсадном стању који важи за целу Немачку. Изузеци су још такви који проистичу из прописа за поштанску службу: испорука пошиљке допунском примаоцу (на пр. члану породице адресатове); отварање ради утврђења код оштећених вредносних пошиљака и пакета и ради дознавања пошиљаоца неуручивих пошиљака; кривична достава у случајима § 367. т. 5. и 5 а, §§ 139, 354, 355. казн. закона.

Ти изузеци у немачком праву састоје се посебице у овоме:

а) У казним истрагама (казнени и војно-кривични поступак) допуштена је заплена на окривљеног управљених писама и пошиљака поштом као и телеграма; исто тако је допуштена на пошти и телеграфу заплена таквих писама, пошиљака и телеграма, односно којих постоје чињенице из којих се да закључити, да потичу од окривљенога или су за њега одређени, и да њихова садржина има значај по истрагу. За ову заплenu је овлашћен само судија одн. државни тужилац а не и полицијски орган или орган друге неке управне власти.

Располагање запленом од стране државног тужиоца, дејствује само три дана од дана кад је пошти саопштена одлука о њој и ступа ван снаге ако није у том року саопштена пошти потврда судска. За обавештења о поштанским пошиљкама и телеграмима, који се не налазе више на пошти односно на телеграфу, поштанске и телеграфске власти нису ни овлашћене ни обавезне према судији или државном тужиоцу.

б) У стечају П. Т. надлештва су дужна на захтев стечајног суда да му испоруче све пошиљке, писма, телеграме допреле за стечајног дужника, а исте отвара стечајни судија. Дужник има право да прегледа те пошиљке, па ако се њихова садржина не тиче масе, да тражи да му се издаду.

с) У грађанској парници. Као што поменусмо немачким грађ. суд. поступком (као ни нашим) нису предвиђени никакви изузеци од поштанске тајне. Што § 5. нем. пошт. Закона помиње и грађанско-процесне случаје, то је по немачком праву беспредметно. Обавештење о поштанским пошиљкама и телеграмима, задржавање и предаја ових суду, саслушавање поштанског чиновника као сведока у грађанским парницама о предметима који се тичу поштанског и телеграфског саобраћаја одређених лица, не смеју као и код нас судови захтевати нити поштанске власти смеју одговарати на такве захтеве, осем ако сам пошиљалац, или прималац кад прими пошиљку, ово изречно захтева или изјави да пристаје на то. Једној судској одлуци, која изриче попис и налог за испоруку једне поштанске пошиљке или једног упутничког износа, са поштанске стране уопште нема места. Јер без обзира на то, да један захтев за испоруку не припада примаоцу него пошиљоцу, који је само у исто време прималац код поштанско- — наложних и поштанско — откупних износа, има се и код пописа пазити на захтев пошиљачев због поштанске тајне, пошто је следовање овој одлуци признање пописном поверитељу да се на пошти налази једна одређена пошиљка. Тај попис и налог био би допуштен само у том случају, ако је поверилац без повреде поштанске тајне сазнао о постојању једног захтева дужниковог према поштанској управи и још је у положају да прописану пошиљку унапред тачно опише, што се на пр. може догодити ако дужник пристаје на попис, ако је поверилац у исто време прималац поштанског налога или откупне пошиљке, или ако прималац такве пошиљке повериоцу пошиљачевом саопшти постојање те пошиљке и тиме омогући благовремени попис, да он за наплату износа има допуштени рок од седам дана итд.

II. По Француском праву изузеци су ови: за нејавне (rebus) кореспонденције; за кореспонденције задржане по захтеву суда; за оне адресоване трговцу у стању стечаја, а које се предају стечајном одбору; затим у случају

сведочења чиновника у стварима иступним и кривичним, и у случају саопштења пореским чиновницима, и то у рангу контролора или помоћног инспектора, података потребних у наплати пореза, као и у случају промене адреса о којима поштанска служба зна.

III. По аустриском предратном праву имамо ове изузетке:

а) По § 2. Закона од 6. априла 1870.¹⁾ службена заплена или отварање писама или других затворених списа допуштено је, осем у случају кућног претреса и хапшења само на основу судске наредбе која се има доставити одмах ономе кога се тиче уз навођење разлога;

б) По § 5. истога Закона одредбе казног судског поступка (§§ 146.—149.) о заплени и отварању писама *окривљених* као и прописи поштанског правилника односно поступка с неиспоручивим писмима и одредбе стечајног поступка односно мера при отварању стечаја, остају овим законом недирнуте;

с) По двама наредбама министра трговине од 1864. могу поштанске дирекције на захтев суда, без обзира на прописе казн. поступка, давати податке о поштанским пошиљкама и о лицима која их шаљу, а тако исто и финансиским властима у случају финансиских преступа;

д) У прописима о поштанско-царинском поступку од 1883. налази се поступак и за оне случаје, где се с разлогом може сумњати, да у новчаним пошиљкама, писмима и другим запечаћеним списима има царинских или таквих предмета, чијим би се слањем учинила иступна кривица, или у којима се, у колико се тиче затворених пошиљака из иностранства, с разлогом сумња да има или се примете периодичне штампане ствари (новине, књиге итд.) које подлеже прегледу. У тим случајима се пошиљка предаје финансиској власти а пошиљалац позива да је тамо прими.

Случаји с) и д) обухваћени су у чл. 6. § IV данашњег правилника за унутрашњу поштанску службу у нашој Краљевини (I део) и у Поштанско-Царинском Правилнику, који важе и за крајеве ван Србије.

По § 4. истог закона од 1870. „према изреченој на основу закона од 5. маја 1869. суспензији члана 10. основног државног закона од 21. децембра 1867. ступају ван снаге §§ 2. и 3. овог закона за време трајања те суспензије“. А по § 5. закона од 5. маја 1869. у случају рата, као и кад избијање ратних немира непосредно предстоји, затим у случају унутрашњих немира и кад се појаве на очигледан на-

¹⁾ Gesetz vom 6. April 1870: zum Schutze des Brief- und Schriftengeheimnisses.

чин велеиздајничке смутње или иначе смутње које прете уставу или личној сигурности, раније поменуто чл. 10. основног државног закона од 1867. може бити суспендован, у ком случају може се предузети заплена и отварање писама и ван случаја кућног претреса или хапшења и без судске наредбе.

По закону од 27. маја 1879. пружа се одредба §-а 5. закона од 1870. и на такве законске одредбе, којима се код претећег ширења заразних болести наређује званично отварање писама у искључивом циљу њихове дезинфекције.

Као што се види Аустрија је имала прилике и начина да у свако доба испитује писма својих грађана и то увек на „оправданом и законском основу“.

IV. Чланом 17. нашега Устава допуштена је повреда поштанске, телеграфске и телефонске тајне „у случају кривичне истраге, мобилизације и рата“. Значило би да је у свим другим случајима (на пр. у стечајном поступку) искључена повреда ове тајне, па се ни Законом не може установити. И поред овако стализоване уставне одредбе, а у недостатку специалног прописа о изузетцима у чувању поштанске тајне (за телеграфску и телефонску предвиђено је у Закону о телеграфу и телефону), наш правилник о унутрашњој поштанској скупштини (I део) садржи у чл. 6. ове одредбе:

„IV. Судским и полицијским властима даје пошта у случају ислеђења дела, а финансиским властима кад је реч о заштити и осигурању државних прихода, податке о поштанским пошиљкама на писмени захтев. У осталим случајима дају се овим као и осталим властима подаци само онда, када је то законом одређено“.

Уз ово иду и ова два расписа Министарства Пошта и Телеграфа:

а) Распис 90. од 1922. — По тражењу Министарства Финансија а „ради правичнијег порезивања појединих личности“ наређено је свима поштама „да све податке из својих новчаних и других књига стављају на расположење финансиским органима, кадгод ови то од њих буду затражили“ (разуме се циљу порезивања).

б) Распис 217. од 1924. — По тражењу Министра Војске и Морнарице „поводом појављених случаја да поједине поште, без нарочито одобрења, неће да дају војним комесарима податке и обавештења која се односе на преглед дотичне (војне) касе“ наређено је поштама „да војним комесарима, које одређују војне власти за преглед касе и слагалишта код војске, дају потребне извештаје и обавештења кадгод им се обрате, исто онако како се та обавештења дају и комесарима Главне Контроле, не тражећи за то предходне дозволе“.

„V. Поштански службеници као сведоци пред судом могу давати податке о поштанским пошиљкама само дозволом надлежне власти“.

Иада ове одредбе П. П. (са горња два расписа) нису довољно јасне нити одређене на основу закона (поштанског), сем оне под V, која је предвиђена у Закону о чиновницима, ипак нису противне ни уставу ни казеном законнику, јер не вређају заштиту тајне *писма* како је казнени законик обухвата. De lege ferenda, требало би у нов Закон о пошти, телеграфу и телефону све принципијелно прописати.

Напред речено били би управо *изузеци од поштанске пословне тајне*, а што се тиче изузетка од *чисто писмовне тајне* у смислу устава ово су:

А. Кривична истрага.

У глави VIII Срп. Крив. Суд. Поступка „о истраживању по кући, претресу ствари и лица и узапћењу писма“ имамо у §§ 82—87. прописе који говоре да се писма могу отворити само онда, кад се већ повела кривична истрага против једног лица, па се држи да се писма односе на дело по коме је поведена истрага, но и тада само у случајима које је закон означио и на начин који је он прописао (Одлука опште седнице Касационог Суда број 3104 од 1892.). Да прегледамо редом те важне параграфе:

§ 82. „Ако су узапћена или попечаћена писма или писмена сачињења, иследник ће отварање и прегледање таквих предузимати у присуству два сведока, и где је могуће и самог обвињеног. — Тајне фамилијарне не смеју се никако издавати“.

Значи да се из таквих списа смеју узимати само они подаци који се односе на кривично дело. Кад се писма могу узаптити изложено је ниже у § 84., а како се отварају у § 87.

§ 83. односи се на оне који неће да издаду писма која се односе на кривично дело. Таква лица иследник може принудити притвором да открију где се та писма налазе. Ово се односи на приватна лица а не на пошт. службенике као такве.

§ 84. „Кад се ислеђење против обвињеног започне, онда се могу писма, која на њега долазе и која он другима шаље, по наредби иследниковој узаптити. *Поштански званичници дужни су на захтевање ислеђујуће власти таква писма задржати и само по наредби иследниковој издати.* — За свако задржавање или узапћење писма мора се одмах јавити обвињеном, или у одсуству његовом где је могуће његовим домаћима“. Поштански службеници не могу издати писма већ само по одобрењу своје старије власти, којима се уосталом иследник и сам треба да обраћа.

§ 85. „Писма, која сродници обвињеног другим лицима пишу, или обратно, не могу се никад узаптити“. Дакле овим §-ом само се потврђује предходни §, који говори о узапћењу писама што долазе на окривљенога, и која он другим шаље.

§ 86. „Узапћење и отварање писама не сме бити код преступљења која се новчаном казном казне, или би се казнила затвором до шест месеци“. Као што се види откривање тајне писама и у кривичним истрагама ограничено је само на најтеже и теже случаје злочинства и престапа који се казне затвором преко 6 месеци или робијом.

§ 87. говори о начину отварања узапћених писама од стране наследника и поступку са истима. У последњем ставу прописује: „Узапћена писма, којих отварање не би било нужно треба одмах направити ономе коме су писана или их пошти вратити“. Пошта ће редовно даље поступити.

У глави XII Кривичног Поступка од 1896. који важи за *Војводину* налазе се слични прописи о заплени писама, брзојава и осталих пошиљака са овим варијацијама (у преводу г. Д-ра М. Јоцића, Н. Сад 1925.):

§ 171. одмах вели: „Ако окривљени стоји под истрагом због злочина или због престапа који се не само новчаном казном има казнити, или је притворен, или ако су против њега због таквог кривичног дела одређени предвеђење, ухваћење или главна расправа, постоје такве околности из којих се може темељито закључити, да ће на њега управљени, или од њега потичући брзојави, писма и остали пошиљци против њега или саокривљеника му, за доказ служити моћи, могу се исти заплени и поштанска и брзојавна з а ња, као и остала отпремна возарска предузећа дужни су их издати. — У случају постојања гореозначених околности код набројаних звања и предузећа могу се заплени она писма, брзојави и остали пошиљци, гледи којих темељити подаци указују на то, да су на окривљенога управљени или од њега потичу, или да су у сврху притајења правог им лица односно ради осујећења заплене лажно адресовани“.

§ 172. „Између окривљенога и у 1. тачки 205. §-а набројаних му сродника (т. ј. најближи), као и између ових измењана писма и друга писмена саопштења, код сродника, без дозволе њихове могу се само у том случају запленити односно прегледати, ако их терети основана сумња саучесништва, јаташтва или подржавања кривичног дела“. То исто важи у другом ставу за писма између браниоца и окривљенога.

§ 178. „Заплену у 171. §-у означеног предмета може одредити истражни судија или срески суд у писменој одлуци, коју има адресовати дотичном поштанском брзојавном или телефонском звању; отпремном или возарском заводу, и која има у себи садржавати потанко означање пошиљке, која се запленили има, у случају личног предстанка пак усмено, узимањем записника. У потоњем случају остаје један примерак записника код дотичног поштанског, брзо-

јавног или телефонског звања, отпремног или возарског завода. Заплена се може и телеграфским и телефонским путем одредити, али се тада има формална одлука накнадно одмах послати. — Заплена у случају неодољиве потребе на начин опредељен у првом и другом зачелу (ставу) може и држ. тужиоштво одредити, у којем су случају *споменута звања и заводи обвезани заплешену пошиљку за три дана задржати рачуна/ући од сазнања одлуке*. Ако за то време истражни судија, кога држ. тужиоштво безодвлачно известили има заплена не одржи и у овом предмету донесену одлуку му дотичном заводу не саопшти губи заплена дејство и заплешени предмети се насловнику (адресату) имају издати, односно на место опредељења им послати.

§ 185. је важан за поште у Војводини: „у поштанском или телеграфском звању (т.ј. у пошти и телеграфу), даље код отпремних и возарских завода заплешена писма, телеграме и остале пошиљке само истр. судија може примити, или место њега онај члан држ. тужиоштва или суда, кога су истражни судија или поступајући суд гледе тога затражили. — О примитку има се уз подробну ознаку примљене пошиљке записник узети. — У колико сврха поступка дозвољава, имају се после примитка окривљени, предатељ, насловник (прималац), и остали заинтересовани, или ако су ови одсутни, заступник или члан својте им о заплени сместа известили“.

§ 186. Одговара §§-има 82. и 87. Срп. Крив. Поступка.

У §§-има 154. — 157., 196. и 402. т. 4. Казненог Поступка за Босну и Херцеговину од 1891. налазе се слични прописи који су у казн. поступку за Војводину по истом предмету.

Аустриски Казн. Поступак од 1873. и *Хрватски* Казн. поступак од 1875. садрже сличне одредбе о заплени писама као и Српски Казн. Поступак.

§§ 135. и 136. Срп. Војног Кривичног Поступка од 1901. садрже уједно одредбе §§-а 82—87. Срп. Крив. Поступка кад истрагу води војни иследник за војна кривична дела.

По царинском закону од 1899. у свако доба могу се преносити преко царинске линије (границе) пошиљке које пошта преноси (чл. 6.) и у свако доба истоваривати, утоваривати и претоваривати исте (чл. 7.), али све такве пошиљке (писмоносне и пакетске) контролише царински орган (чл. 11.) Поступак при отварању пошиљака ради царинског прегледа прописан је Поштанско-Царинским Правилником. Непријављене међународне пошиљке за царину царинарница одузима и с њима поступа по одредбама царинског закона (чл. 11. став последњи). Тајна отварањих писама и пошиљака мора се строго чувати од стране царинског и поштанског органа.

Из свега изложеног види се да је тајна писама и код иследног поступка загарантована у колико није потребна кривичном иследнику за расветљење извесног кривичног дела.

В. Мобилизација или рат.

Разуме се по себи да се за време мобилизације и рата државни интереси стављају на прво место, па према томе да управна и војна власт морају водити бригу, каква кореспонденција пролази преко њених пошта. У овоме циљу уводи се *цензура* поштанских пошиљака, и то не само писама већ и пакета пошто се и у њих могу стављати писма намењена шпионажи или издавању државне и војничке тајне. Цензура такође има својих принципа, а најглавнији је у томе да цензори (прегледачи писама и пошиљака) не смеју оно што су сазнали саопштавати непозваним лицима. За противно поступање цензора, ако нису једновремено пошт. службеници, вредео би § 283. Срп. Казн. Законика, одн. први став §-а 1. аустр. Закона од 1870. о заштити тајне писама и списа, или чл. V § 21. новеле од 1910. Бос. Херц. К. З.; а ако су јавни службеници других струка вредео би § 117. (ев. 283). Срп. К. З. одн. аустр. зак. од 1870., или § 177. т. с.) Бос. Херц. К. З.

Како су указом од 19. августа 1919. сви војни закони и уредбе проширени на целу Краљевину, то данас у нашој земљи важи „Уредба о Војној Цензури за време рата“ Ф. Ђ. број 19.228 од 28. априла 1915. са изменама и допунама од 20. марта 1919. (оснива се Главна Војна цензура у седишту Владе) и од 31. јануара 1920. (о цензури листова пре штампања).

Цензура мора аутоматски престати чим престане потреба за коју је уведена, т. ј. чим се објави демобилизација (а не само закључење мира и завршетак рата).

О увођењу цензуре поштанских пошиљака у једној земљи увек се извештавају све стране управе ради саопштења својим грађанима.

V. По чл. 66. Пошт. Прав. I део „неиспоручиве“ су пошиљке које се нису могле да уруче ни примаоцу ни пошиљаоцу за разлику од „неуручивих“ (чл. 64). које се нису могле испоручити примаоцу већ се враћају пошиљаоцу ако је познат. По чл. 66. неиспоручива писма, вредносна писма и пакете отвара нарочита комисија, састављена од чиновника дирекције пошта и телеграфа у циљу, да се из написа, потписа и места предаје

по могућности пронађе пошљалац или прималац и да се утврди, не садржи ли пошљка какве предмете од вредности. Тим чиновницима је строго забрањено да садржину писама прегледају, односно читају више но што је то за постизање горњег циља потребно. Ово правило има ослоња у чл. 47. Срп. Зак. о поштама, по коме ће министар прописати „наређења о поступању с пошљкама, које се нису могле никако испоручити прималцима, нити вратити пошљаоцима“, као и у §§. 24, 27. и 28. Аустр. П. З.

VI. Услед појављених злоупотреба пошљалаца при слању, новчаних пошљака да би значењем мање суме новаца избегли плаћање великих такса, чланом 30. Зак. о буџетским дванаестинама за март и април 1922. донесена је ова одредба као допуна чл. 76. Срп. Зак. о поштама:

„Пошљалац новчане пошљке, који на истој означи мању вредност него што она садржи, па се то од стране надлежних поштанских органа *комисиски утврди*, одговараће за превару по кривичном закону а сем тога, казниће се да плати десетоструку вредност мање плаћене таксе. Ову новчану казну изриче пошта места предаје (т.ј. пријамна пошта).

Расписима 33. и 72., у П.Т.В. за 1922. опширније је прописан поступак по овој законској одредби, која је продужена у свим доцнијим финансиским законима па и данас постоји. Дакле из овога следује да ако пошта посумња да једна новчана пошљка садржи више новаца но што је на завоју означено, има право да је комисиски отвори и констатује потребно.

VII. У чл. 33. Закона о поштанско-штедном, чековном и вирманском промету (став III), Поштанској Штедионици и чековним заводима је дозвољено да дају податке само у случајима у којима су на давање података у смислу закона овлашћене остале поштанске власти.

VIII. Осем случаја под V и VI постоји још један случај искључења противправности код повреде поштанске тајне, а то је по члану 27. срп. Закона о поштама, када се за дуг пошљаочев ставља забрана на поштанске пошљке. (Овај члан допунио је т. 11. § 471. Срп. Грађ. суд. поступка, у коме се помињу само „аманети на пошту дани.“¹⁾

(Наставиће се.)

Ж. М. Пауновић.

¹⁾ По § 30. аустриског пошт. зак. (као и угарског) на пошљке предаје пошти, не може се пре предаје адресатима ни ставити забрана мити стећи заложно право.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Накнада за неправедно одређени притвор и истражни затвор.

I

1) Увод. Неправедно ограничење слободе.

Што се више уврежила мисао о постојању људског достојанства појединаца на уживање идеалних добара живота то се мање може подносити да држава не пружа никакве накнаде ако особу неправедно лиши слободе. Изграђена правна свест сматра без даљег неправедно одређени полициски и судски притвор и неправедно одређени истражни затвор као и лишење слободе неправедном осудом за велико зло.

Правна свијест не може да лучи неправедно одређени притвор од неправедно одређеног истражног затвора (D-r Artur Wessely, Jur. Blätt str. br. 12 od 19-3 1905) јер ако се само неправедно одређени истражни затвор буде сматрао неправдом, за коју треба дати накнаду, онда ће се особе много чешће него ли до сада стављати у притвор (место у истражни затвор) и тако изиграти законску благодат. Но оштећеном је свеједно да ли му се лишава слобода под фирмом истражног затвора или притвора.

Стога ћемо једнаком брижљивошћу испитати накнаду за неправедно одређени притвор као и за неправедни истражни затвор али по могућности са једног заједничког становишта. (Гђе је год ријеч о накнади за неправедно одређени истр. затвор претежем ту дужност на неправедно одређени притвор попут уваженог г. проф. Шиловића.¹⁾

Питање је дали, зашто и на који начин је правна држава обавезна пружити ову накнаду, која је подлога овом схваћању и како ће мо га догматично-јуристично образложити?

Требаће се задубити у хисторијски развитак овог питања, у досадашње теорије као и прегледати позитивно законодавство. Треба се одлучити за оно схватање, које најбоље одговара нашим приликама и правној свијести, Срба, Хрвата и Словенаца.

Држим да није само теоретско обрађивање сврха обрани ове тезе, већ да је главна сврха апел на меродадне факторе, да се у јединствени кривични поступник за нашу Краљевину унесу одредбе, које пружају оваку накнаду, а којих у пројекту кривичног поступника нема.

2) Разликовање противзаконито одређеног од неправедно одређеног ограничења слободе.

Понајприје лучимо протузаконито одређени притвор одн. истражни затвор од неправедно одређеног притвора односно

¹⁾ Држим да се уопће питање неправедно одређеног истр. затвора и питање неправедно осуђених може са заједничког стајалишта проматрати. Тако и г. проф. Шиловић. (Противно Shwarze G. Saal Bd. 34, стр. 101 и Hamm D. J. Z. 1904., стр. 178 f, који веле да је неправедна осуда погрешка коју треба поправити а неправедни истражни затвор установа често пута на закону основана.

истражног затвора. Накнада за протузаконито одређени при-твор однос. истражни затвор познаје већ римско право (Ести-маторска инјуријска тужба)¹⁾ канонско право,²⁾ *Sachsenspiegel* а нарочито *Carolina*,³⁾ те касније законодавство,⁴⁾ па и наше (Синдикатна тужба по чл. 18 устава). Случајеве *протузаконито* одређеног хапса ћемо посве излучити из нашег раз-матрања а бавићемо се само са случајевима неправедно одређе-ног притвора односно истражног затвора.

3) Историски преглед установа накнаде за неправедно ограничење слободе.

Од кад држава уреда ради прогања деликте поставило се питање накнаде за неправедно одређени истражни затвор.

До овог времена могао је оштећеник прогонити једино при-ватнога тужитеља (*Calamniator*). Прву изнимку од тог пра-вила налазимо у наређењу Фридрика Великог од 15. јануара 1766, у коме се вели: „За неправедно одређени истражни затвор треба не само реституирати све трошкове него дати примјерну оштету из Спортул-благајне оног колегија унутар којег се во-дила истрага. Код тог треба нарочито узети у обзир посебне околности и друштвени положај оштећеног.

Ово наређење је осамљено и не налазимо оваквих одредаба до након 15 година кад се расправљало у Француској на чисто академски начин о овом питању на академији *Chalons sur Marne* (1781) *Ty Brissot de Varville* и *Philippe De la Madelaine* говоре о кривњи друштва („*une dette de la société*“), те мотивирају дуж-ност накнаде из друштвеног уговора (види *Ritter* стр. 10.), ко-јег је држава склопила са грађанима. (*Madelaine* шта више за-хтева декорирање невиних! Види и изјаву Људевита XVI. код предлога „*declaration du roi relative a l'ordonnance crimi-nelle*“ од 8. V 1787).

Године 1783. предложио је Филангиери у свом „Систему законодавства“ (Књига трећа Кап. 22.) да се оснује посебна бла-гајна за накнаду штете, из које би се намирила штета, коју су претрпели невино окривљени са стране јавног тужиоца. Тај је предлог акцептовао године 1786. казн. закон Великог Војводе Петра Леополда Тосканског (касније познат под именом Цар Леополд II). У чл. 46. тог закона налазила се одредба да све новчане глобе имају притећи у посебну благајну, из које се има намирити они који су оштећени усљед злочинства као и невино

1) Судац одговара за *quasi ex maleficio*, ако је *dolus malus* или *impru-dentia* (*actio in factum contra iudicem* ef. lex 15 § 1 D. de iudice 5. 1 c. 2 Cod de poen iudic, 7, 49. Види и разлагање код *Heinze-a Die Untersuchungs-haft* стр. 9. и др.

2) С 7-X de iniuriis X 36

3) II. 24 и III 45 (*Sachsenspiegel*) 20, 61, у вези са 1, 21 и 219 (*Carolina*)

4) на пр. *Franc. Code pénal art 117* („накнада не испод 25 Франака на дан“).

ухапшени. Од оног времена даље уређено је то питање код многих народа (но дјелом само за направедно осуђене.) Тако н. пр. у Португалу казн. законом из године 1884. чл. 126. §§ 6, 7, у Шведској законом од 12. Марта 1886. у Норвешкој казн. поступником од 1887. и § 469 и т. д. у Данској законом од 5. Априла 1888. У Француској зак. од 5. Јуна 1895. Новелом к. чл. 466. казн. поступника, у Швицарској многобројним кантоналним законима, у Аустрији зак. од 16.-3.-1892. (R. V. G. бр. 64) за неправедно осуђене особе, а већ у чл. VII. бившег. аустр. државн. те права по оџима правима држављана од 21.-12.-1867. број 142 R. G. V. налазимо установу, која је готово пала у заборав, (како исправно опажа Dr. Artur Wessely), која установљује дужност ове накнаде (за протузаконито или прекомјерно одр. истр. затвора); надаље установљује у Аустрији (а према тому и на нашем правном подручју бивше Аустрије) накнаду за непр. одређ. истр. затвор закон од 18.-8. 1918. Угарски казн. поступник од 4.-12.-1896. признаје овакву одштету, а према тому је иста призната и на нашем подручју бивше Угарске.

У Немачкој налазимо закон од 20. Маја 1898. (Накнада за неправедно осуђене) те закон од 14. Јула 1904. (Накнада за неправедно претрпљени истражни затвор). Истичем да у Енглеској нема практичних гаранција за провађање и удовољење оштетног захтева и то стога, јер су предпоставке и трајање ограничења слободе врло педантно омеђене, а осим тога постоји право сваког енглеца „to apply to courts of justice for redress of injuries“

У правној историји Срба, Хрвата и Словенаца употребљавају се имовинске казне и за најтеже деликте (убијство) а казне слободе прихваћене су под туђим утјецајима. К. Јиричек каже за Србију средњег вијека, да се *тамница* првенствено употребљава као *истражни затвор*, а не као *казна*. Исто тако није позната казна лишења слободе ни у Душановом законнику, а ни у Пољичком Статуту не као самостална казна. (М. Костренчић у „Народној Енциклопедији Срба, Хрвата и Словенаца 11. свезак стр. 312).¹⁾ На данашњем подручју Краљевине С. Х. С. постоје зак. одредбе за тражену накнаду само на нашем подручју бивше Аустрије, одн. бивше Угарске, што смо већ горе споменули.

4) Развој идеје накнаде.

Развој идеје накнаде је следећи:

Мисао ухватила је позитивни коријен у доба велике француске револуције. Накнада се најприје тражи на темељу *ius naturale*, па на темељу друштвеног уговора. Иза тога развија се борба да ли је ова накнада правна дужност државе (види стр. 6.) (Brissot, Luchichini, Liszt, Geyer, Zucker, Wahlberg и др.) или дужност по правци (Schwarze, Uhlmann, Köhler, Hamn,

1) Постоји могућност да се и ту *тамница* првенствено употребљавала као *истражни затвор*.

Birkmeyer и др. види стр. 8.) или комбинација правне дужности и дужности по правници (Otto Mayer). Поборници правне дужности накнаде дијеле се у двије групе: једна тражи накнаду за све случајеве, у којим се казнени процес свршио обуставом поступка или ријешавајућом осудом (Kissling и Jacques на 13. њем. Jur. Tag-u); друга признаје накнаду само, ако се невиност посебним поступком докаже (Dr. Mayer на 11. њем. Jur. Tag-u). За накнаду изјаснили су се у главном талијански правници (Carrara и Cremani) те француски (Legraverand, Helie, Dupont у своме дјелу „Observations sur plusieurs points importants de notre legislation criminelle“) и Енглеz Bentham.¹⁾

Нијемац Др. Heinze и 4 конгрес правника (Juristentag од г. 1873., 1875., 1876., 1892. бавили су се такођер овим питањем.

II.

1) Теоретска нарав накнаде.

Са стајалишта људског осећаја није потребно посебно образложење нашег захтева. Да су се правници задовољили са констатацијом да је овај захтјев — захтјев правичности и човечности, било би то довољно. Но правници се не задовољују оваквим разлагањем; тебало је у нашем случају доказати чисто и бистро правну дужност државе, у погледу ове накнаде. (Hoegel: das Gesetz betr. die Entschädigung für ungerechtfertigt erfolgte Verurteilung Wien 1901). Adolf Merkel, велики правник, који је стајао усред борбе за накнаду хапсом невино оштећених вели у својој „Jur. Енциклопедији“ (I. изд. 1885. § 683): „Нема сумње да би оваква накнада одговарала правном осећају; но главни, ако и не једини разлог, да се овај захтјев практично није свугдје провео, налази се у том да се дуго није могао догматично јуристично образложити.“

Ми ћемо покушати наћи овако догматично јуристично образложење, али ћемо се понајприје упознати са најпознатијим теоријама. (види стр. 5.)

2) Теорије правне дужности накнаде.

Најпознатије су слиједеће теорије правне дужности накнаде.

Правна дужност накнаде постоји из разлога, из кога се производи дужност накнаде у случају експропријације. Поборници ове теорије (Geyer: Zeit u. Streitpr. стр. 26., Zucker стр. 138., Wahlberg II. J. Т. књ. 1. стр. 44.) аргументирају овако: Ако постоје дужности накнаде код повреде приватно правне

¹⁾ Но тему је већ год. 1864 покренуо енглески парламентарцац Berkeley, који вели: How was it possible that a man could be pardoned for being innocent“. У пракси се у Енглеској даје накнада (Berolzheimer стр. 9. нап. 2.) Bentham вели: Une erreur de la justice est déjá par elle-même une cause de deuil, mais que cette erreur une fois reconnue ne soit pas réparée par des dédommagemens proportionnels c' est un renversement de l'ordre social („Погрешка суда без накнаде преврат је социјалног реда“).

сфере, код одузећа имања, у колико више се мора признати овака накнада код задирања у најважнија људска права: у право на слободу и тјелесни интегритет. Поборници теорије *правичности* нијече допустивост ове аналогije, јер постоје големе разлике између експроприације и нашег захтјева: јер у првом случају, веле, прима држава експроприрано добро на неограничено време, у нашем случају пак прима држава само осигурање процесуалне ствари (истражника) на ограничено вријеме и то без имовинске вредности.

Осим тога приговарају да држава не пружа накнаду ни за војну службу ни за бесплатно заступање сиромашних по адвокату, ни у другим случајевима (Köhler G. Saal књ. 64. стр. 340) па овака накнада да ни у нашем случају није оправдана.

2) Са стране државе призната дужност накнаде свједоцима и вјештацима доказом је, веле други (Wahlberg 11. J. T. књ. 1. стр. 43.) за дужност накнаде за неправедно одређени истр. затвор. Ако држава оним признаје накнаду за просто испуњење дужности свједочења, односно вјештачења треба да признаје накнаду и у нашем случају. — Поборници теорије правичности веле: Ако се не држи оправданим да трећа лица (свједоци, вјештаци) штетују у спору двају странака, онда се ипак не може примити, да и сама странка (осумњичени!) има право на накнаду, тим мање што се поступало у интересу друштвене сигурности по принципу легалитета и официјалности (Köhler) Bahr: Deutsch., Revue VII 12. стр. 358).

3) Неки извађају накнаду из закона за заштиту радника и намјештеника. Као што по том закону јамчи подузетник за несретне случајеве својих радника, тако постоји дужност државе да невином пружа накнаду за несрећу, која га је истражним затвором задесила (Geyer, Zeit, u, Streitfr. стр. 26., Kropescker стр. 18.) Поборници теорије правичности приговарају томе схваћању, јер је накнада без кривње изнимка, а сингуларитет права не могу се per analogiam употребити (Köhler, Ullmann: Beilage zur Allgem, Ztg. 1904 br. 62. стр. 490.) а осим тога смијешно је, веле државу приспобити са пиватним подузећем.

4) Правна дужност базира се на том да је држава одговорна за погрешку суца. А неправедно одређени истр. затвор може се једино квалификовати као погрешка (Jacques 13. J. T. књ. 2. стр. 274).

Противници веле да се истражни затвор само у изузетним случајевима оснива на погрешци суцевој. Не ради се о *кривњи* него о *сумњи*, а ријешавајућом осудом се не оповргава да је у критично вријеме сумња постојала. (Schwarze G. Saal књ. 34. стр. 100.)

5) Питање проматра се такођер као да постоји између државе и грађана присилно осигурање. Сваки порезник као да плаћа премију за случај да престаје безразложно и неправедно жртвом казнених судова. (Geyer Zeit u Streitfragen стр. 23.)

То је једна социјална политичка мисао, која се употребљује и са стране теоретичара (Berolzheimer i Streinberg) у прилог наше тезе. Особе које су извргнуте заједничкој погибељи (лишење слободе) као да су присилно осигуране код државе. Ризико за неправедно ухапшење носе сви грађани подједнако; за то се сматра као да је држава велико осигуравајуће друштво. Порез који грађани плаћају једнак је осигурнини. Ова је мисао оправдана, па да држава није обевезана на накнаду из чисто правних узрока била би обевезана накнаде из ових социјално политичких разлога. (Löffler: Die Entsch. unsch. Verhaft. стр. 14).¹⁾

Теорија дужности накнаде по правници

Поборници дужности накнаде са стране државе по правници налазе узрок евентуалној штети ухапшених у случају („casus a nullo praestantur“) па како су притвор и истражни затвор државне институције, то по принципима државног права (која нису увеијек у складу са прив. правом) не постоји, веле, правна дужност државе за тражену накнаду. Признају пак социјалну потребу да држава из самилости и по правници пружа накнаду. (Köhler стр. 344).

Врло мало има теоретичара, који отклањају сваку накнаду, јер да држава не може јамчити за штету, која проистиче из испрвне примјене закона.²⁾

III.

За које се ми становниште залажемо?

Ми држимо да је ова накнада правна дужност Државе.³⁾

Подлогу за наше схваћање налазимо осим у случају експропријације у примјеру хотимичне али дозвољене одштете туђих добара по држави (за вријеме војничких маневара или ратова), у којим случајевима држава признаје накнаду. Надаље у слу-

1) Нека ми је дозвољена мала дигресија. Баш у наше доба приповеда списатељица Karin Michaelis чак присилно осигурање ожењених за случај развода брака, тако да би у том случају престало плаћање алиментације у данашњем облику, а на њено место ступила би осигурнина платива по осигуравајућем друштву (по Држави?) Кад видимо да се мисао присилног осигуравања кани проводити чак у обитељском праву, у колико се не би могла примјенити, та мисао у нашем случају!

2) У Њемачкој била је заслуга Јуристенгага да су се нивелирале противштине теоретичара. Док Јуристенгага од 1874 и 1875, још нијесу донијели резултата постигао се повољан резултат године 1876. на 13. Јуристенгагу примањем резолуције Jacques и Steinglein.

3) У закону који тек треба издати, треба са највећом опрезношћу говорити о правним разлозима (Brandis стр. 18.) јер строго узевши правни разлози постоје само у постојећем праву (било то право законско или обичајно) па ако правница диктира закон, постаје правница тек законом право. („Die Billigkeit steigert sich erst zum Recht.“, Fleischmann Kr. V. J. Schr. св. 25. стр. 275). Стога се кадкад тврди да се о правној дужности уопће не може говорити, док ју позитивно право не установљује. Ми не делимо ово мишљење.

чају кад бродар на мору уништава робу, да спаси брод уз дужност накнаде са стране оних у чије је име бродар радио и чију је робу усљед тога спасао. (Navarida). Не чини ништа што бродар евентуално заступа приватно лице (бродарско друштво), а у нашем случају се ради о накнади са стране државе, која резултира к тому још и јавног (казненог) права јер у правној држави треба да држава мјери једнаком мјером: оно што налаже приватнику треба да и самој себи налаже, и обратно. Правној држави дозвољено је задирање у приватну правну сферу само, у колико се према праву појединаца налазе интереси заједнице и у колико та заједница пружа накнаду оштећеним.

Предлежи дакле колизија интереса. Пожељно је да побеђује претежнији интерес (Становиште претежнијег интереса: Меркел). Правни је захтјев да онај чији интерес побеђује то чини без оштећења другог интереса. Ако се пак оштећују туђи интереси, даљња је конзеквенција овог правног захтева да сваки (у нашем случају Држава) носи трошкове за реализацију својих интереса). Јур. догматично образложење предметне накнаде састоји се дакле у слиједећем:

Држава власна је чувати свој претежнији интерес код чега се не да спречити да неки неправедно настрадају. Усљед тога пак дужна је држава, да носи трошкове за реализацију овог свог интереса т. ј. да у конкретном случају плати по нама тражену накнаду.¹⁾

Прописи аустријског грађ. закона близу су овом схваћању.

Познато је да штета произлази према § 1294 аустр. о. г. з. или отуд што је која друга особа штогод учинила или чинити пропустила против закона или од ненаданог случаја.

Ту придолазе случајеви § 1305 о. г. з. у вези са §§ 1295., 365, 384, 460, 46, 1021, 1111, (случајеви оштећења законским чинидама).

Ваља уважити и § 1329 о. г. з. који пружа за неоправдано лишење слободе повређеном право на пуно задовољење. (Готово аналогно схваћање налазимо и на осталим правним подручјима наше Краљевине где не вреде установе аустр. о. г. з. Тако се на пр. по прописима §§ 800 и 819 срп. грађ. зак штета неком лицу може учинити било то на имању или на правима и личности, па по том по смислу § 190 срп. г. з. и на радњи извесног лица или

*) „Rechtliche Zustände liegen erst dann vor, wenn dem unbedingten Gehorsam gegen den Staat eine unbedingte Entschädigungspflicht zur Seite gestellt wird..... Die durch die Existenz der Gesamtheit zu tragen und dem zunächst Betroffenen daher Ersatz zu gewahren“. (Dr. Nissen на 12. Jur. Tagu.) „dass das Interesse der Gesamtheit eben nur soviel von der bürg. Freiheit des Einzelnen fordern soll als absolut unerlässlich ist.....“ (Dr. Jaques истом згодом). Овај референт назива наше питање најинтересантијим у криминалном праву и процесу, јер настаје тек кад држава почиње да се развија у правну државу.

у том што би ко био *спречен у вршењу својих послова*, коју је штету по прописима § 801 срп. гр. зак. дужан да накнади учинилац исте и то како саму штету тако и изгубљену добит. § 822 срп. гр. з. вели, да се штета мора накнадити која би била проузрокована повредом слободе. (Види Гојка Никетића грађ. зак. II издање. О. о. 19.-9.-1905. бр. 6166). Ту (1329 о. г. з. и 822 срп. г. з.) је дакле законодавац најближи правном темељу нашег захтева а треба *de lege ferenda* само поставити тезу: да оно што за лишење слободе по приватнику *вриједи*, треба да *вриједи* и за државу. Но ту нам се намеће питање, да ли би се *de lege ferenda* за нашу тезу могли употребити прописи о. г. з. за накнаду штете. Ово питање могло би се негирати јер да наш захтјев није цивилне нарави, што да се види и из тога што ће се установа о овој накнади оживотворити кривичним поступком.

Но овај чисто процесуални моменат, мислим, не може, ипак запречити материјалну интерпретацију цивилног права, тим мање што је накнада штете појам грађанског права, те, се тим уједно узвези са горњим разлагањем о једнакој мјери подјеле права и дужности у правној држави, ријешава приговор, да је казнено право јавно право, па да се услед тога не би могли употребити прописи цивилног права. (Brandis § 14, стр. 88).¹⁾

Истичемо пак да се прописи о г. з. — а у погледу недозвољених чинидби ни *de lege ferenda* не би могли у нашем случају употребити, јер наш оштетни захтјев нема нарави деликатне облигације. Наш је захтјев чиста *obligatio ex lege* (Romen § 3 с. стр. 57, *Bulgare III*. § 1. стр. 17.) која без обзира на то да ли постоји повреда дужности државних органа или иначе какав пропуст, који није изричито предвиђен, настаје једино опстојањем и утемељењем у закону.²⁾ Један постулат модерног схваћања права слиједећа је дакле мисао, а уједно и наставак аргументације, за коју се ми залажемо:

Ако неко у властитом интересу преводи становити чин у спознаји да је могуће, да ће овај чин задирати у правну сферу особе онда дјелује на властиту погибао, те прима на себе цијели ризико. Стога мора да накнаду пружи и држава која са осумњиченим поступа као са злочинцем и мора рачунати са евентуалношћу да лиши слободе невина човека, те да тим чини објективно неправо.³⁾

1) Казн. проц. карактер ове накнаде наглашују *Lessing* стр. 55. *Romen* § 11 нота 5.

2) Треба нам се још одлучити за објективни одштетни принцип. На темељу субјективног оштетног принципа долазимо само до тога да слиједимо глас хуманитета и да накнађујемо штету *ex aequo et bono*. Међутим објективни оштетни принцип све више и више побеђује а тим постаје чвршћа правна подлога нашем захтеву. У том часу постаје наш захтев правном ствари (за разлику од административне ствари) а тим је — буди нужред речено — оправдано да се поступак по овој накнади резервише судовима а не управним властима.

3) Улман вели на XXII. Ј. Т. да је нарав одштетног захтјева правни одношај из публицистичних и приватно правних елемената. — Дански

IV.

Зашто се држава сустигла до сада ове дужности?

Зашто се држава сустигла до сада ове дужности? Том има више узрока. Осим помањкања догматично-јуристичног образложења кроз дуго времена треба истакнути да се питање накнаде штете није систематички развило, већ тек појединим законима који су настали према правном осјећању и потребама.

Правни осјећај најфиније је развијен у имовинско правном погледу. А потребе народне долазе до изражаја ако их заступа добро организовани скуп, који их је у стању спроводити кроз парламент. Код ухапшења особе се пак поглавито ради о чисти и слободи, а тек секундарно о имовинско-правним последицама а хапшеницима фали предпоставка сталне заједнице интереса. Стога побјеђују фискални обзир. Држава си подјелује привилегиј и она негира дужност коју без сумње намеће приватнику те не мјери једнаком мјером.

Особито се то разабире код накнаде за неосновану заплъену тискане ствари, коју пружа и наш Устав у чл. 13. ставка 2.1) У овом случају као и у случају истражног затвора ради се о привременој мјери. Код заплъене законодавац дакле без даљњег признаје накнаду из државне касе. А у погледу наше накнаде? Одакле и зашто та инконзеквенција? Узрок и ако не једини можемо наћи опет у том, да задирање код заплъене погађа имовински објекат, који је, изгледа, више заштићен него ли част и слобода појединаца.

У колико би признање накнаде утјецало на фискалне обзире према фактичном стању у неким славенским земљама показује нам изванична статистика, па прилажем извадак из ње. (види прилог под А) Жалим што ми није било могуће додати статистичке податке најновијег датума у погледу нашег судовања изван Сарајевске области.

Правна држава обавезна је дакле пружити ову накнаду а по нашем мишљењу одговара нашим приликама и правој свести Срба, Хрвата и Словенаца, горње јур. догматично образложење о чувању претежнијег интереса уз накнаду.

закон од 5-4. 188 у § 3 ал. 2. упућује на посебни цивилни процес против државе истичући приватно правни елемент наше накнаде.

1) Чл. 13. ставка 2. Устава гласи: Редовни судови одлучују о накнади штете назависно од судске одлуке о поништењу забране. Суд који решава о поништењу забране не ријешава, једновремено и о том дали би се колика накнада штете имала досудити новинама. То је одвојено питање, које суд не може решавати без нарочите тужбе оних новина које се сматрају оштећеним. (О том Слоб. Јовановић Уставно право Краљ. С. Х. С. чл. 466. стр. 442. Посебни прописи о односном поступку постојали су односно постоје на пр. аустр. крив. пост. од 1850 у § 506 па у крив. пост. од 1873 § 491 те у новели од 9-7 1894. у § 4 држ. з. бр. 161, који је закон на нашем подручју бивше аустрије на снази. За хрватско подручје важи § 10 зак. од 17-V, 1875 У несташци таквих посебних прописа тражење накнаде штете потпада надлежности грађанских судова (§ 1338 озг. Види Dr. М. Муха зак. о штампи стр. 17).

V.

Опсег накнаде

У погледу опсега накнаде питање је, да ли се можемо задовољити накнадом материјалне штете или дали треба тражити и накнаду иматеријалне штете.

Јасно је да имовиснка штета мора да је настала услед призора односно истражног затвора и мора да је у каузалној вези са ограничењем слободе (Brandis, Burlage). Познато је да аустр. о. г. з. дефинира штету по § 1293 и да је према тому готово непрепорно да је тјелесна или душевна озледа особе, њезине части и привредног кредита такођер штета у смислу § 1293.¹⁾ Познато је да закон накнаду за материјалну штету предвиђа у новцима. У неким случајевима закон изкључује такву накнаду (н. пр. не накнађује се иматеријална штета код увреде части по прописима о. г. з.; другачије по новом закону о штампи, по којем чл. 62. предвиђа за клевету накнаду за доказану материјалну, али и за моралну штету). Идеализам који забације накнаду у новцима за иматеријална добра ради непроцењивости ових није умјестан, што више запоставља их према материјалним добрима (Burckhardt: Zeitschr Schweiz R 44, 78)²⁾ Ако наш закон о штампи (чл. 62) пружа накнаду у новцима за иматеријална добра, повређена по појединцу, треба у нашем случају држава у толико прије да даје оваку накнаду, јер клевета у новинама не стоји ни у ком омјеру са неоправданим ограничењем слободе.³⁾ На нашем је становишту и српски кривични закон (§ 215 а) који прописује накнаду у новцу као и задовољење за нанијету клевету. Из § 215 а) с. к. з. се наине разабире да се за опадање (клевета) пружа накнада у новцу за претрпљену и могућну штету или као задовољење за нанијету клевету. (К. С. О. с. 1891. бр. 7376 вели: да је без значаја дали је штета материјалне или моралне природе).⁴⁾

За признање иматеријалне штете говори још и следеће: Ако добро ситуирану особу, која — рецимо — живи од својих камата, или чиновника, који не би суспендиран, задеси неправедно притвор односно истажни затвор, догодиће се да те особе нису претрпиле никакве материјалне штете, те ове особе, не би осјетиле ову благодат. Треба пак и овим особама пружити сатисфакцију па је потребно и из овога разлога установити накнаду и за иматеријалну штету.

1) Ehrenzweig Sistem § 301 стр. 34 и 35 VI. издање.

2) Ehrenzweig System § 301 стр. 36. VI. издање.

3) Противно Dr. Муха који вели (на стр. 49. свог делца) „Накнада штете предпоставља као услов један фактични стварни материјални губитак.“

4) Постоји тумачење, да се под накнадом штете по § 822 срз. разумије само материјална штета а не морална. Накнада штете на срамоту по § 389 грађ. пост. случајно је и сувише дошла у том §-у (Нач. О о. с. 26-3. 1868. бр. 3943. Никетић грађ. зак. II. изд. стр. 429).

У теоретском погледу била би крајња инконсеквенција кад се не би признала награда и за иматеријалну штету (Winkler Recht. 8. год. стр. 96, Köhler Ger. Saal св. 64. стр. 352, разна схватања нализимо у стен. биљ. к расправи о зак. од 14. 7. 904, у Њем. стр. 649, 656, 660, 678, 2701).

Заговарам дакле накнаду за иматеријалну штету евентуално са установљењем максималне границе, (професор Kissling на 13. њем. Juristentagu, 29.-8.-1876 и § 215 а) с. к. з. који вели, да величину одређује суд; но ни у којем случају не смије бити већа од 3.000 Дин.)¹⁾ То ограничење стављам једно из фискалних равлога, друго да се слободном увјерењу суда стави у закону граница (Види Dr. M. Muha у „Обзору“ од 19.-5.-1926. број 133 и његову књигу о закону о штампи.)²⁾

VI.

Задовољује ли накнада за неправедно осуђена лица?

Даље је питање зашто се никако не може задовољити са прописима нашег пројекта кривичног поступка који садржи само установу за неоправдано осуђена лица (§§ 466 до 475)? Зато, јер установа за неоправдано осуђена лица долази у најређим случајевима до употребе те широких народних слојева (сељаци и радници) који су обично највише погођени неправедним лишењем слободе, не би ни осјетили правну дужност државе да за неоправдано лишење слободе пружи сатисфакцију.

VII.

Треба ли прогласити јавно закључак по траженој накнади?

Пријепорно је питање, да ли се закључак по овој накнади има да прогласи јавно или не. Ако би се закључак имао прогласити јавно, изгубила би ријешавајућа осуда много од свог значења за оно лице које је додуше ријешено од кривње, али му накнада није пружена, па би се дотичној особи више нашкодило него ли што би се помогло. Наш пројекат предвиђа за неправедно осуђене да се закључак прогласи јавно. (472 ал. 5. овако и њем. зак. од 14.-7.-1904 § 4. ал. 3. види § 4. т. 3. а) атр. 62. код Ромена). Закључак се не проглашује јавно према аустр. закону од 18.-8.-1918. (§ 3. ал. 1.).

¹⁾ Тражеже ове накнаде по крив. правним прописима лишава оклеветаног права да тражи накнаду из гр. з. (§ 822. срп. гр. з. § 305 срп. зак. о вост. судском у крив. дјелима од 10-4 1865).

²⁾ Особито се залажу за материјалну накнаду Меркел и Унгер („es sollte überhaupt das ganze der schädlichen Einwirkungen auf die soziale und private Existenz mitgewogen werden“ Меркел на XXII J. T.). Предлози у погледу имат. штете према § 847, 1300 њем. гр. з. одбијени су у закону Њемачке од 14-7. 904. в. Ром. § 33 а) стр. 55. Burlage стр. 65 Schwarze стр. 11. За ово питање врло је важна књига Dr. Heinze-a „Das Recht der Untersuchungshaft“ Leipzig 1865.

VIII.

Закључак

Лијепа је и идеална задаћа правничкога сталеза повести борбу за једнако право оних несретника који се примарно оштећују на части и слободи. Лијепа је то и идеална задаћа јер предметна накнада има велико практично значење на правну Државу, која будно чува интересе појединаца према заједници и обрнуто Неминовна је на име посљедица оживотворења ове накнаде, веће поштовање личности те примјена одредаба за лишење слободе у минималној мјери.

Проматрали ми наш захтјев с ког било осим строгог фискалног гледишта долазимо до закључка да је ова накнада оправдана и да је треба оживотворити.

За њено оживотворење није од велике важности да ли држава ову накнаду пружа из разлога правичности и хуманости или јер јој то налаже правни захтјев, да ли даје накнаду из разлога социјално-политичких или правно-етичких, главно је и одлучно да се држава одлучи на тај корак, јер то значи велик корак унапред потпунијим оживотворењем правне државе, те учвршћује вјеру у праведност, пружа еквивалент за бреме држ. пореза и доказује да држава према себи употребљује једнаке мјере које употребљује према приватнику. Државни одвјетници и судије биће опрезнији у погледу ограничења слободе имајући на уму ону Хорацову „*post equitem sedet atra cura*“ јер ће знајући да би држава могла материјално одговарати за неправедни истр. затвор, исти одредити само у случајевима преке потребе.

Чини ми се да није основан приговор, да ће државни органи усљед установљења ове накнаде мање употребити мјеру истражног затвора, него ли што је потребно, што би свакако на штету правосуђа било. Као што државни органи и надаље у случајевима преке потребе одређују заплъну листава — и ако предлежи дужност накнаде — тако ће поступати и у нашем случају.

Ако помислимо, да већ Каролина (арт. 2.) у средњем вијеку признаје накнаду не само за материјалну него и за иматеријалну штету за неправедно одређену тортуру (а што је неправедно одређени истражни затвор друго-него ли тортура, како ју је већ прије неколико стољећа назвао Carpov, а у наше доба Dr. Henrik Steger!) — ако стојимо на становишту, да истражни затвор није више *medium eruendi veritatem* него *dura necessitas* — треба уистину да се залажемо за ту накнаду. Проф. Др. Nissen прекао је велику истину реферишући о нашој тези на 12. Juristentagu: „Што ће више држава да штудује појединца, то ће појединац више да штудује Државу, — Интересантно је да Dr. Деренчин (Мјесечник IX. г.) једнако као и Dr. Nissen (12. J. T.) и Dr. Шиловић долазе до закључка да принцип по нама тражене накнаде није само постулат права, већ и захтјев политике.

Предлажем следеће резолуције:

I. Накнада штете за неправедно одређени притвор односно за неправедно одређени истражни затвор, није само акт правде нити акт милости, већ испуњење правне дужности државе према оним особама које је неправедно лишила слободе и

II. Признаје се начелно не само накнада имовинске него и накнада иматеријалне штете за неправедно одређени притвор односно неправедно одређени истражни затвор, чији се максимум евентуално има у закону ограничити.

Преглед употребљене литературе:

Dr. Arthur Wessely: Der Gesetzentwurf betr. die Entschädigung für ungerechtfertigte Anhaltung in Untersuchungshaft. (Jur. Blätter бр. 12 од 19-3. 1905.

Krainz-Pfaf-Ehrenzweig: System, VI. издање.

Romen: Entschädigung für unschuldig erlittene Verhaftung und Bestrafung.

Löffler: Die Entschädigung unschuldig Verhafteter.

Brandis: Entschädigung für unschuldig erlittene Untersuchungshaft.

Merkel: Die Verpflichtung zum Schadenersatz Berlin 1909 *Stenographische Protokolle* des Herrenhauses XVII. Session 1904 zum Gesetz betr. die Entschädigung für ungerechtfertigte Anhaltung in Untersuchungshaft.

Dr. Fr. Schwarze: Die Entschädigung für unschuldig erlittene Untersuchung und Straffhaft.

E. Burlage: Die Entschädigung der unschuldig Verhafteten und der unschuldig Bestraften.

Dr. Kadečka: Rechtsgrund und Voraussetzungen der Entschädigung für Untersuchungshaft nach d. Gesetz vom 18-VIII. 1918. (allg. öst. Gerichts-Zeitung бр. 33 и 34 од 14-IX. 1918.

Berolzheimer: Die Entschädigung unschuldig Verurteilter und Verhafteter, Erlanger Diss. Fürth 1891.

Dr. O. Mayer: Die Entschädigungspflicht des Staates nach Billigkeitsrecht.

Правна мишљења на 11., 12. и 22. њем. „Juristentagu“ „Verhandlungen der Juristentage“ са одн. дискусијама.

Dr. Georg Lessing: Entschädigung für unschuldig erlittene Untersuchungshaft, Leipzig 1905.

Dr. Емилијан Богосављевић: Француски кривични поступник. Односни закони на нашим правним подручјима као и у иностраном законодавству.

Dr. М. Доленц: Главне потезе нашег тисковнега права.

Dr. Т. Живановић: казн. законик и крив. поступник Станојевић: Народна Енциклопедија С. Х. С.

Слободан Јовановић: Уставно право Крањ. С. Х. С.

Dr. М. Муха: Закон о штампи.

Gojka Niketiћа: грађ. закон II издање. И литература цитирана у самом реферату.

(Цитирање самог писца у тексту означује његово главно дјело у назоочном предмету.)

Dr. Јосип Весел,
адвокатски коинципијент.

СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ*)

Утицај накнаде на фискалне обзире према стању у неким славен. градовима.
(Из 240. прилога о стенографским протоколима бившег „Nergenhaua“ XVII
Сесија. Стр. 10).

Окрузи	Укупни број осуђиваних	Укупни број ухапшених	На 100 осуђиваних хапшено је	Број хапшених који нису стављени под оптужбу	На 100 осуђиваних хапшено је лица који нису стављени под оптужбу	Број лица против којих је изречена осуда	О д т о г		Број лица против којих је изречена осуда и који су били ухапшени	О д т о г	
							Осуђено	Ријешено		Осуђено	Ријешено
ПРАГ	41.491	8.201	19·8	4.516	10·9	8.673	7.320 (84·4%)	1.353 (15·6%)	3.685	3.316	369
БРНО	29.490	6.571	23·3	3.092	10·5	8.123	6.840 (84·2%)	1.283 (15·8%)	3.479	3.131	348
КРАКОВ	24.240	2.744	11·3	972	4·0	8.775	7.041 (80·2%)	1.734 (19·8%)	1.772	1.595	177
Укупно	64.460	8.590	13·3	4.208	6·5	14960	11.430 (76·4%)	3.530 (23·6%)	4.382	3.944 (90%)	483 (10%)

ПОДРУЧЈЕ ОКРУЖНОГ СУДА У САРАЈЕВУ

Година	Укупни број осуђиваних	Укупни број ухапшених	Од тога на слободу пуштено	Прешло у казну	На други начин	Број правосудно осуђених	Од тог осуђено	Од тог ријешено	На други начин
1923.	903	446	211	129	106	75	14	61	—
1924.	1314	468	219	152	97	298	100	143	155
1925.	1526	430	212	132	86	157	55	83	9

*) Прилог уз чланака г. Д-р Јосипа Весела.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Правни положај општинских деловођа и благајника.

„За разматрање и суђење по споровима деловођа и осталих општинских службеника, противу дотичних општи на због неиздате им плате надлежан је редован грађански суд, а не управно административне власти.“

Начелна одлука опште седнице Касационог Суда Бр. 8264 од 7. октобра 1926. г. — Додатак Служб. Новина Бр. LXI од 27. истог месеца.

Услед неједнаког суђења у одељењима Касационог Суда, Општа Седница донела је *начелну одлуку*, коју смо горе цитирали.

Узета за себе, у цитираном делу, који садржи *саму одлуку*, она није потпуни изражај и закључак мотива, на којима се заснива. Јер се у њој говори о споровима због *неиздате плате*, док се у мотивима третира случај *оспорувања плате*, дакле оспорување *самог права* на плату, одн. један њен део, или у целини иа извесно време. По нашем схватању то су две разне ствари и представљају два питања различитог правног карактера.

Општинском службенику — као год и државном или приватном — може бити оспорена *исплата* плате, може бити он одбијен од тражења да му се плата *изда*. И то може бити из више разлога, најпре из буџетских. Претпоставка је, да му истовремено *није оспорено* и *само право* на плату. У таквом случају нема разлике, у питању судске надлежности, између општинских, државних или приватних службеника. Они имају *једно потраживање* према општинској, државној или приватној *каси*, које могу остварити — по нужди — и судским путем, како се и остала потраживања остварују. И кад су у питању *државни службеници*, материјална потраживања, *као таква*, потицала она макар и из јавноправних односа, постају *приватноправног* карактера онога часа, кад је питање о њиховом праву расправљено. Она се претварају у дуг фискаса који држава *може* и треба да плати административним путем, али чију ће исплату остварити *само редован суд*, ако држава административним путем *неће* да плати.

По самој одлуци Опште Седнице, како је стилизована, закључило би се, да се она односи на овакве спорове. У таквом случају она је потпуно исправна.

Међутим, с обзиром на њене *мотиве*, који ради уштеде у простору нису цитирани, и који ће ниже, у главном, бити изложени, одлука Опште Седнице не би се односила на такве случајеве, него на случајеве *оспорувања права на плату*. А то је нешто сасвим друго. Јер док се први случај има расправити с обзиром на то, у каквом својству држава одн. општина *одговара за потраживања*, која појединци имају према њој, други

се случај има расправити с обзиром на то, у *каквом односу стоје* — у овом случају општински — службеници према општини.

Из мотива одлуке Опште Седнице види се јасно, да она има овај други случај у виду, па ће, стога, о њему и бити речи.

*

Цитирана одлука донета је у погледу спорова *око плате* општинских деловођа и осталих службеника. Пошто је плата један елеменат општег службеничког статуса, по истом критеријуму морало би се расправити и питање, да ли се општинске деловође и остали службеници налазе, уопште, према општини у *статусном* (законском) или *уговорном* односу. Према питању њиховог општег статуса, питање плате *само је један детаљ*.

Подлогу, да је однос ових службеника *уговорни* а не *статусни* (законски) Општа Седница Касационог Суда нашла је у овим расматрањима:

Чл. 99 зак. о општинама органе општинске дели на *часнике* и *службенике*.

Часници су *изборни* органи и они врше *јавну власт*; њихов положај, према томе, носи карактер јавнога права, те и њихова права, која отуда проистичу регулишу се и расправљају по прописима јавноправним и не приватноправним.

Службеници ступају у општинску службу *по своје личној опредељењу* и својим личним способностима, а по коначном *избору општинског одбора* и одобрењу *надзорне власти* (тач. 11. чл. 86, чл. 112 и 113). У таквоме случају једна страна нуди своје знање и услуге за *извесну награду*, а друга их *прима*, те се ствара правни посао, који у *свему* представља *уговор о најму* (§§ 706, 707, 719 у в. § 531 и 543 грађ. зак.) према чему и службеничко право на уговорену награду приватно-правног је карактера, те се у случају да се оспори, јавља спор приватно-правне природе.

*

Одлука Опште Седнице Касационог Суда не изгледа нам правилна.

*

Пре свега, *сви* општински службеници не могу се сврстати у *исту* категорију општинских органа. Као год што закон • општинама дели све општинске органе на часнике и службенике, тако исто *извесне* општинске службенике *третира особено*. То, што их закон обухвата заједничким именом *службеници*, није довољна индикација, да су у очима закона они *једнаки*. Општински службеници, о којима закон о општинама специјално говори, јесу: општински *деловођа* и општински *благајник*. Из прописа овога закона, који се односе на деловође и благајнике, и о којима ће ниже бити речи, види се, да они сачињавају *особену категорију* општинских службеника, са *извесним карактеристикама* у њиховим правном положају према општини.

и држави, којих код осталих евентуалних општинских службеника, лекара, инжењера, манипулативног особља, служитеља и т. д. нема.

О тој разлици постављеној у *самоме закону* неопходно је било потребно водити рачуна при одређивању правног положаја оних органа, на које се та разлика односи.

*

Закон о општинама не предвиђа целокупно административно особље једне општине. Он предвиђа само, које службенике *свака* општина *мора* имати. (Чл. 112 и 113 зак.). Поред ових службеника, свака општина, према својим потребама, *може* имати и других, за отправљање *других* послова, које закон *није ставио у надлежност* овим службеницима, које она мора имати.

У погледу тих других службеника, закон о општинама, сем начина наименовања, не предвиђа ништа. Од њих закон *не захтева ништа*, њиховој бризи не поверава *непосредно* ни један посао. Они ступају у општинску службу под условима, о којима се са представником општине споразумеју, заснивају однос, на какав се сложе, отправљају послове, о којима се договоре и на начин како се договоре.

Кад су у питању овакви службеници општински, лекари, инжењери, економисти, служитељи, особље, саобраћајних установа варошких општина, радници и т. д. онда је — по нашем мишљењу — одлука Касационог Суда, *са искључивим обзиром на позитивно законодавство* правилна. У томе погледу наше законодавство манифестује се *као застарело*, јер не одговара. Оно регулише општину која данас, нарочито варошка — није више у онако уском кругу, која се развила и проширила област својих функција, умножила своје задатке. И општина, као год и држава, врши данас *многобројне јавне службе*. Мислимо специјално на варошке општине, пошто су сеоске још заостале. Међу тим јавним службама истичу се, по својој важности, *саобраћај, хигијена, водовод, осветљење*, које су од најпресуднијег значаја за становништво многољуднијих градова. Нема никаквог логичног разлога, нити ма каквог другог оправдања сем у празнинама законодавства, да органи, којима се поверено старање о овим важним функцијама друштвеног живота, не потпадају под прописе јавноправног карактера, *са свима њиховим последицама*, него да се и даље третирају као прости приватни намештеници кога било приватног предузећа. Јер нема никакве разлике између њих, који те послове врше у општинама, од оних који их врше у држави, по важности функција, које су им поверене и — што је важније — *по правној карактеристици тих функција*. Али, кад се гледа само на закон, — а тако се гледа и у пом. одлуци Касационог Суда и у овој хроници, — онда је то тако.

У колико је њиховом старању поверен извршен интерес јавне службе, о коме се иначе стара општина, оно им није поверен *законом непосредно*, него им је то старање општина пренела путем уговора, и они остају *њој одговорни*. Пред државном влашћу за њих одговарају *представници општине*. За неодржање чистоте и за рђаво старање о хигијенским приликама, државној власти одговорни су *општински суд и одбор* (чл. 95, 148, 149, 58 зак.) ма да општина иначе може имати свога лекара. За исправност друмова и мостова, поверених општинским старању, такође, ма да општина може имати свога инжињера и т. д.

*

Да ли је исти случај, кад су у питању они службеници, којима *сам законом непосредно* додељује извесне дужности и одговорности, т. ј. кад су у питању деловођа или благајник?

Закључак Опште Седнице заснован је *искључиво* на начину, на који деловође и благајници ступају у општинску службу. Општа седница у таквоме начину, нашла је све елементе уговора о најму из §§ 706, 707 и 719 грађ. зак.

Пре свега, у овом погледу, може се истаћи, да се писмени *формални* уговор не закључује. Постоји, додуше сагласност воља, обострани пристанак, постоји један двострани акт. Али сваки двострани акт није уговор. У јавноме праву постоји такође категорија двостраних аката, који се не категоришу као уговори. Сагласност воља тражи се и при наименовању државних чиновника, који свакако са државом нису у уговорном односу; тражи се, и такође за концесију, за пријем у поданство и т. д. Према томе сагласност воља између представника општине и оваквих службеника није она околност, која њихов однос карактерише као приватноправни. И зато начин ступања у службу није *једино правно* карактеристичан, за статус једнога службеника. Поред тога важно је уочити, како њих закон *третира* и какве *услове* закон поставља за њихово ступање у службу и даљи њихов опстанак у њој.

По чл. 112 зак. о општинама благајник, пре свега, *мора бити писмен*. У варошким општинама, поред тога, благајник *мора положити кауцију*, равну двогодишњој својој плати. То су *законски услови* за општинског благајника, и општински одбор нема могућности да те услове уговором измени. Општински одбор који би закључио уговор са неким лицем, које горње услове не испуњава, не би могао да му благајничку функцију повери, јер би његову одлуку *надзорна државна власт задржала од извршења*.

По чл. 114 истога закона деловођа општински мора испуњавати *четири услова*, међу којима и тај, да је положио *државни испит* за општинске деловође. Овај испит прописао је *Министар Унутрашњих Дела*. То су законски услови, преко којих општински одбор такође не може да пређе.

Према томе већ приликом постављења ових службеника, општински одбор *нема пуну слободу* приватно-правног оварања. И зато нам не изгледа тачно тврђење у мотивима одлуке Касационог Суда, да се одабирање овде врши, „по личном опредељењу и личним способностима за дотичну службу.“

Кад се тиче општинског деловође, та слобода уговарања не постоји *ни у погледу плате* јер по чл. 118 она *не може бити мања* од у томе пропису предвиђених износа, чиме је — на посредан начин — плата његова *законски одређена* преко извесне суме.

Сва ова законска ограничења довољна су да поколебају солидност гледишта, да се приликом ступања у службу ових службеника обавља један чисто приватноправни посао између представника општине и дотичног лица.

*

Општински благајник (чл. 112) као одговорни рачунопологач подпада под одредбе о одговорности *руководилаца јавних каса*. Јер је општинска каса *јавна каса*. Њихов рад подлежи надзору и прегледу *Главне Контроле*. Руковање општинском касом и извршење општинског буџета, прикупљање општинских приреза, који су једна *јавна дажбина, регулисано је законом* у једноме низу одредаба (чл. 127—142).

Општински благајник подлежи и надзору државне надзорне власти *непосредно* и ова га може за погрешке у служби *казнити* (чл. 157 и 163). Нити његов рад, нити његове обавезе, нити одговорност не налазе уопште *свој извор у уговору* (ако се схвати, да таквог уговора има), *него у закону*. И отуда за правни однос његов према општини није карактеристичан никакав уговор, него је карактеристичан закон о општинама.

У погледу општинског деловође статусни однос његов још се *јаче истиче*.

Пре свега, као год и благајник, и деловођа подлежи *непосредном и самосталном* надзору државне власти и одговара јој *дисциплински* (чл. 158, 163).

У погледу његове функције општински деловођа *учествује у издавању свих аката* општинске власти и *деловођа је општинског суда* (чл. 115). Као орган општински он учествује у вршењу *јавних функција* њених, како оних у властитом, самоуправном, тако и оних у *пренесеном* управном делокругу. И за своју службу *непосредно* одговара.

Општина је орган самоуправне, али је и орган *државне власти*, за послове, које је држава на њу пренела. (чл. 94. тач. 1., 3 и 4.). Те послове такође отправља и деловођа и за њих одговара.

Општински благајник и деловођа, *као год и општински часници*, полажу заклетву пред општинским одбором, и у том по-

гледу направљена је разлика између њих и осталих чиновника (чл. 108).

Поред свих ових индикација, које могу да послуже за окарактерисање правнога положаја општинског деловође и благајника, било би сасвим једнострано обратити пажњу *искључиво* на начин ступања у општинску службу.

Није по нашем мишљењу тачно тврдити ни да општински одбор прима службенике у службу „као носилац имовинских права дотичне општине“.

Општина није само имовинска заједница, него је и једна јавна корпорација. Она је, такође, и *носилац јавне власти*. Општина врши *јавну службу и јавну власт*. У томе погледу, у погледу својих функција, и изузев ограничења државно правног карактера, општина је у многоме слична држави.

Она има органе, којима је поверено вршење јавне службе и старање о *јавним интересима*. Ти се органи постављају на начин, који је прописао закон о општинама, а не општи грађански законик.

Не може се допустити, јер би такво тврђење било противно правној природи јавне функције, да они општински службеници, којима закон на *непосредан начин*, одређује јавне дужности, црпу своја овлашћења и обавеве из приватноправног *уговора*, јер би се онда морало допустити, да би они могли око тога са општином да се споре, као са својим саговорачем. И да би, на пример, општински деловођа могао да напусти дужност, и благајник да затвори касу — док се спор не расправи! Не налазе се они ни у каквом приватноправном односу према општини, него у једноме *законском статусу јавних службеника*. Отуда сви спорови око њиховога статуса, па и спор о *праву* на плату, јавноправног су карактера. До приватноправног суђења, по овоме питању, може доћи само ради *исплате* сума, које би им општина, као имовински субјект евентуално дуговала, али пошто је питање о праву на то потраживање, расправљено код административног суда, надлежног да контролише законитост управних аката самоуправних органа.

Љ. Радовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

Уговори о наслеђивању између несупруга не морају испуњавати услове једног пуноважног тестаента.

(О. С. К. С. ОД 30. МАРТА 1926. ГОД. БР. 2721.)

Борђе Симић из Пиромана тужио је Ваљев. прв. суду Живоу Мирковића и његову жену Персу онд. и молио је исти суд да пресуди, да писмено закључено између Радоја Симића из Пиромана с једне и туженог Животе и жене му Персе с друге стране и које је потврђено код начелника среза посавског, нема

вредности у погледу наслеђа првог уговорача Радоја, који је кас- није умро.

Пошто је учинио довољан извиђај овог спора Ваљевски Прв. Суд. пресудом својом од 7 децембра 1923. г. бр. 40647 био је пресудио: „Да спорни уговор закључен између пок. Радоја Симића с једне стране и туженог Животе и његове жене Персиде с друге стране и који је потврђен од стране начелника среза посавског 11 авг. 1920 г. под бр. 14562 у погледу наслеђа имовине првог уговорача пок. Радоја, нема важности“.

Разлози прв. суда, на којима је инсистирао кад је горњу пресуду донео, у главном ови су:

„Из поднетог уговора закљученог између пок. Радоја с једне и тужених Животе и Персиде с друге стране види се да је уговорач пок. Радоје био неписмен и да га је као таквог потписао неки Стево Мишић, који факат у осталом тужена страна и не пориче. Према оваквом стању а кад поднети уговор није потврђен неспор. дела судијом овог суда и кад уговорач Радоје није писмен, онда поднети уговор не може да служи као тестамент, јер: смислу §§ 429, 430 и 432 гр. законика, оскудева битни елемент: писменост тестатора и потврда од стране неспор. дела судије или среског или градског судије, те по томе суд сматра да овај и овакав уговор са правних разлога нема важности тестаментa.

Овај уговор по нахођењу суда не може сматрати ни даје уговор о задружном животу између уговорача пок. Радоје с једне и туженог Животе и Персиде друге стране, јер и овде оскудевају битни елементи из § 57 и 507 гр. зак. а то је смеса имања и крвно или цивилно сродство (путем усвојења), јер као што се из уговора види уговорачи тужени Живота и Персида, нису унели никакву своју имовину за живота сауговорача Радоја и смешали је са имовином поменутог уговорача Радоја нити је уговорач тужени Живота крвни сродник или сродник по усвојењу са уговорачем пок. Радојем, а тужена Перса и ако је кћи сауговорачу Радоју, као женска и кћи не може се сматрати за задругара, — већ су тужени унели своју радну снагу.

Спорни уговор могао би да буде ортачки уговор у смислу § 723 гр. зак. у в. § 494 гр. зак., који ортачки уговор дозвољава уговарајућој страни, да унесе своју имовину, а другој пак да унесе свој труд, али у овоме случају онај ортак који је уложио само труд, а овде у овом спору то је тужена страна, по закону има право само на добитак, а не и на главно — § 728 гр. зак.; а ако је друшчије уговорено, онда се има узети и ценити онако како је уговорено. Међутим, уговорено је, као што се види из уговора, да тужени на случај смрти уговорача Радоја, овога наследе који уговор нема елементе из § 781. гр. зак., јер овај уговор није сачињен у форми тестаментa или уговора на случај смрти, те по томе овај уговор нема вредности у погледу наслеђа имовине пок. Радоја.

Овај уговор овакав какав је нема важности у погледу наслеђа имовине сауговорача пок. Радоја ни као уговор на случај смрти, јер је и уговор на случај смрти чисто формалан и сматра се као тестамент, а као што је напред речено овом уговору оскудевају битни елементи потребни за важност тестаментa.

Пред неспор. дела судијом Ваљев. Прв. Суда покренуто је питање о наслеђу имовине пок. Радоја Симића сауговорача тужених Животе и Персиде, по основу овог спорног уговора, односно на основу томе, да ли овај уговор спорни, који је иначе јавна исправа, има вредност у погледу наслеђа имовине пок. Радоја или нема т. ј.

да ли овај спорни уговор у погледу наслеђа имовине пок. Радоја важи или не важи, зашто је тужилац и упућен био на парницу решењем неспор. судије истог суда бр. 33031 од 21. децембра 1921. г., те суд на основу свега наведеног, а без обзира на то што је спорни уговор јавна исправа, налази да спорни уговор у погледу наслеђа имовине пок. Радоја Симића из Пиромана нема важности.“

По благовремено изјављеном незадовољству тужене стране Београд. Апелац. Суд преиначио је пресуду Првост Суда и пресудом својом од 10 новембра 1925. г. бр. 2918 одбио је тужилачку страну од свога тражења као неумесног и недоказаног. Аргументација Б. Апелационог Суда своди се на ово:

„Погрешна је осуда првостепеног суда у погледу поднетог писмена, чија се неважност овим спором тражи, и као уговора и као тестаментa. Погрешна је зато, што је суд, према § 13 гр. зак. био обавезан да у овом случају цени важност поднетог писмена само и једино онако, како је и у ком циљу то писмено закључено, односно само и једино с обзиром на намену и вољу сауговорача, изражену у садржини спорног писмена. Циљ, пак и намена за закључење овога писмена — уговора била је та: да се сауговорачу Радоју у његовој дубокој старости пружи потребна и нужна нега, јер он, стар и изнемогао, није више био у могућности да сâм врши оне послове од којих би се могао издржавати. Све ово сауговорач Радоје нашао је у својој ћерци Перси и у своме зету Животи, који су пристали да му те потребе и негу пруже, а Радоје им, као награду за тај њихов труд и старање око његове личности оставља у наслеђе после своје смрти све своје покретно и непокретно имање. Па, како су овакви послови какав је се овај на који су се обе уговарајуће, стране сложиле, законом допуштени као предмет уговарања, § 538 гр. зак., то се онда има узети да и овај спорни уговор, с обзиром на његову напред — изложену намену и циљ, као и с обзиром на вољу уговарајућих страна, § 13 гр. зак., још од почетка, односно од момента његовог закључења, садржи у себи и елементе уговора о најму из § 706 гр. зак. и елементе уговора о наслеђивању из § 425 у вези § 594 гр. зак., с тим да као уговор о најму дејствује.“

По жалби тужилачке стране Касац. Суд. примедбама свог III одеа. од 23 јануара 1926 год. под бр. 472 поништио је пресуду Београд. Апелационог Суда бр. 2918 са ових разлога:

„Поред закона и тестаментa наш Грађански Законик допушта да се распоред имовине на случај смрти, може учинити и путем уговора — дакле изричном сагласношћу двеју воља — § 394 и § 425 гр. зак. Али из смисла ових законских прописа ниуколико се не може закључити да је закон. располагање имовином путем двостраног правног посла ослободио свих формалности које иначе тражи за прављење тестаментних исправа. Напротив, из наведених законских §§ 780 783 Гр. Зак. види се јасно да уговор закључен на случај смрти, има да одговара условима што се за тестаменте траже, што је сасвим разумљиво, пошто уговор за наслеђивање има за циљ располагање имовином за случај смрти, било једног или оба уговорача, као и тестамент — § 424 у в. § 394 Гр. Зак.

Погрешан је разлог суда: да се, с тога што се § 780 Гр. Зак. односи само и искључиво на уговоре о наслеђивању мужа и жене, остали уговори о наслеђу, између других лица, могу правити и у другој форми тестаментa. Законодавац, за акт којим се чини располагање било целом било једним делом имовине на случај смрти, тражи нарочиту форму — §§ 429, 440, 432 и 447 Гр. Зак. Па како је уго-

вор о наслеђивању један такав акт, то је могућно да се и за важност његову тражи у погледу форме све што и за тестаментат.

Позивање суда на § 425 Гр. Зак. погрешно је, у колико се односи на форму тестаента. Овај пропис значи само то: Ако је уговором између два лица учињено располагање за случај смрти имовином једног или оба лица, да се права уговорача имају судити по прописима за уговор, али не значи и то да се форма тога акта има ценити по истим прописима.

Јер, законодавац говорећи о форми, с обзиром на то да се ови уговори могу закључити и између других лица, а не само између супруга, — у § 780 Гр. Зак., прописао је каква ова мора бити, те се у тој истој форми морају правити уговори о наслеђивању и између других лица.

Како Београдски Апелациони Суд (II одел.) није усвојио примедбе горње III одел. Касационог Суда, то је остајући при својој пресуди, дао противразлоге ове :

„Да је погрешно тумачење III одељења Касационог Суда, да се уговори о наслеђивању из § 425 Гр. Зак. у погледу форме имају ценити по прописима који говоре о форми тестаента. За овакво своје гледиште III одељење тога суда нема законског ослонаца, јер наш Грађ. Законик учинио је одступање од свога изворника Аустр. Грађ. Законика који допушта да уговоре о наслеђивању могу чинити само супрузи с тим, да у том случају тај уговор са формалне стране мора испуњавати све услове једног пуноважног тестаента (§ 1249 Аустр. Гр. Зак.). Док § 425 Гр. Зак. поставио изрично као принцип: да уговоре о узајамном наслеђивању могу правити и друга лица и да се онда по прописима за уговоре суди, што значи да за ове уговоре, како у погледу садржине тако и у погледу форме, важе прописи који се односе на обичне уговоре. Неумесно је позивање у примедбама на то да за форму уговора о наслеђивању важе прописи §§ 780 и 781 Гр. Зак., јер се ови прописи односе само и искључиво на уговоре о наслеђу закључене између супруга. Да је законодавац хтео да и за све ове уговоре о наслеђивању других лица прописе нарочиту форму, он би то и казао, као што је то изрично учињено код уговора о наслеђивању закључених између супруга. Значи, дакле, да је форма тестаента, која се тражи за овакве уговоре закључене између супруга, један изузетак од општег принципа који је статуран у § 425 Гр. Зак. и да се односи само на уговоре закључене између супруга, а никако на уговоре закључене између других лица.

У потврду свога гледишта, које је по мишљењу овога суда, на закону основано, Београдски Апелациони Суд позвао се и на нашег коментаристу „Димитрија Матића“, који је тако и у том смислу протумачио § 425 Грађ. Зак. који је од одлучне важности за праву спорног питања; а сем тога и на одлуку Опште седнице Касационог суда од 16 фебруара 1882 год. бр. 742, која је стала на исто гледиште — јер је била усвојила противразлоге Апелационог Суда под бр. 559 дате у једном другом ранијем а истоветном случају, где је Апелациони Суд бранио такођер своје гледиште да примени §§ 780 и 781 Грађ. Зак. има места само код уговора о наслеђу између супруга.

Даље Апелациони Суд налази да не стоји навод изнет у поменутих примедбама да овај суд није улазио у оцену спорног уговора у погледу његове форме, јер је то речено у предпоследњем одељку пресуде овог суда.

По овом је општа седница Касационог Суда одлуком својом од 30 марта 1926 год. бр. 2721, одржала у снази противразлоге Београд. Апелационог Суда а примедбе свога III одељења одбацила.

Колико нам је познато, сада постоје о спорном питању две одлуке опште седнице Касационог Суда, и то једна ранија и друга познија, а које су се сложиле у томе, да уговоре о наслеђивању могу закључивати и супрузи и кад закључе такав уговор да не мора испуњавати услове једног пуноважност теста-мента.

Истина обе одлуке нису начелне и као такве по § 16 Закона о Устројству Судова нису обавезне, али ипак могу корисно да послуже судовима при расправљању истоветних случајева.

Приказујући овај случај из нашег грађанског правосуђа као врло интересантан, ми од своје стране додајемо само то, да су горњи противразлози Београд. Апелационог Суда, који су иначе исцрпно написани и са добром мотивацијом, у свему тачни; као и да је Касациони Суд правилно поступао кад је у своје пленуму исте одржао у снази.

П. К. Влајић.

Да ли се деоба може сведоцима доказивати без обзира на вредност спора?

Тужиоци Милан и Милутин представили су суду, да је њихов отац Никола после своје смрти, сем њих двојице, оставио и сина Стојана, који је умро пре свога оца Николе, а после себе оставио сина Јована и удову Милунку.

Даље су навели, да их је отац још пре 25 година изделио и сваком дао свој део, како њима тужиоцима, тако и брату им пок. Стојану, односно његовим наследницима, а и себи је, веле, задржао један део за уживање.

Али, чим је отац умро уд. Милунка, њихова снаја, затражи образовање масе целокупне заоставштине пок. Николе, и суд општински приликом пописа упише у масу Николину и њихову имање, које им је по деоби за живота очевог припало. Како, пак, они то имање држе и уживају по основу деобе више од 25 година, молили су суд да пресуди, да је исто њихова својина. А за доказ својих навода, поред осталог, позвали су се и на сведоке.

Првостепени суд је те сведоке испитао, па је, оценивши њихове изказе, нашао, да је тим изказима тражење тужилачке стране доведено до велике вероватноће, те јој је, у смислу § 291. грађ. суд. поступка, досудио дапуну заклетву, а према положеној или неположеној заклетви одредио је и правне последице.

Но, по незадовољству тужене стране, Београдски Апелациони Суд преиначио је пресуду првостепеног суда и одбио тужилачку страну од тражења, као неумесног и недоказаног, зато што је нашао, да се деоба спорног имања не може сведоцима доказивати, јер је његова вредност већа од 200 динара, а деоба није материјална чињеница већ правни посао.

На ову, пак, пресуду Апелационог Суда изјавила је жалбу тужилачка страна, па је Касациони Суд исту поништио примед-

бама свога III одељења од 20. септембра 1926. године, Бр. 7074 које гласе:

„Што је Апелациони Суд у разлозима своје поменуће пресуде погрешно нашао, да се сведоцима деоба не може доказивати јер она није материјална чињеница већ правни посао, те на основу такве поставке тужиоце одбио од тражења као неумесног и недоказаног. У овом конкретном случају оспорен је факат постојања деобе — дакле фактичко стање, а никакав правни посао, о извршеној деоби пре 25 год. и оно се према § 242. г. с. п. може сведоцима доказивати и ако је вредност спорног објекта већа од 200 дин.

Осим тога суд је пропустио да цени и навод тужилачке стране да право својине на спорно имање полаже и по основу државине истог преко 25 година као своје и у своје име које јој је отац био оделио, коју државину као и деобу, хоће да утврђује сведоцима сведока именованих у тужби о којима се у см. § 242. грађ. суд. пост. државина као факат — фактичко стање може доказивати сведоцима.“

Београдски Апелациони Суд, у своме II одељењу, проучивши ове примедбе Касационог Суда и размотрив понова све акте овога спора, нашао је, да речене примедбе III одељења Касационог Суда у првом њиховом делу не може усвојити, па је 28. септембра 1926. године под бр. 6012. поднео Касационом суду ове своје противразлоге:

„Разлози којима се Апелациони Суд руководи при своме нахођењу да може остати при својој првашњој пресуди бр. 8490, у колико се на исту односи I део примедба Касационог Суда бр. 7074, (у колико је реч о доказу по правном послу деобе) су следећи:

По овом спору тужилачка страна тражи спорно имање по својинском основу, истичући да је право својине на исто стекла правним послом деобе. Тај правни посао деобе као основ за прибављање својине, један је акт воље о коме се може сачинити исправа исто тако као и о сваком другом правном послу за прибављање својине предвиђеном у грађ. зак. као н. пр. и о куповини и продаји, зајму и т. д.

У погледу пак, свих тих вољних аката којима се стварају правно релевантне чињенице, ако је вредност истих већа од 200 дин. забрањена је употреба сведока као доказа о постојању њихову, по навед. пропису грађ. суд. пост.

Навод у пресуди овога суда бр. 8490 „да деоба није материјална чињеница, већ правни посао...“ наведен је у томе само смислу да је та деоба како је истакла тужилачка страна не само материјална чињеница, већ уз то и један правни посао којим се преиначују имовно-правни односи уговорача-деобничара, о коме се правном послу, као основу ново заснованих односа може прибавити исправа као доказ услед чега се на исти мора да односи законска забрана предвиђена у § 242 грађ. суд. пост.

И баш стога што је по овом спору тужена страна оспорила од тужилачке стране истакнути факат постојања деобе као једног правног посла, на основу кога тужилачка страна заснива спорно право својине, није правно могуће дозволити тужиоцима да ту своју тезу доказују једино доказом о сведоцима како је то тужилачка страна тражила.

Овде би се сведоцима могао доказивати само факат државне у извесном времену као један голи факат, али основ по коме се та државина остварује не може се доказивати сведоцима, кад се тај основ (овде деоба) представља као један правни посао о коме је у своје време било могуће сачинити исправу.“

Но, Касациони Суд, у својој Општој Седници одлуком својом бр. 8627. од 13. октобра 1926. год., нашао је: да стоје поменуте примедбе III одељења Касац. Суда, јер одговарају закону, а да противразлози не стоје и зато их је одбацио.

Према критериуму постављеном у § 245а. грађ. суд. пост., — који законски пропис предвиђа примера ради случајеве у којима је, изузетно у од правила садржаног у § 242. грађ. суд. пост., дозвољен доказ сведоцима, без обзира на вредност спорног предмета, — нама изгледа правилније нахођење судско, по коме се деоба не може доказивати сведоцима, ако је вредност спора већа од 200 динара, и то са ових разлога:

Предмет доказа су увек две врсте факата (збића), и то: *материјалне чињенице* и *правне радње*. Према општем правилу пак, материјалне чињенице се могу доказивати свима могућим доказним средствима, зато што се људи не могу приморати да о тим чињеницама прибаве редован писмени доказ. Отуда питање сазнања, да ли је извесан предмет доказа (*thema probandi*) материјална чињеница или правна радња, има врло великог значаја с гледишта доказа. По нашем пак садањем грађанском судском поступку овај је значај у толико већи, што по њему није дозвољена неограничена употреба сведока *in abstracto*, већ само у појединим конкретним случајевима.

Апелациони Суд, у пом. својој пресуди и у противразлозима, појму *правни посао* противставља појам *материјална чињеница*, али није из ближе дефинисао тај појам, тако да изгледа као да је материјална чињеница сваки онај догађај (акт), који није правни посао. — Међутим, по нашем мишљењу, то не стоји. Материјалне чињенице су сви случајни и физички (природни) догађаји, који се дешавају независно и против воље човечје, — као на пр.: рођење, смрт, удар грома, пожар, поплава, сурвавање извесне стене и томе слично, — и који су сами по себи, као *facta pure et simplex*, правно индиферентни, а производе правно дејство тек сплетом других околности (збића) и у колико заилазе у сферу правних интереса извесних лица. У другу групу доказних чињеница долазе, пак, сви вољни акти човечји (правне радње), од којих једни производе извесно правно дејство и без хотења њиховог извршиоца; то су т. зв. *недозвољење радње* (деликти и *quasi* деликти), а други се, на против, баш и предузимају једино у циљу да се њима утиче на постојеће правно стање, односно да се извесан правни однос заснује, измени или укине, да се, дакле, произведе извесно правно дејство. То су *правни послови*, и о њима је увек, или бар у већини случајева, могуће сачинити писмену исправу.

Правни послови су, дакле, само једна врста правних радњи, а њихово битно разликовање од материјалних чињеница не састоји се у томе, што је о њима могуће направити писмену исправу, а о материјалним чињеницама то није могуће, — већ је

њихова одлика од остали правних чињеница у томе, што они са држе изјаву воље извесних лица, која је изјава учињена баш у циљу да произведе правно дејство, а и материјалне чињенице су правне чињенице у колико то дејство производе.

Касациони Суд у пом. својим примедбама констатује, да је деоба *фактичко стање*. Ми се пак са том констатацијом не би смо могли сложити. Тачно је само то, да је државина (држање и уживање) извесног имања, као последица правног посла деобе, једно фактичко стање, али да је деоба фактичко стање, то не стоји, — те зато сматрамо да тај термин овде није добро пласиран.

У опште, узимати извесне термине као критериум при судској оцени, опасно је исто онако, као што се каже на пр. да је опасно давати дефиниције — (*omnis definitio periculosa est*). С тога је законодавац и оставио судовима слободу, да доносе одлуку о дозволи или забрани доказидања са сведоцима, с обзиром на нарочите особине сваког конкретног случаја, имајући у виду и законски критериум, који се састоји у томе: *да ли је пробанту било могуће набавити писмену исправу, за случај који је предмет доказа, или није*. — А како је доказ сведоцима тек изузетно дозвољен, то се судови, при тумачењу и примени дотичних законских прописа, морају придржавати и признатог интерпретационог правила, по коме се изузетна законска наређења имају тумачити у најужем смислу — (*exceptiones sunt strictissime interpretationis*).

Зато, по нашем мишљењу, већу погрешку прави онај суд који у сумњивим случајевима дозвољава доказ са сведоцима, него онај, који, у таквим случајевима, парничним странама то забрањује.

Д-р Адам П. Лазаревић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Д-р Иво Милић, *За општеобавезни грађански брак*. (Отисак из „Лет. Мат. Српске“, 1926).

Какво гледиште брани писац ове брошуре јасно је из њенога наслова. Треба признати, да општеобавезни грађански брак има за себе јаке разлоге, али писац у своме старању, да докаже његову неопходност, понекад прелази границу научне објективности, због чега се жељени циљ не достиже, јер „ко доказује сувише много, не доказује ништа“, каже логика.

У своме кратком прегледу историје питања писац тврди: „Брак је од увек био, јесте и биће најтипичнија ствар овог света“. Међутим научници великога гласа, који су се специјално бавили историјом брака, на пример Dickhof, Sincholle, Chachian, Суворов, заступају сасвим супротну тезу, да готово свагда и код свих народа брак се сматрао као религијски чин *kat'exochen*. „Ако

загледамо у историју брака и брачног права код културних народа, с правом пише др. Ч. Митровић, ми ћемо запазити, да је брачна заједница *свагда и свуда* имала извесно религиозно обележје“.¹⁾

Исто тако велику сумњу изазива изјава пишчева, да је „хришћанска црква била више столећа према браку индиферентна“. Доста је прегледати каноне или индекс Патрологије Миља, да би видели, какав је велики интерес имала стара црква према брачним питањима, ма да она тада и није тражила *brachrium saeculare* у циљу увођења религијске форме брака.

„Данас две главне хришћанске цркве уче, противно ранијој пракси, вели писац, да је брак верска установа“. Мислим, да је тако учила црква од самог свог почетка, јер сами праизвор црквеног учења — Еванђеље учи, да мужа и жену сједињује Бог“ (Мат. 19.6. и др.).

Писац тврди да је „форма брака од врло споредне важности, а главно — материјално брачно право и јурисдикција у брачним питањима“. И опет може се бранити сасвим противна теза, јер је не само за цркву, него и за државу важно, да стране свето испуне те велике и тешке обавезе, које су оне узеле на себе у моменту склапања брака. Моралну снагу за такво остварење оне могу добити само тада, кад форма тог склапања одговара њиховим убеђењима и кад у своме савезу оне виде у ствари брак, а не пролазно здружење. Међутим материјално брачно право говори не о норми и суштини брака, већ већином о ненормалним изузетцима у брачном животу — о брачним сметњама, о узроцима поништења и развода брака и т. д.

Није пошло за руком писцу да нам разјасни унутрашњу везу између обавезног грађанског брака и филозофије француских енциклопедиста.

Од историје питања писац прелази к правним аргументима и доказује, да само обавезни грађански брак одговара захтевима Видовданског Устава, док чак факултативна форма брака крши три уставна начела: равноправност грађана, независност грађанских права од исповедања вере и независност судова. Али равноправност грађана свих класа пред грађанским законима и пред грађанским властима, коју у ствари штити Устав, не смета смањивању њихових права (на пример забрани другог брака за свештенослужитеље, ограничење имовинских и личних права калуђера и т. д.) услед религијских прописа, јер такво смањивање при постајању слободе савести драговољно је, а *volenti non fit iniuria*. Осим тога при постајању факултативног брака сваки може, да се користи грађанским браком, ако налази да његова вера лишва га неких брачних права.

1) О брачним парницама. Београд, 1906, стр. 17:

Писац указује, да устројство верских судова не одговара захтевима Устава. Пре свега, Устав говори о устројству државних, а не црквених судова, а затим не могу се узимати аргументи *ex lege lata*, када је питање *de lege ferenda*. У будућем брачном законодавству држава може признати надлежност у брачним парницама само тим црквеним судовима, чија су уређења сагласна са захтевима државе. Исту погрешку чини писац, кад тврди да „наш факултативни брак не би био онај, што га имају Енглеска, Америка, Чехословачка“ Зашто „не би био“? Зар Видовдански Устав томе смета? И уопште зар је могућно озбиљно тврдити, да тај Устав који сам *намеће* религијску заклетву за *државне* функционере, не може да се измири са пуноважношћу *слободно* изабране религијске форме за најважнији чин *личног* живота?

Писац мисли, да би се и при постојању факултативног брака мењање вере због брачних узрока продужило. Али он заборавља да тада странке би свагде имале други лакши излаз — грађански брак или развод, због чега прелаз у другу веру постао би за њих потпуно излишан. Дакле факултативан брак исто тако као и обавезни, одузима терен међуверској борби, омогућује свим грађанима међусобну женидбу и удају и на тај начин задовољава политичко-националне интересе.

Писац тврди, да општеобавезни грађански брак нема анти-црквени карактер. „Држава не тражи друго, него констатацију, да је закључен уговор“, пише он. Ако би то било истинито, онда би црквени обред морао претходити грађанском акту констатације брака. Међутим закони о обавезном грађанском браку дозвољавају црквено венчање само *после* грађанског брака. Овде следује, да грађански брак означава наиме склапање брака државом а не само констатацију тог склапања. Прописујући грађански брак пре црквеног, држава као да говори странкама: „ви можете ићи и у храм, али то је у суштини једна непотребна церемонија, јер је ваш брак већ склопљен у моме надлештву и мало је смешно, да се у храму ви опет издајете за веренике“.

У закључку писац доказује, да је православна црква у Србији извојевала себи супрематију над државним законодавством и наводи два доказа за то. Он мисли, да Српски Грађански Законик у § 93, т. 2. допушта брак са архијерејском дозволом мушкарцу, који је навршио 15., а женској, када је навршила 13. година. Међутим одлука Архијерејског Сабора не дозвољава брак пре 16½ односно пре 14½ година и на такав начин одузима грађанима нешто, што им грађански закон даје.

Овде д-р Милић меша различите правне појмове — појам брачне сметње и појам узрока поништења брака, док српско право зна за ову разлику. Грађански Законик о брачним сметњама говори у § 69., док о узроцима поништења брака у § 93., и има већи обим брачних сметња, него узрока поништења брака. *Matrimonium gaudet favori iuris*, и због тога у српском праву

понекад већ склопљени брак постоји чак и тада, када постоји неотклоњива сметња за њега. На пример умоболник не може да ступи у брак, и диспенсација овде није могућна (§§ 69. тачка „д“ и 74), али ако је он већ ступио у брак, брак постоји и ништи се само „на захтевање невине стране“ (§ 93. т. 3.). Слично томе и Архијерејски Сабор тражи за склапање брака већи број година, него Грађански Законик за поништење већ склопљеног брака. На такав начин одлука Арх. Сабора и § 93. Гр. Законика говоре о разним стварима и та одлука не противуречи Законнику, него само попуњава празнину у § 69 т. „б“ Законика у погледу година кад је могућно архијерејско разрешење.

Исто тако није у праву д-р Милић, кад тврди, да је Милошев Указ од 4. апр. 1837. год. о максималној граници за брак „издат под диктатом цркве“. *Fecit cui prodest.* Православно канонско право нема максималне границе за брак и Српска црква није имала никаквих разлога, да намеће такав закон држави, док сама држава имала је мотиве, да уведе максималну границу за брак због бриге о здрављу и размножавању становника. Прецедент за ово давало је само незнабожачко римско право — *lex Julia et Papia Poppaea*, док је хришћанско византијско законодавство поништило ту границу (в. *Cod. V., 4, 27; Basil 28, 4, 39*).

Негледајући на побројане недостатке и погрешке брошура д-ра Милића има свој интерес, као израз гледишта, које ужива велики кредит у круговима интелигенције.

С. Троици.

БЕЛЕШКЕ

Љубомир Вуловић: Наш самоуправни проблем, страна 1—151, Београд 1925. — Наша државна зграда, и поред доношења Видовданског Устава, није сасвим изграђена те је неудобна за живот у њој. Недостаје јој израђена самоуправа, обласна, среска, општинска, без којих личи на ненамештену кућу. То осећају и прости грађани, инстинктивно, јер су последице неизрађене и неуређене самоуправе свакодневне у животу и појединаца и целина обласних, среских и општинских; то осећају и увиђају интелигентни људи, који знају значај самоуправа; то пак највише осећају и највише их боли овај немар у погледу изграђивања самоуправе људи, који су, као писац ове књиге, дуго радили у самоуправним телима те пишу не само са стручним теоријским познавањем проблема него и са стручним, сопственим и дугогодишњим искуством. Али писац ове

књиге бацио се на испитивање самоуправног проблема још и са жаром једнога вагренога родољуба, који жели добра својој земљи, и који је, у сразмерно маленој подринској области Краљевине Србије, постигао у раду на задатцима обласне самоуправе знатне резултате... Треба само прочитати што писац у овој књизи излаже о задатцима самоуправе посредством „Управе Великих Народних Радова“ на изради путева, зграда, канала, исушивање и мелiorацију подводног земљишта, треба размишљати о његовим предлозима, основаним не на фантастичним жељама, него на хладном рачунању, па видети: шта се све може урадити кад се самоуправа стави на солидне темеље и кад се разумно уведе у живот. Наш народ у појединим крајевима гладује и пропада од маларије, нема путева ни железница, а писац нам цифрама доказује како је мо

гућно за гладну Херцеговину створити „Мисир“ од мочварних крајева Доње Неретве (12.000 хектара земљишта!), који би, исушени, исхранили не само Херцеговину него и друге области; како је могућно исушењем Складског Језера исхрањивати целу Црну Гору; како је могућно претворити мочвари преко пута Београда (код Овче и Борче) у најплодније крајеве; како је остварљива изградња обласних железница давањем концесија појединим областима. Препоручујемо ову књигу али не само онима, који желе добро овој земљи, али нису у могућности да припомгну остварењу пишчевих предлога (конкретних и јасно означених), него нарочито онима који су по своме водећем положају у држави *позвани* да се тим питањима баве: министрима, народним посланицима, кандидатима за народне посланике и обласне посланике, чиновницима стручних министарстава и представницима штампе, који треба да се у јавности чешће чују са расправљањем проблема, од чијег решења зависи будућност наше земље и наше расе... А како је писац у овој својој књизи изнео и *Предлог Закона о финансирању самоуправних тела и производних задруга у циљу унапређивања опште народне привреде, као и у циљу општег напретка земље* (50 чланова), као и *Предлог Закона о грађењу и експлоатацији обласних железница* (8 чланова), више као грађу за један закон, у којима су кондензоване његове мисли о задатцима самоуправа, то би од велике користи и значаја било кад би се наши финансијски стручни људи позабавили његовим мислима и критички их оценили. Јер је несумњиво тачно гледиште, које и писац ове значајне књиге износи; и које и финансијски нестручни људи деле, да би се „сав проблем самоуправе састајао једино у набављању средстава за остварење програма самоуправа у појединим областима, срезовима и великим и малим градовима.“ У могућност набављања финансијских средстава писац не сумња и износи начин како да се до њих дође. На онима који имају *да одлучују* о остварењу самоуправа лежи судбоносна дужност да или пишчеве предлоге приме или да — нађу друга, боља и сигурнија средства.

Д-р Д. Ар.

Д-р Радомир С. Поповић, **Проблем унификације приватног права: о стапању трговачког и грађанског права у једну општу теорију о облигацијама.** Страна 1—15. Суботица 1926.

Рад на изједначењу законодавства у земљама које, као наша, имају и овај проблем да реше, изазива читав низ питања, који са тим проблемом стоје у вези и које треба претходно расправити. У таква питања долази и оно, које је Г. Д-р Поповић расправдио у горњој књижици. Он је одлучан присталица гледишта да трговачко право не треба засебно кодификовати у један трговачки законик, као што је учињено у већини културних држава, него да оно има да буде стопњено са тражбеним правом општег грађанског права, као што је учињено у швајцарском грађанском законнику. Писац је лепо изложио како је у току векова дошло до прописа трговачког права као засебног дела грађанског права, како је трговачко право утицало на грађанско и како је сада у модерном времену престала потреба за одвојеношћу трговачког права од грађанског. Није пропустио да исцрпно наведе и разлоге противника стапању трговачког права са грађанским. Изнео је тачно и незгоде које за решење питања о надлежности суда проистичу из тога што треба преуходно расправити питање: је ли посао трговачки, да би се знало коме се суду треба обратити за заштиту: трговачком или грађанском. Али, и ако се за државе са вишом материјалном и духовном културом још може и помишљати на стапање трговачког права са грађанским, за нашу државу и наше прилике, мислимо, да је то још рано. Јер код нас оно „нивелисање данашњег друштвеног организма које, по мишљењу писца, „треба да добије изражаја у законодавству установом једног општег тражбеног права“, још није наступило. Да је то тачно види се из факта да у нашу претежно аграрној земљи има више од 70% *неписмена света*. Земљораднички сталеж, и кад врши трговачке послове, потребује заштите и не може се у свему подвргнути прописима, који важе за професионалне трговце. Колике штете проистичу за земљораднике, кад се упусте на пр. у трговачки посао *менице*, види се из оне силне презадужености наших земљо-

радника по меничним дуговима. За наше још примитивне прилике није, мислимо, никако препоручљиво изједначавати професионалне трговце и земљораднике у погледу права, коме се имају подрврћи. На против земљорадника треба држати даље од трговачких послова и прописа који за њих важе, а потребу његову за лакше добијање кредита треба омогућавати, на дуги начин а не чинећи приступачним за њ опасне установе трговачког права.

Д-р Д. Ар.

Судска пракса у 1925 години, уредио Србислав М. Ковачевић, судија Касаационог Суда у Београду. — У овој великој збирци од преко шест стотина страна изнесене су одлуке Касаационог Суда у Београду у 1925. години, и то како одлуке појединих одељења тако и оне опште седнице највишега суда. Одлуке су уређене по законима, на које се налањају и то по казненом законнику, по закону о држању и ношењу оружја, по закону о штампи, по закону о заштити јавне безбедности, по војном казненом законнику, по закону о пороти, по законнику о казненом поступку, по војном казненом поступку, по грађанском законнику, по трговачком закону, по грађанском судском поступку, по стецинском поступку, по закону о устројству трговачког суда, по уредби о убрзању рада код судова, по уредби о ликвидацији ратног стања, по закону о ликвидацији мораторног стања, по закону о буџетским дванаестинама август—новембар 1925, по закону о акционарским друштвима, по закону о државном рачуноводству, по закону о државним чиновницима, по закону о Државној Хипотекарној Банци, по закону о јавној безбедности, по полицијској уредби, по уредби о накнади ратне штете, по конвенцији о узајамној судској помоћи са Чехословачком, по закону о изборима народних посланика, по закону о устројству судова, по закону о таксама. Овом збирком попуњена је једна празнина, коју су осећали како практичари тако и теоретичари. Јер њен уређивач дошао је на корисну мисао да излежи не само одлуке судова, него, у кратку, и предмет спора, тако да се одмах види шта тужилац и тужени траже и шта су судови по

тим тражењима одлучили. Изложене су, in extenso не само одлуке Касац. Суда него и одлуке нижих судова, што је нарочито интересантно у случају давања противвразлога од стране Апелационог Суда. Наведено је код појединих одлука и то да ли је било и других мишљења сем одлуке велике. На тај начин лакше се може видети да ли је једно питање спорно код судова, што такође има свога значаја. Збирци је додао добро уређени регистар, што у великој олакшава налажење одлука у овој великој књизи. Несумњиво је да ће ова збирка бити од велике користи, нарочито ако издавач успе да је редовно сваке године издаје, судијама и судским чиновницима, полицијским, и другим административним чиновницима, општинским судовима и свима који имају посла са позитивним законима. Желети је да овај огроман труд и материјалне жртве издавача буду награђене.

Д-р Д. Ар.

Конгрес Међународног Друштва за правну и привредну филозофију.

У најновијем броју немачког часописа Archiv für Rechtsund Wirtschaftsphilosophie донет је извештај о четвртном конгресу *Међународног Друштва за правну и привредну филозофију* (Internationale Vereinigung für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie), који је одржан у Берлину од 25 до 29 октобра 1926. Исти тај број доноси и саме реферате, прочитане и одржане на конгресу. (Из извештаја дознајемо да је и проф. Ж. Перић послао један свој реферат и да ће он изаћи у следећем броју истог часописа). Теме су се тицале задатака правне филозофије, праваца и оријентације у њој, и нарочито *појма* права. Али било је и практичних актуелних и модерних проблема.

Од нарочитог је интереса забележити реферат проф. *Вилхелма Сауера*, криминалисте и филозофа правника који игра централну улогу у горе поменутом друштву и у поменутом часопису: *Fruchtbarkeit der Rechtsphilosophie? Ziele unserer Wissenschaft*. Он наглашава плодност (корисност) правне филозофије, као науке која има да положи темеље посебним правним наукама. Он указује на везу правне филозофије са

социологијом, и с друге стране везу са социалном филозофијом, везе које су такве, да чине предмете засебних делова правне филозофије, засебне њене гране, везе које су потребне да се утврди правно-социјалан живот, смисао правних норма и открију видици за потребне реформе и даду потстрека у том смислу. У овом последњем циљу потребно је прикупити добљена искуства законодаваца, а особито у актуелним питањима као што су она из области међународног права, радничког и привредног законодавства, рефорама кривичног и процесног права (по могућству преко једног Института правних филозофа).

Од не мање важности је забележити и његове следеће закључке и предлоге. По њему правна филозофија је тако широка област, да је један једини истраживач једва може да савлада у свима правцима. У толико је погрешније да се наша дисциплина схвати и обрађује као споредан предмет час уз социологију, час уз филозофију. Ми морамо поставити више задатке. И с обзиром на практичне разлоге поставља као минималне услове да један филозоф правних влада најмање двома правним гранама које претстављају два различита начина рада и мишљења. „Није довољно дакле веза кривичног права и кривичног процеса, нити такође приватног права и цивилног процеса, нити такође државног и административног или међународног права. Али изгледају врло згодна спајања цивилног процеса и кривичног права, државног права и приватног, кривичног права и међународног.“ Правник филозоф мора сем тога имати исто тако социолошка и филозофска знања. У социологији се препоручује веза формалног и једног материјалног (било историско филозофског било културно филозофског) правца; у филозофији веза једног правца теорије сазнања са емпириским или психолошким или феноменолошким правцима, или веза једног од горе наменованих правца са једним метафизичким.“

Што се тиче правне филозофије као наставног предмета на факултетима, захтева се филозофија права и социјална филозофија као самостална катедра и по могућству као испитни предмет (за правнике, по могућству

такође и за социологе и филозофе).

У принципу ми ћемо се врло радо придружити овим предлозима проф. Сауера. Његови предлози су израз опште данашње културне оријентације и потребе правне науке. Чуди нас само да је испустио из вида важност проблема о методу тумачења закона, који има колосалну практичну важност, а где тек филозофија права може да унесе светлост.

Не мање су такође интересанте опсервације Др. Леополда Венгера, професора универзитета у Бечу у његовом говору којим је закључен конгрес. Он је констатовао између осталог да је конгрес показао да је интерес за правну филозофију данас нарастао. „Кад се могло слушати од стотину људи са напрегнутом пажњом о Канту и Хегелу, о суштини правног појма и дебатирати о томе, то је видљиви знак све већег и широког распротрањеног интереса, наглашаваног од различитих говорника, шта више чежње за синтезом, за теоријом, за апстракцијом, за филозофијом такође и код правника. Ректор Берлинског Универзитета је при здраву указао да су у своје време Хегелова предавања похађана била од свих сталежа. Зашто да се ми не радујемо опет данас, ако не само научници од замаха узимају тако живог удела у питањима о праву и држави? Мени изгледа да нас је слом права и државе, који је непосредно прети нашој генерацији, извукао из равнодушности са којом смо противстављали пре 1914 право и државу правној филозофији. Исто то важи и за привреду.“

„Али ако је Конгрес показао методске супротности, и противности у основним питањима, ако је указао на нешто несвршено и нејасно, то није никаква покуда. Конгрес је шта више тиме пружио верну слику врења у правној филозофији за данас али такође и сутра. Колер је више пута описивао у живим речима повратак правне филозофије која има да крунише правну науку, ако ова треба да носи с правом име науке. Једно предавање на широкој основи постављено обавестило нас је о развиту правне филозофије код нас од 1914. И кроз све говоре и многе реферате провлачило се, и иза њих стајало једно велико, данас фунда-

ментално питање о односу позитивног права према природном праву проглашеном за мртво и ипак мртвом и живом. Гледишта на свет ту се сусрећу, како би требало, докле ова стоје једно на супрот другому, како би требало да буде данас постигнуто јединство или само свестрано разумевање? Што друштво *Интернационално удружење за правну филозофију* стоји отворено сваком научном правцу правне филозофије, показало се опет на Конгресу као једно корисно преимућство. У дебати, која се сме сматрати као врхунац конгреса, стајало је питање о индуктивној и дедуктивној методи тако живо пред нама, како је то само могуће, кад ми не бисмо имали пред нама књиге једне поред друге, у којима се заступало једно или друго гледиште, већ кад ми слушамо и гледамо људе пред нама, који су писали у оним књигама. Дебата је тежила, ако се не варам, од стране обадва табора ка синтези. Заједничко им је било признање важности испитивања чињеница, зидања правне филозофије на догматици и историји права или, боље речено, права.

Јер опет се правна филозофија показала као крунисање позитивног права. Ко је не признаје или отклања, тај ће остати изгубљен у множини појединости позитивних права. Али правна филозофија је једина у свету да подигне мостове за спајање да покаже пут будућности, у који морају да увиру путеви, многоструко се везивајући, позитивних појединих права...

Б. Т.

Конгрес представника јавног права у Немачкој.

Друштво јавноправних професора и научника немачких држало је у 1926 год. од 28—30 марта свој конгрес у Минстеру (Münster). (Раније је држало конгресе у Берлину, Јени и Лајпцигу). Присутни су били најбољи капацитети поменуте струке.

У познатом немачком часопису *Архиву јавног права* (Archiv des öffentlichen Rechts, 1926, Neue Folge 11 B. 1 Heft) изашао један интересантан чланак о горњем конгресу, у коме су, са једног дубље и вишег гледишта, забележени *дух и оријентације* конгреса. Чланак носи назив: Von

Aufgaben und Zielen heutiger Staatswissenschaften.

Из чланка дознајемо да је на дневном реду било питање уставно начело *једнакости грађана*, и да су се референти Е. Кауфманп и Навиаску, један идеалиста и други позитивиста чинили великих напора да уђу у суштину ове ствари. Колико је међутим одиста потребно испитивати и овај проблем о смислу и домаћају начела једнакости, који на први поглед изгледа само геориски и филозофски довољно је да подсетимо да се код нас, на нашем конгресу у Љубљани оперисало врло много са начелом једнакости у питању брачног права. Такве дискусије натерују да се постави озбиљно питање: па шта значи то начело. У Немачкој, како показује овај конгрес и низ расправа и коментара, начин *третирања* је достигао висину филозофску. Из чланка дознајемо такође да је друго питање било *однос* пореског права према јавном и начела пореског права према идеји правне државе.

Међутим у чланку су од највећег интереса констатације о кризи, кроз коју пролази јавноправна наука. Њих вреди чути, ево их: „Јер ради се о таквој кризи; она се не само у овом листу већ више него један пут јасно оцртала, она је пре свега обележила духовни став Минстерског Дана, чија велика заслуга је била да је јасно изрекао (тако да ће после тога свакоме изаћи јасно пред очи), да постоји одиста таква криза. Сигурно да имају у овој ситуацији духовна, политичка и правна дејства рата пуног удела; с правом је могао главни референт првога дана указати да тема, као што је смисао начела једнакости не би био стављен на дневни ред једне такве скупштине *пре* рата, и наставити: у колико ми у опште мислио проблематски, ми смо ратом, Версајским Уговором, Револуцијом пробуђени да наше сопствене мисли о праву и држави ревидирамо, позитивизам расте из стабилних односа и у штимуму засићености, али времена унутрашњег и спољашњег потреса с неодољивом нужношћу натерују да се запитамо: шта лежи иза права? Има ли правних начела изнад законског права, има ли једног изнад позитивног реда, у коме сваки позитивни

ред има да извире и који он хоће да оствари? Тиме пак ово питање само по себи прелази у питање *велике кризе* погледа на свет наших дана; није узалуд било од једне стране указивано да нова позиција „природно-правних модерности“ стоји у најинтимнијој и свесној вези са страшним новопробуђеним хрвањем наших дана ка сазнању последњих мета, физичких односа и последњих трансубјективних вредности. Човек не може с лаким одмашивањем руку да пређе преко те ствари, као преко утицаја неке метафизичке моде, која људе тера из извесних осећања премодерности ка необјашњивим мистичним удвајањима свога Ја; погрешно је, ако се у овом целом духовном покрету, који није само изолирано специјално благо неколицине малобројних, већ духовни став читавих научних области, филозофије, историје, социологије, естетике, види само бабилонска збрка изражава безброј субјективних и субјективистичких, међусобно искључујућих мишљења. Може човек зацело да у многоме скептично гледа на наше доба, али једно оно заслужује: да буде озбиљно узето у својој борби. Може вредност, свих ових формула и појмова да изгледа хаотична и противречна; у ствари и у другим областима се ове чињенице које испитује и приређује једна наука не претставља се друкчије — на име наука је све више и више налазила као свој сопствени задатак да пређе бескрајни пут од привидног хаоса животних појава, до једног космоса принципа, закона, повезаности. Треба ли заиста овде да буде наше држање, ако правна наука наших дана не зна да одговори на питање о гледишту на свет, тако да признамо сопствену метафизику немоћ? И не би ли то изгледало као да у истини не би био прави пут, искључити се од сарадње на централним проблемима једне читаве генерације и ставити се просто на гледиште од прекрјуче: смисао сваке кризе, која већ по смислу саме речи не значи ништа друго него одлучивање и одлука, било би тиме у својој основи маскирано. Ми не знамо да ли је нужно, да се у дискусији опомене једна наука која иде свесно, и сама по себи, путемима Кантове школе, као што је наша и нарочито на постулат скромности и свест о

границама сопственог сазнања — али знамо да би изабацивање фаустовског питања „да познамо што свест садржи у својој сржи“ значило истовремено да се правна наука брише сама из реда духовних наука и деформише у просту технику. Зато, ако кризе наступају, морају се одлучно и пребродити и победити. И то дупло, јер цео проблем је у најдубљем свом смислу правни, проблем метода, проблем од примарне важности (Methodenproblem allerersten Rangs), коме нико не може измаћи, коме је стало до тога да се озбиљно размисли о претпоставкама свога сопственог мишљења. То је у дискусији дошло са свим јасно до израза у некојим примедбама чисто позитивистичких правника који су мислили да се боре против оживљања старог природно-правног вампира, за који се мислило да је већ давно умро. Заиста, може се рећи да ситуација јуриспруденције наших дана је баш тиме одређена, да у њој позитивистичка метода *сама из себе води ка једној другој методи вишег ранга*, тако да је криза правног мишљења у пркос своје везаности такође са другим мотивима условљена у најдубљем основу својим сопственим претпоставкама и тиме добија једну своју нарочиту садржину. То није никакав случај, да је ова ориентација ка „новом природном праву“ изведена од јуриста који су сасвим одређено позитивисти — потсетимо само на темељна извођена Трипела (Triepels), такође на понеке елементе у сопственом развоју *Ериха Кауфмана*, као што обрнуто није никакав случај да је то код њих дошло под руку при њиховом бављењу са конкретним проблемима унутрашњег и међународног права“

Писац даље разлаже да то није старо природно право. *Ерих Кауфман* је свесно ограничио појам природног права кад је пошао од мисли, да свет принципа, идеја и вредности није мање стваран него позитивно право, т. ј. да је он истинска стварност, у којој ми правници морамо са оним што је најбоље у нама као јуристу, духовно и морално, да се напajaмо, ако хоћемо да право стварамо и оцењујемо, — и у овом смислу мисао природног права могла би бити обележена као „знање вишег реда“.

Можда би било боље у духу ове ориентације да овај покрет за разлику од чистог правног позитивизма обележимо као нов *правни идеализам*... О потреби идеализма најбоље можда доказују извођења другог референта о чл. 109 I „јер она су тако виртуозно руководила чистом позитивистичком методом и ипак при томе су морала више пута да уведу у друга и даља постављења проблема. Тиме што су она питања о промени и значењу начела једнакости истакла напред, она су тиме убацила проблем *духовно-историски, који лежи изван позитивизма*, и у хиљаду односа политичке, социолошке, културне врсте се уткива...“ „Та извођења су водила на име, правној идеји, која иде и изнад множине позитивних одредаба живи у пуној активности, и ако она није нашла своје сопствено место у једном правном ставу који би дао његову пуну садржину“... У том смислу даље се закључује да је правна метода ориентисана „у духовнокултурном смислу и идеји правде.“

Писац овога чланка констатује да се на конгресу, поред ове тежње, јасно испољила и следећа: тежња ка *једinstвој* јавноправне науке, тежња ка непосредном *практичном* деловању (указивањем на потребне реформе), тежња ка усавршавању идеје *правне државе*.

Б. Т.

Конгрес правника.

Стални Одбор Конгреса Правника одржао је 2. ов. м. у Загребу седницу под председништвом д-р Лад. Полића, којој су присуствовали из Београда: Русомир Јанковић, судија Апелац. Суда, Стојан Јовановић, судија окр. суда и Милан Драговић, адв.; из Загреба: д-р Душан Пелеш, министар на расположењу и адвокат, д-р Анте Верона, проф. универзитета и п. председник Стола Седморице у пензији и д-р Иво Политео, адв.; из Љубљане: др Метод Доленц, проф. универзитета, д-р Рудолф Сажи у Сарајеву 16 и 17 Септембра јовци, судија и д-р Јанко Жировник, адв.

На тој седници одлучено је: да се главна Скупштина Конгреса одр-

ове год. Теме о којима ће се на овоме конгресу расправљати јесу:

- 1) Заштита улагача и одговорност органа акционарских друштава;
 - 2) Извршење цивилних пресуда државних судова и пресуда изабраних судова како према држави тако и према приватним лицима;
 - 3) Основна начела нашег поморског права;
 - 4) Колективни уговори (уговори између послодаваца и радника);
 - 5) Правни положај супруга у брачном, имовинском и наследном праву.
- Референти и кореференти нису за сада одређени. Удружења правника у Београду, Загребу и Љубљани моле своје чланове, који желе реферирати на Конгресу, да се пријаве за то најдаље до 10. Фебруара својоме удружењу.

Реферати односно кореферати штампаће се раније, те се с тога у пленуму Конгреса неће ни читати, већ само мишљења референата односно кореферената, која неће смети трајати дуже од 5. минута. Ово је предузето у циљу интензивнијег и плоднијег рада. Референти и кореференти имају предати своје израђене реферате сталном одбору најдаље до 1. Јуна ове год.

Стални Одбор конституисао се овако: Председник д-р Ладислав Полић, п. председник Русомир Јанковић, секретар д-р Иво Политео, заменици секретара д-р Рудолф Савојић и Стојан Јовановић, благајник д-р Миливоје Симић и архивар и књижничар д-р Анте Верона.

Пријаве за Конгрес са чланским улогом ваља слати или приређивачком одбору у Сарајево непосредно или д-р Иви Политеу у Загребу; д-р Рудолфу Савојицу у Љубљани и Стојану Јовановићу у Београду и то најдаље до 1. Јула ове год. јер се касније пријаве због тешкоће смештаја у Сарајеву неће примити.

Г.Г. Правници из Србије и Војводине могу се за сва ближа обавештења о Конгресу обраћати или г. Михаилу Златановићу, судији Првостеп. Суда за град Београд или г. Стојану Јовановићу, судији Првостеп. Суда за Окр. Београдски.

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Универзитета

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVII ДРУГО КОЛО

25. фебруара 1927.

КЊИГА XIV (XXXI) Бр. 2.

ПРВИ МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС ЗА КРИВИЧНО ПРАВО У БРИСЛУ 1926. ГОД.

Први Конгрес Међународног Криминалистичког Удружења (основаног 1924 на место предатног, основаног 1889) одржан је у Брислу од 26 до 30 јула ове године. Управа Удружења ставила је на дневни ред четири питања и позвала националне криминалистичке групе, да по истима спреме извештаје. Већи део ових група се је одазвао позиву. Њихови су реферати објављени пре конгреса у 2 и 3 броју часописа удружења *Revue internationale de Droit pénal*, а издати су и у засебној књизи. Накнадни реферати су објављени у засебној књизи, која је на конгресу раздата учесницима. Извесни реферати су поднети још касније или на самом конгресу и они ће бити засебно објављени.

I.

Прво је питање: *Извештај о садашњем стању законодавства*. Упуство за ово питање гласи:

„Назначити кратким излагањем закона, изгласаних или у припреми, какви су били у вашој земљи, од почетка XX. века, правци (тенденције) законодавства; да ли је и у којој мери у њему идеја друштвене одбране била примљена и заменила класичан појам казнене одговорности.“

На првој седници прочитао је Gillard, начелник законодавног одељења Белгијског Министарства Правде свој резиме извештаја разних националних група. Његов је реферат примљен без дискусије.

По овоме питању С. Х. С. Криминалистичко Удружење као ни многа друга није послало пре конгреса извештај. Један краћи реферат сам ја предао Управи на самом конгресу и он ће бити накнадно објављен. Тај мој извештај о стању нашег садањег законодавства гласи:

„У српском Казненом Законику од 1860 казна је имала за циљеве непосредне и крајње одмазду и застрашење. Идеја поправке била је примљена само узгред и делимично. На име за малолетнике, који су делали без разбора, али из рђаве навике, прописано је, да се имају упутити, место казне према њима неприменљиве у завод за поправку (§ 56). Али је већ у првој уредби о уређењу казних завода, објављеној 1868 јасно истакнута идеја поправке осуђеника као допуна идеји одмазде и застрашења (чл. 6). Ипак је циљ поправке, који се ту казни придаје, остао без утицаја на меру казне и тако су одмазда и поправка остали и даље њени непосредни и *крајњи* циљеви. Новина се је дакле са-стојала само у томе, што се је један нов непосредан и крајњи циљ њима придружио.

Али мало после, 1869 био је издан закон о условном отпу-сту криваца из казних завода с упутством за његово извршење. С овим законом и поправка постаје *нормативан* циљ (принцип)¹⁾ казне поред одмазде и застрашења, т.ј. идеја поправке је добила утицаја и на меру казне. С тиме су уједно одмазда и застрашење престали бити *крајњи* циљеви казне. Крајњи циљ казне постаје *одбрана* друштва од криминалитета, тако да се одмазда и застрашење појављују, с поправком, само као *средства* за остварење поменутог крајњег циља, т.ј. просто као *непосредни* циљеви казне.²⁾

У почетку овога столећа отпочета је израда пројекта новог кривичног законика. Прва је редакција пројекта била објављена од Министарства Правде 1910. У њему се идеја поправке појављује још јасније и с јачим дејством, тако да добија велики утицај на меру казне и да се друштвена одбрана испољава још више као *крајњи* циљ казне.

Сем тога је идеја одбране ту нашла израза и ван казне, т.ј. унела је једну нову санкцију поред казне, недовољне за одбрану друштва од криминалитета. То је *мера безбедности*, која има за једине циљеве поправку и лечење криваца као и казнено неодговорних. У другој редакцији пројекта од 1911 г. мере безбедности су још јаче развијене и систематизирание, тако да сачињавају једну врсту кривичних санкција значаја и обима равног значају и обиму казне. То исто важи за с. х. с. пројекат од 1922. г.

1) В. наш рад (приступну академску) *Дуалитет кривичних санкција, казне и мере безбедности* у Гласу Срп. Краљ. Академије Наука (1926) СХVIII. други разред, 65, стр. 58.

2) Као што се види, само наше разликовање између крајњег и непосредних циљева кривичних санкција (в. наш Rapport стр. 25.) омогућава јасно схватање еволуције позитивног права у погледу циљева кривичних санкција.

Дуалитет казне и мере безбедности, према томе обимније друштвена одбрана као *крајњи* циљ кривичних санкција постоји већ у с. х. с. позитивном праву, и ако само делимице. На име у закону о заштити јавне безбедности и поретка у држави од 1921 установљена је у чл. 6 једна мера безбедности против скитница, блудница и пијаница поред казне. То је упућивање истих у завод за принудан рад после издржане казне“.

II.

Друго је питање: *Да ли мера безбедности треба да замени казну или само да је допуни?* Упутство за ово питање гласи :

„Ово се питање не поклапа с претходним. Овде је на име, приступајући научној дискусији реч о томе, да се одреди да ли мера безбедности таква, какву је схвата позитивна школа, треба у опште да замени казну, засновану на традиционалној идеји кривичне одговорности или, напротив, да ли, поред одржања ове идеје, не треба просто да јој се уступи место за извесне кривце и у извесним случајевима.“

Ово је било главно, теоријски врло компликовано питање. Реферат по томе сам и ја поднео у име нашег Криминалистичког Удружења, чији сам делегат био на конгресу, и он је објављен с другим у реченом броју часописа Међународног Удружења (стр. 247—260) као и у поменутој засебној књизи.

Референт, који је имао да резимира извештаје по овоме питању, био је професор у Риму *Енрико Фери*, шеф италијанског криминалистичког правца, који одбацује казну и на њено место ставља меру безбедности или меру друштвене одбране (т. зв. италијанска позитивна школа, која је у ствари само продужење *Ломброзове* антрополошке школе). Он је објавио прошле године у друштвеном часопису један чланак о овоме питању. У свом поменутом реферату ја сам се критички обазрео на овај чланак као и на пројекат италијанског Казненог Законика, израђен од „позитивиста“ с *Ферием* на челу. Ту сам утврдио једну њихову противречност. На име док с једне стране одбацују казну и на њено место стављају „санкције“ или „мере безбедности“, докле с друге стране придају, и ако узгред, својим „санкцијама“ за циљ и *застрашење*, циљ, који с одмаздом сачињава баш садржину, материју казне, који је дакле баш *специфичан* циљ ове, те се тако у ствари њихове „санкције“ појављују и као мере

безбедности и као казне, *хибридне* су природе дакле.¹⁾

У своме излагању на конгресу као први говорник *Фери* је поменуо ову моју примедбу и рекао, да је у ствари тако. Затим је прочитао помирљиву резолуцију предложену конгресу од италијанског удружења, према којој казне остају, али се имају допунити мерама безбедности. Но он је ипак упорно побијао казну и у томе је у првом тренутку наишао на скоро опште одобравање публике.

Моје излагање у дискусији по овоме питању на конгресу, наишло је на повољан пријем. Пројекат италијански је, казао сам, једно значајно дело и у много се погледа може подржавати. Али се из самих његових мотива види, да се казна не може одбацити, што је и *Фери* признао, примивши моју горе изнету критичку примедбу о хибридној природи њихових санкција. Предложио сам, да се прими резолуција италијанског Удружења, према којој мера безбедности има да допуни казну, не да је замени, и нагласио сам (што је после и *Фери* потврдио), да то није предлог саме позитивне школе и *Фери-ев*, као што то изгледа да се мисли, јер је тај предлог у контрадикцији с учењем ове школе. Затим сам следећим речима образложио своје гледиште о нужности дуалитета кривичних санкција, казне и мере безбедности, или тачније резимирао свој штампани реферат:

„Из два се разлога по нашем мишљењу казна не може заменити мером безбедности:

Први разлог: Да би се друштво заштитило од криминалитета, кривичне санкције мора да имају за непосредне циљеве *одмазду* и *заstraшење*. Без одмазде, т.ј. без враћања зла злим, инстикат освете, још дубоко укореван у људској природи дао би повода новим кривичним делима, догод се не засити, т.ј. догод се не прими задовољење. Без *заstraшења* пак криминалитет би се несумњиво повећао, ако се не може рећи, да би се генералисао, јер без икакве сумње оно задржава многе од извршења кривичних дела, нарочито оне, који су већ издржали неку казну. Не може се међутим ни један ни други од ових циљева постићи мером безбедности, јер према својој појамној садржини она може бити само поправка и лечење. Кривична санкција, чији су циљеви одмазда и *заstraшење*, је само *данашња казна*.

¹⁾ Један од италијанских делегата ми је рекао, да су овлашћени од министра правде да гласају на Конгресу у смислу закључака мога реферата (дуалитет), не *Ferri*-евог.

Други разлог: Мера безбедности се према својој суштини, т.ј. према својим јединим циљевима *поправке* и *лечења* појављује као применљива само према кривцима статичким, хроничким или по карактеру, јер је само овима потребна поправка или лечење. Друштво треба међутим да се заштити и од случајних и пасионалних криваца, а према овима су применљиви само циљеви одмазде и застрашење, т.ј. само казне.

Али ако се казна не може заменити мером безбедности, она се треба њома да допуни, да би се потпуно обезбедила, у колико је то могуће, заштита друштва од криминалитета. За ово има два разлога:

Први разлог: Пре свега казна према својој природи није применљива на душевно оболеле и малолетнике без разбора, већ само једна кривична санкција таква као мера безбедности.

Други разлог: Сем тога циљеви поправке и лечења треба истина да се придаду и казни, јер друштво треба да исцрпи сву могућу корист из ове врсте кривичних санкција. Али ова два циља не могу потпуно и увек бити постигнута средством казне с обзиром на садржину ове, т.ј. с обзиром на одмазду и застрашење. У томе се циљу мора према томе установити једна нова врста кривичних санкција, која ће имати за једине циљеве поправку и лечење, која ће према томе имати да допуни казну у борби против криминалитета.

Закључак: Дуалитет кривичних санкција, казне и мере безбедности, који делимично постоји у позитивном праву, треба не само да се одржи, већ и знатно да се прошири, на име у погледу хроничних криваца и казнено неодговорних, на које је једино мера безбедности применљива, да би се могла обезбедити у највећој могућој мери одбрана друштва од криминалитета.

Мера безбедности сама за себе за то не би према реченом била способна, јер успех у борби против криминалитета захтева и одмазду и застрашење, карактеристичне и специфичне циљеве казне. С друге стране и казна сама за себе не би за то била способна, јер успех у борби против криминалитета захтева и поправку и лечење криваца и казнено неодговорних, карактеристичне циљеве мере безбедности, који, и ако могу и морају да се придаду и казни, могу према реченом само делимице и условно бити њома остварени.

Замена реченог дуалитета кривичних санкција мером безбедности као једином кривичном санкцијом треба ипак да се сматра као једна жеља, чије се остварење има оставити будућности, пошто ова врста унитарности кривичних

санкција претпоставља дубоку измену наравствености, нарочито ишчезнуће инстинкта освете“.¹⁾

После је у дискусији учествовало још неколико говорника, који су се такође сви изјаснили за дуалитет. На крају је с извесним редакцијским изменама поменутог италијанског предлога резолуције изгласана следећа резолуција конгреса:

„Конгрес, остављајући за теоријско расправљање питање о материјалној и формалној разлици између казне и мере безбедности, констатује, да казна као једина санкција кривичног дела не задовољава практичне захтеве друштвене одбране, било против криваца опаснијих по својој душевној аномалији или по својим склоностима или навици на кривична дела, било према малолетницима више или мање васпитљивим.

Изјављује жељу, да се у Кривични Законик унесу и мере безбедности одређене с обзиром на личност кривца више или мање прилагодљиву за социјални живот; и да казна и мере безбедности буду акти судства с овлашћењем за судију, да примени једну или другу или и једну и другу, према фактичким околностима и личности окривљенога.“

III.

Треће је питање: *Треба ли заступати рад in aperto осуђеника, и у потврдном случају, како га организовати?* Упутство за ово питање гласи:

„Не тражи се испитивање колонијалних казни, већ само испитивање употребе затвореника на рад ван локала заводских, као на пример подизање казних завода или јавних зграда, прављење путева, друмова, насипа, канала, поправка речних токова, осушивања бара, пољски рад и т. д.“

По овоме је питању послат од стране нашег удружења реферат Др. Милана Костића, начелника одељења за казнене заводе Министарства Правде у пензији и објављен је такође у реченом броју часописа Међународног Удружења.

После говора референта проф. Heger-Gilbert-a, који је резимирао извештаје, и још неколико говорника, који су сви заступали рад in aperto и увођење истога у све системе казних завода, конгрес је изгласао следећу резолуцију:

„Конгрес, сматрајући рад in aperto у полуслободи, разумно додељиван и организован, као најуспешнији чинилац поправки осуђеника, изјављује жељу, да се ова установа широко протегне у вези

1) Изјављивали су ми многи делегати, да је тако што баш требало рећи у одговору на *Ferri*-еву тезу унитарга мера безбедности.

с наравственошћу и економским условима разних земаља, и то у томе смислу да се рад *in aperto* може установити само у корист одабраних осуђеника, у погледу којих изгледа да постоје јемства за њихову поправку и морално подизање, која допуштају прогресивно враћање истих у додир са социјалним животом.“

IV.

Четврто питање гласи: *Да ли је умесно установити један међународни кривични суд, и под претпоставком потврдног одговора, како га организovati?* Упутство за ово питање гласи:

„Остварење једног перманентног међународног суда за кривично правосуђе било је тражено са различних страна. Реч је о истраживању; да ли би се то могло препоручити, и о одређењу, у случају потврдног одговора, кривичних дела, која би му се предала, и услова, под којима би се ова предаја могла прописати.“

Референт, који је резимирао извештаје по овоме питању био је *Donnedieu de Vabres*, професор у Паризу. Референт је у своме предлогу наишао на противнике. Према њима је установа реченог суда утопија због немогућности санкције. Одлучни су браниоци установе оваког суда били поред самог референта проф. *Ferri*, члан чешког међународног суда, румунски професор *Pella*, мадридски проф. *Saldana* и ја. Проф. Фери и ја смо били за то, да овај суд буде надлежан и за *обична* кривична дела под извесним условима. Главни референт је овоме, са slabим разлозима био одлучно противан. При гласању је оно гледиште превладало.

Своје сам гледиште о потреби оснивања реченог суда и о делима кривичним, за која би он требао да буде надлежан, ближе изнео у дискусији следећим речима:

„Питање, да ли је умесно установити један међународни кривични суд зависи од два друга питања: на име 1^о да ли има дела инкриминисаних у различитим државама која би требало у интересу успешне борбе против тих дела придати таквом једном суду и 2^о да ли има можда поред тога међународних неправда, која би требало инкриминисати, т.ј. претворити у кривична неправда.

Што се тиче првога питања, потврдан одговор је несумњив. Има две врсте кривичних дела, предвиђених у законодавствима разних држава, која би из реченог разлога требало предати међународном суду.

Пре свега то су кривична дела, која су, и ако су непосредно управљена против добара грађана ове или оне државе или

против општих правних добара једне државе, *посредно* управљена против грађана *свију* држава, односно против дотичних општих правних добара *свију* држава. То су на пр. гусарство, кривична дела извршена од војних лица на окупираној територији, у служби или ван службе, против ког грађанина државе, чија је територија окупирана, или против којег од њених општих правних добара, затим анархистичка и комунистичка пропаганда и конспирација.

Затим то су кривична дела, чији се извршиоци појављују као *међународни професионални кривци*, т. ј. као лица, која врше кривична дела по *занату* на територијама *разних* држава, као на пр. трговци женама и децом, крадљивци и варалице, фалсификатори новца. Ови се кривци не могу сузбијати с пуним могућим успехом, као ни кривична дела прве врсте, ако борба против њих не узме међународни карактер, а за то је потребна установа једног међународног суда.

Што се тиче другог питања, потврдан одговор је такође несумњив. Има садашњих међународних неправда, која би требало претворити у кривична дела. У ствари је од увек постојало кривично право ове врсте, али се оно још увек налази у фази *примитивног*, предржавног кривичног права, т. ј. у фази *приватне* реакције, вршене под формом репресалија, блокарања и т. д. То се стално губи из вида. Питање је сада према томе само, да ли треба остати ту, где смо од старина, или пак треба преобразити садање примитивно међународно кривично право по угледу на садање државно кривично право, т. ј. пренети право реакције у руке једне међудржавне установе, једног међународног кривичног суда. Без сумње би било у добро схваћеном интересу човечанства, да се изврши овај преображај.

На име:

1⁰ Било би нужно инкриминисати нарочито агресиван рат, а сем тога радње, које садрже опасност од рата (као на пример повреду демилитизираних зоне), затим мешање једне државе у унутарње политичке борбе друге, чак извесне припремне радње за рат (као на пример маневре и мобилизације, којима се иде на припремање за рат).

2⁰ Затим би требало претворити у међународна кривична дела и извесна *обична* кривична дела извршена од једне државе против које друге државе или против њених држављана (на пример фалсификовање новца, противправно лишење слободе грађанина друге државе).

Од свију назначених дела треба се за почетак с обзиром на садање стварно стање међународних односа и међународног менталитета задовољити *међународним* инкриминисањем само *последњих*, т. ј. *обичних* кривичних дела извршених од

једне државе против које друге или против држављанина које друге.

Према реченом треба основати међународни кривични суд и његова би се надлежност требало да распростре:

1⁰ На *обична* кривична дела управљена посредно против држављана *свију* држава или против општих правних добара *свију* држава (гусарство, фалсификовање и тако даље). Она се појављују као *неправа* или *мешовита међународна* кривична дела.

2⁰ Затим на *међународне* професионалне кривце, које ћемо назвати *неправим, мешовитим* међународним кривцима (међународне варалице и тако даље).

3⁰ Најзад на *обична* кривична дела извршена од једне државе против грађана друге или против друге (фалсификовање новца, противправно лишење слободе и тако даље). Ова се кривична дела појављују као *права* или *чиста међународна* кривична дела. Овде би требало да се сматрају као међународно казнено одговорним, сем односне државе и њени вини представници (мешовити систем на супрот системима искључиве државне одговорности и искључиве индивидуалне одговорности), јер ће само тада борба против ове врсте криминалитета имати довољно изгледа на успех.

Што се тиче организације међународнога суда, то је питање другог реда, које је лако решити саобразно државном кривичноме судству и државним кривичним поступцима. Треба желети, с обзиром на особену природу кривичних спорова, која захтева специјалисте установу једног *особеног* међународног кривичног суда, снабдевоног *јавним тужництвом* и *иследним судијама* као и једним особеним одељењем *међународне* судске полиције“.

Одлука конгреса по овоме питању гласи :

„Конгрес изјављује жељу:

1. да се додели Сталном Међународном Суду кривична надлежност;

2. да се овај Суд консултује о изравњању сукоба надлежности, судске или законодавне, који се могу појавити међу разним државама, као и о ревизији извршних и несагласних осуда изречених за исти злочин или преступ од судова разних држава;

3. да речени Сталан Суд ислеђује сваку кривичну одговорност, насталу на терет држава у случају каквог неправедног напада, и сваку повреду међународног закона. Он ће изрећи против криве државе казнене санкције и мере безбедности;

4. да речени Сталан Суд ислеђује и суди сем тога личне одговорности, које могу настати злочином напада, конексним злочинима и преступима, као и сваком повредом међународног закона извршеном у време мира или рата; и посебице обичне злочине, који, због националности жртве или претпостављених извршилаца, могу бити

сматрани од њих самих или од других држава као међународни деликти и угрожавају светски мир;

5. да потпадају такође под надлежност реченог Сталног Суда лица, извршиоци злочина или преступа, која се не могу предати судству ниједне државе, било што се не зна територија, где је извршен злочин или преступ, било што је споран суверенитет ове територије.

6. Сва кривична дела извршена од држава или појединаца треба да се предвиде и санкционишу унапред у прецизним текстовима. Међународне конвенције дефинисаће злочине и преступе, који спадају у надлежност суда, прописаће казнене санкције и мере безбедности.

7. Број судија Суда биће повећан. Нови чланови биће изабрани међу лицима на гласу са својих специјалних знања из кривично-правне науке и праксе. Особље Суда биће допуњено установом тужиоштва. Међународна јавна тужба подизаће се од Савета Друштва Народа. Истрага ће се поверити једном особеном органу.

8. Поступак ће бити писмен и усмен. Претрес ће бити јаван и контрадикторан.

Правна средства (лекови) против пресуда биће само ревизија према одредбама садањег статута Суда.

9. Одлуке суда имаће обвезан карактер. Осудне пресуде изречене против држава биће извршиване старањем Савета Друштва Народа. Извршење пресуда, које се тичу појединаца, повериће се од Савета једној одређеној земљи, која ће бити обвезна, да у томе поступа под његовим надзором, по свом сопственом законодавству.

10. Савет Друштва Народа имаће право обуставе и претварања казна.

11. Специјалној комисији образованој од Савета управе Међународног Удружења за Кривично Право повериће се израда пројекта Статута.

12. Најзад, Конгрес држи, да циљ који се има постићи, установна међународног кривичног судства, треба да се остварује прогресивно, путем посебних споразума закључених између држава и на које ће друге државе пристајати.“

V.

Конгрес је најзад изгласао резолуцију о потреби сазива међународне конференције комисија за израду пројеката кривичних законика у циљу унификације кривичног права. Та резолуција гласи:

„Конгрес,

С обзиром на извештаје о садањем законодавном стању.

Сматрајући, да треба веома желети унификацију основних идеја за вршење репресије у пројектима разних држава пријемом принципа, које је савремена наука кривичног права једнодушно осветлала;

С обзиром на то, што се у многим државама приступа сада изради нових пројеката,

Изјављује жељу:

Да се комисије, којима је од влада поверена редакција пројеката кривичних законика, састану на једну међународну конференцију. Ова би конференција имала да дискутује и унифицира принципе, који су основица пројеката израђених од комисија, и да у њих унесе заједничке принципе за вршење репресије.

У овоме циљу, Конгрес поверава главном секретару Међународног Удружења за Кривично Право, да саопшти ову жељу свима владама држава, у којима су пројекти кривичних законика у току израде.“

Д-р Тома Живановић.

ЈЕ ЛИ ОПШТИНА ДРЖАВНА ФУНКЦИЈА И ИМА ЛИ ОНА ПРАВО НА ВРШЕЊЕ ТЕ ФУНКЦИЈЕ ИЛИ ЈЕ ТО ФУНКЦИЈА.

I

У питању је ли општинска администрација државна игра битну улогу да се оно правилно постави.

Ту није реч о томе како је општинска администрација *историски* постала. Она је могла претходити држави, па да ипак она не буде данас, кад је општина постала саставни део државе, и њена организација и функције се заснивају на уставу, *државна* администрација. Овакву погрешку међутим праве теорије, по којима општини припада једно „оригинарно“, „самостално“, „сопствено“ право. Јер на другу ствар се ту не може мислити него на то да је општина, историски узевши, постала независно од државе. У том случају, како то Келсен тачно примећује, општина и држава би падале у једно, општина би била држава. Или пак може се мислити на то да је *фактички* општина постала, у границама грађанске слободе, независно од државе. Али то би значило само да је са правног гледишта општина постала у границама *слободе* (или у крајњем случају, противно законима, *толерира* од државе).

Исто тако није реч о томе да ли је општина заснована на *државном* уставу и законима — јер, разуме се, све што спада под државну власт, па и општине, засновано је на њима. Овакву погрешку пак праве оне теорије, које оглашавају општинску власт као државну, полазећи од идеје да има само *једне* власти.

државне, одн. да је власт неразлучно везана за државу и само државу. (То су теорије које ми називамо теоријама државне суверености и то због тога што у држави виде суверену личност која је монополисала власт). Томе се додаје обично још и то да су општински интереси у ствари државни.

„Неоспорно је да општина представља једну заједницу интереса која се код њених чланова развила и без утицаја државне власти, услед њиховог заједничког становања на истом делу државне области. Ипак зато не треба узети да ти општински интереси немају ничега заједничког са државним интересима. Државни се интерес налази тако, кад се код посебних интереса било, појединаца било појединих друштвених група, изводи оно што им је свима заједничко. Државни интерес није одвојен од посебних интереса који у држави постоје; он се поклапа с тим интересима у толико у колико се они један с другим поклапају. Према томе погрешно је рећи да општина ради на остварењу својих посебних интереса. Због тога већ што она на стварању тих интереса ради државним средствима, мора се узети да је држава изнашла извесну сагласност између њених интереса и својих интереса, и да је због те сагласности, а не због подвојености општинских интереса од државних, позајмила општини своју власт. Другим речима, држава, прво претвара општинске интересе у државне, па онда саму општину употребљује као орган који ће радити на остварењу тих интереса. Општинска самоуправа значи да држава за оне своје послове који стоје у вези с локалним интересима једне општине, употребљује саму општину — и пошто је општина довољно заинтересована да те државне послове ради како треба, држава сматра за непотребно ставити је под упутства своје централне власти“¹⁾

У целој овој аргументацији није важно тврђење да општински интереси морају имати нечег заједничког са државним. Јер, сваки посебни интерес је део општег и не сме се посматрати никако сам за себе ван овога. Важно је тврђење да се на основи тога, што општина остварује локалне, општинске интересе државним средствима, мора узети да држава сматра ове интересе као своје. Али нама изгледа да је питање баш у томе чија су то средства и да, кад се сматра да су државна, у истини потврђује да само држава располаже влашћу и да, сем тога, она њом располаже само у сопственом интересу. У ствари пак власт могу да врше и приватне организације издајући не само конкретне наредбе већ такође и статуте, који су у суштини закони (општи прописи), обавезне за своје чланове. Власт може та-

¹⁾ О држави, основи једне правне теорије, 1922, стр. 430.

кође да врши отац према своме детету, — јер и ова власт има се узети за правну. Ако се у првом случају власт простире да обухвати издавање општих прописа, у другом она је статутарна, обавезна на основу закона. Али статутарном она може бити и у првом случају, што ће се десити онда, када држава начини извесне организације обавезним за овај или онај круг појединаца (кад их на пр. натера да ступају у установе осигуравајуће или кредитне). Напоменимо најзад да и данашње право признаје јоште право самопомоћи индивидуе, што ће рећи да у извесним случајевима индивидуа врши функцију коју данас држава врши пре свију других. Из тих разлога би ваљало закључити да власт, коју врши општина, у виду издавања једностраних аката (заповести) у извесном обиму над својим члановима, не мора бити државна, већ је то ствар коју ваља утврдити на основу једног материалног критериума, а на име коме она служи, чијим интересима. У осталом, држава својим средствима не брани само своје интересе — и ово је критика на тврђење да држава располаже својом влашћу само у сопственом интересу — већ баш и приватне, и управо држава је данас и позвана да их брани у својим законима, и својим судовима, па и својом администрацијом. Принуда у опште чини једно средство државно да остварује како јавне тако и приватне интересе. Она је до душе знак да држава неће да остави појединцима у једном питању одрешене руке, и у том смислу она је знак да је по средини један општи интерес. Али она је ту општа у *колико је право, као средство регулисања одношаја међу члановима једне заједнице, опште, јавно* т. ј. у једном формалном смислу, тако да из тога не излази да је једно питање опште и у другом, материалном смислу.

Сличну погрешку и готово идентичну чини и нормативна теорија, која узима да општинска администрација, делегирана од државе и заснована на њеним актима, може бити само државна.

„Није могуће „јавну“ администрацију раставити на две области различне и међусобно независне, „државну“ и „аутономну“ управу, у колико оба случаја јавне управе треба да имају *правни* карактер и да буду извршење правних норма. Јер ово претпоставља, јединство, јединство једног реда, чији су они делови“.

Пре тога пак примећује:

„Кад управна акта има да доноси на место изабраног општинског заступништва и изабраног председника један орган наименован

од државног поглавара — и то акта каква доноси општина — на основу централних закона или локалних, делегираних од централних, који имају сви у крајњој линији основа у уставу, тада се не би могла да учини никаква примедба да, се овај орган обележи, као државни, а његова акта као државна.“¹⁾

Ова теорија додаје јоште да је релативна ствар, зависна од наших гледишта, шта су то локални, а шта су државни интереси и да нема сигурних и одређених граница између државног и локалног интереса.

„Али никаква „приватна“ граница у овом оквиру за општину је немогућа. О питању, које послове треба оставити администрацији потпуно децентрализираној и демократској у оквиру месне општине, тј. који послови има да се одреде као „локални“ административни послови, може човек са врло различитих тачака гледишта бити врло различитог мишљења.“²⁾

Што се тиче првог аргумента, он очевидно поставља ствар на једну формалну обнову на којој се питање не може решити. Ако је општинска администрација државна ради тога, јер је заснована на законима и јер спада у правну сферу у опште, онда смо сви ми државни, онда је сваки наш акт државни и сви смо ми државни. А то је одиста једна од основних идеја код Келсена. Што се тиче другог аргумента, он је тачан у колико одиста од наших политичких гледишта зависи које ћемо послове огласити за државне. Међутим, то се нас и не тиче у начелу. Оно, што се нас тиче, то је да је једно позитивно право стало на једно одређено гледиште шта су државни а шта локални интереси и да је извело једну поделу, другим речима да људи у пракси подвајају једну врсту интереса од других. Али и сама наука, социологија на првом месту, може и мора да оперише са разликовањем или диференцирањем интереса на групе уже или шире, или појединце. Без тога не видимо могућности да једна таква наука може да испитује социалне појаве. Ако нема прецизних граница међу тим диференцираним интересима, то је судбина у опште социалних појава — појаве су и у социалном свету, као и у биолошком у прелазима и преливима. Нас правника се нарочито тиче, ако нагласимо да се и начелно не може одвојити посебни од општег интереса, па ипак право мора да оперише с тим појмовима

¹⁾ Hans Kelsen, Allgemeine Staatslehre, 1925, стр. 184.

²⁾ Келсен, оп. цит., стр. 187.

и неће моћи да то не учини. Оно може само из те нераздвојности да извуче закључке практичне природе што се тиче обима и простирања субјективног права.

Обадве ове теорије постављају дилему: или је општина државна функција или имамо пред собом једну природноправну концепцију, по којој општини припада оригинарно право да води своје послове. У истини има ту једна трећа могућност. Несумњиво ће се признати неоспорна истина да је општина заснована на државним законима и да нико нема неко своје право изван државе без обзира како се општина историски формирала. Па ипак је сасвим могуће и логично да се општинска администрација разликује од државне, да се одвоји од државне као њена, општинска администрација. То је ствар коју не треба нарочито доказивати. Ако се дошло до супротних закључака, то је могуће само услед полазних теоретских тачака, услед погрешно постављених основних појмова у праву. Или пак, ако то није случај, онда, јер се унапред изједначава све што је јавно са државним. И то је оно што се, између осталог, уплиће у аргументацију Келсенову. Међутим оно шта је јавно не мора бити државно. Појам јавности је шири него појам државног. Једна установа може носити карактер јавне па да ипак није државна.

Кад се питање постави на овакав начин, онда нам изгледа од битне важности да се поставе ова питања и одговори на њих. То су моменти, који су са једног правног гледишта, које хоће да продре у саму структуру правних односа, и коме је стало до горе постављеног питања, моменти који се имају узети у обзир.

1. Да ли је вршење општинских функција одн. задовољавање општинских потреба, *дужност* за општину или не? Данас стоји ствар тако, да општински органи имају дужност да раде и да имају дужности да раде не у своме већ у општем (локалном) интересу, и само у извесним моментима или обиму органи су слободни да врше или не врше функцију или да је врше како знају (где су дакле апсолутно слободни да врше или како ће да врше функције). То је сасвим разумљиво, с обзиром на целисходност да се у тако важним материјама допусти грађанима да се преко својих ограна савршено слободно одлучују или с обзиром на то, што су ту у питању извесни политички моменти. Али данас стоји ствар тако, да бирачко тело никако није дужност, пошто постоји слобода да појединци гласају или не.

Међутим не само што се тиче изабраних органа, већ у опште држава данас неће допустити да се не врше општинске функције. Она ће наћи овај или онај начин, у крајњем случају што ће она поставити општинске органе, који ће замењивати привремено праве органе, или ће сматрати да су избори извршени и да је управа изабрана и са листе која је једна једина била истакнута, па ма колики број гласова добила. Друга је ствар што може бити и бољих начина од ових.

Ова обавезност, ова нужност вршења државних функција је заснована на самим уставима, као што је то случај код нас. Јер одредбу Устава: „Управа у Краљевини врши се по областима, окрузима, срезovima и општинама“ (чл. 95) у вези са другим одредбама (чл. 95—102) ваља само тако тумачити.

Али, и ако заснована на Уставу као обавезна, општинска администрација тиме није никако постала државна. Има пуно ствари које су обавезне, па ипак нису државне већ приватне, као што смо то напред показали. Како пак то значи да се обичним законом не би могла забранити и шта више не организирати општинска администрација, у вези са другим моментима (да ова администрација служи локалним интересима и остварује се помоћу локалних органа) могло би се говорити о праву да ће сами путем представника или и директно (преко органа као што је код нас *збор*) старају о локалним интересима и потребама. Разуме се, у колико се одиста може говорити о праву према научном појму о субјективном праву.

2. У чијем интересу се води општинска администрација? Нема сумње у локалном. Али тај локални интерес је у истини локални, онако исто као што је интерес појединаца њихов (интерес појединаца). Ми мислимо да се не може сумњати да има чисто локалних интереса, да има ствари које се тичу само једне општине. Не мења ништа у том погледу, ако је граница релативна и ако је општински интерес час шири и има час ужи, мешовитих функција.

Овај момент, међутим, сам по себи, заслужује једну нарочиту пажњу, и, дакле, задржимо се на њему.

Јер, одиста, није ли полиција, није ли хигијена или која друга јавна служба истовремено државна и општинска? У том смислу је Келсен тачно констатовао да и кад се докаже да за извесне послове треба створити локалне органе, „па чак кад демократска организација ове локалне администарције може

изгледати као нарочито целисходна, то ипак једва може да значи, зашто се мора управа ових послова *потпуно* децентрализовати“.¹⁾ Ми смо пак недавно писали следеће:

„Извесне потребе међутим могу бити такве, да су оне у истини државне, које би држава сама вршила, пошто их иначе врши и дужна је да их врши као своје, јер оне имају истовремено непосредног интереса и за општину и јер су оне по својој природи тако рећи интерлокалне и сем тога, јер ће их понекад боље вршити сама општина. Данас су крајеви повезани један за други и изведено је једно унифицирање међу њима да има пуно ствари које изгледају само локалне, у ствари су пак од интереса по целу државу. Понекад код таквих функција држава врши само извесну поделу послова између својих и локалних органа, према њиховом аспекту и важности, државној и локалној.“²⁾

Овде би требало само прецизирати појам државних функција за разлику од државних. Али оставимо на страну то питање овде, да бисмо се на њега вратили доцније. Оставимо на страну то је ли тачна дефиниција какву смо дали у цитираном пасусу или је тачна дефиниција која налази карактеристику државних функција у томе да су оне „стално“ државне и да нису „никад комуналне“. Не видимо за потврду релативности границе држаних и локалних функција — која никако и ниједног момента не искључује оправданост да се локални интереси издвајају као такви насупрот државним — један цитат из реферата проф. Фрица Штир-Сомло. И ако је његово излагање у вези са једним позитивним правом, оно је згодно да нам покаже како конкретно изгледа то питање, а слаже се са оним што смо ми рекли.

„Пре свега принципиелно овде (у пренешене послове) спада полиција са својим појединим гранама (као што је на пр. полиција реда и безбедности). Напротив је област комуналних пореза самоуправни посао. Само садејство општина у пореским стварима савезне државе и посебних држава је пренешен посао. Од школских послова су такозвани *спољни* такође самоуправни, т. ј. они, који се тичу подизања школа, стварања припрема за рад школски и рад наставника, школске наставе, имовинске администрације. Као пренешени послови могли би се сматрати у крајњем случају унутрашњи послови — ту се ради о самој настави: плану, циљевима, средствима, методи учења, дисциплини и надзору. Са више страна је заступано гледиште да су унутрашњи послови такође самоуправни. Али треба

1) Келсен, *op. cit.*, стр. 187.

2) О општинској самоуправи (у Савременој општини, бр. 2, год. 1926., стр. 36).

уочити чл. 144 алинеја 1. Устава: „Целокупно школство стоји под надзором државе; она може општине увући у тај посао.“ Ово увлачење врши се у администрацији наставној и школској у овде наведеном смислу према законодавству државне управе.

„Ствари сиротињске су, барем по досадашњем праву, које се заснива на принципу становања у општини, више самоуправне него пренешене. Уредба о дужности старања од 12. фебр. 1924. није у основној особини ових послова ништа променила.

Полиција, улица и путеви су додуше — као ствари полициске — нема сумње пренешени послови. Али у осталом, т. ј. у колико нису полициске, у колико се тичу изграђивања путева, самоуправни. Тако исто је хигијена по себи самоуправни посао, и само у колико допире хигијенска *полиција*, пренешен. Може на пр. с тога полицијска власт натерати једну општину, у којој се не налази довољно приватних болница, да подигне болницу; али подизање и вођење болнице су опет чисто административни послови. Исто тако подизању санаториума за турберкулозне и лечилишта од стране општина.

„Напротив су опет пренешени послови: политички изборни послови, вршење правосуђа путем занатских и трговачких судова, административна и судска делатност градског одбора, прављење главних листа за избор кметова и поротника, претресање и вођење избора државних. . .“¹⁾

Зато што има локалних интереса, локални органи се бирају од народа, од заинтересованих лица. Ако се и десило да буду постављени и плаћени од централних органа, у земљама, у којима је било истинске самоуправе, тражило се да се осигура да ће они радити у интересу локалном. Старе мировне судије у Енглеској биле су постављане од Круне; али оне су могле бити изабране само из Центриа грофовије тако да су имали уских локалних веза и били локални функционери.

У тврђењу да је општинска администрација државна има само та истина, да постоји један нарочито интиман однос између државе и општине. (1) Општина врши и послове, које је држава иначе монополисала за себе и које би она сигурно сама вршила преко својих органа. Бива и то, као што је познато, да општине врше судску функцију. (2) Држава врши контролу над радом општинских органа.

Једна и друга појава дају се објаснити тиме, што је општина једна *териториална* заједница и што је играла важну *исто-*

¹⁾ Die neueste Entwicklung des Gemeindeverfassungsrechts, Referat von Fritz Stier-Somlo, S. 172—173.

Der Schutz des öffentlichen Rechts. Die neueste Entwicklung des Gemeindeverfassungsrechts. (Veroeffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer Heft 2, 1925).

рису улогу. По тим својим особинама, општина се нарочито приближава држави и показује се подесном да прими на себе и државне задатке. Али то показује само да је она једна јавна заједница, али не и да чини један саставни део саме државне администрације. Истина је само то да она представља највиши могући тип јавних заједница, најближи од свих других. Јер ваља имати на уму да има ступњева у карактеру јавности друштвених заједница (т. ј. у њиховој социалној вредности) и да институције у опште могу бити ближе и даље држави, што ће се огледати у разноликости држања које ће држава заузети према њима (што ће вршити контролу ужу или ширу, постављати органе, помагати их, на овај или онај начин и т. д.).

Према томе, сасвим је могуће да држава схвати важност локалних интереса на такав један начин да се општинска администрација тешком муком може разликовати од државне или да постаје просто на просто државна. Најбољи ће знак зато бити, ако постоје још и централни органи, па они врше послове заједно са локалним или сами они постају локални, под предпоставком, разуме се, да нема ту никаквог момента који ће их начинити практично локалним, као што је то случај са поменути-
тим примером из Енглеске.

3) Али може ли се говорити о праву на самоуправу? Грађанима може, на име, по законима, бити дата могућност, да, као чланови општине, бирају себи представнике и да ће ови имати довољно слободе (позитивне, слободе иницијативе) да воде локалне послове, т. ј. да ће им бити обезбеђена муниципална власт, le pouvoir municipal. Устави то могу изрично и јасно да одреде, и ту може бити дискусије само о томе колика и каква треба да буде ова власт. Главно је да ће постојати принципиелна супротност између оригарног, самоуправног делокруга и пренешеног, тако да над првим држава има да води само контролу без права јерархиске власти. Не мари ништа, ако закон буде натерао општину да ради извесне послове локалног карактера или јој, обрнуто, одузме неке функције у интересу државне заједнице или других самоуправних јединица. Јер, то исто држава чини са индивидуом којој је у начелу призната слобода. То је оно деликатно питање о граници слободе према општем интересу. Иначе, очевидно је да ту не може бити никакве апсолутне прецизности и да ту ваља водити рачуна о дефинитивном резултату, а не о поједи-

ним више или мање карактеристичним елементима. Али кад то устави не учине, као што је то нормалан случај (ако се не варамо) и као што је то случај и са нашим Уставом — онда се отвара једно деликатно питање интерпретације да ли је муниципална власт одиста дата по Уставу или пак зависи искључиво од закона (обичног) какву ће власт дати.

Ово питање чинило је једну од главних тачака, ако не и централну тачку дискусије јавноправних професора коју су они водили на овом конгресу од 1925¹⁾ после три исцрпна реферата о општинском праву у Немачким државама после ступања у живот Вајмарског Устава.

Први референт проф. Штир-Сомло (Stier-Somlo) о том питању је излагао на следећи начин. По његовом мишљењу чл. 127 Вајмарског Устава који гласи: „Општине и општинска удружења имају право самоуправе у границама закона“ не пружа ништа што се тиче конкретних субјективних права општина, јер држава централна и посебна су у свако доба у положају да могу да повуку оне границе самоуправе тако, да једва шта у ствари остане од самоуправе. Могло би се (са Гизеом) говорити о децентрализираној државној управи, т. ј. о вршењу јавних функција *помоћу општинских самоуправних тела*. Али могло би у чл. 127 Устава да се гледа само постављање једног чисто формалног начела, да се општинска самоуправа може уредити и ограничити само *законом*, а не уредбом без законске основе, и не у опште административним путем. У оба случаја заједничко је то да овај члан према речима Аншицивним, „оставља потпуно слободне руке законодавству како ће одредити ближе самоуправу и како ће образовати државни надзор који ће је ограничавати и да општинама и вишим самоуправним јединицама стварно не пружа ништа, нити мења постојеће општинско право нити ишта прописује законодавству. Ако чл. 70 пруског устава даје такође политичким општинама и вишим самоуправним јединицама право самоуправе што се тиче њихових потреба и при томе истиче само „законски уређен надзор државе“, то нико не сумња да се овде ради само о понављању чл. 127 Устава. Треба додати да овај став садрже и сви други устави појединих земаља, који признају самоуправу општина.

Кад тако стоји ствар, онда се ваља закључити да је у садашњем уставноправном формулисању самоуправе одбачен *pouvoir municipal*. Хоћемо ли се придружити Г. Јелинеку, да мисао о самосталном општинском кругу припада идејама од 1789. или другим писцима (Прајсу, фон Гес-у) да је ова

1) Напред цитирано дело.

мисао барем у немачким градовима у њиховом цветном добу живела већ - мисао самосталног круга општинских послова је у сваком случају од 18 в. само примена природноправне идеје да и општина, као једна личност, има сопствена и неприкосновена права, једно основно право, које држава не ствара већ само признаје, права која су урођена општини.

Али чак ни француско законодавство није признало основно право, које би општина на исти начин, као и појединци своја основна права, могла захтевати, и није створила и једну јавноправну општинску власт. Било је постало јасно да би се тиме извело претварање Француске од једне јединствене државе у једну државу на федералистичко-демократској основи. Општина, дакле, тамо не постаје субјект јавног права; она је са правне тачке гледишта обавезни носилац функција, државна административна област, на коју се пребацују извесне државне функције. Није потребно да се покаже како је француско законодавство округе и срезове законом од 28 Pluviose VII (2. фебруара 1800) свело на просте државне административне области, општине на правна лица приватног права, да су њихова заступства имала само саветујући глас и да је тек законом од 10. авг. 1871 о округу и од 5. априла 1884. о општини овај пут у неколико напуштен. Потребно је само констатовати да, као што француско законодавство није остварило *le pouvoir municipal*, тако исто ни немачки устави 19. ст., поименце пруски од 31. јануара 1850., нису примили, признањем права на самоуправу основно право *du pouvoir municipal*, а данашњи устав савезне државе и устави посебних држава дали су израза истој идеји.

То међутим, има по његовом мишљењу (референта Штир-Сомла) највеће могуће важности. При оцењивању данашњих тужби општина на покрет против слобода самоуправе у облику закона и административних мера мора да се пре свега истакне истина, с једном објективношћу која ће можда по некога заболети: По немачком праву 19. и 20. в. укључујући уставне законе општине и друге самоуправне јединице имају свој сопствени делокруг изведен из њиховог битног циља, у колико то одређује дато позитивно законодавство. Права, која би висила на звездама, неотуђива не припадају општинама. О „самосталном (самосталнијем) положају општина, у колико се о томе говорило“ у уређењу градова (*Städterordnung*) Фрајхерна фон Штајн од 19 новембра 1808., има смисао као историјски нужна супротност слободи општина, која је све више опадала од Фридриха Виљема I, али не смисао преношења једне муниципалне власти. Стварање модерне немачке државе почев од Великог Курфирста са његовом основном претензијом да задржи сва суверена права само за државу противречи такође

и покушају да се правно историјски заснује (докаже) основно право *оригиналне* самоуправе.

Њему се одговорило са више страна да се ипак може говорити о једној слободи. Проф. Холштајн (из Грајфсвалда) истакао је да се о *commune municipale* не мора говорити само у француско - белгијском смислу. Јер се могу наћи, историјски посматрајући, сспстевени корени комуналне самоуправе у Немачкој. За време апсолутистичке епохе у истини градови су сачували идеално правно језгро самоуправе, и ако знатно умањене. Сем тога законодавство о локалној самоуправи, које је створио фон Штајн, било је одређено природно-правном идејом тако да Штајн својом реформом и није стварао ново право, већ је хтео само да реактивира старо. А то има значаја и по основно схватање самоуправе Старе Пруске. По њему то треба да буде средњи тип између енглеског и француског. Он, дакле, у чл. 127. В. У. налази много више него први референт, он налази муниципалну власт у извесној мери, а не само ту једноставну чињеницу да од закона искључиво зависи каква и колика ће бити самоуправа.

Проф. Розентал признаје да се у односу према свемоћи законодавца не може говорити о природном праву на самоуправу, али се појам самоуправе као *такав* спровео. То ће рећи, како га ми разумемо, да је само по себи разумљиво да је од законодавца зависно да ли ће бити уведена самоуправа и каква, али да је законодавац у Немачкој спровео у позитивном праву (у уставу и законима) ту идеју тако да она више није природноправна, већ самоуправна. То је, по њему, пре свега јасно са историског гледишта, као што је то показао Гирке који је у средњевековном граду признао важни ступањ модерне државе. Данас се тај појам предпоставља као н. пр. у немачком и пруском уставу. Уношење одговарајућих начела у тириншки устав, који се њега нарочито тиче, не сматра као потребно. У смислу тога, он изводи закључак, око кога се пре свега ради у том питању да се разликовање самоуправног и пренесеног делокруга (које је изведено први пут у Аустрији), логично, јер при првом делокругу држава нема ништа да се меша, докле се код другог држава служи само општинским органима и ове надзирава (као на пр. по §-у 11. тириншког општинског реда).

Ако се сада изврши анализа ове веома инструктивне дискусије, онда се може констатовати: (1) Сасвим је јасно да се не може говорити ни о каквом праву на самоуправу независно од закона; (2) Данас може бити дискусије само о томе да ли је самоуправна власт у напред одређеном смислу, дата у уставу или није. По нашем мишљењу, тумачећи закон на један објективан начин,

ми имамо права да предпоставимо да је муниципална власт дата у начелу, и да је, према томе, изведена подела на оригинални и пренешени делокруг осим, ако је историски развој у једној земљи ишао у другом правцу. Када је уставом одређено да се администрација има да води и путем општина, срезова, округа и области, онда према историском развоју на континенту, ми можемо закључити да је муниципална власт одиста дата. Али то је управо и најрационалније (да не кажемо једино рационално) тумачење. Јер увести само самоуправне органе (изабране од народа), а не предпоставити извесну материју у којој ће они бити слободни од државних органа, нема много смисла. Код нас ми не видимо никако да би наш историски развој био такав да би он укинуо ову власт. Ако се не варамо, народ је јоште рано имао свест о самоуправи. Изчезла у доба полициске и апсолутистичке владавине Обреновића, она постаје победа народа над краљем. Народ, који је себи извојевао парламентаризам (преко радикалне странке), извојевао је себи и право на самоуправе. (Узгред буди напоменуто, може се говорити још о томе да је код нашег народа била развијена врло рано и потврђивала се у току историје, и дефинитивно са победом народа над краљем, свест о суверенитету уставотворне скупштине. То ће ипак свакако припомоћи тези коју смо поставили).

У овој ствари, међутим, не сме се изгубити из вида релативност супротности горња два решења, која проистиче из релативности појма самоуправе. То су у ствари две *тенденције*, а никако два прецизна и сигурно ограда појма, две потпуно одређене количине. Ако се услед тога умањи практични значај питања, ту не можемо ништа помоћи. Али свакако, служећи се такође компаративном методом (што смо ми у истини горе учинили), дужни смо да укажемо на начелну и теоретску оправданост горње супротности. Јер, ако не мора да значи много у пракси, у једном датом законодавству, она *може* да значи много у другом.

Друга је ствар пак, што се тиче кад је уставом могућност *аутономије*, — питање које се нас не тиче овде, али које ми хоћемо да додирнемо, пошто је за нас актуелно. И тако дакле учинимо једну *екскурзију*. Што се тиче обима самоуправе, да би постала „аутономија“, по нашем мишљењу ту се не може никако повући једна одређена граница. Правни појмови, правне

институције су све у ступњевима, и увек је на крају крајева, са једног дубљег, филозофског гледишта, проблем у томе да се одреди ступањ који ће разликовати у довољној мери један појам од другог. То је толико истина, да би се по нашем дубоком уверењу имао да изради један читав правни систем (научни) у знаку ове идеје, идеје динамичног схватања права, једино оправдане. *Али, ако је где то тачно, то је овде*, у овом питању. То је добило нарочито јасног израза код Келсена; али то је ствар која се опажала и пре тога и натурала сама по себи, кад се погледа на ону разноврсност комбинација у облицима децентрализације или заједница међународних и у ужем и ширем смислу.

Остављајући све то на страну, довољно је овде констатовати да ће се аутономија налазити негде на средини између обичне самоуправне јединице и посебне државе у једној савезној држави. Разлика може бити нарочито у погледу законодавне функције коју ће имати једна „аутономна“ јединица и контроле које ће према њој вршити држава. Али овако или онако, она је у *ступњу* према административним „самоуправним“ јединицама. Због тога нам изгледа да једино сигурно и извесно, о чему се може говорити, то су две ствари. Прво то је да се на тај начин јединствена држава не сме претворити у федеративну. Шта је то федеративна држава, као што се зна, то питање није добило једноставно решење у правној науци. Ипак једном правилно употребљеном компаративном методом даје се решити (и када се иначе одстране конфузије које долазе од појма суверености). Друго, ми ћемо признати да у једном моменту губе важност разлози целисходности или чак разлози са гледишта демократије о децентрализацији административној и добијају важности разлози племенски и историски, дакле разлози политички специјалне природе. То је ствар, коју ваља уочити и ствар коју је с правом истакао, можда први, у једном правном чланку јавно Др. Лазар Марковић.¹⁾ Но

¹⁾ Г. Марковић мисли да наш Устав не зна за аутономију већ само за (обичну, административну) самоуправу. Г. Марковић изводи оштроумно и опрезно своју тезу. Он не заборавља на теоретску страну питања. Јер он признаје да су са једног аутономног, научног гледишта („ако се дискутује апстрактно“), самоуправа и аутономија релативни појмови и да у својој суштини значе једно исто, идеју слободе или независности. Али они нису релативно различити са гледишт а политичког („кад се њима хоће да обележи један политички елемент у организацији државе као та-

ми ћемо признати још и нешто више, а на име то, да наш устав стоји на гледишту да самоуправне јединице не смеју да се граде по племенском и историском принципу, разлозима овакве једне политичке природе. То можемо не само на основу тога, што смо дужни да се држимо духа нашег устава и да се обзиремо на тежње оних који су доносили овај устав и уопште да га тумачимо у вези са историјском атмосфером већ и за то што смо дужни при тумачењу да водимо рачуна о претпоставкама и прећутним појимањем извесних појмова, у овом случају општине, среза, округа и области, и ако нису они ближе прецизирани у уставу.

Но, ако је то тачно, конкретан одговор кад ће наступити улога горњих разлога *политичке* природе, биће по природи ствари, на основу горе изнешенога о ступњевитости самоуправе, релативан. Једино, што је извесно, то је можда то да држава не сме бити подељена на јединице које ће се поклапати са историским и племенским покрајинама из разлога, које није потребно овде развијати. Али све друго је релативно. Узмимо на пр. да је квалитативна разлика између администрације од обичне административне самоуправе слобода од сваке контроле. Међутим то је баш обележје, које неки писци, као на пр. Дигиу, узимају као обележје посебне државе у савезној. То не мора бити тачно, али ми морамо рачунати данас са једним оваквим мишљењем, које заступа научник какав је поменути.

Узмимо такође као карактеристику аутономије право доносити уредбе без предходних закона (са законском снагом). Али ако једна самоуправна виша јединица има право да доноси

кве"), већ различити по својој ингимној природи. Наш Устав, који стоји на гледишту јединствене државе, једног законодавног, једног административног и једног судског органа, никако не познаје аутономна тела, из којих би се састојала држава и међу које би биле раздвојене извесне државне функције. Наш устав је усвојио самоуправу као један чисто управни или административни принцип. А под тим он разуме извесну класификацију административних послова у држави, с обзиром на већи или мањи њихов значај, нарочито с обзиром на њихову просторну везаност за један одређен крај, Самоуправе и аутономије, савремена општина, бр. 9., 1926). — Али, ако се запитамо који су то административни послови, морали бисмо вратити на то да признамо релативност тога појма. (Јер не спадају ли на пр. у административне послове и уредбе?). Квалитативну, принципиелну разлику можемо наћи тек са политичког гледишта, горе истакнутог. Колико нам он пружа прецизности, ми смо то чули горе.

уредбе, не би ли могла барем по специјалном овлаштењу доносити и такве, као што их доноси извршна власт (која иначе не врши законодавну функцију), па да ипак она не постане нешто друго у својој суштини, као што то не постаје ни извршна власт.

Отуда се законодавац, који ово питање регулише на овакав начин, налази у положају да употребљује средство које му не може послужити, један појам који га издаје у пракси.

Ова питања у опште претстављају једну област релативности. Јер, релативан је појам и саме административне самоуправе. Али та неодређеност порашћује нарочито, да се о њој мора водити рачуна, кад треба да нађемо неку средину између административне самоуправе и државе у савезној држави, „аутономију“.

То остаје ако би се десило да Устав ћути о општини уопште онда би се имало узети да грађани имају право да организују сами општине и на основу општег права удруживања. Природна је ствар да то зависи у колико је таква слобода дата. Ако би на пр. била дата у границама закона, онда би било зависно од закона да ли ће грађани имати такво право или не. Само неће никако бити потребно да се у закону изрично и дозволи таква врста удруживања, (ако нема иначе других препрека). Схваћена као слобода удружавања, цела је ствар у томе, што општинске власти неће моћи да заповедају члановима, који нису приступили, јер такву принудност према оној општој слободи коју грађани имају потребно је законско одобрење.

Овакво једно удружење, са једног чисто објективног, социјално-политичког гледишта, биће јавно; али за државу, ако му она не да нарочити положај и не покаже нарочито интересовање разним средствима, као на пр. својом контролом, биће као и свако друго приватно. Да општина спада у државну администрацију, у овом случају искључено је говорити у опште.

II.

О праву на самоуправу може се говорити једино у смислу како је то напред изложено, и ни у ком другом.

О каквом другом смислу се не може говорити са једног историјског и природно-правног и једног политичког гледишта, т.ј. о томе да је општина била пре државе и имала своју егзистенцију пре ње, да је формирано једно гледиште (социјално-поли-

тичко) да општина има право или, да општина треба са једног историског, природноправног или политичког, гледишта да се брине само о својим интересима. Иначе, ако се говори о општинској администрацији о праву и функцији, онда се могу правити поред конфузије правног са поменутиим гледиштима, и какве друге погрешке.

На жалост такве конфузије, поменимо то узгред, нису међутим ретка ствар у науци. Конфузија политичког гледишта *треба ли* да бирачко право буде само или у првом реду у индивидуалном интересу, или само или у првом реду у општем интересу, спречавала је науку у многومه да лако дође до јасног постављања и правилног решења питања је ли „бирачко право“, са научног гледишта, право (субјективно) или функција (државна).

У овом случају, где се ради о општинској самоуправи, такву конфузију налазимо у оним теоријама у науци, у оним тумачењима, која праве разлику између активне и пасивне самоуправе. У истину таква једна подела је неодређена и заснована на критериумима који се не могу да одрже.

Од познатих теорија, које су правиле разлику између општинске администрације као права и функције, какву ми одбацујемо, заслужују пажњу *Хачекова* и *Јелинекова*.

Хачек је разумео и формулисао ту разлику на следећи начин.

„Самоуправа је један политички институт и значи стављање општинских заједница у службу државних циљева. Ово стављање може да се изведе дуплом правном техником. Или право овлашћује одн. обавезује општинску заједницу као целину, чини је корпорацијом са субјективним правом на самоуправу, која може бити час више час мање детаљисана. Овде је испољавање општинске воље, у колико треба да буде правно релевантно, увек вршење субјективног права општинске заједнице. То је *активна заједница, самоуправно тело*. Или она овлашћује и обавезује поједине чланове заједнице целисходном поделом комуналних права у дужности и има за циљ тиме самосталан општи интерес. То је *пасивна заједница самоуправе*. *Правно важна разлика између активне и пасивне заједнице лежи у кратко у томе, што активна заједница испољава своју општу вољу као вршење субјективног права, које се признаје заједници, пасивна заједница пак само као остварење објективног права, заједничким радом носилаца ових општинских права, и дужности, т. ј. чланова заједнице.*¹⁾ Да ли ће правни поредак поћи једним или другим путем,

1) Наш курсив.

то не зависи само од ње, већ од социалног механизма, који она може само да искористи, не и да створи. Овај социални механизам састоји се у везивању интереса. Пре свега државни интерес је везан са локалним колективним интересом на такав начин, да би задовољење последњег значило *inop* асти и задовољење првога. Ову везу интереса искоришћује правни поредак тиме што локално колективни интерес, који је везан с државом, признаје као субјективно право комуналне заједнице. Он ствара *право на самоуправу*, активну заједницу, самоуправно тело. Али да би вољу заједнице снабдео физичком носиоцима воље и тако обезбедио вршење оног субјективног права, он искоришћава опет једну другу везу интереса. Овога пута, везу интереса која постоји између колективног интереса комуналне заједнице и индивидуалних интереса чланова заједнице. Такође и овде веза интереса мора бити таква, да се са остварењем индивидуалног интереса остварује *inop* асти и локални колективни интерес комуналне заједнице. У овом циљу правни поредак утврђује бирачко право и бирачку дужност чланова општине, оно ствара почасна звања и дужности да се појединци приме свога звања. — Тако се социални механизам појављује у облику двају начина везе интереса, које правни поредак искоришћује. Тиме ипак правни поредак прескаче једну од ових веза интереса, на име ону, која постоји између државног и локалног колективног интереса. Она се обраћа директно члановима општине, дели међу њих права и дужности, међутим нити овлашћује нити обавезује комуналну заједницу као целину. Ово она може особито тамо чинити, где мисао о слободној општинској заједници није дошла до израза, или није дошла истовремено до свести, или где самоуправно тело због честог мајоризирања интереса не може бити поверено државној администрацији. Ми видимо с тога, да независно од правног порекла стоји овај социални механизам у облику нама познате везе интереса, коју држава не може стварати већ само искоришћавати. Овај социални механизам је *политичка самоуправа*. Он стоји изван правног поретка, јер је он социално-психичка појава. Што правни поредак уноси у правни свет у облику распоређених права и дужности, то је само слаби израз стварног живота оне везе интереса. Пошто самоуправа као политички институт почива на овом социалном механизму интереса и он може постати само тада кад су заједнице, између којих се то догађа, хомогене природе, то излази да је самоуправа само тада могућа, кад држава нађе једну хомогену заједницу у својој области и стави је у ову везу. Таква хомогена је заједница само општина као територијално тело. Самоуправа може дакле бити само између државе и општина, али не између државе и других јавноправних заједница или чак приватних друштава (теорија Л. Штајна).¹⁾

Оваква једна разлика је за *Келсена* привидна и лажна, и он је савршено у праву.

¹⁾ Julius Hatschek, Selbstverwaltung, im Wörterbuch des Deutschen Staats- und Verwaltungsrechts, III. Bd.

„Ова привидност и лажност дошла је отуда, што се у једном случају служимо помоћним средством персонификације, а у другом не, ма да бисмо могли да се у оном случају одрекнемо персонификације, као што је можемо у овоме употребити. Само помоћу лажне претставе — овде већ више пута означене као једна фатална заблуда — да једна заједница, правно дата само као „поредак“, може „имати“ права и дужности у истом смислу у коме и човек, може се повући ова разлика између активних и пасивних самоуправних тела. И она пада одмах, чим увидимо да права и дужности заједнице могу бити *увек* само права и дужности — заснована поретком који конституише*) заједницу — људи који сачињавају заједницу“¹⁾

По Јелинеку пак разлика између пасивних и активних јединица је следећа. Пасивне самоуправне јединице су оне, које немају власт управљања као субјективно право него су само формиране од јавног права; врше империум али само помоћу државне делегације закона тако да ступа у акцију не њихова воља већ државна власт; помоћу њих су грађани, у облику обавезе за личне и стварне акције упућени да испуњују циљеве државне администрације. Такав тип представљају старије грофовије у Енглеској, пре велике административне реформе 19 столећа, као и американске општинске јединице у садашњости оне почивају на принципу принудног удруживања, а њихови административни трошкови су покривени локалним порезима. Они чине с једне стране претпоставку, а с друге допуну администрације вршене од почасног чиновништва.

Активне самоуправне заједнице су на против оне, које имају власт управљања као субјективно право и, дакле, носиоци су права заповедања. Такав тип претставља општина континенталних држава. Међутим, ова и ако носилац права заповедања, подлежи дужности према држави у колико не зависи од њене воље хоће ли вршити општинске функције или не. Сем тога, она се употребљује за управне циљеве на тај начин, што јој се намећу извесне специјалне дужности. Али и у овоме су погледу могуће разне комбинације. Могуће је да је дужност наложена само општини као целини, као што је могуће да је наложена само одређеним органима општине који тиме заузимају положај државних органа, везан по закону са њиховим квалитетом као органа општине. Битни момент је у дужности овакве општине да трошкове за своје послове имају у принципу подносе оне саме.

Оваква једна разлика, ако се погледа ближе у њу, у ствари може се разумети само као разлика у погледу начина како је

1) Hans Kelsen, Allgemeine Staatslehre, 1925, S. 187—188.

један или други тип општине историски постао, али не правно. Ја не видим могућности за ма какво принципијелно разликовање са правног гледишта између једног и другог типа, кад и код активног типа постоји општа дужност извршити општинске функције и поред ње многе друге специјалне, и кад постоји дужност да само општина сноси своје трошкове. У истини у крајњој линији и сам Јелинек акцептира историски момент у овој ствари и субјективно право, које би имале активне самоуправне јединице, не би значило ништа друго него правну свест формирану у току историјског развоја. У Енглеској (земљи пасивног типа) се никада није дошло до свести и признања права појединаца и заједница на самоуправу због концентрације власти или тачније јединства правног (на место дотадашњег дуализма) изведеног још у доба норманског освајања. (У смислу ових Јелинекових извођења могло би се додати јоште. Истина, Енглеска је била састављена из једног броја самоуправних јединица. У њен парламент улазе представници самоуправа, а своју администрацију води готово искључиво преко њих. Па ипак то су њени саставни делови, оне су сама држава). На континенту где су феудални господари и градови имали државну власт као своју, апсолутизам није успео да потпуно потисне ова права тако, да су још у 19 веку у различним државама поседници и градови имали сопствено судство и полицију, и поред свег надзора државног. И данас, мада је власт самоуправних тела схваћена као изведена од државне, она се ипак сматра као сопствена, као сопствено право које држава може да промени само путем закона¹⁾.

Једини момент у овом излагању, о коме би смо имали да водимо рачуна, то је последњи. Али он нам никако не доказује да општине имају неко право на сопствену администрацију, већ само да је таква једна институција заснована на закону — без обзира на то дали она даје право или не, ствар коју смо напред расправљали, и да се сматра и осећа као право (да је дакле право у социјалнопсихолошком погледу.)

Ђ. Тасић.

¹⁾ Пореди са подацима датим у дискусији на поменутом конгресу у Немачкој. Њима треба додати оне које пружа у своме реферату проф. Хелфриц (Helfritz). Он наводи да је апсолутистичка држава, уништавајући самоуправе, увела у истини у њих ред, поштење и штедљивост. Сматра иначе да су та права ишчезла.

ПОШТАНСКА, ТЕЛЕГРАФСКА И ТЕЛЕФОНСКА ТАЈНА

(Наставак)

Трећа глава: Телеграфска и телефонска тајна

1. Појам и опсег т. и т. тајне. Заштита.

1. Претпоставке под којима се развија поштански и телеграфски саобраћај условљавају природну разлику поштанске и телеграфске тајне. Док држава казне о-правно заштићује поштанску тајну у погледу садржине не само према трећем, него и према себи самој код најважнијег средства за дописивање, затвореног писма, код телефонске тајне ова заштита може доћи у питање само према трећем, јер без знања целе садржине телеграфска управа не би могла испунити са њом закључени уговор о посредовању телеграма.

Чим је телеграф постао употребљив за приватан саобраћај, створише све државе делимично строге прописе, да би осигурале чување телеграфске тајне. Неопходност ових прописа имала је већ у томе основа, што се телеграм мора да предаје отворено и већином саставља у разумљивом слогу. Слушање телефонских разговора од стране чиновника је уосталом допуштено као нешто што следује из саме службе, и то да се не би ометали уредни разговори, да се могу обрачунати таксе итд. Изузеци су нарочито утврђени. За заштиту телефонске тајне уосталом уведене су нарочите говорнице или ћелије за разговоре.

Поштанска и телеграфска тајна (као и тајна писама и телеграфских саопштења) по опсегу поклапају се. Како је телефонија појмљиво једна врста телеграфије то би под телеграфском тајном требало разумети и телефонску тајну. Али код нас и у Уставу и у Срп. Закону о телеграфу и телефону и правилницима посебно се напомиње чување телеграфске и телефонске тајне. По сили Устава и Закона су сви телефонски службеници дужни, садржину вођених телефонских говора и факт о једном одржаном телефонском разговору, означење телефонских везаних укупчања и имена укупчаних лица да као тајну задрже пред трећима. Али у треће не спадају телефоном спојена лица, и зато је управа овлашћена да једном телефонски спојеном говорнику каже другог. За ово говори и аналогија поштанског и телеграфско-телефонског саобраћаја вести, јер пошиљалац има чак право да му се именује прималац (повратница, потврђене испоруке пошиљке), даље околност да телефонска тајна не сме да буде више протегнута од поштанске тајне, најзад обзир на очевидне изјаве воље у таквом саобраћају и недопуштеност конкретне обзира од тајанствености и шикане (Шолц). Због ових последњих разлога међутим, новији правилници о телефонској служби (као и наш) предвиђају услов да су телефонски говорници дужни да се сами уверавају о идентичности

саговорника и у том телефонска управа не може узимати на себе одговорност јамства. Али од изузетака од телеграфске тајне већи део неприменљив је на телефонску тајну.

Телеграфска и телефонска тајна је готово свуда у истом опсегу заштићена дисциплински и казненоправно као и поштанска, али на пр. код нас и у Немачкој казнена одредба за повреду поштанске и телеграфске тајне није се могла односити и на телефонску тајну, јер тамо није ни поменута, па је у Србији, као што ћемо видети доцније, исто и данас, док је у Немачкој новелом од 19. јуна 1912. (нов став 2. §-а 355. К.З) телефонска тајна заштићена исто као и телеграфска.

II. Под депешама или телеграмима у смислу казненоправном и телеграфско-правном има се разумети како оригинал тако и траке с телеграфским знацима и примање саопштења на успутним местима као и на одредишту. На телеграмима су телеграми најпре отворени, а затварају се тек по пријему (приспећу) у одредишту. Отварање може отуда доћи у питање тек при испоруци телеграма. Забрана обавештења трећих лица је трајна и постоји наравно и после доставе телеграма примаоцу, како већ произлази из тога да оригинални текст телеграма остаје трајно на поверењу телеграфском надлештву (под којим се имају разумети и лица постављена и званично запослена код истог). Садржина телеграма са гледишта телеграфског права не обухвата само прави текст, него и место предаје и место опредељења, име пошиљаоца и примаоца, па чак и службене приредбе о времену предаје и приспећу телеграма.

На петој телеграфској конференцији Немачко-аустриског Савеза у Штутгарту 1857. ревидирани Немачко-аустриски Уговор од 16. новембра исте године донео је поред осталог увођење израза „телеграм“ на место дотле уобичајеног означања „телеграфска депеша“.

Реч „депеша“ (од *dépêcher* — убрзати, хитно послати) значила је у почетку хитно писмено државног поглавара својим иностраним посланицима по државним стварима, а тако исто и хитно писмо, државно писмо, тајну наредбу, у новијем времену значила је просто једно хитно писмо, хитну вест, хитан извештај, жично саопштење, жичну вест.

Реч „телеграм“ је као нову предложио Американин Е. Р. Smith из Рочестера у *Albany Evening Journal*-у (6. априла 1852). Али ни ова реч није наравно правилна, јер би морала управо да гласи „*telegraphem*“ како Грци пишу, али због лакшег изговора учврстила се код свих народа и данас се једино званично употребљава.

III. Сви европски телеграфски прописи садрже услов о тајни телеграфских и телефонских саопштења, јер је и у чл. 2. Међународне Телеграфске Конвенције од 1875. прописано :

„Високе стране уговорнице обвезују се да ће предузети све мере које су потребне, да се *осигура тајност кореспонденције* и њихово уредно отправљање“.

Такве клаузуле међутим као што смо напред видели (Друга Глава, 1, IV) нема у Светској Поштанској Конвенцији.

Због важности и интересантности овог тако мало обрађиваног предмета као новије правне науке, прегледаћемо прописе неких важнијих држава.

А. Немачка. У Прусској је још у првом „Регулативу о коришћењу електромагнетских државних телеграфа од стране публике, од 6. августа 1849.“ одређено да су сви телеграфски чиновници обвезани на најстроже чување тајне телеграфских депеша, а у Регулативу од 26. септембра 1850. додато је још „и на ово су заклети“. Правилник од 17. фебруара 1852. узео је јаснији појам: „целокупни телеграфски персонал је заклет на то, да се не смеју саопштити депеше непозваним лицима и да телеграфска тајна уопште у сваком односу остане најстроже сачувана“. У овој форми изразио се и „Правилник за телеграфску кореспонденцију у Немачко-Аустријском Телеграфском Савезу“ од 15. VII 1858. (који је предходио светском):

„Савезне владе стараће се да се спречи саопштавање депеша непозванима и да телеграфска тајна у сваком односу буде најстроже сачувана“.

Исто тако гласили су и прописи телеграфског правилника Пруске, Северно-немачког Савеза и Немачког Царства. Последњи пут онај од 15. јуна 1891., а доцнији телеграфски правилници не садрже више никакве одредбе о телеграфској тајни, јер је ова материја међутим била законски регулисана. У пројекту закона за целу немачку државу недостајала је одредба о телеграфској тајни и она је тек у Рајхстагу сходно § 5. Пошт. Закона унесена у Закон о телеграфу од 1892. и гласи (§ 8.):

„Телеграфска тајна (укључујући у телефонску тајну) је неповредна, осем за случај кривичне истраге, у стечају и грађ. процесуалним случајевима или других законских утврђених изузетака. Исто се простире и на то, да ли су се и између којих лица извршила телеграфска саопштења“.

Кад се анализује овај пропис онда се види да по немачком телеграфском праву појам „телеграфске тајне“ обухвата забрану телеграфској управи, железничким управама које служе приватном телеграфском саобраћају и бродским станицама у бежичном саобраћају, као и службеницима ових (јавних и приватних) установа — без обзира да ли су чиновници или не, отворену садржину предатих им, пролазних и приспелих телеграма, непозваним трећим

лицима или садржину телефонских говора трећима уопште да саопштавају, а тако и забрану да већ затворене телеграфске вести неовлашћено отварају (Wolcke I, стр. 129.). Да би се избегле сумње које су раније постојале, предвиђено је у алинеји другој, да се исто тако мора крити да је неко слао телеграме или водио телефонске говоре, као и да ли је и између којих лица и у које време телеграфско саопштење посредовано телеграфом или телефоном. Како су међутим закони царевине од 6. IV. 1892. (телеграфски закон § 1.) и од 18 децембра 1899. (закон о телеграфским линијама § 1.) изречно обухватили телефонске инсталације у телеграфске и санкционисали стару праксу поштанске управе и судова, који су службу телефонску третирали као део телеграфа, мора се према духу § 8. под изразом „тајна телеграфска“, разумети са телеграфско-правног гледишта и тајна телефонска (Köhler, Scholz, Wolcke и др.).

В. Италија. Тајна телеграфске кореспонденције је гарантована чл. 72. Правилника за унутрашњу службу телеграфа од 11. априла 1875. који гласи:

„Тајна телеграма је неповредна. Усвојена правила регулишу надзор примљен за њих Међународном Конвенцијом, која је примењена у целој Краљевини“.

Надзор о коме говори овај члан је основан на члановима 7. и 8. Међ. Тел. Конвенције петроградске и на члану XLV међ. тел. прав. лондонског од 1903.¹⁾, који су како је већ речено, проширени и на унутрашњу службу краљевским декретом.

С. Француска. И у Француској је тајна телеграфска неповредна. Члан 5. Закона од 29. новембра 1850. одређује да се сваки јавни службеник, који повреди тајну телеграфске преписке казни по чл. 187. казн. Законика. Као и за чување поштанске тајне. Француски службеници обавезни су на полагање заклетве по чл. 1 — 3 декрета од 30. октобра 1901.; члан 1. гласи:

„Сваки чиновник, подчиновник, службеник, помоћник, стални привремени, мора пре ступања у функције и под одговорношћу из чл. 196. Каз. Законика, да положи заклетву да ће чувати и пазити на дужно поверење у тајни кореспонденције и да прокаже судовима кривична дела која би дошла до његовог звања“.

Д. Велика Британија. У овој држави тајна телеграфска била је одмах заштићена а чланом 20. Закона од 1868. допуњене су постојеће одредбе (које ћемо видети код Главе о повреди тајне) овако:

„Свако лице имајући званичне функције у ресору пошта или радећи за рачун Генералног Постмастера, које би прогивно својој дужности објавило или ма на који начин учинило да се сазна или задржало садржину или део садржине телеграфских депеша или ма какве

1) Ревидиран у Лисабону 1908. и последњи пут у Паризу 1925.

депеше поверене Генералном Постмастеру ради отправања, биће, у Енглеској и Ирској, окривљено за злочин (misdemeanor), а у Шкотској за злочин и преступ (crime and offence). . . Генерални Постмастер сачиниће потребна правила за извршење одредбе овог члана и да спречи злоупотребу коју би у његовој служби или послу за његов рачун могло свако лице учинити из сазнања што би га стекло из садржаја макакве телеграфске депеше“.

О заштити телефонске тајне нема законских прописа у Енглеској, једино се може узети у обзир једна судска пресуда из 1880. године, по којој „телефон је телеграф у смислу закона од 1863. и 1869.“ (т. ј. телеграфских закона).

Е. Румунија. Чл. 125. Закона од 1900. прописује у општим цртама да:

„Особље пошта и телеграфа сваког чина је позвано да чува тајну телеграма и поштанске кореспонденције под претњом казне предвиђене законом“.

Стављајући телеграф и телефон публици на расположење, држава се налази у принципу морално обвезана да гарантује тајну телеграма који јој се поверавају и да не објављује садржину телефонских говора. Неповредност тајне из кореспонденције сваке природе је уставни принцип Румуније, и да би сачувао ову тајну сваки чиновник је позван да при ступању у службу положи свечано потребну заклетву и поштанско-телеграфско законодавство освештава овај принцип казеном санкцијом. (Тако гласи један званичан извештај упућен од стране румунске поштанске управе Међ. Телеграфском Бироу у Берну).

Ф. Грчка. По чл. 47. Закона о пошти и телеграфу:

„Чиновници или службеници пошта, телеграфа и телефона, који би повредили професионалну тајну и који би тако нанели штете интересима државе или појединаца, биће кажњени казнама предвиђеним у §§ 445, 452, 453. 455. казн. закона“.

Г. Аустрија. Данашња Аустрија има нов Закон телеграфски, који је најновији у Европи а зове се: „Федерални Закон од 18. јула 1924. који се тиче телеграфа“. Његов § 17. носи наслов: „Тајна телеграфске кореспонденције“ и гласи:

„1. Старешине и чиновници телеграфске власти и јавних телеграфа не смеју достављати неком неовлашћеном лицу постојање или текст кореспонденције означених лица, нити му дати прилику да сазна чињенице на које се пружа дужност чувања тајне.

2. Дужност чувања тајне телеграфских кореспонденција којој су подчињени старешине и чиновници означени у алинеји(1) остаје непромњива и кад се буду пензионисали и кад буду напустили службу или свој положај старешине“.

IV. У нашој Краљевини, поред све разлике у законодавству, чување т. т. тајне регулисано је слично регулисању исте у осталим државама, а најприближније стојимо немачком праву.

Како су Правилником о унутрашњој телеграфској служби од 1920. и Правилником о унутр. телефонској служби од 1921.

Краљевине С.Х.С. замењени сви телеграфски и телефонски прописи (правилници и наредбе) који су важили у крајевима ван Србије и Црне Горе, то за заштиту тајне телеграфских и телефонских саопштења важе чланови 39, 40, 42. и 145. телеграфског односно чл. 3. Телефонског Правилника.

У Хрватско-угарском законском чланку XXXI од 1888. (о телеграфу, телефону и другим електричним сигналимa) као чисто техничком закону не говори се ништа о тајни телеграма и телефонских говора.

За Србију и Црну Гору важе такође одредбе поменутих правилника, али нам је дужност да прегледамо шта говори о томе и српски закон о телеграфу и телефону од 1898.

Српски Устав од 1888. у чл. 23. вели:

„Неповредна је тајна писама и телеграфских депеша, осем у случају кривичне истраге и у случају рата. — Закон ће одредити који државни органи одговарају за повреду тајне писама и телеграфских депеша“.

Како онда није било телефона у Србији, то је у чл. 6. зак. о т. и т. (под I, Опште Одредбе) прописано:

„Телеграфска и телефонска саопштења највећа су тајна, и неприкосновеност њезина зајемчена овим је законом (чл. 24)“.

Већ Устав од 1921. доноси поправљену одредбу у чл. 17:

„Неповредна је тајна писама, телеграфских и телефонских саопштења, осим у случају кривичне истраге, мобилизације или рата. — Сви они који повреду тајну писама, телеграфских и телефонских саопштења казниће се по закону.“

Члан 24. зак. о т. и т. (под V, Тајна телеграфских и телефонских саопштења) понавља члан 6. па вели опширније:

„Садржина телеграфских и телефонских саопштења неповредима је, и телеграфски и телефонски службеници дужни су је чувати као највећу тајну. — Забрањено је телеграфским службеницима да саопштавају коме садржину телеграфских и телефонских саопштења као и то: од кога је, кад, или на кога саопштење примљено или достављено, и шта је ко ским на телефону говорио. — Изузетак од овога може бити само у случајевима предвиђеним чланом 15. зак. о чиновницима грађанског реда“.

Кад се анализује израз „садржина т. и т. саопштења неповредима је“ излази да се *садржај текста* не сме повредити то јест изопачити, допунити или скратити. Но како је у чл. 3. казато унапред да држава не јамчи за тачност телеграфских и телефонских саопштења, а овај члан 24. налази се под насловом „Тајна т. и т. саопштења“ налазимо да се редактор закона рђаво изразио а мислио је свакако, како је „тајна садржине“ т. и. т. саопштења неповредима.

Из истог члана видимо потпун законски обим и садржину телеграфске и телефонске тајне: не сме се издати а) садржина, б) од кога је, с) када, д) на кога је саопштење примљено, е) коме и шта достављено, и ф) шта је ко и с ким на телефону говорио док такви подаци нису ушли у законски обим поштанске тајне.

V. Према свему изложеном, а узимајући у обзир одредбе устава, казн. законика и закона о телеграфу и телефону, можемо конструисати ове две дефиниције:

Под заштитом тајне телеграфских и телефонских саопштења у уставном и казнено-правном смислу разуме се забрана телеграфским и телефонским службеницима да непозваним лицима саопштавају или помогну да сазнају садржину примљених или отправљених телеграма односно одржаних телефонских разговора, као и да ти службеници или друга лица затворене телеграме отварају у циљу сазнања садржине.

Под телеграфском и телефонском тајном пак разуме се забрана т. и т. службеницима да непозваним лицима саопштавају или помогну да сазнају ко је, када, коме и шта телеграфом саопштио, односно ко је, када, с ким и шта на телефону разговарао.

VI. По чл. 2. Правилника за вршење телеграфске службе код безжичних телеграфа на приватним бродовима Краљевине С.Х.С. од 1923. бродски радиотелеграфисти „службену и телеграфску тајну морају строго чувати, ради чега телефонске апаратне просторије, телеграми и остала документа, која се на њих односе, морају бити неприступачни за сваку ненадлежну особу“.

Нови *Правилник о пријамним радиоапаратима за приватну употребу* од 1. јула 1926. (који је заменио онај од 1924.) садржи ове одредбе у погледу радио-саобраћаја:

„Чл. 16. — Садржај ухаћених приватних саопштења или вести не сме бити објављен, писан или препричан. Тајна саопштења мора бити загарантована. Тајна се може поверити само надлежним органима П. Т. Управе или судским иследницима у смислу закона“.

„Члан 20. — Вести, послате са једне отправне станице, било из наше земље или иностранства, које имају лични карактер, не могу се овим апаратима примати. Ако би их сопственик ових апарата примио случајно, не сме их било за новац, било бесплатно, никоме саопштавати. У противном одузеће му се дозвола за држање апарата.

Ово важи и за она лица, која одржавају инсталацију и која су запослена у пријамној станици“.

2. Изузеци од чувања т. и т. тајне.

I. Изузетак по § 15. старог зак. о чин. (од 1864.) непромишљено је унет у чл. 24., Закона о телеграфу и телефону, јер § 15. вели да чиновник не сме издати као сведок на приватно захтевање тајну „без дозвољења своје претпостављене власти“, (а то би одговарало и чл. 93. новог чиновничког закона по коме ту дозволу даје министар). Међутим нелогичност да о приватном праву пошљаоца одн. примаоца на располагање његовом тајном у телеграму или телефонском разговору решава држ. административна власт, значило би узурпирање слободе дотичног грађанина да своје тајне не мора ником казивати. Редактор закона о телеграфу и телефону није умео да направи

разлику између службене (званичне) тајне и тајне телеграфског и телефонског саопштења, па је зато ову нелогичност и унео у члан 24. Срећом по уставу од 1921. год. овај став чл. 24. отпада, јер су уставом дата три изузетка: рат, мобилизација и кривична истрага. У прилог нашег мишљења иде на пр. § 91. Срп. Крив. Зак. по коме се као сведоци не могу испитивати:

„2) званичници државни о ономе, чиме би дужност храњења званичне тајне повредили док их не би од тога претпостављена власт ослободила“.

Дакле министар у случају крив. истраге би могао дозволити чиновнику да открије тајну неког *званичног* телеграма или *званичног* телефонског разговора а никако *приватног*, јер је оно прво интерес државе и тај интерес само може министар да цени и мора да штити.

О изузетку од телеграфске и телефонске тајне говори чл. 20. Зак. о т. и т., и то у глави „IV. Саобраћај“ и пре од прописа о детерминисању те тајне (чл. 24), што је наравно неумесно. У ставу I члана 20. говори се да се препис телеграма (тамо је рђаво казано „препис писаних т. и т. саопштења“) може издати само на писмен захтев *пошиљаоца или примаоца*. У другом ставу вели се да се у случају какве кривичне истраге, где би садржина телеграма могла послужити као неопходно потребан документ, може издати надлежним властима препис или оригинал тога телеграма, али само по одобрењу Министра Пошта и Телеграфа. Ово није у духу чл. 17. Устава, јер неопходност потребе дотичног телеграма треба да цени суд а не министар, те би требало место по „одобрењу министра“ ставити „по одлуци суда“. Осем тога у том члану нема ништа о телефонским разговорима, него се вели „писаних телеграфских или телефонских саопштења“ а зна се да телефонско саопштење може бити само усмено изузев случаја отпране телеграма телефоном, који и тада остаје телеграм.

Трећи став члана 20. је потребан за телеграфску управу због чл. 23., по коме се телеграми уништавају после шест месеци у унутрашњем и после дванаест у међународном саобраћају, рачунајући од дана предаје. По том ставу III чл. 20. право на тражење преписа телеграма застарева по истеку тога рока, али би ипак рок од шест месеци требало повећати на годину дана као што је рок за потражнице у поштанском саобраћају.

О поступку у кривичној истрази и о цензури говорили смо код изузетака од поштанске тајне.

II.4) § 8. Нем. Телеграфског Закона допушта у погледу телеграфске и телефонске тајне, изузетак за кривичне истраге, т. ј. за инструкције у казненом поступку за које су

1) Из немачког званичног извештаја послатог Међународном Телеграфском Бироу у Берн 1920.

надлежни редовни кривични судови. По § 233. нем. законика о војном казн. поступку, овај изузетак важи такође и за истраге код војних суда. Дакле није учињен никакав изузетак у погледу чињених истрага од стране дисциплинских суда и суда части, а још мање за административне кривичне послове. Допуштени изузеци су спецификовани у §§ 99. и 100. нем. казн. суд. пост. и §§ 233, 238. и 239. војног казн. суд. поступка. Ове одредбе допуштају узапћење у поштама и телеграфима телеграма допуштених окривљеницима; као и узапћење телеграма за које се може веровати да проистичу од окривљеника или који су њима адресовани и чија садржина има важности за истрагу.

Узапћење може бити извршено само по наредби судије. Ако има опасности у чекању и ако се истрага не односи на иступ, министарство пошта има такође право да нареди узапћење; али оно мора тада да буде потврђено од стране суда у року од 3 дана, иначе губи дејство. Ако је окривљеник војно лице у активној служби, наредбу за узапћење може издати само војни суд, и у случају хитности, часник који води истрагу.

Ово узапћење као мера већег домаћаја а не само проста информација, саопштење судовима или иследнику оних ствари које су доспеле до знања телеграфске службе, је у истим оквирима као и затвор. Једна информација може да буде издата полицији само кад је тражење ове власти основано на формалном решењу судије или министра по томе, и ако постаје за ову информацију услови који овлашћују узапћење.

По § 121. царевинског закона о стечају, телеграфски чиновници су дужни да на наредбу стечајног суда предаду све телеграме који долазе на адресу банкрота стечајном одбору који их може отворати. Банкрот може захтевати да му се достави садржина ових телеграма и да тражи да му се издаду ако се не односе на масу у ликвидацији. Суд ће моћи да донесе своје решење или да стави ограничења у захтеву банкрота а после саслушања стечајног одбора.

Грађ. суд. пост. царевине није предвидео изузетак за тајну кореспонденције телеграфске. Поштанске власти могу међутим издати информације које им буду тражене, ако пошиљалац или прималац једног телеграма, односно ако једна или друга страна телефонског разговора на то да свој пристанак.

Што се тиче „осталих изузетака предвиђених законима Рајха“, у погледу тајне т. и т. кореспонденције, има само чл. 68. устава Рајха у вези са чл. 4. пруског закона о опсадном стању од 4. јуна 1851. По овим члановима административне грађанске власти морају се покорити, за време опсадног стања, свима наредбама и решењима војних

команданата. Поштанске власти, су дакле у овом случају дужне да по наредбама команданата трупа врше узапћења и да дају овима све информације које затраже.

III. У Италији у обично време контрола над садржином телеграма је регулисана овим члановима административних правила:

„Чл. 60. Контрола садржине телеграма почиње код примања. Телеграми који се чине опасним за државну безбедност или који би били противни законима земље, јавном поретку или моралу, одбиће се.

„Чл. 61. У ову категорију улазе телеграми који су очевидно упућени да преваре трећег или ниподаштавају законске акте, и они који садрже речи увредљиве или исмевачке, или изразе клеветничке или провокаторске било на адресу примаоца, било трећег лица.

„Чл. 63. Имају се сматрати као противни јавном поретку телеграми који би, како у адреси тако и у тексту и потпису, чинили алузију на постојање друштва противних садашњем облику земаљске управе (изузев оних чије се постојање трпи) или који би садржавали на други начин нападе на установе што управљају државом“.

Све ове услове садрже истина друкчије модификоване, и остале државе, али оно што остале државе немају то је члан 64. италијанских административних правила који гласи:

„У свим случајевима сумње, телеграф се мора обратити месној политичкој власти (префекту, подпрефекту или представнику јавне безбедности).

„Мишљење месне политичке власти мора се увек затражити за телеграме што садрже односне вести против тешке повреде јавног поретка. Нема места узимању мишљења местне политичке власти за телеграме што садрже увреде и претње између странака или нападе на морал“.

Дакле из овога се види да у Италији нису заштићени телеграми од контроле политичке (боље рећи од полициске) власти, јер се члан 64. да лако изиграти за сваки приватни телеграм у коме има и најмање алузије на политичку одн. земаљску управу. Овај изузетак од тајне телеграфске је у Италији врло реакционаран и опасан по грађане. Иначе као и у другим државама, судска власт има такође право да сазнаје за телеграме, да их задржи или узапти. Ово право регулисано је члановима 742. и 745. поменутих правила, проширених овако:

„Чл. 1116. Среска власт може писмено затражити предају оригинала или преписа сваког телеграма који јој треба за доказивање истине, како по случајима кривичним тако и за случаје грађанске или трговачке.

У случајима грађанским и трговачким, тражење мора да резултује формалним решењем суда који суди или претора, за случаје његове јурисдикције, у ком решењу магистрат означаје лице којем предаја телеграма мора бити учињена.

Што се тиче тражења оригинала или копије телеграма од стране страних судова, министар задржава право да: у сваком поједином случају поступи уз сагласност министра правде.

„Чл. 1117. Судска власт (краљ. прокуратор, председници судова, судски иследници, претори) има такође да узме до знања, пре њихове отправе, телеграме које би она предходно означила или да нареди који се неће отправити.

У случају кад би судска власт, користећи се правом узапћења које јој уопште припада, решила да задржи код себе оригинал отправљеног телеграма, то узпћење мора да проиходи на основу записника, који она саставља и потписује“.

Ограничење у тајни телеграма има места кад је прима-лац умро или банкротирао. У првом случају чл. 447. пом. правила прописује да телеграми могу бити предани родбини ако се телеграми предају отворени, или ако телеграф закључи из њихове садржине да предаја може бити извршена без штете. У другом случају чл. 448. пом. правила морају бити предани стечајном одбору.

Ова одредба основана је на члану 749. трг. зак. који гласи:

„Писма и телеграми адресовани банкроту морају бити предати одбору, који је овлашћен да их отвори; банкрот може присуствовати отварању, и кад се садржина писама и телеграма не тиче његових имовинских интереса може тражити њихову предају.

„Одбор мора чувати тајну“.

IV. У *Француској*. Закон о уређењу службе приватне телеграфије од 29. новембра 1850. у чл. 3. овлашћује управу телеграфску да одбије од отправљања депеше у интересу јавног поретка и морала, јер дајући публици право да се користи телеграфом држава не може да прима на отправљање све оно што јој се донесе у телеграф, а да не дође у опасност да помаже својима средствима предузећа противна законима.

Неповредност тајне преписке може се ограничити само законом у овим случајима:

1^о судска истрага, по писменом и формалном решењу судије или иследника;

2^о банкротство, где се телеграми банкрота предају одбору, у који на неки начин нестаје трговачка личност банкротова;

3^о где је у питању јавна сигурност, и тада чиновници морају саопштити садржину телеграма надлежној власти.

V. *Велика Британија*. По телеграфском закону од 1863. (чл. 52.) влада има право контроле и обуставе, у извесним приликама кад нађе за потребно, отправљања кореспонденције код компанија, али та обустава може трајати једну недељу дана и обнављати се сваке недеље. Ове одредбе ушле су и у законе од 1868. и 1869. Мада о томе нема јасног прописа, ипак управа пошта има право да врши и контролу над садржином депеша. Зато правилник од 12. августа 1879. (ревидиран 31. децембра 1903.) о унутрашњој телеграфској служби Велике Британије садржи ову одредбу:

„Ниједан телеграм који садржи ма шта што је непристојно, неморално или увредљиво не може се отправити или предати на отправљање“.

Тако дакле са гледишта политичког, контрола државе може се вршити само уз формалности предвиђене законом и под одговорношћу једног од државних секретара; са гледишта престапа и иступа општих закона, контрола припада шефу сваког телеграфа (дакле не и полицији као у Италији).

За друге изузетке нема нарочитих прописа.

VI. У Румунији телеграма, чији би састав имао карактер увредљив или противан моралу и јавном поретку имају се одбити или у пријамном или у одредишном телеграфу, и такса се враћа. Што се тиче пошиљаоца он не бива кажњен.

Чл. 16. Закона од 1900. признаје судовима, иследницима и прокурорима право да траже а Дирекцији пошта и телеграфа обавезу да ставе на њихово расположење, на њихов први захтев, приватне телеграме и отворене поштанске кореспонденције које би се просудиле као потребне за откриће злочина или престапа. Императивна редакција овога члана значи да Генерална Дирекција пошта и телеграфа мора да стави, без примедбе, на расположење судским властима приватне телеграме, или само оне који би били корисни за откривање злочина али престапа. Одатле произлази дакле да у грађанским стварима судови имају ово право само сходно општем правилу, тојест са престанком пошиљаоца или примаоца телеграма. У трговачким стварима, закон телеграфски специјално не предвиђа ништа али ово право суда је признато у случају банкрутства по § 759. трг. закона који је преведен из § 749. италијанског трговачког закона.

Мада пошиљалац телеграма није више обавезан по румунском телеграфском праву да докаже свој идентитет, ипак право државе у погледу садржине ове врсте кореспонденције је било придржано у Румунији као и у другим државама. Разлог на који се базира ово право данас, нарочито кад је експлоатација телеграфа монопол државни, не може више бити предмет спора. Ако би кореспонденција телеграфска, чија би садржина била противна моралу и опасна за јавни поредак или противна законима земље, била остављена слободна од надзора државних чиновника, то би значило да држава сама пристаје да буде саучесник пошиљаоца такве кореспонденције. У овом циљу п. т. закон признаје држави право контроле над телеграфским кореспонденцијама на основу члана 7. тако да:

„Дирекција пошта и телеграфа може забранити отправљање сваког телеграма телеграфом или отворених кореспонденција поштом.“

кад се садржина њихова сматра за опасну по безбедност државну или је противна земаљским законима, јавном поретку и моралу“.

Што се тиче телефона, чл. 150. истог закона вели:

„Сваки разговор телефонски који би био уперен против јавне безбедности или морала забрањен је“. (Цео овај став је из званичног извештаја румунске управе Међународном Телеграфском Бироу).

VII. Нови *аустриски* телеграфски закон од 18. јула 1924. у свом § 17. прописује:

„3) Дужност чувања тајне телеграфских кореспонденција не постоји:

а) према кривичним судовима, јавним министарствима и полицијским властима, у време процеса због кажњивих дела, да би се поступило по правди;

б) према судским властима у другим случајима осем оних предвиђених под а), кад виша телеграфска власт ослободи биро умомљен за податке, или чиновнике или старешине позване као сведоке, од дужности чувања тајне;

с) према властима, у случају телефонске радиофузије (распрострањање вести, Broadcasting);

д) у погледу службе радиографије (распрострањања вести, Broadcasting) која служи за дистракције.

4) Тајна телеграфске кореспонденције не спречава доставу до лозних дела која би морала правда да прогони по службеној дужности.

5) Саопштавање података је допуштено према одредбама детаљно издатим у правилницима ове установе, и то:

а) ако је један телеграм био задржан и на то пристане пошиљалац или прималац;

б) о тексту телеграма ако пошиљалац на то пристане;

с) ако је један телефонски разговор одржан у претплаћеној станици или је тамо био затражен, као и о бројевима односних претплаћених телефона, ако на то пристане дотични претплатник; осем тога ако је телефонски разговор одржан на једној јавној говорници или је тамо био затражен, као и о односним подацима ако на то пристане лице које је имало или тражило разговор.

6) Остају у снази одредбе закона о стечају, банкротству (царска наредба¹⁾ од 10. децембра 1914.) о предаји телеграма, упућених банкроту, у руке поверилачком одбору.

7) Узапћење телеграма има места само у случајима предвиђеним законом.“

VIII. Неке државе као што се види из напред изложеног, убрајају у изузетке од телеграфске и телефонске тајне:

а) право државе да не отпрати телеграме противне моралу и законима уопште, одн. не допустити такве телефонске разговоре, и

б) да телеграф може испоручити (доставити) телеграм не само примаоцу (адресату) у руке већ и неком од укућана (чланова породице, домаће послуге, помоћника радње).

Ове прописе садржи и наше телеграфско право (као и поштанско право за поштанске пошиљке). Али ми их нисмо увр-

¹⁾ Чудновато да овај нов и то републикански закон, задржава у снази царске наредбе бивше аустроугарске монархије!

стили у ред изузетака од телеграфско-телефонске (као и поштанске) тајне, јер ти случаји немају везе са тајном, већ су специјални услови јавног права за оснивање уговора о отпреми телеграма (одн. поштиљака) и посредовању телефонских разговора.

(Свршиће се)

Ж. М. Пауновић.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Повишење броја година за чиновничку пензију.

I

Закон о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда од 1. септембра 1923 даје право на пуну пензију оним државним чиновницима одн. службеницима који су напустили 35 година службе (чл. 140). То исто одређује за офицере, подофицере и војне чиновнике, Закон о устројству војске и морнарице од 6 септембра 1923 (чл. 301). Оба ова закона према предатним српским законима представљају извештај напредак. Раније су, у Србији, чиновници, и то само они, а не званичници и служитељи, имали право на пензију, али на пуну пензију тек ако наврше 40 година службе. Сличне одредбе су важиле и за офицере. У Аустрији међутим, у Мађарској и Босни, сви су стални државни службеници имали право на пензију, на пуну пензију, после 35 година. Према њима дакле, нов закон није донео нити какво побољшање нити пак погоршање.

Али, у најновије време, врло се често чуо глас, чак са компетентних места, да постоји намера за повишењем тога броја година. Понекад нису ни из Министарства Финансија крили да се спрема амандман финансиског закона по коме ће се понова увести рок од 40 година службе за стицања права на пензију у оном износу, колика је и последња плата тога чиновника одн. службеника. Извршиће се дакле, још једна *reformatio in peius* Чиновничког Закона кроз финансијски закон и опет јамачно не последња. Мора се признати да је и до сад било покушаја да се то уради путем финансиског закона, али су меродавни одустали од намере у последњем часу, кад су увидели да би револт чиновника био огроман и несавладљив. Али, како је слободоумног чиновништва све мање и безусловних присталица Владе све више, постоји заиста опасност да, у једном згодном моменту, при крају буџетске дискусије, Влада не изађе са таквим предлогом и не успе с њим. Народна Скупштина пак, која је за пуних седам година не само одобравала најлуксузније предлоге разних влада, него их и сама, противно Уставу, повећавала, скренула је сад у другу крајност: брише и најпотребније кредите и врши уштеде на свему (сем на својим посланичким дневницама).

Ми држимо да би један такав поступак био не само рђав због непоштовања стечених права, већ и нехуман и непрактичан, дакле нецелисходан. И то из много разлога. Ми ћемо навести само један.

Чиновник прве категорије ступа по правилу у државну службу у својој 25. години, и то чиновник који је био добар и уредан ђак. Од 19 година матурира, од 23 одн. 24 дипломира, затим ступа у војску. Дакле у најповољнијем случају, ако одмах добије место (а празних места ће бити у будућности све мање), чиновник прве категорије почиње кариеру са 25. година живота. Кад се томе додају 35 година службе, значи да чиновник прве категорије може у најповољнијем случају добити заслужену пензију са 60. година живота. А колико њих доживе тај број година? У Немачкој, која стоји у хигиенским односима на једном од првих места у читавом свету, просечни човечији век износи 58 година, и то кад се при рачунању одбију умирања у првој години живота која су свуда најчешћа. Ми немамо тако уређену статистику да би могли израчунати и за нашу земљу просечни људски век. Али да ће он далеко остајати иза Немачке, не треба ни наглашавати.) Ми стојимо скоро на првом месту по броју рођених у Европи, али на том истом месту и по броју умрлих. И ако је код нас вишак рођених над умрлима знатан, ипак је средњи људски век на скоро најнижем нивоу.

Била би врло интересантна статистика из које би се могло видети колико чиновника доживи 60 година живота. Ми те статистике немамо, али несумњиво их мање доживи тај број година него у другим професијама. Градско становништво уопште мање живи од сеоског, међу градским становништвом после радника најмање живе чиновници. Зато би се и без статистике, дакле без екзактних бројева, могло тврдити да много више од половине чиновника одн. службеника државних не доживе старост која у најповољнијем случају даје право на заслужено и обезбеђено мировање после напорног и дугог рада. То би морали да знају они који предлажу продужење година за пензију на 40. Ако би се то извело, ми тврдимо да ни 10% државних службеника не би уопште доживело старост која би им ту пензију обезбеђивала.

Мора се признати да је, у нашој Држави, број пензионера заиста невероватно велик. Али је међу њима најмање баш оних који имају пуну пензију и који су по својој вољи пошли у пензију. Више би Држава уштедела и несравњиво више имала користи да укине чл. 234 Чин. Закона (који министрима даје право

1) Средњи људски век пре Рата, узевши у обзир само становништво које доживи пету годину живота, варирао је у Европи између 48 и 55 година. Најдужи је на северу (Шведска, Данска, Холандија), према југу све мањи (Шпанија 48). Вид. Georg. v. Mayr, Bevoelkerungsstatistik 1926, S. 427.

да бацају у пензију и људе способне за рад и вредне чиновнике) него да рок подигне и на 50 или чак и 60 година.

Ако се ипак и у овом погледу хоће нешто учинити, има мера које се могу предузети а да не страда принцип тридесетпетогодишњег службовања који је усвојен у свима државама и који је сматран као једна од највећих користи које су чиновници добили новим Законом. Те би мере биле у томе, што би се пре свега тај рок проширио на све струке и све положаје.

Зашто, на пример, учитељи и наставници, који почињу каријеру у 20 години живота стичу пуну пензију за 32 године службе? Њихов рад је заиста напоран, али има и других струка чији рад није ништа мање напоран. Они светкују све празнике, имају дуги летњи одмор, живе по правилу на чистом ваздуху и у добрим становима (који су им по Закону обезбеђени). Зашто саобраћајно особље добива пензију са 30 година службе? Ако ниже саобраћајно особље то и заслужује у извесној мери, с обзиром на њихов ноћни рад и вечни напор, откуд се та привилегија протегла и на „саобраћајно особље“ које цео свој век проведе по канцеларијама Министарства, разних дирекција и т.д. Дали је њихов рад нешто друкчији него рад чиновника других министарстава одн. дирекција? Ми питамо да ли им је рад другојачији, јер награде несумњиво јесу (на пр. бесплатне железничке карте немају други чиновници ни њихове фамилије). Пре него би се, дакле, повисио рок службе на 40 година, требало би најпре уједначити досадашњи рок на све струке државне службе.

Исто такво изједначење требало би предузети и са обзиром на разне крајеве наше државе. У неким крајевима се година проведена у служби рачуна за пензију као 18 месеци, у другим као две године. Ово нарочито важи за Јужну Србију. Морамо признати да су ове одредбе биле на своме месту за извесно време, док је држава оскудевала у квалификованом чиновништву. Данас већ, скоро за све струке постоје квалификовани чиновнички кандидати изобиља, хигијенске прилике и стање безбедности на Југу знатно су се побољшали, станбене прилике нису ни другде боље тако да би се привилегија дуплог рачунања година службе могла укинути. Тим пре, шти они већ добивају повећане додатке на скупоћу. Ови повећани додаци треба да остану још за извесно време; од њих чиновници имају више и осетљивије користи него од дуплог рачунања година за пензију, а Држава такође. Ако се то не признаје, долази отуда што урачунавање година за пензију не налази свога израза у актуелном буџету; његов терет се преноси на будуће генерације.

Исто тако треба укинути нечувени на свету привилег министара да после седам година добивају пуну пензију, да им се једна година рачуна за пет, па чак и година проведена на расположењу. Ако се већ стало на становиште да је министарска служба тежа од обичне, становиште које је нама неразумљиво,

како ће се правдати изједначење те службе са службом министарском „на расположењу“? Ми верујемо да је и ова „служба“ психички тешка, јер министар на расположењу значи исто што и званични министарски кандидат, а чекати на министарски положај није лако, али бар физички та служба не представља никакав умор. Требало би се вратити старом српском систему да министар стиче право на пензију једнако као сваки други чиновник.

Пре свега дакле, изједначити рок, па онда помишљати на његово повишење. Не сме се дозволити да неки државни службеници добивају пуну пензију са 35 година службе, други са 32, трећи са 30, четврти са 17 и по, одн. 16 или 15 (на југу), пети, министри, са 7. Најзад треба престати једанпут са признањем „националног рада“, службе из слободних професија и т.д. Ако се у сваком случају хоће повишење тога рока, онда нека буде бар парциелно. Нека се прошири само на другу и трећу категорију, на званичнике и служитеље, који пре дваесте године живота ступају у државну службу, и имају више изгледа да доживе тај рок него они из прве категорије, који су измучени дугим учењем и који ступају у службу у много доцнијим годинама. Али, понављамо да би и то повишење представљало једну нимало лепу повреду стечених и тешко извојеваних права.

Има још једна мера коју би Држава могла предузети у интересу штедње. Она би погодила један добар део чиновника одн. службеника државних па ипак не би била ни неправедна ни нехумана. Она би се састојала у томе, што би се законом предвидело да се свим чиновницама одн. службеницама државним одузима одн. одбија за пензију једна година службе. Чак би се могло одредити да оне једну годину проведу у државној служби као аспиранти без принадлежности и других права из Чиновничког Закона. Ми идемо и даље, па тражимо да се овај терет протегне и на садашње државне службенице, бар у колико се односи на пензију.

Ми ову меру предлажемо из једног простог и свакоме јасног разлога. Он је у овоме. Чиновник мушкарац мора да служи војску годину дана, или чак и више (не мање, јер који служе девет месеци имају резерве). За то време, његов женски колега добије службу и предњачи му у рангу, у плати и пензији, за годину дана. Ако већ немамо женску војну обавезу, јер жене треба да остану у породици, може се бар захтевати од жена које хоће и иначе да служе Државу, да је служе једну годину без икаквих нарочитих права као што то чине и мушкарци. Дакле, правда овим не само да не би била повређена, него би, шта више, била задовољена у највишем степену.

Разумљиво је да би овај *privilegium odiosum* требало применити и на мушкарце неспособне за војску а способне за државну службу. Несумњиво би било праведније да се ово не чини, али само у случају кад би се и служба у војсци урачунавала за др-

жавну службу, као што је био случај у Аустрији. Али, докле Закон о војсци и Закон о чиновницима не признају рок служења у војсци за државну службу у смислу Чиновничког Закона, не сме се дозволити да служење у војсци, физички онако напорно, буде и од моралне и материјалне штете по онога који служи, да сама држава фаворизира оне који нису извршили војну обавезу према онима који су је извршили, и на које ће у рату апелирати.

II.

Док су за разне струке и крајеве различито регулисани крајњи рокови за стицање права на пензију, дакле за пуну пензију, дотле су почетни рокови код свих државних службеника, изузев једино министре, исти.

Под почетним роком ми овде разумемо онај минимални број година које државни службеник мора да напуни служећи државу, па да изузетно, у случајевима законом предвиђеним, стекне право на пензију. До 1. децембра 1925 тај је рок износио 10 година, од тога дана финансиским је законом повећан на петнаест година. Та одредба је понова ушла у Финансиски Закон за 1926-27 (чл. 259) и сада у пројект Финансиског Закона за 1927-28 (чл. 171). Једино је министрима било и пре, а и сада је довољно да буду две године на министарском положају, или еквивалентан број година уопште у државној служби (рачунајући десет чиновничких година као једну министарску) па да испуне почетни рок за стицање права на пензију.

Ово померање почетног рока од десет на петнаест година крајње је нехумано и не може се ничим оправдати. Један ранији Министар Просвете је говорио да је тај рок још увек мален, и да би га требало повисити. Он је то говорио, ми то можемо смело тврдити, јер није разумевао суштину и прави значај одредбе у питању. Заиста би било премало служити државу десет година и после стећи право на пензију. Кад би то био случај, ми би имали један низ младих људи са 30 или 35 година живота који живе од пензије, не привређујући активно ништа. Кад би то био случај, више би се исплатило ући у државну службу него вршити најрентабилније послове, поред тога што би то послови били скопчани са ризиком, а државна служба је, по правилу, без ризика. Најзад, кад би то био случај, Држава би много више трошила на пензије својих бивших службеника него на плате активних.

У ствари, државни службеник може после десет (сада петнаест) година добити пензију само ако је за службу неспособан, што се има у сваком случају доказати, или му је редуцирано његово дотадање звање а за годину дана није се упразнило једно звање слично по врсти и равнo по положају са ранијим (чл. 141 Чинов. Закона). Неспособност службеника може бити проузрокована старашћу (65 година живота), умним или физичким недостацима стеченим поступању у службу, дуготрајном болешћу (преко годину дана), падом под стечај или под старатељ-

ство (*capitis deminutio*), и констатованом неспособношћу да заузима у државној служби место на које је постављен (рђаве оцене). То су лимитативно побројни случајеви (у чл.чл. 141 и 133 Чин.Закона) када чиновник може пре пуног рока бити пензионисан, било по својој молби или по иницијативи претпостављених старешина. Сем у последња два случаја, државни службеник бива пензионисан због узрока који је дошао мимо његове воље. И може ли се онда захтевати да се болестан чиновник који је дванаест или четрнаест година савесно и предано служио државу избаци из службе без икакве накнаде, чак и без отказа.

Питање смањења броја пензионера не може се на овај начин повољно и праведно решити. Пензионера ми имамо заиста много, више него што их нормално може да има и више него што наше финансије могу да поднесу. Али то нису лица пензионисана по чл.141 Чин. Закона, већ по чл. 234. Тај фамозни и несрећни члан, који је имао да важи само до 1.септембра 1926 али му је важност продужена до 1.септембра 1929, одређује да „престанак службе државних службеника може да буде и мимо услова утврђених у Закону о чиновницима и т.д.“ Он је једним махом демантовао једну читаву главу Чиновничког Закона и одузео државним службеницама најдрагоценије тековине добивене тим Законом.

Довољно је пратити Службене Новине, па ће се одма увидети да преко 90% пензионисања, као и уопште наредба о престанку службе државних службеника, бива с позивом на тај законски члан. По њему, министри могу отпуштати и пензионисати најздравије и најспособније чиновнике. И сад се повисује рок службе болесним и неспособним на 15 година, а остаје на снази и продужује се одредба по којој се и други чиновници одн. службеници могу без разлога и без оправдања просто избацивати из државне службе (било с пензијом или без ње), и ако су они и вољни и способни да даље служе државу и раде за њу. Тај бесмислени и нехумани члан Чиновничког Закона више годишње кошта државу него највеће елементарне непогоде које је могу задесити у једној години. А он не користи никоме, ни чиновницима ни њиховој служби. Он, напротив, омогућује да се способни чиновници отпуштају а на њихова места доводе мање способни и кроз неспособни.

Ми смо раније рекли да би Држава више уштедела да укине тај члан него да крајњи рок за стицање пензије повиси и на 60 година службе. Она би његовим укидањем више добила него да минимални рок повиси до 35 година.

Па ипак, ту најобичнију рачуницу нико не схвата и не разуме. Место да се укине тај члан, Министар Финансија је у предлог Финансиског Закона за 1927-28. унео још једну палиативу да би се број пензионера смањио. У чл.174.пројекта стоји

да се „пензионисање државних чиновника главних група може вршити само по претходном пристанку Министра Финансија“.

Ова одредба је двоструко неумесна. Пре свега, пензионисања у помоћним групама штетнија су по Државу од пензионисања у главним групама. Јер у првом случају, пензионису се млађи чиновници, и по правилу, прикладнији да и даље служе. У другом случају, пензионису се старији чиновници, који су врло често и стекли право на пензију одн. постали су неспособни за рад. Треба пре свега онемогућити пензионисање млађих и способних чиновника, јер њиховим одласком из државне службе губи држава не само онај новац који му, у име пензије, плаћа, него и радну снагу његову. Код старијих, врло често, губи само ово прво, па и то не ако се схвати да им је Држава због пензије давала мању плату и тиме вршила у неку руку њихово обезбђење за случај старости и изнемоглости. Она им у виду пензије враћа само задржане припадљности.

Неразумљиво је, даље, зашто мора дати претходни приста-нак за пензионисање Министар Финансија. Ова одредба је неуставна, јер је сваки министар највиши и једини старешина свога ресора који примењује законе самостално. Ако би оваква одредба остала у финансиском закону, укази о пензионисању би морали садржавати клаузулу да је оно уследило „по претходном пристанку Министра Финансија“, или би морали имати и његов премапотпис, иначе би били неважећи. Јер и ако неуставна, ова одредба би била поштована од Државног Савета. Ако се инсистира на ограничењима министара да самовољно пензионису чиновнике, онда би боље било, и више одговарало духу и тексту Устава (ма да не би било у потпуној сагласности с њим) да претходни приста-нак даје Министарски Савет. Ово би се могло тим лакше примити што има у нашем законодавству извесних преседана у том смислу за неке положаје и звања. Најзад, и ако су министри самостални у својим ресорима, координирање њихових решења и унифицирање политике врши се одувек у Министарском Савету. То би било конформно и § 5. Закона о устројењу централне државне управе од 1862, који још увек важи. Тај члан гласи:

„Министри раде своје послове сваки по својој струци, независно један од другога; но они састављају заједно министарство, које представља јединство правителства; и по томе предлози, које министри Савету државном чине (сада скупштини), сматрају се као предлози целога правителства. С тога сви пројекти закона и све што је опште и од важности и уплива на целу земљу и управу, има се претходно решавати у Савету министарском“.

И ако је то стари закон, он једини регулише правни положај министара и Министарског Савета код нас и не би требало његове одредбе игнорисати, нарочито ако и дух времена и новог стања нема ништа против њих.

Оваква решења би више одговарала и начелу министарске одговорности. Министар је одговоран за своја дела и онда, ако их је одобрио Министарски Савет. Савет може да подели са министром моралну или политичку одговорност, али правну (грађанску или кривичну) никако.¹⁾ У овом случају, место једног министра, ако дође до одговорности, мораће одговарати два. Читаво начело министарске одговорности, једнако као начело самосталности појединих министарства, биће повређено једном кратком одредбом краткотрајног финансиског Закона.

Па ипак, сва су ова ограничења ситна и могућности њихових обилажења безбројне. Сва она треба да исправљају и отклањају тешкоће и рђаве последице проузроковане чл. 234. Чиновничког Закона, па ипак нису у стању да их исправе и отклоне, бар не у потпуности. Зашто онда да се тај члан, и онако привремен, одма не укине? Његовим укидањем, питање пензионера било би дефинитивно и повољно решено, и пензионисања стављена на солидну и правну основу.

Ceterum sensaeo, што пре укинути чл. 234. Чиновничког Закона!

Л. М. Костић.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

Да ли председници општина могу у исто време бити и народни посланици?

Питање о томе, да ли председници општина могу бити у исто време и народни посланици, постало је у последње време спорно поводом једнога случаја који се у пракси појавио. Тај случај је изазвао прилично велику дискусију у јавности, али како изгледа не због саме принципијелности питања, колико због саме личности на коју се тај случај односи, пошто је иста личност из редова опозиције. Зато је и ово питање у јавности преко дневних листова, претресано са доста жучности од свих који су се поводом тога питања јављали, са изузетком двају професора права на универзитету, који су ово питање третирали са висине објективних посматрача. То је случај г. Д-ра Косте Кумануди, народног посланика, који је као такав на последњим општинским изборима изабран за председника београдске општине.

За случај који се у пракси појавио, о коме је горе реч, постављање овога питања може бити да је сада без практичне

¹⁾ Вид. на пр. Jellinek, *Entwicklung des Ministeriums in der konstitutionellen Monarchie, Ausgewählte Schriften u. Reden II. S. 108.* „Из уставног положаја министра следује да за сваки акт који је произашао из Министарског Савета има да одговара он као да је лично и само његов“.

важности пошто је Народна Скупштина донела своју одлуку. Али ако је за тај случај ово питање мање више индиферентно, оно није индиферентно за питање да ли је Скупштина овај случај правилно решила. Ми мислимо да Скупштина овај случај није правилно решила и покушаћемо то и да докажемо.

Услови за народне посланике, т. зв. посланички услови побројани су у Уставу *лимитативно* и на један кат.горичан начин. Из тога излази, да су ови услови једно уставно начело, тако да им законодавац не би могао ништа ни додати ни одузимати, што значи да се ови услови не би могли мењати обичним законодавним путем. Ови су услови побројани у чл. 72. Устава. Сметње за посланички положај постављене су у чл. 73. Устава такође лимитативно, и оне са своје стране представљају једно уставно начело у које законодавац не би смео да дира. У кратко, посланички услови и посланичке сметње, односно неподударност посланичке функције са осталим јавним службама предвиђене су исцрпно Уставом, и као уставна норма сачињавају једно ограничење за законодавца. Из тих разлога је и уставотворац наредио, да се изборни закон, на основу кога су извршени избори за Уставотворну Скупштину, доведе у сагласност са Уставом што је и учињено новелом од 27. јуна 1922 г. Питање се сада поставља, како стоји изборни закон према Уставу? Устав не забрањује председницима општина да могу у исто време бити и народни посланици, краће речено, функција председника општине не сматра се као неподударна са посланичком, што се јасно види из чл. 73. Устава, пошто то устав као сметњу не помиње. По овоме уставном пропису, сметње за посланички положај су ове по изречном његовом тексту:

„Полицијски, финансијски и шумарски чиновници, као и чиновници Аграрне Реформе, не могу се кандидовати, осим ако су то престали бити годину дана пре расписа избора.

„Остали чиновници који врше јавну власт, не могу се кандидовати у изборном округу своје територијалне надлежности.

„Чиновници који буду изабрани за народне посланике. стављају се на расположење за време трајања мандата,

„Министри активни и на расположењу и професори Универзитета, могу се кандидовати. и ако буду изабрани задржавају свој положај“.

Као што се из овога Уставног прописа види, неподударне функције са посланичком лимитативно су побројане, па се зато на овај пропис Устава има и применити начело рестриктивног тумачења. Међутим, закон о избору народних посланика противно Уставу одређује, да је функција председника општине неподударна са посланичком. У чл. 85. и п ф и н е истог закона, постоји наређење, да се председници општина који буду изабрани за народне посланике, имају изјаснити у тамо предвиђеном року, да ли се примају посланичког мандата, и ако га се приме губе свој ранији положај. Као што се види, овај је законски пропис јасан. Према томе, има да отпадне аргументација, употребљена

од неких писаца, да није сигурно да је изборни закон категорички схватио неподударност посланичке функције са функцијом председника општине, заснованом на чл. 15. изборног закона. Чл. 15. изборног закона, то је у ствари чл. 73. устава преписан дословце, и кад не би било чл. 85. у истоме закону, било би јасно за свакога да је изборни закон у сагласности са Уставом. Али како чл. 85. садржи противну одредбу оној из чл. 15., и како је он познији од овога, то остаје да се узме, да је изборни закон *противно Уставу створио једну сметњу за посланички положај*. Да ли је чл. 85. остао у систему изборног закона случајно, о-машком надлежних органа који су доводили закон у сагласност са Уставом, или ма на који други начин, то је за сада индиферентно. Оно што је главно јесте то, да је чл. 85. изборног закона један законски пропис са пуном важношћу, који као такав обавезује управну и судску власт. Зато и цела дискусија, која је вођена на напред поменутој аргументацији, није била правилно постављена.

Према овоме, кад имамо овако утврђене чињенице, да Устав не сматра функцију председника општине неподударном са посланичком, а да изборни закон то сматра и то изречно наређује у чл. 85., поставља се друго питање, које је у овоме случају једино од важности: *шта ће да важи у појављеним конкретним случајевима, Устав или закон?* Да се на ово питање одговори ваља учинити ово *d i s t i n g u o*. Да ли ће важити Устав или закон, треба гледати на то, који органи решавају о посланичким условима. Познато је, да у пракси, у законодавствима појединих европских држава, постоје разни системи у погледу решавања о посланичким условима. У главном их има два: систем *парламентарне* и систем *судске* контроле. Систем парламентарне контроле као што је познаго, састоји се у томе, што о правилности извршених избора и о правној снази посланичких мандата решава један нарочити скупштински одбор, познат под именом верификационог одбора. Систем судске контроле састоји се у томе, што о горњим питањима доносе одлуку редовни судови, органи судске власти. Први систем је заснован на начелу парламентарне аутономије; оставља се самоме парламенту да суверено решава о правној снази мандата његових чланова. Други систем је заснован на начелу објективне контроле, контроле суда као независног тела и незаинтересованог у политичкој борби. Који је од ова два система бољи, то је једно питање које не улази у оквир ових излагања. Што се може овом приликом казати јесте то, да се у теорији узима, да је систем судске контроле већа гаранција за оцену правилности извршених избора и верификацију мандата од парламентарне контроле, која је увек склона политичким утицајима.

У првome случају, као што је изложено, те услове цени сам парламент преко свога верификационог одбора, у другом случају суд. У систему судске контроле закон се претпоставља Уставу

зато, што према континенталном принципу, судови суде по закону не упуштајући се у оцену његове материјалне уставности. Зато кад би судови имали да цене ове питање, они би га расправљали у смислу закона т.ј. у овоме нашем случају председници општина не би могли бити у исто време народни посланици. У систему парламентарне контроле важи Устав. Устав се претпоставља закону, јер је парламенат као један уставни фактор на првом месту чувар Устава. Парламенат није везан неуставним законима као суд, и он има увек могућности да применом Устава онемогући примену неуставних закона.

Код нас, као што је познато, не постоји систем судске контроле, већ је усвојен систем парламентарне контроле кроз верификациони одбор Народне Скупштине и њен пленум. Ни верификациони одбор, ни Народна Скупштина нису били везани законом о избору народних посланика у колико се тиче оцене посланичких услова, пошто се ти услови налазе већ исцрпно побројани у Уставу. Зато Народна Скупштина није имала ништа друго ни да уради до да примени Устав. Она је међутим изабрала оно друго, примила је закон.

Интересантно је напоменути, да се дискусија по овоме питању, како у верификационом одбору тако и у пленуму скупштинском, колико је нама познато, водила само о интерпретацији изборног закона. Разлози, који су том приликом навођени како са стране већине тако и са стране опозиције, били су веома сумарни и без опширних мотивација. Са извесних страна било се чуло чак и то, да је Скупштина и поводом случаја посланика Митровића, који је као такав био изабран за председника београдске општине, поступила на тај начин, што му је оспорила мандат и изнудила од њега оставку на посланички положај. Нама се чини, да овај разлог није ни мало умесан, и да он у ствари нема директне везе са случајем који расправљамо. Ево зашто. У време када је Митровић био изабран за председника општине, важио је на територији Србије стари српски Устав, по коме председници општина нису могли бити народни посланици, а исто тако и закон о избору народних посланика за Уставотворну Скупштину, имао је овакву исту одредбу. Према томе за Митровићев случај било је јасно и по Уставу и по закону, да није могао задржати посланички мандат и у исто време бити председник општине. Међутим, случај који ми овде расправљамо догодио се за владе садањег Устава, по коме као што је показано, функција председника општине не постоји као сметња за посланички положај, и цело се питање своди на то, како да се измире одредбе Устава са одредбама закона о избору народних посланика, и то је све. Зато случај Митровићев и не може имати сличности са овим случајем, јер су се оба ова случаја десила под разним околностима. Али и поред свега тога, Скупштина је баш тај случај узела као главни аргуменат за своју одлуку.

Оваква њена одлука, поводом случаја г. Д-ра Куманудија је

противна Уставу, и ако је она према свему што је горе изнето, имала да испадне баш према уставним одредбама у корист овога посланика. Г. Д-р Кумануди није био посланик на основу одредаба изборног закона већ на основу уставних одредаба, пошто су организација законодавног тела, као и услови и правни положај његових чланова унапред одређени Уставом. Нико не постоје послаником другаче него ако испуњава услове Уставом предвиђене. То се у осталом најбоље види и на самоме законодавном телу, на самој Народној Скупштини. Својство законодавног органа и она сама црпе из Устава, а не зато што би јој то својство признавао закон.

Д-р Данило Ј. Данић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Новчано тржиште у прошлој години.

Главна карактеристика нашег новчаног тржишта у прошлој години јесте иззавредна стабилност валутарне вредности динара која је постигнута захваљујући умешној интервенцији Народне Банке. Просечни курс динара у месецу јануару прошле године био је 9.15 шв. фр. а у децембру 9.12. разлика је дакле само три сантима. Критичних момената било је с прошлећа и у лето 1926 год.; у јуну је забележен најнижи просечни месечни курс од 9.11 шв. фр. Тако је наша привреда, поред толиких тешкоћа са којима се у данашње време она мора да бори, ипак располагала са најважнијим условом за нормалан привредни живот. За обезбеђење стабилности динарског курса у 1927 закључен је зајам у доларима и на тај начин об.зб.ђени технички услови за одржавање наше валуте на данашњем нивоу. На жалост незна се тачно какве су намере Министра Финансија у погледу дефинитивног уређења валутног питања. И ако се може предпостављати да један добар познавалац наших економских прилика не може у овом тренутку мислити на дизање динарског курса ипак је за привреду неопходно важно да се отклони и свака сумња да данас наша валутна политика може кренути тим путем. Штета која је произашла из досадашњег снаж.ња динара охладнела је и најватреније присталице дизања динарског курса. Ми већ и са овако ниским ценама нисмо у стању да издржимо туђу конкуренцију на светском тржишту а шта би тек било када би се курс динара попео. Због тога би било врло корисно ако би са надлежног места дошла категоричка изјава да јачање динара данас није циљ наше валутне политике. Мора се сем тога проучити и изградити база за нашу новчану реформу и у првоме реду донети одлука на ком ће се нивоу извршити дефинитивна стабилизација динара. Без сумње најмање би потреса било ако би се динар стабилизовао на данашњем своме

нивоу коме се увелико адаптирао цео наш привредни организам. Али је могућно да — приликом проучавања овога питања превагну и друге консидарације, можда би се могло приступити поступном јачању динара, — у дугим и постепеним етапама. Поред свих добрих страна неодољне стабилизације има и снажење валуте своје користи. Оно је истина скопчано са великим жртвама и потресима у привредном животу, оно ремети привредне и правне односе међу појединцима фаворизирајући повериоце на рачун дужника, али оно повећава куповну снагу народне привреде као целине према иностранству. Целокупна количина новца која се уједном датом тренутку налази у оптицају добија аутоматски већу куповну снагу према производима страних држава и на тај начин народна привреда може јефтине доћи до страних производа. Ово је нарочито повољно када једна земља мора у једном кратком времену набавити у иностранству велике количине производног капитала. Дизање националне валуте олакшава у овоме случају исплату набавки и отплату зајмова. Али овај резултат праћен је губитком на другој страни јер ће народна привреда морати проћи кроз дужу или краћу кризу док се не адаптира новим приликама. Колика ће бити ова криза и да ли ће њ не штетне последице бити знатније од повољних околности о којима смо мало час говорили, не може се сигурно у напред израчунати. Ово у првом реду зависи од економске структуре саме земље. Али у сваком случају не може се правац валутне политике, под претпоставком да једна земља у опште има једну овакву политику, одредити без солидног проучавања и познавања економских прилика. Стога би овоме питању било потребно посветити много више пажње него што се то данас чини. Ништа неможе оштетити једну привреду као лутање и недоследности у валутној политици; она мора бити јасна и солидно базирана на познавању потреба и стања народне привреде и мора се консеквентно и енергично спроводити.

При посматрању валутног питања несме се изгубити из вида да стабилност домаће валуте не обезбеђује земљи услове за нормалан привредни живот ако и валуте држава са којима она има развијене трговачке односе нису исто тако стабилне. Наша привреда имала је у прошлој години стабилне валутарне курсеве према најважнијим трговачким државама. Али су зато курсеве варирали а са њима и тенденције обостраних трговачких размена, према Италији, која у нашој спољној трговини заузима прво место, затим, од важнијих земаља, још и према Француској, Белгији и Пољској. У другој половини 1926 г. ове последње три земље постигле су стабилизацију своје валуте. Што се тиче Италије она је уједноме тренутку одлучно започела да спроводи политику снажења лире, али пред првим последицама овакве политике, расположење се, како изгледа, окренуло у корист стабилизације вероватно на данашњем нивоу. Исто тако је

и Француска пред првим знацима кризе зауставила пењање франка на данашњем нивоу на коме ће по свој прилици трудити да га одржи.

На супрот овој стабилности спољне вредности динара, видимо знатну промену његове вредности у унутрашњости земље. Према индексним бројевима које објављује Привредни Преглед куповна снага динара повећала се у току прошле године за 150%. Тако је куповна снага динара у 1925 и 1926. порасла укупно за 250%. Ово повећање није било подједнако према свима врстама производа. Највише је појефтинило воће и његове прерађевине па затим колонијални производи. Цене пољопривредних производа, биле су у току прошле године стабилне. Цене стоке и сточних производа одржавају се на нешто вишем нивоу. Пада у очи велики диспарат између цена земљорадничких и индустријских производа. У току целе године цене индустријских производа биле су просечно за 140% више од цена земљорадничких производа. Ово поређење чињено је на основу цена на велико. Међутим за земљорадника је диференција између цена које добија за своје производе и цена које плаћа за производе које купује у ствари много већа. Због тога што се повећавање куповне снаге динара није десило паралелно у погледу свих врста производа највише дакле трпи земљорадник. Падање цена само по себи утиче врло неповољно на привредну радност али су његове последице мање штетне када се ово дешава истовремено код свих важнијих група производа. У том се случају равнотежа доста брзо повраћа. У ствари се само изврши једна номинална промена цена која и поред извесних својих незгодних последица ипак у суштини, у привреду не уноси много промена јер свако продаје своје производе јефтиније али исто тако и купује јефтиније све што му је потребно. Права је несрећа међутим када се као што је то код нас случај, једна група ц. на падне знатно више од осталих цена. У овом случају може доћи у питање и добро функционисање и напредовање наше земљорадничке производње и стога треба поздравити намеру Министра Финансија да се извесни, за земљорадњу важни индустријски производи, ослободе плаћања царине.

Што се тиче снабдевања привреде новцем и кредитом можемо рећи да се у новцу у главном није осећала оскудица, али није био исти случај и са кредитом. Народна Банка дала је у прошлој години 239,1 милиона ломбардног и 1241,9 милиона есконтног кредита. Целокупни њен новчанични оптицај износио је у јануару 5,783,301.160 дин. а у децембру 5,84,843,250 д. Најмањи је оптицај новчаница био у месецу јуну, он је износио 5.421,911.270 д. Кад поредимо ово стање са цифрама из ранијих година видимо да се укупна количина новца смањује. Ово је једна околност која заслужује да јој се посвети највећа пажња. Изгледа нам, да се губи из вида да се оптицај новца мора подесити потребама привреде.

Да се са повећањем броја становништва, обима производње и привредних трансакција, мора повећавати и величина новчане циркулације. Ми међутим видимо да се води сасвим супротна политика и да се поред повећања производње и становништва оптицај сужава, да се дакле спроводи политика дефлације. Енергичан став који Народна Банка заузима према свакој новој инфлацији за сваку је похвалу. Али се не може одобрити кад она иде у другу крајност и у место да волумен свога новчаничког оптицаја подеси према промењеним потребама народне привреде, она исти смањује. Оваква је политика већ доста крива за тешко стање у коме се налази наша привреда и не можемо разумети да се по сваку цену иде тим путем, који може бити фаталан. Не сме се заборавити да свако емитовање папирног новца не значи инфлацију. Инфлација је само оно стварање новца које не иде паралелно са ритмом производње, које дакле премаша привредне потребе. То је на пример случај када се новац емитује за подмирење државних издатака. Оваква новчана политика, ако се настави, стално ће вршити притисак на цене, чије ће падање уносити застој у привредни живот. Прво што ће се морати да уради да би Народна Банка потпуно одговарала својем задатку јесте да се њеном новчаничком оптицају да што већа еластичност, тако да он у свако доба одговара потребама привреде. У прошлој години оскудица у новцу, и поред сужавања новчане циркулације, није се толико осетила због тога што су цене производима пале и самим је тим постигнуто извесно фактично повећање количине новца. Али се никако несме дозволити да се такво стање протегне у недоглед.

У прошлој години је наша привреда у погледу кредита била у нешто бољој ситуацији него што је била предпрошле године. Дато је више кредита и под повољнијим условима, али су ипак банке биле врло обазриве приликом кредитирања. Трговина је прошла најбоље, јер она ради највише са краткорочним кредитом. Индустрија, услед велике оскудице дугорочног кредита, била је у знатно тежем положају, док је у земљорадњи стање у овом погледу очајно. Недобијајући кредита од Народне Банке, нити од солидних банака, земљорадник је изложен на милост и немилост ситним паланачким банкама и зеленашима. На овај начин наша најглавнија грана производње је готово потпуно остала без кредита, без кога се данас не може замислити рационалан привредни рад. Кад се има на уму да кључ наше привредне будућности лежи у подизању и интензификацији наше земљорадничке производње, мора се жаљити што се са решењем питања земљорадничког кредита толико одуговлачи. Занатлије су у прошлој години могли добити нешто кредита код Народне Банке; — са оснивањем Занатлијске Банке њихов се положај данас знатно побољшао.

И ове године Народна Банка је одржавала своју каматну стопу на истој висини. (6% за есконт а 8% за ломбард.) На жалост, док готово свуда каматна стопа емисионе банке детерми-

нише висину каматне стопе осталих кредитних установа, код нас стално постоји велика разлика између ове две стопе. Тако је у Београду код већих завода наплаћивано од 15%—18% а код мањих завода још и више. У Загребу је каматна стопа била за 1—2% нижа. У унутрашњости су мале локалне банке наплаћивале и знатно већи интерес. У главном, као што се види, био је кредит у прошлој години врло скуп и ако нешто јефтинији него ранијих година. Само док је ранијих година каматна стопа била висока због велике тражње кредита и могућности да се и са врло скупим кредитом обављају добри послови, данас се ситуација променила. Величина зараде која се данас може постићи не допушта привреднику да плаћа висок интерес као ранијих година. Он је дакле принуђен да своју тражњу кредита умањи. С друге стране се улози код банака стално увећавају, тако да се може рећи да данас већ постоје предуслови да се камата смањи. Што је она ипак у прошлој години остала на тако високом нивоу треба објаснити већим ризицом са којим су данас скопчани послови, тако да се банке морају са већим интересом да обезбеђују од евентуалних губитака. Међутим са нормализирањем наших привредних прилика отпадне и овај разлог и мислимо да нисмо далеко од знатног спуштања данашње каматне стопе, која је главна сметња развитку наше привреде.

Наша привреда ни у прошлој години није успела да се користи јефтиним кредитом који се може добити у иностранству. Нарочито нису закључивани дугорочни зајмови који су неопходни за нашу индустрију и велике радове без којих не може бити правог напредовања наше народне привреде. Али има изгледа да ће у овој години доћи до закључења већих зајмова у иностранству и да ће се приступити извршавању најважнијих радова. Сем користи коју ће наша привреда имати од ових радова још ће и велике суме, које ће приликом њиховог извршења отићи у народ, допринети да се данашња привредна депресија ублажи.

Што се тиче формирања нашег националног капитала, о томе за прошлу годину још нема поузданих података: Почевши од 1920 године обим уштеђевина растао је за око једну милијарду годишње. Изгле да даје у прошлој години ово повећавање улога веће него ранијих година. Једна околност која отежава образовање нашег националног капитала јесте несигурност улога који се поверавају банкама на чување. И у прошлој години пропало је неколико великих банака код којих је било неколико стотина милиона улога. Да се услед оваквих случајева не би довело у питање и само образовање нашег националног капитала, преко је потребно да се законодавним путем пружи улагачима потребна заштита и пропишу казне за несавесно руковање улозима.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

I. Наименовање чланова Санитетског Савета при Министарству Народног Здравља.

Својим решењем З Бр. 59.256 од 29 децембра 1926, објављеним у 11—III броју Службених Новина од 17 јануара 1927 године, Министар Народног Здравља поставио је нове чланове Санитетског Савета. Противу овога постављења, Српско Лекарско Друштво уложило је јаван протест, из разлога што је оно извршено без претходнога кандидовања од стране лекарских друштава и што је за чланове Санитетског Савета постављено и неколико чиновника Министарства Народног Здравља. На овај протест поменуто министарство објавило је преко јавности једну изјаву у којој износи разлоге у корист правилности и законитости начина на који је извршено наименовање чланова Санитетског Савета. Поставило се, дакле, питање како у ствари треба поступити при овоме наименовању.

По Закону о уређењу санитарске струке и чувању народног здравља од 1881 године, чланове Санитетског Савета кандидује Српско Лекарско Друштво, а поставља краљ указом на три године. Дошао је затим Закон о устројству санитарског савета од 25 новембра 1921 године, који не говори ништа изречно ни о поменутоме праву кандидовању, ни о самоме начину наименовања уопште. И сад, једна страна позива се у корист свога гледишта на први закон, а друга страна опет на други закон. Ко је у праву?

Закон о устројству санитарског савета, истина, не прописује изречно начин на који се имају именовати чланови поменутог савета, али ипак не прелази ћутке преко овога питања. У својем чл. 6, он одређено каже, да се питања... „о кандидовању и наименовању чланова Санитетског Савета... регулишу Законом о чувању народног здравља.“ Могуће је сад замислити двоје: Закон о чувању народног здравља на који се помишља овде, то је онај закон који је већ постојао у тренутку кад је донет закон о устројству санитарског савета или, напротив, то је онај закон који ће тек у будућности постати. Сматрамо, да је једино прво тачно; напротив Министарство Народног Здравља сматра, да је тачно ово друго. Оно, у својој изјави, каже: „Наравно, законодавац је овде мислио на нови закон, који ће бити донет за целу краљевину, а никако није мислио на стари закон“. Само, заборавило се шта ће бити за време, док се не донесе тај нови закон. Јер кад би ово гледиште било тачно, онда се наименовању чланова Санитетског Савета не би могло приступити све док тај нови закон не би био донет, пошто би тек он имао прописати начин на који би се ово наименовање имало извршити. Већ ова последица, узета сама за себе, осуђује гледиште које до ње доводи. Уосталом, у корист горњега

тврђења Министарства Народног Здравља не може се навести никакав разлог. Оно, пре свега, нема ослоња у самој редакцији наведене одредбе из чл. 6 Закона о устројству санитетског савета. Затим, чисто логички расуђујући, ако законодавац питање наименовања чланова Санитетског Савета није регулисао у закону о његовом устројству, то може бити једино стога што је то питање већ регулисано законским прописима. Јер немогуће је претпоставити да би он, стварајући један закон, начинио његову примену зависном од одредаба једног другог закона, за који се није знало кад ће бити донет, сем кад би то изречно казао, што овде није случај. Ово у толико пре, што је од првобитнога доношења ове одредбе у Уредби од 21 јула 1919 прошло две године, а тај други закон није био донет. Најзад, Стенографске белешке Законодавног Одбора са седнице од 18 октобра 1921 (стр. 171—173) јасно показују, да се при озакоњењу Уредбе о устројству Санитетског Савета од 21 јула 1919, која је затим постала Закон о устројству Санитетског Савета од 25 новембра 1921 године, сматрало да је питање о наименовању чланова савета већ било регулисано законским прописима, не да ће се тек имати регулисати. Ту су баш стручни представници Министарства Народног Здравља указивали на то, да се наименовање чланова санитетског савета врши на један специјалан начин, да њих не поставља сам министар нити икаква друга власт, већ да их кандидују лекарска друштва, а у циљу да се струка заштити од политичких утицаја. Чак се истичало, да сама процедура кандидовања, због срећених односа међу лекарима, не може довести ни до каквих незгода.

Међутим, и ако Министарство Народног Здравља сматра, да се питање кандидовања и наименовања чланова Санитетског Савета има регулисати тек новим Законом о чувању народног здравља, оно у исти мах тврди да се већ данас, и пре доношења поменутога закона, томз наименовању може приступити. Јер, каже оно у својој изјави, према чл. 6 Закона о устројству Министарства Народног Здравља, министар је надлежан да прописује састав Санитетског Савета и, према томе, има право да по своме нахођењу именује његове чланове. Ово позивање на поменути текст није оправдано. У ствари, кад би оно било оправдано, и кад би Министар Народног Здравља заиста био надлежан да прописује састав санитетског савета, онда би изишло, да цео одељак Б. Закона о устројству санитетског савета од 25 новембра 1921 године, који о саставу овога савета говори, не важи више. Јер, или је тај састав сада регулисан прописима поменутога закона, и онда за то не може бити надлежан министар, или је напротив министар надлежан, и онда, значи, поменути законски прописи не важе више. Једно или друго, не никако обоје заједно.

Тврдећи да постоји надлежност министра у погледу састава

Санитетског Савета, Министарство Народног Здравља долази у сукоб и са Касационим Судом, чију једну одлуку узима иначе као најважнији разлог у корист свога гледишта. Јер док у тој својој одлуци Касациони Суд признаје само онај Санитетски Савет, чији састав одговара прописима закона о његовом устројству, дотле Министарство сматра да доношење ових прописа спада у надлежност министра, одакле би изишло да министар може питање састава савета регулисати сасвим друкчије, него што је учинио поменути закон. Али, остављајући ово на страну, одлука Касационог Суда о којој је овде реч, не може уопште послужити Министарству као разлог, да је наименовање чланова Санитетског Савета извршено правилно из простог разлога, што у целој тој одлуци нема ни речи о начину наименовања. Место тога, Касациони Суд просто признаје у њој, не стари савет од 7 чланова, него само савет састављен на основу Закона од 25 новембра 1921 године, који се, каже он, „има поштовати и извршивати онако како он по духу и по слову гласи“. А његов дух и његово слово траже (чл. 6), да се чланови савета именују онако како то прописује Закон о чувању народног здравља, не Закон о устројству Министарства Народног Здравља, да је овај закон то наименовање и био регулисао. Јер треба одвојити питање о саставу савета од питања наименовања његових чланова, као што чини и сам Закон о устројству Санитетског Савета, који о овоме питању говори ван свога одељка о саставу и подели савета. И онда се лако долази до правилнога закључка, да чланове Санитетског Савета, чији је састав и склоп одређен законом о његовом устројству, треба именовати на основу чл. 6 тога истог закона, не на основу чл. 6 Закона о устројству Министарства Народног Здравља, што значи на начин који прописује Закон о чувању народног здравља, начин који се имао у виду и кад је 1921 озакоњавана Уредба о устројству Санитетског Савета, чију примену сада као закона захтева Касациони Суд. Уосталом, чудно је што Министарство Народног Здравља отклања у овоме случају примену Закона о чувању народног здравља од 1881 (иако за то има ослоњца у чл. 6 Закона о устројству санитетског савета од 1921), кад већ иначе оно само тај закон примењује, дајући на основу њега право праксе лекарима у целој земљи, и прописујући на основу њега правилнике са важношћу на целој територији краљевине.

Из свега изложеног излази, да је наименовање чланова Санитетског Савета извршено неправилно и противно закону. Пре свега, они се не могу поставити без претходног кандидовања од стране лекарског друштва. Затим, они се не постављају министарским решењем, него краљевим указом, и то на три године, не на неодређено време. Најзад, ниједан чиновник Министарства Народног Здравља не може ући у Санитетски Савет као члан, па чак ни у случају, кад би то предлагало

лекарско друштво. Супротно овим условима које потавља закон, чланове Санитетскога Савета, међу њима и неке своје чиновнике, поставио је сам министар, без претходнога кандидовања, просто својим решењем, не одређујући чак ни докле то наименовање има трајати, што значи да их он може смењивати и замењивати како хоће. Због свега тога, ово је наименовање неправилно и незаконито.

II. Један случај расподеле мандата код обласних избора.

Код обласних избора у изборним јединицама у којима се бирају два или више обласних посланика, подела мандата врши се овако. Најпре се утврђује, које ће све кандидатске листе учествовати у овој подели, затим, колико ће која од ових листа, које учествују у подели, добити мандата. Прво се постиже на тај начин, што се укупан број гласова подели укупним бројем посланика које треба изабрати. И онда, листе које немају ни две трећине овако добивеног количника не учествују у подели мандата. Између осталих листа, које овај услов испуњују, мандати се деле по Д' Онтовој систему (Члан 44 Закона о обласној и средској самоуправи).

Приликом последњих избора, у неким изборним јединицама десио се случај, да је само једна кандидатска листа својим бројем гласова достигла две трећине општег изборног количника, али не и цео тај количник. Појавила се тада сумња, како треба извршити поделу мандата између кандидатских листа, на име да ли све мандате треба придати оној листи која је достигла две трећине количника, или напротив, да ли у подели мандата треба да учествују све листе без разлике. Од ова два решења, друго је тачно. Истина, горњи члан закона прописује, да се при расподели мандата не узимају у обзир листе, које немају ни две трећине изборног количника, али примену овога правила тај исти члан везује за услов, да бар једна листа има цео количник: „у случају да ниједна листа нема цео количник, каже он, онда са свима листама обрачун се врши“ по Д. Онтовој систему. Према томе, у овој конкретном случају, мандате треба расподелити међу свима листама по поменутој систему, а не придати их све само оној једној листи, која је достигла две трећине гласова. Исто решење важи и за случај, кад ниједна листа није достигла, не само цео количник, него ни две трећине количника.

Д-р Михаило Илић.

СУДСКА ХРОНИКА

Да ли се тестаменат, кад не испуњава у свему услове прописане за писмени тестаменат, може, у даном случају, узети као пуноважан усмени тестаменат, ако су испуњене све законске погодбе, које се траже за овакав усмени тестаменат?

Тужитељице су представиле, да је пок. Јован умро 21-III-1916 год. без порода, оставивши за собом удову Милојку и њих као деца његове рођене сестре Босе. На протоколу код неспорног судије удова Милојка поднела је тестаменат, тражећи да се по њему она огласи за једину наследницу пок. Јована. Првостепени је суд пресудио: да тестаменат пок. Јована није усмени тестаменат и да нема никакве законске вредности и као такав неважећи, и то са ових разлога:

„Поднетим тестаментом пок. Јована протоколом саслушања тужене Милојке код судије неспорних дела утврђено је да је тужена Милојка судији неспорних дела пријавила писмени тестамент пок. Јована и тражила да се по њему за наследницу огласи. Из тога написаног тестамена види се да је исти по жељи тестатора Јована написао В. Бисерчић, да је тестатору прочитан у присуству потписатих сведока, да је исти писмени — олографски, начињен у форми коју је наш грађ. закон признавао за пуноважну пре измена у грађ. зак. од 1911 год; затим испитани сведоци: Тихомир, Светозар, Хранислав, као и сведок В. Бисерчић утврдили су да је пок. Јован заиста наредио да му се напише онакав тестаменат какав је Милојка поднела, и да је тај тестаменат написао по вољи Јовановој В. Бисерчић. Према овоме овај тестаменат нема форму усменог тестамена, нити испуњава услове из § 447 грађ. зак., па због тога и нема никакве важности. Суд је ценио приговоре тужене стране: да се означени тестаменат има сматрати као усмен не само зато што је пред сведоцима исказан у времену окупације Србије, већ и стога што су сведоци Тихомир и Светозар пред судом и под заклетвом утврдили да је пок. Јован своју последњу вољу исказао усмено, и да је поднети тестаменат пок. Јована само забелешка коју је сам по својој иницијативи написао В. Бисерчић, ради доцнијег сећања, а не по жељи пок. Јована, па је напача да су ови приговори неумесни, са ових разлога: Питање о наслеђу имовине расправља се или по закону или по жељи сопственика те имовине — § 394 грађ. зак. Она лица која желе да сама за живота регулишу питање о наслеђу морају то учинити у форми коју закон прописује — § 428 грађ. зак. По прописима § 424 — 447 грађ. зак. тестирати се може: писмено и усмено, у оба случаја у законој форми. Тестирање је лично право. Нико се не може натерати да себи одреди наследника, али кад то већ учини, онда то мора бити онако како је законом наређено. Кад већ тестатор изабере једну законску форму тестамена, онда су наследници дужни да се са њом задовоље јер је то лично право тестаторово као што је његово лично право и одређивање наследника. Наследници не могу мењати жељу тестаторову ни у форми ни у садржини § 33 и § 394 гр.зак. Према овоме, кад је већ утврђено да је пок. Јован *хтео* писмени тестаменат, кад је такав и начињен по жељи његовој, онда се тврђење тужене стране да се такав тестаменат има сматрати као усмен, противи не само утврђеном стању ствари, већ и законским прописима напред изложеним. Тестаменат пок. Јована онакав какав је поднет од стране тужене Милојке, није написан иницијативом тестаменталних сведока, па да се има сматрати као обична забелешка ради доцнијег сећања, већ је

написан по жељи тастаторовој, што се види из самог текста тестамена, а то су утврдили и тестаментални сведоци, утврдила је то и тужена Милојка, тим фактом што је тако написан тестамент поднела судији неспорних дела на обзнану. Тужена Милојка, као одређени наследник по тестаменту пок. Јована, нема право да последњу вољу пок. Јована као тастатора ма у чему мења и подешава према својим интересима без обзира на то што поднети тестамент нема вредности писменог тестамена и што она по њему не може бити наследник имовине Јованове. То што је пок. Јован своју последњу вољу изјавио пред сведоцима без обзира на време у коме је такву изјаву дао, није такође доказ о његовом усменом тестирању, као што тврди тужена страна. Битно је за важност тестамена, поред осталог, и то: *у којој је форми тастатор хтео себи наследника да одреди*. Пок. Јован је позвао сведоке, као што је утврђено, не да им у свом последњем часу, у часу велике опасности и немогућности да писмено изјави своју последњу вољу само да им усмено каже ко ће његову имовину наследити после његове смрти, већ је позвао председника опшгине, кмета и деловођу, дакле све писмене људе, и у моменту који није представљен последње час у његовом животу тражио да му они, као писмени људи напишу тестамент. То што ту форму писменог тестамена какву је хтео пок. Јован наш грађански закон не признаје, не може користити тестаменталним наследницима, јер незнање закона много не извињава нити погрешно тумачење значи неке користе — § 14 грађ.зак. — Није тачно тврђење тужене стране да су сведоци: Тихомир и Светозар утврдили да је поднети тестамент пок. Јована написан по иницијативи тестаменталних сведока, а не по жељи пок. Јована и да је према томе то само забелешка тестаменталних сведока. Пре свега ти сведоци као и остали тврдили су категорички пред судијом неспорних дела да их је пок. Јован позвао као представнике власти и тражио да му напишу баш тај тестамент који је тужена Милојка поднела судији на обзнану, па је по жељи пок. Јована такав тестамент и написао В. Бисерчић. Пред судом је само сведок Тихомир тврдио да је пријављени тестамент пок. Јована забелешка сведока и написана од стране сведока Владимира Бисерчића по његовој иницијативи, а не по жељи пок. Јована, а сведок Светозар изјавио је да се не сећа да ли је пок. Јован наредио да му се напише тестамент - те је он написан по иницијативи сведока Владимира. Али суд не поклања веру сведоку Тихомиру — § 213 и 214 гр.п. с тога што је он променом свога исказа по истом предмету без оправданих разлога довео свој исказ у сумњу, јер је на испиту код судије неспор. дела Крушев.прв.суда категорички тврдио, да је пријављени тестамент пок. Јована написан по жељи пок. Јована, док код овог суда тврди сасвим противно овоме да је тај тестамент написао сведок Владимир ради доцнијег сећања и као забелешку сведока. Сем тога казивање овог сведока не слаже се са казивањем осталих сведока чије сведочење нису доведене ничим у сумњу, као ни са садржином пријављеног тестамена за коју је и сведок Тихомир пред судом и под заклетвом утврдио да је идентична са изјавом пок. Јована, коју је и он потписао са осталим сведоцима. Тужена Милојка одговорна је тужилачкој страни за таксу и трошкове...”

Апелациони суд преиначио је ову пресуду прв.суда и пресудио: да је спорни тестамент пок. Јована *усмени тестамент*, да као такав има законску вредност, и да се према томе тужиља Станимирка, Стана, и наследнице пок. Стане удове пок. Јована Ђурђија и Роса од свога тражења: да суд пресуди да спорни тестамент пок. Јована нема законске вредности, - одбију као од разлога неумесног и недовољног... Разлози за овакву своју одлуку Апелационог Суда били су ови:

„Целокупним извиђањем овога спора утврђено је : 1) да је спорни тестамент направљен за време непријатељске окупације, те се тестатор у погледу изјаве своје последње воље није могао користити одредбом § 440 или 432 грађ. зак.; 2) да је тестатор Јован за време непријатељске окупације умро; 3) да је тестатор Јован био неписмен и 4) да је он своју последњу вољу исказао усмено пред четири сведока, од којих двојица и то: Тихомир и Светозар, који иначе имају сва својства предвиђена у § 447 грађ. зак. на протоколу саслушања Бр. 4715 од 16-11-1921., пред судом и под заклетвом потврдили да је тестатор пок Јован својом последњом вољом, усмено пред њима исказао, све своје имање оставио у наслеђе својој жени Милојки. Из свих ових чињеница несумњиво и јасно излази да је спорни тестамент пок. Јована *усмен* јер је у целисти начињен под околностима и условима предвиђеним у § 447 гр.зак. то пак што је сведок Владимир усмено изјавио последњу вољу тестатора пок Јована ставио написмено, не може значити да је и сам тестамент писмен, као што је то првостеп. суд погрешно узео, јер не достаје један од битних услова за постојање таквог тестамена — да је тестатор у писменом акту своју последњу вољу исказао - 429 гр. зак., већ се има узети да су сведоци усмено изјавили последњу вољу тестатора примили к знању и по том је ставили написмено само ради тога, да би се доцније, када по ослобођењу Србије и по повратку и успостављању наших власти буду пред судом под заклетвом поновили и потврдили садржину пред њима усмено изјављене последње воље тестаторове, - могли на исту потсетити и на тај начин својим несумњивим исказима допринети томе, да се последња воља пок. Јована изврши онако како ју је исказао. Према свему изложеном Апелац. Суд налази да је спорни тестамент пок. Јована *усмени* тестамент, и да се, према томе, тужилачка страна има одбити од свога тужбеног тражења као неумесног и недоказаног, стим, да је туженој страни одговорна за парничне трошкове Београд. Апелац. Суд ценио је и навод тужилачке стране: да је спорни тестамент чак и у случају да се сматра као усмен, престао да вреди услед тога што је тужена Милојка пропустила да у року од три месеца рачунајући од дана демобилизације, као дана минуле опасности, пријави суду спорни тестамент и да именује сведоке пред којима је исказан ради његовог испита, - па је нашао да је и тај навод тужилачке стране неуместан, јер се рок од три месеца, предвиђен у §447 г.з., не односи на обавезу пријаве усменог тестамена суду и испита сведока пред којима је исказан, *већ се односи на самог тестатора* који је своју последњу вољу исказао усмено и за време трајања које од опасности предвиђеног у § 447 гр.з. и који је обавезан да најдаље у року од три месеца по минулој опасности, коју је преживео, своју последњу вољу саобрази законским прописима који важе за редовне тестаменте, јер по истеку тога рока његов усмени тестамент престаје да важи; док је међутим, тестатор усменог тестамена умро за време трајућег рата и још за време непријатељске окупације...”

Но Касациони суд примедбама свога II одељења од 1. септембра 1926 г. Бр.6679 поништио је ову пресуду Апелационог Суда, са ових разлога:

„На закључку текста спорног тестамена, после одредбе о наименовању наследника, налази се пасус: *„овај тестамент последња је моја воља и реч о распореду мога имања и од речи до речи прочитан ми је од сведока и писца овог тестамена Владимира Бисерчића. Као неписмен човек умолно сам га те ми је овај смртни тестамент написао г. Владимир Бисерчић.“* Тако исто и у погледу тестаменталних сведока каже се између осталог и то: „да је овај тестамент *прочитан од речи до речи* од сведока писара општинског Владимира Бисерчића, у присуству

свију нас доле потписаних и да је даваоц Јован при чистој свести и правом разуму *по прочитању овог тестаментa у свему за свој признао...*“ Најзад, и сам сведок и писац спорног тестаментa Владимир Бисерчић на своме саслушању код првостеп.суда изјавио је под заклетвом: да је спорни тестамент лично својом руком *написао по молби и захтеву самог тестаментатора пок. Јована* и да, према томе, спорни тестамент није прављен као обична забелешка, већ као тестамент пок. Јована. Из свих ових чињеница излази несумњиво то: да је пок Јован изабрао форму *писменог тестаментa* за изјаву своје последње воље, *јер је као неписмен човек замолио да му се тестамент напише, па је тако написани тестамент, тек по његовом прочитању, признао као своју последњу вољу.* Према томе погрешно је резонување Апелац.Суда да је спорни тестамент пок. Јована усмен и да као такав има законске вредности, јер се из напред изложеног види да последња воља пок. Јована није предходно изјављена усмено пред сведоцима, нити да се та воља има сазнати тек из изјава које ће тестаментални сведоци доцније дати пред судом у смислу § 447 гр.з. Напротив, изложено стање ствари води закључку: да о последњој вољи може бити говора тек од момента када је, по прочитању писмена које ту вољу садржи, призната од стране пок. Јована, и да, према томе, за сазнање те његове воље може служити једино ово писмено, а никако изјаве сведока на спорном тестаменту, који се не могу ни сматрати као сведоци у смислу § 447 гр.з. већ само као сведоци пред којима је, у смислу § 435 у вези § 433 гр.з., спорни тестамент написао. - Али, како је ова форма писменог тестаментa из § 435 гр.з. у в. § 433 гр.з., коју је тeстатор Јован изабрао као форму за изјаву своје последње воље, укинута законом о изменама и допунама наређења Главе X Грађ.Законика, од 24 маја 1921 г., - *то онда спорни тестамент, као писмени тестамент, нема законске вредности и Апелациони суд је дужан да тужбено тражење расправи с обзиром на стање ствари изложене у овим примедбама, и да спорни тестамент огласи за неважећи.*“

Апелациони Суд није усвојио ове примедбе, већ је дао следеће противразлоге:

„Кад се из акта овога суда види: да је пок Јован умро марта 1916 г., за време непријатељске окупације, и да је пред своју смрт, *као неписмен човек*, призвао сведоке да им своју последњу вољу искаже и то: Тихомира, Светозара, Владимира и Радоша и пред њима усмено свој тестамент изјавио, а да је свој тестамент пред њима заиста усмено изјавио, потврдили су испитани под заклетвом сведоци Тихомир, Светозар и који имају сва својства предвиђена у § 447 гр.з., на протоколу првост.суда, и да је овакав тестамент прављен у време и приликама предвиђеним у § 447 гр.з., онда Беогр. Апелац. Суд налази да је спорни тестамент *усмени тестамент*. То своје гледиште Апелац. Суд поткрепује тиме: Пок. Јован, будући при чистој свести, позвао је сведоке да им своју последњу вољу искаже, *јер због прилика у оном времену није могао на други, законити начин да искаже своју последњу вољу.* Том приликом је писмени сведок Владимир општински писар ту усмено изјављену вољу забележио да би им у време остварења последње воље тeстаторове служила као потсетник; а да би тeстатор као неписмен човек био сигуран шта је овај написао, сведок му је ту забелешку прочитао и потом дао осталој тројци сведока те су ту забелешку потписали. Ово је утврђено исказима под заклетвом сведока Тихомира и Светозара на протоколу код Крушев. првостеп.суда Бр.4715 и који су изјавили: *да су чули да је пок Јован означио своју удову као свога универзалног наследника.* Према томе пок. Јован није оставио писмени тестамент, како Касац.Суд сматра описану забелешку сведока Владимира, већ

једино и искључиво усмени тестамент, који је испунио све услове предвиђене у § 447 грађ. зкк“.

Општа Седница Касационог Суда одлуком својом од 1 октобра 1926 год. Бр. 8254 усвојила је ове противвразлоге Апелационог суда, а одбацила напред наведене примедбе свога оделења, па прелазећи на главну ствар, оснажила је поменућу пресуду Апелационог суда, и тиме окончала овај интересантни спор.

Д-р Јанићије Јовановић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Alfred Verdross: Die Verfassung der Voelkerrechtsgemeinschaft. (Wien und Berlin; Verlag Julius Springer, 1926. S. X.+228. Reichsmark 15.)

Професор Фердрос наставио је овом књигом рад, започет год. 1923. монографијом „Die Einheit des rechtlichen Weltbildes“, којој је у овом „Архиву“ (бр. 2., књиге X. год. 1925.) посветио проф. Спекторски леп приказ.

Фердрос сматра као „устав међународне заједнице“ хармонични поредак норми, које излазе из заједничког темеља међународног обичајног права. Том поретку одговара међународна заједница, којој су подређене државе као делови међународног поретка. На тај начин покушава Фердрос изградити монистичку правну конструкцију, која обухвата међународно и државно право у једном систему.

У првим параграфима бави се Фердрос с неким проблемима опште правне науке, н. пр. позивитности правног поретка, коју правилно схвата као постепено испуњење норми *фактичним* правним актима. Даље испитује проблем везе и јерархије правних заједница. Њихова веза је могућа само под видиком надређене више заједнице. У том се показује закон, који вреди у погледу могућности веза духовних заједница уопште и којег је већ средњевековна филозофија (која се много пута данас неправедно презире) јасно упознала изреком: „*Conjunctio hominum cum Deo est conjunctio hominum inter sese*“.

Виша заједница, која обухвата државе, као и још неке заједнице, које су подређене држави, јесте међународно-правна заједница, а право које њоме влада, јесте међународно право. То право може се тек онда сматрати као једно, као систем, ако се може доказати, да постоји темељна норма, од које зависе посредно или непосредно све друге норме тог права. Тек на подлози такве више јединствене норме могу се замислити правни односи међу државама. Да државе, макако биле различите, чине јединство, у 17. веку је изразио познати католички теолог и филозоф *S u a r e z* овим речима: „*Humanum genus quantumvis in varios populos et regna divisum, semper habet a l i q u a m u n i t a t e m non solum specificam, sed etiam p o l i t i c a m et moralem*“.

Могућност контрадикција у јединственом систему, које обухвата међународно и државно право, објашњује аутор правилно тиме, да иста норма може у једном правцу важити, а у другом не.

Поредак међународног права расчлањује се на норме разних ступњева, које могу припадати већ и државном праву; већи део међународног права извршује се заиста актима државних органа. Тако су државе у једној сфери своје делатности извршни органи међународног права, дочим у другим сферама делују по своме слободном нахођењу. Аутор расправља интересантно и о изворима међународног права, наиме о међународном уговорном и о међународном обичајном праву, о општим правним начелима, јудикатури и науци, те о међусобном одношају ових извора. Темељито је образложио такође и комплицирано и важно питање о правним празнинама.

Обично треба, да државе саме изврше међународноправне норме, али има и случајева, да међународна заједница поставља у ту сврху своје властите органе. У том смислу треба схватити значај некојих интернационалних комисија, н. пр. комисије за управу Сарског басена, Европске Дунавске комисије, и других. Начин решења међународних спорова је аутор образложио према најновијем стању. У питању државних веза остаје насупрот Келсен-у код разлике између државноправних и међународноправних веза, употребљујући своју посебну аргументацију. У танчинама је испитан проблем признања правних аката таквих влада, које још нису официјелно признате, у колико се ти акти тичу само унутрашњих правних односа, а не међународних. Исто тако је испитан положај међународних субјеката, који нису државе, наиме Апостолске Столице, побуњеника, и, у изузетним случајевима, и појединаца.

Трећи део књиге бави се међународним надлежностима (компетенцама). У том делу расправљено је о компликованом појму државног територија и свему што њему припада (прибр жне воде итд.), о мору те даље и о најмодернијој појави међународне компетенције, која стоји у вези са територијом, то су мандати Лиге Народа.

Сви споменути и још други проблеми обрађени су у духу модерне нормативне теорије инаугурисане од Н а n s-а К e l s e n-а. Фердрос при томе никако не пушта из вида реалност, што се види већ из обила претресаног позитивног материјала и навођених практичних случајева. Нормативна теорија, примењена од V e r d r o s s-а мудро у умереношћу, показује се као подесна и исправна и на пољу међународно-правне науке.

У лепом стилу написану књигу Фердросову треба убројати међу најинтересантнија дела модерне науке о међународном праву.

Д-р Леонид Питамиц,
проф. Унив. у Љубљани.

Б Е Л Е Ш К Е

Dr. Ernst Swoboda, Das allgemeine Gesetzbuch im Lichte der Lehren Kants, Graz 1926, стр. 1—318.

У овом опсежном делу писац, професор универзитета и судија апелационог суда у Грапу, истражује филозофску подлогу аустријског грађанског права, дејство и утицај њен у појединостима и значај ове филозофске подлоге на правно развиће Средње Европе. *Први део* овога значајнога дела садржи историјски развитак природнога права, његово ново формирање, које је Кант извршио, и примену Кантовог учења на аустријски грађански законик. У *другом делу* писац говори о појединим идејама водилама, на којима је изграђен аустријски грађански законик: а) Основно начело *правичности*, о коме је творац законика, Zeiller, у почетку рада комисије за састављање законика, рекао да се унутрашња ваљаност грађанскога законодавства састоји у правичности, означајући је као узвишени циљ коме је све друго као средство потчињено. Тој узвишеној правичности служи и пропис § 1310 аустр. грађ. зак. (који, на жалост, није ушао у наш грађ. законик) по коме, ако душевно болесни или деца кога оштете, судија може до судити накнаду штете с обзиром на имовину оштећеника и штетника. Правичност захтева и заштиту поштенога *саобраћаја*, који тражи да савестан прибављач ствари од несопственика стиче својину — §§ 367 аустр., 221. нашег грађ. зак., као и установу одржаја, јер, по мишљењу Кантовог, ко не врши фактичку власт на једној ствари има се с правом сматрати као онај који (као држалац) и не постоји и не може се жалити на повреду, ако други узме државину ствари. На идеји правичности почива и пропис да услед куповине ствари престаје закупни однос на тој ствари. б) *Једнакост пред законом* је друга идеја водила законика, а која се огледа: у изједначењу странаца са домородцима (§ 33. грађ. зак.); правна лица имају, по правилу, исти положај као и физичка (§ 26); разлика у религији нема никаква утицаја на приватна права (§ 39); племство није у приватном праву повлашћено; оба пола, начелно, законик изједначаје у приватном праву. Начело једнакости захтева и то да се под нарочи-

ту заштиту закона ставе лица, која сама природа није изједначила са другим особама: малолетници душевно болесни, одсутни и др. Због тога је начела и владалац у приватном праву изједначен са грађанима. Ванбрачној деци поправљен је положај према француском законнику и ако нису изједначена са брачном. Уговорачима дато је право код теретних уговора да због оштећења преко половине траже раскинуће уговора. в) *Основно право слободе* трећа је идеја водила водила грађ. законика. На супрот стварима, одређеним да буду средство за задовољење људских потреба, стоје личности, особе, т. ј. људи као разумна бића. Човек не може човека употребљавати само као средство ради свога циља те зато и не може имати права на њему нити му може слободу ограничавати својим неограниченим радњама. Човек као разумно биће има урођена права, која се самим разумом познају (§ 16). Ропство и подложништво (везаност за земљу) законик не признаје, такође ни грађанску смрт, коју познаје француски Code civil (art. 25 — губитак свега имања и прелазак на наследнике као и код природне смрти, губитак права стицати имовину наслеђивањем губитак способности бити тотор, сведок, заступник пред судом, закључити брак и наставити брачни живот). Очинска власт престаје с пунолетством детета. Право самоодбране допуштено је (§ 18). Експропријација је допуштена ради општег добра само уз сразмерну накнаду (§ 365). У погледу избора форме за предузимача правних послова законик оставља пуну слободу. У брачном праву законик гарантује слободу у закључивању брака тако да и малолетник може тражити помоћ суда, ако отац безразложно не даје одобрење (§§ 52, 53). У брачном имовинском праву законик је усвојио систем одвојености добара супруга. г) Законик се одликује овим *особинама*: потпуношћу, редом, једноставношћу, т. ј. регулисањем само оних правних установа, које долазе у грађанско право, у супротности на пр. са француским закоником, који уређује и питање доказивања, које долази у судски поступак; сагласношћу или хармонијом, која постоји онда, када прописи законика стоје у сагласности како међу собом тако и са целим

системом законодавства и управе, јасношћу, тако да је законик, по жељи његовог творца, имао да буде разумљив не само правницима, него и сваком образованом грађанину, и с тога се и послужи јасним и простим начином изражавања; прикладношћу са односима и приликама државе, за коју је израђен; краткоћом. У даљем разлагању писац износи систематско узајамно деловање историјског и природно-правног начина посматрања, побијајући разлоге противника природнога права и истичући да је *цљ* права основа права, да је задатак правника служити потребама живота и да, због тога, примена и тумачење закона не сме стајати у супротности са циљем закона. Изложено је како су систематске особине законика употребљене у примени његових одредаба код забрањене игре, задржавања животиње у залози због причињене штете, код карактерисања уговора о кирији и закупу. Једна велика глава посвећена је обавезама које називамо *obligationes ex variis causarum figuris*, а нарочито се писац опширно позабавио интересантним правним институтима неправедног обогаћења, пословодства без налога и *versio in rem* (употреба једне ствари на корист другог). Најзад у завршној глави излаже се потискивање природнога права и његове последице за развиће правне науке и правосућа у Аустрији. —

Несумњиво је да је ова књига велики добитак за правну науку. Из ње можемо видети како је један генијални законодавац, као што је био аустријски правник Zeiller, успео да грађански законик направи законодавним делом првога реда, способним не само да више од сто година (од 1811) задовољава потребе једне велике државе, него да, са извесним изменама, буде усвојен и у државама, које су на развалинама и од развалина старе аустријске монархије постале. За србијанске правнике има пак ово дело нарочитога значаја због тесне везе нашега законика с аустријским. Ко га може читати научиће много из њега.

Д-р Д. Аранђеловић.

Милорад Зебић, *О валоризацији са текстот закона од 7. VIII. 1926. год.* — Цена Дин. 30. — Београд 1927 год.

Г. Милорад Зебић, инспектор Мин. Трговине и Индустрије, који је недавно објавио збирку „закона и рас-

писа о акционарским друштвима“, издао је сада и књигу „о валоризацији“.

Дајући у уводноме делу књиге појам валоризације уопште и упознавајући читаоце са њеним различним врстама, писац у овој књизи даје и кратак, али прегледан коментар „Закону о валоризовању биланчне вредности инвестиција код друштава, обавезаних на јавно полагање рачуна“, од 7. VIII. 1926 год.

У овоме краткоме коментару г. Зебић излаже суштину валоризовања по закону од 7. Августа и каже, да се „користи од валоризовања дају у главном свести на ово: а) биланси друштава ће постати тачнији и истинитији, а с тим у вези државни терет ће се правилније распоређивати, б) уплаћена главница показује се у тачнијим и већим цифрама, а с тим ће порастати и кредити предузећа у земљи и на страни; што ће повољно утицати на опште кредитне прилике и производњу; в) многи ће акционари после дугог ишчекивања жељених дивиденди добити бесплатно извештај број акција, чија вредност истина неће бити као она старих акција, али ће охрабрити већ разочаране акционаре на свима странама, те ће се донекле дух штедње и воља за улагањем појачати; г) а држава ће за жртву поднесу ослобођењем пореза и таксе добити своју накнаду на тај начин, што ће друштва, с увећаном основном главницом, морати, да би одржала приближно исту дивиденду, показивати већу добит, па ће отуда и пореза бити знатнија“.

Ипак органи, који ће по закону и правилику за његово извршење радити и одлучивати, морају водити рачуна о свима чињеницама, важним за правилну примену закона, јер иначе од несмотрене примене може бити и штетних последица.

Сада, када је питање валоризације на дневном реду, књига г. Зебића долази у добри час и може послужити као ваљан и користан прилог нашој и иначе скромној економско-финансијској литератури, и као таква може се најтоплије препоручити како стручњацима, тако и широкој публици.

Николај Д. Пахоруков.

Награђени темати. — О Св. Сави ове год. награђени су ови студенти права: 1) наградом Њ. В. Краља Г. Владислав Брајковић за рад из Црквеног Права „Рукоположење као сметња браку у српској новијој црквено-правној књижевности, са критичком оценом појединих гледишта“; 2) наградом Г. Луке Ђеловића Г. Урош М. Станковић за темат из Црквеног Права; 3) наградом Г. Луке Ђеловића Г. Тодор М. Тодоровић за рад из Трговачког Права „Слободна трговина и њена ограничења у праву“; и 4) наградом Кола свршених правника из год. 1897 Г. Тихомир Васиљевић за рад из Грађанског Права „Постанак Грађанског Законика Краљевине Србије и еволуција кроз које је тај Законик пролазио до данашњег дана“.

Исправке. — Из чланка Г. д-ра Ђорђа Тасића „Је ли општина државна функција и има ли она право на вршење те функције или је то функција“ кривицом самог писца испао је овај важан став:

„Овако расправљање питања, међутим, претпоставља да имамо у виду појам самоуправе, дат у чл. 96, којим се заснива самоуправа и који је имао у виду г. Марковић. У истини у Уставу има и других чланова (чл. 95, 99, 101)

који одређују ближе обим самоуправе и искључују могућности напред предвиђене, не мењајући његов релативан карактер, што ћемо и докázати у једном засебном чланку“.

*

У чланку Г. Живојина М. Пауновића „Поштанска, телеграфска и телефонска тајна“ (број 1., књига XXXI „Архива“) поткрале су се неке грешке, које овим исправљамо. На стр. 27, 7 ред одоздо стоји „са већим“, а треба *на највећим*; на стр. 28, 10 ред одоздо стоји „По другим речима“, а треба „По другима“; на стр. 30, 9 ред одоздо стоји „све“ а треба *овд*; на стр. 31, 10 ред одоздо стоји „поднео“ а треба *подвео*; на ист. стр., 23 ред одоздо после „или“ додати: *задржано, отворено или*, а после „испоручено“ додати: *непримаоцу*. *Или јасније прописивао је општи поштански правилник*; на стр. 32, 7 ред одоздо стоји „пословне“ а треба *писмовне*, а место „правниче“ треба *правних*; на стр. 32, 12 ред одоздо, стоји „долазној о“, а треба *долазној и*; на стр. 35, 8 ред одоздо стоји „пословне“, а треба *писмовне*; на стр. 39, 10 ред одоздо, после „разуме се“ додати: у.

Молимо читаоце да ове штампарске грешке исправе.

НОВЕ КЊИГЕ

J. Péritch, Les travaux d'unification du Droit civil en Yougoslavie, spécialement l'unification du Droit des communautés de familles ou „Zadrugas“. Conférence faite sous les auspices de l'Institut belge de Droit comparé le 18 mai 1926. à l'Institut des Hautes Etudes de Belgique (Bruxelles). (Bruxelles, 1926, p. 32. Extrait de la „Revue de l'Institut belge de Droit comparé“.)

J. Peritsch, Die Ehescheidung nach Serbischen Recht. (Berlin, 1927, S. 33. Sonderdruck aus „Ostrecht“ [3. Jahrgang, Heft 1.] Verlag Carl Heymanns.)

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Университета

ДОДАТАК АРХИВА

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

— СЛУЖБЕНИ ДЕО —

ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДНИЦЕ КАСАЦИОНОГ СУДА.

(Објављује Министарство Правде)

КО НАСЛЕЂУЈЕ У ЗАДРУГАМА.
(Начелна одлука.)

Господин Министар Правде актом својим од 30. пр. м. бр. 77309 представио је Касационом Суду: да му је Лознички Првостепени Суд доставио следеће:

У примени § 528. грађ. зак. код Апелационог и Касационог Суда у последње време постоје неједнаке одлуке о томе: кад удова у задрузи наслеђује женско дете, као и о томе: кад у задрузи остану свега два задругара по § 528. грађ. зак. или најближи крвни сродник по прописима наслеђа у инокосном стању на пример:

1) Кад су два брата у задрузи, па један умре настаје питање о наслеђу умрлог брата: да ли ће се расправити по прописима о наслеђу у задрузи или по пропису о наслеђу у инокосном стању, или

2) Петар и Јанко су рођена браћа и задругари. Јанко је оставио по смрти сина Момчила и кћер Зорку. После смрти Момчила за његово наслеђе се јави стриц му Петар и сестра му Зорка.

У конкретним случајевима на пр.:

По маси Косте и Гвоздена, из Страже, Апелациони Суд стоји на гледишту да удова у задрузи не може наследити своју кћер, већ њу наслеђује задруга, (в. Решење Апелационог Суда од 8. новембра 1925. г. Бр. 5672-25.); а по маси Ранисава, Тодора и Милана Васића, из Баства, стоји на супротном гледишту — удови признаје право наслеђа своје кћери у задрузи — оснажујући решење неспор. дела судије (в. решење Апелационог Суда од 15. новембра 1925. год. Бр. 5958-25.).

По маси Радована Радоичића, из Радаља, Апелациони Суд поништио је решење неспор. дела судије којим признаје право наслеђа умрлог задругара преживелом задругару по § 528. грађ. зак., наводећи да се, кад задруга остане на два члана, смрћу једног задругара задруга гаси и питање наслеђа умрлог задругара има се расправити по прописима у инокосном стању, а по маси напред наведеног Васића оснажава истоветан случај где се преживелом задругару признаје право наслеђа, на заоставштину умрлог задругара не признајући ово право сестри умрлог задругара.

Из напред наведених случајева види се да Апелациони Суд неједнако тумачи § 528. грађ. зак. и поменуто законодавно решење, јер док по маси Косте и Гвоздена Јанковића удови не признаје право наслеђа кћери умрлог у задрузи, дотле по маси браће Васића то јој право признаје.

Затим, по маси Рад. Радоичића, кад задруга остане на два члана, па један од њих умре, преживелом задругару не признаје право наслеђа на заоставштину умрлог задругара, пошто је задруга смрћу овог угашена и наслеђе има се расправити не по пропису § 528. грађ. зак. већ по пропису у инокосном стању, док по маси браће Васића, где је исти случај преживелом задругару признаје то право а његову сестру одбија.

По дугогодишњој пракси Касационог Суда у оба изнета случаја Касациони Суд је стајао на гледишту, да се питање о наслеђу има расправити по прописима наслеђивања у задрузи а Апелациони Суд у својим одлукама стоји на гледишту да је смрћу Момчиловом покренута задруга и да се питање о наслеђу има расправити по прописима о наслеђивању у инокосном стању, наводећи да су за задругу по § § 57. и 507. потребна најмање два члана.

Са овом праксом слаже се и г. Живојин Перић, професор.

По мишљењу г. Живојина Перића, проф. права на универзитету, питање о наслеђу расправља се по личним односима који су владали између дефунктуса и наследника до и у моменту смрти његове, и да се према тим личним односима питање о наслеђу има расправити. И када од два задружна брата умре један, онда ће се његово наслеђе расправити по прописима § 528. грађ. зак. који говори о наслеђу у задрузи, јер кад би се узело да се смрћу једног брата гаси задруга као лични однос, онда би, по мишљењу г. Перића, из оваквог резонувања дошла и нелогична солуција: да је умрли брат смрћу својом престао бити брат своме задругару, у животу заосталом брату.

На тај начин стриц после смрти престао би бити отац свога сина и тако би се негирао и сроднички однос као основа и базис на коме је изведено наследно право.

Осим овога постоје и неједнаке одлуке у тумачењу законодав. решења од 28. јула 1849. год. в. број 1147. уз § 528. грађ. зак., по коме мати своје дете у задрузи и смеси не може ни у ком случају наследити. Док међутим судови противно овом наређењу доносе одлуке да удова не може своје мушко дете у задрузи наследити а да своје женско дете може наследити, јер женско дете нема способности по § § 57. и 507. грађ. зак. за формирање задруге“.

Пошто су ови случајеви у судској пракси врло чести, то је, ради доношења једнообразних одлука од стране свих првостепенних судова као и ради ауторитета самих нижих судова, г. Министар Правде молио да Касациони Суд овај пропис § 528. грађ. зак. протумачи и објасни својом Начелном Одлуком.

Касациони Суд у својој Општој Седници, а на основу тач. 1. § 16. Зак. о свом устројству, проучио је истакнута питања и односне законске прописе па је нашао:

Питања која је Господину Министру Правде поставио Лознички Првостепени Суд, и уз која је изнео и конкретне примере, своде се на два главна питања:

1. Кад задругу чине свега два задругара, па један од њих умре, ко њега наслеђује: да ли преживели задругар, по § 528. грађ. зак., или најближи крвни сродник ван задруге, по прописима о наслеђивању у инокосном стању? и

2. Кад мати може своје дете умрло у задрузи наследити?

Јер пример под Бр. 2, кад по смрти Јанковој, који је умро у задрузи са братом Петром, остане његов син Момчило и кћи Зорка, представља опет случај под бр. 1, случај кад су у задрузи остала свега два лица, јер је на место умрлог задругара Јанка дошао његов син Момчило.

I.

У одговору на прво питање, треба напоменути да је задруга, према §§ 57. и 507. грађ. зак., заједница имања и живота више лица, сродних по природи или усвојењу, и да свака задруга претпоставља најмање два лица. Кад стоје погодбе из §§ 57. и 507. грађ. зак., онда се за једну заједницу, била она са два или више лица, каже да је задруга.

Није познато да се, било у теорији било у пракси, појављивало гледиште да задруга треба да има бар три члана, да дакле, задруге не може бити, ако би у њој била само два члана. Практика је, нарочито, увек истицала да задруга постоји и онда ако би у њој било свега два члана, само се колебала у одговорима у колико ће заосталом члану, после смрти другог члана, признати од оних права која се за наследнике јављају по смрти једнога задругара.

Кад стоји, дакле, као утврђено то да једну задругу могу образovati и најмање два лица, онда се и на такву задругу, као и на ону коју чине три или више лица, имају у потпуности примењивати све одредбе из главе петнаесте грађ. зак., које говоре о наследним правима и одношајима у задрузи. Кад, дакле, задруга правно постоји, онда је за примену наређења главе петнаесте грађ. зак. равнодушно то да ли су задругу образовала само два лица или више њих.

Та глава обухвата нарочито одредбе о условима под којима постаје задруга, о прибављању имања од стране чланова задруге кад су у њој или ван ње, о располагању задружним добрима, деоби задружне имовине и искључивању задругара из задруге, о задужењу, смрти задругара, полагају малолетне деце њихове, о праву децјем и њиховом васпитању, полагају удова, матера и кћери, и најзад, о наслеђу задружне имовине. Обухвата, дакле, привредни, економски и финансијски живот једне

Задруге, и регулише породичне и наследне одношаје у њој. за све приватно-правне одношаје једне такве заједнице, коју разликује од ортаклука и смесништва, закон везује и нарочито правна дејства, и према тим задружним одношајима одређује и нарочите правне последице.

Те се последице јављају за живота чланова задруге или по њиховој смрти, а дотичу се права и дужности чланова задруге. Сва се та законска наређења, дакле, примењују на једну задругу, било да је она образована од два било од више лица. Јер кад се узме да задругу могу образовати и два члана, логично је да се и она мора стварати, развијати и да мора престајати по законским наређењима која се на задруге уопште односе.

Једно од таквих наређења је и § 528. грађ. зак. Он прописује да је у наслеђу једног умрлог члана задруге увек пречи његов заостали сродник из задруге од сваког сродника изван задруге. Пропис § 528., и као изузетак од прописа редовног наслеђивања из главе девете грађ. законика, не дира у права редовног наслеђивања кад се тиче чланова задруге и права наслеђивања које би они један према другом имали. Он представља изузетак од редовног наслеђивања само у појављеним питањима која би, за своју корист, истицала лица изван задруге према имовини умрлог члана из задруге. И то се законско наређење из § 528. примењује на сваку задругу, било да њу састављају два, било више лица.

Приликом примене § 528. на случајеве наслеђа у задрузи, јавља се и противно мишљење, које се састоји у томе, што се тврди да се на задруге које чине само два члана не примењује § 528., већ да се његова примена односи на задруге са три или више чланова. Разлог за такво тврђење то мишљење налази у факту што смрћу једног члана престаје задруга, те закључује да се стога појављено питање наслеђа има да расправи по прописима главе девете, која говори о редовном наслеђивању, дакле наслеђивању ван задруге. То мишљење, и ако признаје да је задруга постајала, сужава смисао § 528. грађ. закона.

Такво мишљење не може опстати. Редуцирати смисао тога законског прописа кад је у питању наслеђивање у задругама само од два члана, и узимати да се он односи само на задруге образоване од три или више задругара, дакле на задруге које, по смрти једног лица, могу продужити своју егзистенцију и даље, значило би у §-у 528. грађ. зак., као изузетку од правила за редовно наслеђивање, тражити нешто што он не садржи. То наређење, по образовању задруга, није међу њима, због броја чланова, правило никакве разлике, те се према томе та разлика у њему не може ни наћи. Такво тумачење не налази потврде ни у једној околности, а глава петнаеста, која говори о наследним правима и одношајима у задрузи, не даје уопште ниједну одредбу која би ишла у прилог таквог тумачења. То би, уосталом, био чудноват случај у коме би чланови задруге имали

само дужности за живота а никаква права после смрти кога задругара. Једно од таквих права, међутим, јесте и наследно право.

Исто тако као и деобом, задруга престаје и смрћу једнога или више чланова задруге. У оба случаја, у будуће не може бити задруге. Али ако у таквим случајевима није у стању да настави живот, она може да изврши ликвидацију, коју отвара питање о деоби и наслеђу умрлих чланова. Исто онако као што у случају деобе сваки задругар долази до свога дела, тако и у случају смрти кога задругара сваки задругар наслеђем добија своје право. Као и свака друга установа, и задруга дакле има свога краја. Смрт задругара, једног или више, ра-
стурта задругу.

Прописујући правило о наслеђивању у задрузи, закон је у § 528. мислио на такав крај задруге. Он зато није ни означио да ће у случају смрти кога члана задруге овога задруга наследити, већ само навео да сродство у задрузи при наслеђу има првенство над сродством изван задруге. Закон је на тај начин изрекао да ће онај један члан задруге који остане наследити онога који је умро, искључујући ближег сродника који је изван задруге. Услов, дакле, да задруга и даље постоји, закон и не тражи.

Прописујући одредбе о задрузи, закон је нарочито обележио какве промене наступају за време живота њених чланова и после смрти њихове. Према томе, примена тих наређења врши се како за живота њихова тако и после смрти. За питање о наслеђивању у задрузи и примену § 528. грађ. зак. равнодушно је да ли ће задруга после смрти кога члана и даље постојати или не. Ако се за будући њен живот може и даље везивати примена тих наређења, за случај престанка задруге та се примена не може одбијати, јер је задруга постојала. Задругар наслеђује што је било задруге, и што је та задруга била и у тренутку смрти умрлог задругара. Кад је задругар умро у задрузи, онда је испуњено оно што треба за стицање права наслеђа другог преживелог задругара. Није, према томе, овде главна ствар то што сад нема задруге, већ то што је било задруге. Не наслеђује један задругар другог што је члан задруге после његове смрти, него зато што је у задрузи с њим био пре и у тренутку његове смрти.

Један споредан разлог који присталице поменутог мишљења наводе, састоји се у тврђењу да је § 528. грађ. зак. зато да сачува задруге од распадања, јер се у удруженој радној снази задругара огледа економски напредак народа, и да се тиме кад се заосталом члану задруге преда целокупно задружно имање не помаже задруга, јер ње више нема, него фаворизира једини члан из задруге, и чини неправда ближим сродницима ван задруге. Ни тај разлог није, такође основан. Ту нема у ствари фаворизирања, већ само тачне примене § 528. грађ. зак.

Што се тиче неправде, она се, ако се узме да је има, за ближе сроднике изван задруге појављује и онда кад су ти сродници лишени наслеђа и у задрузи које је, по смрти једног задругара, оставила још два или више њих, те свој живот продужила и даље.

Из свега овога види се да задругари у задрузи један другог наслеђују и искључују сваког ван задруге, без обзира на то да ли задруга, после смрти кога задругара, постоји и даље или не.

У случају дакле цитираном под 1. кад су два брата у задрузи па један умре, наслеђе ће се распорити по прописима о наслеђу у задрузи, а не по прописима о наслеђу у унокосном стању.

У случају под 2, кад су Петар и Јанко били у задрузи, па Јанко умро и оставио сина Момчила и кћер Зорку, после смрти Момчилове, који је био у задрузи са својим стрицем Петром, Момчилов део имања неће наследити његова сестра Зорка, и ако је ближи сродник, него стриц Петар, као задругар.

II.

Што се тиче питања: кад мати може своје дете умрло у задрузи наследити, потребно је одмах рећи, да кад се у грађ. закону, у Височајшем решењу од 28. јула 1849., ВБр. 1147., код § 523., постављало правило: „да удовица којој у задрузи дете умре не може део овога у истој задрузи ни у ком случају наследити“, само се мислило на њено мушко дете, које је, са осталим члановима, образовало једну задругу. То наређење Височ. решења одговара оном доцнијем пропису грађ. законика, §-у 528., по коме сродство у задрузи при наслеђивању има првенство над сродством изван задруге. По томе пропису, умрло мушко дете, зато што је члан једне задруге, наслеђује задруга, а не какав ближи сродник ван задруге, те је, и без изречене напомене у Височ. решењу, да мати не може своје умрло дете у задрузи наследити, било јасно да она то право наслеђа није имала ни по § 528. грађ. зак..

Да се пак то Височ. решење односи само на мушко дете, види се из питања на које је ондашње Министарство Правде тражило да му се одговори: „Оће ли мати после смрти сина у задрузи заоставша, ако овај пречег наследника нема, овог део наследити, или ће само као и друге женскиње право уживања до преудаје и смрти имати?“ Одговор који је Савет 1849. године дао Министарству односио се дакле на мушко дете које је у задрузи умрло.

Право матере на наслеђе женског детета несумњиво је. То право не представља, међутим, никакав изузетак од правила у § 523. грађ. зак.; оно је једно редовно право наслеђивања по § 402. грађ. зак..

Питање наслеђа матере везано је за питање: да ли између мушких и женских лица може бити задруге, а увек се претпо-

ставља случај, да је у једној задрузи један члан њен умро и оставио кћер и удову, па је за њим и његова кћер умрла. Ту се тражио одговор: може ли удова умрлог задругара наследити своје женско дете и узети из задруге његов део, кад је то женско дете у задрузи имало свој део, који му је умрли отац, члан задруге, био оставио. Пропис § 529. II. ст. грађ. зак. дао је таквом женском детету право да наследи свог умрлог оца у задрузи, кад он по смрти није оставио мушке деце. Како се, међутим, сваки останак таквог детета у задрузи не може сматрати као бављење једног члана задруге, јер између мушких и женских лица, по §§ 57. и 507., 510., 517., 518. и 520. грађ. зак., уопште не може бити задруге, то онда такво женско дете умрлог члана задруге, може свој део имања, добивен наслеђем од оца, узети у природи или новцу, према изјављеној жељи чланова задруге. Дакле, женском детету признаје се право из § 400. грађ. зак..

Кад, дакле, женско дете не чини задругу, ова га, у случају његове смрти, не може ни наследити по § 528. грађ. зак., већ мати, као најближи сродник по прописима који о редовном наслеђивању говоре.

Само право наслеђа које има кћи према имовини коју је њен отац оставио у задрузи, представља случај редовног наслеђивања, а право матере на то посмртно имање у случају кћерине смрти, такође је редовни начин наслеђивања (из § 402. грађ. зак.), јер мати у овом случају тражи само оно што је било својина њене кћери, а не задруге. Удова умрлог члана задруге, као мати његове кћери, има везе са задругом само у случају кад као наслеђе тражи оно што је њена кћер наследила из задруге као део свог оца, а није одвојила од задружне имовине док је била у животу. То међутим не смета праву њене матере. То право исто је онакво какво је имала и њена кћер: може га добити у природи или у новцу, како се чланови задруге изјасне. У том смислу треба увек тумачити право наслеђа једне удове задругаре на посмртно имање које је он оставио својој кћери.

Према наведеном, *мати може само своје женско дете заостало у задрузи наследити са правом, које је имала њена кћер у тој неподделеној задрузи, а мушко дете, кад је у задрузи, по законском реду ни у ком случају.*

Ова је одлука као начелна обавезна за Општу Седницу и сва одељења Касационог Суда.

Бр. 223. — Из Опште Седнице Касационог Суда, 28. јануара 1926. године, у Београду.

О ДОНОШЕЊУ РЕШЕЊА ПО ЗАБРАНАМА НА ОСНОВУ ПОРАВЊАЊА
КОЈА СУ ЗАКЉУЧЕНА ПО МЕНИЦАМА.
(Начелна одлука)

Господин Министар Правде, актом својим од 30. децембра 1925.г. Бр. 83597, представио је Касационом Суду: да га је првостепени суд за град Београд известио како Касациони Суд до-

носи неједнака решења по предметима, по којима се код помешаног првостеп. суда тражи забрана на основу поравнања, које дужник и поверилац по меницама закључе, вршећи пренов меничних обавеза поравнањем. Тако, док му је II. одељење Касац. Суда поништило решење о забрани донето на основу оваквог поравнања, којим је потражиоца забране првостепени суд био одбио од тражења забране на примање дужниково као од тражења ненадлежном суду поднетог; са разлога: „погрешно је суд што је потражиоца забране одбио од тражења забране на примање дужника као од тражења ненадлежном суду поднетог, јер и ако је поравнање... закључено између Централне Банке и дужника Панте С., донето на подлози меница, њиме су пречишћени односи између парничара и они тако пречишћени постају грађанске природе, пошто је тим поравнањем преновљен дуг Панте С., и он не дугује више Централној Банци по меницама и текућем рачуну, већ по поравнању...“; дотле је III. одељење Касационог Суда стало на сасвим супротно гледиште, и, када је суд, у истоветном случају, био одобрио забрану тражену на основу овако истог поравнања, поменуто одељење Касационог Суда нашло је да такво решење о одобреној забрани не одговара закону са разлога: „кад се из белешке Бр. 1992 приложене акту тражења забране види, да је дуг који повериоци хоће да обезбеде, менични дуг по поравнању које је закључено пред судом између повериоца и дужника и да проистиче из трговачког посла, — онда је првостепени суд у смислу § 49. грађ. пост., требао по званичној дужности решењем одбацивати тужбу поверилаца као ненадлежном суду поднету и упутити их да се са својим тражењем обратe трговачком суду као надлежном по тач. 1. § 16 Зак. о устројству трговач. суда, за расправу овога предм та“.

Износећи ове случајеве неједнаке примене законских прописа, Господин Министар Правде молио је Касациони Суд, да на основу тач. 1. § 16. Зак. о своме устројству, донесе начелну одлуку у својој Општој Седници.

Касациони је Суд у својој Општој Седници од данас, проучио истакнуто питање, па је нашао:

Да је за доношење решења по забранама које се траже на основу поравнања, која су закључена по меницама, надлежан редован првостепени а не трговачки суд.

За ово своје гледиште Касациони суд налази разлога у овоме:

И у оном случају, кад је поравнање донето на подлози менице или меничних потраживања, ипак тим поравнањем потпуно се пречишћују правни односи између парничара, и они, тако пречишћени, губе карактер менично-трговачког правног посла, и сада ти односи постају грађанске природе, тако да менични дужник тада не дугује више по меницама или текућим рачунима, већ он дугује по овом поравнању, које има силу из-

вршне пресуде, на основу кога доношење решења по забранама спада у надлежност, не трговачког суда, већ редовног првостепеног суда.

Осем тога, Касациони Суд налази, да оваквим поравнањем које је донето на подлози менице, није учињен пренос меничних обавеза, како се погрешно наводи у разлозима II-ог Одељења Кас. Суда Бр. 2566.-24. год. већ је тим поравнањем, као што је напред речено, менични дуг само пречишћен и потпуно регулисан између дотадашњег меничног дужника и његовог повериоца.

Ова је одлука, као начелна обавезна за све судове.

28. јануара 1926. год. Бр. 34.

О НАДЛЕЖНОСТИ ГРАЂ. СУДОВА ЗА СУЂЕЊЕ ПО СПОРОВИМА ДЕЛОВОЋА И ОСТАЛИХ ОПШТИНСКИХ СЛУЖБЕНИКА ЗБОГ НЕИЗДАТЕ ИМ ПЛАТЕ.

Услед тога што су поједина Одељења Касационог Суда доносила неједнеке одлуке по споровима општинских деловођа, противу општинских судова, у којима су били на служби, због неиздатих им плата за време окупације, на име: док је једно Одељење Касационог Суда ништило пресуде нижих судова зато што су се упуштали у расправу оваквих спорова, иако н надлежни по свом устројству, кад предмет тих спорова није приватно правне природе већ управно административне; дотле је друго Одељење Касационог Суда стало на сасвим супротно гледиште, налазећи да су за расправу тих судова надлежни редовни грађански судови, — Општа Седница Касационог Суда, на основу тач. 1. § 16. Зак. о своме Устројству, а ради будућег једнообразног управљања по истакнутом питању, доноси своју начелну одлуку:

Да је за разматрање и суђење по споровима деловођа и осталих општинских службеника, противу дотичних Општина због неиздате им плате надлежан редован грађански суд, а не управно административне власти.

Овакву своју одлуку Касациони Суд заснива на овим разлозима :

По чл. 99. Зак. о општинама, органи једне општине деле се на: часнике, у које долазе председник општин. суда, кметови и одборници, и на службенике, као што су: деловође, писари, благајници, лекари, инжињери и друга слична лица.

Часнике сваке општине, према тач. 1. чл. 33. Зак. о општинама, бирају сами грађани на општинским зборовима, тајним гласањем и по кандидатским листама, које сами састављају. Дакле, на одговарајуће положаје и звања часници не долазе путем непосредног уговарања са општином као јавном корпорацијом, већ путем избора и поверења самих грађана, на основу изборног права, дакле права јавно-правног карактера,

и на тај начин постају органи — представници саме власти, па с тога њихов положај како према самој општини, тако и према грађанству носи карактер јавнога права, те и њихова права, која отуда проистичу, регулишу се и расправљају по прописима јавно-правним, а не приватно-правним.

Службеници, пак, не долазе у општину на односна места путем избора и поверења самих грађана, него, према тач. 11. чл. 86, чл. 112, и 113. Зак. о општинама, ступају у општинску службу по јавном конкурсном општинског суда као представника општинске власти, по своме личном опредељењу и својим личним способностима за дотичну службу, а по коначном избору општинског одбора и одобрењу управне надзорне власти. У овом случају, дакле, једна страна нуди своје знање и услуге за извесну награду, а друга их — општина преко свога органа, који по чл. 86. пом. закона — рукује и располаже имовинским правима дотичне општине, — прима под претходно објављеним условима и обавезама, те се на тај начин ствара један правни посао између две слободно уговарајуће стране који у свему представља уговор о најму из §§ 706, 707, 719, у в. § 531, и 534. грађ. зак., према чему и службеничко право на уговорену награду за вршену службу — овде плату, приватно правног је карактера, те се, у случају да се оспори, јавља спор приватно-правне природе који се има расправити по прописима Грађанског Законика и Грађ. Суд. поступка — § 1. грађ. пост., а не по прописима јавноправног карактера, пошто се овде не појављује повреда права каквог јавно-правног карактера и права које проистиче директно из закона, него права које проистиче из једног уговора приватно-правне природе — чл. 102, и 134. Устава и чл. 15. Зак. о Држав. Савету и Управним Судовима — те се такви спорови имају расправити од стране редовних грађанских судова.

Ова је одлука обавезна за Општу Седницу и сва Одељења Касационог Суда.

7. октобра 1926. Бр. 8264.

О ТУМАЧЕЊУ И ПРИМЕНИ ЧЛ. 59. УРЕДБЕ О УБРЗАЊУ РАДА
КОД СУДСКИХ И ИСЛЕДНИХ ВЛАСТИ.

(Начелна одлука.)

Поводом тога што се у Одељењима Касационог Суда појавило неједнако тумачење и примена Члана 59. Уредбе о убрзању рада код судских и иследних власти, на име: док поједина одељења Касационог Суда сматрају да је овај Члан 59. Уредбе, као доцнији изменио како § 482 грађ. зак., тако и Члан 92, одељак пети, правила о поступању у неспорним делима односно израза: „а најдаље за пола године да своја доказатељства Суду предложи“ који је употребљен у § 482 гр. з. и израза: „оставивши јој рока до шест месеци од дана саопштења наредбе завештао-чеве“, који је употребљен у Чл. 92 одељ. 5 неспорних правила,

сматрајући да су ови рокови од 6 месеци престали важити, дотле друга одељења Касационог Суда стоје на супротном гледишту, — Касациони Суд сматрао је за потребно с обзиром на § 16 т. 1. одељ. 2 реченица 2. зак. о своме Устројству и с обзиром на Чл. 63. Уредбе о убрзању рада у вези захтева Господина Министра Правде од 29. Септембра т. г. бр. 63205, да у својој Општој Седници начелно проучи појављено питање и односне законске прописе; па је нашао:

Прописи из § 482 грађ. зак. и члана 92. одељ. пети неспор. правила, измењени су новијим Законом — Уредбом о убрзању рада код судских и иследних власти. Члан 59 ове Уредбе предвиђа само рок од 8 дана од дана саопштења тестаментa у коме се онај који мисли, да му је завешталац последњом наредбом неправду или уштрб против закона учинио, мора изјаснити о тестаменту, одн. против тога тестаментa, јер, у противном, т. ј. без тога изјашњења тестамент остаје пуноважан, што значи: да од природе тога изјашњења зависе и остала судска поступања код Судије за неспорна дела у погледу важности тестаментa.

Овај Чл. 59. Уредбе, чији се текст поклапа у свему својом садржином са § 482 гр. з. не садржи у себи напред цитиран израз: „а најдаље за пола године да своја доказатељства Суду предложи“, — што је јасно да је познији закон хтео да овај рок од 6 месеци уопште изостане из нашег законодавства.

Како се у Чл. 92 одељ. 5 неспор. правила такође помињао исти рок „до шест месеци“, то је логично да је и овај рок имао престати да се примењује, — пошто је у чл. 62 исте Уредбе речено: да сва наређења из закона обухваћених овом Уредбом, а противна овој Уредби, престају важити кад ова Уредба добије обавезну снагу.

Услед тога се појављује питање: у коме року онај који се „има упутити на спор“ има да се на тај спор упутити, пошто је услед овог новог закона одељак пети Чл. 92 неспор. правила остао без рока.

Аналогно § 2 грађ. суд. пост. тај се рок налази у Чл. 92. а неспор. правила у редакцији од 1911 допуњеној 1922 после поменуте Уредбе.

Према томе у Чл. 92 неспор. правила одељ. пети има да се у место рока „до шест месеци“, стави рок „од два месеца по извршности решења судијина“, који се рок налази у Чл. 92. а неспор. правила.

Као последица те измене § 482 грађ. зак. и Чл. 92 одељ. 5. неспор. правила, наступило је ово ново правно стање:

1) Што је тиме укинута онај рок од 6 месеци за подношење доказа, односно тужбе суду, и место тога рока ступио је на снагу рок из Чл. 92. а неспор. правила, чији почетак утврђује Судија за неспор. дела својом одлуком.

2) Што се и тај рок за вођење спора, који Судија за неспор. дела буде одредио по Чл. 92. одељ. 5 неспор. правила, има ра-

чунати од времена извршности решења истог Судије према Чл. 92 а одељ. 2. неспор. правила, којим решењем он упућује слабију страну на вођење парнице због поништаја тестаента.

Ово решење мора следовати зато, да би се у случају појављеног сукоба између наследника, сва спорна питања путем парнице расправила; а која ће страна имати да води ту парницу то се унапред незна, док о томе не буде обавештена решењем неспорног Судије, који ће слабију страну и упутити на вођење парнице с обзиром на Чл. 2. тач: 7. неспор. правила.

3.) Што је у допуњеном Чл. 92 а неспор. правила прећутно речено, да се *таке и сличне парнице воде у означеном року само „по извршности“ тога решења* Судије за неспор. дела којим он упућује слабију страну на парницу, то овај разлог важи и овде: у примени § 482 гр. з. и Чл. 59. Уредбе. Да је ово гледиште Касационог Суда правилно види се и из прописа Чл. 8 и 10 неспор. правила, где се предвиђа да се на сваку одлуку — решење — Судије, за ванпарнична дела незадовољна страна може жалити Касационом, а сада Апелационом суду, и то у оном року и онако како је то прописано у §§ 322. и 323 гр. пост. И, како је због овога неизвесно, када ће то решење неспор. Судије о упућењу на парницу постати извршно, онда је самим тим и онај ранији преклузивни рок од 6 месеци из § 482. гр. зак. стварно био постао беспредметан — § 116 грађ. пост. у вези Чл. 92 а неспор. правила.

Према свему овоме, и у случају питања о року за застарелост подношења тужбе због поништаја саопштеног тестаента има се тај рок ценити само с обзиром на Чл. 59. пом. Уредбе и Чл. 92. а неспор. правила од 1922 г., пошто се претходно извиди: када је то решење Судије за неспор. дела о упућењу на парницу постало извршно, те да би се по томе могло правилно оценити; је ли тужилац у остављеном му року, по извршености решења Судије за неспор. дела, своју тужбу за поништај тестаента поднео или није пошто је претходно већ употребио онај рок из § 482 гр. зак. у вези Чл. 59 Уредбе о убрз. рада.

Разлог за овакво своје гледиште, Општа Седница Касационог Суда налази још и у томе факту, што је поменути Чл. 59 Уредбе доцнији законски пропис и да је у Чл. 62. исте уредбе изречено предвиђено да сви њему противни ранији прописи престају важити; а и из „мотива“ Комисије за израду поменуте уредбе јасно се види намера: да се скраћеним роком, предвиђеним у Чл. 59. Уредбе и роком из Чл. 92. а. неспор. правила од два месеца, једном стане на пут дотадашњим штетним одуговлачењима у судском поступању у погледу оглашавања важности тестаента, и да се за свагда отклоне оне, у пракси тешко изводљиве и неједнако примењиване раније одредбе о томе питању, где није било јасно да ли се тужба подносила по извршности решења Судије аз неспор. дела или и пре извршности и где су рокови при том били

разнолики т. ј. од 8 дана до шест месеци — § 116. гр. п. и § 482. гр. законика.

— На основу свега изложенога и тач. 1. § 16 зак. о Устројству Касационог Суда и Чл. 63 Уредбе о убрзању рада, Општа Седница Касационог Суда, ради једнообразности у примени Закона по овом питању, доноси ову своју начелну одлуку:

„1) Да је рок за извршење незадовољном лицу код Судије за неспорна дела за поништај тестаменга 8 дана од дана саопштења тестаменга; 2) да у случају сукоба права тестаменталних и других наследника, Судија за неспорна дела има слабију страну својим решењем да упуту на парницу коју ова има повести у року од два месеца, а који се рок има рачунати од извршности тога решења; 3) да се рок за застарелост подизања ове тужбе због поништаја тестаменга после учињене изјаве у року од 8 дана по саопштењу код неспорног Судије о незадовољству са тестаментом, има ценити само с обзиром на Чл. 59. поменуте Уредбе и Чл. 92 а Неспор. Правила“.

Ова је одлука као начелна, обавезна како за Општу Седницу и сва Одељења Касационог Суда, тако и за све ниже Судове.

Из опште Седнице Касационог Суда, Бр. 8259, од 7. октобра 1926. год., у Београду.

О РАСПРАВЉАЊУ ИСТАКНУТИХ У ПАРНИЦИ СПОРЕДНИХ ПИТАЊА — О ОДБАЧАЈУ ТУЖБЕ И О ЗАСТОЈУ СА РАСПРАВОМ СПОРА УСЛЕД ОБЕЛОДАЊЕНОГ У ПАРНИЦИ КАКВОГ КРИВИЧНОГ ДЕЛА.

Господин Министар Правде актом својим од 4. ов. м. Бр. 17711, представио је Касационом Суду, да му је пиротски првостепени суд доставио следеће :

1) Да је по спору Јована Игњатовића, противу Танасија Игњатовића због редукције тестаменга, на рочишту тужени Танасије захтевао да се тужба тужиоца Јована одбаци као неуредна по томе, што је тужилац на рочишту, тобож, основ тужбе изменио. По том захтеву суд је донео решење којим је туженога одбио од овога тражења као неумесног, а да се са извиђањем и суђењем истог спора продужи кад решење судско постане извршним. Ово решење прв. суда одобрило је II. Одељење Касационог Суда решењем Бр. 10729. У истом таком случају, а по спору Сотира Ристића, противу Ђорђа Видаковића, због повраћаја имања, кад је тужена страна тражила да се тужба тужиоца одбаци као неуредна, зато што је, тобож, са два основа, — суд је такође решењем својим одбио од тражења тужену страну, као од тражења неумесног. На то решење тужена страна изјавила је жалбу Касационом Суду; но овај, одлуком свога III Одељења Бр. 1046, није хтео да расматра то решење, налазећи да тај случај суд треба наредбом да расправи на самом рочишту, да се тужени на то може жалити уз главну ствар, и да то решење не подлежи разматрању Касационог Суда, јер суд вели, има по § 160. грађ. пост. доносити засебно

решење само онда, ако би нашао да тужба има два основа, и исту као неуредну одбаци; — дакле за два истоветна случаја постоје две различите одлуке Касационог Суда; и

2) Овај суд по спору Аксентија Живковића противу стец. масе Видена Цветковића и Видена Николића, због иставе — исписа имања из стец. масе именованог Видена, донео је своје решење: да се са извињањем означене парнице застане и отпочне кривично извињање противу туженога Видена Цветковића и др., због дела преваре, и кад решење извршним постане да се акта предају иследном судији у рад као надлежном, јер се дело пред судом обелоданило. Ово решење одобрио је Касациони Суд у свом II одељењу одлуком бр. 1144. У истом таквом случају, где је иста тужена страна, а где је само друго лице тужилац, због иставе исписа имања из стец. масе Видена Николића, суд овај је донео исту одлуку. Ну Касациони Суд одлуком свога III одељења Бр. 1045, нашао је да то решење не подлежи разматрању Касац. Суда, јер је, вели суд овај требао наредбом да застане са извињањем спора и да акта преда иследном судији у рад, пошто се тиме не одлаже парница (§ 110 у в. § 100. грађ. пост), „већ се само зауставља извињање, док се извињање појављеног дела не оконча, за које извињање није надлежни суд, који парницу извиња и суди“ — дакле и овде је Касац. Суд за једну исту ствар две разне одлуке донео.

Износећи ово, пиротски првостепени суд, да би знао како ће се у будуће управљати, моли г. Министра Правде да се на основу тач. 1. § 16. Зак. о Устрој. Касац. Суда, изиште начелна одлука Касационог Суда о томе: А) да ли треба по § 96. у в.

303. и тач. 3. § 304. грађ. пост. решењем одбити тужену страну кад на рочишту захтева, или остане при захтеву истакнутом у одговору на тужбу, да се тужба као неуредна одбаци, што по схватању тужене стране има два основа, или што је основ тужбе на рочишту измењен, а суд првостепени сматра да је тај захтев неуместан или, пак у појављеном случају суд треба само на рочишној белешци да констатује, да је тај захтев тужене стране неуместан да одмах продужи даље извињање спора, а да парничним странама не издаје решење о томе, већ да поново тај захтев у пресуди, при расправи главне ствари претходно расправи, како би тужени могао уз главну ствар да изјави незадовољство или жалбу вишем суду, кад на пресуду изјави незадовољство или жалбу, што му тај захтев није уважен, пошто се решење мора претходно донети по § 96. и § 63. грађан. пост. кад се захтев тужене стране о одбачају тужбе од стране суда уважава;

Б) Треба ли Првостеп. Суд по § 174. у в. § 303. и тач. 3. § 304. грађ. пост. да доноси особено решење, и исто парничарима издаје кад неко од њих захтева да се противу другог парничара и његовог саучесника, ако га има по обелодањеном кривичном делу, — отпочне кривично ислеђење, а са распра-

вом спора застане зато што се према нахођењу парничара који је тај захтев истакао, обелодањује кривично дело, од чијег пресуђења зависи сама расправа дотичног грађанског спора, па било да суд сматра да је тај захтев уместан или не; или пак суд треба, ако је тај захтев неуместан, да констатује на рочишној белешци продужи дело извиђања спора, а да ту ствар поново цени уз главну ствар кад суд пресуду изрекне, иако би дотични парничар који је тај захтев истакао, могао да изјави незадовољство или жалбу уз главну ствар, кад на пресуду изјави незадовољство или жалбу што му тај захтев није уважен; или, ако суд нађе да је тај захтев уместан, да наредбом престане са извиђањем спора и акта пошаље иследном судији на даљи рад, а о томе да парничарима не издаје решење? и

В) Ако Касациони Суд нађе да се случајеви под 1) и 2) треба решењем да расправљају, онда да ли се на таква решења могу изјављивати жалбе Касационом Суду од интересованих лица, или не?“

Достављајући предње Г. Министру Правде молио је Касациони Суд да оцени да ли има разлога доношењу начелне одлуке по истакнутом питању, и, ако има, да му своју одлуку достави.

Касациони Суд, сматрајући да има разлога за доношење начелне одлуке, размотрио је истакнуто питање и односне законске прописе, па је нашао:

Да предње случајеве, изложене под А) и В) првостепени суд треба увек — и кад нађе да је захтев парничара уместан; или обратно — да расправља својим решењем, а не „наредбом“, пошто су то споредна питања истакнута у парници, од важности за главну ствар, а по § 303, у в. § 304. грађ. пост., о сваком таквом захтеву парничара, који представља споредно питање од важности за расправу главне ствари, као што је одбачај тужбе или вођење кривичне истраге, има се донети решење, ако то, разуме се, није само прост навод или приговор парничара, *без захтева* да се истакнуто питање претходно реши. Јер, „наредбом“ се по § 303. грађ. пост. управља само *ток* парнице, а међу тим истакнутим тражењем парничара: да се одбаци тужба или да се застане са извиђањем и суђењем спора до расправе обелодањеног кривичног дела, — не само да се управља ток парнице, већ се у овом последњем случају, са током парнице застаје и од исхода кривичне истраге зависи и решење самог грађанског питања; а у првом случају, одбачајем тужбе, и сам се спор свршава, то се у оба случаја *мора* донети формално решење првостеп. суда. Против оваквог решења првостеп. суда, и у једном и у другом случају има места жалби Касационом Суду од стране заинтересованих лица, јер то никојим законским прописом није забрањено, а принцип је, да се на свако решење, у смислу § 322 грађ. пост., може изјавити жалба, осем

где изреком у закону стоји да нема места жалби, као што је то предвиђено у § 131, 136, 447. и др. грађ. пост.

Према свему изложеном, а на основу тач. 1. § 16. Зак. о Устројству Касац. Суда, Општа Седница Касац. Суда доноси начелну одлуку:

1) *Да првостепени суд треба увек особеним решењем да расправља како истакнута споредна питања о одбачају тужбе, тако и она о томе, да се застане са расправом спора услед обелодањеног у парници каквог кривичног дела; и*

2) *да противу оваквих решења првостеп. суда има места жалби на Касациони Суд.*

Ова је одлука обавезна за Општу Седницу и сва Одељења Касационог Суда.

Бр. 8638 од 13. октобра 1926.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVII ДРУГО КОЛО

Март-Април 1927.

КЊИГА XIV (XXXI) Бр. 3-4.

КАЗНЕНОПРАВНА ЗАШТИТА АУТОРСКИХ ПРАВА*)

І. Увод.

§ 1. Проблем казненоправне заштите ауторских права претпоставља, да су ова правна добра већ цивилноправно заштићена. Заиста свака казненоправна заштита треба да пружа само појачања цивилноправне заштите. Ради се дакле о ограничењу обију заштитних сфера за случај, када треба да наступи тек цивилноправна када обе заштите заједно, односно може бити и узастопце. Ауторска су права претежно економске вредности. Треба дакле њима поступати аналогно као са другим економским вредностима т. ј. као са правним добром имовине. Заштита имовине пак је по већини модерних законодавстава уделотворена тек у случају долозних дела. (Једини изузетак садашњег казненог законика преузетог од Аустрије, § 318, који се односи на обесно, па и из нехата почињено оштећење мостова, јазова и подобних, по општи промет врло важних направа, нема упоредног примера у ауторском праву, дакле можемо га збиља изоставити из нашег посматрања.) *Због тога ћемо уопште казати, да је заштита ауторских права казним средствима потребна само онде, где се не ради ни о нехатном делу ни о случајној повреди.*

§ 2. После ових општих примедба прећићемо на релна тла нашег законодавства и претресати питање, каква треба да буде заштита ауторских права по казним законима. Имамо на једној страни у нашој држави два различна закона, и то бивши аустријски закон о ауторском праву за Словенију и Далмацију (од 26. децембра 1891) и бивши угарски за Хрватску

*) Поводом преднацрта, израђеног у Министарству Просвете, г. 1926.

Славонију и Војводину (чл. XVI од 26. априла 1884.) док друге покрајине — Србија, Босна — Херцеговина, Црна Гора — у опште оваквих прописа немају, ако нећемо овамо рачунати рудиментарно наређење чл.17 закона о штампи, које важи само за штампане ствари. На другој страни имамо у исто време шест различних општих делова казених законика. Како треба на очиглед овог шареног стања нашег законодавства уредити нови ауторски закон, па да твори хармонично јединство у погледу на казеноправну заштиту? Два су пута могућа: Прво, може се чекати, док буде нови јединствени казени законик обнародован, а онда би требало, да се оснутац закона о ауторском праву на ново прегледа и прилагоди нарочито његовим нормама у општем делу, јер су баш ове повод најгоре сметње због садашње неједнакости. Но морамо водити рачуна о томе, да ће нови казени законик потребовати *legis vacationem* кроз дуже време. Реформа ауторског права, односно његово увођење тамо, где га до данас нема, изгледа до душе из узрока интернационалног престижа тако хитна, да није умесно чекати до онда, кад ће се све ово извести, нарочито зато не, што наш законодавни апарат не функционише онако, како би требало, а нас сенжерменски и трианонски уговори приморавају да ову ствар ускоро уредимо. Други пут био би, да се састави нацрт закона о ауторском праву на темељу свих оних старих казених законика, који су и сада на снази. Дакако да би тиме било изречено, да остају општа наређења сваког појединог казеног законика једно уз друго и даље на снази. Али нама изгледа, да би такво уређење било већма у складу с општим правним назорима о континуитету права, него кад би била октроисана употреба општег дела једног самог казеног законика за читаву државу гледе деликта против ауторског права. Наиме јасно је, по једној страни, да треба да вреде и за ове деликте исте норме као и за остале имовинске деликте; по другој страни пак постоји неопходна потреба, да се приступи уједначењу највише кричеће међупокрајинске дивргенце општих норма у прелазним наређењима закона о ауторском праву, као н.пр. гледе облика виности, покушаја, застаревања и т.д. Овај пут има шта више још и ту корист, да може свуда водити рачуна одмах и уједно и о будућем јединственом казеном законнику и о његовим више мање познатим новим наређењима нарочитог значења, као што су на пр. мере безбедности, рехабилита-

ција и.т.д.,те на овај начин већ антиципрати у прелазним наређењима, тако да ће у моменту, када ступа овај на снагу, доћи аутоматички на ваљаност и казненоправна заштита према нормама нових општих начела.

§ 3. Сви казненоправни прописи материјалног значаја, а и некоји о казненоправном поступку унети су у преднацрт закона о ауторском праву у једну саму главу, која се бави још и са цивилноправном заштитиом. Систематичког распоређења нема. Ипак се то не осећа као мана, прво, зато што има по прилици мален број прописа једне или друге врсте, и друго зато, што смо — а то важи особито за пречане — на ово већ навикли према досадашњем уређењу ауторског закона. Ми ћемо поступати систематички и најпре расправљати о материјалноправним прописима, доцније о формалноправним. Код материјалноправних разложићемо пре свега повреде ауторских материјалних права у техничком смислу, затим превару поверења опћинства гледе ауторских права, а најпосле озледе ауторских идеалних права. А још после свега тога навешћемо све, шта треба за изједначење општих норма казненог законика, које имамо употребљавати код пре означених деликата.

II. Материјално казнено право.

§ 4. Преднацрт јединственог закона о ауторском праву за нашу државу даје почетком 4.главе дефиницију деликта против ауторских материјалних права, називајући овај деликт повредом *ауторског права*. Овде је казано, да се огрешује повреде ауторског права сваки онај, ко располаже против равно, т.ј. без приволе аутора, његовог правног наследника или другојачијег ауторскоправног титулара овлашћењем за то право, које твори у духу тога закона суштину ауторских права. Овој општој дефиницији додаје преднацрт (§ 54) још ово, да повредилац одговара према прописима казненог и грађанског закона и према нарочитим прописима овог закона, т.ј. закона о ауторском праву. Овде видимо, да преднацрт меша у исти мах, а без потребе казненоправне и цивилноправне норме, а и иначе је нејасан. Пре свега, није правилно, што употребљава после израза „казненоправним наређењима“, а пре израза, „нарочитим наређењима овог закона“ везник „и“, јер треба да вреде гледе казненоправних прописа очигледно тек прописи општег дела, гледе специјалних деликата овог закона дапаче тек прописи

ауторског права. Можемо си наине замислити, да се почиње деликат према нарочитом делу казненог права у идеалној конкуренцији са деликтом према ауторском праву. Н.пр. књижар или старинар истрга први лист 4. накладе неког рада, који је већ био изашао у 5. наклади, за то, да продаје преостале екземпларе као 5. накладу. Овде се очигледно очитује чињеничко стање преваре, а и ауторско је право повређено н.пр. ако је 5. наклада промењена и скупоченија. Обзиром на наше већ означене законодавне прилике, морао би гласити овај став овако: да се огреши, ако није дело према прописима нарочитог дела казненог законика, строже кажњиво, повреду ауторског права и одговара за ово дело по нарочитим прописима тога (scil. ауторског) закона, а код тога морају се употребљавати општи прописи казненог законика. Додатак о одговорности по цивилном закону уопште је сувишан, а није ни правилан, јер ће се прописи цивилноправне садржине налазити и у закону о ауторском праву.

У случају § 55 преднацрт квалификује такву повреду ауторских материјалних права, и то као преступ, али само онда, ако су била ауторска права повређена „намерице“. Овај изражај о облику виности (кривње) изазива критику. Лој типе која оговара бернској конвенцији према својој садржини, каже на односном месту „sciemment“, у оргиналном аустријском ауторском закону стоји „wissentlich“, у словеначком преводу „ведома“. Биће свакако потребно, да захтевамо и код нас, да се израз „намерице“ замени са изразом „зналице“ (т.ј. са знањем). Ако бисмо допустили израз „намерице“, онда бисмо тиме сузили круг заштитних дела у знатној мери, те не бисмо задовољили ни минималним захтевима бернске конвенције. Разлика између „намерице“ и „зналице“ почињеним делом је у овом, што чини „намерице“ онај, који ради у тој намери, да постигне некоју од закона забрањену сврху. „Зналице“ пак чини, ко ради упркос томе, што зна, т.ј. што је свестан, да су дане ове чињеничке околности, које оснивају кажњивост његовог дела. Овде је погођен пре свега и онај, који ради са „dolus eventualis“, а онемогућени су такође починитељу свакојаки изговори, да му нису законити прописи познати. Догматичка разлика међу „намерице“ и „зналице“ је у теорији доста објашњена тако, да по нашем мишљењу нема потребе, уносити је у текст ауторског закона. Ако би когод нама пребацивао, да тражимо са свим

нови облик кривње, коју досада наши закони казненоправног садржаја нису познавали, онда морамо такве прекоре да одбијемо утврђујући: прво, да то није истинито, јер имамо н.пр. у Словенији и Далмацији већ и данас у неким законима казненоправних прописа с обликом виности „зналице“, друго, да и преднацрт сам такође преузима у обим свог § 58 појам облика виности „са знањем“, што је исто.

Сад настаје питање, зашто је наш преднацрт пропустио, да наведе међу чињеничким стањима деликте ове врсте и „зналице“ почињено одплатну растурање производа овог захвата или повреде, што у Словенији а и у Далмацији, још важи као претуп. Изгледа, да се је преднацрт спотакнуо управо о појам „зналице“ и да је стао на стајалиште, да је ово ипак само неки други облик првог деликта. У истини ово није само други облик виности, већ нека подврста деликтичног чињеничког стања. Свакако је потребно, да се и ова подврста унесе у текст закона о ауторском праву већ тога ради, што различити наши казнени закони третирају облике удеоништва врло различито.

За ове преступе предвиђене су казне и то новчана казна од 1000 до 60000. динара, која се у случају неутеривости замењује затвором од 1 до 6 месеци. Нузгредна казна пак постоји у томе, да се пониште производи деликта и помагала за деликт. На место извршења ове нузгредне казне наступа — с изузетком архитектонских радња — изручење споменутих предмета оштећеном аутору, но тек уз примерну одштету, која не сме премашити трошкове произвођења. Још је и друга нузгредна казна предвиђена у томе, да се казнена пресуда публикује. О критици главне казне говорићемо још даље. Овде смо је тек регистривали по садржају преднакрта. Деликти замишљени су као деликти, који се прогоне на основи приватне оптужбе. Право ставити овакви предлог на кажњавање има оштећено лице т. ј. аутор, његов наследник или титулар, и ако има више аутора, сваки од њих.

§ 5. Већ досадашњи, у Словенији и у Далмацији важећи ауторски закон старао се је о томе, да не дође до варања шире публике, која се служи делима, заштићеним по ауторском праву, без обзира на повреде материјалних ауторских права. Ради се дакле о заштити неког другог субјекта права, а то је шира јавност, која има правни интерес на том, да не буде оштећена несавесном спекулацијом на слепо поуздање у поштен промет са

заштићеним ауторским делима. Да граничи ово чињеничко стање уско на превару, о томе не може бити сумње. Према досадашњим прописима, који важе у Словенији и Далмацији, огрешује се преступом, ако није дано по општем казненом закону строже кажњиво злочинство, онај ко опреми у намери варања туђу радњу својим именом или сопствену радњу именом другог лица, обоје са сврхом, да стави радњу у промет, даље онај, ко ставља зналице овакву радњу у промет и најпосле онај, ко у намери варања направи лажну пријаву у јавни регистар заштићених ауторских дела. У преднацрту за јединствени ауторски закон унете су све три врсте ових деликата, но опет не можемо пристати на неточност, којом је пропуштено јасно изражавање односним мотивима одговарајући облик виности. Овде треба управо обзиром на пре означени објект варања т. ј. *publikum*, потанко дистинговисати виност. Према томе треба овај § да гласи овако: Напокон почини, ако дело није према општом казненом закону строже кажњиво, преступ, а) ко у намери варања 1) опреми туђу радњу својим или другом туђим именом или сопствену радњу туђим именом, 2) ко направи лажну пријаву у регистар аутора, б) ко радњу са знањем (зналице), да је криво означена, стави у промет. Додајемо: Где би био доказан само нехат, н.пр. ради заблуде, тамо кажњивости нема, дакако да би аутор дотичног дела имао право тражити евентуалну одштету, и то цивилнопарбеним путем.

У неком обзиру преднацрта десила се велика погрешка. И за ове деликте одредио је на име тај преднацрт, (можда по узору чл. 425 *code pénal*, који не познаје официјелно прогонивих деликата на пољу ауторског права), да су приватнооптужбени деликти, а није ни изрекао, да је и *quibus ex proprio* овлашћени подићи тужбу. Међутим је преко потребно, да се заштити публика спомоћу официјелног гоњења таквих деликата. Ради се, дабоме, о оштећењу великог круга људи, од којих многи баш због преваре нису свесни, да су били оштећени, а други, који то знају, неће се печати у то, може бити због доброг свог економског положаја, па не маре лично подићи тужбу код казног суда. *Деликат мора да буде гонив по званичној дужности.*

За ове врсте деликата предвиђене су према предлозима преднацрта исте казне као за прву наведену скупину. Можда би боље било овде донети строже казне.

§ 6. Повреда ауторових идеалних интереса позната је већ из досада у Словенији и Далмацији важећег ауторског закона, а овде само су иступи. Како ћемо код појединих чињеничких стања видети, заиста не ради се о тако крупним правним добрима као код до сада расправљених деликата. Ипак, погледом на данашњу организацију судова у великом делу наше државе, где котарских судова са надлежношћу за иступе још нема, у интересу једноликости јудикатуре не можемо препоручити, да се цепа квалификација на преступе и иступе, дакако предпостављајући, да дође тежа или лакша врста кривње до крепког израза у оквирима казних сретстава којима се прети. Сада ћемо навести ова деликтична стања чињеница, која уврштава преднацрт у једну скупину, а коју би ми називали скупином *повредâ ауторских идеалних интереса*. Свих заједно има десет; ми ћемо их навести према сродности, и ако друкчије него преднацрт.

1) По чл. 18 оснотка у случају преноса ауторског права перципијенат (придобитељ) не сме променити дела, његовог назива или имена аутора, ако то не дозволи аутор или ма који други овлаштеник. (О неким изузецима, као н.пр. о скраћењу драмског или музичког дела код јавне продукције или о прерађивању или о цитирању нећемо говорити). Ко ради противу ове забране, промени какво дело или титулу или назив аутора или дело скрати, тај сгрешти преступ. О облику кривње преднацрт не каже ништа. Да ли има кажњивости већ у случају нехата, што идејно сигурно није искључено, или код почињења са знањем или „зналице“, или тек кад је почињено дело - са умишљем, намерице, свега тога из преднацрта не можемо разабрати. Ми би пак морали то разабрати из законског текста самог, будући дани мотиви закона ове погрешке не могу справити из света.

2) По чл. 19 аналогно са пријашњим случајем забрањено је, да се ставља при умножавању радова ликовне уметности (н.пр. копија, слика, одлева кипова), на њих име или карактеристичка ознака аутора, којег сме на оригиналу друго лице у опште направити само пристанком, и то на начин, који може проузроковати заблуде. И овде важи гледе квалификације и облика кривње почињене против те забране оно исто, што смо казали горе код т.1.

3) Радови ликовне уметности или фотографије, који су пренети у имовину другог, од аутора различитог лица па су

према терминологији преднацрта „изашли“ према томе: били и удешени белодано за свет смију бити јавно изложени или приказани без дозволе аутора, само у случају ако није више било могуће постићи дозвољу. Из овог излази, да ако се може постићи дозвола, нити се покуша тражити, ствар није к реду. Тако поступање је — преступ. Овде је јасно, да може бити тражење ове дозволе аутора пропуштено и без намере, тек из нехата. Овај случај тражи нужно, да се удеси специални облик кривње, ма које врсте било; а преднацрт и овде ћути.

4) Преднацрт каже у § 26, да је забрањено умножавати или ставити у промет говоре и предавања у збирки, која садржи само или бар поглавито говоре неког аутора, ако он не да за то дозвољу. Овде се ради о дистинкцији међу појединим говорима или предавањима на скупштинама, на судовима и сл., и међу таквим говорима и предавањима, који су издати у збирци; први су слободни, не уживају заштиту по ауторском праву, други нису слободни. За то на пр. предавања на свеучилиштима не смију бити издана као компендиум или као скрипта, ако аутор сам не да дозвољу за то. И овде може бити говора о томе, да ли се прекршај ове забране десио са долусом, или само зналице. Нехат практички дапаче не може доћи у обзир. Преднацрт не говори у опште о тим питањима.

5) Према следећем § предмета, 27, није дозвољено новинске брзојавне и телефонске вести, које су означене извором туђег кореспондента или агенције, преписивати или иначе пренети у друге новине истог места, док не протече 48 часова од првог обелодањења. Јасно је, да ће бити долозних и кулпозних прекршаја ове забране, а преднацрт ништа не каже, што треба казнити.

6) По пропису § 35 мора да буде код употребљавања туђег аутора наведен јасно извор, односно код илустрација ознака, којом је снабдевено оригинално дело. Прекршај овог прописа, који може бити и нехатом почињен, квалифицира се као преступ без навода, какав треба да буде облик кривње.

7) Портрете може наручник, односно његов наследник умножавати, ако није ствар друкчије уговорена; ако друго лице почине нешто против уговора, огреши се преступом. Интерпретација уговора може бити дакако и погрешна, а заблуда ваљда има свој извор у нехату. Где је међа виности, преднацрт није изразио.

8) У уској вези са последњом забраном стоји наређење § 37, да сме бити портре или друго дело ликовне уметности или фотографија стављено у промет или јавно изложено само дозволом портретираног лица. Ако је портретирано лице (као на пр. модели) добило награду за репродуцирање, његова се дозвола пресумира. Поступање против те забране је преступ, дакако важиће овде све, што смо казали при пређашњој тачки гледе облика кривње.

9) Предвања и излагање слике портретираних лица забрањено је још 10 година по њиховој смрти, осим случајева, кад ово дозволи најближа својта. Има пак некојих других изузетака, где је дозвола на пр. ако портре није био наручен, ако се ради о зборовима, поворкама и сл.; а и у овим случајевима продавања или излагање дозвољено је само тада, ако тиме није повређен оправдани интерес портретираног лица. Да сва ова материја остаје због неодређености појма „оправданог интереса“ прилично загонетна, а свакако премало јасна, мислимо, да не треба подвући. Бар казнене санкције за овакве случајеве прекршаја ових забрана не би хтели препоручивати. Ако пак треба да остане, мора преднацрт јасно и одређено казати, какав се облик кривње претпоставља.

10) Последњи случај прекршаја идеалних интереса аутора садржан је у § 58 преднацрта, који забрањује, да неко лице даје своје просторије одплатом или бесплатно у том циљу, да се почине против-законита предавања, извођења, приказивања или излагања неког дела. Овде, и само овде, закон каже, да је прекршај преступом, ако је починилац знао за дотично противзаконитост. Дакако преднацрт није казао, да ли мора знати за све елементе противу-законитости, међу њима — и за облик виности. —

О свима овим деликтивним чињеничким стањима морамо да ставимо обзиром на будући јединствени казнени законик ову примедбу: У свима модерним казним законима наређено је, да код престапа треба увек умишљаја (*dolus*), осим ако је код чињеничког стања, квалифицираног према врсти или висини казни, изричито казано, да је за кривњу доста нехат (*culpa*). Према садашњем законитом стању гледе квалификације кажњивих дела у Словеначкој, Далмацији, Хрватској и Славонији и у Босни треба да је наведен облик кривње, који припада к

чињеничком стању као битан елемент. Ако водимо рачуна о прво наведеној околности, добили бисмо за случај, да остане код преднацрта са данашњим текстом, правни положај, према којем би био потребан за све деликте умишљај (*dolus*), а заштита не би била могућа, ако се дело десило само „зналице“. Ако узмемо у обзир друго-наведени моменат, онда у опште не би било јасноће и тачности, па би се могло кажњавати и кулпозна почињења. Свима овим сумњама може се избећи, ако се додају одмах почетком § 57 још речи: „*хотимице или зналице*“. Тиме би био опсег заштите позитивно одређен и на *dolus eventualis* и на случајеве свесног противзаконитог поступања без намере, да се повреде имматериални интереси аутора; а и негативно постигао би се тачан изражај гледе изузимања казнено-правне одговорности за *само нехатна дела*.

Ова деоба у „намерице“ и „зналице“ почињено кажњиво дело дакако не би било довољно крепко подвучена, ако се у складу са тиме не запрети казном. На крају § 57 биће потребно изрећи, да се кажњава преступ, ако се ради о долозно почињеном делу (намерице) новчаном казном од 500 дин. до 10.000 дин. или затвором од 7 дана до 2 месеца; ако пак предлаже само зналице почињено дело — новчаном казном од 100 до 5000 дин. или затвором од 3 дана до 1 месеца.

§ 7. Треба још ставити некоје примедбе, које се тичу свију деликата и то у погледу неких прописа опшег казненог законика.

а) *Казнена су средства* у опште сувише строга; умесно би било, да се одреди свуда новчана казна *поред* казни лишењем слободе тако, да ће имати суд избор. Ово одговара у опште данашњем положају криминалне политике. Поред тога бисмо препоручили, да има суд право у случајима ружног користољубља изрећи осим казне лишењем слободе још додатну казну до извесне висине на. пр. до 100.000 динара.

б) У чл. 62, последњи став, уређује преднацрт институт којег познајемо из других законодавстава, а и из оних ауторских закона, који важе и досада у нашој држави, а то је *задовољштина*. Поред казне која се изриче ради антисоцијалности дела, меће суд на починиоца још неку глобу као помирбену, која треба да одштети за почињену повреду материално-правног значаја. Идеја има свој извор у некадашњем институту *compositio*, која се звала у Југославена „умир“. Присталице смо што је могуће

веће јудицијелне слободе, будући да предпостављамо судије најбоље квалитете, а ипак се бојимо, да би — из психолошких разлога — судија подлегао дрскости странке, која тражи задовољштину. Умир треба да буде инструментом поравнања, „умира“, а нипошто освете жељне пизме. Практички живот показује, да су радо стављене ужасно претеране тражбине, да ће барем делимице наложени износ задовољштине или „умира“ економски упропастити кршиоца његових права. Наше је дакле мишљење, да би требало неке релације међу казном и задовољштином. Најбоље би било, да се ограничи висина задовољштине износом наметнуте новчане казне, ако пак осуда изрече казни затвора, износом 100.000 дин. Тиме би била претеривања из осветољубивих узрока онемогућена. Стварне потребе нема, да би смела задовољштина приватноме лицу бити виша него задовољштина — држави, као репрезентанту општег поретка.

с) *Застара*. Код деликата, где се ради о превари публике, требаће, како већ пре нагласисмо, свакако установити могућност званичног гоњења. Гледе осталих деликата биће правилно, да пристоји иницијатива гоњења оштећеном, односно иначе погођеном лицу као приватном оптужитељу. Преднацрт одређује у свом § 68 за казнени прогон време од три године. Ово иде много даље него код других приватно-оптужбених деликата особитог дела општег казног законика на пр. у Словенији, Далмацији и т. д. А имамо од прилике блиску паралелу овог правног положаја о застари у закону о штампи. Ради унификације можемо пристати на тако дуго време допустивости приватно-правног гоњења. Ипак морали бисмо при том мислити, да може ово ваљати само за објективно доба застаре, а да поред тога треба отворити безуветно пут и субјективном застарању права за дизање оптужбе а *tempore scientiae* кажњивог дела и лица починиоца, а то за краће доба. Такво разликовање позна већ пољски закон о ауторском праву. Дапаче је потребно овако разликовање будући да је објективно застарање према некојим сада важећим прописима гледе застарања аквизиторичке природе и овисно од накнаде деликтом проузроковане штете. Ако нећемо имати прописе гледе субјективног застарења права на подизање оптужбе, онда ће бити могуће, да се објективно доба застарања продужи *in infinitum*, што ваљда нико неће одобрити. А ни иначе (не узевши у обзир ово, баш

казано), нема стварне потребе, да остане питање могућности гоњења већ познатог починиоца отворено кроз дуги низ година. Ово би водило много пута до шиканозног истрошавања и искоришћавања починиоца, можда шта више до чина, који би био врло близу — глобљењу.

III. Формално казнено право.

§ 8. Долазимо до разматрања прописа, који се тичу формалног казног поступка у ауторским стварима. У обзир треба узети ове моменте:

а) *Надлежност* за гоњење деликта по ауторском закону унета је у § 59 преднацрта, али сасвим незадовољиво. Стари и нови аустријски закон о ауторском праву имају пропис, по коме је надлежан онај суд, који пресуђује деликте почињене штампом. Наш закон о штампи не садржи никаквих специјалних одредаба гледе надлежности. Потреби по концентрисању свију ових деликата по ауторском праву код једног самог колегијалног суда, задовољено је већ тиме, што су сви деликти преступи. Овај једини колегијални суд могао би бити или општи пресуђивајући суд или суд за штампарске ствари. Препоручујемо, да постане надлежан општи пресуђивајући суд — за сада по прописима дотичне покрајине, — а то у првој врсти због тога, што имамо за поступак код ових судова позитивне норме, док је у закону о штампи много нејасних одређења, а за такав скраћени поступак, какав је предвиђен у закону о штампи у опште нема стварне потребе.

§ 59. Треба онда тако јасно удесити, да ће гласити:

„Судит ће судови надлежни за преступе квалифициране по општом казненом законнику“. Други глас пак треба обзиром на наше наводе у § 7 с) о *допустивости* гонења, да гласи: „Суд поступа на оптужбу повређеног лица сем случајева, где је у том закону одређено, да се дело гони уреда ради“.

б) Већ према досадашњем ауторском закону могу се удесити „*привремене мере*“ (einstweilige Verfügungen) не само од стране цивилног, већ и од стране казног суда. Као такве наредбе долазе у обзир запљена и похрана производа, насталих повредом ауторског права, или помагала за произвођење. Да како, ово није мишљено таксативно. И друкчије мере су допустне, само ако служе циљу и ако су способне, да се спрече почињање или понављање, односно продужење деликтивног дела.

Преднацрт за наше ново ауторско право је привукао сасвим правилно увете егзекуционог реда, који важи у Словеначкој и у Далмацији у сам закон о ауторском праву. Ово је било апсолутно потребно већ обзиром на то, да наведена начела у другим покрајинама наше државе још нису узаконена.

Садашња дикција преднацрта садржи пропис, по коме је надлежан за издавање привремених мера у истој мери као цивилни и казнени суд, а то такође гледе времена издавања. Изгледа, да то неће бити практично у случају, да оптужба ради кажњења у опште још није стигла до казног суда. Ако на пр. знаду и оштећено лице и суд, да кршилац ауторског права никада не може бити осуђен ради прекршаја наређења по ауторском праву, јер је на пр. луд, — зашто да се допуштају такви предлози, одређује рок за подношење оптужбе, ако никако не могу имати жељене сврхе. Дотични § 64 преднацрта треба онда да гласи:

„Повређено лице овлаштено је захтевати код грађанских судова и пре поднешене тужбе а *код казних судова после поднешене тужбе*, а прије изречене пресуде, да се издаје привремена мера“.

с) Гледе *извршавања казна* лишењем слободе и припадности новчане казне нема никаквог наређења. Препоручити треба, да се изрече, да се извршују казне лишењем слободе по свим начелима, која важе за политичке деликте, једнако како је то већ уређено код штампарских деликата (чл. 92). Изузетак од овог изузетног прописа, дакле враћање к општој норми ваља установити за деликте са циљем варања публике (гл. § 5).

У нашој држави важе врло различите норме, које се тичу припадности новчаних казна. Сигурно је прека потреба, да се унифицирају. Згодно би било, да припадну новчане глобе заклади сиромашких општинара оне општине, где је деликат осуђен, а ова општина треба да подупире са унишлим износима сиромашне ауторе, а особито њихове удовице и потомке.

IV. Закључак.

§ 9. У закључним наређењима каже преднацрт чл. 73. овако:

„Овај се закон примењује и на дела, настала прије, него ли је он стао на снагу. Нарочито уживају пуну заштиту закона она дела, која доселе нису у опште или нису потпуно била заштићена“.

Могли би овде рећи, да је код конципирања овог наређења добри Хомер мало спавао! Ваљда није хтео законодавац допу-

стити, да би ауторски закон важио и у погледу прописа о кажњавању, па и за дела, почињена *пре* обнародовања овог закона. Велики део наше државе у опште нема још деликта по ауторском праву. Ово би било и управо у противности са Видовданским Уставом чл. 8, који каже:

„Казна се може применити једино на дело, за које је закон у напред рекао, да ће се том казном казнити“.

§ 73 треба онда, да гласи овако:

„Овај се закон примењује и за дела настала пре, него ли је он стао на снагу. Само ова наређења, која се тичу гоњења казненонправних злочина по овом закону, примењују се од дана, кад је закон стао на снагу“.

§ 10. Из узрокá, који су били већ уводом наглашени, требати ће у ауторском закону навести још нешто прелазних наређења. Да се постигне једнообразност примене казnenих и поступних норма, на згодном месту треба по нашем мишљењу унети још ово:

а) „Сви преступи по овом закону кажњавају се, и ако је дело остало код покушаја“. То је потребно због тога, јер иначе према општем делу србијанског или црногорског казненог законика не би био ни један покушај преступа кажњив, а према казненом законнику Хрватске и Славоније, Словеначке, и т. д. сваки.

б) „Прописи о мерама безбедности не примењују се на дела, кажњива по овом закону“. То је потребно обзиром на будући јединствени казnenи законик, који се неће бавити ауторским правом.

с) „Док нема јединственог казненог законика важи за казну лишењем слободе у овом закону назначени „затвор“.

1) у подручју казненог законика — Хрватске и Славоније, Словеначке и Далмације (зак. од 27. маја 1852 бр. 117 држ. зак.), у Босни и Херцеговини (зак. од 27-V-1879) — као — *строги затвор* (худи запор);

2) у подручју Војводине (зак. чл. V ex 1878) — *заточење* (Gefängnis), а у подручју Србије (зак. од 20. марта 1860) и Црне Горе (зак. од 23-II-1906) — као „затвор“. Све то је потребно, да дође до израза, шта је суштина казненог средства „затвора“ упоређујући га са казnenим средствима до сада важећих 6 казnenих закона различитих покрајина. Дапаче, ван Србије важи обични затвор за мање тешко казнено средство него у Србији самој.

г) Ради потпуне јасноће и у складу са модерним начелима казненог правосуђа треба неизбеживо унети бар у прелазним наређењима још и ово: „Судиће се у казnenим стварима по слободном убеђењу (осведочењу) судова“. Ово *није* за велик део наше краљевине само по себи разумљиво а баш зато спада такав пропис у *модерни* закон о ауторском праву.

Д-р Метод Доленц,
професор права (Јубљана).

САМОУПРАВА И АУТОНОМИЈА

— По нашем Уставу —

Питање самоуправе и аутономије, које је истакао Др. Л. Марковић, заслужује по својој великој практичној (политичкој) важности сву нашу пажњу и требало би да буде једном за свагда изведено на чисто са правне тачке гледишта, и г. Марковићу ће припасти заслуга, што му је приступио са те стране, изневши своје гледиште о њему у неколико прецизних потеза.

Г. Марковић налази да постоји принципиелна разлика између самоуправе и аутономије. И ако признаје ступњеве и у самоуправи и у аутономији, он ипак утврђује да самоуправа претставља, један чисто административни принцип, докле аутономија један политички принцип уређења и организације државе. Правно изражена та разлика, коју он обележава као разлику у интимној природи једне или друге установе, изгледа овако. Самоуправа се односи на послове административног карактера који интересују једну општину један срез или најзад читаву једну област и најлакше могу да се задовоље од стране непосредно интересираних лица. Аутономија пак, напротив, нешто сасвим друго. Докле самоуправа претпоставља унитаризам и неподељеност државне организације, докле аутономија спада у ону врсту система државне организације, „при којима су државне функције раздељене између државне целине и појединих државних делова који уживају извесну независност, или полунезависност или аутономију према државној целини.“

Наш Устав по њему не допушта у опште ову другу врсту уређења, аутономистичку. Он стоји на гледишту унитаризма и у чл. 96 даје „јасне и одређене прописе о чисто управном карактеру самоуправних функција.“

Г. Марковић је нема сумње тачно опазио ствар са социолошког гледишта. Јер са тог гледишта разлика између самоуправе и аутономије је квалитативна, пошто се код аутономије јављају сасвим нови моменти, и то историско-племенски. Али питање је у колико је његово мишљење тачно са правног гледишта.

Ван сваке сумње су по нашем мишљењу две ствари, и у њима се можемо одмах сложити. Прво, наша држава је унитаристичка и никако се не може претворити у једну савезну државу. Друго, у нашој држави начело, по коме ће се поделити земља на самоуправне или аутономне јединице, не може бити исто-

риско-племенско. За прво то је савршено јасно и за супротно би очевидно било потребно да се то изрично каже у Уставу (В. чл. 1. У., и на пр. јоште чл. 4.). Што се тиче другог, имало би се усвојити, кад се Устав тумачи по историји свога постанка и своме „духу“. Али, као што је познато, то се изрично садржи у уставу (чл. 95 У.)

Други моменти, међутим нису тако извесни. Ограничујући се за тренутак на чл. 96 — који је г. Марковић узео једино у обзир — не може се тврдити да се у Уставу под самоуправом мисли само на административне послове. Истина, чл. 96. налази се у одељку, који говори о управној власти, али појам управне власти је ту схваћен у формалном смилсу т. ј. мисли се на једну категорију *органа* и њихов правни положај у државној организацији. Међутим, самоуправа како је знамо, и ако се пре свега односи на административна акта (индивидуална, конкретна), ипак, нарочито кад се говори и о вишим самоуправним јединицама, као што је то област, мисли се такође и на општа акта, на уредбе, које ће бити такође потребене, и то не у малој мери, за једну „праву“ самоуправу. Отуда овде није лако одредити границу, докле ће имати да се простире самоуправа. Оно што можемо учинити можда, према несигурним научним резултатима у овој области (који су условљени највише несигурном методом), то је да самоуправна јединица неће моћи да регулише сама, без претходних прописа законских, питања која се ће тичу путем општих прописа „закона“; да она не може бити стављена ван сваке државне контроле и да најзад не може зависити од њене воље њена компетенција ни њено постојање. То су пак у ствари карактеристике, које ће неки познати и истакнути писци сматрати као карактеристике савезне државе (као на пр. проф. Леон *Дигиу* један од најзначајнијих модерних правника). Тај сам факт довољан је да покаже на каквом се несигурном терену налазимо! Али ми бисмо могли мимо *Дигиу*-а, кога се ништа није, као срећног Француза тицало питање аутономије и просто повукао разлику између децентрализације (самоуправе) и савезне државе — да *први* момент, дат без друга два, издвојимо као карактеристику аутономије, то би било таман у смислу гледишта исто тако једног од најзначајнијих модерних правника *Келсена* — (Само што је он иначе погрешно одвојио трећи ступањ федеративне државе, а то још један пут показује на каквом се несигурном терену налазимо).

И овај момент, то би било све што би разликовало самоуправу од аутономије. Питање је само да ли би ту требало правити разлику између општих прописа, који би имали снагу закона или само снагу уредаба. Како у „закони“ и „уредбе“, у колико би били закони одн. уставни, имали подједнаку обвезну снагу с изгледа не би ваљало у тој тачки правити какво разликовање. Но, да ли је и овај момент у опште одиста тако сигуран? Ми сматрамо за своју дужност научне искрености да поставимо ово питање, и ако је горњи одговор веома вероватан као тачан.

Међутим, наш Устав садржи прописе, по коме области могу доносити уредбе за своје локалне послове (чл. 99.). Ако бисмо тумачили Устав једном чисто објективном методом (т. ј. која иде само са оним што је дато у самом уставу, а не што је мишљено и што је значило према начину постанка и у вези с историском атмосфером у којој је постао - , онда никако није сигурно да то не би биле уредбе донешене и без претходних закона. Могу се чланови који одређују три власти у нашој земљи (законодавна управна и судска, чл. 46-48), протумачити и тако да законодавац има монопол доношења закона, т. ј. општих прописа (тако да би се уредбе могле доносити само после закона развијајући га). Па ипак да овај члан значи да су то уредбе и без претходних закона. И то на крају крајева из простог разлога, јер у појму уредбе је битно да је то акт формално нижи од закона, што ће рећи да има да се повлачи пред законом кад овај регулише дотичну материју и, затим, у главном, да нема пред судовима важност, коју имају закони. Ни то чак да је устав дао централној државној власти, влади право да издаје такве уредбе само по специјалном влашћу законодавчевом није још доказ да такво право није дао области. Јер, ако није дао влади, можда је дао области? Таква претпоставка није ни најмање нелогична. Најзад, ни веза с поменутиим чланом 96, којим се заснива самоуправа (и одређује ближе њена компетенција), протумачена на начин како смо учинили напред, не би доносила једно чврсто уверење да области немају права на такве уредбе. Јер, питање је да ли овај члан (чл. 99) не даје смисао чл. 96, а не обрнуто да чл. 96 даје овоме смисао. —

Кад би се Устав, његов чл. 99 протумачио на овакав начин да области имају право да доносе и уредбе и кад нема претходног закона, очевидно тиме би се усвојило решење да је по нашем

уставу могућа аутономија — јер у тој ствари смо и нашли, напред, карактеристику аутономије.

Но све то отпада, однето једним чаробним прутићем, ако се чл. 9 ухвати у атмосфери из које је поникао и у језику којим говоре људи који су га доносили. Онда је јасно да су то уредбе које се доносе на основу закона. Код нас је већ речено (С. Јовановић, и, затим, г. М. Илић) да су то уредбе према закону о обласној и средској самоуправи како административне тако и правне, и, прећутио бар, да је то са свим уставно. Ми се томе придружујемо. Али напомињемо да се ту има да испита тачност оваквог закључка по вези овог члана са чл. 9 У., који говори о одредбама владе.

Чл. 101 пак садржи пропис о контроли државних органа над самоуправним. И ако је ова контрола ограничена на *законитост* (у ширем смислу), она ће практично зависити од тога у колико ће и како ће закони регулисати радњу самоуправних јединица. За то ће ту бити важно да се испита да ли устав гарантује неко „право“ на самоуправу и у смислу тога прави разлику између самоуправног пренешеног делокруга — питање, које пада изван круга нашег разматрања овде. Разуме се, иначе, да ће бити, стварно, увек момената у раду самоуправних органа, у којима ће бити они *потпуно* слободни (осим негативно да не прећу границу своје слободе). Што се тиче пак контроле над уредбама, она је не само слабија него над другим актима, већ и друкчија по својој природи: велики жупан само обуставља њихово проглашење (чл. 99).

Као што се могло видети, кад се ради о самоуправи по нашем уставу, ми стојимо пред изванредно суптилним питањем. Ми смо можда само дали више прецизности формули г Марковића, и нисмо се можда много удаљили, али смо истовремено указали на све тешкоће да се појам прецизира. И те тешкоће долазе од динамичности, ступњевитости појава правних и њихове помешаности у животу у вези са стањем науке; а њихово савлађивање зависи и од метода тумачења.

* * *

*

У истини пак ту има још и других претпоставки. У првом случају, разматрајући питање само на основу чл. 95. У. ја сам свесно оставио на страну један моменат, који може да измени

појам аутономије веома осетно. Ја се нисам обазрео на циљ, одн. *важност* питања која би спадала у компетенцију аутономних органа. Ваља само замислити случај да у њихову законодавну компетенцију спадају сасвим безначајне ствари локалног карактера, а да у компетенцију уредбодавну самоуправних (неаутономних, на пр. обласних) органа спадају врло важни послови. Томе још ваља додати да је контрола државна над првима ужа, строжа, а над другима шира и блажа, па да се лако схвати како стварно, у пракси, може успети слобода или, како се то каже, власт, самоуправних органа већа него аутономних. Научно, међутим, не може се унапред порицати да је то са правног гледишта индиферентно и да су од важности само формални моменти. (У овом случају да ли органи доносе акт веће формалне важности, закон или мање, уредбу). Државе се у међународном праву могу разликовати само и по материјалном моменту, с обзиром на ограничења њихове слободе — ограничења која се односе на ову или ону врсту правних односа, т. ј. питања, материја. Питање је у колико се тај моменат има да узме код нижих јединица јавног карактера, које нису државне. То је ствар коју треба развити систематично за све облике и ступњеve. И то је оно што није учињено уопште у науци, и што претставља једну можда нашу личну опсервацију, коју треба и да докажемо у једном развијеном систему. То је и разлог, због чега сам оставио по страну овај момент при тумачењу чл. 95. У.

Али, и само расправљање питања на основу свих чланова Устава, који говоре о том предмету, има једну претпоставку. Она сè тиче метода тумачења закона и састоји се у питању: да ли је законодавац одиста везан само на оно, што је у уставу речено, тако да он сме учинити само то и ништа друго, или пак то је *минимум* који *мора* да учини, али му није забрањено да учини и нешто више? Ја сам га оставио на страну из разлога, што се устав *обично* тумаче у другом смислу. А то је ствар, која у праву има важности. Јер право је једна *социјална* појава и при тумачењу ваља ићи за оним нивоом који је нормалан у средини. То не значи да рационални захтеви немају вредности; али они ће имати вредности, ако добију и социјалну снагу. Најбоље ће бити речено, ако се каже да оно лебди између неба и земље, између навике, логике, *практичне* и више научне, философске логике. И онда је сигурно тачно да се не може

одједном захтевати при тумачењу закона, што захтева ова виша логика, већ ваља имати такта, подижући праксу постепено теорији. У нашем случају, логички захтев изгледа да би био и сувише удаљен и од стварности да бисмо могли захтевати остварење таквог логичког захтева.

Ђ. Тасић.

АУТОНОМИЈА ДРЖАВНЕ СТАТИСТИКЕ

(ПОВОДОМ ПРОЈЕКТА ЗАКОНА О ОРГАНИЗАЦИЈИ ДРЖАВНЕ СТАТИСТИКЕ.)

1.

Пројект Закона о организацији државне статистике Краљевине С.Х.С. предвиђа установљење једне Генералне Дирекције. У првом члану говори о њеном задатку. У другом, одмах за њим, установљује њену самосталност: „Генерална Дирекција Државне Статистике самостална је установа.“

Сличне одредбе познају и законодавства других држава; наука је, пак, сагласна с њима, и то из ових разлога.

А) Статистика мора своје деловање да удешава не према тренутним политичким приликама, већ у вишем циљу истине. Она је, додуше, државна установа, основана да пре свега послужи као помагач и саветодавац управним органима, али једновремено она служи и приватним лицима и науци, који су понекад јачи консументи њених продуката него саме државне власти. А науци се може служити само и једино поштујући истину. Наука и истина, то су близнаци које је немогуће одвојити а да оба једнако не страдају. Ради тога је врховна статистичка управа самостална и аутономна. Њена аутономија је једна гаранција да се подаци неће купити и резултати публиковати према политичкој потреби и тренутном расположењу управних и политичких кругова, већ према објективним критериумима и стварном стању ствари. - Аутономија статистике значи деполитизацију њених органа и услов је објективног рада.

Б) Аутономија омогућује слободу избора метода и технике рада. Ни један од државних органа који су ван статистичке службе, било да су јој претпостављени, координирани или подређени, не смеју и не могу да се мешају у одабирању њених методских поступака. У једној правној држави, где су свакоме органу поверене засебне функције, аутономија статистике не може ни-

кад значити њену свемоћ. Она ће и у избору средстава која имају да послуже при раду бити ограничена, јер новчана средства треба да јој ставе на расположење други органи (надлежни министар, министар Финансија, Народна Скупштина и т.д.), али у кругу тих одобрених кредита она има да се суверено креће. Њој нико неће моћи да наметне извесне методе поступања, начин и опсег публикавања и т.д. ако то не одговара правилно схваћеним интересима државе и постулатима науке и објективности. А постојање тих интереса и тих постулата цени она сама, управо њено водство, по својој савести. — Аутономија статистике ујемчава дакле слободу избора метода и технике рада.

В) Статистичку делатност сматрају неки сличном делатности једног научног института, други врховне рачунске коморе (Главне Контроле), трећи делатности Државног Савета. Први наглашују и стављају на прво место по важности њену научну улогу; други је упоређују са врховним рачунским органима државе јер, као што они воде контролу над рачуноводством новчаним државе, статистика води контролу над рачуноводством појава у масама и друштвених односа; трећи најзад, виде најважнију функцију статистичке службе у саветовању и давању сугестија управним властима за интервенције у извесним смеровима. Било да се прихвати једно, друго или треће становиште, статистика мора бити аутономна. Један научни завод не може се замислити без самосталности; ако би, на пример Географском Институту Универзитета, Министарство Просвете могло да наређује шта да ради и како да ради, ту не би било више научног института. То би био један одсек Министарства; за резултате рада носио би одговорност и славу министар, не шеф института. Врховно рачунско тело државе мора бити аутономно, јер је оно надзорна државна власт. Лишена самосталности и слободе акције, та власт би изгубила карактер надзорне власти. Државни Савет (као саветодавни орган владе, не као управни суд) без независности, морао би саветовати владу онако како она унапред хоће. Тиме би његова улога постала излишна и безпредметна. — Аутономија, дакле, статистичке службе резултира из самог појма те службе.

Г) Статистика мора бити аутономна и због иностранства. Понајпре, јер је и у другоме свету, свуда, аутономна. Затим, што се њој т.ј. њеним подацима не би веровало ако би долазили од установе над којом влада има право заповедања, право инже-

ренције у њен рад. Подаци једне статистичке установе која не послује самостално не би се у опште узимали у обзир од иностраних консумената статистичких публикација и били би бојкотовани од статистичких установа других држава. У данашњем међународно-правном положају држава, могла би та околност довести до конфликта и до нежељених последица. Лига Народа, на пример, могла би послати своје органе да изврше попис становништва, да би добила јасну слику бројног стања мањина, чија је заштита њој поверена. Кад је статистика аутономна, предпоставља се да она неће вршити фалсификовања. — Аутономију статистичке службе захтева дакле углед и међународни престиж државе.

Д) Сам Устав, па с њим у вези и поједини закони, учинили су овисним од података статистике постојање извесних правних односа. Ми смо ту овисност изложили поближе у чланку „Статистика и Право“ (Архив за правне и друштвене науке, год. 1925, стр. 287 и даље). Овде је довољно напоменути да се на основу статистичких података одређује број посланика за Народну Скупштину, за обласне и средње скупштине, а по пројекту закона о општинама и број чланова општинских одбора. Према статистичким подацима распоређују се државни издаци на конфесионалне потребе, они служе као крајња горња граница при образовању области ит.д. Кад статистика не би била аутономна и слободна, кад њени органи не би били независни од тренутних расположења политичких органа, право би било у опасности да буде повређено, у извесним областима живота и деловања правна безбедност била би у питању. Да је код нас постајала увек аутономија статистике, да су се владајући кругови били с њом сродили, не би биле потребне у нашем законодавству одредбе по којима број народних посланика одређује Државни Одбор, број чланова обласних и средњих скупштина управни судови. Јер они то чине увек на основу података добивених од статистичке управе. Државни Одбор узима два виша статистичка чиновника као референте и усваја увек њихово мишљење. Управни судови се држе штампаних публикација статистичких, и, не консултујући усмено статистичку управу, падају у грешке: Они у својим одлукама чине исте грешке које је Дирекција Статистике учинила, не својом кривњом, у својим претходним резултатима пописа (не узимају у обзир накнадна разграничења). Било би за Државу јефти-

није, посао би ишао брже, и резултати би били сигурнији да статистичка управа одређује бројеве посланика скупштинских и нижих самоуправних тела, а не да буде само посредник при одређивању, посредник, од кога, у крајњој линији, зависи све. Али, да би се то извело, статистика треба да је дуго и сигурно аутономна. — Аутономију статистике претпоставља Устав и захтева наше позитивно законодавство.

2.

Проглашујући смосталност, дакле аутономију Генералне Дирекције Државне Статистике, законски пројект предвиђа даље „да она стоји под надзором Министарства Социјалне Политике, од кога ће добивати потребна наређења за израду буџета у колико се на њу односи.“

Аутономија државне статистике не иде дотле, да она захтева и једно самостално министарство са искључивом статистичком надлежношћу. Једно посебно министарство статистике дало би, под повољним условима правне и фактичне природе, највише гаранције њеној аутономији, али то није један безусловни реkvизит за њено успешно дејствовање, и таква министарства не постоје ни у једној земљи. Има, истина, писаца који захтевају сличну организацију статистичке службе. Па се и Међународни Статистички Институт изразио једаред у томе смислу. Типичан представник те струје је Мишлер, који је био једнако статистичар колико и правник публицист. Он вели:

„Подређивање управних власти, једне другој, има само онда значаја ако је управа подређеног органа по својој суштини зависна од вишег органа. То је код званичне статистике неизводљиво. Њено истинско управљање, т.ј. статистичка делатност, не може да буде извршено од ресорне управе којој припада, јер је она, по методолошко-техничким особинама, различита од ове. Статистичка управа, као констатација појава маса, не може да дозволи ма какав утицај на своју делатност; она је независна као што су судске власти независне у погледу суђења. Па као што правосуђе има тој околности да захвали сопствени, самосталан ресор, исто тако је један ресор потребан и званичној статистици“¹⁾

Али су научници, у новије време напустили те захтеве. Нестор немачких статистичара, Георг Фон Мајер, одлучно је

1) Ernst Mischler, Allgemeine Grundlagen der Verwaltungsstatistik, 1892, S. 114.

противан статистичком ресору. Између осталих разлога свом мишљењу, он наводи и овај:

„Општа званична статистика не служи једном управном „самоциљу“, кога би било могуће са пуном сигурношћу издвојити. Она је, као званична или управна статистика, углавном средство ка циљу, јер мора да служи разним гранама државне управе, нарочито унутрашњој управи. Она, истина, има у себи извесне елементе административно-политичког самоциља, али ови нису довољни да оправдају један самосталан статистички ресор.“¹⁾

Борба око самосталног статистичког ресора водила се, углавном, међу немачким писцима, који су били делом из Аустрије делом из Немачке. Обе су те државе биле, до свршетка Рата, полуансолутистичке. У парламентарним државама, нарочито француског типа као што је наша, где владе никад не могу дочекати једну годину на управи земље, образовање једног статистичког ресора било би много више од штете него од користи по статистику. Могло би се чак тврдити да би то било фатално, и место да појача аутономију и независност, то би је сасвим уништило и покопало. Јер непосредни шеф статистичке управе био би у том случају министар, који је пре свега политички орган и још уз то привремен. Самостално министарство статистике било би чиста негација деполитизације статистичке управе и било би сметња сваком већем и објективнијем послу, који тражи дуг и непрекидан континуитет у раду.

Статистичка управа може, дакле, да очува своју независност, и статистичка служба може правилно да функционише и ако припада једном другом ресору. Под једно министарство мора да припадне већ по самом Уставу који једино министре види на челу појединих грана управе, по Закону о државном рачуноводству, који само министрима даје овлашћење да буду наредбодавци првог степена за буџетске издатке, по Закону о министарској одговорности, који не дозвољава да, у крајњој линији, неко други место министра одговара за грешке веће природе. Не може дакле статистика бити нити ван ресора уопште.

Али коме ресору треба да се придружи? То је питање које је расправљано у статистичким литературама свих језика, од једног огромног броја научника. Пуна сагласност није постигнута, али је већина теоретичара ипак мишљења да статистика

¹⁾ Georg v. Mayr, Statistik und Gesellschaftslehre, 1914, 1 Bd. S. 245.

треба да дође под врховну централну управу, под Председништво Министарског Савета како се то код нас зове. И ако је то мишљење већ деценијама брањено од највећих статистичких ауторитета, оно се почело приводити у дело тек после Рата. Прво су то учиниле нове државе: Пољска, Летонија, Естонија, Совјетска Русија и Чехословачка. У овој последњој чак, статистика не припада ни под Председништво Владе, већ је директно подређена Министарском Савету (ипак нема све атрибутације једног Министарства). У новије време опажају се и код других држава сличне тенденције. Тако је ове године у Италији извршена промена у организацији Генералне Статистичке Дирекције. При томе је она изузета из надлежности Министарства Народне Привреде коме је припадала до тада, и као Централни Статистички Институт подређена директно Председнику Министарског Савета. Та реформа је поздрављена од целокупне стручне литературе.¹⁾

Разлози за подређење статистике врховној централној управи евидентни су. Државна статистика прибира податке из свих грана државне управе, не само из једне. Она ће то с успехом моћи чинити само онда, ако се налази на положају с кога може захтевати да јој шаљу податке и да је помажу у послу сви државни органи, не само органи једног ресора. Ако се налази под председништвом Владе, она ће имати већи ауторитет и већу власт. Поред тога, то ће бити и једна гаранција да се неће појавама извесне гране јавног живота или државне управе поклањати већа пажња, на штету и уз занемарење појава друге врсте. А та опасност увек постоји ако статистика дође под стручно министарство. Министар ће моћи, поред све независности статистичке управе, увек упливисати да се појавама које стоје у вези с његовим ресором да предност у времену и опсегу обрађивања. Потпадање под врховну државну управу штити и појачава аутономију државне статистике.

Кад је у пројект Закона о организацији наше званичне статистике унета одредба, по којој она стоји „под надзором“ Министарства Социалне Политике,²⁾ морало се водити рачуна о

1) Вид. Allgemeines Statistisches Archiv, 1926.

2) Према стилизацији овог текста, и према природи односа, излази да Дирекција Државне Статистике стоји непосредно под министром, не под Министарством. Она је само у склопу његовог Министарства, и он је

стварном стању ствари. Стајало се пред доношењем Закона о врховној управи (који се очекује већ више од четири године), а Министар Социалне Политике је био тај, који је пројект поднео на решавање Министарском Савету и Народној Скупштини. Међутим, редактори пројекта дуго су дискутовали о тој ствари, и ни један од њих није био за солуцију која је унешена у пројект. Али је њима било главно да се једанпут донесе Закон о државној статистици; питање њене припадности под једно од министарстава остављено је да се реши Законом о врховној (централној) управи, који ће и онако, о томе нема сумње, смањити број министарстава и изменити, делимично, надлежност онима која и даље остану.

Неки су од редактора пројекта били за то, да статистика потпадне под Министарство Унутрашњих Дела. По њиховом резонувању, то Министарство има, међу властима, највише ауторитета, има своје органе до скоро најмањих административних власти и има право надзора, донекле и заповедања, над општинама. Уз помоћ његових органа, биће увек лако доћи до података који се траже ма од кога, нарочито од општина, које увек остају најважнији лиферанти статистичких података.

Други су били за Министарство Просвете. По њима, податке од власти није уопште тешко добити. Самим Законом ће власти бити принуђене да их, на захтеве Дирекције, шаљу. Ако их не шаљу, Дирекција ће моћи да их казни и да покрене дисциплински поступак. Али је тешкоћа са народом, кад се од њега траже подаци приликом великих статистичких операција, приликом општих пописа (становништва, стоке, пољопривредних предузећа и т.д.). Цео народ се не може казнити, дисциплинског поступка нема. Они су налазили једину солуцију у томе, што ће учитељи моћи бити ангажовани за пописне органе. Као органе Министарстава Просвете, њих, у том случају, не би било тешко присилити на послушност.

Трећи су хтели да статистика дође под један привредни

лична веза између Дирекције и осталих одељења Министарства. Овај однос би могао донекле бити изражан аналогичном државно-правног појма персоналне уније. Али ће морати дуго времена да прође док се ствар тако схвати. Зато ми и говоримо о припадности министарству или ресору, мада би било правилније рећи подчињености министру. У сваком случају, други органи министарства, подразумевајући ту и помоћника министровог, немају никакве везе ни правних односа са Дирекцијом.

ресор, јер је њена функција скоро привредна. Она, пре свега, има да купи податке из привредног живота и у вези с њим, и има да служи у првом реду народној и државној привреди.

Ма да су сви ови разлози крупни и стварни, ми их не можемо усвојити. Једно надлештво које је под Председништвом Владе неће имати мање ауторитета него да је под Министарством Унутрашњих Дела или Министарством Просвете. Или, боље, баш зато што су разлози и за једно и за друго Министарство тачни, треба статистика да дође под Председништво Владе. Тако ће она имати власт и над учитељима и над полициским органима, поред тога што ће имати ауторитет и власт и код свих других државних управних органа. Јер по тој истој логици редактора пројекта, ако би статистика дошла под Министарство Унутрашњих Дела, не би је много слушали учитељи, ако би дошла под Министарство Просвете, могли би полицајци да јој откажу послушност. Што се тиче припадања привредном ресору, овај би захтев имао донекле свога оправдања само онда, кад би код нас постојало једно министарство које би водило бригу о целој или бар великом делу народне привреде (као пре Рата Министарство Народне Привреде). Како ми имамо половину ресора привредних, то би долазак статистике под један од тих ресора могао допринети њеној једностраности, повлашћењу појава тога ресора на штету других.

Објективности ради, треба признати да у другим државама статистике спадају под разне ресоре. У многим државама статистике спадају под Министарство Унутрашњих Дела (нарочито у посебним државама Немачке), у неким под Министарство Трговине (Уједињене Државе Америке, Белгија, Румунија, Шпанијска, Маџарска), под Министарство Привреде (Немачка, Саксонска, Грчка), под Министарство Рада одн. Социалне Политике (Француска, Норвешка, Финска, Велика Британија, Краљевина С.Х.С.), под Министарство Финансија (Швајцарска, Данска Шведска, Виртембершка, Литва), под Министарство Просвете (Аустрија), и чак под Министарство Спољних Послова (Бугарска!). Статистички уреди земаљских влада за Босну и за Хрватску били су подређени директно „шефу земље“ одн. бану.

Најновији пројекат Закона о централној одн. врховној управи заборавио је уопште да држава има и статистичку надлежност. За разлику од ранијих пројеката, који су на супрот трговинској и пољопривредној статистици спомињали државну

статистику (као да оне две нису државне) и подводили је под један од ресора (Министарство Трговине и Индустрије), последњи пројекат (поднет Скупштини пред крај 1926 године), нема ни речи у тој статистици. Да ли се хтело одузети од државе бригу за статистику, или је то пропуштање плод брзине и несолидности у спремању законских пројеката као што је досад иначе, чак по правилу, бивало? Ово друго ће бити несумњиво тачније. Уосталом, у том пројекту се ништа не говори ни о поморском рибарству, ма да је то једна од најважнијих привредних грана за један велики део становништва ове државе (за приморце, скоро пола милиона становника). А ипак, држава је позвана да у начелу регулише то питање, па то и сада чини. Статистика није сада предвиђена као државна надлежност само зато, што су редактори пројекта радили брзо или били неспособни за тај рад. Трећег решења нема. Истине ради, мора се признати да је надлежни Министар у експозеу о горњем пројекту казао да ће општа државна статистика остати под досадашњим Министарством, или боље под реформираним Министарством Народног Здравља и Социалне Помоћи.

Мора се одмах казати да Закону о државној статистици не треба препустити одлуку о припадности статистике под једно од министарстава. Принцип је да то садржи општи Закон о врховној управи, све друго оставља се да регулише Закон о статистици. Али, ако Закон о врховној управи буде изгласан у оваквој редакцији, онда ће се имати слободне руке при доношењу Статистичког Закона. (Несумњиво је да би по правној снази, Закон о статистици, као доцнији и специјалан, могао дерогирати одредбе о статистичкој припадности Закона о врховној управи, али би тај поступак било тешко фактички спровести. Уосталом, незгодно би било мењати тај закон само неколико месеци по његовом доношењу, и то нормама које треба да га допуне и изведу, па ма то било закони. Он остаје основни закон за врховну управу.)

У сваком случају, један од та два закона регулисаће ову материју. Ми би желели да је регулише у смислу који највише одговара практичним циљевима и постулатима науке; да статистика дође под Председништво Министарског Савета.

ANALI PFB | anali.rs

3.

Прокламујући само статистичку аутономију или самосталност, Закон не би био довољно ефикасан ако не би предви-

део и извесне мере које ће ту аутономију ујемчити. Пројекат Закона о коме је реч прописано је један низ сличних мера. Оне су по својој природи такве, да на први мах не изгледа да су оне ту због заштите статистичке аутономије. Напротив, пре би се могло тврдити да оне немају никакве везе са начелом аутономије. Кад се, пак, изближе промотре, видеће се да би без њих статистичка независност била илузорна.

Те мере би се, углавном, могле груписати у три врсте:

А) мере које имају за циљ да обезбеде несметан рад Дирекције, да сузбију свако мешање виших управних органа у њен рад и да праву надзора министровог поставе границе; Б) мере које су срачунате на то, да пруже и увећају ауторитет Дирекције код нижих и координираних државних органа; и В) мере које утврђују положај генералног директора Државне Статистике, одређују му надлежност и власт.

А) Право назора министровог није изречно лимитисано, али се ограничења изводе из разних чланова пројекта као из и из природе самог посла.

(1⁰) Министар, пре свега, нема никакве власти у погледу унутрашњег рада у Дирекцији. Избор метода и технике рада мора бити препуштен самом директору као стручном лицу. Он је, у том погледу, од министра зависан само у толико, што овај, као буџетски наредбодавац, може да ускрати одобрење кредита за набавку средстава потребних при раду. Али је и у томе, у извесној мери, ограничен. И директор сам може да ангажује мање кредите, као што ће се видети доцније. А у пракси није тешко једну већу набавку рашчланити на више мањих.

(2⁰) У законском пројекту се каже да надлежни министар прописује „словни ред и правила службе“, али на предлог Генералног Директора. Да ли би министар могао прописати, том приликом, и нешто што директор није предложио? Очевидно да не би. Реч „предлог“ у нашем позитивном праву одувек се разумевала у једном везаном и конкретизованом смислу. Иначе се употребљују изрази „по повољном мишљењу“, по „саслушању“ и т.д. Кад би министар унео једну одредбу с којом се генерални директор не би сложио, значило би да је та одредба донесена без предлога његовог и правно би била без важности. Овлашћујући министра да може прописати словни ред и правила службе, законски је пројект поставио и један услов:

да то предложи генерални директор. У ствари, дакле, закон је овластио заједно министра и генералног директора да донесу прописе, или још боље, генералног директора да их донесе, министра да их сакционише, да их просто прихвати.

Могло би се приметити да министар може бар изоставити коју одредбу и ако је директор предложио, ако већ не може да је преиначи или допуни. Али и то он може учинити само ако директор накнадно пристане; иначе настаје међу њима конфликт који би се могао уклонити једино напуштањем места једнога од њих.

До сукоба по овој ствари тешко да може икад доћи. Без тог пословног реда и правила службе Дирекција може апсолутно да функционише. Ми, искрено да речемо, и не знамо шта би та правила требала да садржавају. Пословни ред је потребан у телима која колегијално решавају и доносе одлуке; Дирекција Државе Статистике је једна бирократска установа, хијерархиски уређена. Пословање ће се обављати оним редом и на онај начин како нађу за сходно старији органи, у крајњој инстанци генерални директор. Што се правила службе тиче, њихово доношење постаје сасвим безпредметно после ступања на снагу Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда од 1923. И ако је пројект Закона о статистици поднет Скупштини после доношења Чиновничког Закона, његова је последња редакција била још раније готова. Извесне одредбе су потом акомодоване прописима Чиновничког Закона, али се понешто и пропустило учинити. Такав је случај и с одредбом о правилима службе. Чиновнички Закон и уредбе које га допуњују и објашњују важе у потпуности за сво особље Генералне Дирекције, а они ће исцрпети, како изгледа, све детаље у регулисању службених односа.

(3^о) Трећи став члана четвртог пројекта Закона о статистици има овакву диспозицију:

„Програм рада изводи се по нарочитом плану, у којем су детаљно побројени сви послови у току, и сва нова статистичка снимања, која се имају предузети у наредној години са тачним означањем предмета као и начина њиховог извршења. Такав програм рада подноси се сваке године Министарском Савету на одобрење преко Министра Социјалне Политике и ниједно се ново прикупљање статистичких података не може предузети без одобрења Министарског Савета.“

Код утврђивања програма рада, дакле, сарађују три инстанције: Генерална Дирекција, надлежни министар и Министар-

ски Савет. Па ипак, тај програм саставља сама Дирекција, министар и Министарски Савет дају само одобрење предлогу Дирекције. Али за разлику од предходног случаја, они то одобрење могу и да не дају, односно да га дају у ограниченом обиму. Разлог је прост. Овде је реч о статистичким операцијама већег стила, чије извршење много стаје. Ради самог финансиског ефекта, потребно је ту да се има сагласност органа који располажу са државним новцем (за периодичне пописе потребан је и пристанак Народне Скупштине, која треба да одобри кредите, али тај пристанак треба да испослужује Министарски Савет који се, одобривши програм рада, у неку руку обавезао на то, усвојио га и пренео бригу око набављања средстава са Дирекције на себе).

Поред тога, Министарски Савет има да пази да статистичка снимања не буду једнострана. Због наклоности органа Дирекције ка испитивању појава једне или ограниченог броја врста, њиховој предилекцији ка само једној статистичкој грани (чему може да лежи узрок у њиховим научним тежњама или рутини и традицији), затим због утицаја надлежног министра, политичких, привредних или научних кругова, постоји опасност да важне појаве друшвеног живота остану неиспитане. У Министарском Савету се налазе представници свих ресора; они, у својој укупности, воде бригу о свима манифестацијама јавног живота и свим потребама друштва и државе. И кад програм рада не би водио о томе рачуна, он ће се кориговати у Министарском Савету. Као плод компромиса, он ће захтевати сабирање најхитније потребних података за тај тренутак, не пренебрегавајући и не потцењујући ниједну грану управе. Ако се у једној години да предност подацима извесне врсте, идуће године ће се на прво место ставити други подаци. Да овај Закон важи, на пример, и сада, и да Дирекција располаже свим средствима која јој он ујемчава (не само финансиским него и правним), ове године би Министарски Савет тражио пре свега податке о расподели сопствености, о приносу земљиштва, и т.д., јер би му то било потребно за доношење Закона о непосредним порезима. Кад тај Закон буде једанпут донет, захтевали би се други подаци, потребни за тај мах.

Али се мора признати да ће и сама Дирекција унапред погодити каква све статистичка снимања треба да се предузму. Она ће сама осетити ту потребу или ће се о њеном постојању обзна-

нити унапред, тако да ће саставити програм рада који ће Министарски Савет одмах акцептирати. Уосталом, члан 21 пројекта предвиђа и сазивање стручних комисија, састављених од представника појединих министарстава, стручних организација, комора, представника науке и т. д., који ће суделовати при састављању програма рада. О тим комисијама биће говора другом приликом. Засад је довољно констатовати, да је и ту Дирекцији обезбеђена самосталност: главни посао, састављање програма рада, препуштен је њој. Она га саставља без икаквог меродавног утицаја са стране (комисије сазива сама, по сопственој иницијативи, и њихова мишљења је не обавезују). Одобрење Министарског Савета само је једна последица реда ствари и односа снага у правној и парламентарној држави. Не сме се никад дозволити нижим управним органима да, посредним путем, намећу народу терете које он тешко сноси (а то би могла чинити једна статистичка управа са неограниченом влашћу, јер би могла да предузима најдалекосежније операције, које могу бити врло скупе), а уз то, министар је, по Уставу и по позитивним законима, у крајњој линији одговоран за све незаконите и штетне радње својих потчињених органа.

Могло би се једино приметити да програм рада не би морао бити онако детаљан како то пројект предвиђа. Понајпре, он не би морао обухватити и послове који су у току, или бар не све послове у току. Има радова статистичких које Дирекција врши јер је законима принуђена или просто својим постојањем предодређена да их врши (на пр. обрада кретања становништва.)

Како Министарски Савет не може да јој укине или сузи ту надлежност, у најмању руку је сувишно и депласирано било наредити да програм рада садржи и то. Што се тиче „тачног назначења предмета и начина извршења“ нових статистичких снимања, ваља рећи да су ови појмови доста нејасни. Може бити да је боље што су нејасни и да баш за то треба да остану. Ако се под предметом разуме објекат статистичког истраживања, онда је добро и логично да се он назначи. Али детаљније означавање (на пр. навођење питања која ће се постављати) и зависност од Министарског Савета у том смислу, могло би да делује врло рђаво по аутономију статистичку и да је сведе на минимум. Тако исто „начин извршења“ може да се тумачи уже или шире. Ако се тим изразом хтео означити поступак прибављања статистичког материјала, отишло се много далеко.

Ако се пак просто намеравало везати Дирекцију у могућности састављања разних комисија и одбора и њиховог изашиљања на места где се снимања врше, добро је што је унесен тај пасус.

(4⁰) Сталне чиновнике Дирекције поставља министар одн. Краљ на предлог министров. Чиновници у главним групама морају се већ, по самом Закону о чиновницима, постављати Краљевим указом. Чиновнике у помоћним групама поставља сам министар, али он то право може пренети, по чл. 52 Чин. Закона, и „на своје подручне органе“. Све друго особље у Генералној Дирекцији Државне Статистике поставља, по пројекту Закона о статистици, директор.

Принципиелно, аутономија статистике није повређена тиме што и неко други, а не само директор, поставља и унапређује њене чиновнике. Јер и судије се постављају на тај начин, и чланови Државног Савета одн. Главне Контроле. Уставно је начело да чиновнике поставља Краљ одн. министар,¹⁾ и оно одговара такође принципу уставне и парламентарне државе. Али, у пракси, сваки министар ће несумњиво пренети своје право да поставља чиновнике у помоћним групама на генералног директора. Ако то и не учини, он ће постављати и унапређивати само оне чиновнике које му директор предложи. То ће бити донекле и правна дужност његова, дужност која се изводи из духа Закона о статистици и из начела аутономије. Начелу аутономије било би савршено противно, као и самом пројекту, кад би се то право пренело на пр. на помоћника министровог. Јер Дирекција стоји под надзором министра, и никога другог сем њега. Никакви међуоргани (Zwischenglieder) не би били сагласни са тим принципом. Ставити директора посредно под министром, значило би одузети њему велик део власти и пренети је на некога другога.

Уосталом, директор има и правна средства да присили министра на поштовање тих његових права. Пре свега, он сам, по законском пројекту, одлучује о пријему привремених чиновника, а сталан чиновник не може бити нико, сем ретких изузетака (по чл. 2 и 17 Чин. Закона), ако није био привремени чиновник. Затим, он сам председава испитима за сталност;

¹⁾ То је начело изражено у чл.49, прва алинеја, и чл.90, четврта алинеја, Устава. И ако ови ставови стоје донекле у међусобној контрадикцији, не можемо за овај мах улазити у испитивање њиховог правога значења.

неспособне кандидате он може на испиту оборити и тиме онемогућити да их министар постави за сталне чиновнике.

Што се тиче унапређења чиновника који су већ стекли сталност, и ту директор има извесног начина да осујети унапређења против своје воље. Он оцењује у првом степену, или чак и у другом, као председник комисије, ако се статистици призна засебност струке, о чему ће доцније бити реч. Оценивши рђаво једног неспособног чиновника, директор је (eo ipso) онемогућио његово унапређење. Из других ресора чиновници не могу долазити док не положе стручни испит.

Ипак ми сматрамо да би било добро у Закон о статистици унети одредбу, по којој министар поставља и унапређује више чиновнике одн. предлаже то Краљу само по предлогу и реферату генералног директора. Ту би одредбу требало унети просто зато, што је до сада сам принцип, мада статистика и сад има аутономију, изиграван до крајњих граница. Било је случајева да су на највиша места у Дирекцији постављани људи без икакве стручне спреме, а да је директор за та постављања дознао тек из „Службених Новина“ или кад му се она јаве на дужност. Чак се сад и најниже особље поставља без предлога, често и без знања директоровог. На тај исти начин се отпушта или пензионише особље које је већ у служби. И онда никакав рад у Дирекцији не може да се извршује правилно и програмски. Кад власт ван Дирекције може да поставља или да одпушта особље по свом нахођењу, свако спремање подмлатка и свако планско пословање постаје немогуће. Јер министар може отпустити поједине чиновнике баш онда кад су се упутили у посао, после дуге праксе и после великих напора чиновника који су их упућивали. Кад то министар учини, треба поново уводити у посао нове људе, и тако то иде у бескрај, или бар до момента кад престане важити чл. 234 Чин. Закона и чиновници стекну право на сталност.

У интересу самог посла, статистичка наука захтева да и постављање одн. отпуштање особља, у границама закона, долази увек из саме Дирекције, да се оно врши по решењу или на предлог генералног директора.

Г) (1^о) Сходно начелу самосталности, Генерална Дирекција „води непосредну преписку са свима вишим и нижим државним, самоуправним, општинским и црквеним властима, са свима

приватним установама и лицима, и кореспондује са статистичким установама страних држава (чл. 9 прва алинеја пројекта). Нешто краћу, али садржајно исту одредбу има и Закон о државној статистици од 1901.

Овај пропис представља једну повластицу која је резултат аутономије статистичке. Она такође означаје, у извесној мери, интензитет њених веза са министарством коме припада. Јер сва оделења једног министарства опште са другим властима у име министрово, „по наредби“ или „по овлашћењу“ министровом. Дирекција Државне Статистике општи у своје сопствено име, овлашћена директно од Закона.

„Са уступањем самосталности статистици одваја се једно-временно цео један административни карактер у овој области, и не може да се замисли ту неки други а не тај административни карактер. Управна статистика представља у овој форми један засебан управни акт, свим другим равноправан“, како се лепо изражава Мишлер.¹⁾

Кореспондовање са статистичким установама других држава, такође је једна привилегија државне статистике. Ниједно друго државно надлештво (сем полициских власти у изузетно хитним случајевима) не обраћа се директно властима других држава, него увек преко Министарства Спољних Послова. У овом Министарству је, у неку руку, сконцентрисана сва преписка са иностранством. За Дирекцију Државне Статистике учињен је изузетак, не само последњим пројектом Закона него и ранијим нашим законима (и ако не увек изричито), и респективним законима већине страних држава.

Баш ради тог изузетног поступања, ова одредба је била потребна; њу је требало на јасан начин и законски установити. Општа је међународна пракса, која је доцније, у законима појединих држава, добила и правну легитимацију, да статистичке управе појединих држава опште директно између себе. И оне то то чине откад постоје. Не само што оне узајамно шаљу своје публикације, већ и иначе једна другој саопштавају нове и значајне резултате из круга својих пословања. Кадгод статистичка управа једне државе тражи, управа друге државе ће јој послати податке које је сабрала и ако они нису штампани, само ако не представљају државну тајну. Случајеви таквог тражења нису ретки и они се, понајчешће, односе:

1) Op. cit. S. 6.

на питања о броју и структури становника који су поданици или сународници државе која тражи податке.

Пре Рата је била чак уведена међународна пракса да се индивидуални листићи који се односе на поданике других држава шаљу статистичкој управи те државе чим их искористи статистика државе у којој они живе. Ову последњу државу ти листићи интересују утолико, што особе на које се односе сачињавају део њеног становништва, ову другу што оне спадају међу њене држављане. И обе државе долазе до података о једном трошку. Држава којој та лица правно припадају тешко би иначе и дошла до тих података, јер конзулати не могу увек знати за све односе лица која заштићују, и јер ови не би могли бити принуђени никаквим ефикасним средствима да послушају конзулат и да пошљу тражена обавештења.

Та међународна пракса била је понегде утврђена и конвенцијама одн. уговорима између појединих држава. После Рата се не спроводи у оној мери као пре Рата. Разлози су многи. Пре свега међусобна анимозност појединих држава које су из Рата изашле неке као победиоци неке као побеђени. Затим постанак многих нових држава које треба тек да организују статистичку службу и немају традиција у међународним односима. Најзад и сама околност што се пописи становништва не врше сад онако периодично и уредно као пре Рата. Раније су ти пописи вршени или сваке пете или сваке десете године. Али последњег дана у деценију вршиле су их све државе. Сад се тај ред изгубио. Аустрија је вршила попис 1919 па 1923, Немачка 1926 и т. д. Неке државе уопште нису од Рата вршиле пописе, као на пр. Румунија. А међусобна измена листића биће од користи само ако су пописи вршени у приближно исто време (јер ако је попис вршен доцније или раније, поданик из иностранства се могао вратити или отпутовати и два пута или ниједан бити пописан). А ако једна држава уопште није вршила попис, њој не требају ни подаци о својим грађанима у иностранству, кад нема податке о грађанима у својој земљи. Она их, дакле, нема чему да приброји.

Како је сад ратне анимозности више-мање нестало, како све државе гледају да поново уведу периодично децениално пописивање, а нове државе ступају у општу међународну заједницу па и у статистичку, та пракса ће сигурно бити обновљена. Само, место појединачних међународних конвенција, требало би сад,

сходно међународно-правној констелацији овог времена, закључити преко Лиге Народа једну општу конвенцију која би обавезивала све државе чланове Лиге, с тим да јој се могу придружити и њени нечланови.

(2⁰) Само вођење непосредне преписке са осталим властима у Држави, и вишим и нижим, помаже статистичку делатност, омогућује брзо прикупљање потребних података и т.д., али, само по себи, није још увек довољно да јој обезбеди пун ауторитет код тих власти и ујемчи успех у циљевима вођења преписке. Јер, преписка се не води себе ради и без циља: њена је сврха, скоро увек, да се дође до индивидуалних податка која ће се доцније разрадити, свести у табеле и публиковати. Ако се управи статистике да само право да води преписку у том циљу, тим је постигнуто врло мало.

Зато законски пројекат иде и даље, и у чл. 11 наређује свим властима и приватним лицима одн. установама послушност према тражењима Дирекције Државне Статистике. Тај члан гласи:

„Све државне, смоуправне, општинске¹⁾ и црквене власти и њихови органи, сви јавни заводи, установе и приватна лица дужна су набавити, издати, послати и у опште ставити на расположење по одредбама овога Закона све статистичке податке Генералној Дирекцији Државне Статистике на њезино тражење.“

Овај члан је у вези са чланом 9, и може се сматрати његовом органском допуном. Тек по овом члану, Генерална Дирекција Државне Статистике је снабдевена са правом заповедања; власти су дужне, једнако као и приватна лица, да шаљу податке које она тражи. Реч „статистички подаци“, како се законски пројект изражава, треба разумети у смислу податкака за статистичку употребу. Јер, у највећем делу случајева, управа статистике тражи индивидуалне податке (истина без личног спољног обележја, без имена), и она те податке доцније употребљава и од њих ствара бројне исказе, табеле. Много ређе она тражи податке у бројевима, а врло ретко, скоро никада, у табеларној форми. Ради тога реч „статистички“ могла би бити испуштена и брисана из пројекта а да се ништа тиме не изгуби.

У чл. 11 се вели да су власти одн. установе дужне не само

¹⁾ Ова реч је сувишна, како у овом члану тако и у напред цитраном члану 9. Општинске власти су већ по Уставу самоуправне, и није их требало засебно наводити поред самоуправних.

послати податке него набавити их, издати и ставити на расположење. Под набавком се разуме њихово скупљање. Статистика не може ни од власти ни од приватних лица тражити податке до којих они тешко или са великим трошковима долазе. Бране и ограничења намећу су се сами собом, али их и Закон предвиђа и ако индиректно. О томе ће бити речи на другом месту кад будемо говорили о централизацији статистичке службе. Сад је главно утврдити да власти одн. приватне установе треба и саме да воде неку врсту статистике, један њен сурогат, у виду књиговодства, инвентарисања и т.д. Због овог израза у законском пројекту, ти органи одн. установе неће моћи избећи слање података правдајући се тиме да их немају. Они их морају набавити. Не могу среска поглаварства одговорити да на крају месеца не знају колико су све лица иступно казнили у току месеца, или општине колико је засејано земљишта појединим културама, или банке колико износи њихов менични депо. Статистика не тражи од њих да увек препишу податке који се налазе сабрани у фиоци њиховог шефа, већ да воде сталну или привремену евиденцију о односима одн. стањима која статистику интересују. Овај је израз, дакле, на свом месту.

Што се тиче речи „издати“ и „ставити на расположење“, треба приметити следеће. Управа статистике не мора увек писмима да се обраћа јавним органима одн. приватним установама да им они шаљу податке готове. Често, ако нађе за сходно, управа може послати и своје органе да на лицу места узму податке. У том случају, власти су, одн. личности, дужне да им их издају или ставе на расположење. Овај ће случај бити најчешће тада, ако је скупљање одн. преписивање (за статистику у форми друкчијој него што носе записи са којих се преписује) условљено извесном стручношћу или рутином. Најзад у случају кад се подаци хитно потребују. Јер се не могу увек јавне власти и приватне установе натерати да престану са својим редовним радом и пословањем и низ дана раде само за статистику. И ови изрази могу, дакле, да остану. Али случајеве које они предвиђају треба разликовати од случајева кад органи статистике иду сами да узимају податке због контроле или у виду казне, о чему ћемо сад одмах говорити.

(3⁰) Кад је управа статистике снабдевана правом заповедања, правом које одговара дужности слушања власти одн. установа (или приватних лица) којима се обраћа, постигнуто је већ много,

и у приличној мери је обезбеђено правилно вршење статистичког рада. Па ипак, и ти су прописи недовољни; они би сами за себе били један типичан неперфектан закон. Да би постао перфектан и у пуном смислу ефикасан, пројект предвиђа и санкције за неизвршење горњих наредба. Тако пре свега члан 12 пројекта статуира: „Генерална Дирекција Државне Статистике има право, ради испитивања и контролисања тачности послатих статистичких података, подвргнути прегледу све књиге, акта и у опште документа свих државних, самоуправних, општинских и црквених власти.“

Није довољно послати ма какве податке, већ податке који одговарају стварности. Власти одн. установе од којих статистика тражи податке имају, као сведоци у грађанским одн. кривичним парницама, не само дужност да испуне просто формалност доласка одн. слања података него и да тачно и истинито извести власт. Чим статистика посумња у истинитост података, она има право послати своје органе да се увере у сагласност послатих статистичких извештаја и записа са којих су узети. То она чини, принципиелно и док се не увери да је сумња оправдана, о свом сопственом трошку. Али, понављамо, статистика ће употребити те мере тек онда кад, правом, посумња у тачност и истинитост послатих података (опази на пр. да се редни бројеви регистара не подударaju, да су извесни бројеви прескочени, да је број хектара засејаног земљишта сувише велик или сувише мален према прошлогодишњем и т.д.). Ову ће меру она ипак употребити у крајњој нужди, кад се не буде могло писменим путем доћи до задовољавајућег објашњења.

Овај пропис је ипак мањкав, и то двојако. Он се пре свега не односи на приватне установе одн. приватна лица, где би таква контрола била најпотребнија. И, затим, по стилизацији законског пројекта, статистички органи не би имали право да испитају тачност података с обзиром на стварно стање ствари него само формално. Они, по стриктном тумачењу овога члана, не би смели вршити лично испитивања, премеравања и т.д., већ констатовати формалну исправност преписа за статистику. Али ће се у пракси овај члан, ако остане у садашњој редакцији, морати шире и блаже тумачити. Ипак би најбоље било престилизовати га и допунити. Што се наше прве замерке тиче, она се односи на ограничења која су, колико је нама познато, извршена стога, да се не би дошло у сукоб са Уставом, специјално

са његовим 11 чланом. Нама се чини да је та бојазан претерана и неумесна и да ни уставном духу ни уставном тексту ништа не би противно било кад би статистика, само за сопствене циљеве, могла прегледати и контролисати регистре, акта, књиге и т.д. приватних завода и установа.

Међутим, овај последњи недостатак је у неколико надокнађен прописима из чл. 13 пројекта:

„Све државне, самоуправне, општинске и црквене власти, сви заводи и установе и сва приватна лица одговорна су за тачност и истинитост статистичких података која саопштавају непосредно или посредно Генералној Дирекцији Државне Статистике.

Ако се докаже да је нека од горњих власти и установа, односно органа и лица послала Генералној Дирекцији нетачне податке, или их и након нарочитог позива није никако или на време послала или се противила дати их или ставити их на расположење Генералној Дирекцији, казниће се новчано од двадесет до две стотине динара. У поновном случају казниће се од две стотине до хиљаду динара. Ако би се после друге казне успротивили дати статистичке податке, Генерална Дирекција Државне Статистике има право да такве податке сама прибави на лицу места а о трошку оних који су такав поступак изазвали.“

Чл. 13 пројекта Закона о државној статистици један је од најважнијих чланова у целом пројекту. Изводећи даље и прецизније прописе ранијих двају чланова, тај члан најзад предвиђа и казну за органе и установе које никако, или неуредно, или нетачно шаљу тражене податке. О праву кажњавања управе статистике говорићемо доцније, у специјалном чланку. Сад је довољно само напоменути да санкције предвиђене овим чланом одиета могу задовољити управу статистике и да одговарају сасвим захтевима науке и респективним одредбама најмодернијих статистичких закона. Нарочито је важно и умесно признати право статистике да напослетку, пошто нису помогле ни казне ни опомене, ипак дође до података изашиљањем својих органа на лице места, где ће се подаци добавити о трошку кривих лица.

Управа званичне статистике има, дакле, право непосредне преписке са свима властима и установама у Држави и статистичким установама на страни, право заповедања у кругу своје надлежности, право испитивања тачности послатих података и право кажњавања због неуредности или немара. Сва су та права и и сва овлашћења упућена једном циљу: да се добију тражени, јер су потребни, статистички подаци. Но ипак последње право.

да изашиљањем органа сама прикупи податке који јој иначе никако не стижу, та овлашћења су добила пун смисао и правилан рад статистике је, формално и правно, осигуран. Како управа статистике сва та овлашћења врши у своје сопствено име и без помоћи или садејства других власти или органа, она су такође еманација њене аутономије или самосталности.

Б) Остаје јод да се испита положај и власт директора државне статистике као последица њене аутономије.

У пројекту Закона о статистици, овоме предмету је посвећен чл.5. Али, као што ћемо доцније видети, и неки остали чланови додирују и делимично решавају то питање. Чл.5 пројекта гласи дословце овако:

„Целокупном установом Генералне Дирекције Државне Статистике управља Генерални Директор. Он носи пуну одговорност за правилан ток послова у кругу своје надлежности.

Он има право:

- а) Да поставља, унапређује и отпушта званичнике, да поставља и отпушта дневничаре и одређује им награду у границама одобреног кредита, и да одлучује о пријему привремених чиновника;
- б) Да даје одсуство подручном особљу;
- в) Да преко Рачуноводства Министарства Социалне Политике тражи отварање кредита и као наредбодавац другог степена да издаје налоге за исплату дотичној благајни у границама буџетом одобрених кредита;
- г) Да ангажује издатке за материалне потребе до 5.000 динара.

(1^о) Директор сам, без ичијег мешања, одлучује о пријему у службу и престанку службе званичника. Он врши и унапређења њихова у старију групу. Није у пројекту речено, али треба разумети да по његовом решењу званичници добивају и периодске повишице. Пројекат је рађен чим је нови Чиновнички Закон ступио на снагу и није му свуда адаптиран. Тада се мислило да и померање са степена плате на виши степен представља унапређење. То би се тумачење могло примити у пракси кад би редакција Закона остала иста. Ипак је боље учинити у пројекту један додатак у том смислу. Али је неопходно потребно додати да директор има право и пензионисања званичника. Омашка је учињена из истога разлога, због непознавања детаља Чиновничког Закона. По том Закону, званичници су стални државни службеници после три године службе, не увек привремени као по ранијој српској Уредби о практикантима. Они се после десет

одн. петнаест година службе (ово последње важи за оне званичнике који нису 31 децембра 1925 већ имали десет година службе за пензију, чл. 259 Финансиског Закона за 1926-27), могу само пензионисати а не отпустити без одлуке суда (редовног или дисциплинског). По намери људи који су радили и прегледали пројект Закона о статистици, хтела се директору дати пуна власт над званичницима, он једини имао је бити надлежан да решава о њиховом службовању. Ако му се одузме право да пензионише званичнике, увек само по одредбама закона, њему је добра половина те власти одузета. Треба овде напоменути да број званичника мора да буде велик у једном статистичком надлештву. Њих је и у крњој досадашњој Дирекцији било стотину. Званичника треба увек да има бар четири или пет пута више него чиновника. Њихова је дужност да врше најниже статистичко-техничке и рачунске послове, (сређују материјал, сабирају и испуњују рубрике на првим радним табелама, израчунавају проценте и т.д.)

Дневничаре такође прима и отпушта директор. Они се узимају на привремени рад приликом извођења операција већег стила (на пр. општих пописа) и задржавају се у служби док се посао обави, материјал среди и публикује. Они се исплаћују из материјалних кредита, и може их бити и мање и више према томе колико посао захтева и колика су буџетска средства на расположењу. Они се отпуштају простим отказом службе према Закону о заштити радника или Закону о радњама. Они се не могу третирати као контрактуални службеници у смислу чл. 130 Чин. Закона (који је иначе невероватно нејасан). Сасвим је на свом месту да о пријему њиховом и отпуштању одлучује директор. За њих нису прописане, у ниједном закону, никакве формалне квалификације; узимају се привремено и отпуштају се и пре свршеног посла ако на раду покажу незнање, несолидност и немар.

Што се чиновника тиче, ту је власт директора формално мала. Он само одлучује о пријему привремених чиновника свију категорија. Али ми смо раније показали да он има у ствари утицаја и на постављање, унапређење, отпуштање и пензионисање вишег особља.

За служитеље није ништа речено ко их поставља и отпушта. Увек због истог разлога. Али њихово постављање и отпуштање нема скоро никакве везе са статистичком аутономијом; они

су по правилу заменљиви и нису статистички службеници у правом смислу речи.

Кад већ говоримо о постављању, унапређењу и отпуштању службеника статистичких, тешко је избећи а да се не нападне садашњи поступак у том погледу. Данас се постављају службеници и чиновници Дирекције Државне Статистике не само без предлога него по правилу и без знања директоровог. Има случајева да он за постављење дозна тек из „Службених Новина“ Ово исто важи и за унапређења, за отпуштања и за пензионисања. Разумљиво је да у таквим односима, на највиша места долазе сасвим нестручни људи (и очни лекари и управници позоришта), и обрнуто, да се присилно одстрањују из службе и прескачу у унапређењау најспособнији чиновници. Кад о свему томе одлучују органи ван Дирекције, неупознати са вредношћу и способношћу чиновника, они се руководе мерилом које са том вредношћу и способношћу нема никакве везе, најобичније мерилом партизанства и непотизма. Ове појаве руше не само начело статистичке аутономије, него у опште њен добар глас и ауторитет. Она више није ни независно тело, ни научни институт, ни установа чији се резултати примају са поверењем. Оваква, она уопште једва има разлога да постоји.

(2^о) По другој тачки чл. 5 пројекта, директор има право давања осуства чиновницима и службеницима Генералне Дирекције. Ма да овим правом није постигнуто много, опет се види тенденција поентирања самосталности и независности статистичке управе.

Ипак, овај пасус мора да буде објашњен. Чиновнички Закон говори о осуству у 110 члану. По том члану министар одобрава осуство, али осуство краће од 40 дана може да одобри и који други „старешина“ ако га министар овласти. По пројекту Закона о статистици, директор то овлашћење има од самог закона, и није му потребно посебно овлашћење. Само сада настаје питање да ли директор има право да даје осуство и преко 40 дана. Ради нејасности тога, требало би допунити и објаснити горњу одредбу.

Тако исто, ту одредбу треба довести у склад са другим члановима Чиновничког Закона. Тај Закон, под осуством разуме само унапред одређено осуствовање од дужности по приватном послу. Међутим, он познаје још три врсте осуствовања од дужности. Прва је т. зв. годишњи одмор, на који

сваки чиновник и службеник има законско право (величина одмора зависи од година службе). Њега даје, према утврђеном правилнику, старешина надлештва. Ко је старешина надлештва, није увек лако утврдити. Али не може бити сумње, према свему ономе што смо досад казали, да је директор Државне Статистике једновремено старешина надлештва. Према томе, њему неоспорно припада право давања одмора продручном особљу. Њему то право припада и данас, па ипак му се оно не признаје. Јер је он и данас старешина надлештва (чл.12 Закона о уређењу државне статистике од 1901). Због тога не би било сувишно допунити тачку другу чл. 5 и у овом смислу.

Друга врста осуствовања од дужности је у случају болести службеникове. Болестан службеник мора само да пријави своју болест и поднесе о томе доказа. Различито је од овога т.зв. опорављање од болести и то је трећа врста осуствовања. Оно мора унапред бити одобрено, надлежним решењем. “Како Чин. закон није прецизирао који је тај орган што „надлежно“ решава, може се тачка друга чл. 5 пројекта Закона о статистици без околишања применити на на ову врсту осуствовања. Па ипак, добро би било, допуњујући ту тачку уопште, констатовати да је надлежан орган за службенике државне статистике генерални директор.

(3⁰) Трећа и четврта тачка чл. 5 пројекта говоре о власти директоровој у погледу располагања кредитима буџетом одобреним.

Ту се не каже да при састављању предлога буџета за министарство коме статистика припада учествује и њен директор. Али се у пракси то начело спроводи и данас. Он чак брани и предложене суме и пред Финансиским Одбором и пред пленумом Народне Скупштине. Та његова улога није строго законска, и сувишно би било озаконити је. Код предлагања и изгласавања буџета води се строго рачуна и о политичким моментима и о финансиској снази државе и народа; правно је увек надлежни министар тумач министарства пред Скупштином, и тумач снаге финансиске народа и воље Скупштине у министарству (приликом састављања предлога).

Али су пројектом на други начин обезбеђени најпотребнији кредити. Ту је већ извршена подела на одељења и одсеке и на чело њих морају доћи начелници односно шефови. Скупштина може само изванредан број нижег особља да редуцира.

Послове који су јој законом одређени, статистика мора да обавља, а без материјалних средстава не може их обављати. Ради тога ће Скупштина морати да одобри кредите за извођење бар оних послова који спадају у законску дужност Дирекције. То исто важи и за периодичне публикације. Скупштина може само смањити или укинути кредите за публикације које не излазе периодично. За повећање библиотеке извесна сума мора бити предвиђена.

Чл. 5 пројекта говори само уколико директор располаже са већ одобреним кредитима. Његова власт ту није велика. По Закону о државном рачуноводству (чл. 57), само министри могу бити наредбодавци првог степена, а старешине надлештва или одељења наредбодавци другог степена. Дајући генералном директору карактер сталног наредбодавца другог степена, пројект га је још једанпут утврдио за старешину надлештва, чија наредбодавна власт за исплату отворених кредита не зависи од воље министрове. Пројект је само требао да предвиди и засебно Рачуноводство Генералне Дирекције, које не би било у нескладу са положајем и влашћу министра као наредбодавца првог степена. Он би издавао налоге директно преко Дирекције и са њеним бројем. Дирекција има и данас своју засебну главу у буџету и кредити одређени за њу могу се употребити само за одређени циљ. Овако, Министарство данас скоро суверено располаже са кредитима и није редак случај да се они троше на оно чему нису намењени. Хонорари, на пример, за специјалне статистичке радове добијају, по наредби Министарства, лица ван Дирекције, која с њом немају никакве везе и не раде ништа за њу, као ни уопште за статистику. То све не би било могуће кад би Дирекција имала засебно рачуноводство. Ако ипак остане садашња редакција треће тачке чл. 5 пројекта, по којој директор тражи преко рачуноводства надлежног министарства отварање кредита, треба тај пропис тумачити у том смислу, да министар не може без директоровог тражења ништа предузети за отварање кредита. Он би увек, приликом отварања кредита, морао приложити и акт Дирекције којим се то отварање тражи. Иначе не би његова одлука била законита и месна односно Главна Контрола не би смела да да визу. Кад би се овако тумачење усвојило, не би јамачно било повређено начело статистичке аутономије, док није сигурно да ли би оно било повређено у противном

случају с обзиром на одредбе Закона о државном рачуноводству, које, у погледу наредба за извршење буџета, скоро увек имају у виду министре.

Ангажовање издатака до 5000 динара за материалне потребе не представља, при данашњем стању валуте, велику власт. Ако се валута поправи до златног паритета, та ће сума бити врло често знатна и довољна. Али треба приметити да највећи део издатака за материалне потребе не премаша суму од 5000 динара, и да се врло често веће потребе могу поделити на неколико мањих, од којих ни једна засебно неће превазилазити горњу суму.

Према свему овоме, буџетска власт директора није велика, али није ни незнатна. При благонаклоном тумачењу одредаба и либералном поступању власти са којима директор дели своју буџетску надлежност, његова власт би била довољна да обезбеди несметано вршење посла, и не би стојала у контрадикцији са начелом аутономије.

(4^о) Власт директора није овим исцрпљена. Има у законском пројекту и других чланова који регулишу директорову власт и установљајују му извесна права. Тако у чл. 7 стоји да распоред особља по одељењима и одсецима чини директор. Ова је одредба врло важна с обзиром на досадашње поступања. Јер се данашњи чиновници Дирекције просто реквирирају од стране Општег Одељења Министарства Социалне Политике и упућују на рад у разна одељења и одсеке Министарства. Један чиновник прве категорије ради у Персоналном Одсеку неколико година најпростије административне послове, води се и оцењује се (увек одлично) као чиновник Дирекције и као такав се унапређује. Исто тако, најбољи нижи чиновници, званичници и дневничари, простом наредбом министровог помоћника или начелника Општег Одељења, упућују се на посао ван Дирекције. При таквим околностима, успех рада у Дирекцији мора бити негативан. Али не треба заборавити да и сад важи Закон о уређењу државне статистике од 1901 која има сличну диспозицију (чл. 12, друга алинеја), као и нови пројект.

Директор, дакле, по горњој одредби, врши распоред свега особља и додељује му, директно или индиректно, посао. Без његовог знања и одобрења нико не може радити ван Дирекције. Строго узевши, ни он сам не би могао дати такво одобрење. Али, ако га да, то је учињено по слободној вољи, и принцип аутономије је очуван.

Сумњиво је једино дали директор врши и распоред начелника одељења и шефова одсека. То значи исто што: да ли се они указом постављају за старешине одређених одељења односно одсека, или се указом просто одређују за начелнике одељења односно шефове одсека у Дирекцији без означаења кога одељења односно одсека. У том погледу је уопште код нас пракса колебљива и неједнака. Али би ова друга солуција била практичнија, логичнија и више би одговарала начелу самосталности статистичке управе.

Но директор одређује круг рада своме помоћнику, који га иначе, у случају директорове одсутности правоснажно и потпуно заступа у дужности и власти. Како се сада уопште почело са укидањем места помоћника директорових у скоро свим дирекцијама појединих министарстава, има вероватноће да ће се и овај положај тешко одржати. У том случају, треба предвидети место једног генералног секретара, који ће помагати директору у раду и потпадати директно под њим, не под ма каквим одељењем. Такав је случај и у другим државама. Свако одељење пак, имало би по једног обичног секретара. Свакако због ранга, генерални секретар не би могао замењивати директора кад је одсутан, него би га замењивао најстарији по рангу начелник одељења.

У пројекту се није рекло да директор одређује и радно време. Величина радног времена утврђује се сада увек финансиским законом (чл.264 за годину 1926-27). Али је министру остављено да одлучи хоће ли се радити непрекидно или са прекидима. Код Дирекције Државне Статистике то је питање решавао увек до сад директор. По природи самог посла, статистичке установе раде непрекидно, до два или до један и по сат после подне. Између осталих разлога за такво поступање, ми ћемо навести само један. Посао статистички захтева употребу једног огромног броја листића, са којих се подаци преносе у табеле. Ти листићи морају бити спаковани; њихово слагање, распакивање и поновно паковање траје најмање цео сат. Кад би се то вршило двапута на дан, изгубило би се много више у времену него што би се добило повишењем радног времена за пола сата или чак за цео сат кад би се посао прекидао.

Морамо признати да се код нас одувек тако поступало, и статистички радници не само у Дирекцији већ и по свим оде-

љењима односно одсецима Министарства, радили су без прекида шест сати на дан (са кратком паузом од четврт сата), чак и кад су друга одељења тог Министарства радила и пре и после подне. Ипак не би било сувишно законом регулисати то питање или оставити директору власт да одлучује о радном времену. Ово друго решење било би погодније с обзиром на повремене веће пописе који би могли захтевати и друкчију привремену одлуку.

Извесна права директор добива из Чиновничког Закона. Нека смо споменули, али их има још. Тако, на пример, он има извесну дисциплинску власт и изриче казне за неуредност (чл.160 и 161 Чин. Закона).

(5^о) У првобитном пројекту је стајало да је ранг генералног директора једнак рангу генералног директора државног рачуноводства. Доцније је тај став измењен, и остало је да се ранг одређује Законом о разврставању и распоређивању чиновника и осталих државних службеника грађанског реда (за сада још уредба).

Егализирање са положајем директора Државног Рачуноводства има смисла и оправдања: и статистика је једно државно и народно рачуноводство. Али, како је положај и директора Државног Рачуноводства и директора Државне Статистике прилично мален (трећа група прве категорије), потребно би било померити га за једну групу. И то из ових разлога.

Ми смо споменули упоређење Дирекције Државне Статистике са Главном Контролом и Државним Саветом. Ако директор не може имати ранг њихових председника, може бар њихових чланова

Ако се статистика схвати као научни институт, треба директору дати ранг шефова тих института. То су махом редовни професори универзитета (дакле друга група). Чак и директор Војног Географског Института треба да буде у другој групи (дивизиски ђенерал).

Директор Државне Статистике не сме ни иначе имати мањи ранг од редовних професора универзитета. Како је то положај који треба да заузме један научник, то треба омогућити да научници са универзитета долазе на та места, а не да научници из Дирекције беже на универзитете. У другим државама, професори универзитета имају по правилу мањи ранг него управници

статистичких државних надлештва, чак и у посебним државама Немачке (т. зв. земљама).¹⁾

Најзад, не треба заборавити да директор има право кажњавања државних органа, и право да им наређује слање података из сопствене надлежности (*iure proprio*), као што је напред изложено. Како ће сад директор да наређује нешто великим жупанима кад је, по рангу, млађи од њих?

Све ове околности треба узети у обзир при одређивању ранга генералног директора Државне Статистике.

У пројекту се, поред ранга, говори и о плати. То је сувишно, јер се плата равна према групи, дакле, „рангу“.

6^о) Кад већ директор има оволике компетенције, оволику власт, и треба да има и већи ранг, разумљиво је да је и његова одговорност велика. Ту одговорност изрично утврђује чл.5 пројекта, у почетку.

Ради свега тога за директора Државне Статистике треба да дође један од најсавеснијих, најбољих и најстручнијих државних чиновника или научника, што данас апсолутно није случај. Још је пре 4 године Лоренц Фон Штајн рекао да „треба да важи као опште признато начело да вредност резултата административне статистике зависи од степена научног образовања њеног управника“.²⁾ Промаша ли се у избору директора, сва делатност статистике може да буде промашена, и нико од ње неће имати користи. А боље је немати никакву статистику него рђаву и несолидно рађену. Од ове се има више штете него од никакве. Јер, без статистике, људи се помажу разним њеним сурогатима; ако пак верују рђавој и погрешној статистици, биће и резултати њиховог рада, базираног на статистици, рђави и штетни. Ми мислимо да би у Закон о статистици требало унети одредбу по којој се директор поставља на предлог надлежног министра

1) У многим земљама које познају установу сталних, административних подсекретара (за разлику од парламентарних), директор централне статистике има тај положај. Тако је данас у Пољској и Мађарској. У Бугарској је генерални директор ван група и категорија како би се рекло нашим чиновничким језиком, као председник Касације и директор Железница.

Најбоље би било кад би професор Статистике на Универзитету био уједно директор Државне Статистике, али наш Чиновнички Закон не познаје и не дозвољава такво кумулирање положаја и звања.

2) Lorenz v. Stein, Handbuch der Verwaltungslehre, 1887, S. 198.

а по саслушању Министарског Савета, привредних корпорација и професора Статистике на свим универзитетима. Мислимо чак да би и директора и све статистичке чиновнике прве категорије требало конкурсом бирати.³⁾

У сваком случају треба сачувати и поштовати аутономију Државне Статистике ако се жели њен напредак, њено правилно функционисање и корисност њеног рада.

Лаза М. Костић.

ПОШТАНСКА, ТЕЛЕГРАФСКА И ТЕЛЕФОНСКА ТАЈНА

(Свршетак)

Четврта глава: Последице повреде.

1. У опште.

У XI. веку у католичким државама кажњавало се због повреде писама чак одлучењем од цркве. Луј XIV претио је смртном казном сваком поштанском чиновнику који би се усудио да отвори чије писмо или пакет, мада је он сам то чинио. Казнени законици свију европских држава садрже нарочите казне у случају повреде писама, доцније телеграма и телефонских саопштења.

Специални казнени прописи за повреду п. т. и т. тајне морали су се уносити у казнене законике, јер казнене санкције код повреде службене (званичне) тајне нису се могле применити на случај повреде тајне писама, телеграма и телефонских саопштења јер та тајна (како смо раније напоменули) није званична тајна као таква, већ чисто приватна (од приватних лица поверена пошти). Најинтересантније објашњење за ово може се добити излагањем ове ствари како је била у Србији.

По закону о чин. грађ. реда од 1864. било је два прописа о чувању тајне од стране чиновника и то: по § 14. „сваки је чиновник дужан званичну тајну строго чувати.“ а по § 15. „о стварима које је чиновник у служби сазнао, не може на приватно захтевање ни сведочанство издати, без дозвољења своје претпостављене власти.“ Као што се види, овде је била реч само

1) И у досадашњем Закону о уређењу државне статистике од 1901. г. Статистички Одбор састављен од стручњака ван Дирекције, предлагао је министру пријем статистичара (чл. 9 тачка б).

о званичној тајни, а § 117. Казненог Законика од 1860. у првобитном тексту гласио је:

„Чиновник који лакоумно открије званичну тајну, која му је по звању или нарочито поверена, и за коју зна да закон или интерес јавне службе захтева да се никоме не казује, као и који службено поверени му акт или документ противдужностно саопшти, да се лиши звања, а ако злонамерно то учини да се казни по величини пакости и штете још и затвором од три године.“

Законом од 6. октобра 1899. измењена је реченица „да се лиши звања...“ овако:

„...Да се казни затвором од два месеца до једне године; а ако злонамерно то учини, да се казни по величини пакости и штете затвором од две до пет година“.

Као што се види, чиновник или други службеник поште, телеграфа и телефона није могао бити кривично кажњен за повреду поштанске, телеграфске и телефонске тајне по § 117., а другог прописа није било у казненом закону о томе све до измене и допуне § 118. тога Законика, пошто је првобитни текст § 118. (од 1860. год.) гласио:

„Поштански чиновник, који писма и пакете пошти поверене отвори или уништи, у случајима где то није законом изречно дозвољено, као и ако другоме у знању помогне да то учини, да се лиши звања, а уједно да се осуди, и на затвор од три месеца до годину дана.“

Дакле ова норма имала је чист карактер повреде својине писма и пакета (противзаконо отварање или уништење) а никако карактер повреде тајне истих. О телеграмима није било ни помена. Ово се најбоље види из једне одлуке опште седнице Касационог Суда (бр. 3104 од 11. априла 1892. дакле после устава од 1888. г.) коју због коначног објашњења ове ствари читаву цитирамо:

„Отварање туђих писама уопште кажњиво је дело, и за исто прописана је казна у § 283. Казн. Закона; а онај опет који туђе писмо које му је поверено да га неком другом преда, отвори и упропасти, може бити кажњен или као утајач ако инје чиновник, по § 229. или по §§ 111. и 118. К. З. ако је чиновник. Сва ова наређења Казн. Законика о отварању туђих писама утврђена су и наређењима уставним. Устав у чл. 23. јасно прописује, да је тајна писама и депеша неповредна. По томе, кад Устав тајну писама проглашује као једно уставно право, а Казнени Законик проглашује отварање писама као кажњиво дело, а по томе сва поједина лица казни, која ове Законе прописе преступе, онда се то право не сме ни држави признати, јер би онда она чинила оно што другима забрањује, а нарочито изгубила би поверење код својих грађана, кад би писма њој

поверена, смела да отвори. Наређење у чл. 23. Устава, које дозвољава отварање писама у случају кривичне истраге, не сме се разумети тако, да се писма могу отворати, те да се у њима казнена дела траже, већ се то има ограничити на случаје о којима говоре §§ 82.-87. Крив. Суд. Поступка, т. ј. кад се већ поведе кривична истрага против једног лица, па се држи да се писма односе на дело због кога је неко оптужен; па и то само у случајима које је Закон тачно означио, и на начин тамо прописан“.

Изменом од 6. октобра 1899. реченица у § 118. „да се лиши звања...“ замењена је овом: „...да се казни затвором од једне до пет година“.

Законом о изменама и допунама од 17. јануара 1900. овом §-у додана су још ова три одељка:

„Но, према важности садржине писама и вредности пакета, као и према положају и важности особа и надлежства, којима су ова писма или пакети упућени, окривљени ће се казнити робијом од 5 до 10 година и за свагда лишити права на макакву државну или општинску службу.“

„Лица која нису у служби при пошти, ако учине која од ових дела, казниће се половином казне, која је за поштанске чиновнике или службенике овим §-ом прописана.“

„У овом случају, ако кривице, предвиђене овим §-ом, по начину извршења или иначе, долазе у већи ред кривица, казниће се по прописима казног законика за те кривице“.

Тек законом од 13. маја 1902. § 118. добио је садашњи текст у којем је предвиђено *саопштење садржине писама, пакета и телеграма*. Чудновато је само то да § 118. по овој измени не говори и о телефонским саопштењима и ако се у § 304. који је такође измењен 13 маја 1902. поменуо телефон, који је тада већ увелико постојао. Сем тога истога дана (13. маја 1902.) измењен је § 283. који друкчије модулисан обухвата став претпоследњи § 118. од 1900. т.ј. повреду тајне поштанске и телеграфске од стране других лица а не поштанско-телеграфских службеника.

§ 118. срп. Казног Законика дакле гласи данас овако:

„Поштански чиновник или службеник који, противно члану 35. Устава¹⁾, писма или пакете пошти поверене отвори, њихову садржину сазна или другом саопшти, или их преда другом, а не оном на кога су упућени; или преиначи њихову садржину, или их задржи, присвоји или уништи, као и ако другоме са знањем помогне да коју од наведених кажњивих радња учини, да се за свагда лиши службе, а поред тога осуди и на затвор најмање годину дана.“

„Овако исто казниће се и чиновник телеграфа одређеног за јавну употребу, ако противно члану 35. Устава с депешом, повереном

1) Од 1901. год. Данас чл. 17. Устава.

телеграфу, учини злоупотребу, на који од начина изложених у предходном одељку, или са знањем другоме помогне да то учини.

„Али према важности садржине писама, телеграма и вредности пакета, као и према положају и важности особа и надлештава којима су ова писма, телеграми или пакети упућени, окривљени ће се казнити робијом најмање две године и за свагда лишити права на макакву државну или општинску службу.

„Чиновника или поштанског¹⁾ службеника не ослобођава одговорности по овоме параграфу никаква и ничија наредба.“

„У сваком случају, ако кривице, предвиђене овим §-ом, по начину извршења или иначе, долазе у већи ред кривица, казниће се по прописима Казненог Законика за те кривице“²⁾.

Из свега изложеног види се да је погрешно мишљење неких писаца, па и Г. Д-ра Т. Живановића³⁾, да се има узети да је у чл. 25. Закона о телеграфу и телефону од 1898. „штампарска грешка“ што је стављено „по § 117. К. З.“ те да и за телефонску тајну важи § 118., јер § 118. није ни постојао у данашњем смислу (по редакцији од 1902.) пошто је зак. о пошти и телеграфу донесен 1898. када је за повреду тајне у опште постојао само пропис § 117. (о „званичној“ тајни и тајни поверених „акта и докумената“).

Што је најважније, кад се упореди текст овог § 118. како је 1902. редигован, са уставним одредбама 1888, 1901, 1903. и 1921. види се велика разлика у квалификовању поштанско-телеграфске тајне, јер док устав гарантује тајну писама и телеграфских саопштења, дотле казн. зак. казни повреду тајне било писама, било пакета повереног пошти у затвореном стању, било телеграма повереног телеграфу. (О кажњењу повреде телефонске тајне говорићемо на свом месту).

Данас повреда *службене* (званичне) *тајне* уопште, предвиђена је као службени преступ у т. 10. чл. 164. Зак. о чин. грађ. реда од 1923., пошто је по чл. 91. државни службеник дужан чувати службену тајну, без обзира да ли је у активној служби или не. Под службеном тајном тај закон разумева „све што је службеник у служби и у свом званичном положају сазнао, и из открића чега би се могао осујетити успех државне службе, или би иначе за државу или њезине интересе или за поједине штетно било“. Наравно повреда службене тајне

1) Треба и *телеграфског*.

2) На пр. § 86. тачка а) или крађа новца и драгоцености из писма одн. пакета.

3) Основи Кривичног Права, посебни део, II књ; (1923.), стр. 332.

може бити и иступ (чл. 159. Зак. о чиновницима) ако је реч о незнатној кривици.

Дакле чување службене тајне по новом Закону о чиновницима модификовано је као и у старом чиновничком Закону, јер § 14. Закона о чиновницима од 1864. гласио је:

„Сваки је чиновник дужан званичну тајну строго чувати. Под званичном тајном разуме се све оно, што је чиновник у служби и у свом званичном положају сазнао, а из открића чега би се могао успех државне службе осујетити, или би иначе за државу и њене интересе, или за појединце, штетно било.

„Ова дужност траје и пошто чиновник из службе иступи или отпуштен буде“.

А § 15 гласио је:

„О стварима које је чиновник у служби сазнао, не може на приватно захтевање и сведочанство издати без дозвољења своје претпостављене власти“.

§ 117. Казн. Зак. гласи данас:

„Чиновник који лакоумно открије званичну тајну која му је по званичној или нарочито поверена, и за коју зна, да закон или интерес јавне службе захтева да се никоме не казује, као и који службено поверени му акт или докуменат на штету или повреду оног, кога се тиче, другоме противдужносно саопшти, да се казни затвором од два месеца до једне године; а ако злонамерно то учини, да се казни по величини пакости и штете затвором од две до пет година“.

Као што се види ако би чиновник у Србији открио званичну тајну т. ј. „освему оном што је у служби сазнао“ био би кажњен дисциплински по закону о чиновницима, али по § 117. К. З. био би кажњен ако би открио званичну тајну за коју зна да се ником не казује, или службено поверени му акт или документ на штету или повреду оног кога се тиче, другоме противдужносно саопшти. Разлика је још да ли је ту тајну „лакоумно“ или „злонамерно“ открио од чега зависи величина казне.

По § 102. Хрватско-Каз. Законика тачка с.) „ко поверену себи уредовну тајну погибелним начином кому открије; или ко уништи или супрот дужности кому приопћи доказницу, у редовном надзору свому повјерену“, — казни се тешком тамницом по § 103. од једне до пет година. „Према величини злобе и штете може се казна та продужити и до десет год. Исто тако гласи и т. с.) § 117. Босанско-Херцеговачког К. З. који допуњује и ублажује члан IV, § 18. новеле од 1910. г.

„Јавни чиновник, који против права узапти или отвори затворене пошиљке, списе или писма, што су му повјерена служ-

бењим поводом, крив је преступку и казниће се затвором од једног месеца до шест месеци, ако у томе нема кажњивог дела које се теже казни.“

У чл. 91 новог зак. о чин. *in fine* прописано је да „у општем интересу“ чиновника може надлежни министар ослободити дужности чувања службене тајне. Појам „општи интерес“ цени сам министар као члан владе, т. ј. цени кад је потребно да се чиновник разреши од дужности чувања званичне тајне, а нарочито у кривичним и грађанским парницама кад чиновник служи као сведок (§ 91. т. 2. Срп. К. П., § 220. Срп. Грађ. С. П., § 159. т. 2. Бос. Херц. Казн. П., § 204. т. 3. Војв. К. П., § 142. т. 2. Хрват. и Аустр. К. П., § 320. Аустр. Г. П., § 154. Хрв. Г. П.)

2. Повреда поштанске тајне.

1. Повреда поштанске тајне од стране поштанског чиновника образује повреду у његовој службеној дужности која повлачи дисциплински поступак (чл. 91. и т. 10. чл. 64. Зак. о чин.) и нарочито је квалификовано кривично дело. По II. ставу чл. 17. Устава „сви они који повреде тајну писама, телеграфских и телефонских саопштења казниће се по закону.“ На првом месту, док би поштански чиновник који уопште открије тајну једне пошиљке, било у погледу њене садржине, облика, доставе и т. д. било података о пошиљаоцу и примаоцу. био кажњен дисциплински, дотле би по § 118. Срп. К. З. кривично одговарао у овим случајима ако буде оптужен: а) ако писма или пакете поверене пошти *отвори* (ако би поштански службеник отворио туђе неко писмо или пакет али не у смотрењу своје дужности он не би одговарао по § 118. већ по § 283. као сваки други на тужбу приватног лица); б) ако њихову *садржину сазна или другом саопшти*; в) ако их *преда другом а не оном на кога су упућени*; д) или *преиначи њихову садржину*; е) или их *задржи присвоји или уништи*; ф) као и ако другоме *са знањем* помогне да коју од наведених кажњивих радња учини. Наравно за осуду је потребна намера учиниоца¹⁾, а казна је лишење звања и затвор најмање година дана али се казна према тежини кривице може повисити на најмање две године робије и губљење права

1) „Умишљај“ (Д-р Т. Живановић: Основи Крив. Права, посебни део, II књига 1923. стр. 330).

на државну или општинску службу на свагда. По истом параграфу „поштанског чиновника или службеника не ослобођава одговорности по овоме §-у никаква и ничија наредба“ што одговара и члану 90. Закона о чиновницима: „Оно што кривични закон забрањује и казни неће нижи службеник никад смети учинити на заповест старијега...“

По § 1. *аустриског закона* од 6. апр. 1870.:

„Намерна повреда тајне писама и других запечаћених списа противправним отварањем истих, у колико ова повреда не пада под строку одредбу општег казненог законика, има се казнити као преступ. Овај преступ, ако га у вршењу службе или звања учини један чиновник или друго лице постављено у јавној служби, казни се затвором до три месеца, осим тога новчано 500 форината или затвором до три месеца. У последњем случају казнени поступак почиње само на жељу повређеног у праву“.

Овај закон важи за Словеначку и Далмацију. За Босну и Херцеговину важи члан IV новеле од 1910. Бос. Херц. К.З. а §§ 18., 19. и 20. те новеле одговарају §-у 118. Срп. Казн. Зак. само је казна мања, од 1 до 6 месеца затвора „ако у томе нема кажњивог дела које се теже казни.“

Али за повреду поштанске тајне у крајевима Хрватске и Славоније применио би се § 101. Хрват. Казн. Зак. који говори „о злоупотреби власти уредовне“ и као злочинство казни тешком тамницом од једне до пет година, а према величини злобе и штете може се ова казна попети и до 10 година. О овоме има две важне одлуке касационог суда у Бечу, од којих прва „затају или отварање писама од стране поштанског чиновника или службеника“ ставља под § 101. казн. зак.¹⁾ а друга сматра као дело крађе у случају да поштански орган поред затаје писама присвоји уз то из новчаних писама новчане вредности и тако би био кажњен за злоупотребу власти и злочинство крађе. Ово због тога што се сматра да је дотични орган из користољубља присвојио новчане вредности, а не може се сматрати да су односна новчана писма поверена самом поштанском органу већ су она *поверена пошти* као таквој ради даље отпреме те се само пошта може сматрати као „поседник односно држатељ“ тих пошиљака.

За Војводину важи § 200. Крив. Закона који гласи:

„Поштански службеник или служитељ, који писмо или пакет, предан на пошту, осем у случајима који су у закону одређени, отвори

¹⁾ Дакле не под § 102. (о уредовној тајни)-

задржи, или уништи, или другоме дозволи овакво дело или томе помогне, чини преступ повреде писмовне тајне и има се казнити затвором до 6 месеци“.

II. У глави XXVIII Срп. К. З. „о злоупотреби поверења“ предвиђен је *општи случај* повреде тајне писама, пакета, депеша и докумената, кад је та повреда учињена од сваког другог лица само не од поштанског чиновника. Та кривично-правна заштита тајне поменутих ствари дата је у § 283. Срп. К. З. (измена и допуна од 13. маја 1902.). Добро које законодавац штити је интерес да писмо, пакет, депеша или документ буду отворени и садржина њихова сазната само од одређених лица¹⁾. По § 283. казни се:

„1⁰ Намерно и неовлашћено отварање туђих писама, пакета или депеша;

2⁰ Намерно и противзаконно сазнавање садржине туђих писама, пакета, депеша или докумената (исправа);

3⁰ Саопштење другоме садржине туђих писама, пакета, депеша или докумената;

4⁰ Задржавање, одузимање, уништавање туђих писама, пакета, депеша или докумената;

5⁰ Преиначавање садржине ових;

6⁰ Предаја другоме туђег писма, пакета, депеша или документа да би овај недопуштеним начином сазнао садржину.“

Казна је до 500 динара или затвор до 3 месеца, а ако би оптужени тајну коју би овим путем сазнао, разгласио или се њоме послужио на штету интересованог лица, казниће се до 1000 динара или затвором до шест месеци. Ако би се овим начином учинила већа кривица, кривац ће се казнити казном прописаном за ту кривицу.

Код кривице из § 118. није потребно да поштански чиновник откривањем тајне наноси штету другоме, али то може утицати само као отежавна околност за изрицање казне. У сва три случаја, (§§ 117., 118. и 283.) није потребно ни да је ко радио у корист своју или туђу откривајући тајну, али то може служити такође као отежавна околност.

По аустриском закону од 1870. о тајни пошиљака (§ 1.):

„Намерна повреда тајне писама и других запечаћених списа противправним отварањем истих, у колико ова повреда не пада под строжу одредбу општег казненог законика, има се казнити као преступ...“

1) Д-р Т. Живановић: Основи Крив. Права, посебни део, I књига 1923. стр. 14.

Овоме одговара и § 327. Војв. К. З. а Хрватски таквог нарочитог прописа нема. Босанске новеле од 1910. чл. V § 21. готово је једногласан са § 283. Срп. К. З. само је казна мања: затвор од 1 до 8 дана или од 10 до 200 круна, ако је пак на штету предаоца или примаоца затвор је од 1 до 3 месеца или од 50 до 1000 круна.

Да овде наведемо одлуку Касационог Суда у Београду бр. 13796 од 28. октобра 1911.:

„Пропис § 283. К. З. поред повреде тајности затворених писмоносних пошиљака у својој првој алинеји, одмах затим у другој алинеји предвиђа као кажњиво свако присвајање и задржавање писмоносних пошиљака уопште, без обзира на то, да ли су оне биле приступачне јавности или не, дакле и отворених дописних карата.“

III. Повреда тајне писама, пакета, депеша и докумената казни се у случају § 283. Срп. К. З. само на тужбу интересованог лица и пошиљаоца и примаоца, јер је у питању интерес очувања тајне како за пошиљаоца тако и за примаоца, ма да се по чл. 27. Зак. о поштама писма и ствари, предате поштама на отправљање сматрају за *пошиљаочеве* све донде, док се не предаду примаоцима, те по чл. 28. њима располаже до тог момента испоруке једино пошиљалац без обзира на § 290. Грађ. Зак. (II став).

Ако је повреда тајне из §§ 117. и 118. то се она извиђа по службеној дужности.

Ако повреда поштанске тајне проузрокује оштету имања која се може новцем оценити, онда је окривљени чиновник исто као и свако друго лице коме је поверено вршење поштанске службе код пошта дужно да ту штету накнади оштећеном (чл. 18. Устава). То исто важи и у случају §§ 117. и 283.

IV. У § 119. Срп. К. З. имамо још један случај који, и ако самостално кривично дело, а не нека врста *повреде поштанске тајне*,¹⁾ ипак морамо овде поменути. Ту је реч о *ненадлежном предавању званичног писма од стране курира и уопште писмоноше*. Овом одредбом К. З. хтело се заштити званично (службено) писмо од погрешне предаје, пошто се тако што у опште не сме допустити, те се учинилац било писмоноша (разносач писама) или други „курир“ (гласник), ако је био *свестан* да је званично писмо предао ненадлежном лицу, казни затвором. Ну ако због овакве ненадлежне предаје „каква несрећа или

1) Д-р Т. Живановић: *op. cit.* књ. II. стр. 333—334.

штета или незгода за државу или правитељство (владу) произиђе, или би произићи могло“, поменути учиниоци казниће се робијом или заточењем од две до десет година.

Курира и данас има нарочито за дипломатску и војну службу.

V. По војном кривичном закону т. 8. § 34. по којој се одређује да се казни *смрћу* ко у ратном стању „непријатељу саопштава за тајну преписку и споразумевање“. Остале врсте повреде тајне од стране војних лица о којима смо говорили казне се по општем казненом закону (§ 3. војног).

VI. Да поменемо на крају тачку 5. чл. 66. *Закона о штампи* од 6. августа 1925.:

„Затвором до 6. мес. и новчано до 3000 динара казниће се ко путем штампе објави приватна писма, телеграфске депеше или телефонске разговоре за које нема одобрење од писца одн. говорника, а где немају општег јавног или историског интереса.“

А како смо већ говорили о службеној тајни уопште наводимо и тачку 4. чл. 67. истог закона:

„Затвором до 5 година и новчано до 10.000 динара казниће се ко путем штампе објави: службену поверљиву преписку, ако по оцени суда има од тога штете по јавне интересе земље“.

VII. По немачком праву такође је поштанска тајна заштићена у пуном обиму дисциплинарно-правно, а код доказане оштете имовине и грађанско-правно (§§ 839., 823. став 2, 826 Грађ. Зак.); *код отварања и сакривања* поштанских пошиљака и казнено правно по § 354. казн. зак. који гласи:

„Поштански службеник који пошти поверена *писма и пакете* у другим а не у закону прописаним случајима отвори или утаји, или неком другом са знањем допусти ову радњу, или му притом са знањем помогне, казниће се тамницом са најмање 3 месеца“.

У Немачкој се повреда поштанске тајне сматра као повреда службене дужности и дисциплинска казна може бити према околностима отпуст из службе уз губитак звања и права на пензију. Не тражи се да је чиновник ишао на то да користи себи или другоме. или да другоме нанесе штету и уштрб; ово може утицати само на висину дисциплинске казне; повреда службене дужности је извршена само с повредом поштанске тајне (Wolcke, 73).

Немачки правници сматрају да се под изразом „писма и пакети“ у § 354, нем. К. З. имају разумети *све врсте поштанских* пошиљака (нарочито Scholz страна 29, Wolcke страна 74.)

што ми налазимо да је неоправдано, јер се од писмоносних пошиљака предају *затворено* само писма (и затворене дописнице) док све остало отворено (штампане ствари, робни огледи, упутнице) те не може ни потпасти под норму § 354. који казни противзаконо *отварање* писама и пакета (не вели „поштанских пошиљака или њихово сакривање (т. ј. сакривање писама и пакета).¹⁾

VIII. Ваља најзад имати на уму ове три ствари:

а) Да се *случајно* сазнавање садржине пошиљака, напр. услед случајног оштећења, не може сматрати као повреда поштанске тајне у смислу поштанско-правном и казнено-правном;

б) По чл. 58. Правилника о општинским поштама од 10. јануара 1924. „сваки поштански орган (ср. општинске или сеоске поште) који писма, пакете и друге поштанске и телеграфске пошиљке, поверене општинској пошти, отвори, повреди или уништи, казниће се по одредбама кривичног закона“, а ту се мислило свакако на пропис који важи за поштанске службенике уопште (в. и § 132. Срп. Казн. Зак.);

с) Држава не даје накнаду због повредом поштанске тајне причињене штете, али и код нас одговараће држава сходно чл. 18. Устава.

3. Повреда телеграфске и телефонске тајне.

Телеграфска и телефонска тајна је у истом опсегу као поштанска тајна заштићена дисциплинарно и кривично-правно. Као и повреда поштанске тајне повреда т. и т. тајне од стране т.-т. чиновника је *нарочито квалификовано кривично дело*.

I. Чланом 17. Устава речено је:

„Сви они који повреду тајну телеграфских и телефонских саопштења казниће се по закону“.

Члан 25. Срп. Зак. о т. и т. гласи детаљније:

„Т. и т. службеник који *повреди* тајну телеграфских или телефонских саопштења, као и онај који *лажно изда, преиначи или уништи* таква саопштења, у намери да себи или другоме користи, на штету пошиљаоца или примаоца, или трећега, казниће се по § 117. крив. зак.“.

Иако § 117. Срп. Кр. Зак. говори само о званичној тајни, која не значи и телеграфску одн. телефонску тајну, то се одговорни службеник има казнити по § 118. који специјално говори о повреди телеграфске тајне од стране телеграфског службеника

¹⁾ Scholz вели ипак у примедби 25. на стр. 29. (у загради) да је спорно да се ту имају разумети пошиљке „сваке врсте“.

(као и поштанске од стране поштанских службеника). Позивање на § 117. долази отуда што је § 118. првобитно говорио само о отварању или уништењу писама и пакета од стране поштанских службеника а не и о повреди телеграфске тајне од стране телеграфских службеника, што је допуњено у § 118. тек 1902. год. а Крив. Законик је донесен 1860. када се о томе још није ни мислило.¹⁾

Како § 118. К. З. говори само о повреди поштанске и телеграфске тајне а не и телефонске, то би се повреда ове последње имала казнити ипак само по § 117. сходно члану 25. Зак. о т. и т., јер аналогија у кривичном закону није допуштена, мада се телефон у науци изјадначава с телеграфом.

По § 118. повреда телеграфске тајне може се извршити:

- а) Отварањем телеграма и сазнавањем његове садржине,
- б) Саопштавањем садржине телеграма другоме,
- в) Предавањем телеграма другоме а не оном на кога су упућени,
- г) Преиначавањем садржине.
- д) Задржавањем и преписивањем телеграма.
- е) Уништењем телеграма, или најзад;
- ж) Помагањем другоме са знањем од стране службеника, да изврши коју од наведених кажњивих радњи.

Казна је иста као и за повреду поштанске тајне (говорили смо напред под 2), само што се по II ставу чл. 25. зак. о т. и т. казни исто тако и друго лице које изнуди од телеграфског службеника тајну телеграма.

Тајна телефонска била би повређена у смислу § 117. ако би телефонски службеник *лакоумно* открио телефонски разговор других лица а зна да закон или интерес јавне службе захтева да се никоме не казује. Казна је од 2 мес. до 1 године затвора, а ако је службеник *злонамерно* то учинио казна се повећава „по величини пакости и штете“ од 2 до 5 година затвора. Дакле казна за повреду телефонске тајне је блажа од казне за повреду поштанске и телеграфске тајне (лишење звања и затвор од најмање 1 годину односно највише до 2 године робије), а тако и треба да буде, јер се већа тајна поверава у писму или телеграму но у једном обичном телефонском разговору

II. За крајеве ван Србије и Црне Горе важио би само чл. 41. Телеграфског Правилника који гласи:

1) В. напред у глави четвртој где смо говорили о овоме опширније.

„Телеграфски службеник који повреди тајну телеграма као и онај који лажно изда, преиначи или уништи телеграм у намери да себи или другоме користи на штету пошиљаоца или примаоца, казниће се по одредбама казненог закона. Тако исто казниће се и онај који би наговором, обећањем, митом, претњом или силом свога положаја изнудио ма од кога телеграфског службеника какав телеграм, било делимично или у целини“.

Што се тиче одредаба разних кривичних закона који говоре о казнама за повреду телеграфске и телефонске тајне изложено је тамо где смо говорили о пошт. тајни. Додаћемо овде само § 201. угарског крив. зак. који важи за Војводину, а који говори *само* о повреди телеграфске тајне:

„Телеграфски службеник или служител, који пошти поверени телеграм фалсификује, противзаконито отвори, задржи или уништи, или његову садржину противправно другом саопшти, или другоме дозволи овако дело, или томе помогне, чини преступ повреде телеграфске тајне и има се казнити затвором до 6 месеци“.

III. Само дисциплински био би кажњен службеник за мање кривице у погледу тајне службене (т. 10. чл. 164. зак. о чин.), а по Срп. Зак. о т. и т. још и за повреду става другог чл. 24. у колико не спада кривица под кривични закон (т. ј. под § § 118. одн. 117.) а то су случаји: ако је саопштио коме *од кога је, када или на кога какав* телеграм примљен или достављен, и *ко је с ким и када* на телефону говорио.

IV. Да видимо нешто о последици повреде телеграфске и телефонске тајне у другим државама.

а) Прву казнено-правну заштиту у *Немачкој* добила је телеграфска тајна у баварском Казн. Законику од 1861. у чл. 387. у закључку одредаба о повреди поштанске тајне:

„Истој казни (затвор до 1 године и, ако том радњом неко буде оштећен, затвор најмање 3 месеца, у оба случаја под једновременим губитком службе) подлеже телеграфски чиновници, који депеше поверене на отправљање телеграфском надлештву задрже, униште или противправно другом саопште“.

Данас повреда тајне телеграфске и телефонске кореспонденције сматра се у Немачкој као повреда званичне дужности и подложна је дисциплинској казни. Казненоправне последице повреде ове тајне су заједно с оним од фалсификовања телеграма регулисане §-ом 355. Каз. Зак. који гласи:

„Телеграфски чиновник или друга лица којима је поверен надзор и (или) служба у телеграфској установи за јавни саобраћај, који телеграфу поверене депеше (хотимично и са знањем противправности) фалсификује или у другом а не у законски предвиђеним случајима или сакрију или о њиховој садржини трећега противправно

(= на Законом недопуштени начин, § 8. Зак. о т.) обавесте или неком другом са знањем допусте такву радњу или му при том са знањем помогну, казниће се затвором не мање испод 3 месеца“.

Поред ове казне затвора има се казнити и губитком права на јавно звање за време од 1 до 5 година (§ 358. К. З.) Под фалсификовањем има се разумети (Wolcke I., прим. на стр. 130.) промена оригиналног текста, лажно одтеграфисање, лажно списивање телеграма у међутелеграфима и у одредшту.

По гласу § 355 К.З., који, говори само о „депешама“, телефонска тајна казнено-правно није заштићена (мада јест државно-правно). Јер реч „депеша“ носи битно обележје писаног или оригиналног саопштења, и ту се ништа не мења позитивним прописима за службени телеграфски саобраћај; телефон обвезује учеснике непосредно за размену усмених саопштења и објашњења; отуда постојање или једне писане или друге исправе није никако појмљиво обележје телефона; шта више ту је прогивно: усменост је телефонском промету услов и од ње је по том појму нераздвојан. Према томе и телефоном дате и њиме отправљене вести или разговори не могу се сматрати или правно пресудити као депеше у смислу § 355. К. З. (Волке I. стр. 131.). Из тога следује да телефонско саопштење у Немачкој није уживало у погледу крив. права специалну заштиту.

Наравно повреда телефонске тајне као и уопште телеграфске тајне од стране телеграфско-телефонског чиновника ствара повреду службене дужности и повлачи дисциплинску казну или отпуст из службе. Ако повреда проуз, рокује имовинску штету која се може новцем проценити онда је окривљени дужан да накнади штету оштећеном по грађ. зак. Али назад новелом од 19. јуна 1912. (нов став 2. § 355. нем. казн. закона) предвиђа се и казнено-правна заштита телефонске тајне иста као и за телеграфску.

Ако је једна затворена депеша била отворена незаконито од стране других лица а не оних поменутих у § 355 К. З. примениће се у Немачкој на њих опште одредбе § 299. истог законика.

b) У Италији злочини учињени како од стране чиновника тако и од појединаца повредом телеграфске тајне кажњавају се сходно одредбама казн. зак. од 1. јануара 1890. које се примењују и на тајну писама. Те одредбе боље су редиговане од Закона свију осталих држава, зато их наводимо.

„Чл. 159. Ко неовлашћено отвори једно писмо, један телеграм или затворен завој који није њему адресован, или себи присвоји недопуштеним начином туђу кореспонденцију писмовну или телеграфску која не би била затворена, да би из ње сазнао садржину, казни се затвором до 15 дана и глобом од 50 до 1500 лира.

„Ако је кривац, објављујући садржину, проузроковао какву штету, казна се повећава у затвор од 1 месеца до 3 године или на глобу од 100 до 3000 лира.

„Чл. 160. Ко неовлашћено задржи кореспонденцију писмовну или телеграфску која није њему адресована и ма да је није отворио у случају да је била затворена, казни се затвором до 1 године и глобом од 100 до 3000 лира.

„Ако је ово дело изазвало штету, затвор не може бити мањи од 3 месеца и глоба од 500 лира.

„Чл. 161. Ко, имајући једну кореспонденцију писмовну или телеграфску не одређену за јавност, неовлашћено је објави, казни се глобом од 100 до 2.000 лира ако то дело није проузроковало штету, чак и ако је кореспонденција носила његову адресу.

„Чл. 162. Ко, будући додељен у службу пошта или телеграфа и злоупотребивши ову околност присвоји једно писмо, један завој, један телеграм или сваку другу кореспонденцију незатворену, или је отворио ако је била затворена, да би сазнао из ње садржину, или је преда или прокаже њено постојање и садржину другоме који није њен прималац, казни се затвором од 1 до 30 месеца.

„Истом казном казниће се онај који, будући додељен у службу пошта и телеграфа и злоупотребивши ову околност, задржи кореспонденцију писмовну или телеграфску.

„Ако једно од дела предвиђених у овоме члану проузрокује штету, затвор је од 6 месеца до 4 године, коме се додаје глоба од 100 до 5000 лира“.

За телефонску тајну нарочито би се применио овај члан:

„Чл. 163. Ко, знајући, по свом стању или свом звању или сопственој професији или свом занату, о једној тајни која би, објављена, могла проузроковати штету, њу прокаже без оправданог повода, казни се затвором до 1 месец и глобом од 50 до 1000 лира; ова не може бити мања од 300 лира ако се због тога догоди штета“.

Најзад ваља имати на уму и овај члан:

„Чл. 164. За деликте предвиђене у чл. 159, 160, 161. и 163. не поступа се без тужбе интересованог, ако дело није проузроковало јавну штету“.

с) *Француска*. Члан 5. Закона од 29. новембра 1850. одређује да се сваки јавни службеник, који повреди тајну телеграфске преписке казни по чл. 187. Казн. Зак. т. ј. глобом од 16 до 500 франака и затвором од 3 месеца до 5 година, са забраном сваке јавне службе за време 5 година и 10 год. највише.

д) *Велика Британија*. Казне прописане законом од 1863. за гаранцију тајне депеша и у главном зз спречавање злоупотреба које би службеници телеграфске службе Компанија телеграфских могли чинити у погледу кореспонденција публике, биле су скупа мало строге, јер оне се ограничавају за сваку учињењу кривицу на глобу од 20 ливара (500 фр.),

не чинећи међутим разлику између зле намере и нехата. Члан 45 поменутог закона гласи:

„Ако неко лице у служби Компаније хотимично или нехатно пропусти или задржи отпору или предају неке депеше;
или неким чињењем или нечињењем хотимичним или нехатним спречи или задржи отпору или предају неке депеше;
или објави бесправно неком лицу садржину неке депеше; биће за сваку сличну повреду кажњено са не више од 20 ливара“.

Како се ова казна показала као недовољна што се тиче објављивања садржине депеша, чланом 20. Закона од 1868. допуњен је поменути члан овако:

„Свако лице имајући званичне функције у ресору пошта или радећи за рачун Генералног Постмастера, које би противно својој дужности објавило или ма на који начин учинило да се сазна или задржало садржину или део садржине телеграфских депеша или ма какве депеше поверене Генералном Постмастеру ради отправљања биће у Енглеској и у Ирској, окривљено за злочин (misdemeanor), а у Шкотској за злочин и преступ (crime and offence)¹⁾, и ако се докаже биће кажњено затвором не више од 12 месеци календарских. Генерални постмастер сачиниће потребна правила за извршење одредаба овог члана и да спречи злоупотребу коју би, у његовој служби или послу за његов рачун, могло свако лице учинити из сазнања што би га примило из садржине ма какве телеграфске депеше“.

Закон од 1844. „Post Office (Protection) Act“ садржи по истом предмету ове одредбе у чл. 11. под насловом злочини и преступи, и т. д.

„Ако једно лице са службом код неке Компаније објави без довољно оправдања неком лицу предмет једног телеграма, биће окривљено за преступ и кажњено после сумарне декларације кривице, глобом до 20 ливара, а после декларације кривице од стране суда, затвором са или без насилних радова за време од једне године највише или на глобу од 200 ливара највише.

„За извршење овог члана израз „телеграм“ означаје саопштење или вест, писано или штампано, адресовано или предато пошти или бироу телеграфске Компаније да буде отправљено телеграфом, или издато од стране поште или телеграфске Компаније као вест или саопштење отправљено телеграфом.

„Израз „Телеграфска Компанија“ означаје једну компанију, корпорацију или лица која се баве отправљањем телеграма за публику, ма било која власт под којом или начин по коме ова компа-

¹⁾ Изрази британског законодавства разликује две врсте злочина, и то тежак злочин означен за Енглеску и Ирску називом „Felony“ и за Шкотску „High crime and Offence“ (висок злочин и преступ), и обичан злочин означен за Енглеску и Ирску називом „Misdemeanor“ и за Шкотску „Crime and Offence“.

нија, корпорација или лица би могли дејствовати или бити консти-
туисани.

„Израз „телеграф“ има исто значење као у „телеграфском за-
кону од 1869.“ и његовим допунама“.

О заштити телефонске тајне нема законских прописа.

е) Румунски закон од 1900. у члану 126. предвиђа да сваки службеник који саопшти садржину једног телеграма страном лицу, ма којем било, којем није адресован, биће кажњен отпустом а у озбиљним случајима биће осуђено на глобу и затвор, сходно § 156. Казн. Зак. Ова казна се примењује такође и на службенике који би објавили телефонски разговор.

Повреда тајне телеграфске кореспонденције и теле-
фонских саопштења не постоји, како произлази из овог
члана, у повреди у правом смислу речено, него у делу
објављивања или проказивања, које се може учинити само
према страном лицу које није у саставу поштанско-теле-
графског особља и онда се само преступник казни. Повреда
тајне телеграфских кореспонденција и објављивање теле-
фонских саопштења не образује, у телеграфском праву ру-
мунском, једино кривично дело које би могао учинити
један телеграфски чиновник. Чл. 126. кажњава отпустом
а у озбиљним случајима глобом и затвором прописаним у чл.
156. Казн. Зак. службеника телеграфа који намерно скрате
или изопаче приликом отправљања текст телеграма. (Из
званичног извештаја румунске Управе Међународном Теле-
графском Бироу у Берну.)

За појединце (приватне), телеграфски и поштански
Закон предвиђа само случај кад приватни повреди намерно
тајну писама, с применом члана 156. Казн. Зак. (затвор
до 2 године и глобу од 50 до 500 леја), не помињући међутим
случаје кад би разним начинима појединац дошао до сазна-
ња садржине неког телеграма који би затим објавио.

ф) Најновији је телеграфски закон, као што смо рекли
аустриски (од 1924.) Он у § 25. под насловом „Повреда
тајне кореспонденција“ прописује:

„1) Онај који као чиновник или старшина једне телеграфске
власти или једног јавног телеграфског бироа умишљајно

10) без овлашћења за то, саопшти о постојању или садржини
телеграфске кореспонденције извесних лица другом неовлашћеном
лицу, или му пружи прилику да сазна чињенице на које се распро-
стире обавеза тајне (§ 17);

20) без овлашћења зато, отвори један телеграм поверен јав-
ном телеграфском бироу или чини истрагу о његовој садржини;

30) утаји, фалсификује, измени један телеграм или га незако-
нито задржи примаоцу;

40) обустави или негачно отправи телефонски или радиотеле-
фонски разговор (окружницу), или

50) допусти или олакша неком неовлашћеном лицу један од акта означених 20 до 40;

биће судски осуђен за преступ на принудни затвор до 6 месеци и кажњен осем тога глобом до 6 милиона круна, ако стање кривице не захтева строжу казну.

2) На исту казну осудиће се и лица означена у алинеји (1), која као ранији чиновници или старешине једне телеграфске власти или јавног телеграфског бироа, после стављања у пензију или напуштања службе односно положаја, чине умишљајно из властите побуде неовлашћеном лицу саопштења о постјању или садржини телеграфске кореспонденције извесних лица“.

Пета глава: Закључак.

КРИТИЧКИ ПОГЛЕД НА НАШЕ ЗАКОНОДАВСТВО О ПОВРЕДИ П. Т.
И Т. ТАЈНЕ

Ова расправа била је много дужа но што смо хтели, али је по нашем мишљењу било неопходно потребно да расветлимо са свију страна једно важно правно и социално питање, које до данас није имало код нас опсежнијих расправа. Ми смо то по својим слабим моћима покушали да учинимо, не бисмо ли подстакли и друге снаге из наших научних кругова које би биле љубазне да прошире значај ове расправе.

Главни циљ нам је био да укажемо на неправилно рединовање законских текстова у погледу поштанске, телеграфске и телефонске тајне, да би редактори нових закона и правила у будуће обратили достојну пажњу на ово питање. Јер док Устав од 1921. зајамчава неповредност тајне *писама* и телеграфских и телефонских *саопштења*, дотле казнени закони казне повреду *писама* и *пакета* и депеша, Поштански Правилник забрањује поштанским службеницима *отварање* и *читање писама*, поништавање и присвајање пошилака као и саопштење *случајно сазнатог* садржаја *дописивања* непозваним лицима, Закон о телеграфу и телефону (и Правилник) забрањује телеграфским и телефонским службеницима да саопштавају коме садржину т. и т. саопштења *као и то*: од кога је, кад, или на кога саопштење примљено или достављено, и шта је ко с ким на телефону говорио...

Дакле наше Законодавство има *три појма* о п. т. и т. тајни:

I појам: *уставни* - загарантована је тајна *писама*, телеграфских *саопштења* и телефонских *саопштења*;

II појам: *казнено-правни* - казни се повреда и откривање садржине *писама*, *пакета* и депеша (телеграма);

III појам: *поштанско - телеграфско - телефонски* - забрањено је п. т. службеницима одавање тајне случајно сазнатог дописивања и отварање и читање писама (у појам тајне не може ући „поништавање или присвајање поштиљака“ - то је повреда права својине), затим одавање садржине телеграма и телефонских саопштења, поштиљаоца, примаоца, времена предаје и приспећа телеграма или лица која су разговарала на телефону, када и где.

Осем тога може се закључити да је место израза „тајне писама“ потребно бар *de lege ferenda* узети општији израз „поштанска тајна“ или „тајна поштанских поштиљака“ која се свакако може уже или шире детерминисати.

Да видимо како је *Пројект Казненог Законика* за нашу Краљевину предвидео санкције за повреду ове тајне:

По § 246. пројекта, под главом XXIV „Кривична дела против личне сигурности“:

„Ко неовлашћено отвори какво писмо или депешу или какво друго затворено писмено или пакет, или ко неовлашћено задржи, прикрије, уништи или другима преда туђа писма, пакете, брзојаве, или затворена писмена — казниће се затвором до шест месеци или новчано до 3000 динара.

„Ко тајну коју би сазнао неовлашћеним отварањем писма, пакета, брзојава или других затворених писмена, другоме саопшти или се њоме послужи, да себи или другоме прибави какву неоправдану корист или да причини штету интересованом лицу, казниће се затвором до годину дана или новчано до 5000 динара“.

У глави XXX „Кривична дела против службене дужности“ имамо ове прописе:

„§ 390: Поштански чиновник казниће се:

- 1) ако без наредбе надлежне власти отвори пошти предано писмо или поштиљку;
- 2) ако писмо или поштиљку уништи, прикрије или је не преда ономе коме је упућена;
- 3) ако саопшти коме садржину, коју је из отвореног писма сазнао.

„Овако ће се казнити и онај поштански чиновник, који допусти да ко други учини које од ових дела“.

„§ 391: Телеграфски чиновник, који у телеграму предатом ради отправања, што изостави, измени или ода, или телеграм никако не отправи или не преда ономе коме је упућен, као и ако садржину телеграма саопшти другоме, казниће се затвором“.

„§ 392: Телефонски чиновник, који допусти да и други који није добио везу говори или слуша разговор на телефону, или који

другоме саопшти разговор, казниће се до 3 месеца затвора или новчано до 1000 динара“.

По § 393. под чиновником се има разумети сваки државни службеник и лице у служби код које државне или самоуправне власти (§ 119.).

На првом месту видимо да је подела одговорних лица за повреду тајне правилно извршена. Али и овде се морају ставити примедбе које се приликом изгласавања самог законика морају узети у обзир.

I. Код § 246, набројани су објекти повреде: „писмо или депеша или какво друго затворено писмено или пакет“, а мало после: „писма, пакети брзојави или затворена писмена“... Зашто се не би рекло сходно званичној поштанско-телеграфској терминологији: *писма, телеграми и друге затворене пошиљке* јер у затворене пошиљке долазе писма, затворене дописнице и пакети као и кутије и писма с означеном вредношћу. Уосталом брзојав не постоји више у употреби телеграфске службе, пошто је неправилан израз за саму реч телеграм, јер „брзојавити“ се може и телефоном. (Уосталом за телеграм хрватски је назив био „брзојавка“ а телеграф је био „брзојав“.) Такође и реч депеша, као што смо напред видели, избачена је из званичне употребе у целом свету још Међународним Телеграфским Уговором од 16. новембра 1857. Данас се под „*dépêches*“ подразумевају поштански затвори (вреће) са поштанским пошиљкама које се размењују између појединих држава. Израз „неоправдану корист“ у § 246. је сумњив, те би требало реч „неоправдану“ изоставити или заменити.

II. Код § 390. треба ставити у т. 1. „ако неовлашћено отвори писмо или другу пошиљку предану пошти ради отпреме,“ јер а) нема случаја да је поштански службеник овлашћен да отвара сам туђе писмо (изузетак је ако је поштански чиновник у исто време и цензор за време рата или мобилизације, или ако је као чиновник Дирекције Пошта и Телеграфа - а не поште! - члан сталне „комисије за отварања неуручивих одн. неиспоручивих пошиљака;“): б) пошиљка у питању мора бити предана пошти у циљу даље отпреме; јер има пошиљака (писама) које се предају баш самој пошти и за њу, а такво писмо мора поштански чиновник отворити.

У т. 3. мора се додати *неовлашћено* отвореног писма, ако се жели казнити само чиновник који отвори писмо и саопшти

садржину другоме, иначе ставити: „из какве пошиљке или писма сазнао“, ако се жели казнити сваки који тајну туђег дописивања другом саопшти. Овде ваља додати још да ће бити исто тако кажњен и *цензор* који буде неовлашћено саопштио другом тајну прочитаног писма јер се цензор у погледу одговорности за повреду поштанске тајне мора изједначити са поштанским службеником.

III. Код § 391. Према § 13. пројекта телеграфски чиновник неће се казнити ако је телеграм изопачио, изменио и т. д. из нехата; међутим и ту би ваљало предвидети казну, наравно мању, *бар за државне телеграме*.

Питање нехата и код § 246. и 390. и 391. ваљало би такође расправити, јер се оваквим начином даје широко поље за одбрану одговорног службеника, пошто је уосталом, умишљај (намеру) иначе тешко, готово немогућно доказати за овакве случаје.

IV. Код § 392. ваљало би ставити после речи „разговор“ или *део разговора*, као што би ваљало и код § 390. т. 3. ставити или *део садржине* (писма).

На овај начин било би са казненоправног гледишта најправилније и најсавременије решено питање поштанске, телеграфске и телефонске тајне код нас. Са дисциплинског гледишта оставило би се Закону о Пошти, Телеграфу и Телефону да узме становиште које п. т. управа нађе за најпогодније како за службу тако и за целисходно извршење уговора о отпреми с публиком.

Овим би било решено најправилније и питање накнаде штете од стране п. т. и т. службеника са уставног и грађанско-правног гледишта.

Ж. М. Пауновић.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

О праву прештампавања чланака изашлих у новинама и ревијама.

А.

И у нашој земљи биће актуелно питање да ли и у коме облику се могу чланци што су изашли у новинама и другим периодичним списима (ревијама) репродуцирати.

Прописи који постоје о томе у разним земљама инспирисани су као у опште сви прописи ауторског права Бернском Конвенцијом од 9-9. 1886, односно изменама, учињеним на овој Конвенцији разним ревизијама.

Како чланци саопштени у разним новинама и ревијама представљају у много случајева веома важна књижевна, научна или уметничка дела, може се поставити питање, зашто је било потребно за њих установити друга правила, него што су за остала књижевна дела, која уживају заштиту књижевних или уметничких дела и односно којих чл. 2. Бернске Конвенције каже, да ова заштита није везана за спољашни облик (форму), у коме је дело публиковано било као књига, брошура, као ревија или у новинама. Дошло се до закључка, да је садржај периодичних публикација: новина (*articles de journaux*), и ревија (*des revues ou recueils periodiques*) у главном одређен за широке масе народа, и да лежи у самом интересу журналиста т. ј. издавача ових публикација и у интересу писача чланака, да задобију што већи публицитет. Циљ периодичних публикација је, да се разматрају у њима актуелна политичка или социјална питања од општег интереса, која више пута проузрокују разне дискусије, одобравање или супротна мишљења. У том спору духова сматрало се као угодно, да се не забрањује прештампавање једног чланка из једне периодичне публикације у другу под условом, ако није забранио аутор или издавач, да се чланак прештампава. Ово право забране „*l'interdiction de la reproduction*“ сматрало се је као довољно за заштиту интереса аутора.

Осим ових чланака, којим треба признати вредност и заштиту литерарних дела, периодични списи садрже и ствари, које се не могу сматрати као књижевна дела као на пр. објаве, које служе локалним или потребама појединаца као анонсе, даље дневне новости и вести о догађајима, који представљају само обичне информације штампе. И ове штампарске производе требало би, кад је реч о ауторском праву на публикацијама у периодичним списима, изрично изузети од заштите, пошто по општим принципима не могу да представљају заштите вредан предмет интелектуалне својине.

Било је три етапе, у којима се је право прештампавања чланака, што су изишли у новинама и ревијама, постепено развило.

Коначни резултати овог развитка приказују се у тексту Бернске Конвенције односно у тексту Бернске Конвенције, измењеном услед ревизија на Париској одн. Берлинској Конференцији. Ради бољег разумевања ове расправе биће корисно, да наведемо прво текстове Бернске Конвенције и њихових измена у француском оригиналу и у преводу на наш језик. Измене учињене у тексту услед Париске Конференције разликоваће се од текста Бернске Конвенције употребљеним курсивним словима, а учињене измене услед Берлинске Конференције употребљеним крупним словима.

I. Convention de Berne du 9. Septembre 1886.

Art. 7. Les articles de journaux ou de recueils périodiques publiés dans l'un des pays de l'Union peuvent être reproduits, en original ou en traduction, dans les autres pays de l'Union, à moins que les auteurs ou éditeurs ne l'aient expressément interdit. Pour les recueils, il peut suffire que l'interdiction soit faite d'une manière générale en tête de chaque numéro du recueil.

En aucun cas, cette interdiction ne peut s'appliquer aux articles de discussion politique ou à la reproduction des nouvelles du jour et des faits divers.

II. Acte additionnel de Paris du 4. Mai 1896.

Art. 7. Les romans-feuilletons, y compris les nouvelles, publiés dans les journaux ou recueils périodiques d'un des pays de l'Union, ne pourront être reproduits, en original ou en traduction, dans les autres pays, sans l'autorisation des auteurs ou de leurs ayants cause.

Il en sera de même pour les autres articles de journaux ou de recueils périodiques, lorsque les auteurs ou éditeurs auront expressément déclaré, dans le journal ou le recueil même où ils les auront fait paraître, qu'ils en interdisent la reproduction. Pour les recueils, il suffit que l'interdiction soit faite d'une manière générale en tête de chaque numéro.

A défaut d'interdiction, la reproduction sera permise à la condition d'indiquer la source..

En aucun cas, l'interdiction ne pourra s'appliquer aux articles de discussion politique, aux nouvelles du jour et aux faits divers.

III. Convention de Berne révisée du 13. nov. 1908.

Art. 9. Les romans-feuilletons, les nouvelles et toutes autres œuvres, soit littéraires, soit scientifiques, soit artistiques, quel qu'en soit l'objet, publiés dans les journaux ou recueils périodiques d'un des pays de l'Union, ne peuvent être reproduits dans les autres pays sans le consentement des auteurs.

I. Бернска Конвенција од 9. Септембра 1886.

Чл. 7. Чланци изашли у новинама или периодичним списима (ревијима) једне земље Савеза могу се прештампавати у оригиналу или у преводу у другим Земљама Савеза, ако ово аутори или издавачи нису изрично забранили. За ревије биће довољно да се забрана стави на обичан начин у заглављу сваког броја.

Али ова забрана се не може ставити ни у ком случају на чланке политичког садржаја или на прештампавање дневних новости и вести о разним догађајима.

II. Париски додатни акт од 4. 5. 1896. год.

Чл. 7. Романи у виду фелтона односно новеле, изашле у новинама или периодичним списима (ревијима) једне земље Савеза, неће се моћи прештампавати у оригиналу или у преводу у другим земљама Савеза без ауторизације аутора или њихових наследника.

Исто то важиће за друге чланке из новина или ревија, кад су аутори или издавачи изрично навели у самим новинама или ревијима, у којим их буду објавили, да забрањују њихово прештампавање. За ревије је довољно, да се забрана стави на обичан начин у заглављу сваког броја.

Кад нема забране, прештампавање биће дозвољено под условом означавања порекла.

Али забрана се не може ставити ни у ком случају на чланке политичког садржаја, дневне новости и на вести о разним догађајима.

III. Бернска Конвенција ревидирана 13. Новембра 1908.

Чл. 9. Романи у виду фелтона, новеле и сва друга књижевна, научна или уметничка дела, што год би спадало у њихов предмет, изашле у новинама или периодичним списима једне земље Савеза не могу се прештампавати у другим земљама без дозволе аутора.

A l'exclusion des romans-feuilletons et des nouvelles, tout article de journal peut être reproduit par un autre journal, si la reproduction n'en est pas expressément interdite. Toutefois, la source doit être indiquée; la sanction de cette obligation est déterminée par la législation du pays où la protection est réclamée. Сем романа у виду фељтона и новела сваки чланак из новина може се прештамповати у другим новинама под условом, да његово прештампавање није изричито забрањено. У сваком случају се мора означити порекло; за које санкције је везана ова дужност одређује земља, у којој се заштита тражи.

La protection de la présente Convention ne s'applique pas aux nouvelles du jour ou aux faits divers qui ont le caractère de simples informations de presse. Заштита ове Конвенције се не односи на дневне новости или на вести о разним догађајима, које имају карактер обичних обавештења штампе.

Прва етапа пада у време, које је довело до закључка Бернске Конвенције од 9. 9. 1886. По припремном раду за ову Конвенцију, који пада у време од године 1882 до 1886 и у којем су учествовали, сем међународне литерарне и артистичне асоцијације, делегати литерарних друштава, универзитета, научних академија, заступници уметника, књижевника, издавача разних народа, изradio се је један пројект, који се је предложио Швајцарском Федералном Савету у циљу доношења међународне Конвенције по саслушању позвате дипломатске Конференције. Ни почетни пројекат међународне литерарне и артистичне асоцијације нити Програм Федералног Савета је предвиђао један пропис односно заштите чланака изашлих у новинама. Ово питање поставила је прво Немачка делегација, која је тражила, да се за обим целе Уније одреди могућност „ да се могу прештамповати изводи чланака из новина или периодичних списа изузевши роман-фељтоне и научне и уметничке чланке у оригиналу или у преводима“.¹⁾ Разматрајући предлог Немачке и против предлоге делегата других народа Конференција је примила на седници 1885 године један пропис, који је прешао као чл. 7. у Бернску Конвенцију из год. 1886. По овом пропису биће заштићени чланци изашли у новинама и периодичним списима само под условом, да се њихово прештампавање изричито забрани од стране аутора или издавача; нарочито изузимају се из заштите чланци политичког садржаја, дневне новости и тако звани разни догађаји, чија се репродукција не може забранити. Сходно овом пропису дозвољено је дакле прештампавање сваког чланка из новина или ревија изузев оних, чије прештампавање по изричитој забрани аутора или издавача није дозвољено.²⁾

Друга етапа је довела до измене чл. 7. Бернске Конвенције на основу Париске Конференције, која се је бавила за

¹⁾ „De reproduire, en original ou en traduction, les articles extraits de journaux ou de recueils périodiques, à l'exception des romans-feuilletons et des articles de science ou d'art.“

²⁾ Види „Droit d'Auteur“ 1896 pag. 8 и 1902 pag. 73 до 78.

време од 15. априла до 4. маја 1896 ревизијом Бернске Конвенције. Против пропису чл. 7. Бернске Конвенције, да је аутор у сваком случају обавезан изрично да задржи себи право прештампавања својих књижевних производа у новинама и ревијама, у кратком јавили су се протести од стране писаца и издавача књижевних дела. Тако су међународна литерарна и артистична асоцијација на Конгресима у Венецији 1888 год., у Паризу 1889 год. и у Лондону 1890 год., Талијански издавачи књига на њиховом Конгресу у Милану 1894 год., институт међународног права на свом скупу у Кембриџу 1895 год., захтевали, да се чланци саопштени у новинама или периодичним списима или барем нарочита врста њихова имају сматрати заштићеним без потребе, да њихову репродукцију или њихов превод забрани аутор специјалном резервом или забраном. Француска администрација, која се је заједно са међународним Биро-ом у Берну старала о припремном раду за прву Конференцију за ревизију Бернске Конвенције сматрала је за потребно да предложи Конференцији, да се измени чл. 7. на овај начин, да се не могу репродуцирати или превести књижевни, научни или критични чланци, фељтони и романи и у опште сви списи саопштени у новинама или периодичним списима — изузев чланци политичког садржаја, дневне новости и вести о разним догађајима — без дозволе аутора или његовог наследника.

Овај предлог који је дакле предвиђао апсолутну заштиту права аутора није одобрен на Конференцији. Већи број делегата био је мишљења, да се тим пројектом даје журналистима једна заштита, коју они сами нису тражили и која би могла ометати слободно распрострањавање њихових идеја. Журналисти је главно да му се призна и чува част, да је он као први изнео мисао, и што се цитира (*la paternité*.)

После тешког рада у коме су били разматрани предлози формулисани од стране делегација Немачке, Белгије, Италије, Монака и Норвешке дошла је Конференција до помирљивог закључка, који сачињава текст чл. 7. ревидиране Бернске Конвенције овог садржаја:

„1) Романи у виду фељтона су апсолутно заштићени; исто то важи и за новеле, под којима се подразумевају кратки романи, приповетке, дела фантазије, која су скупљена обично у једном чланку новина или ревија.

2) Сви други чланци *неполитичног* садржаја изашли у новинама или периодичним списима могу се прештампавати у оригиналу или у преводу, ако се њихова репродукција изрично не забрани, али треба означити тачно порекло, то јест не само новине или ревију у којима је чланак изашао него и име аутора, када је чланак потписан.

3) Али забрана прештампавања се не може ставити ни у ком случају на чланке политичког садржаја, на дневне новости и на вести о разним догађајима.1)“

Већ на седници од 1-5-1896 изразила је жаљење Белгијска делегација, што се је сложила с прописом да се негира ауторско

1) Види „Droit d'Auteur“ pag; 73 до 78-1902.

право за чланке политичког садржаја. По њеном мишљењу ова експропријација ауторског права није оправдана и не може се одобрити нарочито са погледом на јавни интерес, на потребе полемике и слободне дискусије, јер и у случају забране постоји право, да се резимирају за полемику или дискусију потребна места дотичног чланка (*droit de citation*) у другим новинама.

Париска Конференција на питање Белгијске делегације потврдила је да је већ комисија одбацила потребу означити порекло прештампаваних чланака политичког садржаја сваке врсте.¹⁾ Овом мишљењу Белгијске делегације приступила је и Талијанска делегација.

Трећа етапа инаугурисана је ревизиом Бернске Конвенције на Конференцији у Берлину 1908 год.

Није трајало дуго, и већ су се појавиле са разних страна рекриминације у том смислу, да треба признати више важности литерарном раду журналиста. Сматрало се је нарочито жалосно да се могу чланци политичког садржаја, који имају више пута велику књижевну вредност, прештамповати а да се не мора означити име новина, односно аутора.

Међународна литерарна асоцијација на Конгресима 1897 у Монаку и 1898 у Турину, међународни Конгреси штампе у Стокхолму 1897, у Лисабону 1898 и у Берну 1902, међународни Конгрес издавача у Паризу 1896 изразили су потребу, да се новинарски чланци исто тако заштите као сва друга умна дела без означања ма какве резерве. Ипак задржавали су право цитирања у границама потребним за дискусију, пошто се сазнало, да се нарочито разна удружења штампе противе сувише широкој заштити. Прештампавање обичних обавештења штампе се сматрало само у том случају забрањено, кад има карактер нелојалне конкуренције.²⁾

У самом програму, који је са учешћем Међународног Бироа израдила Немачка влада за Берлинску Конференцију, предложено је, да се уврсте чланци политичког садржаја, чије прештампавање је било досада сасвим слободно, у категорију чланака, за које треба означити изричиту резерву, како би иначе било дозвољено прештамповати их, назначивши само порекло. Даље немачки пројект садржавао је специјалне мере за сузбијање нелојалног прештампавања телеграфских или телефонских обавештења штампе.³⁾

1) Види „Actes de la Conférence à Paris“ pag. 137., 138.

2) Види „Actes de la Conférence de Berlin“ pag. 86.

3) Доносимо у следећем текст немачког предлога чл. 7. Бернске Конвенције у коме употребимо курсивна слова за текст, који се разликује од текста чл. 7. примљеног на Париској Конференцији год. 1896: „Les romans-feuilletons, y compris les nouvelles, publiés dans les journaux ou recueils périodiques d'un des pays de l'Union, ne pourront être reproduits en original ou en traduction, dans les autres pays, sans autorisation des auteurs ou de leurs ayants cause.“

Конференција задржала је једногласно апсолутну заштиту романа у виду фељтона и новела објављених у новинама и ревијама, али није се сложила са Немачким пројектом да су *сви други чланци* — дакле и чланци политичког садржаја — објављени у новинама или ревијама заштићени, кад им аутор изричном резевром забрани прештампавање. *Белгија* чини разлику међу чланцима у новинама и чланцима у периодичним списима, она сматра чланке у периодичним списима апсолутно заштићеним, дочим чланке у новинама само за случај, да су снабдевени резевром аутора. У осталом сматра прештампавање само могућно из новина у друге новине. *Британска делегација* предложила је најпре, да се могу прештамповати новинарски чланци слободно у другим новинама под једним условом, да се цитира порекло позајмљеног чланка. Доцније приступила је немачком предлогу, да се чланци политичког садржаја, не могу прештамповати, кад аутор или издавач изричито забрани прештампавање.

Италијанска делегација ставила је најрадикалнији предлог, да се чланци изашли у новинама и периодичним списима — подразумевајући и чланке политичког садржаја — сматрају равним романима и новелама, да су апсолутно заштићени и да се не могу без дозволе аутора или његовог наследника прештамповати.¹⁾

Комисија је коначно успела да предложи Конференцији предлог текста, који је био примљен и у коме се признаје апсолутно право аутора на романима у виду фељтона, на новелама и на свима другим књижевним, научним или уметничким делима изашлим у новинама или периодичним списима са забраном прештампавања без дозволе аутора (ал. 1 новог чл. 9.); што се тиче чланака, објављених у новинама, политичког или другог

Il en sera de même pour les autres articles de journaux ou de recueils périodiques, y compris les articles de discussion politique, lorsque les auteurs ou éditeurs auront expressément déclaré, dans le journal ou le recueil ou ils les auront fait paraître, qu'ils en interdisent la reproduction. Pour les recueils; il suffit que l'interdiction soit faite d'une manière générale en tête de chaque numéro.

La reproduction des nouvelles du jour et des faits divers ne peut être interdite.

En cas de reproduction permise, d'après les dispositions de l'alinéa 2, la source doit être indiquée clairement. La même obligation existe à l'égard des nouvelles du jour, désignées dans leur première publication comme communications télégraphiques ou téléphoniques, lorsqu'elles sont reproduites, intégralement ou sous une forme modifiée, dans les vingt quatre heures, qu'elles constituent ou non des oeuvres à protéger.

Les conséquences légales qui résultent de l'omission de l'indication claire de la source se régleront d'après la législation intérieure du pays ou la protection est réclamée.

1) Ова иста идеја нашла је изражај у чл. 4 народног закона од 7. 11. 1925. г. о ауторском праву.

садржаја, они се могу прештамповати у *другим новинама*. под условом, да њихово прештампавање није изричито забрањено (ал. 2. чл. 9.). Други немачки предлози без великих тешкоћа били су примљени, тако обавеза означавања порекла прештампованог чланка; дневне новости и вести о разним догађајима, које представљају обична обавештења штампе, нису се сматрале као предмет ауторског права тако да се на њих не односи Бернска Конвенција, која дакле не може одређивати да ли и под којим условима је дозвољена њихова репродукција.¹⁾

Чл. 9. у Берлину ревидиране Бернске Конвенције представља дакле последњи степен развитка права о новинарским чланцима.

Но треба имати у виду, да прописима чл. 9. нису везане све земље Савеза. Чланом 25 у Берлину ревидиране Бернске Конвенције предвиђа се, да се могу провизорно државе Савеза наместо прописа ревидиране Конвенције служити аналогним члановима првобитне Конвенције од 9. 9. 1886 или Париског додатног акта од 4. 5. 1896.

Овим слободама служиле су се Норвешка,²⁾ Шведска³⁾ Грчка⁴⁾, и Румунија⁵⁾ које су изјавиле да се сматрају везане чл. 7. Конвенције од 9. 9. 1886 шта се тиче права прештампавања чланака из новина и периодичних списа. Исто тако изразиле су своју вољу, да остану везане чл. 7. како је измењен чл. 1 Нг. IV. Париског додатног акта од 4. 5. 1896 Данска⁶⁾ и Холандија⁷⁾.

Из овога излази, да су међународни односи савезних држава у погледу права прештампавања чланака моментано регулисани трима постепеним прописима горе прештампованим. Сваки доцније примљен пропис представља један значајан развитак у заштити новинарских чланака. Тако првобитна Конвенција од 1886 год. заштићује чланке изашле у новинама и ревијама само у случају, да су аутори или издавачи изричито забранили њихово прештампавање, иначе одриче сваку заштиту чланцима политичког садржаја, дневним новинама и вестима о разним догађајима. Париски додатни акт из 1896. године статуира први изузетак у корист романа у виду фелтона и новела, изашлих у новинама и ревијама; аутор или издавач задржава себи потпуно ауторско право, т. ј. право репродукције и превода без да мора изричито ставити примедбу забране репродукције (*mention de reserve*). Но ова примедба је обавезна за све друге чланке изашле у новинама и ревијама; кад ње нема, прештампавање

1) Види „Actes de la Conférence de Berlin“ pag. 287 à 290.

2) Види „Droit d'Auteur“ 1910, pag. 113, 145.

3) Види „Droit d'Auteur“ 1920, pag. 109.

4) Види „Droit d'Auteur“ 1920, pag. 133.

5) Види „Droit d'Auteur“ 1924 pag. 25; 1926 pag. 121.

6) Види „Droit d'Auteur“ 1912, pag. 89.

7) Види „Droit d'Auteur“ 1912, pag. 146.

ових чланака је дозвољено под условом, да се означи порекло чланака. Бернска Конвенција, ревидирана у Берлину, коначно заштићује безусловно не само романе у виду фељтона и новела него још сва друга књижевна, научна или уметничка дела, што год би био њихов предмет, изашла или у новинама или у периодичним списима; што се нарочито тиче „новинарских чланака“, под којим се подразумевају у главном чланци политичког садржаја, њихова заштита је зависна од примедбе забране репродукције; кад ове примедбе нема, друге новине их могу прештамповати означивши порекло чланка; дневне новости и вести о разним догађајима, представљајући обична обавештења штампе, не сматрају се предметом, на који се односи Бернска Конвенција.

В.

Кад размотримо у детаљу у Берлину ревидирану Бернску Конвенцију видимо, да раздељује садржај свакодневних и периодичних публикација у три категорије. Прва категорија има у виду публикације са којим иде апсолутна безусловна заштита, друга категорија оваке, које уживају условну заштиту и трећа категорија оваке, којима по Конвенцији у опште не припада никаква заштита.

1. *Безусловну заштиту* имају по ал. 1. чл. 9. романи у виду фељтона, новеле и сва друга књижевна, научна или уметничка дела, штогод би био њихов предмет, изашла у новинама или периодичним списима.

Како се види из акта Берлинске Конференције мишљење је било једног дела делегата, да се свима чланцима изашлим у ревијама призна ова безусловна заштита, нарочито је то мишљење белгијске делегације.

Без сумње нема смисла, да се ставе чланци из ревије или збирке под друге прописе, него сва друга књижевна дела у опште и тако се може сматрати као непотребно, поред чл. 2. Бернске Конвенције навести још у чл. 9. нарочито чланке из ревија као дела која уживају ауторско право у неограниченом смислу. Али како се види из првог дела ове расправе, историјат чл. 9., који представља измену чл. 7. првобитне и у Паризу измењене Бернске Конвенције, у којем последњем подлеже чланци саопштени у новинама и ревијама специјалним прописима, упливисао је уреднике у Берлину ревидиране Конвенције, да се нарочито помену у чл. 9. осим чланака из новина и чланци из ревија, јер би се иначе могло доћи до кривог закључка, да су чланци из ревија у опште без заштите.

Конвенција чини разлику међу „les articles de journaux“ и „les articles de recueils periodiques“ између чланака из новина и чланака из периодичних списа, под којима подразумевамо ревије или збирке. Спољашни облик самих публикација није меродаван за разликовање ових врста публикација.

Обично ревије излазе у облику књиге, али има ревија нај-различитијих величина и облика. Што се тиче времена у којем излазе новине и ревије, не може се казати да постоји главна разлика између новина и ревија у краћем или дужем интервалу, у коме излазе. Има новина, које излазе сваки дан (дневници); ревије излазе обично у даљним интервалима, но више пута и нема разлике у времену, у којем излазе новине и ревије. Разлика међу новинама и ревијама постоји у главном у садржају чланака. Новине доносе чланке одређене за општу читалачку публику, док ревије обично служе за неки специјални круг читалаца. Новине доносе у главном дневне новости, актуелне предмете општег интереса, разне догађаје живота, више мање прелазног значаја. Ревије напротив са својим документованим, теориским и историским расправама имају за циљ, да се интензивно баве науком и знаношћу, и имају вредност за дуже време¹⁾.

Судови ће бити позвани да решавају у спорним случајевима водећи рачуна о свима приликама, да ли ће се сматрати једна публикација као ревија, или као новине.

Како су чланци изашли у ревијама апсолутно заштићени, отпада потреба примедбе забране или на глави ревије или код сваког чланка као што се је захтевало по чл.7.првобитне одн. у Паризу ревидиране Конвенције.

Члан 9. У своме 1. ставу не говори о апсолутној заштити свих чланака из периодичних списа (ревија) него о романима у виду фељтона, новелама и свима другим књижевним, научним или уметничким делима изашлим у периодичним списима или у новинама, дакле изједначаје право у погледу наведених чланака новине са ревијама и друго признаје апсолутну заштиту само наведеним категоријама чланака, које заиста представљају књижевна одн. дела у смислу чл.2. Бернске Конвенције, којима би припадала, и кад неби били наведени у чл. 9., заштита ауторског права.

1) Види М. Wauwermans, Commentaire de la loi belge, Bruxelles, Société belge de librairie, 1894, који каже: „L'un et l'autre ont le caractère commun de périodicité. Un journal paraissant à des intervalles plus ou moins éloignés peut être une véritable revue. La nature des articles publiés peut seule fournir un criterium et non les indications matérielles de format etc.“

Међународни конгрес периодичне штампе у Брислу (24—26 јула 1910.) сматра разлике у следећем:

„Le *Recueil*, qui est l'organe de la presse périodique, a une mission propre qui ne doit pas être confondue avec celle du livre ni avec celle du journal quotidien. Le *Livre*, c'est l'oeuvre réfléchie d'un homme, c'est sa pensée, sa vie, c'est l'homme lui même; oeuvre toute subjective. Le *Journal*, c'est le fait du jour, c'est l'information rapide, l'information quand même, dans sa pure objectivité; ce sont les matériaux bruts, non oeuvrés, pris au hasard de leur découverte. Le *Périodique*, c'est l'information spécialisée; c'est l'étude réfléchie des faits contemporains. Le périodique tient du journal par son actualité il, tient du livre par la maturité de sa production.“

Романи у виду фељтона су књижевна дела, која се по обичају објављују само у специјалној форми, исто то важи и за новеле¹⁾, што не може да упливише на сами карактер и врсту заштићеног књижевног дела. У комисији Берлинске Конференције изразило се је мишљење да у категорију новела спадају и кратки дијалози, кратке хисториске повести etc.²⁾

Што се тиче „свих других књижевних, научних или уметничких дела,“ који додатак је био учињен по предлогу Белгијске делегације односно израза „научних дела“ по предлогу Немачке делегације, нема сумње да би могла изаћи у форми брошура или књига и случајни момент, да се аутор решио објавити своје дело у форми чланка у једној ревији или у новинама не може упливисати на карактер дела, које остаје књижевно дело, које је апсолутно заштићено ауторским правом. Берлинска Конференција даље се је сложила, заступајући мишљење да се мора ауторско право што више распрострајети, тако да би спадале међу апсолутно заштићена дела и слике и илустрације, које излазе у ревијама и новинама.

2. *Условну заштиту* по ал.2.чл.9. уживају чланци из новина. Сваки чланак из новија-изузев романа у виду фељтона и новела, којим је апсолутна заштита већ призната чл. 7. у Паризу ревидиране Бернске Конвенције — може се прештамповати у другим новинама под условом да његово прештампавање није изричито забрањено, али кад се чланак прештампава, мора се у сваком случају означити, порекло.

Из овог прописа видимо, да је се сматрало за потребно кад се тиче чланака из дневника или новина, који су намењени за ширу публику, да се установе друга правила, која се разликују од правила чл. 1. чл. 9.

Из овог прописа се види, да може аутор новинарског чланка, сва права ауторског права на своје чланку себи да задржи тиме што ће на заглављу или на крају чланка ставити једну клаузулу, којом себи задржава сва ауторска права (Прештампавање забрањено, сва права задржана и сл.) У том случају ужива писац чланка апсолутну заштиту ауторског права.

Али баш у случају да писац чланка не задржи себи изрично ауторско право, што значи да се може прештамповати у другим новинама, ужива једно релативно право у том смислу, што је свакоме другоме апсолутно забрањено ове чланке саопштавати у брошурама или у самосталним штампаним делима.

1) У рапорту, који је поднео М. Renault Конференцијама у Паризу 1896 год. одн. у Берлину 1908 год. прецизирана је реч „новела“ следеће: „On a fait remarquer que le mot *nouvelles*, rapproché des romans-feuilletons, opposé aux *nouvelles du jour* dont il est parlé dans le dernier alinéa de l'article, avait un sens suffisamment précis, qu'il désignait de petits romans, de petits contes, des oeuvres de fantaisie concentrés souvent dans un seul article de journal ou de revue. Le terme équivalait à l'expression anglaise *works of fiction* et au mot allemand *Novellen*.“

2) Види „Actes de la Conférence de Berlin“ pag. 251.

У случају да се чланак прештампава у *другим новинама*, позајмилац је дужан да на прештампаном чланку означи у сваком случају порекло, т.ј. не само име аутора, ако је било означено на оригиналном чланку, него и новине, у којима је чланак изашао. Ова дужност је оправдана и представља, што се тиче ознаке имена аутора лично право аутора (*droit personnel*) сваки има природно право, да се његов умни производ призна — а што се тиче ознаке новина један захтев лојалног трговачког обичаја, да би могао издавач новина, који је наплатио аутора, у циљу популаризирања својих новина захтевати да позајмилац чланка означи, исто тако новине које су чланак први пут донеле.

Ови изузетни прописи установљени су у корист новинара журналиста. Белгијска делегација на Берлинској Конференцији лепо је разложила циљ ових прописа, који ограничавају ауторско право, и могу се најбоље на овај реферат позвати.¹⁾

На самој Конференцији преовладало је мишљење да треба разумети под новинарским чланцима „*les articles de journaux*“ ал. 2., чланке које се баве дневном политиком, нарочито уводне чланке. Али како ћу даље доле изнети ово мишљење не одговара самом тексту ал. 2. чл. 9. Бернске Конвенције.

Ал. 2. чл. 9. на крају оставља свакој земљи Савеза, да одреди санкције за случај, да се код прештампавања једног новинарског чланка не означи порекло. Фактично су ове санкције, које разне државе установљавају, врло различите, делимично се употребљавају казнене делимично цивилне мере.

3) *Никакву заштиту* у смислу у Берлину ревидиране Бернске Конвенције не уживају дневне новости и вести о разним догађајима, који имају карактер обичних обавештења штампе (Алинеа 3 чл. 9.). Према првобитним конвенцијама из год. 1886 и 1896, које су уврстиле чланке политичког садржаја у исту категорију, значи ова алинеа велики напредак.

У првом делу у којем смо говорили о етапама и изменама текста Конвенција, разложили смо већ велики значај који је постигнут тиме, што је сада признат важан карактер чланка политичког карактера и што њима припада иста заштита као и другим књижевним делима, ако аутор инсистира на том праву и себи га задржи.

¹⁾ Cette limitation „répond aux vœux des corporations intéressées; elle est justifiée par les intérêts mêmes des auteurs-journalistes. La reproduction de leurs articles par d'autres journaux est, en effet, la meilleure récompense de leur travail intellectuel, et la plus désirée. En affirmant et en fortifiant leur autorité et leur mérite, elle sert leurs intérêts pécuniaires autant que leurs intérêts moraux. Elle intéresse les journaux auxquels ils collaborent et auxquels la reproduction de leurs articles, avec la mention de la source, bien entendu, fait une réclame. Elle sert enfin les intérêts du public, car un grand nombre de journaux, disposant de peu de ressources, surtout parmi les journaux locaux, seraient d'une insignifiance déplorable s'il leur était interdit de puiser leurs meilleurs éléments dans la reproduction d'articles empruntés aux grands quotidiens“. Види „Actes de la Conférence de Berlin“ pag. 205.

Трећа алинеа чл.9. донела нам је и једну важну измену самог текста. Докле се у тексту чл.7. предходних Конвенција казало, да се не може ставити никаква забрана прештампавања дневних новости и вести о разним догађајима и тиме се документовало, да дневне новости и вести о разним догађајима долазе као опште добро ван заштите (*domaine public*) и могу се слободно прештамповати, текст чл. 9. много одређеније каже, „Заштита ове конвенције се не односи на дневне новости и т.д.“ С тим је остало отворено питање, да ли могу имати „дневне новости и вести“, и ако неће уживати заштиту у смислу ауторског права, једну другу заштиту.

У разним круговима осетио се је више пута као недостатак, што се дневне новости и вести, које је донео један дневник, слободно прештампавају у другим новинама без икаквог означавања порекла. Има новина, које разашилу приликом важних догађаја своје известице на лице места или одржавају у важним крајевима известице, који редовно обавештавају новине о разним догађајима брзојавним или телефонским извештајима. Сем тога има новинарских агенција, које врше обавештајну службу у корист извесних новина. Ова обавештајна организација природно проузрокује дотичним новинама доста трошкова и разумљиво је, да овакве новине сматрају као учињену штету, ако друге новине дневне новости и вести, за које су имале прво наведене новине извесне трошкове, слободно прештампавају, што по Бернској Конвенцији није забрањено. Мислило се је дакле, да се ови недостатци законским мерама уклоне. На самој Конференцији у Берлину за ревизију Бернске Конвенције донела је Немачка споразумно са међународним Бироом у Берну предлог, да су новине обавезне назначити порекло кад оне прештампавају у току од 24 сата штампарска обавештења, која су у другим новинама означена као телефонска или телеграфска обавештења. Немачка је иначе знала, да ова заштитна мера не спада у обим књижевне својине,¹⁾ али она је мислила, да би се међународним регулисањем овог предмета приликом ревизије Бернске Конвенције избегло, да свака држава уведе сама за се специјалне мере, или да се за регулисање овог предмета закључи специјални међународни уговор.

Овај немачки предлог наишао је на опозицију са свих страна. Једни су сматрали овај предлог сувише компликованим, други опет нашли су да је врло тешко установити на који начин је дошла нека информација новинама; некоји су питали зашто ограничити обавезу означавања порекла само за телеграфска или телефонска обавештења? Да ли су ова обавештења важнија него обавештења, задобијена писмом или усменим саопштењем? Зашто не постоји

1) „Une protection speciale, qui s'inspire, non du droit d'auteur, mais de la nécessité de défendre les journaux contre le pillage de leurs informations les plus rapides et les plus chèrement payées.“ Види „Les Actes de la Conférence de Berlin“ pag. 206.

обавеза означити порекло, кад се прештампава нека важна вест, коју донесу новине на основу усменог саопштења које је примио журналиста од стране неког државника, дипломате, министра и т. д.

По дугој дискусији, комисија је дошла до закључка, да ово питање није питање ауторског права, него има трговачког значаја и представља једну врсту нелојалне конкуренције. Према томе 3. ал. чл. 9. добила је горе поменути текст, који отклања да би се могле дневне новости и вести заштитити Бернском Конвенцијом.

Да поред свега тога постоји доста разлога да се стане на пут несавесном прештампавању дневних новости или извесној врсти њиховој нема сумње. Белгијска делегација нарочито је изразила у том погледу своје жеље.¹⁾ Јуна месеца 1924 год. примиле су информацијске агенције 23 држава, скупљене на међународном конгресу у Берну, у присуству и одобрењем професора Е. Røthlisbergera, заслужног директора међународног Бироа у Берну за заштиту интелектуалне својине, следеће две резолуције односно захтеве:

1) Да се нађе један међународни споразум са циљем да се изједначе законодавства у погледу својине на обавештењима штампе; 2) Да се међународна Хашка Конференција, која се састаје због ревизије Конвенције о заштити индустријске својине, треба да позабави допуном чл.10.бис о нелојалној конкуренцији, у коју спада и несавесно прештампавање дневних новости и вести“²⁾

Наше Министарство Спољних Послова интензивно је се заинтересовало за ове захтеве информацијских агенција и наложило делегацији, која је нашу државу заступала на међународној Хашкој Конференцији о заштити индустријске својине, да на Конференцији ове захтеве истакне. Наша делегација заиста предложила је, да се чл. 10 bis Париске Конвенције, који говори о обавези савезних држава сузбијати илојалну кокуренцију, дода следећи нови став:

„Toutes les nouvelles obtenues par un journal ou une agence d'information, quelsque soient leur forme, leur contenu ou le procédé au moyen duquel elles auront été transmises, seront a l'abri de tout acte qualifié comme acte de concurrence déloyale, aussi long-temps que leur valeur commerciale subsistera.“³⁾

1) „Le voeu, que les législations internes des pays de l'Union recherchent et adoptent des dispositions efficaces et pratiques pour mettre un terme à des abus qui ne sont que trop réels et gravement préjudiciables aux journaux qui s'imposent le plus de sacrifices pour assurer au public l'information la plus rapide et la plus complète. “Види „Actes de la Conférence de Berlin“ pag. 215.

2) Види „Droit d'Auteur“ 1924, pag. 62.

3) За случај, да би се овај текст сматрао као сувише широк предложила се је следећа алтернатива: „Toutes les nouvelles obtenues par un journal ou une agence d'information, munies de la mention du titre de ce journal ou de cette agence, seront à l'abri de tout acte qualifié comme acte de concurrence déloyale, aussi longtemps que leur valeur commerciale subsisterait“. (Видити septième fascicule-juillet 1925, претходних радова за Конферен. pag. 8.)

Ова заштита била би само кратковремена т.ј. трајала би само за време док имају ове вести комерцијалну вредност. У том погледу има нарочитих народних закона н. пр. чл. 40 Бугарског закона од 21-7.1921 (идент.чл.40 бившег Руског зак. од 20.3.1911.), и чл.14 Исландског закона од 20.10.1905.

Смисао ове кратковремене заштите је да се дневне новости и вести, које доносе новине, брзо разшире у народу и да на овај начин постану опште добро. Али како би било штетно, да новине које имају своје скупо плаћене извештаче или примају вести од информацијске агенције, код којих су предплаћене, не уживају никакву заштиту за оригиналне своје вести, сматрало се је за оправдано, да се ове вести за неко кратко време (24 до 48 сати) не смеју прештамповати у другим новинама, или ако се прештампавају, да се барем наведе порекло т.ј. новине из којих се је прештампавање извршило, да читајући свет сазна новине, које су прве новости донеле, дакле једна врста признања добро обавештених новина.

Али на Хашкој Конференцији није било могуће доћи до међународне заштите обавештајне штампе. Сматрало се је у Комисији, која се је бавила тим предметом, да ово питање још није довољно зрело да се на овој Конференцији донесе решење. Наша делегација је се морала дакле задовољити, да поново обрати пажњу на важност овог питања и да у форми једне жеље (voeu) тражи, да се приступи међународном решењу на будућој међународној Конференцији о заштити индустријске својине.¹⁾

Али како се видело расположење других делегата нарочито Италије и Француске, да би они пристали на једну међународну заштиту обавештења штампе само под условом, да новости још нису публиковане, наша делегација дала је на пленарној седници од 5.11.1925.год. кад је наш „voeu“ био прочитан, једну изјаву, у којој је водила рачуна о горе поменутом расположењу разних делегата.²⁾

1) Il est certain que les agences télégraphiques ont un droit personnel pendant un certain laps de temps sur les nouvelles du jour et les informations qu'elles auraient obtenues par n'importe quel moyen; que ce droit puisse être uniquement sanctionné par la repression d'une concurrence déloyale dans le commerce de ces nouvelles du jour et informations.

Il est désirable par conséquent que dans le plus bref délai la protection 'un commerce loyale internationale soit assurée aux Agences Télégraphiques ou leur nouvelles du jour et informations ou en tout cas que la prochaine conférence sur la propriété industrielle étende la portée de l'art. 10 bis de la Convention pour réprimer, parmi les autres actes de la concurrence déloyale, l'emploi illicite dans le commerce, dans un but de lucre, des informations et les nouvelles du jour et cela dans conditions à établir." Види „le Droit d'Auteur“ 1926, стр. 79.: „Il faut espérer que le voeu exprimé par la Délégation serbo-croate-slovène, à la Conférence de La Haye se réalisera dans un avenir pas trop éloigné, pour le plus grand bien des entreprises de presse, des journalistes attentifs et laborieux, et du public.“

2) „Bien avant le commencement de la Conférence, l'Administration de l'Etat des Serbes, Croates et Slovènes à envoyé un amendement au Bureau international, tendant à réprimer la concurrence déloyale dans le commerce

Нарочито је од интереса образложење италијанског делегата, који је казао од прилике:

„Ми имамо једну агенцију која путем телеграфије без жица шаље своје новости и информације; за време тога одашиљања друге агенције могу да ухвате истим путем те новости италијанске агенције, и издавати их као своје. То је један акт нелојалне конкуренције и само у том случају треба дискутовати о заштити новости и информација. Кад је новост једанпут објављена у новинама, она постаје опште добро и не може бити предмет заштите.“

Како је дакле отклоњена заштита обавештења штампе исто тако Париском Конвенцијом о заштити индустријске својине као и Бернском Конвенцијом о заштити књижевне својине, са међународног гледишта моментално су без заштите *res nullius*.

Остављено је појединим народним законодавствима, да воде рачуна о повредама, које су се показале у том погледу нарочито што се тиче телеграфских обавештења.¹⁾²⁾

Како и наша држава треба да донесе закон о сузбијању нелојалне конкуренције, може захтеве о заштити обавештења

des nouvelles du jour et des informations obtenues par une quelconque des agences internationales.

Ce voeu à été imprimé dans la fascicule VII du Bureau international et reproduit dans le Programme de la Conférence. Mais pendant le travail de la Sous-commission, c'est à la seconde lecture seulement que nous avons attiré l'attention de la Conférence sur notre amendement. La proposition de l'honorable Délégué de la France Mr. Maillard, que la question soit renvoyée à un Comité d'études, n'ayant été acceptée par aucune des Délégations, nous avons retiré notre amendement. Mais, ayant quand-même le désir de faire quelque chose pour la protection de ce droit des agences télégraphiques, nous avons l'honneur de proposer maintenant un simple voeu qui n'aura d'effet que dans l'avenir.

Il est notoirement connu, aujourd'hui plus que jamais, que les différentes nouvelles du jour représentent une valeur commerciale assez considérable. De nombreuses agences télégraphiques internationales se sont constituées, en vue de faire le commerce avec ces informations.

Il est par conséquent juste de leur garantir un commerce équitable et de réprimer tous les actes qui tendent à leur faire une concurrence déloyale.

Notre Délégation à l'honneur encore de faire remarquer aux honorables Délégués que sa proposition doit être entendue en ce sens que la protection des nouvelles du jour et des informations se rapporte aux nouvelles et informations qui ne sont pas encore publiées par l'agence.

Nous sommes heureux de pouvoir déclarer dès maintenant que la Délégation de l'Espagne nous a déclaré qu'elle accepte en principe le voeu que nous proposons.“

1) Droit d'Auteur 1924, pag. 63.

2) „Serbien hatte vorgeschlagen, eine Bestimmung in den Art. 10 bis aufzunehmen, wonach auch Tagesnachrichten und Neuigkeiten der Presse gegen unlautere Ausbeutung durch andere Zeitungen geschützt werden sollten. Der Berechtigung dieses Vorschlages, der schon im Jahre 1898 und 1899 von den internationalen Kongressen der Presseverbände aufgestellt wurde, konnten auch die anwesenden Vertretungen nicht widersprechen. Trotzdem war man darin einig, dass eine solche Sonderfrage, die ja in keinem Lande besonders vorbereitet war und zu deren Einführung jedenfalls die beteiligten Kreise der Presse gehört werden müssten, im Rahmen der Pariser Übereinkunft und namentlich auf der Haager Konferenz selbst nicht geregelt werden könne. Zum Schlusse ist noch besonders zu betonen, worauf der Präsident des Redaktionsausschusses in der Schlussitzung besonders aufmerksam machte.“

штампе, које је засгупала на Конференцији у Хагу, задовољити у своме народном законодавству, али могло би се у том погледу -као што су то учиниле и друге државе- један нарочити пропис ставити у закон о ауторском праву.

С.

Прописи чл. 9. ревидиране Бернске Конвенције односно чл. 7. првобитне Конвенције имају императиван карактер и представљају *minimum* заштите, који могу тражити припадници Савеза у другим земљама у колико се тиче чланака изашлих у новинама и ревијама; но њима није забрањено позивање на угодније прописе друге савезне државе, који су изашли у корист странаца у опште (чл. 19. Г. К.)

Како текст овог чл. 19 Бернске Конвенције није срећно стилизован а осим тога како је смисао Бернске Конвенције много шири изједначавајући припаднике Савеза у погледу једноправности са држављанима сваке државе Савеза (чл. 4.) , може се тврдити, да сваки држављанин припадник Савеза има право, не само да захтева у другим земљама Савеза примењивање прописа Бернске Конвенције, већ и у случају кад би народни прописи једне савезне земље били за заштиту његових ауторских права угоднији него прописи Бернске Конвенције, да захтева у тој држави, да се заштита врши по прописима те народне земље.

У вези са тим начелом треба да се задржимо кратко време код оних држава, припадника Савеза, које још нису прешле све три етапе Бернске Конвенције. Како смо горе изнели четири државе: Грчка, Норвешка, Шведска и Румунија везане су чланом 7 Конвенције у редакцији из године 1886.

У *Грчкој* чл. 13 закона од 16.7.1920 дозвољава позајмицу чланка из периодичне штампе за друге периодичне листове са означавањем порекла под условом, да прештампавање није изрично забрањено. Грчки закон иначе непознаје изрицити пропис, да је довољна примедба стављена у заглављу ревије, да једанпут за увек забрани прештампавање, али како је то један императивни пропис чл. 7. Бернске Конвенције из год. 1886, Грчка не може писцима, припадницима Савеза забранити заштиту њихових чланака изашлих у страним ревијама, снабдевеним овом генералном клаузулом. Што се тиче роман-фелтона и новела, Грчки закон не помиње их изрично у члану о поза-

dass die zwei in dem Art. 10 bis aufgeführten Fälle nur als Beispiele anzu-
sehen sind, so dass sie keineswegs einen weitergehenden Schutz nach Mass-
gabe des inneren Rechts ausschliessen. Andererseits ist aber ebenso nach-
drücklich zu bemerken, dass diese zwei Bestimmungen gleichzeitig einen
Mindestschutz gegen Unlauteren Wettbewerb sichern, und dass alle Verbands-
länder durch Ratifizierung der Übereinkunft die Verpflichtung übernehmen,
die Gewährung dieses Schutzes, es durch die Rechtsprechung, sei es durch
die Gesetzgebung sicherzustellen.“ Osterrieth, die Haager Konferenz 1925,
стр. 89.

јмици новинарских чланака. Из тога може се закључити, да их Грчки закон не сматра за новинарске чланке него за књижевна дела, чије прештампавање или превод је само са дозволом аутора могуће. И под старим унионистичким режимом сматрало се, да роман-фелтони и новеле не спадају у чланке периодичних списа, који се могу прештамповати, јер их чл.7. изрично не набраја.¹⁾

У *Норвешкој* чл. 15 закона од 4. 7. 1893, који је остао недирнут ревизијом од 25.-7-1910, предвиђа да се могу прештамповати у оригиналу или у преводу новинарски чланци или самостални извештаји из новина или ревија у другим новинама или ревијама кад то није изрично забрањено, но порекло треба тачно означити. Норвешки закон разликује се у томе од прописа чл. 7. Бернске Конвенције, што су заштићене и дневне новости кад носе примедбу резерве. У току године 1910. извршеној ревизији закона радило се је са разних страна на томе, да се забрани репродукција роман-фелтона и новела, док је са друге стране тражена слобода репродукције. Како Норвешка има малени број књижевника и како је дневна штампа принуђена да нуди својим читаоцима позајмице из стране књижевности, законодавство је остало неизмењено те дозвољава и прештампавање роман-фелтона из периодичних листа, који нису снабдени са клаузулама забране. Због тога се мора сваком аутору, који објави своје романи и новеле у периодичним листовима саветовати, кад хоће да се заштити против прештампавања у Норвешкој, да снабдева своје књижевне производе са клаузулом забране и ако излазе у земљама, које су везане ревидираном Бернском Конвенцијом.

Исту опрезност треба саветовати у погледу на *Шведску*, где се по чл.12 закона од 28.5. 1897 научни чланци, књижевна дела као и друга дела нарочите величине, изашла у новинама, слободно могу прештамповати у другим новинама, кад то није изрично забрањено, означивши само њихово порекло.

Румунија у своме закону од 28.6.1923 узима једно сасвим ново становиште. У чл.46 се каже:

„Чланци и ноте које имају један књижевни, научни, уметнички или правнички карактер и објаве се у новинама, ревијама или другим периодичним списима, су сопственост оних, који су их писали под условом да су се *аутори потписали*. У том случају се не могу репродуцирати без дозволе аутора. У случају, да нису потписани могу се прештамповати делимично или у целини а да се не тражи никаква дозвола, наводећи само порекло.“

Чл. 47. додаје:

„Чланци и полемике које имају политички карактер или су од општег интереса и ако су потписани-разни догађаји, информације, брзојави или кореспонденције не могу бити предмет сопствености у смислу овог закона. Могу се прештамповати без сваке дозволе назначивши само новине или ревију из које су узети.“

1) Види „Le droit d'Auteur“ 1893, pag. 13; 1896 pag. 9.; Röthlisberger, Kommentar Bernske Konvencije стр. 203.

У смислу чл.7. Бернске Конвенције из год.1886 може се дакле сваки чланак, који је изашао у новинама или ревијама Савеза, дакле и роман-фељтони и новеле прештампавати у Румунији, кад прештампавање није изрично забрањено. Иначе је румунски писац-изузев чланак политичког садржаја или општег интереса-апсолутно заштићен, кад потпише свој чланак. Велико је питање дали може румунски чланко-писац, који потпише свој чланак, захтевати у другим државама Савеза, признање његовог ауторског права и ако није изрично забранио прештампавање - чл. 7. Бернске Конвенције из год. 1886., што значи, да је овај пропис румунског закона са међународног гледишта без вредности.

Што се тиче Данске и Холандије, оне су везане чл.7.ревидираним додатним актом Париским из год. 1896.

У Данској чланом 15 Закона од 19.12.1902 били су уведени од прилике исти прописи као у Норвешкој што се тиче чланка из новина и ревија. Но по приступу Савезу Данска је осетила потребу, да законом од 29.3.1904 доведе своје унутрашње законодавство у склад са прописима Париског додатног акта и изрично се роман - фељтони и новеле изузимају могућности прештампавања без ауторизације аутора.

У Холандији чл.15 закона од 23.9.1912 има прописе, који су за аутора много угоднији него додатим Париским актом ревидирани чл.7.Бернске Конвенције. Сматра се као повреда кад се прештампавају из новина вести и други чланци, дакле и чланци политичког садржаја, дневне новости и разни догађаји, дакле обична обавештења штампе, а да се не наводи порекло.

Тврди се да није хтела Холандија приступити у Берлину ревидираној Бернској Конвенцији, јер је желела да сачува нарочиту слободу прештампавања чланака политичког садржаја својим многобројним недељним новинама, значајним за социални живот.

Разлике, које постоје између „држава, везаних чл. 9. Бернске Конвенције из год.1908 и држава горе поменутих, везаних чл.7. првобитне конвенције из год.1886 одн.1896, нису фундаменталне и скуп међународне асоцијације за заштиту књижевне и уметничке својине у Паризу јуна месеца 1925.год.сматра, да треба народно законодавство у том погледу изједначити с чл.9. у Берлину ревидиране Конвенције.¹⁾

D.

Треба признати, да текст чл. 9. у Берлину ревидиране Конвенције није без приговора. Као што смо већ горе изло-

1) Il estime que pour le Danemark, la Grèce, la Norvege et la Suède, la réforme nécessaire pour mettre en harmonie la législation intérieure avec la Convention révisée de 1908 viserait les romans feuilletons et les nouvelles et que les Pays-Bas, dont la législation est conforme au texte de Berlin, sauf en ce qui concerne les articles de discussion politique, se doivent d'adhérer intégralement à la Convention de Berne révisée". Види „Droit d'Auteur“ 1925, page 82.

жили, разлике између новина и ревија биће тешко у сваком случају установити. Због тога практично примењивање и тумачење ал.1.чл.9. и ал. 2 овога члана довешће до разних недоследности.

Већи део делегација на Берлинској Конференцији тумачио је ал.1 на овај начин, да роман-фељтони, и новеле и сва друга књижевна, научна или уметничка дела и све што би било њихов предмет, *представљају књижевна дела, која су по општим прописима сопственост аутора, без обзира дали су изашла у књигама, брошурама или у новинама или ревијама.* Због тога су ова дела апсолутно заштићена. Алинеа 2. чл. 9. мора се услед тога тако тумачити да „чланци из новина“ представљају чланке, који се *баве дневном политиком и пружају само пролазан интерес, („éphemère“).* Од ових обичних „articles de journaux“ у смислу ал. 2. разликују се књижевна дела, која би се могла публиковати исто тако у форми брошура или књига, као у форми новина. Жеља, да се слобода позајмице новинарских чланака, што више ограничује и да се од ове позајмице искључе не само роман—фељтони и новеле, него сва друга књижевна, научна или уметничка дела, је потпуно оправдана, јер садрже новине више пута књижевна дела, која заслужују исто тако апсолутну заштиту као роман—фељтон и новекле. Тешко је разумети, да су новеле, које представљају у главном једно дело фантазије, безусловно заштићене, док друго у новинама саопштено књижевно дело, које нам описује на оргиналан начин реалне догађаје, неко предавање, неку позоришну представу, свечаност, изложбу, неки спортски догађај, или поезије, не уживају исту заштиту. Треба имати сем тога у виду, да у данашњој журналистици игра наука важну улогу. Има новина одређених нарочито за техничаре, за ђаке и присталице разних научних грана, часописа за финансијере, за занатлије и т. д., који садрже чланке научног садржаја и којим се неби могла одрећи заштита, кад би изашле у форми једне књиге или брошуре.

Ова интерпретација је врло стварна и одговара без сумње интенцији разних делегата Берлинске Конвенције, али сам текст чл. 9. се не слаже са овим тумачењем. 1. став овог члана признаје романима у виду фељтона, новелима и свима другим књижевним, научним и уметничким делима, изашлим у новинама и другим периодичним списима, апсолутну заштиту ауторског права. Други став чл. 9. изрично статуира, да се могу сви чланци из новина „tout article de journal“ изузет романа у виду фељтона и новела прештамповати у *другим новинама* под условом и т. д. Из тога јасно следује, да је ревидирана Бернска Конвенција фактички у корист новина установила један изузетак од принципа изложеног у ставу 1. чл. 9. У ал. 1 се теориски признаје апсолутно ауторско право на свима у новинама и дру-

гим периодичним списима изашлим чланцима књижевног, научног или уметничког садржаја, у ал. 2 се практично овај принцип напушта у корист *других новина*, у којим се ови чланци могу прештамповати под условом, да није писац чланка прештампавање изрично забранио. Кад би имали уредници Бернске Конвенције намеру, да се могу из новина прештамповати само обични чланци, који се баве дневном политиком и пружају само прогласан интерес, требало би да се о томе изрично изјасне. Како уредници Бернске Конвенције то нису учинили то нема сумње, да се могу сви чланци из новина (не само обичног политичког садржаја) — изузев романа у виду фелтона и новела — условно т. ј. да нису изрично од писца забрањени, и прештамповати у другим новинама.

Јасно је да су текстови ал. 1. и ал. 2 члана 9. у опречности и да треба овај текст поправити на начин што јаснији да би одговарао потребама журналиста и народа.

Народно законодавство, и ако ово још није савршено, у неколико држава је јасније него међународна Бернска ревидирана Конвенција. Нарочито треба споменути *Немачки закон* о ауторском праву књижевних и музичких дела од 19. 6. 1901. (одн. 22—5 1910), који дакле већ давно пре последње ревизије Бернске Конвенције не чини разлику између новина и других периодичних списа и не статуира за прештампавање извесних новинарских чланака специјалне прописе као став. 2. чл. 9 Бернске Конвенције него целу материју регулише једноставно.

Односећи § 18. гласи:

„Zulässig ist der Abdruck einzelner Artikel aus Zeitungen in anderen Zeitungen, soweit die Artikel nicht mit einem Vorbehalte der Rechte versehen sind; jedoch ist nur ein Abdruck gestattet, durch den der Sinn nicht entstellt wird. Bei dem Abdruck ist die Quelle deutlich anzugeben.

Der Abdruck von Ausarbeitungen wissenschaftlichen, technischen oder unterhaltenden Inhalts ist, wenn auch ein Vorbehalt der Rechte fehlt, unzulässig.

Vermischte Nachrichten tatsächlichen Inhalts und Tagesneuigkeiten dürfen aus Zeitungen oder Zeitschriften stets abgedruckt werden“.

Немачки закон не говори више о романима у виду фелтона, ни о новелама, јер ови спадају без сумње под књижевна дела, заштићена прописима § 1 закона, те дозвољава у 1. ставу само прештампавање појединих чланака под разним условима. Под појединим чланцима подразумевају се нарочито чланци политичког садржаја и чланци који не падају под класификацију другог става § 18: чланци, који имају научни, технички или забавни садржај.

Сличне прописе има *аустријски закон* о ауторском праву од 13. 7. 1920., који у § 26 следује немачком примеру, само да се сходно прописима Бернске Конвенције прештампавање новинарских чланака ограничава за друге новине.¹⁾

1) „Einzelne in einer Zeitung veröffentlichte Artikel dürfen in einer anderen Zeitung abgedruckt werden, wenn sie nicht mit einem besonderen

Чл. 9. Угарског закона од 31. 12. 1921 ставља се на гледиште које је и против прописа чл. 9. рев. Бернске Конвенције врло јасно и одговара потпуно напредном мишљењу што веће заштите ауторског права. Овај члан каже:

2. Није повреда ауторског права: „репродукција новинарских чланака, изузев чланка књижевног или научног садржаја, у другим новинама, кад репродукција није изрично забрањена. Порекло и име писца, кад је чланак потписан, треба јасно назначити; 3. репродукција дневних новости и разних догађаја, изашлих у новинама или ревија који имају карактер обичних информација.“

Аустријски и још тачније Угарски закон не изузима више роман фељтоне и новеле, него у опште чланке књижевног или научног садржаја, што обухвата разуме се и роман-фељтоне и новеле, од права прештампавања у другим новинама; исто тако се не прави разлика између новина „journaux“ и ревија, јер ова разлика не може више да оправда различито тумачење права писаца и изједначаје новине и ревије још у том погледу што се прештампавање дневних новости и разних догађаја из обојих врста ових часописа дозвољава.

Исто гледиште има најновији закон о ауторском праву *Пољски* од 29. 3. 1926, који у свом члану 4. изузима од заштите ауторског права обичне информације штампе и у чл. 13 каже:

„Dans le domaine litteraire, sous reserve des conditions de l'article 16¹⁾ chacun est libre:

1) de reproduire dans les journaux les articles d'autres journaux publiés sans reserve; toutefois le droit de reproduction ne s'étend pas aux articles scientifiques ou littéraires.“

Слично стајалиште, узима чл. 4 *талијанског закона* од 7. 11. 1925. који каже:

„Les articles, monographies, notices, dessins et vignettes, insérés dans les journaux, revues ou autres publications, periodiques, sont protégés a partir du jour de leur publication, sans aucune réserve ni autre formalité.

Peuvent toutefois être reproduits: les articles de polémique ou administrative, les informations et les nouvelles, pourvu que la source soit citée et que le nom de l'auteur soit indiqué, si l'article est signé.“

Од држава, које су у последњем времену донеле односно измениле законске прописе о ауторском праву, хоћу само да споменем *Шведску* и *Грчку*, које се још сада као што је у делу А наведено држе прописа чл. 7 првобитне Бернске Конвенције из год. 1886; *Шведска* у чл. 14 закона од 30. 5. 1919 дозвољава прештампавање чланака из журнала или ревија у друге журнале и ревије, али не могу се прештамповати научна или књи-

ausdrücklichen Vorbehalte versehen worden sind und wenn bei dem Abdruck der Sinn nicht entstellt wird. Bei dem Abdruck ist die Quelle deutlich anzugeben.

Der Abruck von Ausarbeitungen wissenschaftlichen, technischen oder unterhaltenden Inhalts ist unzulässig, auch wenn ein Vorbehalt (Absatz:1) fehlt.

Vermischte Nachrichten und Tagesneuigkeiten, die sich lediglich als einfache Mitteilungen darstellen, dürfen aus Zeitungen und Zeitschriften abgedruckt werden.“ (§ 26 аустр. закона).

1) Назначење порекла и недозвољена измена текста.

жевна дела кад публикација садржи примедбу забране,¹⁾ на сличан начин чл. 13 Грчког закона од 16. јула 1920²⁾, одређује да се може без обзира на предмет садржај новина или периодичних списа прештамповати у другим новинама или периодичним списима, кад нису ни аутор, ни издавач ставили једну опомену забране. Даље *Швајцарску*, која у чл. 25 закона од 7. 12. 1922 дозвољава прештампавање новинарских чланака изузев роман—фељтона и новела у другим новинама, кад нису забрањени или означени као оргинална дела. Овај текст одговара од прилике ал. 2. чл. 9. рев. Бернске Конвенције и не говори ништа о другим чланцима књижевног, научног или уметничког садржаја (ал. 1. чл. 9. Бернске Конвенције).³⁾

У чл. 40 *Бугарског закона* од 11. 7. 1921 у опште не говори се о књижевним, научним или уметничким делима саопштеним у новинама или другим периодичним списима, него само о догађајима и дневним новостима, које се могу прештамповати у другим новинама, кад ове нису изрично од аутора забрањене. Телеграфске и телефонске новости из иностранства снабдевене клаузулом забране не могу се прештамповати у другим локалним новинама пре истека од 18 сати по првом саопштењу.⁴⁾

1) „Il est également permis d'insérer dans un journal ou une revue des articles tirés d'un autre journal ou revue. Toutefois, les mémoires scientifiques ou les oeuvres littéraires ne peuvent être empruntés, s'ils portent en tête une mention d'interdiction ou si en cas de publication dans une revue, la mention figure en tête du ou des fascicules. La même disposition s'applique a d'autres travaux d'une étendue plus considérable. En cas d'insertion permise dans un journal ou une revue, le titre du journal ou du recueil périodique utilisé doit être indiqué.“ (Чл. 14 Шведског закона.)

2) „Sont permises les reproductions, en original ou en traduction, tirées de journaux ou de publications périodiques par un autre journal ou une autre feuille périodique, lorsque l'auteur ou l'éditeur n'ont apposé aucune mention spéciale d'interdiction. Toutefois, dans chaque reproduction, la source ainsi que le nom de l'auteur ou de l'artiste doivent être indiqués.“ (Чл. 13 грчког закона.)

3) „Zulässig ist die Wiedergabe von Zeitungsartikeln, mit Ausnahme der Feuilleton-Romane und der Novellen, in andern Zeitungen, sofern sie nicht ausdrücklich untersagt ist oder sofern die Artikel nicht ausdrücklich als Originalbeiträge oder Originalberichte bezeichnet sind. Die benutzte Quelle ist deutlich anzugeben. Der Schutz dieses Gesetzes erstreckt sich nicht auf Tagesneuigkeiten und vermischte Nachrichten, die einfache Zeitungsmittelungen sind.“ (Чл. 25 швајцарског закона.)

4) Il est permis de reproduire dans les journaux, revues et autres recueils périodiques des communications sur les événements courants et les nouvelles du jour empruntées à d'autres recueils périodiques de même que des communications venant de l'étranger par télégraphe ou téléphone, encore qu'elles soient reçues de leurs propres correspondents. Toutefois, des articles parus dans les recueils périodiques ne peuvent être reproduits que si l'auteur ne la pas défendu. (2). La reproduction constante des matières parues dans une seule et même publication est défendue. Les nouvelles de l'étranger reçues par télégraphe ou téléphone et accompagnées d'une clause d'interdiction ne peuvent être publiées dans les journaux locaux pendant 18 heures a partir de leur publication.“ (Чл. 40 бугарског закона.)

Из тога се мора закључити, да Бугарска на врло напредан начин све новинарске чланке књижевног, научног и уметничког карактера апсолутно штити.

Е.

Ако се упитамо у ком погледу треба изменити прописе чл. 9. нарочито ал. 2., да бисмо дошли до прецизног тумачења израза „l'article de journal“, који може да буде предмет прештампавања, на другој страни, ко треба да буде искључен од позајмице, мислимо да најбоље да напустимо досадашњу дистинкцију између једног обичног новинарског чланка и између чланака књижевног, научног или забавног садржаја. И обичан новинарски чланак, који се бави са политичким догађајима може, да садржи пуно научних начела, да представља сјајну стилистику, која сама по себи оправдава да се чланак уврсти у класична дела књижевности. *Због тога књижевни квалитет једног новинарског чланка не може да буде критеријум*, да се може прештампавати у другим новинама, него само *јавни интерес*, који постоји, да се један чланак саопшти што ширим круговима. Овај јаван интерес постоји нарочито у погледу чланака, који се баве дневном актуелном политиком и другим питањима која јавност у најширој мери заинтересују; оваква питања могу да буду религиозна, социјална, економска и друга питања, стојећа на дневном реду, тангирајући интересе целог народа или неких класа народа.

Сада важећи чл. 9. ал. 2. ограничава право позајмице само за новинарске чланке и дозвољава прештампавање само у другим новинама. Као што смо већ на разним местима разложили, данашња журналистика не може више да разликује између новина и других периодичних списа и ревија. Разлике које се међу ових категорија чине су непрецизне. Исто тако се не може више казати, да су дневне вести или обична обавештења штампе домена новина и не могу се донети од стране ревија. Право прештампавања није зависно од спољашњег облика публикација. Због тога биће потребно право позајмице чланака политичког садржаја или других чланака, који су у опште од интереса за велику јавност ограничити не само на новинарске чланке него разширити на позајмице из периодичних списа у опште. Текст ал. 2. чл. 9. у Берлину ревидиране Бернске Конвенције могао би дакле да се измени следеће:

„ Les articles de discussion politique, sociale, religieuse et autres du même genre pourront être reproduits, de périodique à périodique, si la reproduction n'en est pas expressément interdite. Toutefois...“¹⁾

Из истих разлога предложена је била измена ал. 2. чл. 9. Ревидиране Бернске Конвенције на xxxv Конгресу међународне књижевне и уметничке асоциације у *Варшави*, који је одржан у времену од 27. до 30. 9. 1926. Тада је примљена резолуција, да се на будућој Конференцији у Риму, која се бави ревизијом Бернске Конвенције измени текст ал. 2. чл. 9. како следи:

1) Види предлог учињен у чланку „Le droit d'Auteur“ pag. 82-26.

„Les articles de discussion politique, économique, religieuse et autres du même genre pourront être reproduits de periodique. a periodique si la reproduction n'en est pas expressément interdite.“¹⁾

За наш народни закон о ауторском праву, који ће се предложити сада законодавним телима могао би текст одговарајућег члана гласити:

„Дозвољава се прештампавање чланака из новина и других периодичних списа у другим новинама и периодичним списима, кад се њихов садржај односи на актуалну политику, на религиозна, економска и друга питања, која јавност у широј мери интересују, под условом, да није прештампавање изрично од аутора забрањено и да се смисао чланка не унакази, (предругојачи). Порекло позајмице увек треба јасно означавати.

Прештампавање чланка књижевног, научног или уметничког садржаја из једних периодичних списа у друге није дозвољено и у случају да чланак није снабдевен забраном.

Прештампавање дневних новости и вести о разним догађајима, које имају карактер обичних обавештења штампе, овим законом није забрањено.

Али не смеју се прештамповати телеграфске и телефонске вести, које носе ознаку порекла од страног кореспондента или агенције у друге новине истог места пре истека рока од 24 часа, рачунајући од првога обелодањења и означивши јасно порекло вести.“

Д-р Јанко Шуман.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

І. Неуважење владине оставке.

Дневни листови су у два маха, прошле године, доносили вести да је Влада поднела оставку Краљу, али да она није била уважена. У том смислу се изражавао и Председник Владе. Оба пута узрок подношењу оставке долазио је из Народне Скупштине: једанпут је влада добила у Скупштини неповерење, други пут јој је то неповерење предстојало.

Извори ових вести нису сасвим веродостојни, али се веродостојнији не могу добити. Нигде се у службеним органима не саопштава сам факат и текст владине оставке, нити се пак износи став Круне према тој оставци. Сав је поступак по томе тајан и недоступан јавности. Тек у моменту кад се образује нова влада, „Службене Новине“ извештавају да је стара смењена. Шта се збива до тог момента, јавност може да зна само преко дневне приватне штампе.²⁾ Разуме се да подаци те штампе не

1) Види „Le Droit d'Auteur“ pag. 129-1926.

2) У последње време издају се из Председништва Владе комуникеи о решавању кризе. Они садрже само изнета мишљења шефова група, врло сумарно и површно. Али, поступак до монета консултовања шефова група се не износи. И ако се ти комуникеи не штампају у „Службеним Новинама“, њихова званичност се не може спорити с обзиром на место од кога долазе. У случајевима које наводимо није ни долазило до консултације; поступак решења кризе био је пре и без тога решен.

одговарају увек и потпуној стварности. У вести да је Влада заиста подносила оставку у једној прилици од две које смо навели треба тим мање веровати, што је за време решавања кризе тадашњи Председник Владе, нерасположен обртом ствари, у једном моменту изјавио: „Ја ћу бити присиљен замолити Његово Величанство да ми оставку уважи“.1) Из тих речи могло би се много шта закључити (тако, на пример, да је оставка поднета условно или чак са молбом да се не уважи), али несумњиво из њих излази да се на оставци није инсистирало.

Па ипак, случајеви које наводимо интересантни су и са правног гледишта, и искључиво са тог гледишта покушаћемо да их расветлимо и оценимо. Увек уз предпоставку да су новине тачно саопштавале ток ствари.

По нашем новом Чиновничком Праву (Закон од 31 јула 1923), сваки државни службеник има право да поднесе оставку на своју службу, и оставка му се, чак у одређеном року, мора уважити (чл. 134). Сличну одредбу је садржавао и ранији српски Закон о чиновницима од 1864 (§28). За чиновнике и службенике државне, право да подносе оставку на службу и да им се она уважи не подлежи сумњи. Али министри, и ако чиновници са гледишта правне теорије, нису увек чиновници у смислу Чиновничког Закона, па их и сам тај Закон ставља ван обавезе већине својих чланова, међу њима и члана 134 (чл. 1).

У другим државама, чиновници немају безусловно право на уважање оставке. Тако, за предратну Немачку, један од највећих њених административно-правних стручњака одриче чиновницима то право „ако потреба службе захтева да они остану на дужности.“2) То је аналого грађанско-правној установи забране отказа у невреме. Према томе, Мајер мисли да се могућност неуважања оставке предпоставља увек ако закон изрично не предвиђа противно томе (што је код нас случај).

За министре је већ и у Немачкој било друкчије. Један правник овако резонује с обзиром на министарске оставке: „природна је последица одговорности коју министри дугују скупштини, да они, бар док та одговорност долази у питање, апсолутно не могу бити присиљени да министарство воде и даље противно својој вољи.“3)

У том истом смислу се изразио и Јелинек, најбољи правник-публициста предратне Немачке, прокламујући тај принцип као начело министарског права, важно за све земље. Он вели: „из министарске одговорности проистиче и то, да министар, за разлику од свих других чиновника, може у свако доба захтевати од монарха отпустање.“4)

1) Тачних речи се не сећамо, али је смисао несумњиво овај.

2) Otto Mayer, *Deutsches Verwaltungsrecht*, 1917, II Bd, S. 278.

3) Seydel, *Staatsrecht*, II, 303.

4) Georg Jellinek, *Entwicklung des Ministeriums in konstitutioneller Monarchie*, *Ausgewählte Schriften und Reden*, 1911, II Bd. S. 108.

Има још један разлог за овако решење, кога теоретичари нису навели, бар колико је нама познато, па опет зато није безначајан. Министри су по својој природи привремени и нестални службеници. Они су као такви у предратној Србији и званично сматрани (вид. на пр. Законодавно објашњење § 37 Закона о чиновницима грађанског реда, од 14 децембра 1901).¹⁾ Док се за једног сталног чиновника може и оправдати тврђење, свакако теоретско ако није законом регулисано, да он нема право на безусловно уважавање оставке, за министре то не важи. Кад они могу у свако доба и против своје воље бити удаљени са свог положаја, мора им се признати и право да сами отиду кад сматрају да је то у њиховом интересу.

Код нас, где сваки чиновник има право на уважавање своје оставке у најкраће време (рок од 15 дана), па чак кад је поднесе у моменту незгодном по Државу, то право се не би могло, још мање, одрицати министрима који су привремени службеници а са појачаном одговорношћу. То право им се не би могло одрицати ни онда кад би закони ћутали. А они, као што ћемо видети не ћуте,

Закон о устројенију централне управе од 1862, који још увек није замењен другим, и према томе на снази је, прописује у § 13 да „се нико противу воље за министра поставити не може.“ Из тог је прописа г. Сл. Јовановић у Уставном праву Краљевине Србије извео да министар може, кад год хоће, одступити.

То што важи за министре појединачно, важи а fortiori за Министарски Савет као целину. Кадгод хоће, поједини министар или сви министри заједно могу да одступе. Они су само дужни да, као министри у оставци, отправљају послове до образовања новог министарства.

Ако министри имају право да одступе увек кад им је погодно, они имају дужност да одступе кад изгубе поверење једнога од два уставна фактора.

Према овоме што смо изнени, у нашем праву не би ни постојао термин „неуважавање оставке“. А он не само да постоји, него бива врло често употребљаван. Заиста има момената кад се и чиновнику и министру може оставка не уважити. Чиновнику се не уважава оставка кад је под ислеђењем за какво кривично дело. Што се министра тиче, претпоставимо овај случај: један министар или цео министарски савет тражи од Скупштине да се изјасни ужива ли он још увек њено поверење. Они тиме дају условну оставку, која зависи од резултата гласања. Искáže ли јој Скупштина поверење, влада одустаје од намере подношења формалне оставке, другим речима повлачи оставку обустављајући даљи поступак по томе.

Сличан је случај кад влада дође у сукоб са Круном по неком питању, влада инсистира на своме гледишту и не попушта.

1) Зборник Закона и уредаба, LVI, стр. 766.

Не остаје јој ништа друго него да поднесе оставку. Краљ тада може попустити влади, и, неуважењем њене оставке, ставити јој то на знање.

Како је Скупштина једно колегијално тело, она се, за разлику од Краља, изјашњује отвореним и јасним гласањем. Али и иначе, у парламентарним монархијама однос владе према Скупштини чији су чланови министри, не налази се у оном степену потчињености у коме се налази однос владе према Краљу. Општење са Краљем мора бити увек финије и дискретније. Краљ је шеф министара, а не само њихов властодавац. Зато је психолошки тешко предпоставити да ће влада Краљу постављати питање поверења друкчије него стављајући му мандат на расположење, али је ово правно еквивалентно са подношењем оставке, исто као што је правно еквивалентно тражење поверења од Скупштине.

Но као што се види, све су те оставке условне. Кад се услов испуни, оставке саме по себи опадају.¹⁾ Случајеви о којима ми говоримо, друкчији су. Кад влада добије неповерење Скупштине, други уставни фактор мора јој уважити оставку, чак и ако се парламентарне прилике нису промениле. То захтева начело равнотеже највиших власти у Држави. Влада мора да ужива поверење и Скупштине и Краља. Изгуби ли поверење Краљево, она му предаје оставку не чекајући да је он сам разреши именујући нову владу. Изгуби ли поверење Скупштине, влада такође подноси Краљу оставку ако хоће да остане на терену парламентаризма, јер Краљ именује владу и разрешава дужности. Али, док у првом случају Краљ може и не уважити оставку, у другом је случају мора уважити. Сад више ни чланови владе не могу да повлаче оставку или одустају од ње, јер разлог њеног подношења не лежи у њиховој вољи већ у вољи Скупштине.

Изузетно, Краљ и у овоме случају може неуважити оставку влади, већ јој поверити да и даље, насупрот Скупштини, води државне послове. То ће бити само онда, ако се Краљ реши да распусти Скупштину. У том кратком интервалу између две скупштинске периоде, Скупштине правно нема и влада не мора па чак и не може да ужива и њено поверење. Краљ ће то и учинити увек, ако опште прилике дозвољавају, кад при сукобу између владе и Скупштине он мисли да је у праву влада а не Скупштина. Али, ни у једном случају не може се неуважити оставка влади која је добила неповерење Скупштине и Скуп-

¹⁾ Могла би се навести још једна могућност неуважења оставке, која се у пракси скоро никад не појављује. У тешким околностима по Државу или народ (на пр. у случају рата), могао би Краљ неуважити оставку влади и то привремено, јер његово прова апела на народ мирује и нема важности (чл. 75 Устава *in fine*). То би ипак била повреда једног права која би се могла правдати стањем нужде.

штина једновремено задржати на окупу.¹⁾ Ако су прилике остале исте, и изгласавање неповерења било плод тренутног расположења или уцењиваиња, Краљ може поново после консултације Председника Скупштине и шефова група именовати исту владу, уваживши јој претходно оставку. Влада која је добила неповерење Скупштине не може тражити прибежиште код Краља, исто онако као што не би могла тражити прибежиште код Скупштине кад би јој Краљ изјавио неповерење.

Једино овако решење може, по нашем мишљењу, да се изведе из принципа правне науке. Случајеви које наводимо само су резултати нездравог парламентарног стања у нашој земљи, околности да је вођа једне од владиних странака једног дана обарао владу а другог дана предлагао, захтевао и потпомагао ту исту владу. Тешко је у тим случајевима одржати ма каква начела, нарочито ако се они чешће понављају. Кад се већ са извесном сигурношћу може тврдити да ће парламентарни положај бити сутра исти као јуче, зашто би се данас вршиле пертурбације и изводиле формалности које треба да легитимишу прелаз из једног стања у то исто стање? Са практичног гледишта, ови разлози су оправдани. Па ипак их наука не може примити и одобрити. Она тражи поштовање принципа и правила у свакој прилици и увек. Ако су формалности и непрактичне и безциљне, треба их вршити, ако не због чега другог а оно зато, да се други пут мање непрактичне и мање нецелисходне формалности такође не би пренебрегнуле.

Остаје напослетку још једна напомена која има само делимично везе са овим питањем. Термин „подношење оставке“,

1) Ми говоримо о изгласавању неповерења. Сваки скупштински вотум који би био неповољан за владу не мора значити изгласавање неповерења. Неповерење влади биће изгласано онда, ако влада отворено постави питање поверења и резултат гласања испадне негативан; ако Скупштина приликом гласања донесе извесну резолуцију или решење у којему је неповерење изражено изрично или имплицитно (на пр. после претреса интерпелација); најзад, ако приликом обичног гласања по ма којој надлежности Скупштине влада остане у мањини, али они који су јој то проузроковали тумаче њихово држање као израз неповерења. Ово последње важи нарочито за случај кад међу тим незадовољницима има и чланова владине већине, специјално још кад њих има у таквом броју да би влада била у мањини и да су сви њени отсутни чланови гласали за њу. За разлику од свега овога, влада би могла и не поднети оставку кад би остала у мањини приликом неког гласања у Скупштини из кога се не може директно закључити израз неповерења и које би било резултат моментане одсутности владине већине. Кад, на пример, код буџетске дискусије Скупштина не усвоји једну партију, или главу, или раздео буџетски само зато, што приликом гласања владина већина није била присутна у довољном броју, влада не мора подносити оставку, већ може тражити поновно гласање у најкраћем року, да би се уверила у компактност своје већине и да би доказала да је скупштинско гласање случајно испало тако. У овом случају може и владацац утицати на владу да не подноси оставку већ да тражи поновно гласање. У историји парламентаризма има много оваквих случајева владаоачевог поступања. Догађаји које ми третирамо не спадају у овај ред.

који се код нас удомаћио кад је реч о престанку службе министра, и у јавности и у пракси, није адекватан с обзиром на његове последице. Јер сви министри којима се „уважи оставка“ бивају без изузетка стављени на расположење и после, већина од њих, у пензију. Међутим, оставком чиновници губе сва права на пензију, и чиновник у оставци никад не може бити на расположењу. Та два стања се не трпе и не слажу. Ако се хоће одржати јединственост и јасност правне терминологије, треба за министарска одступања од дужности наћи други, погоднији израз него што је подношење и уважање оставке или, пак, чиновничко подношење оставке крстити другим именом.

II. Министри-ђенерали.

Са малим изузецима, на положаје министра војног код нас је увек долазио ђенерал, и на том положају је задржавао ознаке и назив свога чина.¹⁾ То је било уобичајено у Србији, па се и сад практикује. Против тога, бар у новије време, није било уопште приговора. Али кад је, код претпоследњег решења министарске кризе, за Министра Саобраћаја дошао један ђенерал, политички кругови су се усталасали, и не само у јавности него и у Народној Скупштини учињени су многи приговори и протести због тога.²⁾ На скупштинској седници од 19. фебруара о. г., приликом начелног претреса предлога буџета за 1927-28, говорио је о овој ствари и бивши професор Јавног Права

1) Поједини министри који су били прави или почасни ађутанти Њ. В. Краља, задржавају и титулу почасних ађутаната. Ово нам не изгледа умесно. Почасна ађутантура је једно одликовање, а ношење тога назива од стране министара преостатак је из оног доба кад су министри у титули означавали и степен орденских одликовања (на пр. кавалир). Кад је ово последње отпало, треба и оно прво да отпадне. Својство Краљевог ађутанта нема никакве везе са министарском функцијом, ако јој још није и противно. У апсолутистичким и полууставним земљама, где су министри били у првом реду лични органи и помоћници владареви у вршењу његове власти, кад су они узимани једино из реда његове свите и, по престанку министарске службе опет остајали у двору, функције јавних органа и дворских службеника биле су скоро конфондиране. Из тог времена потиче и задржавање дворских титула у министарској служби. У уставним и демократским земљама, где министри имају извршан круг власти и пословања независан од владара, задржавање тих титула је сувишно и несагласно са њиховим положајем. Министарска функција је сасвим засебна и независна од других функција, тако да не би имало смисла ни кад би министри-посланици у свом потпису задржали назив народног посланика. Кад би пак и почасна звања означавали, онда би цивилни министри могли наводити своје чланство у Академији Наука и т. д.

2) Како су једновремено ушла у Владу још три лица ван Парламента, приговарало се да је то противно парламентарним принципима. Овај приговор ниуколико не стоји. Нигде у Уставу није речено да министри морају бити из Парламента, ни код нас, ни на страни, и то намерно није учињено, ма да је било у Скупштини предлога у том смислу.

на Универзитету у Загребу, народни посланик Г. Ладислав Полић. Он је питање третирао са чисто правног гледишта. Новине су тај говор саопшtile у врло кратком изводу („Политика“ и „Време“ од 20. фебруара 1927), па ипак су, како нам изгледа, добро репродуцирале његове основне мисли.

По Г. Полићу, тежиште је питања у томе, што је нови министар Саобраћаја остао *активни* ђенерал. Та два стања су, међутим, „неподударна“. Министар мора бити независан од ма чије заповести, да би могао понети пуну одговорност пред парламентом, а активни ђенерал мора да слуша заповести врховног команданта. Он је, поред тога, дисциплински и кривично одговоран надлежним војним институцијама.

Излагања Г. Полића нама изгледају сасвим тачна, али нам се ипак чини да нису у његовом говору исцрпљени сви аргументи који би се могли употребити у доказивању колизије положаја министарског и официјског.

По речима г. Сл. Јовановића, министарска служба није разнородна са чиновничком. Чиновничка служба пак, правно је истоветна са официјском. Према томе, кад један чиновник или један официјр постане министар, он остаје и даље државни службеник, само вишег ранга и положаја. У бившој Аустрији су министри били категорисани и разврстани, како би се то рекло нашим чиновничким језиком. Ако код нас то није случај, правни карактер министарске службе није ниуколико измењен. Појам чиновника одн. службеника државних много је шири него што то изгледа по Чиновничком Закону и Уредби о разврставању државних чиновника одн. службеника. И официјри су чиновници државни и ако војног а не грађанског реда; и саобраћајно особље спада у ред државних чиновника ма да им је статус регулисан нарочитим законом; чиновници су и парохиски свештеници, и епископи и т. д. Чак се и поротници одн. судије трговачког реда по правној теорији сматрају као државни чиновници или службеници за време док врше своје функције.

Чиновнички Закон и Уредба о разврставању регулишу положај, статуирају права и дужности највећег дела државних чиновника и службеника, али ипак не обухватају њих све у потпуности. Остаје увек мноштво државних функционера који то својство добивају нарочитим правним нормама, а које би имали и без њих, јер су по природи свога посла државни службеници. Треба ипак приметити да су министри донекле чиновници и по самом Чиновничком Закону. Извесне његове одредбе односе се и на њих или само на њих (чл. 1, став други).

Кад је министарска служба једнородна са чиновничком, нико не може бити једновремено и министар и нижи чиновник. Чиновник који постане министар, бива унапређен. Такав чиновник не мора да подноси оставку на свој ранији положај или да тражи пензију. Самим именовањем за министра, његова

је ранија служба престала. Као што судија не даје оставку да би постао председник суда или државни саветник, ни ови не треба да дају оставке кад постану министри. Министарски положај инволвира ниже чиновничке положаје (не по функцији него по рангу), и оба заједно не могу се замислити.

Што важи за чиновнике, важи и за официре. Официр који постаје министар, престаје бити официр, јер је министарска служба грађанска а не војна. Зато такав официр, истина, бива унапређен, али једновремено преведен из војне у грађанску државну службу. Случај је истоветан као кад је, пре годину дана, један бригадни ђенерал постао државни саветник (што је представљало такође унапређење за једну групу). Он није могао остати уз то активни официр. Кад један министар задржава свој официрски ранг, онда би, *per analogiam*, и чиновник који постане министар могао то исто чинити.¹⁾ За разлику од официра, код чиновника је истина главно њихово звање, и место да назначују групу и категорију у којој се налазе, они по правилу увек наводе титулу свога звања (начелник министарства а не чиновник III групе прве категорије, учитељ а не чиновник II групе друге категорије и т. д.)²⁾ Али чиновници одговарају сасвим групама чиновника прве категорије. И кад би нови Министар Финансија поступао као његов колега у Саобраћају, он би испод свога министарског наслова додао и ранији чин: чиновник II групе прве категорије (не би могао додати *назив* ранијег положаја: управник Хипотекарне Банке, као што ни Министар Саобраћаја не означаје да је био начелник Саобраћајног Одељења Главног Ђенералштаба).

Оваква титула и овакво стање изгледала би апсурдни свакоме. Међутим, ништа мање није апсурдно ни кумулирање ђенералске службе са министарском.

То кумулирање доводи до оваквих ситуација. Задржавање чина даје право и на плату тога чина. А од државе се не могу добивати две плате једновремено. Да ли министри-ђенерали

1) Да је официрска служба правно идентична са чиновничком, сагласни су скоро сви правни писци. Тако је Лабанд мишљења да је официр у правном смислу државни чиновник, а команда којом управља да је, опет у правном смислу, једнака звању чиновника (*Staatsrecht*, IV Bd, S. 180). Други један правник, Маршал, овако се о томе изражава: официрска служба није ништа друго него државна служба, која има за основу једнаки јавни однос силе између онога који ступа у службу и државе, и овог првог квалификује не само са пасивним него и са активним одн. позитивним статусом. (*Freiherr Marschall von Bieberstein, Verantwortlichkeit und Gegenzeichnung bei Anordnungen des obersten Kriegsherrn*, 1911, S. 367).

2) Зато се код официра разним актима врше унапређења и постављања на звања одн. положаје. Једним указом се производи неколико стотина наредника за потпоручнике. Њихов распоред врши доцније министар или који други орган. Код чиновника се то врши истим актом па ипак се правно разликују та два дела декрета одн. указа; један који се односи на промену чиновничког статуса, а његово унапређење, други којим му се додељује једно звање.

примају у пракси и своје ђенералске принадлежности поред министарских, ми не знамо. Мислимо ипак да не примају. По закону пак, сваком активном официру припадају принадлежности скопчане са његовим чином. Кад би примали обоје принадлежности, закон би био повређен; кад не би примали једне од њих, закон би опет био повређен.¹⁾

Али, и ако не примају своје официрске принадлежности, министри-ђенерали бивају два пута буџетом обухваћени. У буџету Војске и Морнарице, за разлику од већине осталих ресора, нису буџетом утврђена звања и положаји појединих официра, него је сумарно предвиђен број официра једнога чина. Ђенерал који је постао министар задржава, поред чина, и право на своју плату. Ако је и не прима он, не може је место њега ни неко други примити. Другим речима, за време док је министар, он не врши функцију његовог официрског чина, а не може је вршити ни неко други, бар не са свим правима која су скопчана за ту функцију. За његов дотадашњи положај може се именовати „вршилац дужности“, али тај вршилац дужности не може бити унапређен све док министар задржава и ђенералски чин. Буџетом предвиђен број официра тога чина испуњен је, па ипак једне принадлежности остају неисплаћене а нико не може доћи у тај чин да би их примио. То ђенералско место, буџетски говорећи, и јесте и није празно.

Што се пензије тиче, министрима се једна година службе рачуна као пет чиновничких или официрских, ђенералима као само једна. Да ли ће се министрима-ђенералима рачунати као пет или само као једна, или ће им се пак рачунати као шест година, јер су били и министри и ђенерали?

Сви ови разлози утврђују општу несагласност између министарске и официрске службе и важе једнако и за министра војног као и за министре других ресора који би задржали свој ранији официрски чин. Али за ове друге има још једна сметња која је, сама по себи, довољна да тај поступак прогласи незаконитим кад и не би било никаквих других разлога. Закон о устројству Војске и Морнарице од 1923 има, у чл. 109, овакву диспозицију: „Сваки официр мора заузимати један од положаја — звања, који је предвиђен Уредбом о формацији Војске“. Уредба о формацији Војске није обнародована; она се сматра релативном тајном²⁾, и ми њену садржину не знамо. Али, ни у једном случају није Министарство Саобраћаја предвиђено

1) Могућна је и трећа солуција, да они примају министарску плату и додатке на скупоћу, и уз то специјалне официрске додатке (на одело, коња, момка, дрва). Али њима припада и плата официрска ако су активни официри.

2) То није у сагласности с Уставом (чл. 94 in fine). И ако Краљ ту Уредбу доноси на основу изричног уставног овлашћења (чл. 119), она носи пуно обележје једне обичне уредбе (и по форми и по садржини). Требало је с обзиром на потребе народне одбране у самом Уставу предвидети могућност њеног необнародовања.

у њој као положај на који може или чак мора доћи официр. Због саме ове одредбе, задржавање ђенералског чина Министра Саобраћаја незаконито је, и та незаконитост утврђена је војним законом и *verbis expressis*.

Из наших излагања излази да ниједан министар, па ни војни, не може задржати свој ранији официрски чин док је на положају министра. Али док за Министра Војске и Морнарице може још да се дискутује (с обзиром на чл. 109 Војног Закона и нарочито с обзиром на принцип субординације, јер је он као министар ипак старији у службеном односу од свих официра па ма они били и вишег чина; он има право да им заповеда у границама закона, док министри других ресора то право немају), за остале министре то правило је ван дискусије. Такав министар могао би једино бити, као официр, преведен у резерву и постати резервни официр или официр у оставци (чл. 124 Зак. о устр. В. и М.). На расположење се не може ставити, јер на расположењу не може бити дуже од три месеца (чл. 110 Закона о устројству Војске и Морнарице); а министарска служба, и ако привремена, није унапред ограничена у року; официр у пензији такође не може бити јер, примањем министарског положаја, он би био реактивиран у државну службу. Исто као што нико не може бити једновремено министар и чиновник, не може бити ни министар и пензионер државни. Он истина може, као пензионисани официр, постати министар, али док је министар није више пензионер. Кад престане бити министар, он понова аутоматски постаје официр у пензији ако није стекао право да буде министар у пензији. Али за време министровања, отпада не само његова пензија него и сва права скопчана с њом (на пр. право ношења униформе и т. д., чл. 118 Зак. о устр. В. и М.).

Министар може, дакле, бити само официр у резерви. Али у његовом називу то стање не треба специјално назначити, јер се не назначује ни другим министрима који су официри у резерви, и ако нижег чина.

Ако су раније, у Србији, долазили официри не само на положаје војног министра него и других министара, па чак и председника влада, правна ситуација је онда била из основа друкчија него данас. Онда су министри званично сматрани као привремени чиновници и, узети са каквог сталног чиновничког положаја, враћали су се по правилу понова на тај положај чим престану бити министри. За то време, њихово раније место се само привремено попуњавало. (Види Уредбу о привременим чиновницима од 1845, члан 2, Закон о чиновницима грађанског реда и о стављању у пензију свију чиновника уопште од 1864, § 37; Закон о уређењу Државног Савета од 1901, чл. 4 и т. д.).

Под системом тога и таквог законодавства, официр који је постајао министар није заиста прекидао све односе са својом

ранијом службом (спољно обележје тих односа изражавало се у ношењу униформе, коју нису имали други чиновници, и означавању чина). Сад се министри не морају враћати на своја ранија звања, она се попуњују другим сталним чиновницима, и кад би министар хтео заузети свој ранији положај, он то не би био у стању учинити док је место попуњено.

Али најважнија разлика између садашњег и ондашњег правног стања у овоме је. Сада Закон о устројству Војске и Морнарице не само да не превдиђа могућност да официр постане министар цивилних ресора и остане официр, него то чак и забрањује (напред цитирани чл. 109). Ранији пак Закон о устројству Војске од 27 јануара 1901 (са изменама и допунама од 15 априла 1902 и 31 марта 1904) имао је сасвим противну одредбу. По чл. 21 тога закона официри су се могли налазити у четири стања. Они су могли бити официри у дејству, у недејству, удаљени од службе и у покоју. По том Закону, ништа не би сметало да министар који је, пре тога, био официр остане официр у недејству. Али је Закон отишао даље, па је прописао, у продужењу истог члана, да су официри у дејству не само официри који врше службу у војсци него „овде спадају и они официри који су ван војске употребљени само као министри других струка (scilicet не војне струке, јер се то, по ондашњем резонувању, само собом разумевало) или Краљеви посланици код страних дворова, и они једини имају право задржати чин и ранг у војсци и примати додатке на коња и момка“.

Разлика је, као што се види, огромна. Сад је прокламована немогућност да официр уопште заузима неко неофицирско звање, раније је та могућност изречно била законом предвиђена за звања министара и посланика на страни.

Извесни разлози који су изнети против постављања ђенерала за шефове цивилних министарских ресора важили су и за раније време, нарочито разлози које је навео г. Полић, дакле разлози правно-теоретске природе. Али позитивно право није нимало било вређано. Па ипак, треба знати да су раније на та места долазили ђенерали врло ретко и по изузетку, сем у реакционарним режимима. Од 1903 пак, колико је нама познато, ово је трећи случај да за министра неког другог ресора а не војног долази активни ђенерал одн. официр.¹⁾

Шта сад треба радити да се та грешка исправи? По нашем мишљењу, није за то потребно предузимати никакав акт и никакво правно средство. Довољно је да Г. Министар Саобраћаја скине униформу у и својим потписима изостави титулу бригадног ђенерала. Ако у Указу о именовању стоји да се за министра поставља Г. Х. У. бригадни ђенерал, поступљено је врло

¹⁾ За поч. Саву Грујића, који је био и председник владе па ипак задржао титулу ђенерала, веле да је био ђенерал у пензији. 1903 је био Машин министар Грађевина, 1905 В. Антонић министар Иностраних Дела.

правилно. До тог момента он је заиста био бригадни ђенерал; од тог момента, пак, он је престао бити ђенерал јер је постао министар. Баш зато што су то једнородне службе, не могу се трпети оба упоредо. Већа и доцнија потире и ништи ранију и нижу.¹⁾ Кад његова министарска служба престане, ставиће се, по утврђеној пракси, у овом случају правилној јер је у питању ранији чиновник, на расположење као министар. Ништа тада не пречи да се он понова активира и постави на положај његовог чина ако има празних места у буџету. Али, док је министар, његово се место може и треба да попуни.

Овакво поступање имаће за конзенквенцу губитак ранга и доцније унапређење у виши чин. Али се те последице морају трпети, јер министарска служба даје и извесна права и повластице које никаква друга служба не даје. Не може једна служба давати права двају разних служба и функција једновремено. Или министар или ђенерал, никако обоје заједно.

Л. М. Костић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

И. Наша спољна трговина.

На основу статистичких података о кретању наше спољне трговине, које је са приличним задоцњењем објавила Генерална Дирекција Царина, могуће је добити јасну слику о обиму привредних размена које је у прошлој години наша земља извршила са иностранством. Ево како, према овим подацима, изгледа наш трговински биланс:

Увоз: 1,241,054 тона, у укупној вредности 7,631,8 милијона динара.

Извоз: 4,884,718 тона, у укупној вредности 7818,2 милиона динара.

Као што се види наш је трговински биланс и у прошлој год. био активан. Извоз је већи од увоза за 186,4 мил. дин. Ова активност нашег трговинског биланса, која је постигнута и покрај тешког стања у коме се налази наша привреда, сигуран је знак, да привредна криза, о којој се толико много говори,

¹⁾ Постоји једна компликација у томе, што је Влада у којој се налазио ђенерал као министар Саобраћаја подносила једанпут оставку. У новој влади је остао понова тај ђенерал на челу истог ресора. Како је и у Указу о новој Влади он опет споменут као ђенерал, и у указу којим је ранијој Влади уважена оставка, излази да он уопште није губио квалитет ђенерала са првим ступањем у Владу, према Указу као меродавном и правном акту. Али ако је тај Указ погрешан, не мора се на погрешци инсистирати, већ је исправити неопажено, на горе предложен начин.

није умањила снагу наше производње. На против можемо рећи да је њен капацитет још и увећан, пошто ни једне године после рата количина нашег извоза није била тако велика као прошле године. Тако је, захваљујући своје раду, наша земља успела да остане у оном врло малом броју европских држава чији се трговински биланси активни (У 1924 то је био једино случај са Русијом, Француском, Румунијом, Чехословачком, и Финском; у 1925. са Француском, Чехословачком и Финском. Наша држава има активан биланс од 1924 г.). На жалост активност нашег трговинског биланса постигнута је у прошлој години са врло тешким жртвама. Наша привреда морала је да да знатно више својих производа у замену за страну робу него што је то био случај у 1924 и 1925. г. Док је 1924 г. за увезених 1,227,686 тона робе извезено 3,915,700 тона наших производа, а 1925. за 1, 513,862 тона страних 4,398,466 тона наших производа, дотле смо у прошлој години за 1,241,054 тона стране робе морали дати 4,884,718 тона наших производа. Никада до сада наша привреда није успела да у току једне године прода иностранству толику количину својих производа и никада није у замену добила мању количину страних производа. Ова неповољна појава је последица пада цена земљорадничких производа на светском тржишту. До душе примећује се у последње време и известно попуштање и код цена индустријских производа, али њихов пад ни у колико не одговара паду цена земљорадничких производа. Док овакво стање траје ми ћемо дакле бити принуђени да своје снабдевање страним производима плаћамо већом количином својих и једини излаз из овакве ситуације јесте интензификација наше пољопривредне производње, која ће нам омогућити да количином надокнадимо оно што смо изгубили на ценама.

Од увежених производа не прво место долазе памучне тканине (1,057,6 милиона динара) затим вунене тканине (533,6), машине и апарати (384,7) памучно предиво (342,5) разни предмети од гвожђа (308,2) кафа (235,9) непрерађене коже (209,7), угаљ (199) сиров памук (165,8), превозна средства (148,9) кујнска со (139,7) електротехничке машине и апарати (127,9) овча вуна (116,1) пиринач (112,7) петролеум (92,4) сирово гвожђе (89,0) гвоздени лим (84,4) биљна уља (83,7), бензин (83,1) жељезнички материјал (76,1), хартија за штампање (67,2) вунено предиво (65,7) цакови (64,7). Сем ових најважнијих артикала увежено је још и разне друге робе у вредности 2811 милиона дин. По државама, подела нашег увоза изгледа овако: На прво место долази Аустрија (са 20,08% од целокупног увоза), затим Чехословачка (са 18,70%), Италија са (13,82%). Немачка (12,03%), Енглека (5,75%) Маџарска (4,65%) Француска (4,63%) Румунија (4,35%) Сј. Амер. Државе (4,05%), Бразилија (2,40%).

Што се извоза тиче он у својим детаљима овако изгледа: Најважнији извозни артикал био је у 1926 г. кукуруз, чији

је извоз донео 1,338,6 мил. дин. после њега долази пшеница са 841,1 мил. дин., затим дрво (802 мил.), јаја (606,3 м.) говеда (355,3 м.) свиње (339,3 м.) свеже месо (324,0 м.) бакар (250,9 м.) суве шљиве (233,6 м.) хмељ (206,5 м.) брашно (156,8 м.) цемент (126 м.) коњи (106,5 м.) кудеља (98,8) олово (94,8) ситна стока (88,7) пасуљ (87,4) свеже воће (85,2) разна жита (85,0 м.) дрво за гориво (83,3) и остали разни производи чија вредност износи 1,502 мил. динара. Највећи део нашег извоза пада на Италију (25), после ње долази Аустрија са 20,60., затим Чехословачка (12,01.) нија 10. (само ово није извоз у правом смислу него транзит преко бранже), Немачка (9,27.) Грч,а (7,39.) Мађарска 4,74.

Што се тиче општих услова под којима је у прошлој години радила наша спољна трговина можемо рећи да се они ни у прошлој години нису побољшали. Ни један од унутрашњих проблема који већ толико времена чекају на своје решење нису решени. Саобраћај није побољшан, нити су тарифе снижене колико је потребно. Квалитет наших производа и даље је остао сасвим недовољан. Кредит којим се служила извозна трговина био је и у прошлој години врло скуп, изузев кредита од 493 милиона динара који је ставила на расположење Нрародна Банка.. Изван земље на нашу спољну трговину неповољно је утицала неуређеност наших трговинских односа са најважнијим земљама. Ми смо у прошлој години закључили трговински уговор са Енглеском, Белгијом и Албанијим, али са већином, за нашу трговину важним, државама, још немамо трговинских уговора. Због овога се у већини држава наши производи третирају врло неповољно и често пута смо принуђени да се служимо посредништвом држава са којима имамо трговинске уговоре, што, разуме се, ни најмање не одговара интересима наше спољне трговине. У последње време почело је да се хитно ради на припреми материјала за закључење важних трговинских уговора. Са Чехословачком су ових дана започели и преговори а према обавештењима које смо могли добити, у току овога пролећа преговараће се још и са Грчком, Мађарском и Немачком, тако да се можемо надати да ће мо још у току ове године са овим државама доћи до трговинских уговора, који ће нашој извозној трговини обезбедити услове за бољи рад. Ми од овога очекујемо не само велику корист за нашу спољну трговину него се надамо да ће ови уговори довести и до ублажавања наших веома високих царинских ставова, што ће врло повољно деловати на нашу привреду.

II. Питање смањења каматне стопе.

У прошлом броју „Архива“ ми смо, говорећи о нашем новчаном тржишту у прошлој години, нагласили „да постоје сви предуслови да се каматна стопа смањи“. У међувремену је Народна Банка одржала једну конференцију новчаних завода из целе земље у циљу расправљења питања смањења каматне

стопе. Представници новчаних завода изложили су разлоге који данас онемогућују појефтинијавање кредита. У својој резолуцији конференција је учинила ове констатације:

„1. Разлика између каматне стопе, коју плаћају банке и стопе коју оне наплаћују, потиче отуда: што су претерано велике све јавне дажбине, како државне тако и самоуправне, како непосредне тако и посредне, тако да односе највећи део банчаних зарада а у неким случајевима премашују и целокупну добит банке. 2. Што су због опште скупоће врло велики режијски трошкови банака. 3. што је ризик банака велики услед неповољног стања народне привреде и 4. Што судске и извршне власти не свршавају брзо трговачке предмете због чега проистичу штете по привредника и банке.“

Као што се види банке скидају са себе сваку одговорност за високу каматну стопу коју наплаћују привредницима. Кривци су држава и њена администрација и неповољне прилике у којима се данас налази наша привреда. Према томе, значи, док се узроци које конференција наводи не отклоне, неће нашој привреди бити могуће да дође до јефтинијег кредита. Смагнимо да је стога од највеће важности да се аргументи који је конференција изнела, пажљиво анализују и утврди њихова права вредност.

Први и најважнији разлог високе каматне стопе јесу, према мишљењу банкарских кругова, високи порези и друге дажбине. Велико пореско оптерећење није нешто што се налази само код нас, оно је једна општа појава. Финансијска ликвидација рата и трошкови за привредну обнову земаља захтевају у сви државама врло велике пореске терете. Можемо слободно рећи да у погледу пореског оптерећења наша држава стоји знатно иза оног што је учињено у Енглеској, Француској, Немачкој, Аустрији и у другим земљама. Откуда онда долази да је у свима овим државама, у којима су порески терети несумњиво већи него што су код нас, интересна стопа знатно нижа? У Енглеској, класичној земљи високих непосредних, пореза интересна стопа данас не прелази 4%. У француској, која је целу своју привредну обнову извела помоћу унутарњих зајмова и пореза, у којој само ануитети унутрашњих зајмова представљају за буџет један терет од 15 милијарди франака, каматна стопа данас износи 5-6%. У Немачкој која и своје државне издатке и огромни репарациони терет финансира помоћу пореза, каматна стопа је 4-5%. Како је могуће да овим земљама буде разлика између активне и пасивне интересне стопе тако мала? Ми ће мо врло радо примити разлог да су ове државе привредно далеко развијеније од наше, да је њихово банкарство на далеко вишем нивоу и да се не може очекивати да код нас каматна стопа буде иста као у Енглеској или у Немачкој. Али никада се нећемо моћи сложити за мишљењем наших банкарских кругова да је пореско оптерећење код нас главни узрок високој камати. Кад у другим земљама са већим пореским оптерећењем диференција између

камата коју банка плаћа и камате коју она наплаћује износи само 1-2.% зашто ова разлика која се, у осталом, наплаћује за једну чисто посредничку услугу, - код нас износи 10, 20 и више од сто? На 5-7%. које наше банке исплаћују својим улагачима, на 6.% толико им наплаћује на своје кредите Народна Банка наше банке наплаћују још најмање 10, 20 и више процената, за посредовање између улагача и Народне Банке с једне и својих комитената с друге стране.

И најзад како се на основу оваког гледишта банака може објаснити то што ни у нашој земљи каматна стопа није свуда иста? Она је нијнижа у Словеначкој, (12%) нешто виша у Хрватској а највиша у Србији.

Други разлог високој камати банке виде у великој скупоћи која данас код нас влада. Овај аргуменат још је слабији од онога првога. Позната је ствар да су код извесних банака режијски трошкови велики, нарочито због нерационалне организације, рада али се не може разумети да ово може имати какве везе са скупоћом. Скупоћа је један релативан појам. Она постоји само за онога који при непромењеним својим приходима мора одједном да плаћа више цене. И то скупоћа за њега само постоји до онога тренутка док се његови приходи не повећају сразмерно према повећању цена. Тада за њега више не постоји ни скупоћа ни јефтиноћа него само постоје цене. Водити у једном тренутку рачуна само о апсолутној висини цена и рећи да су оне велике или ниске, сасвим је нетачно. На тај начин би се могло на пр. за Аустрију у исто време рећи да су у њој цене врло ниске, кад се рачуна у шилинзима (цене најважнијих намирница у Аустрији су незнатно веће од предратних цена) а да у истој земљи влада страховита скупоћа, када се рачуна, крунама, т. ј. када се све цене помноже са 10.000. И код нас је исто тако довољно само све цене поделити са десет па ће се видети да наше цене нису претеране, т. ј. да не постоји скупоћа. На против код нас се може за последње две године констатовати знатно појефтињавање цена.¹⁾ У осталом банке су такве установе на чије приходе варијације цена најмање утичу. Промене у ценама погађају само оне чији су приходи стални. Међутим код банака је сасвим друга ствар. Оне тргују са таквом робом чија цена не може номинално да варира — са новцем. Они од новца који пролази кроз њивове руке узимају један извешан део (процент). За њих је главно да тај део буде што већи. Колика ће међутим бити цифра њихове добити, споредна је ствар. Када су цене високе све новчане трансакције су у цифрама велике и обрнуто, када су цене ниске номинални новчани обрт је мали. За једну банку је сасвим свеједно да ли ће узети 10% од 1000 швајцарских франака или 10% од 11.000 динара. Дизање цена може привремено повећати банчине режијске трошкове (под

1) В. Економско-финансиску хронику у прошлој свесци „Архива“.

претпоставком да она брзо подеси плате свога песонала према промењеним ценама). Али ће ово кратко трајати јер ће се убрзо номинални банчини приходи, као што смо горе видели, повећати. Интересантно је посматрати режијске трошкове данашњих банака које се толико жале на скупоћу. Најглавнији део њихових трошкова јесу издатци на персонал. Зна се, међутим, да данашњи банкарски чиновници немају оне реалне приходе које су имали пре рата и ако су њихови приходи номинално повећани. Други важни издатак закупна цена за просторије у којима су банке смештене не игра данас за њих тако велику улогу пошто оне готово све имају сопствене зграде, од којих су се многе у великој мери амортизовале. Што се данас дешава да извесне банке имају претеране режијске трошкове, најчешће долази од рђаве организације посла, ту скупоћа није ништа крива као што није крива ни за данашњу претерану каматну стопу.

Ризик са којим су данас скопчана предузећа, може се у извесној мери примити као узрок високе каматне стопе. Повећање каматне стопе функционише овде као неко осигурање противу ризика. Само за овај ризик су врло много криве и саме банке што не процењују пажљивије солвентност својих дужника. И најзад зашто код зајмова на залогу папира од вредности, код којих је ризик минималан банке не наплаћују знатно мањи интерес?

Жалба банака на спорост судских и извршних власти у много прилика је оправдана, ма да се добра воља и рад наших судова не може порећи. Али у сваком случају са овим се аргументом не може оправдати каматна стопа коју данас банке наплаћују. Као што смо видели, аргументи које је у својој резолуцији изнела конференција банкара не могу се примити. Везивати питање смањења каматне стопе за отклањање околности које према мишљењу конференције данашњу висину каматне стопе детерминишу, значило би напустити наду да ће скоро код нас доћи до јефтинијег кредита. Ми међутим мислимо да је код нас ситуација за смањење каматне стопе већ сазрела и да на ово смањење не ћемо дуго чекати. Да овако мислимо даје нам повода велика промена која се данас дешава на нашем новчаном тржишту. Та промена примећује се код односа понуде и тражње новца, односа који је од пресудног значаја за висину интереса. Док се с једне стране тражња кредита све више умањује, док се она све више ограничава на предузећа која са позајмљеним новцем могу постићи извесну сигурну зараду, догле предузећа без довољно виталитета све више ишчезавају и тиме се умањује и интензитет тражње новца. Ова умањена тражња кредита дегажирала је знатне кредите који су данас са масом нових уштеђевина проузроковали велико обиље новца дакле повећали интензитет понуде капитала. Према томе ситуација је оваква: Сједне стране имамо известан број привредника, способних за рад, али за које више не постоји

могућност великих зарада и који према томе неће и не могу да плаћају велику камату. С друге стране имамо масу капиталиста који су готови да свој новац позајме са јефтиним интересом (њима већ и данас велике банке дају 5-6% интереса). Ми мислимо да није претерано извести закључак да се у оваквој ситуацији посредништво банака, које поскупљава кредит за 300, 400 и више процента, не може одржати. Онај који тражи кредит и онај који га нуди обићи ће и један и други банку и ступиће у непосредан додир. У исто време маса страног јефтиног капитала, на чији се придолазак неће дуго чекати, деловаће исто тако у смислу смањења каматне стопе. Све ово утицаће на наше банке да спусте своју каматну стопу. Одлучна акција Народне Банке, која може извршити у најважнијем тренутку притисак на своје комитенте, ускраћујући им кредите ако не спусте своју каматну стопу, дајући сама и преко својих филијала директно кредит привредницима, била би од највеће користи. И Поштанска Штедионица са својим великим средствима могла би у овој прилици одиграти врло важну улогу. Смањење каматне стопе не би, у осталом, морало значити смањивање банкарских прихода. Појефтињавање кредита изазвало би већу привредну активност, отргло би нашу привреду из њене данашње кризе, што би за рад банака било свакако повољније него да се данашње болесно привредно стање протегне у недоглед. Оно што је банкама потребно то је интензивна привредна делатност, а она са дањашњом каматном стопом није мугућа.

Д-р Александар Јовановић.

ПЛОВИДБЕНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Географски положај и савремене прилике наше уједињене и знатно проширене државе захтевају поред осталог и добро познавање поморског, речног и ваздухо-пловног права. Да би одговорио томе новом задатку „Архив“ отвара ову своју нову рубрику „Пловидбено-правна хроника“. У тој рубрици ће се објављивати по могућности редовно све што се буде тицало било поморског, речног или ваздухо-пловног права, и то не само расправе него и поједини важнији спорни случајеви, одлуке судске, предлози и измене у законодавству као и вести ове области. Ову нову хронику на молбу Уредништва примио је да уређује и да на њој стално сарађује наш уважени сарадник проф. г. д-р Анте Верона.

Уредништво „Архива“.

Зашто „Пловидбено-правна хроника“ ?

У једној духовитој и пуном спремом написаној књизи предложено је већ пре петнаест година, да се за правне односе из пловидбе по мору и за оне из вожње по суку прихвати јединствено право, и то тако да се узме једно једино, *опће превозно право*.¹⁾

1) C. G u t s c h o w, Die Reform und Vereinheitlichung des Seerechts durch Rückkehr zum allgemeinen Frachtrecht, Hamburg, 1911.

Идеја није у суштини лоша, нити је искључено, да ћемо или, рецимо боље, да ће наши потомци некада доћи до изједначења свега превозног права. Само је одлучни писац, који је и сам сарађивао код остварања циљева анвершкога *Comité Maritime International* запао по мојему суду, у двије грешке, које заправо нијесу но два вањска обиљежја једнога истог источног гријеха. *Güttschow* је наиме погријешо, што је ту своју идеју изнио некако као противтежу раду поменутога *Comité*, као нешто, што би могло надомјестити тај рад, а у другу је руку прерано изашао са својим предлогом пред учени свијет.

Само ако се настојања анвершкога *Comité* остваре у пуној мјери, моћи ће се с временом провести и идеја, да се изједначи свеколико превозно право. Ужему, специјалнијему раду тога *Comité* не смију се мећати клипови под ноге позивом на тај други, шири програм, јер су то двије основе рада, које се не искључују него се попуњују, па ће се само постепеним проширењем *Comité*-овога рада моћи досећи оно, што та шира идеја хоће да постигне. *Камен темељац цијеле зграде уједињења има да буде поморско право.* Исправност овога схватања доказују чињенице, које ниже назначујемо.

Је ли старија пловидба по ријекама и унутрашњим водама или пловидба по мору, дотично када и гдје је почела једна и друга и тко је пловидбу изнашао — то је све завијено густом тамом неистражене прошлости, било да се вјерује или не вјерује причама, да је човјек гледао птицу, гдје стојећи на комаду дрвета на мору и машући крилима, путује, или да је проматрао љешеве животиња, гдје плутају низ воду, и т. д., па да се и овдје обистинила на њему она: *exemplā trahunt*. Најисправније је по свој прилици мишљење, да се о почецима тих пловидба зато не зна ништа, јер је пловидба почичала и престајала, како гдје и како када, у појединим или у више мјеста и крајева, ваљда гдје је год било вода, гдје је и докле је потреба гонила, да се иде преко њих, а према томе, јесу ли и уколико су друге прилике допуштале или спречавале тај пут.

Било како било, једно је свакако сигурно, бива: да се поморско право најприје и најбоље развило — разлоге тој појави пустимо засад по страни — и да је скоро постало узором и пловидби по ријекама и по унутрашњим водама. У породици пловидбенога права иду га дакле повластице прворођенчета. И *збиља, римско, италијанско, белгијско, низоземско, сјеверо-америкаанско, енглеско, скандинавско* право — све то примјењује више или мање, *ex lege* или *de facto* наређења поморскога права и у области унутрашње пловидбе.²⁾ А *њемачко* право, које је

1) В. Архив XIV, стр. 8.

2) Пор. *V e g o n a*, Поморско право наспрам пловидбенога права и т. д. Правни Вестник IV, 3 и ондје цит.

за приватно-правне односе, што настају из пловидбе по унутрашњим водама, створила засебан „*V i n n e n s c h i f f a h r t s g e s e t z*“, није се могло отети јакоме утјецају поморскога права. Осим наређења о опремачкому удружењу (*Reederie*), о поморскоме зајму и о поморскоме осигурању, већи се дио наређења IV. књиге њем. трговачког закона (која садржи поморско право) нешто у цјелини примјењује а нешто мутатис мутандис прихваћа у томе закону.¹⁾ Путем њемачкога права ићи ће по свој прилици и *Француска*, а хоћемо, ако сви знаци не варају, и ми. С временом ће се по свој прилици та два права стопити у једно.

Али данданас се не плови само водом; возила се дижу, небу под облаке и, било за одбрану и нападај, било у трговачке сврхе сијеку ваздух — таман као некада бродови море. Велимо некада, јер би за пловидбу по мору таква раздиоба бродова била анахронизам у доба, кад на своје очи видимо бродове, који нијесу ни једно ни друго. Без обзира на име на јахте, на које би се заправо могла и имала примијенити сва наређења поморскога права, што нијесу у тијесној вези са трговањем по мору²⁾, имамо данас државних бродова, који врше различне државне службе, тако да их и међународне конвенције помињу као засебну групу.³⁾ А до тога ће недвоумно доћи у догледно вријеме и у ваздушној пловидби.

Ваздушно се пловидбено право, уопће родило, што но ријеч у кошуљици. Повила га мајка, која је измучила све муке израђивања и узаконивања пловидбених правних наређења; кумовало му на крсту велико искуство стечено током вјекова; дочекао га напредак на свакоме пољу људскога знања — еле, може бити најмлађему чеду и без дјечјих болести. Ваздушно пловидбено право почиње дапаче ондје, гдје му друга браћа свршавају: у знаку међународних конвенција.

Уосталом је веза између морске и ваздушне пловидбе много тјеснија него ли се на први мах може помислити. Ето зашто:

Напретком технике оживило је и напредовало и прекооцеанско ваздушно путовање, али није још тако поуздано, да би се могло рачунати у обична средства за превоз људи и великих

1) *Gesetz betreffend die privatrechtlichen Verhältnisse der Binnenschiffahrt* од 15. јуна 1895 год., у слогу „*В е к а н н т м а с h u n g*“ од 20. маја 1898., *R. G. В.* стр. 868, пор. *M i t t e l s t e i n*, *Das Recht der Binnenschiffahrt*, 1918, стр. 6.

2) Пор. § 1 зак. од 30. марта 1921 о *упису јахта*: „Јахтама се... смаatraју они бродови, који су искључиво намијењени забавним путовањима, знанственим сврхама, јавној служби спасавања. — Јахте не смију да возе за плаћу ни робу одређену за промет, ни путнике, па (?) су једнако као и други бродови подвргнути постојећим поморским, здравственим и финансијалним законима, и наредбама“. — На оно ратно и поратно мртворођенче, што се зове државни трговачки брод, не треба се обазирати, јер за њ у суштини важи оно, што важи и за приватни трговачки брод. (Пор. још не ратификовану у међун. конвенцију брисељску „*pour l'Unification de certaines règles concernant les Immunités des navires d'Etat*“.

3) Пор. конвенције поменуте у чланку цит. у напомени бр. 2.

вриједности. Главно је код таквих војња знати, докле сеже висок и низак тлак, па да ваздухопловац узмогне одредити, којим ће путем да удари. У другу руку нема ваздухопловство још потребита дуготрајна искуства за путовање, за равнање возилом, за превоз људи и ствари и т. д. У једноме и другом погледу налази најбољу потпору у поморским капетанима. Они су најбоље силе за такву авијатику, а драгоцјена су њихова метеоролошка опажања, која могу бежичном телеграфом јављати институтима за метеоролошко савјетовање, који их опет с помоћу најновијих техничких тековина могу слати путујућим ваздушним возилима. Могло би се рећи, да, као што рибара припрема занат његов за поморачку службу, тако је код поморскога часника поморска служба клица за добра авијатичара. И тако ће се догодити, да ће, кад ваздухопловство свлада и те тешкоће (и тешкоћу дуга путовања без прекида), опремачи (армагури) у једну руку морати водити рачуна о томе новом превозном средству за људе и за предмете мањег обима и више вредности, а у другу ће настојати да са предузетништвом поморске пловидбе споје предузетништво ваздушне пловидбе и своје офицере линијских бродова, снабдјевене толиким искуством и извјежбане у мучењу мука пловидбе, измјенице употребљују у једној и другој пловидби, како то већ предвиђају стручњаци.¹⁾

Држи ли се све то на уму, разумљив је изванредно велик утјецај поморскога права на ваздушно пловидбено право.

Придржавајући себи, да се тим предметом другом приликом подробније позабавимо, мислимо, да с обзиром на оно, што смо досад изнијели, можемо већ говорити о *пловидбеном праву* као супу права, што се тичу пловидбе по мору, по унутрашњим водама и по ваздуху — барем толико да оправдамо, зашто смо у „Архиву“ отворили рубрику са написом „*Пловидбено-правна хроника*“, а у којој ћемо доносити вијести, чланке и практичне случајеве из области све три пловидбе, уколико могу интересовати наше теорике и практичаре.²⁾

Пабирци по новијој светској поморској јудикатури.

1. Абандон

Напомена. Основно је начело поморскога права код свих народа, да бродовласник не одговара неограничено за обавезе што настају из дјеловања људи, којима је повјерено водство

1) *Por. „Hansa“* 1926 бр. 48, стр. 1831 и сл. гдје се помињу предавања влад. совј. *L u e n s e e* и изјава енгл. вицемаршала за ваздухопловство, *Sir Sefton Branccker*, па бр. 51 стр. 1947 и сл. (*Carrelle, Der Flugverkehr mit Uebersee*).

2) Карактеристично је, да се већ сада и часописи чисто наутичке природе баве и ваздухопловством (на пр. нем. *Hansa*, талиј. *Rivista di diritto marittimo*, а франц. *Journal de la Marine Marchande* јавља у првоме броју нове године (бр. 405), да ће одсад доносити и једну збирку о „*Aviation commerciale*“, и т. д.) О утјецају поморскога права на ваздушно в. чланак цит. у напомени бр. 3.

брода. Али се у одређивању граница и уопће у подробнијему нормисању тога ограничења не сагласују закони појединих народа. Код нас важи т. зв. *систем абандона* (франц. *систем* који је узакоњен у чл. 216 code de com.

Чл. 216. *цит.* гласи: „Сваки је бродовласник одговоран по грађанскоме праву за капетанове чине, уколико се тичу брода и превоза. Та одговорност престаје абандоном брода и возарине.“ Тај је искони слог законскога неређења у *Француској* измјењен год 1841 па 1885 год.

Будући да је познавање францускога садашњег закона потребито у једну руку, зато, да се разумију судска ријешења, која ниже назначујемо, а у другу донекле и за тумачење нашега закона, добро је, да овдје донесемо садржину франц. чл. 216 *цит.*

Art 216.: „Tout propriétaire de navire est civilement responsable des faits du capitaine, et tenu des engagements contractés pour ce dernier, pour ce qui est relatif au navire et à l'expédition.

Il peut, dans tous les cas, s'affranchir des obligations ci-dessus par l'abandon du navire et du fret.

Toutefois, la faculté de faire abandon n'est point accordée à celui qui est en même temps capitaine et propriétaire ou copropriétaire du navire. Lorsque le capitaine ne sera que copropriétaire il ne sera responsable des engagements contractés par lui, pour ce qui est relatif au navire et à l'expédition, que dans la proportion de son intérêt.

En cas de naufrage du navire dans un port de mer ou havre, dans un port maritime ou dans les eaux qui leur servent d'accès, comme aussi en cas d'avaries causées par le navire aux ouvrages d'un port, le propriétaire du navire peut se libérer même envers l'Etat, de toutes dépenses d'extraction ou de réparation, ainsi que de tous dommages-intérêts, par l'abandon du navire et du fret des marchandises à bord.

La même faculté appartient au capitaine qui est propriétaire ou copropriétaire du navire, à moins qu'il ne soit prouvé que l'accident a été occasionné par sa faute.“

Доиста се сад ради о томе, да у међународним правним односима буде прихваћен *енглески* систем ограничења бродовласникове одговорности, али — и без обзира на то, да се не зна, када ће бити ратификована брисељска конвенција „pour l'unification de certaines règles concernant la limitation de la responsabilité des propriétaires de navires de mer“¹⁾ — ваља држати на уму, да уз систем абандона пристају барем у суштини: Аргентина, Бразил, Чиле, Коста-Рика, Доминика, Египат, Финландаија, Гуатемала, Хаити, Хондурас, Италија, Мексико, Монако, Перу, Португалска, Румунска, Русија, Сан Салвадор, Шпањолска, Турска, Венезуела, донекле и Белгија и Грчка; да се овоме систему донекле приближава и онај Савезних Сјевероамеричких Држава; затим, да се барем засад, не зна хоће ли и докле систем брисељске конвенције и након њене ратификације утицати на домаће право свих или појединих држава абан-

1) Пор. Архив XIV-стр. 11.

донскога система. С обзиром на све то и како се ради о питању које је мало познато нашој јавности, а има важности теоретске и практичне, сматрамо корисним, да покажемо нашем правничком и приватном свијету, како судови различних држава у новије доба схватају и примјењују наређење о абандону.

1. Абандон је *изузетан начин ослобођења* од дуга. (Апел. суд Rouen, 12 V. 1926, Sup. 4, 547). На основу овога начела — које није неоспорено у теорији и које а *contra*rio значи, да је бродовласник принципијелно неограничено одговоран — тумачи се чл. 216. цит. рестриктивно. (Пор. бр. 3)

2. Може ли се абандоновати *ријечни брод*? Да, али само ондје, гдје се поморско право примјењује и на рјечну пловидбу. (У *Белгији*, да; трг. с. Liège, 19-I-1924, Dor 7. 83). Иначе се узима, да се не може.

3. Разумије се од себе, да рестриктивно тумачење изузетака (в. под. 1) пријечи проширење института абандона на *предмете, који нијесу бродови*. Трг. с. у Анверсу (2 -XI-1923, Dor. 6, 169 и 1.-IX-1924, Dor 13,78) је изрекао, да се абандоном не може послужити власник товара, ако му се тај товар утопи и смета бродарењу, па га поморска област извади из мора и захтјева подмиру дотичнога трошка, премда је по закону допуштен абандон власнику утопљенога брода, на којему се налазио тај товар.

4. Такав абандон *утопљена брода* не би имао бити споран у Француској с обзиром на 4 al. франц. чл. 216. code d. com., који је законом од год. 1885 баш зато донешен, јер франц. Држ. Савјет није признавао абандон подртине, која запрема у луци предјеле јавног добра, на измиру трошка скопчана са вађењем те подртине из мора¹⁾ па се не би имало приговорити за тај случај изричају поменутога суда „да абандон не овиси од стања у којему се налази брод, те да важи и за подртину“. Ипак је *франц Држ. Савјет* (30-I-1924 Dor. 7,336, Супл. 2, 147 дотично 24-II-1926 Dor 7,37, Супл. 4,246) изрекао, да брод, који више нема војске и чије се плутање није могло више постићи, не твори него подртину, која се не може сматрати бродом способним да ужива повластицу чл. 216 code d. com., дотично да се брод распремљен у луци, ако потоне, не може абандоновати на подмиру трошкова дизања из мора, јер кад чл. 216 цит. говори о такву абандону, да то чини у вези — са предходним наређе-

1) Наш § 30 *лучко-редарственога правилника* вели: „Заповедник брода, који је насукан или потопљен у границама луке, дужан је да га даде одстранити; у последњем случају само онда, када је установљено, да потопљени брод спречава слободу кретања. Кад се заповедник или власник не би покорио горњим одредбама у року установљеном од лучког уреда, обавит ће то лучки уред *на трошак и погубљење брода*“. Ова дикција показује, да се наше право и у овоме погледу подудара са франц, и ако нијесу код нас стала на снагу наређења, којим је, како смо видјели, у Француској попуњен чл. 216.

њем, по којему је опремач (Armateur) одговоран за чине капетанове.

5. Кад би то стајалиште било исправно- а теорија напада такво *рестриктивно тумачење* закона- онда би се с тим више имало тако интерпретовати наређење 1. ал. чланка 216 code de com. (Дакле и одредбу нашега чл. 216). Је ли се на тај случај односило ријеш. истога *франц. Држ. Савјета* од 15. фебр. 1918 не знамо, јер немамо на располагању Рев. XXXI, 180, гдје је штампано, али нам је при руци ријеш. од 10. маја 1924 *италиј. касац. суда у Риму* (Бир. мар. 1922, стр.108) по којему није допуштен абандон брода, што је претрпιο бродолом и лежи на морском дну. Та се пресуда - од принципијелне важности, кад би јој се бегенисало - ослања укратко на ова разматрања:

Закон каже у чл. 491 трг. зак.¹⁾, да се може абандоновати „брод“, а утопљен брод није више „брод“, т. ј. нешто, што има свој домицил и ради у трговини безмала некако као живо биће. Мислити да је законодавац за наплату хтио препустити вјеровницима јадне остатке, које је море радовало, значи доћи у сукоб не само са ријечју и духом закона него и са самим здравим разумом. Брод, који се утопио, само ријетко кад није изгубљен; нема ли брода, не може бити ни абандона, а сама возарина не може заступати брод. Истина је, да се у науци сматра абандон као институција на корист бродавласника, али је заправо задаћа те институције, да сагласи интересе његове са интересима његових вјеровника, а свакако је она продукат економских и јуридикчких прилика, које се преживјеше, па је треба свести у праву колотечину модерних принципа одговорности и правих интереса поморских, са којима се не може подударати абандон схватан тако, да не значи друго но неодговорност бродовласника. Срећом је ово правно стајалиште подигло праву буру у литератури - побили су га поред других и проф. *Берлингиери* и *Рамела* - па је наде, да неће продријети.²⁾ Свакако би, судећи по једном кратком изватку из пресуде суда јужнога дистрикта Њу-Јорка (31. X. 1922, Дор. 4,306), који гласи у франц. преводу: „L' abandon peut être considéré comme résultant du fait que le propriétaire d' une épave a laissé écouler un délai de 30 jours sans avoir fait le nécessaire pour l' enlever,“ изгледало да су у Америци остали на староме стајалишту.

6. Што се тиче *обима абандона брода*, пресудио је апел. суд у *Брислу* (22-III-1923, Дор. 3,218), да код реморкаже, ако су реморкер и тегљени бродови својина једнога лица и путују под једном јединственом заповједи, у случају сукоба, мора

¹⁾ Одговара чл. 216 франц. Code d. com., иако се не сагласује сасвим с њиме.

²⁾ С обзиром на принципијелну важност овога питања, бит ће о њему напосе говора у „Архиву“.

власник одговарати за сукоб, абандоновати цијели низ бродова.¹⁾

7. У погледу возарине, узима се, да се има абандоновати *брutto а не нето возарина*, јер је трошак, уложен да брод узмогне предузети путовање, дио опремачеве „fortune de mer“ а не његове „fortune de terre“ онако исто као што спада у fortune de mer и трошак за набаву, оправу и опрему брода, и јер се уосталом и у поморскоме језику под именом „возарина“ разумије све, што се по коносману или уговору а по накани странака плаћа за превоз робе, а то је мишљење изречено и на млетачкој конференцији од год. 1907; абандон има дапаче захватити и камате сума, што се напуштају, а и евентуални судски трошак; возарина се има абандоновати у оној валути, у којој је наплаћена или у протувриједности у домаћој валути по курсу дана исплате (Трг. суд у Анверсу, 1-IX-1925, Дор, 13,70, апел. суд у Брислу 27-VI-1923, Дор 3,230, пор. и Bordeaux апел. суд 19-XI-1925, Суп, 4,12 Брисл 9-III-1925, Дор 12,48)

8. Из ријечи и духа закона излази, да се бродовласник може послужити правом абандона само онда, кад је штету за коју се иште одштета, *проузроковао капетан*²⁾, а никаква кривица не пада на самога бродовласника. О томе нема никаква спора. Интересантно је само видјети, како се у разним случајевима тај принцип примјењује, бива како се тумачи питање бродовласникове кривице.

а. Ако је брод био *неплован* (innavigable), није допуштен абандон, јер је лична дужност бродовласникова, да држи брод у пловном стању (Трг. суд у Анверсу, 11-II-1924, Дор 7,83)

б. Ако се *бродовласник прије одласка брода није осведочио* о томе, да је уређај за расхлађивање (frigorifique) у реду, не може се послужити абандоном, да се ослободи одговорности за штету, што је одатле настала - све и да је ту бригу повјерио био капетану а овај није извршио повјерену му задаћу, јер се не ради о наутичкој кривици, од које се бродовласник може ослободити (Трг. суд у Анверсу, 4-XI-1922. Дор. 2,294)

с. Нема мјеста абандону, ако бродовласник официјелно добије *вијести о минама* на дијеловима мора, гдје је брод погинуо, *па не извијести о томе капетана*, а те су вијести нове спрам оних, које је прије имао капетан (Апел. суд у Генови, 3-IV-1925, Дор. 13,315.)

д. Искључен је абандон, кад је бродовласник *знао, да је брод у слабу стању*, које је проузроковао бродолом, па је

1) Једно домаће ријешење, које је изречено, да се абандон не би могао признати, јер није абандонован цијели брод и није дана могућност противнику *да стече право власности* (? в. ниже бр. 9 а) биће одштампан у „Архиву“, а у рубрици „Из домаће поморско-правне јудикатуре“.

2) О спорноме питању, одговара ли бродовласник по чл. 216, cit. и у нашем праву за *обавезе, које је капетан склопио*, бит ће говора, кад будемо одштампали ријешења домаћих судова о томе, а у рубрици одређеној за домаћу јудикатуру.

пропустио да капетану по дужности препоручи опрез с обзиром на то и на број путника укрцаних на броду (Апел. суд Руен, 12-V-1926, Суп. 4. 547)

е. Мора се одбити предлог абандона, кад на бродовласника пада *сукривица*, што је прихватио понуду да превезе петрољ, премда му *брод није био устројен за такав превоз*, те је настала штета, за коју је позван на одговорност (Апел. суд у Алжиру 25.XI-1925, Дор. Суп. 4,37)

ф. Ако код експлозије брода, што је превозио петрољ, није познат непосредан превоз експлозије, али је недвоумно, да је експлозију проузроковала и чињеница, што није било вентилације, кривица за то пада и на бродовласника, па су капетан и он дужни накнадити сву штету, што је одатле настала другим бродовима, без права бродовласника, да абандонује брод и возарину (Трг. с. у Алжиру, 17-XII-1923 Суп. 2,214)

г. Кад се бродолом има приписати *кривици или неопрезности радника*¹⁾, који искрцавају товар из брода, а не чину капетана, не може се примјенити пропис чл. 216. *cod. d. com.* (Калвадос, савјет префектуре 7-11-1925, Суп. 3,422)

9. Кад није по сриједи тражбина *ex delicto* или *quasi delicto* него потраживање основано на *обавези*, а ради се о *личној обавези опремачевој* (арматуровој), не може бити говора о абандону. А узима се да се ради о личној обавези опремачевој и онда, кад је капетан склопио уговор било по изречноме налогу опремача, било у мјесту опремачева сједишта, уколико засебне прилике не доказују, да опремач није знао за тај уговор. Ако је дакле у *уговору о унајмљену бродске момчади* за службу на броду а склопљену на тисканици (формулару), речено, да ће у случају бродолома момчад имати право на репатриацију, плаћу и храну све до дана, кад приспију у луку укрцања, па се брод збиља утопи и држава их репатрира, не може опремач упутити тражење државе из тога разлога на брод, који је абандоновао вјеровницима, јер одговара за тај дуг свом својом имовином без права абандона (Апел. суд Генова, 5-VI-1925, Дор. 14,446.)

10. Бродовласник се може одрећи права абандона, али се та одрека *не пресумира*²⁾

а. Може се подједно учинити *абандон вјеровницима и напуст осигуратељима*³⁾ а да абандон не изгуби своје дејство, јер

1) И на питање, одговара ли бродовласник по чл. 216 *cod. d. com.* за *деликте* и *quasi-деликте бродске момчади*, сврнут ћемо се у своје вријеме нешто подробније, јер су домаћи судови имали прилике, да се тиме баве, па ћемо у рубрици намијењеној домаћој јудикатури изнијети та ријешења.

2). Одрека се заправо не пресумира никада.

3). *Code de com.* разликује ова два института у називу; чл. 216 говори о „*abandon*“ а „*Section III*“ дванаестог наставка („*Des assurances*“) има напис „*Du délaissement*“ Како то не чини италиј. закон (пор. чл. 632 и сл. „*L'abbandono delle cose assicurate...*“), а и немачки трг. закон

абандоном не прелази на вјеровнике право својине (власности) на брод него се само ограничује њихово потраживање на брод и возарину, док напустом прелази на осигуратеље право својине (власности) на брод са свим његовим теретима, дакле без уштрба права вјеровника на брод (Апел с. у Генови 3-IV-1925. Дор. 13,315)

б. Из чињенице, да бродовласник *наставља с бродом пловидбу*, не може се извести одрека на абандон¹⁾, па ни спрам друштва за спасавање, ако је бродовласник након што је брод подигнут на површину, узео га у своју власт. То стим мање, што за вршење права абандона нема рока ни застаре. (Трг. суд Хавре, 31-VII-1923. Суп. 3.656)

с. Ако се брод абандонује *девет мјесеца по сукобу*, то не може бити на штету вјеровника; абандонована се маса рачуна по стању и вриједности на концу путовања. (Суд источ. дистрикта Washingtona. сјеверни одио, 21-IX 1923. Дор 7 332)

д. Ако нема одреке изречне или прећутне, може се абандон учинити и у стадију *апелационом*, јер је то начин ослобођења који не твори нов захтјев (Апел. суд Rouen 28-IV-1926. Суп. 4,443²⁾)

11. Узима се, да се одриче приговора, да је вјеровникова тражбина застарела, онај бродовласник, који се послужује правом абандона, јер је абандон начин ослобођења од обавеза насталих кривицом капетана и бродске момчади (Апел. суд Генова, 3-IV-1925. Дор. 13,315) — Сматра се једном ријечи, да је признао вјеровникаву тражбину, тко изјави, да абандонује брод.

Д-р Анте Верона.

употребљава ријеч „Abandon“ у случајевима, гдје франц. закон говори о „délaissement“ (пор. § 864 „Abandonserklärung“... „Abandonsfrist“ и т. д.), не може се можда приговорити *Петрановићу*, што је у својему, уосталом веома добром, преводу од год. 1892 (штамп. у Бечу код дворске и државне штампарије) употребио за ове институте ријеч „напуст“, али је, по мојему суду, правилније превести „délaissement“ са „напуст“ а за „abandon“ задржати ријеч „abandon“.

О саме институти напушта биће, говора на другоме мјесту и другом приликом.

1) Није неспорно. Пор и пресуду апел. суда *Caen* 15-II-1888 прештампану *Gazzetta dei Tribunali di Trieste* XXIV 1890, гдје се вели, да право абандона пристоји све док се бродовласник није одрекао тога права, а да се та одрека, ако није учињена изријеком не може извести но из аката, и чина бродовласникових, што показују, да се наумице и знајући све прилике одлучио на одреку; која навластито да се не може извести из тога, што је бродовласник последице незгоде, која је дала повода абандону, обавио путовања, која су предузета у извршењу пређашњих превозних уговора.

2) Ово је питање процедуралне природе, па ће се ријешити по поступничким принципима свакога краја.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Једна одлука Државног Савета.

До скоро су тужбе Државном Савету на решења Генералне Рударске Дирекције Министарства Шума и Рудника, у колико су донесена на основу Рударског Закона и односила се на Србију и Јужну Србију, — биле ретка ствар: пролазило је по неколико месеци, а тужбе није било. Међутим, у последње време, овакве тужбе постају чешће. Несумњиво је да се живот све више компликује, па да су и случајеви које треба да решавају државне власти, све замршенији. Али мени изгледа да и прости случајеви, као што је овај о коме ће овде бити речи, постају замршени, ако се не обрати довољно пажње. Намера ми је да скренем пажњу правном свету на једну одлуку Држ. Савета, која је, по моме мишљењу, донесена без довољно проучавања.

Генерална Рударска Дирекција одбила је Н. Н. од тражења другог продужења простог права истраживања руда и копова овим решењем:

„Решењем мојим од 10. децембра 1925. г. Р.Бр. 11813., донетим по овлашћењу Г. Министра Шума и Рудника, одбијен је на основу чл. 23., а у вези са чл. 144. тач. 6. Рударског Закона и мишљења Рударског Одбора, Н. Н. од тражења другог продужења његовог простог права истраживања руда и копова у општини Н. по одобрењу од 13. новембра 1923. год. Р.Бр. 9524., за то што није извршио довољно истражних радова за ово продужење...”

Молилац Н. Н. је био дужан по чл. 9. Правилника XI да изради за друго продужење простог права најмање 50 дужних метара у окнима (бунарима) и поткопима (тунелима) или 100 м³ у раскопима. Одређени комесар утврдио је да није било израђено оволико радова, те је, према његовом извештају, одузето ово право.

Против овог решења молилац је поднео тужбу Државном Савету, тражећи поништај оспореног решења поглавито са следећих разлога:

а) што благовремено није извештен о изласку комесара на лице места, и

б) што је нетачно представљена, у комесаревом извештају, количина извршених радова само у дужним метрима, а не и у кубним.

Добивши ову тужбу и одговор Г. Министра Шума и Рудника, Државни Савет није се сложио са разлозима Г. Министра, него је, својом одлуком бр. 17.366. од 17. јула 1926. год. поништио оспорено решење, са следећих разлога:

„По чл. 6 — XI — Правилника о молбама за продужење простих и искључених права истраживања и о вршењу увиђаја за оцену извршених радова на истражним просторима, рударско одељење дужно је доставити молиоцу за продужење права истраживања —

на десет дана раније — дан, када ће одређени Комесар изаћи на терен ради увиђаја о извршним радовима.

Из одговора Министровог на тужбу по спорном решењу и из аката овог предмета утврђује се чињеница, да је овај извештај, предвиђен наведеним чланом Правила XI — послат петог новембра 1926. године, а да је *преглед рада* и доласак комесара — стручњака предвиђен за 13. новембар, када је сопственик или заступник сопственика повластице имао изаћи на терен акт №... Из овога излази да је овим радом Министарства, повређено право тужитеља, да о доласку Комесара буде *благовремено и у прописаном року* обавештен о потреби овога присуства на терену ради приказа радова, па, с тога спорно решење засновано на овом неправилном поступку нема ослоња у Закону. Осим тога, нигде се из аката не може утврдити, а нити Министар у свом одговору на тужбу то доказује, да је исплати извештај о доласку Комесара, у опште и тако достављен било тужитељу, било његовом заменику, те стога, није могуће у опште утврдити, да ли су Комесару били приказани радови, које би му имало приказати прописима чл. 6. поменутих правила одређено лице.

Најзад из извештаја Комесара инжењера... који се налази у актима и на коме се заснива спорно решење, *као таквог* не може се закључити, да је преглед радова на терену учињен према наредби правила — XI — чл. 6. Р.Бр. 2621-905 г., јер се у истом не види и запреминска вредност прегледаних радова“.

Ова одлука Држ. Савета, по моме мишљењу, није сагласна са законом из следећих разлога:

Члан 6. Правила — XI — на који се позива Државни Савет, није више у снази, јер га је заменио распис (допуна правила под XI.) Министра Народне Привреде Р.Бр. 2241. од 27. јуна 1909. (Српске Новине од 5. јула 1909. год.), који изриком *in fine* каже да замењује 5. и 6. чл. Правила XI. По овоме распису молиоци за продужење простог права дужни су назначити у молби: „ко ће их на терену приликом прегледа заступати, да би Комесар могао *одмах и у свако време* на терен отићи и одређени посао свршити“. Затим, по овом распису, ако ко ово не учини, сматраће се као да му је молба беспредметна.

Министар Народне Привреде, на основу чл. 1. Рударског Закона, прописује правила за извршење овог закона, према томе имао је права да члан 6. Правила XI. укине, јер се у пракси показало, као немогуће извештавање истраживача, на 10 дана раније, о дану када ће комесар прегледати радове. У осталом ни Државни Савет не каже у својој одлуци, да ова измена не важи. Генерална Рударска Дирекција није дакле ни била дужна да извештава Н. Н. 10 дана раније о дану кад ће изаћи Комесар, као што Државни Савет замишља, да јој је била дужност. А Ген. Рударска Дирекција известила је о доласку Комесара телеграмом особу са станом на лицу места, које је Н. Н. одредио сходно пропису овога расписа Р.Бр. 2240-1909. само зато, што је то Н. Н. изриком тражио у својој молби (и који телеграм није нашао адресанта на лицу места). Н. Н. је пак за овај извештај молио једино за то што је знао да Дирекцији

није ни била дужност да шаље тај извештај, јер је укинут чл. 6. Правила XI.

Други разлог одлуке Држ. Савета нема никаквог ослоњања ни у Рударском Закону ни у једном правилнику његовом, постојећем или укинутом.

Чл. 9. Правила XI (а не чл. 6., као што је, вероватно, погрешно откуцано у одлуци) прописује у последњем ставу:

„За друго продужење простог права истраживања потребно је, да је истраживач на своје терену извршио истражне радове чија *дужина*, у поткопима и окнима, или *дубина* при бушењу треба да укупно износи најмање 50 метара, а у *раскопу* до 100 м³“.

Истражилац Н. Н. израдио је само *поткопе и окна*, те и њихова вредност се изражава, према горњем пропису, само у *дужиним метрима*, као што је Комесар учинио у своје извештају, а никако запремински, у кубним метрима. Како Комесар, у своје извештају, о раскопима није ни говорио, јер их није било па их није ни прегледао, то није ни могло бити речи о „запреминској вредности прегледаних радова“, као што жели Државни Савет.

Да моје схватање које је у контрадикцији са нахођењем Држ. Савета, како сам то напред изложио — једино одговара Рударском Закону и правилницима о његовом извршењу, нека ми је допуштено да наведем и речи заступника жалиоцевог, Народног Посланика, које је изговорио у Нар. Скупштини на седници од 25. новембра 1926. г. „Ја сам се с тим случајем интересовао и изјавио сам жалбу Државном Савету и Државни Савет је поништио одузимање тога права и наредио да се то право врати човеку коме је и припадало. Он то, господо, *није учинио из неких правних аргумената*, он је *осетио* да се ту иде за тим да један човек ни крив ни дужан изгуби своје право“.

Михаило Ђ. Којић.

Административне власти и законитост указа у вези са питањем откад теку неке припадности приликом унапређења судија.

Законитост указа може довести у питање или појединац или Главна Контрола у име државе. Али и после подигнуте тужбе од стране појединца односно Главне Контроле, па све док Државни Савет, коме се тужбе подносе, не пресуди ствар и указ поништи, ниједна власт не може и не сме обустављати извршење указа, позивајући се на његову незаконитост. Остављамо при овоме на страну питање о опозивању неправилног указа. Нама је, међутим, дошло до руку решење Генералне Дирекције Државног Рачуноводства ДРБр. 167 161 од 7 — XII 1926 год. којим се поставља сасвим друкчији принцип у овоме погледу. Ово решење, које свакако није усамљено, гласи овако:

„Према одредби чл. 106 став II. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда од 31 јула 1923 год.

принадљности приликом унапређења, ако је унапређење добијено у првој половини месеца, теку од првог дана истог месеца, иначе од првог наредног месеца.

Према томе г. М. М., председнику окружног суда у Б., који је указом Њ. В. Краља Бр. 70 366 од 30 октобра 1926 год. преведен у 3 групу I категорије, са годишњом станарином од динара 3.600. добио дакле ово унапређење 30 октобра 1926 год., припада право на нове припадљности почев од 1 новембра 1926 год. а не почев од 1 септембра 1926 год., као што та Финансиска Управа погрешно стоји на гледишту. У сваком конкретном случају меродаван је датум одлуке о унапређењу, којом се одлуком пак не може дати више права државним службеницима но што им припада по одредби чл. 106 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда од 31 јула 1923 год. Следствено томе *црелевантна је та околност што је самим указом бр. 70366-26 год. признато г. М. право на ове припадљности од 18 августа 1926 год. Указ у колико се коси са законом, не може се извршити.* На ово је гледиште стала у осталом и Главна Контрола на својој Општој Седници од 13 јуна 1926 год. Бр. 50039-26 год., а и Државни Савет је у више конкретних случајева исто гледиште заступао у својим пресудама.

Неправилно издате припадљности наплатити ради поуне државне касе.“

Као што се из наведенога решења види, поменута Дирекција сматра, да и њој и финансиским управама припада право да цене законитост указа и да их имају извршивати само у толико у колико се они, по њиховом мишљењу, не косе са законом. Доиста, један указ противан закону неће се моћи извршивати јер, извесно, није старији указ од закона, него обратно. О томе нема сумње. Сва је сад ствар само у томе, ко ће ту противност указа са законом имати да утврди. Ако оставимо на страну случај кад је заинтересован један појединац, онда је поступак овакав: сумњу у законитост указа изражава Главна Контрола подносећи противу њега тужбу Државноме Савету, који има да утврди, да ли је ова сумња оправдана или не. Ако Државни Савет својом пресудом поништи указ, онда на надлежним административним властима лежи дужност да поништени указ не извршују, као што је до тога тренутка на њима лежала дужност да га извршују, иако је против њега Главна Контрола подигла тужбу. И тако, дакле, док ни Главна Контрола подизањем тужбе не може обуставити извршење указа, дотле би, по мишљењу Генералне Дирекције Државног Рачуноводства, то мogle чинити и обичне административне власти својим решењима. Два примера показаће до каквих би последица довело гледиште, по коме административне власти могу да цене законитост указа и према тој својој оцени их извршују или не извршују. Указом једно лице постављено је за секретара окружног начелства у 6 групи I категорије; окружни начелник неће да га уведе у дужност, и о томе му изда решење. Постављени секретар на решење окружнога начелника жали се великоме жупану који се, претпоставка је, сложи са решењем окружнога начелника. Против решења великога жупана, заинтересовани поднесе тужбу

надлежном управном суду, и тако би се један спор, који се у суштини води око законитости указа, имао расправити код управног суда, иако је за то надлежан једино Државни Савет. Наравно, да би акција административних власти у овоме случају и на други начин могла бити спречена, али ми смо само хтели да покажемо до чега се може доћи ако се стане на гледиште, да оне имају право на овакво поступање. — Као што би због незаконитости указа о постављењу, надлежни старешина могао не увести постављено лице у дужност, тако би онда он могао, због незаконитости указа о отпуштању, отпуштенога чиновника не разрешити од дужности. Очеvidно је, међутим, за свакога да административне власти не могу ни у првом ни у другом случају ценити законитост указа, па према тој својој оцени извршивати га или не извршивати. Оне то не могу чинити зато што њима то право уопште не припада, не зато што би оне у другим случајевима могле то чинити, а само у ова два случаја не. Ови случајеви, дакле, нису никакав изузетак, него само примена једног општег принципа.

У горњем свом решењу, Генерална Дирекција Државног Рачуноводства истиче да и Главна Контрола са Државним Саветом стоје на гледишту, да је за питање откад теку нове припадности приликом унапређења судија меродаван, не датум означен у указу, него датум издања указа. Међутим, и кад би био тај случај, опет би административне власти (у овоме случају финансиска управа) морале извршивати указ онако како гласи, све док на тужбу Главне Контроле не би Државни Савет његову незаконитост утврдио. Али и овде је Дирекција учинила погрешку, јер је општа седница Главне Контроле, Бр. 53395 од 28 септембра 1926 год. нашла да, кад је реч о унапређењу судија, припадности теку:

„а) ако је унапређење следовало даном указа или министровог решења, а тај дан пада у прву половину месеца, од првог дана истог месеца, иначе од првог дана наредног месеца;

б) ако је у указу или у министровом решењу речен дан унапређења, а тај пада у прву половину месеца од првог дана истог месеца, иначе првог дана наредног месеца.“

Ово гледиште, на које је стала Главна Контрола после извесног колебања, представља једино исправно гледиште о овоме питању. Унапређење судија из групе у групу врши се аутоматски, по сили закона, исто онако као што се за остале службенике врши напредовање по степенима основне плате. Такво је и мишљење Државног Савета, на основу кога је Гл. Контрола и створила своје горње закључке. Ту, дакле, указ долази само зато, да констатује испуњење услова за ово унапређење. Ако администрација пропусти да ову констатацију учини тачно онога дана на који по закону унапређење пада, неће због тога дотични судија изгубити оно што му закон даје. Јер као што му указ не може дати више права него што му по закону припада, не може му дати ни мање. Или ће

дакле, администрација сама накнадно издати указ, који ће произвести исто дејство као да је издат онога дана када га је требало издати, или ће је заинтересовани, правним средствима која му стоје на расположењу, натерати на то. Према томе, што се тиче питања откад теку нове принадлежности, одлучан је не дан кад је указ издат, него дан кад га је требало издати, што се у њему самом има означити, иначе се заинтересовани против њега може тужити Државном Савету и доћи до исправног указа. И онда настаје примена другога става чл. 106 Закона о чиновницима: ако дан кад је требало издати указ, дакле дан кад је по сили закона добивено унапређење, пада у прву половину месеца, онда нове принадлежности теку од првога тога истог месеца; ако напротив пада у другу половину, онда од првога идућег месеца. Укратко, дакле, указ о унапређењу може бити издат и доцније, али он производи своје дејство као да је издат на време означено у њему. Само не би требало у указу означавати, да принадлежности теку нпр. од 10 или 25 или кога другог дана тога и тога месеца, пошто је сваки прелаз из групе у групу унапређење, а код унапређења, принадлежности теку увек само од првога у месецу било истом било будућем. Место тога требало би употребити неку другу формулу из које би се видело, кад је унапређење по закону имало бити добивено, другим речима требало би означити датум унапређења, а после ће се, с обзиром на чл. 106 Закона о чиновницима, лако одредити откад нове принадлежности почињу тећи, као што би се на тај начин лако отклониле и све евентуалне тешкоће око утврђивања ранга судија. На пример, по закону један је судија имао добити извесну групу 20, а други 25 истог месеца, што сезначи у указу. Обојица ће нове принадлежности почети примати од првога идућег месеца, али ће први судија бити старији у рангу од другога, пошто се има узети, да је у дотичну групу пре ступио, па макар указ о унапређењу овога другог био издат пре него указ за онога првог.

Из свега реченог излази, да Генерална Дирекција Државног Рачуноводства греша не само у томе што сматра, да административне власти могу и треба да испитују, да ли су укази противни закону, него и у самој процени законитости у овоме конкретном случају, и то пошто су о томе и Главна Контрола и Државни Савет већ казали своју реч. Ова чињеница најбоље показује сву незгоду од њенога оваквог схватања.

Д-р Михаило Илић.

СУДСКА ХРОНИКА

Одбачај тужбе по § 160. Грађ. Суд. Пост.

Пред пиротским првостепеним судом било се појавило питање: којом ће одлуком суд да цени захтев туженог да се тужба одбаци по томе што је тужилац основ тужбе изменио,

ако суд нађе да је његов захтев неуместан? По спору Јована Игњатовића противу Танасија Игњатовића због редукције тестаментa тужени Танасије захтевао је на рочишту, да суд тужбу тужиоца Јована одбаци као неуредну по томе што је тужилац основ тужбе изменио. По томе захтеву суд је донео решење, којим је туженога одбио од овога тражења као неумесног и одлучио да се са извиђањем и суђењем спора продужи кад решење суда постане извршним. Ово решење првостепеног суда одобрило је II одељење касационог суда решењем бр.10729. У истом таквом случају, а по спору Сотира Ристића противу Ђорђа Видаковића због повраћаја имања кад је тужени тражио да се тужба одбаци као неуредна по томе што је тужилац основ тужбе изменио, суд је такође решењем одбио од тражења туженог као од тражења неумесног. На то решење тужени је изјавио жалбу касационом суду, но овај одлуком свога III одељења бр.1046 није хтео да разматра то решење, налазећи да је тај случај суд требао наредбом да расправи на смом рочишту, да се тужени на то може жалити уз главну ствар и да то решење неподлежи разматрању касационог суда, јер суд има по § 160. грађ. пост. доносити засебно решење само онда, ако би нашао да тужба има два основа и исту као неуредну одбацио.

Услед неједнаке примене § 160. грађ. пост. у разним одељењима касационог суда пиротски првостепени суд умолио је министра правде, да се на основу тачке 1 § 16. зак. о устројству касационог суда изиште начелна одлука касационог суда о томе: дали треба решењем одбити туженог кад на рочишту захтева, или остане при захтеву истакнутом у одговору на тужбу, да се тужба као неуредна одбаци по томе што је тужилац на рочишту основ тужбе изменио, или ће у појављеном случају суд на белешци констатовати да је захтев туженог неуместан и продужити извиђање спора? Другим речима, да ли ће суд донети формално решење, доставити га странама и чекати да оно постане извршно, па по том продужити извиђање, или ће суд просто на белешци констатовати да је захтев туженог неуместан и одмах продужити извиђање, па у пресуди то питање поново расправити, како би се тужени на то маогао жалити уз главну ствар. Ако захтев туженог треба расправити решењем, да ли он може противу истога изјавити жалбу одмах или ће се моћи жалити само уз главну ствар? Касациони суд у својој општој седници седници од 13 октобра 1926. год. бр.8638 нашао је да је првостепени суд дужан у поменутом случају, да захтев туженог расправи својим решењем, а не наредбом, јер такав захтев представља једно споредно питање истакнуто у парници од важности за главну ствар, а по § 303. грађ. пост. у вези § 304. истог закона о сваком таквом захтеву парничара, који представља споредно питање од важности за расправу главне ствари, као што је одбачај тужбе, има се донети решење, ако то разуме се, није прост навод парничара без захтева да се истакнуто

питање реши. Касациони суд налази да се по § 303. гр. пост. наредбом управља само ток парнице, а међутим истакнутим тражењем туженог да се тужба одбаци као неуредна, не само да се управља ток парнице, већ се одбачајем тужбе и сам спор свршава. Према томе, првостепени суд мора донети формално решење, исто доставити и парничарима и против таквога решења може се изјавити жалба касационом суд, јер ниједним законским прописом није забрањено у поменутом случају изјавити жалбу вишем суду. Принцип је да се на свако решење у смислу § 322. грађ. пост. може изјавити жалба вишем суду, сем онде где у закону изриком стоји да нема места жалби. Као што се види општа седница је усвојила гледиште пиротског првостепеног суда које смо и ми заступали и нашла је да је III одељење погрешило што се није упустило у разматрање ожалбеног решења, налазећи да је захтев туженог требало наредбом расправити.

Првостепени суд руководио се овим разлозима. По § 303. гр. пост. закључења судска или су пресуде или решења или наредбе. Пресудом се сам предмет парнице расправља, решењем се споредна питања окончавају, а наредбом се тек парница управља. Дакле по нашем грађанском судском поступку постоје три врсте судских одлука: пресуда, решење и наредба. Захтев туженог да суд тужбу одбаци по томе што је тужилац основ тужбе изменио не може се расправити пресудом, јер је очевидно да решавање о томе захтеву није одлучивање о главној ствари. Питање да ли је основ тужбе измењен или није, ни уколико не решава главну ствар, макар како се то питање по захтеву туженог расправило, јер се решењем тога питања не окончава и сам спор између парничара да би се могло сматрати да је он потпуно ликвидирао. Да је то тако види се из самог текста § 160. грађ. суд. пост. у оном делу где се каже да ће суд тужиоца, ако овај буде изменио основ тужбе, упутити да нову тужбу поднесе. Баш самим одбацивањем тужбе суд манифестује своју вољу да не жели да се упушта у испитивање главне ствари по тој тужби и због тога се има узети да се одбачајем тужбе не решава никакво главно питање између парничара. Расправљање главне ствари претпоставља детаљно испитивање правног односа између парничара поводом кога је тужба подигнута; оно претпоставља изјаву суда о томе да ли тужилац има право које тужбом рекламира. Међутим одбачајем тужбе суд се не изјашњава да ли тужилац има право или не. Напротив, одбачајем тужбе расправља се једно споредно питање да ли се по поднетој тужби може продужити парница, ако тужилац на рочишту измени основ тужбе? Питање да ли ће се тужба одбаци или не своди се на питање да ли ће у опште бити тужбе, на према томе и саме парнице, јер је разумљиво, да кад нема тужбе не може бити ни парнице: Од питања да ли ће бити тужбе зависи да ли ће суд моћи да се упушта у испитивање главне ствари. Из свега овога излази, да тужилац коме је туж-

ба одбачена има право поново подићи исту тужбу са истим основом, нити би се у том случају могао истаћи приговор да је спор једанпут пресуђен, јер се, као што смо малочас видели, суд није упуштао, кад је тужбу одбацио, у испитивање главне ствари. У случају да суд тужбу одбаци тужилац има право поново исту тужбу подићи, а то не би могло да буде, ако се узме да се одбачајем тужбе главна ствар окончава. Кад тужилац на рочишту основ тужбе измени законодавац наређује суду да тужбу одбаци ако то тужени захтева због тога што тужилац таквим поступком ставља туженог у један изненадни положај. Тужени верује да ће тужилац остати при основу изнетом у тужби и он се према таквом основу спрема на одбрану. Ако тужилац измени основ тужбе, тужени је стављен у положај да се не може ефикасно бранити. У осталом, одбачај тужбе има да буде и једна врста казне за тужиоца који алкаво и немарно остварује своје право пред судом. Из досадањег излази да се захтев туженог да се тужба одбаци по томе што је тужилац основ тужбе изменио не може расправити пресудом.

Овакав захтев не може се расправити ни наредбом, јер се овом само ток парнице управља. Наредба је таква одлука суда којом се једна парница приуретовљава да би суд могао одлучити о главној ствари. Наредбом се дакле не расправљају никаква споредна или главна тражења парничара. Тако н. пр. ако суд позове тужиоца наредбом да поднесе друго уверење о сиротном стању зато што је раније поднето застарило, он тиме не расправља неко споредно или главно питање. Кадгод суд наредбом позива кога парничара да изврши какву процесну радњу или кад он сам штогод предузима да се парница приведе крају, он тим не решава никакво главно или споредно питање. Напротив, суд се наредбом стара да парницу уз припомоћ парничара тако саобрази закону да се она може правилно водити и окончати.

Остаје дакле да се захтев туженог да се тужба одбаци има расправити решењем. То се у осталом двиди из § 160. грађ. суд. пост. јер овај пропис употребљава реч *решење*. Истина ова се реч употребљава за случај да суд нађе да је тужилац заиста изменио основ тужбе. У том случају закон наређује да ће суд решењем одбацивати тужбу и у том погледу закон је јасан, али § 160. не предвиђа обрнут случај. Он не предвиђа којом ће одлуком суд расправити случај кад тужени захтева да се тужба одбаци по томе што је тужилац основ тужбе изменио, а суд нађе да је такав захтев неуместан. Ми сматрамо да суд има да донесе решење, било кад решава да се тужба одбаци што је тужилац заиста основ тужбе изменио, било да одлучује да се тужени који тражи одбачај тужбе, од свога тражења одбија. Не може се с правне стране правдати да суд доноси решење онда када нађе да је основ тужбе измењен, а да га не доноси

онда када нађе да основ тужбе није измењен. Чим се суд повуче да по захтеву туженог решава, да ли је основ тужбе измењен, он о томе доноси решење, било да нађе да је основ измењен, било да нађе да основ тужбе није измењен. Ми смо малочас видели да се решењем у једној парници расправљају сва споредна питања од утицаја на главну ствар. Несумњиво је да питање о одбачају тужбе утиче на решење главне ствари, јер ако се тужба добаци, онда неће бити ни парнице и у том случају суд се не може ни упуштати у решавање главне ствари, а ако суд нађе да се тужба не одбацује, онда се парница продужује и настаје решавање о главној ствари, разуме се, ако не стоје друге какве законске сметње. И зато што је питање о одбачају тужбе једно споредно питање од утицаја на главну ствар, оно се има расправити решењем у смислу § 303. грађ. суд. пост.

Сад је питање у коме ће облику бити то судско решење? Да ли ће суд то решење на белешци ставити или ће израдити формално решење, исто предати парничарима, па кад оно постане извршно продужити извиђање и суђење. Ми сматрамо да је суд дужан да изради формално решење, да исто достави парничарима и да извиђање о главној ствари продужи тек онда кад решење постане извршно. У поменутих случајевима првостепени суд је тако и урадио и касациони суд у општој седници нашао је да је тако поступање првост. суда на закону основано. Против овога решења парничари имају право изјавити жалбу вишем суду одмах, не чекајући да се реши главна ствар. Они се не могу приморати да се противу оваквог решења жале уз главну ствар, већ је суд дужан да им да могућности достављајући им формално решење, да могу изјавити жалбу одмах. § 322. грађ. суд. пост. гласи: Противу решења прв. суда, решења главне контроле и противу пресуде која прелази круг Апелационог Суда (друга тачка § 309.) и противу сваке пресуде Апелационог Суда, може се изјавити жалба Касационом Суду. Изузимају се она решења или пресуде, за које је на свом месту речено да против њих нема жалбе. Овај нам законски пропис показује да је законодавац усвојио принцип да се против сваког решења првостепеног суда у опште може изјавити жалба вишем суду и то одмах, не чекајући расправу главне ствари. Само у оним случајевима, где је закон изриком наредио да ће се парничари моћи жалити уз главну ствар противу једног решења, има се узети да парничари не могу противу таквог решења изјавити жалбу одмах. Један такав случај предвиђа се у § 108. грађ. пост. који гласи:

„Ако тужени у одговору на тужбу захте, да се парница одбаци или одложи, пријавник ће то суду поднети, који ће претходно о томе решити, захтевање тужитељу саопштити, а уједно и кратко рочиште одредити, на коме ће се претходно то питање расправити и решити. Противу решења, којим се тужени од наведеног захтевања одбија, нема места особеној жалби; но њему остаје право о томе говорити у незадовољству или жалби противу пресуде о главној ствари изречене“.

Одмах се види да је законодавац у § 322. грађ. пост. поставио принцип да се противу сваког судског решења може одмах изјавити жалба изузев оних случајева где је рекао да ће се жалба противу судског решења моћи изјављивати само уз жалбу противу одлуке о главној ствари изречене. Ако би се противно узело, онда зашто би законодавац у § 108. то нарочито истицао. Баш из тога што законодавац код појединих прописа нарочито истиче да ће се парничари противу једног судског решења моћи жалити само уз главну ствар, изводи се закључак да је он поставио принцип да се противу сваког решења може одмах изјавити жалба. Ово истицање законодавчево код појединих законских прописа има се схватити као изузетак од општог правила, иначе, ако би се друкчије узело, требао би законодавац код сваког прописа који говори о жалби противу решења истаћи да се жалба може изјављивати само уз жалбу противу одлуке о главној ствари изречене или би једним генералним прописом то правило истакао. Међутим ми видимо да законодавац у грађанском поступку тако није поступио. Нигде код појединих прописа не стоји да се жалба противу решења не може одмах изјавити. Код § 160. грађ. пост. законодавац није истакао овај изузетак, те се има узети да и овде важи правило да се жалба може одмах изјавити противу решења којим се тужени одбија од захтева да се тужба одбаци по томе што је тужилац основ тужбе изменио.

Овако ствар стоји са законске стране, али ми признајемо да ово гледиште има незгодних последица у пракси. Овако гледиште омогућава злоупотребе од стране туженог, јер тужени увек може истаћи из шикане да је тужилац основ тужбе изменио и на тај начин приморати суд да застаје са извиђањем спора за све време док решење не постане извршним. На овај начин тужени може парницу у недоглед развући и тужиоца спречити да до свога права брзо дође. Ова незгодна последица може се ублажити тиме што ће суд после извршеног решења, којим је расправљено питање дали је основа тужбе измењен или није, парницу продужити и поред новог истицања туженог да је тужилац основ тужбе изменио и после извршног решења. Ако тужилац на ново не буде дао повода оваквом захтеву туженог, онда ће суд сматрати да овакав захтев потиче из шика нетуженог да парницу одуговлачи и у том случају суд о предлогу неће ништа ни решавати и сматраће да такав захтев не постоји. Кад ће захтев потицати из шикане фактичко је питање које има сам суд да расправи. Али кадгод тужени свој захтев с основаним разлозима истиче и кадгод тужилац да повода томе захтеву, суд ће увек о предлогу туженог решавати. Но баш и да се узме да је суд дужан о сваком захтеву туженог донети решење ипак ми сматрамо да је гледиште првостепеног суда и опште седнице правилно и саобразно закону. Ако има незгодних по-

следица за тужиоца, није на суду да те последице отклања. Суд има да примењује законе и у случају да нису јасни, да правилним тумачењем законских прописа изналази вољу законодавчеву, па ако и јасни законски прописи и правилно тумачење истих обелодањују незгодне последице за парничара, онда је знак да закони нису добри и да их треба мењати, а то не спада у круг судске, већ у круг законодавне власти. Правилно је гледиште опште седнице касационог суда да ће суд доносити формално решење само онда, ако тужени нарочито захтева да суд о његовом предлогу реши, а ако он само узгред приговори да ће је тужилац основ тужбе изменио и суд нађе да то не стоји, онда ће суд продужити извиђање, а о приговору неће водити рачуна.

Шта ће бити у случају, ако тужилац заиста промени основ тужбе и тужени пристане да на такву тужбу са измењеним основном одговара? Узмимо један пример. Тужилац Љубомир поднео је суду тужбу у којој је истакао да му тужени Петар држи безправно једну ливаду. Тужбом тражи да суд пресуди, да му Петар ливаду уступи у својину; међутим Љубомир на рочишту истакне да он ту ливаду од Петра тражи по томе што је он ту ливаду Петру дао у закуп и што овај не пристаје да му је поврати и ако је рок закупу одавно протекао. Ако тужени не пристане да на ову тужбу са промењеним основном одговара, онда је ствар проста. У том случају суд ће тужбу одбацити и решењем ће тужиоца упутити да нову тужбу поднесе. Али ако тужени пристане да одговара на тужбу са измењеним основном, да ли ће се парница моћи продужити? Ми сматрамо да ће се парница моћи продужити. § 160. грађ. пост. гласи:

„Ако тужитељ основ тужбе измени, или се на нове доказе позове, тужени, ако неће не мора одговарати. У првом случају суд ће упутити решењем тужитеља да нову тужбу поднесе, и осудиће га да плати трошкове противној страни и сведоцима ако захтевају. А у другом случају поступиће по тачки 3. § 137.“

Израз *тужени ако неће не мора одговарати* доведен у везу са првим делом реченице у којој се налази јасно нам показује да од туженог зависи да ли ће се са таким измењеном тужбом продужити парница по новом основу. Овај израз нам показује да тужени, ако хоће, може одговарати на тужбу чији је основ измењен. Ништа не спречава да се парница продужи, ако тужени пристане да на нову тужбу одговара. Ако тужени пристане да на тужбу са промењеним основном одговара настаје питање да ли се ми налазимо пред новом или старом тужбом? Ако се налазимо пред старом тужбом онда тужилац неће бити дужан да плаћа поново спорну и папирну таксу, а ако се налазимо пред новом тужбом, онда је тужилац дужан да по новом основу плати нову спорну и папирну таксу. Ми сматрамо да је овде у питању стара тужба и да се не налазимо пред новом тужбом, те према томе тужилац неће бити дужан да поново плаћа спорну

и папирну таксу. Да би било нове тужбе потребно је да та нова тужба садржи све оне елементе које тражи § 94. грађ. пост. међутим смисао § 160. није у томе да се нова тужба подиже, ако тужени пристане да на тужбу са измењеним основом одговара. Разумљиво је да ће суд, у случају да тужени пристане да на тужбу одговара, главну ствар расправити по новом истакнутом основу.

Раденко Лазовић,
судија Пирот. Првостеп. Суда.

Да ли се може ставити забрана на дневницу народног посланика?

Банка А., из Београда, молила је Београдски Трговачки Суд, да одобри забрану на $1/2$ посланичке дневнице њеног меничног дужника Б., народног посланика. — Трговачки Суд нашао је, да се посланичка дневница не може узбранити, па је Банку од овог тражења одбио својим решењем Бр. 27604-26., и то своје решење овако образложио:

„Поднетом меницом у овереном препису доиста је доказана обавеза дужника, а прошлим роком опасност тражбинѐ. Али, како потражиља не означаје друге ствари, којима жели да се обезбеди већ тражи забрану само на посланичку дневницу дужника, то се од овог тражења има одбити, као неумесног — § 178. г. с. п.

Истина, ни један закон није заштитио и изузео посланичку дневницу од забране; али, кад по чл. 120. зак. о чин. и ост. држав. служб. грађ. реда чиновничка дневница не може бити предметом забране, то, аналого, важи и за посланичку дневницу. Јер ова, осим тога, не представља професионалну зараду дужникову ни његово имање већ је намењена да са њоме народни посланик савесније, тачније и достојанственије отправља своју дужност народног представника, чија је функција од највеће важности по државу (чл. 46. и 88. Устава)“.

На жалбу Банке — повериоца, Касациони Суд, решењем својим Бр. 6113-26., оснажио је предње решење Тргов. Суда.

Нашавши се пред једним несумњиво ретким случајем, Трг. Суд је, иако без разлога, вероватно сматрао, да је питање врло компликовано и да ће свако решење бити ризично, па је рачунао да ће ипак наћи најподеснији излаз доношењем оваквог решења. Нама се, међутим чини, да ово и овакво решење није саобразно закону и да је његово образложење очигледно натегнуто. А ево зашто.

Руковођен нарочитим разлозима, законодавац је у чл. 120. зак. о чиновницима статуирао, које се и у коликој мери припадљености држ. чиновника могу узабранити. Од тога узабрањивања изузео је дневницу, што значи да она никако не долази у обзир. То је, дакле, нарочита одредба једног специалног закона, као што је зак. о чиновницима. И онда је Трг. Суд сасвим неправилно прибегао аналогiji резонујући, да се и на посланичку дневницу има применити иста она заштита,

којом се по поменутом чл. 120. искључује узабрањивање чиновничке дневнице. Јер то није тачно. „Шта је ко дужан, оно дати мора“ — наређује § 21. грађ. зак., а по § 882. грађ. зак. обвеза престаје „ко плати оно што је дужан“. То је, дакле, ради сигурности правног поретка, правног саобраћаја и јавнога морала, освештано правило, да свако своје дугове мора да плати, и да за њих, у принципу, јемчи целим својим имањем. Из нарочитих разлога, економских, социјалних, научно-културних и др., нашло се ипак за потребно да један део имовине дужника мора остати слободан и неокрњен, па ма колика била његова грађанска обавеза. О томе, шта од имовине једног дужника не може бити пописано ни продато за његове дугове, говори се поглавито у § 471. грађ. суд. пост. и у другим специјалним законима. Ту су изрично и лимитативно набројани случајеви изузетне имовинске заштите, те се они, насупрот поменутом општем правилу, појављују као изузеци. Као такви, као изузетци, они се, по оном добро познатом правилу, морају најстрожије тумачити, што значи, да ће њихова практична примена наступити само онда, кад се појави баш онај случај који они изрично регулишу, и да судија не сме, као код других питања, прећи границе тих изузетних наређења па под њих подводити и случајеве друге врсте, јер би се, ако се то судији дозволи, врло лако могло догодити, да он од изузетака створи правило, да осујети циљ законодавчев и злоупотреби његово поверење. А знамо, међутим — што и сâм суд у овоме решењу наводи — да ни један закон нема одредбе, која штити посланичку дневницу и искључује њено узабрањивање. Да је то хтео, законодавац је могао лако ту заштиту спровести њеним уношењем у извесан закон, као што је то урадио и за друга лица. И чим то није урадио, значи да и народни посланици, кад је у питању узабрањивање њихове дневнице, као дела њиховог имања, улазе у ону велику групу дужника, чијој имовини закон не пружа изузетну заштиту.

Примени законске аналогije од стране судије само онда има места, кад се пред њим појави случај који законом није предвиђен, те га онда судија подводи под пропис који предвиђа исти или приближно једнак случај. Међутим, овде не стоји случај који није предвиђен и регулисан законом, па да би та непредвиђеност наметала потребу аналогije. Ствар је чиста и јасна. Чим законодавац није нашао за потребно, да специјалним зак. наређењем заштити посланичку дневницу, значи да је у случају њеног узабрањивања народни посланик раван оним лицима, која чине категорију дужника чије имање није изузетно заштићено, а положај тих лица, као што знамо, није остао нерегулисан, већ је закон јасно наредио, да она за своје дугове целим својим имањем добра стоје. И онда, код таквог стања ствари, сасвим је неумесно рећи да је овај случај нерегулисан законом, па и мимо границе права судије из § 10. грађ.

зак. аналогijом посланичку дневницу изједначити са дневницом држ. чиновника, коју је законодавац нарочито хтео да заштити и ту заштиту кроз закон спровео. Овде примени аналогije у толико пре нема места, што и сáм суд у овоме решењу каже, да посланичка дневница није професионална зарада, што опет значи, да она није исто што и чиновничке припадности које јесу професионална зарада, да се, дакле, правни положај и својство држ. чиновника и народног посланика баш због тога у основи разликују. Па кад то сáм каже, онда суд није имао никаквог законског ослонаца да посланичку дневницу заштити помоћу једног зак. прописа који говори о чиновнику, његовој плати и дневници, пошто та два случаја, далеко од тога да буду истоветни, немају ни најпотребнију сличност, којом би се примена аналогije могла правдати.

Још нешто. Као што рекосмо, чл. 120. зак. о чин. специјално је законско наређење. Због тога, због те специјалности, његова се примена не може никако аналогijом проширивати. Дозвољена и често нужна и корисна код општих прописа, примена аналогije потпуно је искључена кад је у питању специјално законско наређење, као што је овај чл. 120.

„Кад већ неко правило постоји, и од тога правила има неких изузетака, онда се такав изузетак не може аналого на друге случајеве распрострајети и проширити, пошто ти други случајеви сви просто спадају под правило“ (Андре Ђорђевић: Систем Прив. Права, Општи део, стр. 108.).

А опште је правило овде, као што смо рекли, да свако своје дугове мора платити и да за њих целом имовином јемчи. И зато, ако би се аналогija примењивала и код спец. прописа, онда би то значило отворити широку брешу у њиховој стриктноности, тако да ће се постепено, везујући један случај за други, макар и на основу њихове минималне сличности, доћи дотле, да изузетци неће више бити изузетци нити ће се имати каквог критеријума за разликовање општих прописа од специјалних.

Зато треба увек, па дакле и овде, поћи од правила строгог тумачења изузетних законских наређења, па их тумачити и примењивати у најужим границама њиховог значења. А све, што није њима обухваћено, расправљати на основу општих и заједничких прописа, када је, разуме се, примена аналогije често неизбежна и врло корисна.

Остаје још један и последњи разлог, на коме Трг. Суд зајима ово своје решење, а то је навод, да би макар и делимично узабрањивање посланичке дневнице било на уштрб функције нар. посланика, функције која је „од највеће важности по државу“.

Али, ни то није тачно. Јер, није суд тај, коме је стављено у дужност да, и поред онога што је закон предвидео, ствара неку нову заштиту посланичке функције. Уставотворац је позван за то, и он је доиста обезбедио нормалност посланичке

функције. Но, он то није учинио апсолутном заштитом дневнице, већ тиме што је ту заштиту предвидео и санкционисао у виду посланичког имунитета, штитећи на тај начин само личност и слободу нар. посланика али не и његову дневницу и остале приходе. Но баш кад се ствар посматра и са тачке гледишта важности функција лица у питању, ипак се не може рећи, да природа посланичке функције безусловно захтева да му се призна и тај, ако се може рећи, имовински имунитет, поред личног који већ ужива. Један посланик на страни, или један судија, и то су лица чија је функција за државу тако исто важна, па ипак та лица, кад су у питању њихови приходи, не уживају другу заштиту сем ону из чл. 120. зак. о чиновницима. Осим тога, ако хоћемо ту важност функција још тачније да одмеримо није ли баш функција самога Краља једна од најважнијих по државу (чл. 49—60. Устава)? Па ипак, кад је реч о његовој имовини, Краљ је раван свима осталим појединцима и ни један му закон не даје нарочиту заштиту у томе погледу. И онда би се по оваком резонувању суда могло доћи дотле, да нар. посланик ужива неку врсту генералног, имовинско-личног, имунитета, а Краљ само личну неприкосновеност, из чега опет следује, да се на посл. дневницу не би могла ставити забрана, док на пр. Краљева цивилна листа не би тога била поштеђена.

Затим и ово: Ако се већ хоће, да је неприкосновеност посланичке дневнице нужан услов за правилну посланичку функцију, онда то значи, да му за све време трајања тих функција, дакле за све време трајања посланичког мандата, ту дневницу нико не може ни одузети, ни с обзиром на величину дневница осталих народних посланика, редуцирати. Међутим, по чл. 110. Скуп. Пословника, кад нар. посланик без одобрења одсуствује са скупштинских седница, он онда аутоматски, без икаквог нарочитог решења, губи *целу* своју дневницу за то време. И онда, ако би стављање забране на његову дневницу било на уштрб његових функција, није ли и ово губљење, и то целе дневнице тако исто на уштрб тих функција, па је оно ипак, као што видимо, дозвољено?

Са ових разлога ми држимо, да поменуто решење Трг. Суда представља један штетан преседан. Но да нас не би конзеквентна примена у пракси овде изложеног нашег мишљења одвела у другу, такође штетну, крајност, сматрамо да би за овај случај требало изнаћи неко компромисно решење па дозволити делимично узабрањивање посланичке дневнице. А такво решење требало би вероватно понајпре тражити у духу § 471. грађ. суд. пост. и осталих прописа који му конвергирају.

М. Смиљанић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Д-р Душан М. Суботић: *Сељак и његова пасивна менична способност с обзиром на грађанско-правну и кривично-правну одговорност.*
Прештампано из „Полиције“ стр. 1-44, Београд 1927.

Увек вредан председник Касационога Суда у Београду, Г. Суботић, третира у овој расправи једно од најактуелнијих питања нашега данашњег правнога и економскога живота. Презадуженост сељака по меничним обавезама банкама и зеленашима, која је заузела скоро катастрофалне размере, претећи да упропасти највећи друштвени staleж у држави, побуђује на размишљање како стоји са пасивном меничном способношћу сељака по нашем позитивном законодавству? А питање постаје у толико важније што се налазимо пред усвајањем новог трговачког законика за целу државу, у коме оно мора бити расправљено.

Г. Суботић говори о њему у овој својој исцрпној расправи *de lege lata*. Подељена је на четири дела (I—IV). У *првом делу* писац излаже прописе нашега трговачкога законика од 1860 године о меничним обавезама сељака, закон о ликвидацији мораторнога стања од 1920 године, који је у чл. 42 установио правило да се земљорадници неће, ни грађански моћи менично задуживати од дана кад Земљорадничка Банка отпочне свој рад и који је одредио ко се сматра за земљорадника (чл. 43), одредбе законика о поступку судском у грађанским парницама, којима су у § 471 заштићени од пописа извесни делови земљорадникове имовине, као и правило Министра Правде од 1874 о појму „земљоделца“, и, најзад, прописе закона о пољопривредном кредиту од 1925, који стоје у вези са сељаковом меничном способношћу и начином наплате дугова из земљорадникове имовине.

У *другом делу* писац расправља о томе: шта каже наука о овом законодавству. Ту је прво расправљено питање: ко је сељак по нашем законодавству а за тим: какав је правни значај менице, на којој је сељак узео ма какву обавезу. Г. Суботић је критички пропратио шта су домаћи аутори казали о првом питању (С. Радојичић, Андра Ђорђевић, С. Вељковић, М. Туцаковић, Ђ. Несторовић, Вел. Митровић), слажући се по негде са њима и побиијајући понегде њихова мишљења о томе. Као закључак његових излагања излази да за појам *сељака* остају и за ново право (дакле данас) меродавни стари појмови. о томе из § 77 трговачкога законика и § 471 тач. а грађ. суд. пост. и правила Министра Правде уз то наређење. Ми се не бисмо могли сложити са писцем да не треба правити разлику између *сељака*, о коме појму говори § 77. тргов. зак., и *земљоделца*, о чему се говори у § 471 грађ. суд. пост. и у правилу Министра Правде, да се, дакле, појам *сељака* изједначује са појмом *земљоделца*,

од којих се први налази поменут у трговачком законуку а други у зак. о пост. судском. Писац сматра да је „сељак или земљорадник оно лице, које се ратарским послом занима... без обзира на то да ли живи у селу, вароши или варошици“ (стр. 10). Ми, пак, сматрамо да је у обичном смислу *сељак* онај, који живи на селу, без обзира чиме се занима, а *варошанин* онај који живи у вароши, без обзира на то чиме се занима. Према томе, сељак је на пр. и доктор економских и других наука, ако живи стално у селу. У смислу § 77 тргов. законика *сељак је онај који се занима ратарством* а живи у селу, и тај се не може менично обвезивати. У огромном броју случајева то су људи без школске или са малом школском спремом, те не знају, по мишљењу законодавца, значај менице као трговачког посла, али *сељак* који се ратарским послом занима јесте у смислу закона на пр. и доктор економских наука, ако стално живи у селу и ратарством се занима. И он се не може менично обвезивати. Законодавац узима у обзир нормалан случај да су сељаци без или са малом школском образованошћу и према тој нормалној појави не даје сељацима пасивну меничну способност. Ако се изузетно деси да неко са вишом образованошћу живи у селу и бави се ратарством, онда и тај има као изузетак да потпадне под правило, јер законодавац у § 77 тргов. зак. не прописује нити би могао прописивати, који би се изузеци имали учинити у погледу тих *сељака*, који у погледу образованости одступају од нормале. За законодавца је *сељак* онај који, живећи у селу, ратарским послом се занима, јер он претпоставља да има и сељака (дакле грађана који живе у селу), који се не занимају ратарством (учитељи, свештеници и т. д.), а које законодавац није хтео изузети од пасивне меничне способности. Овога сељака који се ратарским послом занима (дакле земљоделца) штити од пописа § 471 а грађ. суд. пост., те ће ту заштиту уживати на пр. и доктор економских наука, ако живи у селу и ратарским се послом занима (пошто је и он земљоделац), али и онај доктор економских наука, који живи у вароши, али му је, у смислу правила Министра Правде, „земљоделство главна радња, којом себе и породицу издржава“. И варошанима земљоделцима хтела се дати заштита минимума за егзистенцију; и они су понајчешће простији, нешколовани људи, али и овде законодавцу није било могуће да одступи од нормале и да прописује какве школске и животне спреме треба да буде један варошанин земљоделац, па да ужива благодејање тач. 4а § 471 грађ. суд. пост. Али варошани земљоделци, пошто нису *сељаци*, јер не живе у селу, имају пасивну меничну способност по § 77 тргов. зак. И то је сасвим природно, јер, гледајући на нормалне случајеве, *земљоделци варошани* стоје на вишем ступњу образованости и животног искуства од земљоделца у селу, па зато боље знају, по схватању законодавца, значај менице него *земљоделци сељаци*. Ми смо, дакле, мишљења да се пој-

мови: *сељак који се ратарским послом занима* (§ 77 тргов. зак.) и *земљоделац* из § 471 гач. 4а грађ суд. пост. и правила Министра Правде не поклапају, већ да је први појам ужи а други шири, и да пасивна менична неспособност у смислу § 77 тргов. зак. постоји само за сеоске житеље који се ратарским послом занимају, а не и за земљоделце, који живе у вароши.

У *трећем* делу своје расправе, писац говори о сељачкој меници као грађанској обавези. На првом месту, расправљено је питање о односу § 192 грађ. суд. пост., који говори како треба да буде сачињена облигација, према § 78 тргов. зак., према коме меница издана од сељака вреди као проста грађанска обавеза. Слажући се са пок. А. Ђорђевићем, који о томе говори у својој *Меничном Праву*, стр. 91., Г. Суботић сматра да се и доказивање грађанске обавезе сељакове, постале из менице сељакове, управља према § 192 грађ. суд. пост., а не по § 75 тргов. зак. Према томе, меница написаног сељака не може се доказивати сведоцима због § 242 г. с. п.; ако ју је сељак *само потписао*, онда се може сматрати по § 245 г. с. п. као почетак писменог доказа; ако сељак не пориче свој потпис већ обавезу као меничну, онда у признању потписа може постојати и признање дуга али не меничнога већ грађанскога, „о чијем постојању нема пуноважног доказа по § 192 г. с. п., већ постоји почетак писменог доказа и, евентуално, вансудско признање, које не води кратком суђењу по приватним исправама, већ суђењу и осуди по редовном грађ. суд. пост.“ Г. Суботић наводи да има судија „који сматрају да је § 192 г. с. п. као доцнији допунио и изменио наређења § 78 тргов. зак. и да се важност те нове грађ. обавезе (из менице сељакове), која је због неспособности сељака престала за њ бити менична, има ценити по § 192 г. с. п., да би за њ била обавеза о дугу у смислу § 21 грађ. зак.“ Даље Г. Суботић наводи да је § 192 гр. с. пост. „прописао начин како се имају стварати обавезе о дугу (облигације), с чиме стоји у тесној вези наређење § 377 г. с. п. о *пуноважним* исправама и § 449 г. с. п. о исправама, којима се утврђује да „тужитељ *има јасно* право а тужени дужност“. Из овога писац изводи да „менична обвеза сељака, која као менична несумњиво не важи, није самим тим постала пуноважна грађанска обавеза.“ Кад је у питању обавеза сељакова по, иначе уредној, меници, Г. Суботић сматра да се суд „не налази пред простим питањем пуноважне исправе, кад се тиче траженог обезбеђења и кратког суђења, већ пред спорним питањем о меничној важности и неважности менице као грађанске обавезе, која не представља „јасно“ право на страни тужиоца нити сигурну дужност туженога да плати“.

Ми мислимо да код овога питања треба прво утврдити однос §§ 191 и 192 г. с. п. према § 78 тргов. зак. §§ 191 и 192, који се налази у глави петог зак. о пост. суд. у грађ. парницама (под натписом *о доказима*) хоће да регулишу како се имају докази-

вати обавезе, које су као грађанске обавезе (дакле из приватно-правних односа по грађан. законикy) постале, и то тада кад је у питању обавеза само једне стране. Те обавезе једне стране према другој по §-у 191 и § 192 г. с. п. имају се доказивати *облигацијама*, ако се као доказно средство хоће да употреби *исправа*. Одређујући у §§ 187 и сл. како треба да буде сачињена јавна и приватна исправа као доказно средство о једној правној чињеници, закон у §§ 191 и 192 одређује како мора бити сачињена и она исправа, којом се доказује обвеза само једне стране, а коју исправу он назива облигацијом. Могу се те једностране обавезе (на пр. да купац дугује куповну суму, да зајмопримац дугује суму зајма, да кираџија дугује кирију и т. д.) доказивати и другим доказним средствима, али ако се хоће да се оне доказују пуноважном исправом, онда ова мора бити сачињена онако како §§ 191 и 192 прописују. Питање постанка обавезе треба одвојено посматрати од питања њеног доказивања. Може на пр. један дуг од кирије постојати и доказивати се пред судом и кад нема исправе о њему (на пр. заклетвом, признањем), али ако поверилац хоће да га доказује пуноважном исправом, која би имала доказну снагу из § 189 г. с. п., онда та исправа (која се зове облигација у овом случају) мора бити сачињена по §§ 191 и 192. Овај пропис §§ 191 и 192 г. с. п., који прописује како мора бити сачињена једна исправа о једностраном дугу (облигација), ако се хоће да она буде пуноважна исправа са доказном снагом из § 189 г. с. п., не измењује пропис материјалнога (трговачкога) права из § 78 тргов. зак., који прописује да меница издана од сељака важи као проста грађанска обавеза. Како се доказују обавезе из трговачких послова прописује § 76 тргов. зак. Обавеза сељакова садржана је у једном формалном писмену, меници, али та обавеза, и ако је постала у меничној форми, није по § 78 тргов. зак. менична него грађанска обавеза. Она, према сељаку, неће производити менично-правна него грађанско-правна дејства. Писмено менично је и *форма обвезивања*, т. ј. правни посао менице може постати само у писменој законом прописаној форми (§§ 180 и 161 тргов. зак.), и *средство доказа* за ту обавезу. Сељак се у тој форми већ обвезао али није се обвезао менично него грађански. Та је обвеза његова „чиста и јасна“, из ње се види „јасно право“ тужитељево (§ 449 г. с. п.), али не као право менично-правне него грађанско-правне природе. Кад дакле закон у § 78 тргов. зак. каже да се меница издата од сељака има сматрати као проста грађанска обавеза, онда тиме хоће да каже да та, по форми менична обавеза, не производи менично-правна но грађанско-правна дејства. §§ 191 и 192 грађ. с. п. не дирају у такве грађанске обавезе, које су постале у меничној форми, јер они хоће само да регулишу какве треба, као пуноважно доказно средство, да буду састављене исправе, које треба да служе за доказ правних чињеница, из којих, по грађанском праву, постају једностране обавезе. Међу

тим чињеница, из којих је настала грађанска обавеза сељакова, постала је из једног писмена (менице), за које су у погледу материјално-правне важности и доказивања меродавни прописи трговачког права. И као што би менично писмено, издано од сељака, било и пуноважна менична обавеза његова и пуноважно средство доказа за ту обавезу по грађ. суд. поступку кад би му закон давао пасивну меничну способност, тако исто оно остаје пуноважно доказно средство за грађанску обавезу сељакову, кад му закон ту способност не даје, него његову из меничног писмена потеклу обавезу сматра као грађанску. И обавезе које потичу из менице једностране су, т. ј. види се само да потписник менице дугује извесну суму новаца, али и сам грађ. суд. пост. у §§ 449 и 451 сматра да је та обавеза доказана самим меничним писменом као таквим и допушта кратко суђење по уредној меничној исправи, не тражећи за менично писмено да одговара прописима §§ 191 и 192, па да буде пуноважна исправа. А то не ради зато што сматра да се §§ 191 и 192 грађ. суд. пост. не тичу обавеза које се стварају меничним писменом у смислу прописа трговачког права, било да се из тога писмена ствара менична обавеза (код несељака) или грађанска (код сељака и осталих лица из § 78 тргов. зак.). Да прописи грађ. суд. пост. неће да дирају у доказна средства за обавезе које постају у формама, прописаним трговачким законом (а у које долази и грађанска обавеза сељакова из менице), види се и из §-а 242 грађ. суд. пост. ал. 2., који законски пропис допушта да се сведоцима доказују обавезе из трговачкога права, када по тргов. законнику има места доказа сведоцима. А менична обавеза неписменог лица може се по §§ 80, 161 и 175 тргов. зак. доказивати сведоцима, па према томе и грађанска обавеза сељакова из менице.

Несумњиво је да је то једна аномалија тражити за облигацију, дакле исправу *о грађанским обавезама*, да је својеручно написана и потписана од дужника, па да постоји пуноважно доказно средство (исправа) о дугу, а за *менично-правну обавезу*, као јачу, задовољавати се тиме да неписменог дужника други неко потпише и то, пред онога који је потпис дужника ставио, још и два сведока својим потписом на меници да посведоче (тач. 5 § 80 тргов. зак.). Али та, се аномалија не може уклонити применом прописа §§ 191 и 192 грађ. суд. пост. на менице него изменом законодавства — доношењем прописа да потпис неписменог лица мора бити оверен од надлежне власти, пред којом ће дужник признати стављени потпис као свој.

У четвртој делу своје расправе писац разлаже како стоји са *кривичном одговорношћу сељака* када се на меници потпише као „трговац“ или „економ“. Постоји ли кривично дело кад сељак, који се на меници потписао као „трговац“, „економ“, „шекулант“ и т. д., доцније, при суђењу или извршењу осуде, изјави да је сељак а не „трговац“ и т. д., и да према томе није

менично способан, или да се према њему, као сељаку, има применити тач. 4а § 471 грађ. суд. пост? Г. Суботић сматра да су прописи § 78 трг. зак. и тач. 4а § 471 грађ. суд. пост. јавно-правног карактера и да је из тога логичан закључак да држава не може казнити повреду оних уговора, којима она одриче правну важност, а она одриче меничном уговору, где је сељак менични обвезник, менично-правну важност и упућује повериоца у област грађанског правосуђа. Уз то, вели Г. Суботић, ово гледиште одговара и смислу наређења §-а 722 грађ. зак., по коме нема обавезе за онога, ко се обвезао на нешто немогуће, *недозвољено*, срамно или *забрањено*. Према томе, како је менична обавеза сељаку забрањена и недозвољена, то се због једне такве радње (кад истиче да није „трговац“ и т. д., и ако се тако потписао) не може узимати на кривичну одговорност, јер би по томе и повериоца требало узети на одговорност као саучесника при једном недопуштеном и забрањеном уговору. Г. Суботић сматра да сељак, који се у заблуди или свесно издавао за менично способног (дакле потписао се да није сељак него „трговац“ и т. д.) не може кривично одговарати за дело преваре, за чије постојање оскудевају потребни елементи: јер ако је био у заблуди, онда због те заблуде не може одговарати, а ако се свесно издавао за способног, онда постоји само обмана, која је могла повериоцу бити позната, или, ако му није била позната, он је имао дужност да се о личном статусу свога дужника сам увери (§ 78 тргов. зак., § 471 грађ. суд. пост.). Пропуштање ове дужности не може дати повериоцу право на једну такву кривичну тужбу, којом има да се иде против једног правно заштићеног интереса и једног заштићеног staleжа (сељака).

Овде бисмо имали да приметимо да примање меничне обавезе од стране сељака не долази у *забрањене* радње у смислу § 722 грађ. зак. Сељаку није забрањено §-ом 78 трг. зак. примање меничне обавезе; он може меницу издати и т. д., али неће услед тога бити менично него грађански *обавезан*; обавеза његова дакле ипак постоји само у другом виду. Шта више, могло би се казати да је сељаку §-ом 78 трг. зак. *дозвољено* да се у меничној форми грађански обавезе. Тачно је тврђење Г. Суботића да поверилац има дужност да се о статусу свога саговорача (сељака) и сам обавести и да из своје немарности у том погледу не може тражити за себе право на кривичну тужбу против сељака. Али, ако поверилац, и поред испитивања статуса свога саговорача, није могао стећи уверење да је овај сељак, а овај је у смислу § 251 казн. зак. „лукавим и лажним представљањем или изопачавањем и прикривањем истине“ *навео* повериоца да са њим закључи меничан уговор, јер је код њега створио уверење да није сељак, онда, мислимо, да постоје елементи за кривично дело из § 251 казн. зак. Увек, дакле, има се у конкретном случају испитивати да ли у сељаковом означању на меници да је „трговац“ и т. д. има кривичног дела пре-

варе. Међутим, најчешћи случај у пракси биће да поверилац зна да има посла са сељаком или да се могао извести о статусу свога саговорача и да га овај својим потписом као „трговац“ и т. д. није „навео“ да га као таквог сматра и са њиме менични уговор закључи, те да према томе и нема кривичног дела преваре.

Расправа Г. Суботића изазвала је пажњу и критике, што је сасвим природно с обзиром на тешку привредну кризу, у којој се налази наша привреда а у првом реду наш земљораднички сталеж. Али, она је писана строго научно и са великом ерудицијом, међутим без икакве тенденције сем те, коју може имати један парвник: да научно изложи своје правничко мишљење. Што ће његова гледишта ићи, како се верује, у корист сељака а на штету поверилаца, зато није крив, ако је то тачно, писац. Иначе се, ако се буде стало на гледиште да један правник, судија, не сме *писати* о стварима, које иду на корист или штету кога сталежа, спречава научно претресање актуелних питања, а то је за науку и раширишавање правних појмова још већа штета од оне, коју би могли појединци претрпети од научног претресања појединих питања.

Д-р Д. Аранђеловић.

Д-р Тома Живановић, Конструкција троеобног система Кривичног Права, њени одјеци у књижевности и законодавству и примена у целокупном деликтном праву и у деликтном моралу. — Конструкција једног новог правно-филозофског правца (правца двоврсне синтетичке правне филозофије) — Дуалитет кривичних санкција, казне и мере безбедности. — (Глас Српске Краљевске Академије CXVIII, други разред год. 1926).

Г. Тома Живановић, који се по ретком изузетку у нашој средини, посветио искључиво науци са великом преданошћу и правим успехом, праћеним срећно јавним признањем, које је недавно крунисано његовим избором у Академију Наука, од почетка је био ориентисан теорији више него што је обичај код нас, и последњих година се пењао ка философији права.

Случај г. Живановића заслужује да се задржимо на њему по напору који он чини да дође до својих сопствених гледишта у основним питањима. Можемо се сложити или не, и имати другаче погледе на оригиналност у науци. Ипак морамо констатовати ако нам је стало до објективности, да се г. Живановић својим *сопственим* напорима приближава једном *позитивистичком* гледишту у науци. Све његове теорије показују увек, у овој или оној форми, позитивистички карактер (са нешто натуралистичких елемената). И то је врло важно и врло добро. Само да би тај позитивизам добио своју пуноћу и потпуну прецизност, потребно је ипак ставити га у оквир модерног позитивизма какав се јавља данас у Француској и Немачкој.

Његов напор да утврди нов појам кривца поред деликта и казне, не само да у неку руку иде упоредо са тенденцијом криминално-политичком за индивидуализирањем казне већ са

социолошким констатацијама да и сам кривац поред деликта има утицаја на казну (одн. на нормативно одређивање казне). Ту га је његов реализам извео из области правних конструкција, али га је увео у област правих реалистичких, социолошких гледишта. Са гледишта правних конструкција, могли бисмо његову трихотомију да схватимо само као реакцију на ону наивну, догматску, укочену и статичку логику, за коју су поједини елементи појмова делови једне материјалне ствари. Јер, са једне модерне динамичке логике, за коју су појмови само аспекти и перспективе у разним правцима и за коју има само разних услова (објективних и субјективних) да би било одговорности у конкретном случају не постоји ниједна тешкоћа коју наводи проф. Живановић против дуалистичког система. И концесије, које се чине у науци појму кривца као новом елементу, оне произилазе из тенденције за овом динамичком логиком.

У његовом напору да одвоји две врсте филозофије права: самог *права* и *науке* о праву, крије се крупна и важна мисао о разлици позитивног права и науке, позитивно-правног материјала и појмова од научних категорија, коју открива данас истовремено и француска и немачка наука у својој критичкој и позитивистичкој тенденцији. Али у место да се на томе задржи пре свега и то осветли и објасни како разуме, г. Живановић, на жалост, показује главни интерес за разликовање двеју врста филозофија, а то повлачи за собом извесне опасности. У сваком случају од интереса је да пратимо како ће се развити његова мисао о дуализму филозофије права.

Најзад у његовом напору да кривично право фондира независно од питања о слободној вољи видимо ону исту тенденцију, која се јасно изражава и која је јасно формулисана у немачкој критичкој (кантовској филозофији) о различности нормативног и каузалног гледишта на пр. једног Винделбанда, али такође и позитивистичке француске школе једног Диркхема, која се такође бори на свој начин за еманципацију норме. Штета је, што се г. Живановић није задржао на овим теоријама, јер од њих могао је само обогатити своју мисао.

Назначајући само наше мисли, ми хоћемо на своје искрено задовољство, да имамо пред собом један одличан плод наше науке и нашег теоретисања.

Ђ. Т

Хафиз Абдулах Бушатлић: Породично и наслеђено право Муслимана. Сарајево, 1926., стр. 189.

Како је познато у Босни и Херцеговини, поред општих грађанских судова постоје и засебни шеријатски судови са кадијом, шеријатским судијом, на челу. У компетенцију среских шеријатских судова спадају сва питања из породничког и наслеђеног права муслимана, а ово право на засебне шеријатске судове

загарантовано је муслиманима и 109. чланом Устава. Друга и последња инстанција по овим питањима јесте врховни шеријатски суд за Босну и Херцеговину чије је седиште у Сарајеву.

У јужним крајевима наше краљевине и у Санџаку, где још нема шеријатских судова ту дужност обављају муфтијски уреди.

Шеријатски срески судови и врховни шеријатски суд за Босну и Херцеговину суде по прописима *шеријата* чија су века и позитивне норме писане на арапском језику, а понешто и на турском. Како наши муслимани у Босни и Херцеговини не разумеју ни један ни други језик, тако је шеријатско право које се толико столећа примењује у нашим крајевима и које тако дубоко задире у живот наших муслимана, остало неприступачно не само ширим масама него и самој муслиманској интелигенцији.

Аустројска управа да би својим судским органима олакшала бар донекле познавање шеријата, издала је још првих година окупације две књиге на немачком језику: „Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina“ и „Eherecht, Familien recht und Erbrecht der Mahamedaner nach der hanefitischen Ritus“.

Према томе познавање шеријата, у колико се он примењивао у Босни и Херцеговини, било је условљено знањем арапског, односно турског или немачког језика. С тога није никакво чудо што се на све стране осећала потреба за једном таквом књигом на нашем језику. Та осетљива празнина у нашој правној литератури „дала је повода (г. Бушатлићу) да тај део исламског права бар у његовим главним потезима преради за наш свијет“

Господин Бушатлић позна арапски језик добро, има теоријску спрему и дугу шеријатско-судску праксу — дакле довољне услове да нам даде ваљану књигу о шеријатском породичном и наслједном праву. Ко прочита његову књигу увериће се да је писац у томе успео и да његова радња заслужује сваку пажњу и препоруку.

Пишући своју расправу писац се у главном држао књиге „Елахкаму шерије фил ахвали шахсије“ коју је у Каиру израдила посебна комисија египатских правника под председништвом чувеног исламског теолога — правника Кадри-паше. Поред тога писац се послужио и великим коментаром на ову књигу од Мухамед Зејд-ел-Ебјаније и другим признатим арапским ауторитетима као и другим законима, наредбама и решењима врховног шеријатског суда за Босну и Херцеговину.

Књига о породичном и наслједном праву муслимана дели се на увод и пет поглавља.

У уводу који је и *сувише кратак и збијен* писац се само летимично осврнуо на темељне изворе шеријатског права, на главне представнике ортодоксне муслиманске правничке школе и на иџтихад.

У првом поглављу (женидбено право) писац је најпре у кратким потезима изнео стање брачног живота у Арабији пре Ислама да онда на основу Кур-ана утврди како је и колико је Ислам побољшао положај жене и осигурао неприкосновеност брака.

„Брак је мој *сунет* и ко се тога не држи не припада мени“, — рекао је Мухамед, и брак се, на основу тога, сматра међу муслиманима као императивна верска дужност за онога који није у стању да се сачува неморалног живота а строго је забрањен онима који су свесни да неће моћи удовољити брачним дужностима које прописује Ислам. Међу брачне дужности по шериату спада у првом реду леп и обазрив поступак према жени, љубав и природан живот у сваком погледу.

Ради што срећнијег брачног живота и здравијег порода, исламско право прописује извесне предуслове за женидбу од којих сваки долази у обзир пре склапања, а неки при самом склапању брака и о којима ваљаност женидбе овиси: слобода, душевно здравље, пунолетност, слободна воља, непостојање извесног сродства, по крви, млеку и тазбини и вероисповест вереника; затим понуда брачне везе и прихват (иџаб и кабул); очитовање о брачној вези у исто време и на истом састанку уз присуство брачног пара и сведока. Ако се склапа брак на основу писмених очитовања, та очитовања морају бити легализована и у исто време прочитана у присуству сведока. Један од услова брака јесте и уговор о *мехру*, али ако се то и пропусти брак није ништаван, јер тај услов надокнађује законски *мехри мисл*. *Куфв* и *мехр* реципирани су у исламско право из паганског обичајног права Арапа пре Ислама.

Куфв код паганских Арабљана значи племенско порекло мужа: жену из Курејшева племена могао је оженити само Курејшија. Познији исламски правници раширили су појам Куфва на мужево родбинско порекло и вероисповест, на имовинско стање и моралне квалитете, на племенитост срца, професију и сталеже; наобразба и интелигенција имају предност пред крвним племством.

Мехр је једна врста материјалне оштете и накнаде жени од стране мужа за њен улазак у брачни живот. Предмет је мехра готов новац, накит и свака имовинска ствар са којом је муслиману допуштен промет. Мехр се дели у двоје: у *мехри муаџел* који муж даје жени при склапању брака односно одмах чим жена дође у његову кућу и у *мехри муџел*, који се даје ако није ништа друго уговорено, обично у случају раставе брака или мужевљеве, односно женине смрти. Висина мехра се оснива или на уговору — *мехри мусена* — или на закону — *мехри мисл* који у случају спора утврђује надлежан шериатски суд по извесним прописима.

Што се тиче услова вероисповести, он се односи само на мужа: потурица није достојан рођене муслиманке.

Исламско склапање брака посве је једноставно и не подлежи никаквом верском свечаном чину, нити је везано за какво одређено место: склапање се брака редовито врши пред шеритатским судом, а може и на другом месту.

Исламско право познаје и мешовит брак муслимана мужа и немуслиманке жене, која мора припадати хришћанској или јеврејској вери.

Што се тиче полигамије исламско право допушта да један човек може имати истовремено две до четири жене, али под тако тешким условима да је то у пракси скоро немогућно.

Брак склопљен по обреду хришћанске или јеврејске вере остаје на снази и не треба га обнављати у случају да само муж пређе на Ислам или оба брачна друга, ако нема других запрека по шериатском праву.

Права и дужности између мужа и жене тачно су одређена и жена у многим случају ужива знатне повластице.

Развод брака исламско право* допушта као нужно зло под извесним условима и сматра га као врло ружан чин: „Од свих ствари које је допустио Бог највише мрзи развод брака“ — вели Мухамед. Иначе последице раставе за мужа су доста тешке нарочито ако је брак склопљен уз висок *мехр* и ако су мала деца коју разведена мајка има право са собом узети, а отац је дужан да сноси трошак око њиног издржавања и још засебно да плаћа разведеној жени васпитни трошак за децу и за њено лично издржавање за време *идета* (четири месеца и десет дана од дана раставе).

У другом делу писац расправља о „родитељском и родбинском праву“ о правном положају законите и ванбрачне деце, о положају деце рођене након раставе брака, односно након очеве смрти, о находима и адопцији. Деца рођена у браку уживају све погодности које им даје шернатско право. За ванбрачну децу отац није дужан да се брине, та дужност пада на мајку, а ако она није у стању, онда на општину односно на државу. Ванбрачна деца не наслеђују оца, нити отац њих: ако им мајка није жива, наследник њиховог имања је држава.

У извесним случајевима, али под врло тешким каутелама и тек након развода што га изрече надлежни суд у ванредном—лиам — поступку, отац може да не призна своје дете које је рођено у правоваљаном браку.

Шериатско право не признаје адопцију и усвајање деце чији су ротидељи познати, као што не познаје ни позаконјење ван брака рођеног детета.

Дужности родитеља према деци или су моралне или законске. Мајка је морално обавезна да своју децу доји и васпитава телесно и духовно. Отац је законски обавезан уздржавати своју децу, ако су сиромашна и немају сопственог иметка. Ако је отац сиромашан и не може да заради, та дужност прелази на његове сроднике по извесном реду. Шеријатско право

предвиђа не само узајамно уздржавање и потпомагање деце и родитеља него и једних и других према ближим и даљим сродницима.

У трећем делу говори се о турском и старатељском праву, а у четвртоме о тестаментарном праву које је у шериату уско везано са турским и старатељским правом.

Шеријатско право позна две врсте турског права: законско и тестаментарно, а лица која су по закону ограничена да управљају собом и својом имовином, дели у четири групе: *сигар*, малолетници, *меџанин*, умоболни, *утеха* слабоумни, и *суфеха* расипеници; лица која су спречена да управљају својим имањем деле се такође у две врсте: *гаиб*, одсутан и *мекфуд* нестало. Све турске и старатеље поставља по правилу надлежни суд али може и отац тестаментом поставити турског који ће после његове смрти управљати децијом имовином и бити им турског до њиховог пунолетства. „Заиста они који имовину малолетника протузаконито једу, гутају ватру и они су на рубу пакла“ (Кур-ан).

Дакле по шеријатском је праву турско одговорност двојна: према Богу и према закону, за то су се овим правом шеријатски правници-теолози бавили на дуго и широко а имама се у многим питањима развили.

Презадужени, над чијом је имовином отворен стечај, или чији су приходи секвестрирани уживају по шеријатском праву извесну заштиту: она имовина која је неопходно потребна за уздржавање презадуженика и оних лица која је он дужан уздржавати не спада под стечај и не може се секвестровати. Шеријатско право допушта забрану на плату до извесне количине.

Малолетнике шеријатско право дели по доби: до седме године је доба „детењства и несхватања“ *гајри мумец*; од седме до навршене девете (за женску децу) односно до навршене дванаесте (за мушку) *сини темјуз*, од навршене девете, односно дванаесте године су „скоро дорасла лица“ — *мурахик*, а с навршеном петнаестом годином (оба пола) су пунолетна-*валиг*. Валиг-лице може слободно руководити само својом личношћу док управа имања остаје и даље под старатељством. Потпуна зрелост и у том смислу наступа навршеном двадесетом годином.

Ко није презадужен и нема наследника, може тестаментом оставити коме хоће целу своју — мулк имовину. Тестамент, којим се неком наследнику нешто завешта, нема правне ваљаности, ако на то не пристану остали наследници. Ако турско није презадужен, а има наследника, може тестаментом оставити коме хоће само једну трећину мулк имовине и за то није потребан пристанак наследника.

Располагање имањем врсте ерази мирије за случај смрти није допуштено.

У петом делу писац расправља о наследном праву Муслимана. Наследно право мулк имања, које се заснива на Кур-ану Хадису и Ицмаи умету врло је комплицирано дочим је наследовање мирије непокретности које је регулисано отоманским законом од 17. мухарема 1284 (1867) сасвим једноставно.

Писац је уложио много труда и пажње да и овај у истину најтежи део шериатског права изрази прегледно и разгветно.

*

Поред језичних и стилских крупних грешака и пишчева начина изражавања које је често пута и сувише наивно треба писцу замерити што у уводу или посебном поглављу није проговорио опширније о изворима шериатског права, о главним представницима ортодоксне правничке школе, о њиховим научним методама и размимоилажењима. Осим тога требао је бар укратко изложити еволуцију шеријатског права, постанак и издавање *Колиж*, разлику између *мулк*, имања и *ерази мирије* и њихову правну природу јер ће без тога неупућенима бити нејасно зашто је различит и ред и принцип наслеђа код мулк и ерази миријеке имовине.

На концу треба приметити да VI. одсек на 115. страни где се говори о надриписарима и надрилекарима, врачању и гатарама никако не спада у ову књигу о шериском праву.

Иначе књига г. Бушатлића заслужује сваку пажњу и врло ће добро послужити не само шеријатским судијама него и грађанским, а и управним чиновницима нарочито у нашим јужним крајевима.

О. Н. Х.

—

Gaëtan Pirou, Les Doctrines Economiques en France depuis 1870.
(A. Colin, 1925, 204 p.)

Писац ове књиге несумњиво је одговорио своме задатку и врло концизно је представио како су се у томе времену — од 1870 до данас — развијале економске доктрине у Француској. Критика на ово дело врло је ласкава за писца. Заиста, може се потпуно усвојити мишљење једног економичара, који вели да је овај рад јасан, тачани и исправан¹⁾ Да критика не би замерила писцу што је он ову студију ограничио временски и просторно, г. Пиру у самоме предговору образлажава своје становиште. Потпуно се може усвојити метода изучавања Историје Економских Доктрина једнога народа, а скуп тих доктрина представити у једној целини. У економским доктринама национални дух готово увек оставља трагове. Али, временском ограничењу дела г. Пиру мора се учинити замерка, иако је он узео 1870 годину као почетну не само зато што је тада наступио нов политички режим, него и из разлога што је утицај француских идеја почео да слаби на страни

¹⁾ René Gonnard у *Revue d'Economie Politique* (Septembre-Octobre-1925, p. 1098.)

после пораза на бојноме пољу, те су и они почели да уносе измене у својим доктринама. Један истинити део постоји у тврђењу г. Пиру, а у пролог његовој методи иде још и то што је тај период историје Економских Доктрина у Француској био недовољно обрађен. Поред свега тога, нама изгледа да би 1848 година била подеснија као полазна у једној таквој студији. Истина је пак да су се социјалистичке доктрине у сасвим новоме облику почеле развијати тек од 1870 год; а тим доктринама је главну пажњу поконио г. Пиру. Та га је пристрасност можда и навела на то, да ту годину изабере као почетну. Што се тиче нашега мишљења да је 1848 година од много већег значаја у Историји Економских Доктрина баш и у самој Француској, то се може закључити по томе што је прелом између до тадашњих и познијих економских доктрина исто тако одлучан као и у 1914. години. Најзад, писац је врло добро учинио, што је у своме делу одвојено изучавао предатни период од економских доктрина од 1914 год. до данас.

Много важнија критика могла би се учинити на ону пишчеву методу, која потпуно одваја економске доктрине од економских теорија. У осталоме, те се је методе писац строго придржавао у целој својој студији. Дакле мора се признати да је био доследан својим идејама. Али морамо се питати да ли је та метода оправдана. Многи економичари веле да је Историја Економских Доктрина уметност, док је Политичка Економија наука. Шта је наука, а шта уметност? Чиме се бави Политичка Економија, а чиме Историја Економских Доктрина?) Кад упоредимо те разне елементе можемо констатовати да је горња дефиниција на своме месту. Мада донекле усвајамо ту дефиницију, ипак се на истој не заустављамо, јер нам изгледа да та наука — Политичка Економија — не би могла напредовати без те уметности — Економских Доктрина. За то је довољно бацити поглед на историски развитак Политичке Економије, тада видимо да се је та наука почела стварати тек од времена када су се доктрине намножавале. — Велики број доктринара, нарочито међу класичарима, идентификовали су своје доктрине са науком. Претераност овога веровања непотребно је дуже излагати. Објашњење г. Пиру врло је тачно у томе погледу, пошто он тврди да се доктринари обично задржавају на оним чињеницама, које иду у прилог њиховој аргументацији, као и идејама оне школе којој они припадају. Нај-

1) По овим питањима напоменућемо само толико, да наука тврди, анализира, разматра и класира; а уметност не тражи шта је у ствари, шта је истинито, већ шта је корисно и шта је лепо. Тако исто Политичка Економија сваки факат тврди и истражује односе између разних појава, — поставља законе; а Економске Доктрине, у већини случајева су доношене као израз лепих жеља и нових тежњи, а не у намери да нам открију законе науке.

зад г. Пиру је врло добро увидео да међу многобројним доктринама, које је у своме делу изложио, ни једна не даје слику савремене економске стварности. Даље писац излаже да честа контрадикција која постоји између доктрина с једне и стварности и науке с друге стране, није довољна да дисквалификује доктрине, јер се иза њих скривају разне тежње и веровања, као и различити интереси. Према томе, не само материјални него и психолошки фактори утичу на развој економских доктрина.

Изузимајући наведену критику налазимо да се поједина гледишта г. Пиру могу сматрати као тачна. Нарочито треба имати у виду да у Економији треба двојити науку од доктрине. Пређимо сада на то питање да ли то издвајање треба да буде тако оштро, као што тврди писац и како се то огледа у целом његовом делу. Могло би се помислити да г. Пиру нарочито избегава да доводи у везу научне теорије са доктринама због тога што је главна црта доктрина разноликост. У опште доктрине припадају извесним школама, док наука треба да буде једна. Према томе, Политичка Економија као наука не може се разделити у више школа. Слично резновање употребио је један талијански економичар Панталеони, рекавши: „Ја не припадам ни једној школи. У осталоме, у Политичкој Економији нема школа, или, а то је једно исто, постоје две, школа оних који знају Политичку Економију и оних који је не знају“. Ово мишљење Панталеони-а односи се на чисту науку, а не на доктрине и разне школе о којима наука нема да изриче пресуду. Од користи је споменути критику самога г. Пиру на схватање Панталеони-а, коју је он приказао прошле године.¹⁾ Г. Пиру усваја гледиште да треба оделити науку од идеала у Економији; дакле исто као и у своме делу. Али он се одваја од Панталеони-а у томе што он не види јединство у Политичкој Економији. Довољно је за то назначити да још дан данас постоје у самој науци једни економичари који се баве индуктивном а други дедуктивном методом. Тако исто, нагласио је г. Пиру, да у самим закључцима у Економској науци треба разликовати субјективна и психолошка објашњења од оних који се односе на опште елементе економскога живота. Види се дакле да писац није занемарио у своме делу економске теорије за то што је убеђен у јединство Економске Науке. Природно је пак да се од писца није могло захтевати да нам изложи економске теорије и да даје научна објашњења. Г. Пиру је одлично увидео да је то дужност једног Уџбеника Политичке Економије, а не Историје Економских Доктрина. — Али се у једноме другоме правцу може учинити критика на методу и рад г. Пиру. Врло често наука потпуно усваја закључке понеких економских

¹⁾ Gaëtan Piron y Revue d' Economie Politique (Septembre-Octobre 1926) M. Pantaleoni et la théorie économique.

доктрина. Према томе дужност је историчара економских доктрина да назначи ту чињеницу. — После тога, једна или више доктрина могу такође да утичу бар моментано на чисту науку. Задатак је историчара да протумачи како и у којој се мери тај утицај показао и на основу каквих проналазака и резонанса извесна теорија, коју је наука позајмила од доктрина, та иста наука доцније одбацује. — Да је г. Пиру овакву методу применио врло је вероватно да би његово дело пружило много веће користи.

До сада смо у главномеш нашу критику упутили на целокупан рад г. Пиру. Мада се нећемо упуштати у појединости, потребно је ипак представити како су се развијале економске доктрине у Француској од 1870 год., јер је то одиста г. Пиру савесно извео у своме лепоме делу.

Књига је подељена у три дела: 1) Социјалистичке доктрине 2) Индивидуалистичке доктрине и 3) Прелазне доктрине.

Социјалистичке доктрине заузимају први и најдуже део ове књиге. Стога ћемо се на првом месту са њима позабавити. Несумњиво је да се од половине прошлога века са историјом социјалистичких доктрина мора напореда изучавати и кретање маса, као и учешће разних удружења у томе покрету. Овакав се став мора узети не само због тога што се увидело да је акција масе од великога уплива на ток догађаја, него и за то што су се социјалистичке доктрине почеле ширити по људским масама, а често пута су за исте и биле подешене. Раније доктрине, на пр. Сен Симонова и Фуријеова, нису продирале у масу. Врло је интересно упознати се како се је радничка класа образовала у Француској и како се је за борбу припремила. Име Жила Геда најзначајније је у томе покрету. Писац посвећује доста пажње томе доктрину и вођи социјалистичком и напореда даје објашњења како је марксизам продро у Француску. Жил Гед усваја колективизам, а истовремено и револуционарне методе. Он саветује да се не ишчекује од саме економске еволуције да се режим приватне својине измени, него да се одмах предузме енергична акција, како би се друштвено стање поправило. — Тиме је Жил Гед унео новину у социјализам и поправку Марксовој доктрини. — Гед не само да је био врло истакнут доктринар него и политичар. Он је придобио уза се велики број политичких присталица, поглавито међу радницима и мислио је да путем општег права гласа постигне свој крајњи циљ. Али, убрзо је наступио расцеп у социјализму и у доктринарном и у политичком правцу. — Еволуција социјализма у политичком погледу описана је напореда са доктринама. Напоменућемо да је врло добро изложен ривалитет између разних социјалистичких група. Поред гедиста револуционара наступио је други покрет назван посибилистички, који напада на Гедову доктрину сматрајући је недовољно гипком и препо-

ручује да се постигнуће социјалистичког идеала изведе у постепеним етапама, како би понеки од њихових захтева одмах постали могући (отуда су их и назвали посибилистима). Та метода реформаторскога социјализма у супротности са револуционарним социјализмом врло је опширно изложена у чувеноме Милрановоме говору у Сен Манде 1896. Најзад постојале су и друге социјалистичке групе, као алманисте, чији је вођа био Алман, радник типограф, који се одвојио од групе посибилиста, па онда бланкисте, који су желели да спроведу француски дух у социјализам и најпосле анархисте. Организовање Генералне Конференције Рада (С. Г. Т.), антагонизам између револуционара и реформиста и остали догађаји врло су тачно приказани у овоме делу. Када се осврнемо на саме доктрине, писац нас упознаје у каквим се све разним бојама оне разликују. Да се не бисмо упуштали у многе детаље изложићемо само главне црте тих доктрина. У појединим доктринама, које су следовале Гедовој, видимо да је циљ да се социјализам базира на економска објашњења. У другима пак видимо да преовлађује етички карактер. Најзад видимо доктринаре који су схватили социјализам са рационалнетачке гледишта. — У доктрини, као и у политици постоји реформаторски социјализам. Г. Пиру је такође доста пажње покљонио револуционарном синдикализму.

По пишчевом мишљењу синтеза свих тих разних социјалистичких тенденција, од 1870 до 1914 год., налази се у делу и раду Жана Жореса. Без сумње је Жорес најзначајнија личност у историји савременог француског социјализма. Али одиста, мало је претерано уверење пишчево да Жорес заузима тако важно место у Историји Економских Доктрина. Остављајући на страну политичку акцију Жоресову, која баш није увек имала добрих последица по Француску, може се рећи да је његовим научним радовима пристраност доста смањила вредност. Одушевљење г. Пиру према овоме великоме социјалистичкоме доктринару допринело је томе да је тај део књиге, о Жоресу, онајлепше изведен.

На врло занимљив начин приказана је такође еволуција социјализма од 1914 год. до данас. Улога социјалиста била је врло истакнута за време светскога рата. Најнапреднији су добили министарске портфеље. Стварање union sacrée и још многи други догађаји описани су у тој књизи. Напоменућемо још да је при крају рата међу социјалистима опет наступио расцеп, да су се после образовале нове партије и најзад карактер социјализма постаје потпуно француски, традиционални марксизам добрим делом се напушта. Још у почетку овога века многи французи су нагињали својим националним доктринарима. Сам Жорес тежио је, како он вели, колективистичкоме друштву, које би било „синтеза Прудоновог индивидуализма

и Марксовог комунизма“. После рата социјалисте у Француској нерадо признају да чине позајмице од страних доктрина, изузев тога што се многи инспиришу руским бољшевизмом.

Требало би, може бити, да се на овим другим економским доктринама мало дуже позабавимо, баш из тога разлога што се писац на истима слабо задржава. Ако то пак не чинимо, то је због тога што смо хтели главну критику да сведемо на целокупну методу рада пишчеву. Та метода у толико је још непотпуна, што су понеке доктрине изостављене, а и ове које су поменуте недовољно су разрађене.

У студији индивидуалистичких доктрина писац је прво приказао у чему се састоји економски индивидуализам и за ту врху прибегао је двојици виђених економичара г. г. Колсону и Дешану. То се је излагање ипак могло у неколико допунити, не само за то што су радови тих економичара од велике важности, него и ради тога да би се боље представљала критика индивидуализма на социјализам и на протекционизам, која је само у кратко учињена. Од вредности би било истаћи гледишта г. Колсона, која су и после рата остала непроменљива, мада су их догађаји у многим тачкама порекла. Најзад мишљење г. Дешана да лични интерес, који је стожер економскога меканизма, треба посматрати у самој породици, могло је бити доведено у везу са социјалистичким системом, који жели да прошири породичне одношаје на цело друштво и тиме да измени лични интерес. Овим би се могла подвући заблуда тога социјалистичкога система, како би и сама индивидуалистичка доктрина што више одскочила. Али, посматрајући у опште излагање о индивидуализму, изгледа да је писцу главна тежња била да истакне супротност између тих доктрина и економске еволуције. У прилог рада г. Пиру мора се признати да су врло добро изложене разне тенденције економскога индивидуализма. Де Молинари и Ив Гијо уврћени су у ред крајњих индивидуалиста и у кратко је приказана њихова доктрина. После тога изучаван је умерени индивидуализам, у коме су доста јасно одређене разлике у схватању појединих доктринара. — Индивидуализам је прво био ублажен национализмом и то од стране једног великог економичара Пол Лероа Болије, чија је доктрина и сувише збијено представљена. Одиста је штета што су многе његове важне теорије остале неприбележене у томе делу. Тако исто у кратко су изложени остали системи умереног индивидуализма. Постоје доктрине које уносе више социјалнога духа у индивидуализам. Филозоф Ренувије је један од најистакнутијих у томе покрету. — Индивидуализам посматран са моралне тачке гледишта има присталице међу наследницима Ле Пле-а, кога сматрају творцем социјалне економије у француској. На крају изложена је доктрина А. Шаца, који се одваја од француске либералне школе и присваја идеје енглеских доктринара.

Писац није довољно назначио чињеницу да су се специјално индивидуализму много више посветили енглески економичари од француских. У засебноме одељку писац после излаже како се је индивидуализам развијао после рата. — У главноме после ратни индивидуализам води борбу противу прекомерног национализма, као и колективних интереса, који су нарочито за време рата били истакнути, и најзад противу етатизма, који је потпуно избио на површину и учврстио се у економскоме животу.

У последњем делу ове књиге разрађене су „прелазне доктрине“. Многи се писци не слажу са тим називом, јер у ствари не постоји толики сукоб између индивидуализма и социјализма, колико између традиционализма и социјализма, — као што је то при крају и сâм г. Пиру навео. У осталоме, под поменутиим насловом приказани су више различитих економских система, који пак нису доношени у намери да измире индивидуализам и социјализам, већ се појављују као доктрине које припадају новој независној школи.

У тим прелазним доктринама писац прво изучава социјални радикализам и у главноме се задржава на солидаризму Леона Буржоа. Изгледа да се писац увек радије задржава на доктринама које су у тесној вези са неким политичким програмом. Заиста, доктрина солидаризма имала је одјека и у француском законодавству. Мора се признати да је писац пропратио питање солидаризма врло вештом правничком критиком. — Доктрине г. г. Бургена и Афталиона писац сматра врло блиске солидаризму, стога је исте у продужењу изложио.

У ред тих доктрина — прелазних — увршћује се и друштвени католицизам. Али и ту писац више описује праксу од доктрине. Организовање клубова радника католика, као и пропаганда вршена у тој класи у верскоме духу врло су добро изложени. — Као што је у чистој социјализму тако је и у овој хришћанској социјализму наступио расцеп. Што се тиче доктрине, она тежи да васпостави везу између верских прописа и друштвене обнове. Г. Пиру вели да се чувена енциклика папе Леона XIII може сматрати као шарта друштвеног католицизма.

При крају дела изложен је економски национализам. Писац је одабрао само ове две присталице тога покрета, П. Ковеса и Жоржа Валоа. Занимљиво је напоменути како су предавања Ковеса на Правном Факултету у Паризу проузроковала велику забуну, пошто се је он потпуно одвојио од доктрине класичара. Изгледа да је теже било буржоаској доктрини Немаца да продре у Француску од социјалистичке. Ковесов појам о богатству и о капиталу, као и његов царински систем сасвим су јасно приказани. — Доктрина Ж. Валоа такође има свога значаја, јер је тај доктринар од анархизма еволуирао до крајње деснице. У једној шеми, коју г. Пиру упоређује са Кенеовим Tableau

Есопоміііе, Валоа је интересантно извео улогу економских сила под разним околностима и дошао је до закључка да ће морати наступити режим интегралног синдикализма.

На завршетку ове критике одајемо признање г. Пиру, да његово дело може послужити као врло добар вођ за изучавање тога периода Историје Економских Доктрина. Благодарети томе делу омогућено је многим правницима и економичарима да се упознају са једним одељком недовољно обрађеним. Али је врло могуће да је бојазан г. Пиру да не прекорачи границе историчара нашкодила потпуности његовога дела. — Узрок осталим празнинама, које смо констатовали у његовоме делу, можда је и пристрасност која у многим редовима провирује.

Д-р Милан Ј. Жујовић.

Б Е Л Е Ш К Е

† Рад. Радосављевић. 15-ога Марта о. г. преминуо је а 16-ога ист. мес. сахрањен је Рад. Радосављевић, дугогодишњи јавни правозаступник у Ваљеву. Пок. Радосављевић био је један од најбољих и најпризнатијих наших адвоката. Његова правна стручност била је разноврсна, мада се је, мислимо, нарочито бавио приватно-правним споровима. Когод је имао прилике да са њим ступи у разговор о правним питањима уверио се је о његовој великој спреми и адвокатском искуству. Поверене му парнице водио је са примерном савесношћу, и увек је имао смелости да се прими и спорова који су могли бити и непопуларни, јер популарност није уопште тражио а најмање када се тицало његове професионалне дужности.

У ранијим, млађим, годинама, Радосављевић је био и у државној служби, где је извесно време заузимао и положај окружнога начелника (у Ваљеву). И у државној служби, као и адвокат, вршио је савесно своју дужност, без партизанства, и ако је био истакнут члан једне наше странке.

У друштвеном животу узимао је свагда видног удела, кадгод се тицало опште корисних и хуманих сврха. Тешке дане окупације (1915—1918) издржао је (у Ваљеву) стрпеливо и без тужења. А ако се је и тужио, то је било само због невоља других, својих саплеменика, којима је, колико је у осталом то тада било могућно једном Србину, помагао не обзирајући се на њихово евентуално партиско

припадништво: он је у њима видео само Србина и човека.

Пок. Радосављевић оставља после себе Госпођу, једну кћер и зета, Г. Војислава Паљића, одличнога судију Првост. Суда за Град Београд.

Ж. М. Перић.

† Paul Fauchille — Недавно је, у својој шездесет и осмој години, преминуо истакнути француски писац Пол Фошил. Ученик Луја Ренола, још као студент посветио се нарочито изучавању међународног права, и његова докторска теза о поморској блокади истиче се још и данас као једно од најбољих дела о томе питању. Пошто је провео кратко време као адвокат, посвећује се сасвим науци, и у друштву Antoine Pillet-а покреће, у издању књижаре Педон познати часопис *Revue générale de droit international public*, чији ће уредник остати до своје смрти. Фошил не улази ни у државну службу, нити заузима катедру, већ цео свој живот посвећује овоме часопису и раду у Институту међународног права, где убрзо избија у прве редове. Око свог часописа он окупања најбоље правнике, и француске и стране, и уводи и млађе раднике, као Политиса, Бартелемиа, Жидела, који ће ускоро стећи велики углед и допринети знатно развоју и напретку међународног права. У Институту међународног права Фошил узима врло активно учешће, и нарочиту

пажњу обраћа на нове проблеме који се јављају у међународном праву, као на пример питања ваздухопловног права, телеграфије без жица и т. д., поред питања поморског ратног права, којима се од своје докторске тезе непрестано бави. Велику пажњу обраћа васпитању млађих генерација, јер с правом сматра да ће међународно право само тако заузети положај који заслужује, а који му је још од многих оспораван. У томе правцу, поглавито његовом заслугом, оснива се при париском правном факултету Институт високих међународних студија (Institut des Hautes Etudes Internationales), на коме се у детаљима проучавају и предају питања међународног јавног и приватног права.

У својем часопису објавио је Фошил у току година знатан број расправа из области међународног права, како по многобројним актуелним питањима која су се повремено јављала, тако и низ исцрпних стручних студија од којих су неке (на пр. о ваздушном простору и режиму ваздухоплова и т. сл.), још и данас најпотпуније расправе, и које су знатно утицале на развој доктрине и самих правних института. Поред овога рада Фошил је преузео да попуни уџбеник међународног јавног права од Анри Бонфиса (Bonfils), и до рата издао је седам нових издања тога дела, које је у Фошиловим издању постало једно од најпознатијих. После рата Фошил је, према првобитном плану Бонфисовом, израдио једно из основа ново дело, под насловом *Traité de droit international public*, које у својих четири књига, са преко 4000 страна, представља најпотпуније дело у својој струци, и као такво неопходно је потребно свима који се баве међународним јавним правом. Умро је, пошто је доживео да види довршено своје дело, које ће још дуго чекати замену.

И. А. П.

Педесетогодишњица Лионскога Правничкога Факултета. — Прошле године Правн. Факултет у Лиону прославио је педесетогодишњицу свога постојања, свечаност којој су присуствовали и делегати других Универзитета, француских и страних. Из споменице, издате том приликом: *Univer-*

sité de Lyon. Cinquantenaire de la faculté de Droit, Le 18 Mars 1926, прибележавамо овде ове детаље.

Правн. факултет у Лиону основан је 1875. године (декрет од 29. Октобра те год.). Његов први декан и организатор био је Ехирѐре Caillemer, проф. Грађ. Права, и од првобитнога наставничкога особља (десет професора) данас су жива само њих тројица: чувени научници, Г. Charles Appleton, романист, R. Garraud, криминалист (оба хонорарни професори у истом Факултету) и Brémond (хон. проф. Правн. Факултета у Montpellier).

За пола века, Правн. Факултет у Лиону показао је, на пољу Правне Науке, резултате којима и он и Француска могу бити потпуно задовољни. Многи истакнути правници, државници и политичари, изишли су из те Школе. Своју активност, пак, Факултет је све више проширивао. Тако, у току времена, основан је, у самом Факултету, *Institut pratique de droit* (Практички Правн. Институт), „једна врста правничке клинике, која има да попуни једну празнину, празнину на коју је, ево више од три века, указао један од наших (т. ј. француских) аутора: Guy Coquille.“ (Споменица, стр. 19. и 20.). Guy Coquille је, на име, био скренуо пажњу на тешкоће на које су свршени правници, и ако пуни теорискога знања, наилазили у животоу услед оскудице, за време школовања, у практичној спреми. Истој сврси служи, у области Кривичнога Права, *le certificat de Sciences pénales* (сведоџба о Кривичним Наукама) установљен, такође, на Лионском Правн. Факултету. Затим је основан *Institut de Droit comparé*, „le premier en date pour notre pays“ (Споменица, стр. 20.), т. ј. први по датуму у нашој (француској) земљи (први *Институт*, јер познаго научно друштво, *Société de Législation comparée de France*, основано је још 1869. год. у Паризу). Овим Институтом управља проф. Упореднога Права на истом Факултету, Мг. Édouard Lambert, о чијим заслугама за напредак ове научне дисциплине, тако важне за ујединачење општега, човечанскога, законодавства (*le Droit commun législatif*), ми смо имали прилике говорити у „Архиву“. Институт има већ једну богату библио-

теку, где су особито заступљена дела англо-саксонска. (Г. Lambert обраћа специјално пажњу на англо-саксонско право и законодавство). Затим, треба напоменути le groupe lyonnais de législation comparée (Лионску Групу, за Упоредно Законодавство), „која је произишла из великога Друштва за Упоредно Законодавство“ (Споменица, стр. 21.) т. ј. Société de Législation comparée у Паризу, као и установу Centre de documentation sociale која одговара сличној установи у Паризу и, као и ова, дугује свој постанак великом филантропу Г. Albert-у Kahn-у. У Лиону је, даље, основан часопис „Annales de droit commercial“ од стране проф. E. Thaller-a, добро познатог стручњака из Тргов. Права. (Thaller је доцније прешао на Париски Универзитет, као још и проф. Sauzet, Bethélemy, садашњи декан Правн. Факултета у Паризу, Bartin, Souchon), часопис који већ од дужега времена излази у Паризу (под уредништвом проф. F. Percerou). У Лиону је, такође, проф. Bartin покренуо своју „Bibliothèque de jurisprudence civile contemporaine“ где је изишло прво издање Génу-овога чувенога дела: Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif, а проф. Pic (који предаје Међун. Јавно Право на Лионском Универзитету) основао је свој часопис „Questions pratiques de législation ouvrière“. Г. E. Lambert дао је, са успехом, „једну серију важних публикација: најпре, les Travaux du séminaire oriental d'études juridiques et sociales; затим, la Collection internationale des juristes populaires... најзад, и нарочито, la Bibliothèque de l'Institut de Droit comparé de Lyon, која броји сада на 13 свезака и која већ чини једну од најразноврснијих и најсугестивнијих збирака светске правне књижевности“ (Споменица, стр. 21. и 22.).

Најзад, Лионском Правн. Факултету припада и та заслуга да је, у Beyrouthe (Сирија), основао, 1913., француски правнички факултет, захваљујући нарочито устаоштву ученога, сада већ покојнога, професора Paul-a Huvelin-a, и који факултет је представник, на источној, азиској, обали Сред. Мора, француске, тачније: латинске културе, као што су то, негда, у истом месту биле сличне установе у

Римско Доба (Споменица, стр. 30. и 31.).

Поводом своје прославе, Лионски Правнички Факултет подарио је десет почасних докторских титула (doctorats honoris causa); то су: Г. Г. проф. Buckland (Cambridge), Lee (Oxford), Gutteridge (London), Georges Cornil и Ansiaux (Брисел), James W. Garner (Illinois), Amedeo Giannini (Рим); Saldana (Мадрид), Andréadès (Атина) и Stieber (Праг).

Одржано је више говора: од стране Г. Louis Josserand-a, садашњег декана Лионскога Правничк. Факултета, који је поздравио госте и представнике власти и изнео историју постанка и развоја Факултета (по томе говору ми смо и дали горње појединости о Лионском Правн. Факултету); Edouard-a Lambert-a (асесора декана), који је одмах у почетку истакао значај Права за међународну интелектуалну сарадњу. („Попломажући“ l'Institut international de coopération intellectuelle, који је ту скоро отворио своја врата у Паризу, наша земља — т. ј. Француска — показала је колико она тежи за што јачим развијањем саобраћаја између интелектуалаца разних делова света. Нигде се дело приближавања помоћу науке које хоће да подстакне нови орган пропаганде Друштва Народа не може плодније вршити него у области Права. Тако исто, нема области где је теже то дело организовати и савити га у покрет“: Споменица, стр. 33.), а затим је поздравио нове почасне докторе побрајајући њихове заслуге на пољу Права; G. Cornil-a, Buckland-a, R. Beudant (оснивача и декана Правн. Факултета у Штрасбургу; и др.

Лионски Правн. Факултет има сада четрнаест редовних професора (међу њима је и познати економист Gouppard, који је, још пре Великога Рага, објавио једну веома документовану студију о породичним задругама у Хрватској и Славонији: „Les communautés paysannes en Croatie et Slavonie“, оштампано из часописа: „Le Musée Social. Mémoires et Documents“, Paris, 1910.), два хонорна професора, једног agrégé-a (Mr. Monier, за Пандектно и Римско Право), три chargés de cours и три управника семинара (свега двадесет и три наставника).

Лионском Правн. Факултету дугује и наш Универзитет два одлична док-

тора, Г. Г. Драг. Јанковића, адв. и хонорарнога проф. Грађ. Права на Беогр. Правн. Факултету, и Михаила Константиновића, ванр. професора истога Права на Правн. Факултету у Суботици.

Ж. М. Периф.

Јубилеј проф. Др-а Г. Ашафенбурга.

Чувени немачки криминалист, Г. проф. Dr. Med. Gustav Aschaffenburg (Köln am Rh.), прославио је, 23. Маја пр. год., своју шесетогодишњицу рођења. Тим поводом, његови пријатељи и поштоваоци посветили су му једну споменицу (Festschrift), са насловом: „Beiträge zur Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform, Festgabe zum 60. Geburtstage von Gustav Aschaffenburg,“ herausgegeben von A. Graf zu Dohna und K. von Lilienthal, Heidelberg, 1926., Carl Winters Universitätsbuchhandlung, S. 106. У споменици се налазе ови радови најприматнијих немачких научника из области Кривичнога Права. 1. V. Lilienthal: Rechtsstrafe und Sicherungsstrafe und der Entwurf 1925 (Правна казна и казна као безбедност и нацрт 1925.), S. 1. à 5.; 2. Heimberger, Die Schuld im Strafrecht des Codex iuris canonici (Кривица у Казненом Праву Законика о Канонском Праву), S. 6. à 18.; 3. V. Hippel, Die mildernden Umstände in den Entwürfen (Олакшавне околности у нацрима), S. 19. à 30.; 4. Gruhle, Die Unterricht in der Kriminalpsychologie (Настава у Криминалној Психологији), S. 31. à 38.; 5. Mittermaier, Aus der Lehre der Zurechnungsfähigkeit (Из Науке о Зуречуљивости), S. 39. à 44.; 6. Rosenfeld, Grundsätzliches zur Bestrafung des Inzestes (Основне ствари односно кажњавања родоскрвњења), S. 45. à 55.; 7. Liermann, Die Problematik des „Progressiven Strafvollzugs“ (Проблематика постепенога извршења казне), S. 56. à 68.; 8. Wetzel, Persönlichkeit und Kriminalität (Личност и криминалност), S. 69. à 76.; 9. Freudenthal, Die unbestimmte Verurteilung im künftigen Deutschen Strafgesetzbuche (Неодређена осуда у будућем Немачком Казн. Законнику), S. 77. à 81.; 10. Graf zu Dohna, Die Reichsrechtliche Regelung der bedingten Strafaussetzung (Опште — т. ј. за целу Немачку Државу — норми

раће условнога одлагања казне), S. 82. à 86.; 11. Grünhut, Gefährlichkeit als Schuldmoment (Опасан карактер као кривични моменат), S. 87. à 96.; 12. V. Hentig, Zur Psychologie der Ausrede (О психологији изговарања — од стране окривљенога), S. 97. à 106.

Сам преглед садржаја довољан је да покаже и научну вредност и интересантност студија ове Ашафенбургове споменице: била би, заиста, велика добит за нашу књижевност Кривичнога Права, ако би је који од наших стручњака у овој правној грани превео и издао на српском језику (разуме се, са *одобрењем* аутора, мада наша прератна Србија нити има још закона о књижевној и уметничкој својини нити је она била приступила Бернској Конвенцији од 9. Септембра, 1886. год., по н. к., о заштити књижевне и уметничке својине, ревидираној и допуњеној 13. Нов., 1908. год. и 29. Марта, 1914. год., по н. к., а ова друга примедба вреди и за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца: в. опширније за исто питање наш рад: *L a P r o p r i é t é s c i e n t i f i q u e*, изд. Краљ. Срп. Академије Наука, Београд, 1924., српски, допуњен, превод изишао, под насловом: *Научна својина*, у „Glasniku Uprave za Zaštitu industrijske svojine,“ Београд, 1925. год.).

У почетку споменице оштампано је писмо упућено Др. Ашафенбургу од стране Г. Г. Graf-a zu Dohna и Karl-a von Lilienthal-a, у коме они, истичући научне заслуге јубилара, веле: „Ви нисте само у својој ужој научној области заузели једно истакнуто место. Ви сте својим заслугама створили један орган који врши велики утицај на Правну Науку а нарочито на Кривично Право. Ви сте, тако исто, и за Криминалну Политику у својој књизи „Das Verbrechen und seine Bekämpfung“ (Злочин и борба против њега) дали једно узорно дело“.

Нећемо имати нескромност да српским правницима представљамо Г. Ашафенбурга: у осталом, то би било и непотребно, јер га они, а нарочито криминалисти, добро знају, не само по имену већ и по његовим заслугама за Криминалну Психологију. Он је међу научницима који су највише допринели напуштању раније, неосноване, теорије о једном *општем* типу пре-

ступника, од кога су конкретни преступници само мање више иста и подједнака издања, и примало новијега и свакако тачнијега схватања о индивидуализирању појединих преступника. И, заиста, и овде, као и код боја и у опште природних појава, влада закон *ниансирања* (градације): између две одсечно разне боје, да узмемо само тај пример, има читав низ *прелаза*, тако да се не би могло рећи где престаје једна а где настаје друга боја. И као год што од потпунога телеснога (соматичкога) здравља до потпуне телесне болести (оне која доноси смрт) има градација, исто то важи и за душевну страну човекову: од потпунога умнога здравља до потпуне умне болести има пуно поступности, и не би се дало одредити где је крај умноме здрављу а где почетак умне болести. Константовати и испитати поједина душевна стања преступника, од чега зависи њихов ступањ одговорности, домен је Кривичне Психологије где је Ашафенбург један од „*Bahnbrecher*“-а (да употребимо овај тако експресиван немачки израз). Његова *психо-анализа* показала је разноврсне душевне стадиуме код преступника, од потпуне урачунљивости до потпуне неурачунљивости: између тих екстрема налази се смањена урачунљивост (*verminderte Zurechnungsfähigkeit*) као и случајеви преступника који се не могу уврстити ни у ову последњу категорију (да би се могли *казнити* бар смањеним казнама) али који се, такође, не могу пустити ни у слободу: то су лица на која се имају применити *мере безбедности* (*Sicherungstrafen*), једна установа које није било у класичном Кривичном Праву. Ово је знало само за потпуну одговорност и казну и потпуну неодговорност и некажњивост: средину између тога двога оно није познавало, специјално није познавало мере које нити су казна нити некажњење.

Значајно је дело Г. Ашафенбурга, горе већ споменуто: „*Das Verbrechen und seine Bekämpfung*“, *Einleitung in die Kriminalpsychologie für Mediziner, Juristen und Sociologen, ein Beitrag zur Reform der Strafgesetzgebung*, 3. Aufl., Heidelberg, 1923., Carl Winter (о овом делу Г. Ашафенбурга написао је једну студију, под именом: „*Aschaffenburgs Kriminalpolitik*, познати криминалист аустри-

ски, Prof. C. Stooss, и један од редактора Нацпра Швајц. Казненога Законика, у швајцарском часопису: „*Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht*“, Bern, 1924, 1. Heft). Г. Ашафенбург је главни уредник (са Г. Dr. iur. Hans von Hentig, München, од 1927. год.) часописа, познатог и признатог у књижевности о Крив. Праву, „*Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform*“ који излази у Хајделбергу (Carl Winter) а који је основан у сарадњи Dr. Alfred-a Kloss-a, Dr. Karl-a von Lilienthal-a и пок. Dr Franz-a von Liszt-a. Часопис излази уредно и доноси у сваком броју: I. Originalaufsätze (оригиналне студије и чланке); II. Sprechsaal, III. Kurze Mitteilungen, IV. Besprechungen: књижевни преглед од најбољих стручњака у Крив. Праву и Кримијалној Психологији. [Да наведемо, из фебруарскога броја 1927., расправу: *Der Verbrecher* (Nach Materialien des Moskauer Kabinetts zum Studium des Verbrechers und der Kriminalität). Von E. K. Krass-nuschkin, Professor der gerichtlichen Psychiatrie an der I. Moskauer Staats-universität].

Ж. М. Перић.

Италијанско Кривично Право: нов часопис. У броју: Новембар — Децембар 1926. „Архив“ је донео белешку о покретању једног новог италијанског часописа из области Кривичнога Права од стране адв. Guglielmo Sabatini, проф. Универзитета у Риму, а под насловом: „*La Scuola Penale Unitaria*“ *Rivista critica internazionale di dottrina giurisprudenza e legislazione*. Сада можемо јавити да је изишао први број од истог часописа: Gennaio — Marzo (Јануар — Март) 1927., direttore — responsabile Avv. Prof. G. Sabatini, redattore — capo Avv. Federico Turano, Roma. У овој, првој, свесци налази се, најпре, чланак директора часописа, G. Sabatini, „*Il programma della Scuola penale unitaria*“ (Програм једноставне Кривично-Правне Школе), затим далазе: *Adesioni, consensi e riserve*. (Приступи, пристаници и резерве), где видимо имена истакнутих италијанских криминалиста, као сенатора Stoppato, проф. Vincenzo Manzini, Conti, Filippo Crispigni, Pozzolini; од страних криминалиста објављен је одговор

проф. Универзитета у Лиону R. Gargaud-a, пристанао проф. K. von Lilienthal-a (Хајделберг), Quintiliano Saldana (Средишњи Универзитет у Мадриду), Mariano Ruiz Funes (della Università di Murcia), E. S. Rappaport (Варшава), Cuelo Calon (Барцелона), Hans Hentig (Минхен), Marcel Nast (Strasbourg), Ladislao Thot (della Università della Plata).

После долазе чланци: Le tendenze unitarie nel diritto penale moderno, од проф. E. S. Rappaport-a, судије Касационога Суда у Пољској, председника пољске групе Међународнога Удружења за Кривично Право; Pena giuridica e pena tutelare e il progetto del 1925, од чувенога немачкога криминалиста K. von Lilienthal-a [то је италијанско издање чланка: Rechtsstrafe und Sicherungsstrafe und der Entwurf 1925, који је Dr. K. von Lilienthal објавио у споменци проф. Dr. G. Aschaffenburg-a (в. о овоме у претходној белешци); Profili di criminalisti. Arturo Rocco. (Профили криминалиста. Артур Роко: А. Роко је познати италијански криминалист; в. његове радове: Sull'ammnistia, l'indulto e la grazia nel diritto penale romano, штампан у часопису „Rivista penale“, Abuso di foglio in bianco, Milano, 1903., Natura e fondamento giuridico della riparazione alle vittime dello errore giudiziario: о накнади жртвама судских погрешака, у истом часопису, Concetto del diritto soggettivo di punire, публиковано 1904. у књизи посвећеној проф. Scialoja и у часопису Giustizia penale, и т. д.).

Затим је објављен конкурс, од стране часописа („Il nostro Concorso“): I Progressi del diritto penale in Italia nel secolo XX. (Напредовање Кривичнога Права у Италији у XX. Веку): Конкурс траје до 30. Јула 1927., награда за најбољу студију хиљаду лира; III. Bibliografia: 1. Recensioni critiche (Критички прикази или реферати): овде се говори о делу Ido-a Spirito: Storia del Diritto penale italiano. Parte I. da Beccaria a Carrara. Parte II. Dalle origini della scuola positiva al nuovo idealismo, Roma. C. De Albertis, Editore; 2. Note bibliografiche, подељене у два дела. А) Diritto penale sostantive e scienze ausiliarie e affini: Кривично Право и помоћне и блиске науке (ту је при-

казано седамнаест радова: од Prof. E. S. Rappaport, La Lotta per la riforma del diritto penale in Germania e le trasformazioni del diritto penale, дело које је изишло, на француском, у Паризу, 1926.; Nicola Palopoli, La Genesi del delitto nella lotta delle scuole. — Il progetto Ferri tra la Scuola positiva e il moderno indirizzo criminale, оштампано из часописа: „Scuola positiva“, год. IV. и V.; од истог аутора: Le correnti filosofiche nel diritto penale: философске струје у Кривичном Праву, Attualisti e positivismo penale, обоје изишло у „Scuola positiva“; Enrico Ferri, Fascismo e Scuola positiva nella difesa sociale contro la criminalità: Фашизам и Позитивна Школа у социјалној одбрани против криминалитета; часопис „Scuola positiva“, 1926.; од истог писца: I delinquenti nell'arte ed altre conferenze, Турин, 1926.; проф. Giovanni Lombardi, Per una concezione realistica del delitto e della pena: За реалистичко схватање о преступу и казни; Prof. Marino Ruiz Funes, Ideas penales Le Anatole France, Murcia, 1926.; и т. д.). В) Diritto processuale penale e scienze ed affini, где је приказ дела Adv. (адвоката) Ubaldo-a Pergola, La Istruzione nei processi penali (Истрага у кривичним судским споровима), Рим, 1926. Најзад долази: III. Giurisprudenza и то: а) Sentenze annotate (одлуке, са примедбама) и в) Одлуке судске.

Ж. М. Перић.

Нов закон о адвокатима у Италији

У Италији донесен је у марту ове године нов закон о адвокатима. Занимљиво је у овом закону што је вршење адвокатуре допуштено не само италијанским држављанима него и другим особама италијанске народности, који припадају којој земљи политички неуједињеној с Италијом у колико наравно испуњавају прописане условену погледу стручне спреме. Тако а пр. један наш држављанин Далматинац или швајцарски италијански народности може бити адвокат у Италији. Такође инострани адвокати могу заступати пред италијанским судовима у грађанским судовима у грађанским и кривичним предметима уз италијанске адвокате у колико страна држава, којој дотични адвокат припада, то

допушта италијанским адвокатима. Стаж траје по новом закону пет година место две по старом закону. Адвокатски је испит постао тежи и полаже се искључиво у Риму, да се спречи досадашња огромна навала у адвокатски ред. Задржано је разликовање на адвокате и прокураторе. Али је број прокуратора ограничен. Адвокат не може уједно бити и нотар нити може водити какву трговачку радњу нити може бити члан Сената нити Скупштине, нити у опште имати положај у јавној управи. Али адвокати могу једновремено бити и професори права на универзитету или на каквој другој вишој школи. Дисциплинарни власт врши један савет реда у седишту сваког окружног суда. Овај дисциплинарни савет утврђује и тарифу за адвокатске награде за подручја појединих окружних судова. Допуштено је уговарање једне *quarta litis*, т. ј. да адвокату као награде припадне један део вредности спорнога предмета. Као апелациона инстанција одређен је Врховни Адвокатски Савет у Риму, састављен из 32 члана, од којих половину поставља влада а половина се бира.

Д-р Др. Ар.

Бечка правила од 1926. год. о обрачунавању различитих валута. Бечка правила од године 1926. (*Règles de Vienne 1926, Vienna Rules 1926, Wiener Regeln 1926.*) задиру заправо само од чести у област поморскога права - поготово отада је још у стадију припремних радова одлучено испустити онај њихов дио, који се тиче поморскога осигурања. Морамо веома жалити да се то догодило, али, узмемо ли у обзир ниже назначени начин, како се ова правила имају примјенивати, и опорбу на коју би она, како ћемо ниже видјети наилазила, морамо признати, да би под таквим приликама било сасвим излишно губити вријеме њиховом изградом.

Познато је, колико је главобоље и муче задало у ратно и поратно доба питање намирења трајбина у иностраној валути, па се све више осећала потреба, да се то питање уреди. Идеја да се, с обзиром на несталност тецајева (курсева), утврде јединствена правила за такве исплате у различним валутама, родила се

у глави *Leopolda Dor*, председника француске секције Удружења за међународно право. У томе својем својству и као генерални тајник поменутога удружења за међународно право, исходио је, да ово (*International Law Association*) изнесе цијело то питање на својој наредној конференцији, за коју се већ знало, да ће се држати у Бечу. Велимо „цијело то питање“, јер је опет и то истина, да се већ 1924. године на конференцији у Стокхолму - кад је *International Law Association* попунила стара т. зв. јоршко-анвершка правила за заједничку хаварију, претворивши јоршко-анвершка правила од године 1890“ у „јоршко-анвершка правила од године 1924“ - одлучило претрести на наредној конференцији Удружења и питање прерачунавања различитих валута, које могу доћи у обзир *код разређивања заједничке хаварије*.

Било томе како било, недвоумно је, да је Дорова жеља сезала даље него ли иде закључак бечкога конгреса. Предлог комисије, коју је „ad hoc“ саставила француска секција, предвиђао је најме, поред одсека о опћим правилима (садашњи први одсек) и одсека о правилима за заједничку хаварију (садашњи други одсек), још један засебни одсек, који је, како смо већ натукнули, утврђивао правила за исплату с обзиром на поморско осигурање, али су ова питања правила испала из предлога, након што су заиста веома чудновато! - осигураватељи изјавили да засад нијесу пожељна таква међународна правила у области поморскога осигурања.

Француски предлог, који је прихватио неке допуне и измене предложене од низоземске и њемачке комисије, а против којег је био енглески одбор, постављен од Извршног Савета *International Law Association-a*, примљен је једногласно на бечкој конференцији (секцији трговачкој и поморској), која је трајала од 5. до 10. августа 1926., али је у правилима о заједничкој хаварији уважено компромисно ријешење предложено од концилијантога председника поменуте секције; истога *Leopolda Dor*, који је тиме учинио важних концепција енглескоме схватању.

Ми додуше нијесмо били заступани

на конференцији, нити смо били члан удружења International Law Association, па нијесмо ни имали пригоде да било како учествујемо у изради „бечких правила од год. 1926“. Али та чињеница не мијења ништа ствар. „Бечка правила од год. 1926“. - чија велика важност за цијелу, па и поморску, привреду избија на први мах из њихова ниже назначена садржаја - завладати ће без сумње укратко цијелим пословним свијетом свуда, па и код нас. Не ваљда путем међународне конвенције; то би трајало одвише. International Law Association воли примјену путем уговора. Ако их наиме одобре важне привредне Установе (трговачке коморе, међународна трговачка комора, осигуравајућа друштва, опремачка поморска подuzeћа и т. д.), примјењиват ће се исто онако, како се примјењује већ промјенута јоршко - анвершка правила бива као lex contractus, т. ј. уврштењем просте клаузуле о томе у дотичан уговор склопљен од странака, н. п. „За питања како се има плаћати у другој валути, мјеродавна су бечка правила од г. 1926.“ Ето зашто се ради о питању важну и за нас.

А по ономе, што се досад зна и чује изгледа пристанак поменутих Устанаова неће заостати. Тако је Међународни Савез Осигуратеља (Union Internationale des Assureurs Maritimes) на свом конгресу од године 1926. (61. по броју, посјећеном од 220 друштава из 26 држава) изјавио, да пристаје на бечка правила од год. 1926., да препоруча, нека се правила, што се тичу заједничких хаварија, уврштавају у коносмане (теретнице) и сличне папире кратких позивом на њих, (те је изразио своје задовољство, што се, с обзиром на жеље многих осигуравајућих друштва, ни су узела у претрес било каква правила о плаћању у поморскоме осигурању и реосигурању!)

*

Сама су правила састављена овако:

1. одсјек садржи опћа правила, и то правило бр. 1. до бр. 5.

Прво правило предвиђа случај, да је у уговору назначена исплата у извесној валути, па одређује, да се у тој валути има платити и онда, када се плаћање не обавља у земљи, у којој уговорена валута кола као домаћи новац, него у крају,

Гдје та валута нема законит течај.

Друго правило се бави евентуалношћу, да исплата у погођеној валути не буде могућа по наређењу првог правила. У томе случају има дужник платити еквивалент у оној валути, која важи у мјесту, гдје се врши исплата, а по течају онога дана, којег је збиља дуг плаћен.

Треће правило рјешава питање, што ће бити, ако исплата не буде обављена у одређено доба, а рјешава га овако:

Ако у доба између дана, којег се имало платити (дана доспјелости) и дана ефективне исплате падне вриједност уговорене валуте, а дужник је крив закашњењу у исплати, мора, поред затезних камата (уговорених или законских), накнадити вјеровнику и претрпљену штету, т. ј. платити ону суму, што одговара умањеној вриједности уговорене валуте између дана, кад се дуг имао платити, и дана, кад је био збиља подмирен.

Ако пак исплата није извршена о доспјетку кривцом вјеровниковом онда се претходно правило примјењује дужнику на корист.

Четврто правило има пред очима евентуалност, да се по наређењима „бечких правила од год. 1926.“ има исплата обавити по течају извјесна дана или извјесна мјеста, а тога дана или на томе мјесту нема котације, те одређује, да ће се за утврђење тога течаја поступати по трговачким обичајима.

Други је одсјек, како смо већ поминули, чисто поморско-правне садржине, јер одређује *правила за заједничку хаварију*, дакле за изванредне трошкове и штету, коју не сноси сам власник предмета, које је штет задесила, него се разређује на робу, брод и возарину. *Правило пето*, које је уврштено у овај одсјек, састоји од основнога наређења и од шест детаљних наређења (слова а до f) о начину, како се рачунају поједине своте.

Основно је начело наиме, да разређивање заједничких хаварија бива кад се ради о различним валутама, у златној валути, т. ј. — тако се тумачи у петоме правилу значење златне валуте у смислу овога одсјека — у оној валути, чији је течај остао на златноме паритету последице дана

када су учињене дотичне жртве и трошкови у заједничкој хаварији.

Што се тиче рачунања појединих сума, налазимо у другој одсјеку ова детаљна наређења:

а) Доприносне вриједности се рачунају по течају оних дана, у које се имају одредити.

б) Жртве, што се имају припустити у заједничку хаварију, рачунају се по течају оних дана, у које се имају одредити.

в) Трошкови се рачунају по течају оних дана, у које их је учинио опремач (armateur, Reeder) или онај, тко тражи да се припусте у заједничку хаварију.

г) Утрошци из продаје товара уновчена у току путовања или продања због тога, што је изгубио своју идентичност, рачунају се у златној валути по течају онога дана, кад су их примили опремачи или сопственици товара.

е) Привремени доприноси и предујмови претварају се непосредно у златну валуту.

ф) Суме, које су разређивањем заједничке хаварије стављене у златној валути на корист или на терет различитим интересентима, имају се рачунати, ако су у другој валути, по течају дана, кад, и мјеста, гдје су збиља исплаћене.

Трећи одсјек садржи само *шесто правило*, које каже, како се ова правила зову и како се цитирају. Како је наиме одређено њихово име („бечка правила од год. 1926“) а и текст им је утврђен, не треба да уговорници уврсте у уговор ријеч по ријеч сва правила, него достаје, да се на њих позову, како смо већ претходно поменули („par voie de reference“) (Пор. нарочито „Droit maritime français 4, 15 Hansa“ 1926 37, 1416, „Il diritto marittimo“ 1926, 7, 8, па различне дневнике од 5.—11. августа 1926, нарочито бечке.)

* * *

Цијелу теорију о заједничкој хаварији не можемо дакако овдје укратко исцрпљиво приказати, па ћемо се пригодице овим питањем нешто више позабавити другом приликом. За боље разумијевање правила другог одсјека, доста је овдје истакнути ово:

У заједничку хаварију иду обично они изванредни трошкови и оне штете, које се својевољно проузрокују (наро-

чито побацај робе у море, зато у правилу бр. 5. сл. б) „жртве“), да се спаси брод и терет, а којим се збиља и постигне спас једнога или другог. Ове се хаварије носе, како је прије речено, заједнички; остале хаварије, које немају поменуте ознаке, т. зв. *засебне хаварије*, носе онај, на чијој се имовини деси. Хаварију разређују вјештаци одређени од странака или од суда. Разређивање састоји од четири дијела:

1) Утврђење чињеница и класификација štета.

2) Утврђење, тко има право на накнаду претрпљене штете (дакле н. пр. ако је нечија роба побацана, ваља да власнику те робе буде сразмјерно накнађена штета, коју је тим претрпио).

3) Утврђење, тко има допринијети (контрибуирати), дакле, у случају под 2) сразмјерно накнадити штету.

4) Утврђење, који дио штете пада на свакога појединог интересента.

Д-р А. Верона.

Живојин М. Перић, редовни професор београдског универзитета: **Die Ehescheidung nach serbischem Recht**, засебно одштампано из берлинског часописа „Ostrecht“, стр. 1—33, Берлин 1926; **Les travaux d'unification du droit civil en Yougoslavie**, Bruxelles 1926, стр. 1—31 — Увек неуморни г. Перић изложио је у *првој делу*, а у часопису *Ostrecht*, који се специјално бави упознавањем немачке публике са правом источно-европских народа, српско право о разводу брака. У овој тешкој материји, којом доминирају цивилно и црквено законодавство, која нису свуда једнака у месту разних законских подручја у нашој држави, није лако наћи се ни бољем домаћем правнику а у толико теже једном странцу. Г. Перић је приказао како стоји са разводом брака у Србији, за чије подручје у главном вреде прописи грађанског законика од 1844 године. Али српско законодавство, које стоји на гледишту *црквеног брака*, ствара тешкоће у примењивању законских прописа, јер једни прописи вреде за православне а други за неправославне и нехришћанске припаднике, а прописи грађанског законика донесени су у првом реду за православне.

Зато писац прво излаже и тумачи

прописе законске који се тичу развода брака хришћанских припадника (православних, неправославних) па онда нехришћанских. Изложено је јасно како материјално тако и формално право и узета у обзир наша и страна литература као и одлуке судова грађанских и црквених и архијерејских сабора. Из расправе г. Перића видеће страна публика колико шаренила има у шашем брачном законодавству, какве тешкоће услед тога имају да подносе грађани и власти које су позване да се тим питањима баве, и питаће се, зацело, као што се и ми сами питамо: кад ће се код нас једном приступити дефинитивном решењу брачног законодавства, те да се и грађани и власти ослободе тешкоћа, које се тичу основне заједнице — породице, темеља друштвеног и државног — У другом горе означеном делу, г. Перић излаже прво карактерне црте наше задруге с обзиром на народне обичаје и на позитивно законодавство, садржано у српском грађанском законнику, у црногорском имовинском законнику и у хрватском закону о задругама. У појединостима писац упознаје читаоца са условима потребним за постојеће Задруге, како се задруга саставља какав је правни живот у задрузи, како је наследно право у задрузи кад наступа и како престанак задруге, даље какав је правни карактер југословенске задруге и најзад како се има решити питање задруге у новом законодавству наше државе. Да напоменем да је своја гледишта изнесена у овој књижици Г. Перић био изложио у једној конференцији одржаној 18 маја 1926. под патронажом Белгијскога Института за Упоредно Право у Institut-y des Hautes Études de Belgique (Bruxelles).

Д-р Д. Ар.

М. Константиновић, професор суботичког факултета, *Staatsangehörigkeit in Jugoslawien unter besonderer Berücksichtigung der Friedensverträge*, стр. 48. У часопису *Ostrecht 2. Jahrg.*, Heft 7-8, 12, излаже писац питање држављанства у нашој држави с нарочитим обзиром на уговоре о миру. Ово питање добило је нарочити значај услед територијалних примена насталих уступањем територија од једне државе другој. По себи већ интере-

сантно и спорно у теорији, оно је то у толико више, што услед уговора о миру настају нове тешкоће у решавању држављанства, које се мења променом државнога суверенитета на читавим покрајинама. Још кад се он не реши једним домаћим исцрпним законом за целу државу, него се, као код нас, примењују оскудни прописи српског грађан. законика, онда се може појмити колике тешкоће отуда настају. У овој расправи писац јасно и прегледно излаже питање држављанства са гледишта унутрашњег законодавства и са гледишта међународних уговора, нарочито уговора о миру. Са првог гледишта разматрано је: питање држављанства по сили рођења и промене страног држављанства услед прибављања држављанства југословенског, услед закључења брака, губитак држављанства југословенског. Са другог гледишта изложено је регулисање држављанства по међународном праву, нарочито по уговорима о миру. Писац прво говори о регулисању држављанства с погледом на области, које смо присајединили од *Аустрије*, за које долази у обзир уговор о миру у *St. Germain*-у и прописи о заштити мањина од септембра 1919., о опцијама и рекламацијама, које се налазе у овим уговорима, о тешкоћи примењивања система држављанства, како је он установљен сенжерменским уговором, а које тешкоће потичу услед неизводљивости система и услед нејасности прописа, за тим о случају *Heimatslosigkeit*-а, о уговору римском од 6. априла 1922 г. у циљу регулисања сукоба који се могу појавити услед тога што се једној особи има признати држављанство сходно сенжерменском и тријанонском уговору. За тим писац расправља о држављанству с погледом на *Угарску* и на њене бивше држављане, који су с уступањем бивших угарских покрајина по тријанонском уговору постали њени држављани, о примени сенжерменског и тријанонског уговора на бивше *босанске* припаднике, са којима наша држава поступила као да су били аустријски држављани, о спорним питањима у погледу држављанства између наше државе и *Италије*, чије су међусобне границе одређене рапалским уговором од 12 новембра 1920. Писац излаже даље

смисао опште римске конвенције од 23 октобра 1923, римског споразума од 27 јануара 1924. и нове талијанске владе од 29. јануара 1924, која се тичу Ријеке (Фијуме) и повлачењу граница на тој страни између наше државе и Италије. Расправљено је и питање држављанства с погледом на Румунију односно оних особа које се налазе у областима уступљеним нашој држави одн. Румунији уговорима сенжерменским и тријанонским, а за које што се тиче држављанства долазе у обзир прениси горња два уговора и протокол закључен 24 новембра 1923 између наше државе и Румуније. Најзад у расправи се говори и о држављанству с погледом на Бугарску, за које питање долазе у обзир уговор о заштити мањина од 10. септем. 1919. уговор нејски о миру од 27. новем. 1919. и први закључни протокол између наше државе и Бугарске од 26 новембра 1923. год.

Д-р Д. Ар.

С. Баламезов, Парламентарна у права у Италији. Софија 1926, ошtamпано из XXI Годишњице Софијског Универзитета, Правни Факултет. Стр. 256.

Г. Баламезов, декан Софијског Правног Факултета, о чијој је књизи о „парламентарној влади у словенским земљама“ већ било речи у овом часопису, издао је, на бугарском језику, замашну књигу о парламентарној влади у Италији. У књизи је обухватио, веома исцрпно, парламентарни развој у Италији, у главном до 31. октобра 1922, — дана доласка Мусолинијевог на власт. Тако схваћена, књига представља више историјску студију, јер за последње четири године италијанско јавно право развија се у сасвим другом правцу. У европској науци спорно је питање да ли је у Италији, и пре доласка фашиста, постојао парламентарни режим. Отуда у познатој књизи Роберта Редслова о парламентарним режимима, и не говори се о Италији. Цело питање зависи од тога како ће се схватити парламентарна влада. У науци постоје разне теорије и према њима и разне класификације држава. Г. Баламезов наводи теорије француских писаца Есмена, Мороа, Редслова, Бартелемиа и Дигиа и пореди

их са италијанским теоријама Палме, Мајорана, Мингуција Орланда и Мичелиа. Као закључак, наместо владајуће поделе на парламентарну и председничку владу, он предлаже тројну класификацију: (1) Парламентарно-кабинетска влада, у којој постоје сарадња, равнотежа између кабинета и парламента; (2) Парламентарно-некабинетска влада, у којој парламент бира министарство које му остаје потпуно потчињено; и (3) председничка влада, у којој је шеф управне власти политички независан од парламента. Међутим у животу нема две државе чији би режим био истоветан, и свака влада представља један властити тип, који се више или мање разликује од других типова.

Г. Баламезов налази да је у Италији постојао парламентаризам, али једна толико особена врста парламентаризма, да се у европској науци с правом води спор је ли то у опште парламентарно-кабинетска влада. Он детаљно проучава узроке који су довели до овог специфично италијанског парламентаризма, а који се налазе поред историских и географских прилика у специјалној партијској структури Италије. На први поглед италијански парламентаризам личи на француски, јер су кабинети обично коалициони, често су обарани у парламенту, и изгледа да су потпуно зависни од парламента и отуда слаби. Но у ствари постојала је велика разлика између владе у Италији и у Француској. Теориски, у Краљевини Италији управљало се парламентарном владом по енглеском образцу, са министрима одговорним пред парламентом и узетим из његове средине. Но влада је наименовала сенаторе и, благодарешти политичкој равнодушности народа, вршила јак утицај на посланичке изборе. Тај и такав парламенат ипак није био проста играчка у рукама владе, већ је изражавао знатне идејне покрете и вршио извесну корисну контролу над владом. Додуше он није стварао владе и није био пресудан фактор. Вођење државе у великим питањима спољашње и унутрашње политике, зависило је од других фактора: од двора, од више бирократије и од једне мале олигархије политичких лица, „која су успевала да обезбеде не само поверење парламента — што не би било

довољно — већ и поверење круне и администрације“. На тај начин суштина система сводила се на двојну игру: парламенат је контролисао владу, а влада је од своје стране утицала на парламенат, — систем који се не налази ни у једном уџбенику уставног права. У таквој ситуацији неколико искусних личности, као Депретис и Болити, одржавали су се дуго на челу политике, вештином управљања парламентом, тако да ово не показују отворено већ да дају изглед како зависе од парламента. Италијански систем изгледао је више демократски од немачког система, али је у ствари био мање демократски. Италијански народ до рата мало се интересовао за политику, партије су биле слабо развијене, штампа слободна али скоро сва у служби владе; влада привидно нестабилна у парламенту, била је врло јака, и у великим питањима парламентарна контрола је била много безначајнија но што је изгледало. Такав је био парламентаризам до Мусолинијевог доласка на власт.

Г. Баламезов је узео да овај систем изложи теориски и у његовом историском развоју. Он је дао преглед историје политичких странака и њихову теорију парламентарне владе, и нарочито детаљан преглед функционисања парламентарне управе, излажући питања криза кабинета, саства нових влада, организације и функција кабинета, односе краља и владе, краља и парламента, владе и парламента, и питања министрске одговорности. У своме раду, поред оригиналних докумената, служио се у главном италијанском стручном литературом, коју исцрпно познаје. Овом књигом дао је занимљив принос стручној литератури о парламентаризму, у толико интересантнији, што Редслоб у својој књизи не говори о Италији.

Опширнији извод из књиге г. Баламезова објављен је и на француском језику.

И. А. Пржић.

Spomenica na drugi kongres pravника Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Ljubljani od 9. do 11. septembra 1926. godine. Uredili: Dr. Metod Dolenc i Dr. Rudolf Sajovic, Ljubljana. 1927. str. 275.

Изашла је, у издању друштва „Правник“ у Љубљани, споменица на други Конгрес Правника. Одлично опремљена и лепо уређена, споменица поред описа самог конгреса, и записника његових пленарних седница, садржи све реферате и кореферате читане на конгресу, у целини (in extenso), као и кратке записнике дискусија по секцијама, и свих предложених и усвојених резолуција. Уз списак свих учесника на конгресу додат је и леп фотографски снимак свих учесника. На конгресу је узело учешћа 1346 правника и чланова њихових породица (од којих само из Србије 655). Споменица представља један научни зборник реферата наших најистакнутијих правника, и с тога ће добро доћи не само учесницима конгреса, већ и свима осталим правницима које интересују питања расправљана на конгресу. Ово су та питања: 1) изједначење брачних права у Краљевини; 2) питање нотаријата; 3) питање валоризације; 4) накнада штете за неправедно одређени притвор и истражни затвор; 5) правни значај и техника наших финансијских закона; 6) питање држављанства; 7) реорганизација управног судства. — Споменица стаје 25 динара и може се добити код г. Стојана Јовановића, судије београдског окружног првостепеног суда.

И. П.

Инж. Драгомир Андоновић и адв. Милан Влајковић, Први нацрт пројекта за закон о катастру. Београд 1926, стр. 16. (Оштампано из „Гласила Геометара“ бр. 6 и 9 од 1926).

Још 1919 год. г. г. Андоновић и Влајковић издали су први нацрт пројекта за Закон о Катастру, којим би се изједначило питање ограничавања непокретности у целој земљи, а који је имао да служи и при решењу питања о државном премеру. „Главна одлика овог нацрта је у томе што скупља у једно надлештво и Катастар и Грунтовницу (Баштинску књигу), што би се лако извело у нашим покрајинама, у којима нема традиција у томе погледу“. Нацрт је доста детаљан, и предвиђа поред општих одредаба (дефиниција катастра, имања, баштине, државна обвеза да се изврши катастар о државном трошку),

начин омеђавања и обележавања, катастарски премер, дефинитивно катастровање (са формулама баштинских књига и азбучног списка сопственика) и одржавање катастра.

Цео нацрт одаје да су његови писци озбиљно ушли у питање којим се баве, и да су врло много пажње обратили практичним питањима, тако да се избегавају спорови који би се могли јавити око непокретности. Рад г. г. Андоновића и Влајковића послужиће корисно свима стручњацима и лицима која се интересују овим важним питањем, које је већ поодавно на дневном реду.

И. П.

Стечај за професора университета. На правном факултету у Загребу расписан је стечај за катедру „опће правне повјести, енциклопедију и методологију права, те приватно право трипартита“, с роком до 1. јуна 1927. год. Кандидати имају уз прилог радова, докумената и описа живота изјавити, да ли конкуришу за положај редовног или ванредног професора, односно доцента, за целу катедру, из свих или само појединих предмета поменуте катедре. Документа се шаљу правном факултету у Загребу.

НОВЕ КЊИГЕ

Слободан Јовановић, Влада Милана Обреновића. Књига друга (1878-1889). (Београд, 1927, стр. VIII+452, цена 100. дин. Издање књижаре Геце Кона.)

Д-р Тома Живановић, О увреди и клевети. (Београд, 1927, стр. 125, цена? Друго, потпуно прерађено и знатно допуњено издање. Издање књижаре Геце Кона.)

Акад. Ф. В. Трановскиј, Начерки з історіі державного права Речи Посполітој XVII в. 1. Догматика державного права Речи Посполітој XVII. в. в праці Христофора Гарткноха (Київ, 1926, стр. 55. Відбитка з Записок Соціально-Економичного Відділу Української Академії Наук, т. II-III.)

Д-р Душан М. Суботић, председник Касаације, Сељак и његова пасивна менична способност. С обзиром на грађанско-и кривично-правну одговорност. (Београд, 1927, стр. 47, цена 10.— дин. Прештампаано из „Полиције“.)

Збирка конвенција Међународног Бироа Рада у Женеву. (Београд, 1926, стр. 69, цена? Издање Централног секретаријата Радничких Комора у Београду.)

Д-р Адам П. Лазаревић, О државној интервенцији у породичним односима. Докторска теза (брањена 22. априла 1926.) (Београд, 1927, стр. VI+112, цена? Издање књижаре Геце Кона.)

Д-р Арсен М. Чубински, адвокат, О застарелости у грађанском праву. Са предговором *Живојина М. Перића*, проф. Университета. (Београд, 1927, стр. XIII+158, цена? 20. св. „Библиотеке за правне и друштвене науке“.) Издање књижаре Геце Кона.)

Табеларан исказ и регистар кривичних дела. Саставили *Д-р Бранко Маширевић* и *Д-р Миша Купусаревић*. (Сомбор, 1926, стр. 391, цена?)

Вој. М. Вујанац, адвокат, Потсетник браниоца и стараоца стетишне масе (дужности и права). (Београд, 1927, стр. 17, цена 6.— дин.)

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЛ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68.— Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

Проф. Београд. Университета

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVII ДРУГО КОЛО

25. Маја 1927.

КЊИГА XIV (XXXI) Бр. 5.

ЈЕЛИ НАША ДРЖАВА СТАРА ИЛИ НОВА.

НАПОМЕНА. — О овоме питању писано је код нас доста, и д-р Данило Ј. Данић дао је у *Економисту*, маја 1925, преглед свеколике досадашње књижевности. Ја овде прилажем само један мемоар који сам о томе питању израдио 1924 за нашег Државног Заступника при Мешовитом Изборном Суду са Немачком. Тај мемоар одговор је на један мемоар проф. д-ра Ериха Кауфмана (Erich Kaufmann), који су немачки држављани у спору са нашом државом поднели Мешовитом Суду као стручно правно мишљење. Кауфманов мемоар објављен је у *Niemeyers Zeitschrift für internationales Recht*, XXXI Bd., 5 u. 6 Heft. Он је у моме раду означен под називом: „Немачки мемоар.”¹⁾

1. Немачки мемоар каже одмах у почетку: „Савремена међународна теорија разликује пре свега три категорије: (1) *Cessio*, (2) *incorporatio pleno inadaequali iure*, (3) *incorporatio vel unio pleno aequali iure*.” На тим категоријама, Н. М. развија своје даље резонување. Томе на супрот ми наводимо ово место из *Jellinek*-а: „Старије државно право обично је везивало за теорију о инкорпорацији једно обиље сколастичких разликовања, која су делом била узета из Црквеног Права, и то из његових прописа о спајању епископија. Говорило се тада, — па и сада се још понавља, — о *unio per suppressionem*, *per confusionem*, *per novationem*, о *unio realis aequali jure*, *inaequali jure* и *incorporativa*, о *incorporatio plena* и *minus plena*. — Докле идеја савремене државе није још била преобладала, ова разликовања између унија по једнаком и по неједнаком праву, између потпуних и непотпуних инкорпорација имала су неког оправдања... У савременој држави, међутим, сва јавноправна моћ изводи се из државе, и стога се, са правног гледишта, не могу

¹⁾ У даљем излагању, означаван скраћеницом Н. М.

правити разлике између разних врста инкорпорација... Разликовање унија по једнаком и по неједнаком праву и непотпуних инкорпорација јесте, стога, за државно право сасвим неупотребљиво“. (Von den Staatenverbindungen, стр. 68—70.)

2. На основу једног цитата из Пуфендорфа, Немачки мемоар тврди да нове државе има увек онда када се „два постојећа политичка правна субјекта“ стопе у један „државни правни субјект“. Као критериум нове државе, Н. М. узима, служећи се Пуфендорфовом терминологијом, „unio“ и „aequali iure“. Unio значи да између држава не постоји само савез (foedus), нити само персонална унија, него је извршено такво стапање да, као што каже Пуфендорф, ex duabus civitatibus una fiat. Ми се за сада ограничавамо да истакнемо, да Пуфендорф говори о стапању двеју држава, али не једне у другу, него обеју у једну трећу, нову државу. Та његова формула, морамо одмах рећи, није применљива на државу СХС, која је постала спајањем оцепљених делова Аустро-Угарске монархије са Краљевином Србијом. У тренутку спајања, Краљевина Србија била је држава, али оцепљени делови Аустро-Угарске монархије нису били држава. Основна претпоставка Пуфендорфове формуле — постојање двеју држава (ex duabus civitatibus una fiat) — не може се констатовати у нашем случају.

3. После ових претходних напомена, које се тичу теоријске основе Немачког мемоара, прелазимо на његово детаљно расматрање. Први део тога мемоара употребљен је на доказивање, да су Српска влада и представници аустроугарских Југословена обележили и сами, у разним својим актима, државу СХС као нову државу. Н. М. наводи прво Крфску декларацију. Идући за енглеским преводом те декларације, он тврди да се у томе акту говори о стварању једне joint federate State. Овај навод није веран. У Крфској декларацији не говори се о joint federate State, него о joint future State, — дакле, не о заједничкој савезној држави, него о заједничкој будућој држави. У Крфској декларацији на несумњив начин искључен је сваки федерализам. Ту је изречно утврђено да ће Краљевина СХС имати јединствену територију и јединствено држављанство, и да њени поједини делови могу бити организовани само као самоуправне јединице. Н. М. тврди даље: „На многобројним местима наглашена је мисао, да се ради о стварању једне нове државе.“ Ни ова тврдња није тачна. У Крфској декларацији каже се

да ће на челу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца стајати српска династија Карађорђевића, и да ће одлуке Уставотворне Скупштине ступити на снагу, тек пошто их Краљ санкционише. По томе што се за одлуке Уставотворне Скупштине захтевала санкција српскога Краља, могло би се закључити, да по Крфској декларацији држава СХС није имала бити сасвим нова држава.

4. Немачки мемоар помиње, после Крфске декларације, један акт од много мањег значаја, — а то је т. зв. Римски пакт, који су 1919 представници Југословенског одбора начинили са неким италијанским политичарима. Тај „пакт“, који су италијански политичари заборавили чим су се прилике промениле, био је само тренутна манифестација италијанско-југословенског пријатељства. Али и у том акту таквом какав је, Н. М. налази један разлог у корист своје тезе. Он наводи овај став: „Представници двају народа признају да је јединство и независност народа југословенског од животног интереса за Италију, исто тако као што је довршење јединства народног италијанског од животног интереса за народ југословенски.“ Одавде Н. М. изводи следећи закључак: „Италија хоће своје народно јединство само да доврши: југословенски народ хоће на против тек да га оснује“. Н. М. губи из вида, да с италијанским политичарима није преговарала Српска влада, него председник Југословенског одбора Трумбић, који у овој прилици није био тумач свих Југословена, него само оних који су се налазили под аустријским господарством. Са гледишта тих Југословена, који нису још уживали националну самосталност, није се, доиста, могло говорити о довршењу народног уједињења и ослобођења. Али да је преговоре о Римском пакту водила Српска влада, она би, с исто толико права као и италијански политичари, могла говорити о довршењу народног уједињења. Напоследку ваља учинити још две примедбе: (1) Баш ако би се узело да је „народ југословенски“ нов назив нашега народа, — тај би назив означавао етнички а не државно-правни појам. Израз „југословенски народ“, у том специјалном смислу, доиста би могао бити нов, пошто раније овакав назив није био много раширен, али стварање новог етничког назива не мора још значити и стварање нове државе. (2) Римски пакт није никакав правни акт. То је једна резолуција, донета на „Конгресу потлачених народности Аустро-Угарске“, на коме су, поред Југословенског

одбора, узели учешћа и Французи, Чеси, Румуни. Конгрес је носио незваничан карактер, и био је само једна манифестација изазвана моментаним развојем рата.

5. Идеју о стварању једне нове југословенске државе Немачки мемоар налази изражену и у Женевској декларацији. Неоспорно је да је у Женевској декларацији држава СХС изречно обележена као нова држава. Али писцу Немачког мемоара, изгледа, није позната судбина те декларације: она је остала само један пројект који Српска влада није хтела усвојити (то је допринело одступању тадашњег председника министарства Пашића). Исто тако, и у средини загребачког Народног Већа чули су се протести противу Женевске декларације (нарочито од познатог политичара Прибићевића и његове групе). Из тих разлога, одредбе Женевске декларације нису никада остварене (на пр. привремена влада коју је та декларација предвиђала, није била образована). И управо зато, што је Женевска декларација остала мртво слово на хартији, морао се направити нов акт о државном уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца. То је учињено 1 децембра 1918, у Београду, на састанку изасланства Народног Већа и српскога престолонаследника-намесника. Интересантно је да се израз „нова држава“ не јавља ни у Крфској декларацији ни у Децембарском акту, него само у Женевској декларацији, која је била један неуспели покушај.

6. Говорећи о нашем уједињењу које је извршено 1 децембра, Немачки мемоар садржи једну крупну нетачност. Он каже: „Шеснаестог децембра прокламација Александрова потврђена је у *заједничкој* седници Југословенског Народног Већа и Српске Скупштине“. У ствари, 16 децембра није држана *заједничка* седница загребачког Народног Већа и српске Скупштине, него је држана *заседна* седница српске Скупштине. Њен је закључак гласио: „да је *српска* Народна Скупштина једногласно примила и изгласала уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну *заједничку* државу.“ Овакву потврду Децембарског акта Народно Веће није донело ни у *заједничкој* седници са српском Скупштином, ни у својој *заседној* седници. После Децембарског акта оно је одмах престало функционисати. У акту српске Скупштине, пак, није било речи о „*новој*“, већ само о „*заједничкој*“ држави.

7. Немачки мемоар тврди да је Децембарски акт био један уговор који су Држава аустро-угарских Југословена и Краље-

вина Србија склопиле као две равноправне стране. У прилог овоме, Н. М. наводи мишљење и проф. Жолгера, коме придаје нарочиту важност стога, што је проф Жолгер био делегат државе СХС на Конференцији Мира у Паризу. Треба само имати на уму, да то мишљење на које се Н. М. позива, проф. Жолгер није дао у својству делегата, него га је дао као самостални научник у једној расправи објављеној после уговора о миру. Противу Жолгеровог мишљења стоји пре свега један теоријски разлог. Ако се узме, као што чине Немачки мемоар и проф. Жолгер, да је држава СХС нова држава, питање се поставља, како једна нова држава може постати уговором? По Јелинековој теорији, коју сам Н. М. самтра „владајућом“ у Немачкој, нова држава не може се основати уговором, и стога свака нова држава, не само, дакле, унитарна држава, него и савезна држава (Bundesstaat), постаје фактичким путем. Уговором се може основати само државни савез (Staatenbund), који не представља нов правни субјект, него само нов правни однос између постојећих држава. Према томе, баш ако се узме да је држава СХС нова држава, она није могла бити основана уговором, како претпоставља проф. Жолгер. Истина, има правника у Аустрији и Немачкој, који би хтели да постанак државе подведу под правне норме, и који мисле да се те норме налазе у међународном праву. У те правнике спада и проф. Жолгер, али мишљење тих правника још није победило у науци, што признаје и Н. М., када Јелинекову теорију назива владајућом. Подвођење постанка државе под норме међународног права значило би поништај државне суверености и уздизање међународне заједнице изнад појединих држава као правне организације вишега ранга. Овакво стање ствари може једнога дана доћи, али данас још није дошло. Жолгерово гледиште побијао је један други делегат државе СХС на Конференцији мира, др. Рибарж. Он је, насупротив проф. Жолгеру, доказивао да држава СХС не може бити нова држава, и позивао се, баш највише, на одредбе уговора о миру¹⁾. Уосталом, и сам др. Жолгер, тумачећи чл. 297 Версаљског уговора, не остаје доследан до краја, пошто узима да држава СХС није нова држава у смислу тога члана.

Остављајући ова теоријска разматрања на страну, ми обраћамо пажњу на ту околност, да је приликом нашег народног уједињења Српска влада избегавала све оно што би томе уједињењу могло дати карактер уговора. На пр. приликом редиго-

1) Мишљење д-ра Рибаржа објављено је у овоме часопису, 25 маја 1923.

вања Крфске декларације, био је изнет предог, да се на Уставотворној Скупштини која буде решавала о Уставу државе СХС, гласа по племенима, — т. ј. да се за коначно усвојење Устава тражи пристанак два племена од три (рачунајући Србе, Хрвате и Словенце као три племена једног истог Југословенског народа). Српска влада није на ово пристала: она је стајала на гледишту, да Устав државе СХС треба да буде акт једног уједињеног српско-хрватско-словеначког народа, а не уговор између та три племена. Због тога, у Крфској декларацији било је предвиђено да ће се за коначну одлуку Уставотворне Скупштине тражити бројна већина. Истина, та је већина имала да буде квалификована, али тек у начелу усвојено је гласање по главама, а не по племенима. Женевска декларација била је нов покушај да се држава СХС постави на уговорну основу. У томе циљу предвиђена је једна привремена влада чије би чланове постављала половином влада Краљевине Србије, а половином Народно Веће „као репрезентант и влада Словенаца, Хрвата и Срба у бившој Аустро-Угарској монархији.“ Чланови те привремене владе били би једна врста дипломатских делегата које би Српска влада и Народно Веће могли опозвати кад год би нашли за потребно. Ова привремена влада није никада уставовљена, поглавито услед отпора Српске владе. Српска влада дала је разумети Народно Већу да не пристаје преговарати с њиме на основи међународнога права. Народно Веће морало је узети други пут, — и зато, када је његово изасланство дошло 1 децембра 1918 у Београд, оно није имало задатак да склапа са Српском владом уговор, него да заједно с њоме прогласи уједињење Срба, Хрвата и Словенаца као једне нераздељиве целине. Политичка организација тога уједињеног народа остављена је једној Уставотворној Скупштини у којој су сва три племена била представљена сразмерно својој бројној снази, и у којој су се одлуке доносиле већином гласова. На Уставотворној Скупштини учињен је последњи покушај, да се бар при коначном гласању о Уставу усвоји гласање по племенима. Није се тражило изречно да за Устав гласају два племена од три, али се тражило да Устав буде изгласан већином од $\frac{2}{3}$. Пошто ниједно племе само за себе није имало $\frac{2}{3}$, то се заобилазним путем опет долазило до тога, да за Устав треба да гласају два племена од три. Али гласање по племенима, и у овако завијеној форми, одбачено је од Уставотворне Скупштине, која је

држала да као представништво једног истог народа има права доносити своје одлуке већином гласова. На коначном гласању, Устав је, истина, решен квалификованом већином, као што се предвиђало у Крфској декларацији, али то није била већина од $\frac{2}{3}$.

8. Немачки мемоар сматра као неоспорну ствар, да је држава СХС изишла из уговора аустроугарских Југословена и Срба из Краљевине, који су се ујединили као две равноправне стране. Ово схватање не слаже се са схватањем оних чинилаца који су извршили уједињење. Н. М. стоји, очевидно, под утицајем предатних аустријских идеја, да су Срби, Хрвати и Словенци три разне народности. Да би политичко уједињење те три разне народности објаснио као *in ius aequali iure*, Н. М. прибеглао је претпоставци једног уговора који их је све спојио уједно на основи равноправности. У томе смислу, Н. М. тумачио је и све политичке изјаве које се односе на уједињење, на пр. Крфску декларацију, Децембарски акт и т. д. Н. М. није ушао у суштину југословенске идеологије. Она је сва прожета тим уверењем да, Срби, Хрвати и Словенци, поред свих разлика имена, вере, азбуке и политичке прошлости, чине један народ, чије национално јединство ваља да буде запечаћено и политичким јединством. Ово је уверење изражено не само у Крфској декларацији, него још и раније, у једноме мемоару који је Југословенски одбор, маја 1915, предао влади енглеској, француској и руској, и који је био прва манифестација тога одбора на пољу велике интернационалне политике. Ту стоји од речи до речи ово: „Југословенски народи, које историја познаје под именом Срба, Хрвата и Словенаца, један су исти народ, уједињују све увјете да постану једна народна независна држава“. Ово је изречено на две године пре Крфске декларације, у једном акту који је Југословенски одбор издао сам у своје име, без претходних преговора са Српском владом. Ако се једанпут узме, да су Срби, Хрвати и Словенци један народ, онда из тога изилази, — и Српска влада држала се тога гледишта доследно, — да о њиховом политичком уједињењу нема шта да се преговара и уговара; чим се једанпут прогласи њихово национално јединство, из тога сама по себи следује и потреба њиховога политичкога уједињења. Ни Крфска декларација ни Децембарски акт нису били уговори између разних народносних група, које се спајају *aequali iure*, него су биле прокламације

о јединству једног истог народа. Разуме се, и у средини јединственога српско-хрватско-словеначког народа било је доста спорних питања која су се тицала детаља државне организације. Али за сва та спорна питања усвојен је онај начин решавања који постоји у јединственим националним државама, — а то је решавање већином гласова на једној Конституанти.

9. У своје другом делу, Немачки мемоар бави се Конференцијом Мира, и покушава да докаже, да је и по актима те Конференције држава СХС једна нова држава.

Немачки мемоар позива се, пре свега, на два акта која потичу од саме владе државе СХС. То је, прво, она нота коју је та влада упутила страним државама о конституисању Краљевине СХС. Ту ноту Н. М. сматра као доказ да је држава СХС сматрала себе као нову државу, која потребује признање страних држава. Пре него што пређемо на анализу те ноте, ваља да објаснимо прилике под којима је она постала. На Конференцији Мира, Србији је оспоравано право да говори у име аустроугарских Југословена. Да би тај спор пресекала, Србија се, на основу Децембарског акта, представила Силама као заједничка држава Срба, Хрвата и Словенаца. Да су Срби, Хрвати и Словенци одлучили да се уједине у једну државу, то је био неоспорни факт. Да ли ће та држава, с формално-правног гледишта, бити нова или стара држава, на то питање, у оном тренутку када је нота писана, није било лако одговорити. Нота је дошла непосредно после Децембарског акта. Децембарски акт прогласио је уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у заједничку државу, али ту државу није коначно организовао. О њеној коначној организацији имала је да решава једна Уставотворна Скупштина, која се могла састати тек после закључења мира. Докле та Скупштина не би свршила свој посао, могло се говорити само о чину постојања државе СХС, а не о њеној правној природи. Оно што би било речено о њеној правној природи, не би било дефинитивно. На пр. у ноти се говорило да је конституисана једна Краљевина Срба, Хрвата, Словенаца. Међутим, то државно име још није било дефинитивно утврђено. Јер доцније, када се састала Уставотворна Скупштина, на њој се отворио велики спор око тога, да ли ће се наша држава звати Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, или ће се звати Југославија. Исто тако, републиканци и социјалисти покушавали су да изазову дискусију и о облику владе, иако је у поменутој

ноти држава СХС била обележена као „Краљевина“. У тренутку када је писана нота о конституисању Краљевине СХС, једино што се могло рећи са сигурношћу, било је то, да су се Срби, Хрвати и Словенци ујединили у заједничку државу. Све остало припадало је будућности. Како ће се та држава звати, да ли ће бити уређена као унитарна или као савезна држава, и да ли ће се сматрати као продужење Краљевине Србије или као стварање нове државе, све је то зависило од њених уставотворних чинилаца. У тренутку када је писана нота о конституисању Краљевине СХС, било је дакле још рано говорити о томе, да ли је та држава нова или стара. Уосталом, ако се нота прочита пажљиво, видеће се да о тој ствари наша влада није рекла ништа одређено. Она говори о конституисању једне Краљевине српско-хрватско-словеначке „која обухвата Србију и све југословенске земље“... И за тим додаје: „Ова унија која је имала за резултат трансформацију Краљевине“. Дакле прематексту ноте, Краљевина Србија није уништена, него само трансформисана, што би допуштало претпоставку да се, бар по мишљењу наше владе, са Србијом десило оно исто што и са Краљевином Сардинијом, када је постала Краљевина Италија.

Треба још додати, да у том тренутку уговори о миру још нису били закључени, па се стога није знало да ли ће Конференција Мира примити акт уједињења нових територија са Обијом, и какав ће му правни значај дати.

10. Други акт на који се Немачки мемоар позива, потиче не од наше владе, него од наших делегата у једној стручној комисији. То је једна нота коју је економска секција наше делегације упутила економској комисији Конференције Мира, и којом је тражила да се и наша држава уврсти у један уговор који се о поморској пловидби правио са новим државама. На основу тога, Н. М. закључује да је наша властита делегација охарактерисала нашу државу као нову. Н. М., без сумње, даје исувише политичке важности једној изјави учињеној у једном техничком питању. Осим тога, у ноћи наше делегације изречно се каже, да ми само зато тражимо да будемо, у погледу поморске пловидбе, стављени под режим нових држава, што Србија, као увоземна држава, није имала никаквих конвенција о поморској пловидби. Да је Србија таквих конвенција имала, наша делегација, зацело, не би тражила да нас, у погледу поморске пловидбе, сматрају као нову државу. Као што се види у акту

наше делегације, држава СХС обележена је новом само као поморска држава. Ово тачно одговара правом стању ствари, пошто је Србија, тек после уједињења с аустроугарским Југословенима, добила излаз на море и постала поморска држава. Али, ако је држава СХС у једном специјалном питању, — у питању поморске пловидбе, — сматрала себе за нову државу, из тога се још не да извести да је она, и ван тога питања, у сваком другом погледу, сматрала себе за нову државу. На другом једном месту, Н. М. тврди да држава СХС, и ако иначе нова држава, јесте, специјално у питању валуте, стара држава. Исто тако, и ми можемо рећи, да држава СХС, и ако иначе стара држава, јесте, специјално у питању поморске пловидбе, нова држава.

(Свршиће се.)

Слободан Јовановић

ДРЖАВНИ ПОДСЕКРЕТАРИ

Државним подсекретарима припада врло важно место у јерархији управних органа. Они уз министра могу управљати пословима и администрацијом министарства, а може им бити додељен и самосталан круг послова у министарству. Исто тако могуће је да државни подсекретари представљају и заступају ministre у Парламенту. Но и поред овако важних функција државних подсекретара, њихов положај није ни у теорији ни у појединим законодавствима сасвим одређен.

Кад треба одговорити на питања која се могу поставити у вези с положајем и надлежношћу државних подсекретара, јављају се тешкоће двојачке природе. С једне стране, оне се тичу административних атрибуција државних подсекретара, а с друге њиховог политичког карактера и односа према влади и Парламенту. Може се на пр. питати коме припада право установљивања државних подсекретаријата и какве је природе делегирање надлежности које се додељују државним подсекретарима, зати да ли су они чланови владе и у ком својству могу говорити у Парламенту, и т. д. На оваква и слична питања није увек могуће прецизно одговорити. Има аутора који су у опште противни таквој установи, а у неким од држава чија су је законодавства предвидела, звања државних подсекретара остајала су кадгод

скоро сва непопуњена. Али исто тако ова установа има и заступника, и извесно је да у приликама може бити и потребна и корисна.

У даљем излагању биће најпре говора о прописима који се односе на државне подсекретаре у два три типска законодавства, а затим ће бити изложено како је питање државних подсекретара решено код нас.

I

У *Енглеској*. Као и толике друге установе јавнога права, и звање државног подсекретара установљено је најпре у *Енглеској*. Тамо су се министри раније називали државним секретарима, а неколико их се и сада тако називају. Министрима су придани помоћници који су отуда названи државним подсекретарима. Стварање овога звања изазвала је једна нарочита потреба, својствена установама енглеског парламентаризма. У *Енглеској* се, наиме, по традицији примењује начело да министар има приступа и може говорити само у ономе Дому, чији је члан. Пошто оба Дома морају стално бити у могућности да се обавесте о раду појединих министара, то је установљена пракса, да министар избере, по пристанку кабинета, између чланова онога Дома коме сам не припада, једнога члана, кога наименује за свога државног подсекретара и овласти да га у томе Дому представља. Краљ дакле тамо никада не поставља непосредно државног подсекретара него га одређује сам министар. Ево, у осталом најкраће, како је у опште организована централна државна управа у *Енглеској*, и какво место у њој припада државним подсекретарима.

У *Енглеској* се на челу сваке гране државне управе по правилу налази као шеф један министар, који је члан кабинета. Њему су придати разни помоћници, који не улазе у састав кабинета и међу њима су најглавнији државни подсекретари. Они могу бити *парламентарни* или *перманентни*. Први се међају заједно с владом, а други остају стално на својим местима, ма како се владе смењивале.

Парламентарни државни подсекретари по правилу су важнији од перманентних. Изузетан положај припада једино перманентном подсекретару у Министарству Спољних Послова и то због тога што је традицијом освештано правило да се енглеска спољна политика не мења с променом кабинета. Ту поли-

тику и њене најзаплетеније и најситније појединости много боље познаје стални државни подсекретар министарства, него парламентарни подсекретар, па често боље него и сам министар. Отуд излази да је стални државни подсекретар најобавештенија и готово најважнија личност у енглеском Министарству Спољних Послова.¹⁾

Дефинитивну одлуку по свима важнијим питањима спољне политике ипак доноси увек сам министар, који за сав рад сноси одговорност пред Парламентом.

Исто тако на пр. и тешко и компликовано управљање државним финансијама чини неопходним сталног државног подсекретара за финансије. Но ни његов значај као ни значај осталих државних подсекретара нису равни значају који припада сталном државном подсекретару у Министарству Спољних Послова.

У Балфуровом кабинету од 1903 године било је 13 министара чланова кабинета, и сем тога још 22 шефа одељења (департмана), који су се звали подсекретарима, лордовима адмиралитета и т. д., и који су се мењали заједно с владом, али нису припадали кабинету. Међу њима налазила су се и два државна подсекретара Министарства Финансија. Да би се јасније представио њихов правни положај и функције, изложиће се овде укратко организација самога тога министарства.

На челу финансијске управе у Енглеској налази се од XVIII века не један човек, већ једна комисија у чији састав се краљевим указом постављају пет чланова који се називају лордовима, без обзира на то да ли припадају Горњем Дому или не. То су: 1) Први лорд благајне (First Lord of the Treasury); 2) канцелар благајне (Chancellor of the Exchequer) и 3) три благајничка лорда (Junior Lords).

Ова комисија само номинално управља финансијама; у ствари, њени чланови махом раде друге послове, сем канцелара благајне, који је у ствари министар финансија и који фактички најактивније суделује у управљању државним финансијама, а у томе му помажу нарочито установљени државни подсекретари. Звање првога лорда благајне међутим развило се парламентарном праксом постепено у звање *премијера*, и он као министар председник има с министарством финансија исто толико везе колико и с осталим министарствима. За толики свој престиж

1) Hatschek, *Englisches Staatsrecht*, Bd. II. Die Verwaltung. Страна 221. Изд. од 1906.

у влади има енглески министар председник да захвали искључиво тој околности, што је у току векова у парламентарној владавини све већи значај задобијало управљање државним финансијама којима је у почетку он руководио као први лорд благајне. Ако је он члан Доњег Дома, може бити у исти мах и канцелар благајне, но ако то није случај, онда се за канцелара благајне узима друго лице.

Други члан комисије је прави министар финансија (Chancellor of the Exchequer—канцелар благајне). Он је чувар благајничког печата и управља министарством, он одлучује у свима важнијим питањима и за свој рад одговара пред парламентом. Свакидашњи послови министарства отправљају се под надзором шефова одељења. Њихове предлоге дефинитивно одобрава један од парламентарних подсекретара тога министарства (који се називају joint secretaries), тако звани финансијски државни подсекретар благајне—Financial Secretary of the Treasury, а само тежи случајеви подносе се на решавање саме министру финансија. У састав поменуте комисије улазе још и три благајничка лорда — junior Lords, но по значају они заостају не само иза министра већ и иза парламентарних подсекретара. Они у главноме заступају министарство у разним одсецима Доњег Дома и врше извесне почасне и неке мање важне дужности. До Дизраелија било је уобичајено да по једнога од њих бира свака од три краљевине које сачињавају Велику Британију.

Главни посао у министарству финансија врше т. зв. joint secretaries или државни подсекретари. Њих има две врсте: 1) парламентарних и 2) перманентних.

Звање парламентарних државних подсекретара установљено је 1714 године. Један од њих је финансијски државни подсекретар (financial joint secretary), који покрај министра финансија руководи пословима, и без чијег пристанка се не предузима никаква измена управног уређења финансија, нити друга каква важнија мера. Он између осталог припрема предлог буџета, подноси га парламенту на одобрење и врши сав огроман и компликован посао око његовог спровођења у парламенту. Обично се сматра да се с тога положаја улази непосредно у кабинет. Финансијски државни подсекретар управља одељењем за државне приходе.¹⁾

Други државни подсекретар је т. зв. политички (political)

¹⁾ Gneist, Das englische Verwaltungsrecht der Gegenwart. Bd. II. страна 657.

или подсекретар за постављања (*patronage secretary*). У његову надлежност раније је долазило постављање чиновника (*patronage*) док се оно вршило према политичким обзирима, а сада му је додељена функција владиног „бича“ (*whip*) у Доњем Дому, т. ј. органа који се стара да чланови странке долазе редовно на седнице парламента, да их увек има више него чланова опозиције, да сви гласају онако како влада жели и т. д.¹⁾

Да би се отклониле незгоде које проистичу отуда, што се парламентарни државни подсекретари мењају с владом, што је изазивало несигурност у финансијама, а и због све веће разгранатости послова, установљено је 1805 у Министарству Финансија звање једнога перманентног (сталног) државног подсекретара. Под њиме стоји одељење за расходе, заједно с врло пространим правима контролисања финансијских и осталих административних департмана. У последње време постављен је још један стални државни подсекретар, те их тако сада има двојица (зову се *permanent joint secretaries*). Они су чувари управне рутине, једнообразности у раду и традиција Министарства Финансија. Кроз њихове руке морају сад проћи и сва општења тога министарства с осталим гранама државне централне управе.

Као што се из овога излагања види, државних подсекретара министарства финансија у Енглеској има свега четири: два парламентарна и то: а) финансијски и б) политички и два перманентна. Они су органи који истина не припадају кабинету, али уз министра управљају свима пословима и администрацијом. Ипак за сав рад одговоран је парламенту само министар.

Положај и функције државних подсекретара слични су и по осталим министарствима. Француски државноправни аутор Есмен у своме делу *Eléments de Droit Constitutionnel Français....*, 3 изд. стр. 606, сматра да су државни подсекретари у Енглеској просто делегирани од министра и да немају никакву сопствену надлежност. Они наравно деле политичку судбину владе која их је изабрала, и падају с њом (сем сталних). С овим мишљењем слаже се и Дигуи.²⁾ Има енглеских аутора који указују на слабе стране ове установе. Нарочито се истиче да државни подсекретари, ма како иначе били способни људи, нису у стању да излажу и бране владину политику с онолико слободе, разумевања и одговорности, колико је потребно да се

1) Hatschek, op. cit. стр. 292.

2) Duguit, *Traité de Droit Constitutionnel*, т. II. страна 496. Изд. од 1911.

задовољи Дом. У ствари они врше само извесну поруку и од њих се тражи да бране једну политику у чијем формирању нису имали скоро никаквог удела.¹⁾

У *Француској*. Назив државних подсекретара потиче и у Француској из Старог Режи́ма, када су се данашњи министри називали државним секретарима. Звање државног подсекретара установљено је Краљевом уредбом од 9 маја 1816, која гласи: „Државни подсекретари које ми именујемо биће придодати нашим министрима државним секретарима кад они буду сматрали да то захтевају интереси државне службе. Државни подсекретари имаће да врше сву ону администрацију и општу преписку, коју им буду делегирали наши министри, сваки по својој грани државне управе.“ Према томе, државни подсекретари били су чисто административни чиновници, на које су министри могли да пренесу изванштан део својих административних функција. За разлику од енглеског система овде је 1) државне подсекретаре постављао не министар већ Краљ, што је у принципу било правилније, и 2) они су само у администрацији помагали министрима, којима је Краљева уредба давала право да непосредно делегирају државним подсекретарима извесне своје надлежности, а нису их представљали и у парламенту.

Ова установа задржала се и под владом после Јулске Револуције (1830), али је постепено променила карактер. Државни подсекретари нису више само замењивали министре у администрацији, већ су их представљали и у парламенту, и уобичајено је да се бирају између његових чланова. Али изборни закон од 1849 забранио је да се за државне подсекретаре узимају чланови парламента и после тога је ова установа ишчезнула. Под Другим Царством није поново установљена.

Под Трећом Републиком предвиђа закон од 25 априла 1872 звање државног подсекретара, прописујући да се посланици, наименовани за државне подсекретаре, не морају као ни министри, подврћи новоме избору. Ова одредба остала је у закону о изборима народних посланика од 30 новембра 1875. Исто то важи и за сенаторски мандат (зак. од 26 децембра 1887). Од 1873 било је државних подсекретара често у министарствима. Пре последњег рата постојала су тамо поред 12 министарстава још и 4 државна подсекретаријата. То су: 1) државни подсекретаријат у Министарству Јавне Наставе и Лепих Вештина (декрет од 25 јануара 1905), 2) државни подсекретаријат у Мини-

1) Todd-Walpole, *Le Gouvernement parlementaire en Angleterre*, t. II, p. 29.

старству Рата (декрет од 25 окт. 1906), 3) државни подсекретаријат у Министарству Морнарице (декрет од 24 јула 1909) и 4) државни подсекретаријат у Министарству Финансија (декрет од 24 јула 1909).

Под Трећом Републиком изгледа положај државних подсекретара од прилике укратко овако:

Председник Републике, постављајући Министарски Савет одређивао је 3—4 државна подсекретара за помоћнике министима; ови су им својим решењима одређивали надлежност. Државни подсекретари, изабрани као и министри између чланова парламента, могли су у дебатама представљати министре у њихову одсуству.

Тешкоће су се појавиле код питања о природи и обиму надлежности државних подсекретара. Министри су више пута својим решењем делегирали државним подсекретарима извесне своје надлежности одлучивања. Но с разних страна замерано је да оваква делегирања нису правилна. Неоспорно је да један функционар (чиновник) може делегирати сву своју надлежност, или један њен део, само ако га какав закон на то изрично овлашћује. А никакав закон не овлашћује министра да делегира сву своју надлежност или један њен део. Такво делегирање осудила је и општа одлука Државног Савета од 21 фебруара 1890. Ова одлука гласи да „министри не могу делегирати, сем случајева законом предвиђених, никакво право одлучивања које спада у њихову надлежност“. Међутим уредба од 9 маја 1816 допуштала је раније оваква делегирања, ма да су противници делегирања тврдили да се у тој уредби никако није мислило на делегирање права одлучивања, које би било могуће установити једино путем формалног законског овлашћења.

Ова пракса је измењена углавном после поменуте одлуке Државног Савета. У место да државним подсекретарима одређују надлежност својим решењима министри под чије су заповести постављени, установљено је да им административне функције одређује председник републике декретом, пошто је њему припадало и право да на исти начин одређује и број и организацију самих министарстава. Они су на тај начин постали нека врста министара другог реда, без права премапотписа.

Тако је декретом од 25 јануара 1905 установљено звање државног подсекретара у Министарству Јавне Наставе и Лепих Вештина, и њему је стављено у надлежност све оно што је дотле вршио директор Лепих Вештина. Његове функције ближе су одре-

ђене декретом од 2 фебруара 1905 овако: државни подсекретар потписује преписку и сва акта која се односе на администрацију Лепих Вештина, у колико она не садржавају одлучивање и ангажовање издатака. Овај декрет је допуњен и измењен декретом од 16 новембра 1910, по коме државни подсекретар, на основу сталног министровог делегирања, ангажује и ликвидира све издатке који се односе на Лепе Вештине (чл. 3). Министар може делегирати нарочитим решењима државном подсекретару у наименовање извесних категорија чиновника (чл. 5 § 1). Државни подсекретар може бити од стране министра делегиран да пред парламентом заступа сва питања која се тичу администрације Лепих Вештина (чл. 1 § 3). Ова последња одредба не слаже се с Уставом. Декрет од 30 новембра 1910 садржи одредбу по којој је државном подсекретару Лепих Вештина стално делегирано право потписа Министра за Јавну Наставу и Лепе Вештине за издавање налога за исплату, који се односе на другу секцију буџета његовог ресора. Према чл. 5 § 1 овога декрета делегирао је министар за Јавну Наставу решењем од 24 децембра 1910 своје државном подсекретару надлежност да врши извесна наименовања (постављења).

Декрет од 30 јула 1909 одређује надлежност државног подсекретара Министарства Финансија. Он набраја читав низ надлежности које су стално придодате државноме подсекретару, коме између осталог припада „специјално, под високом министровом управом, одсек финансијске администрације“ под условима дефинисаним у декрету од 25 јануара 1905, о коме је напред било говора. Декрет од 1909 између осталог даје министру власт да државном подсекретару стално делегира потпис свих предмета, које му министар пошље на решавање (чл. 2). Ни један ранији декрет није у толикој мери давао министру право генералног делегирања. После овога декрета, на место министра који би био спречен у вршењу своје дужности, не би било више потребно постављати за заступника другог министра, и довољно је да он, по овоме декрету, пренесе на свога државног подсекретара генерално овлашћење. Ма да се овај пропис не противи изрично ни једноме позитивном закону, ипак се он не слаже с духом француског јавног права.

Декрети од 16 јула и 8 августа 1909 стављали су у надлежност државним подсекретарима Рата и Морнарице да потписују непосредно налоге за исплату и отварање кредита другостепеним наредбодавцима. Ови декрети, а и други, садрже овакву

одредбу: „државном подсекретару стално је делегирано министрово право потписа...“ Дигуи примећује (овде наведено дело II св. стр. 493) да је уопште рђаво употребљавати израз „делегирање“, а специјално код овог декрета тај израз апсолутно нема смисла, пошто овде није реч о делегирању надлежности, које би вршио министар, већ је то једна нарочита надлежност, коју је државном подсекретару прописао, али никако делегирао, шеф управне власти. Јер, примећује даље Дигуи, ни шеф управне власти, као ни парламенат, не могу делегирати неко право које сами немају. Шеф управне власти одређује само надлежност државном подсекретару, пошто њему припада власт да регулише функције државне службе, а специјално организација министарстава.

Декрет од 8 новембра 1910, који одређује надлежност државног подсекретара Министарства Морнарице, набраја низ ствари које долазе у његову надлежност, на име: одсеке за морепловство, риболов, пензије и т. д. По члану 5 тога декрета министар може делегирати државном подсекретару да у Сенату или Скупштини говори о свима питањима која се односе на Министарство Морнарице. Овај пропис несумњиво је противан члану 6 другог параграфа Устава од 16 јула 1875, по коме само министри имају право приступа у оба Дома. Њима могу бити придодати комесари, које одређује Председник Републике, и министру се никако не може дати декретом овлашћење да делегира државног подсекретара да говори у Парламенту.

Сличне прописе садржи и декрет од 9 новембра 1910, који одређује надлежност државног подсекретара Министарства Рата И у њему се говори о сталном делегирању министровог потписа, које припада државном подсекретару код предмета што спадају у његову надлежност. Тако исто у њему се налази и онај противуставни пропис, по коме министар може делегирати државном подсекретару, да у Парламенту говори о предметима који се тичу тога министарства.

Овде се може навести још читав низ декрета којима је председник Републике приликом сваког наименовања државних подсекретара одређивао и њихову надлежност.

Али ни ова комбинација није била добра. Ови државни подсекретари нису били ни министри, ни прости шефови администрације. Зато што нису били шефови администрације, Парламенат је могао тражити од њих рачуна о раду, а пошто нису били ни министри, последице претреса у Парламенту имали

су да носе не они већ министри, који су у ствари само номинално били њихови шефови.

Због ових тешкоћа изгледало је једно време да ће ова уставна изићи из употребе. Есмен је предлагао да се функције државног подсекретара, ако га баш мора бити у министарству, ограниче на чисто административне, с извесним правом решавања које би му изрично било признато декретом, али да државни подсекретар нема никаквих непосредних и политичких односа с Парламентом. У главном, пред рат било се сасвим проредило постављање државних подсекретара.

Међутим у току рата, као што примећује професор париског правног факултета Н. Berthélemy¹⁾, почела су поједина министарства опет да установљавају државне подсекретаре. Њихове атрибуције одређивали су министри специјалним решењима на основу декрета од 16 августа 1914. Ово је био један од оних декрета мало законитих, чије се издавање оправдава стањем нужде, које је владало у почетку рата. Државних подсекретара постављано је све више, тако да их је једно време (око 1920 год.) било више него ли самих министара.²⁾ Оволика постављења државних подсекретара очевидно нису одговарала стварној потреби, већ су најчешће имала да задовоље личне амбиције и политичке интриге. До 1920 године влада је могла по својој вољи да ствара државне подсекретаријате и да их опет укида просто тако што је постављала одне. није постављала поједине државне подсекретаре, и она се тим својим правом у толикој мери служила, да су подсекретарска звања постала исто толико теретна и скупа, колико су се показала савршено непотребна.

Овакво поступање изазвало је реакцију и финансиским законом од 20 јуна 1920 (чл. 8) било је прописано да ће се у будуће звање државних подсекретара моћи стварати само путем закона. Влада, следствено, није могла више декретом воспостављати ни оне подсекретаријате који су већ раније постојали. Ипак је марта 1923 био објављен један указ којим је наименован државни подсекретар при Министарству Финансија. Министар Финансија био је принуђен да пред Финансијским Одбором у Сенату призна да ово постављење није било законито и да издејствује да Парламенат донесе закон о установљењу државног

¹⁾ Н. Berthélemy, *Traité Élémentaire de Droit Administratif*. Paris 1916 P. 112.

²⁾ Н. Berthélemy, *Op. cit.* Neuvième éd. Paris 1921. P. 125.

подсекретаријата при Министарству Финансија. Изгледало је да ће се у будуће увек тако морати поступати и да ће број државних подсекретара бити сведен на најмању меру. У извештају комисије за штедњу објављеном у Службеним Новинама од 10 децембра 1923, наведено је укидање свих државних подсекретаријата као средство да се постигну знатне уштеде. И већ у Поенкареовој влади марта 1924 није било ни једног државног подсекретара. Али у влади коју је јуна исте године образовао Ерио, била су опет постављена четири државна подсекретара, и то: по један у Министарству Просвете и Лепих Вештина, и у Министарству Јавних Радова и два у Министарству Трговине и Индустрије. Дигуи сматра да су ова постављења незаконита.¹⁾ Пошто у марту 1924 год. није било ни једног подсекретаријата у влади, није се ни јуна могао поставити ни један подсекретар на звања којих није било, и која су само једним законом могла бити поново установљена.

У противном, ако би се узело да државни подсекретари није могу бити постављени у свима министарствима у којима су већ рапостојали, забрана из закона од 20 јуна 1920 постала би илузорном; том забраном се оваквом постављању без претходног законског оснивања подсекретаријата баш и хтело стати на пут.

До сада је било говора у главном о управној надлежности државних подсекретара; њихов однос према парламенту само је узгред додириван. Видели смо да има декрета који су овлашћивали државне подсекретаре да у име владе говоре у Парламенту. Спорно је питање да ли је овако овлашћење саобразно Уставу.

Има писаца који, као на пр. Пјер, сматрају да државни подсекретари могу говорити у Парламенту јер чине саставни део владе. Међутим баш и јесте питање да ли и државни подсекретари припадају влади. По Дигуи-у државни подсекретари не улазе у састав владе и не би требало да присуствују седницама Министарског Савета. Они једино могу присуствовати састанцима кабинетског савета министара. У Француској, за разлику од Енглеске, где Краљ не учествује у састанцима кабинета, шеф државе је увек присуствовао састанцима Министарског Савета. И под Ресторацијом, Јулском Владом и Царством, па и под Трећом Републиком, издавани су изрични прописи по којима су се седнице Министарског Савета стално имале држати у присуству државног поглавара. Пошто се ни садашњи

1) L. Duguit, op. cit. 2e éd. T. IV, p. 830.

Устав од 1875 не противи овој пракси, то и сада председник републике стално присуствује састанцима Министарског Савета.

Но министри се могу састати и без председника републике; такви састанци називају се кабинетским саветом. Томе савету, као што је речено, могу присуствовати и државни подсекретари. На својој седници од 3 новембра 1906 Министарски Савет је решио да у будуће његовим седницама присуствују и државни подсекретари. У томе решењу није се казало да ли ће државни подсекретари имати право одлучивања или само саветодавни глас. Од рата вратило се опет старом поступању и државни подсекретари узимају учешће једино у решавањима кабинетског савета и само сасвим изузетно се позивају у Министарски Савет. По мишљењу Дигуи-а, они ту могу имати само саветодавни глас и не могу чак ни присуствовати седницама у којима се решава о питањима о којима се по закону или Уставу одлука мора донети у Министарском Савету. Њихово присуство би ту било незаконито, јер Министарски Савет састављају председник републике и министри и нико више, па дакле ни државни подсекретари.

Дигуи сматра да и на питање да ли државни подсекретари могу говорити у Горњем или Доњем Дому у име владе, треба одговорити одречно. Француски уставни закони и не помињу државне подсекретаре. Но чл. 6, § 2. уставног закона од 16 јула 1875 министри имају приступа у оба Дома и морају бити саслушани кад год затраже. Министри могу узети собом и нарочите поверенике који ће им бити од помоћи приликом дискусије о каквом законском предлогу чији је претрес на дневном реду. Али овде никако не може бити говора о државним подсекретарима; те према томе они по Уставу немају право да у владино име говоре у Парламенту.

Ипак је питање права говора државних подсекретара у Парламенту било непрестано спорно и поново покретано, тако да се чак у неким декретима који су им одређивали надлежност, појединим државним подсекретарима изрично додељивало и право говора у Парламенту. Тако је декретима од 25 октобра 1906 и 24 јула 1909, 9 и 16 новембра 1910 прописано за државне подсекретаре Министарства Рата и Морнарице а декретом од 8 новембра 1910 за државног подсекретара Лепих Вештина да имају право да говоре пред Парламентом о свима питањима која спадају у њихову надлежност. Декрет од 29 марта 1913 о надлежности и атрибуцијама државног подсекретара за Трго-

вачку Морнарицу прописује у чл. 3 да државни подсекретар може бити делегиран од министра да у Сенату или Скупштини расправља о питањима која се тичу Трговачке Морнарице. Исти пропис се налази и у декрету од 30 октобра 1915. Дигуи сматра да су сви ови декрети неуставни, јер по Уставу, државни подсекретари немају право приступа и говора у Парламенту.

По Уставу државни подсекретари не одговарају политички пред Парламентом. Чл. 6 уставног закона од 25 фебруара 1875, који предвиђа одговорност министра пред Парламентом, говори само о министрима. Државни подсекретари су потчињени министрима, који их покривају и чија је одговорност једино ангажована. Али државни подсекретари којима су декретом стављене у дужност одређене функције, постали су фактички одговорни пред Парламентом. Било је одиста незгодно да министар буде одговоран за радње које државни подсекретар предузима сам и независно од њега. У пракси, државни подсекретари дају увек оставку кад цело министарство одступи. Дешавало се да су државни подсекретари подносили и појединачно оставку после гласања у Парламенту. Године 1892 изразио се Лубе, који је тада био председник министарског савета, у Сенату овако: „Видели смо да су се два државна подсекретара, де Ла Порт и Феликс Фор, повукли пред вотумом Скупштине. Ово нам сведочи о једној одговорности нарочите врсте, која може бити није изрично предвиђена нашим Уставом, али која није због тога била мање ефективна.¹⁾

Што се тиче грађанске одговорности у случају прекорачења кредита, закон од 10 августа 1922 о контроли ангажованих издатака потпуно изједначаје министре и државне подсекретаре.

У Немачкој до 1918. Канцелар царевине у Немачкој имао је двојак положај: био је 1) пуномоћник прускога Краља у Савезноме Већу (чл. 15 Устава) и 2) министар царевине. У овоме другоме својству он је био царевински орган и једини одговорни министар царевине. Као министар и царев помоћник, канцелар је имао да врши све оне послове који су сачињавали цареве прерогативе, на пр. да заступа према трећима права царевине, да управља радом осталих високих органа царевинских, и т. д. Он је затим као царев помоћник и заступник био врховни шеф царевинске управе. У овоме погледу одговарао је његов положај потпуно положају министра у посебним државама,

¹⁾ Duguít, op, cit. t. II. p. 495; друго изд. t. IV, p. 834..

само што канцелар није имао покрај себе равноправне колеге с којима би делио послове. О каквој његовој одговорности пред Рајхстагом не може озбиљно бити говора. Познати немачки правник Лабанд¹⁾ трудио се истина да конструише канцелареву политичку одговорност и наводио је да је канцелар морао да одговара на нападе и приговоре, који би у Парламенту били чињени његовом раду. Али има и немачких писаца који су канцелареву одговорност називали фразом, и показало се да су они били у праву. Фактички, канцелар је одговарао само цару и радио је и на супрот закључцима већине у Рајхстагу.

У царевинском уставу предвиђено је било заступништво канцелара само у погледу председавања и управљања пословима у Савезном Већу (чл. 15 § 2). Канцелар је истина могао и без нарочитог законског овлашћења пренети вршење послова који спадају у његов делокруг, као и сваки шеф неке канцеларије, на чиновнике који су постављени да му у пословима помажу (државним секретарима, директорима, саветницима и т. д.). Само ови заступници су одговорни искључиво канцелару, а за њихов рад је цару, Савезном Већу и Рајхстагу био одговоран сам канцелар. Дешавало се да су канцеларови заступници премапотписивали и уредбе које је издавао цар, што изгледа да је било противно Уставу (чл. 17.). Пошто се све више истицала потреба за одговорним заступницима канцеларевим у пословима, које је он вршио као царевински министар, донет је у томе смислу 1878 нарочити закон, по коме је заступнике канцелареве постављао цар али само на предлог канцеларев и то кад је овај спречен да врши своју дужност. Ова спреченост па и засгупање могли су бити и трајни због велике разгранатости послова. Закон предвиђа две врсте одговорних заступника: 1) генералног заступника — вицеканцелара, чији избор није законски ограничен и 2) ресорне заступнике за које су, по закону могли бити постављени једино начелници (Vorstände) највиших царевинских канцеларија. Увек је дакле само једно одређено лице могло бити постављено за ресорног заступника.

Заступници су били овлашћени да премапотписују уредбе и наредбе које је издавао цар, и да врше остале послове који су уставом и законима били додељени у канцеларову надлежност. За своје поступке одговарали су заступници лично. Али канцелар је могао и за време трајања заступништва предузети

¹⁾ Laband, Das Staatsrecht des Deutschen Reiches 5. изд. 1911. св. I. стр. 381 и даље.

сваку радњу која спада у заступникову надлежност (чл. 3). Отуда је канцелар остајао у неколико одговоран „нечињењем“ јер му је било могуће да својим мешањем измени сваки заступников поступак. Напред је већ речено колика је била та одговорност и у чему се састојала.

Пошто су прематоме заступници истина били лично одговорни, од прилике као уставни министри, али у исто време нису имали положај највиших шефова ресора, већ су у вршењу својих послова службено били потчињени канцелару, то се они могу сматрати као одговорни подминистри (Untermister). По Лабанду ова организација у неколико је постала угледањем на енглески кабинет.

Ако би се појавило размимоилажење у мишљењима подминистара, одлучивао је канцелар својим ауторитетом. О каквом решавању већином гласова није под овим околностима могло бити ни говора. Тако исто била је искључена и колективна одговорност.

У току времена послови су се толико развили да канцелару више није било могуће да их сам отправља. Стога је образована нарочита царевинска канцеларија, која је посредовала између канцелара и државних секретара (подминистара). На челу те канцеларије налазио се државни подсекретар. Он је у име канцеларево стајао у непрекидном додиру са државним секретарима и партијама у Рајхстагу. Задатак му је био да уклања размимоилажења код државних секретара, што би иначе морао да ради сам канцелар. И Рајхстаг је радије општио с том канцеларијом него с надлежним државним секретарима.

Министарства организована на овај начин по принципу потчињености представљају канцеларски тип за разлику од колегијалног типа који је организован по начелу равноправности.

После рата је у Немачкој организована влада по колегијалном типу. Сваки министар под личном одговорношћу управља својим ресором, а владине одлуке доносе се већином гласова. Канцелар даје правац унутрашњој политици; једино на његов предлог председник именује и отпушта министре.¹⁾ У данашњој Немачкој не постоје више подминистри из доба царства, те се не осећа потреба ни за државним подсекретарима.

ANALITIKER (Свршиће се) anali.rs

Драгослав Б. Јовановић

1) В. о овоме Hatschek, Deutsches und Preussisches Staatsrecht. Berlin,

МИРАБО КАО ЕКОНОМИЧАР И ФИНАНСИЈЕР¹⁾

Постоји мишљење да су велики људи производ самих догађаја, те се тиме оспоравају заслуге појединих личности, које у историји врло видно место заузимају. У великим друштвеним превратима, као што је на пр. Француска Револуција, одиста су многи људи позвани да играју важну улогу, без којих би они остали незапажени. У свакоме случају није опште правило да су сви велики људи избили на површину благодарјећи догађајима; па чак када би то и било правило Мирабо би остао сјајан изузетак. Пре се може рећи за такве људе, као што је био Мирабо, да они припремају догађаје и да их стварају, како би им било омогућено да своја знања, даровитост и идеале ставе у службу добра Отаџбине и целог Човечанства. Природом обдарен јаком интелигенцијом и енергијом, Мирабо је осећао у себи способности државника и дипломате; поврх свега његово говорништво достигло је перфекцију. Све те своје особине он није могао лако искористити у друштву, у коме су били угрожени слободно кретање и природни развитак људскога рода. Осим тога што је само друштво спречавало Мирабо-а да слободно искоришћује своје способности, и разне породичне неприлике биле су му на великој сметњи. Можда су га и те недаће упутиле на буран живот, који је био скопчан са многобројним авантурама.

Нећемо се упуштати у описивање живота и дела славнога револуционара Мирабо-а. О томе постоји врло обилна литература на францускоме. У осталоме и на нашем језику то је врло лепо представљено у делу „Вођи Француске Револуције“, од г. Слободана Јовановића. Али, да бисмо имали што јаснију слику о Мирабо-у као економичару и финансијеру, мораћемо водити рачуна и о ономе делу његовог живота и делатности, који је претходио саму Револуцију. Мирабо је био упознат са питањима економским и финансиским још пре но што је постао народни трибун и велики државник. Несумњиво је да је од велике користи познавати каква је била концепција, једнога од најистакнутијих вођа француске Револуције, о тим важним проблемима, који су од тако великог значаја. Дакле Мирабо-а као економичара и финансијера упознаћемо прво у предреволуционарном периоду, а у другом важнијем делу видећемо какво било његово учешће у великим економским и финансиским реформама првих година француске Револуције.

¹⁾ Предавање одржано на Народном Универзитету 18. марта 1927.

*

* * *

Утицај средине и поглавито најближе средине на млада човека, у многим случајевима врло је чврсто укорењен дуж целога живота већине људи. Ако се ослонимо на ово мишљење, Мирабо-а можемо одмах уврстити у ред физиократа, т.ј. можемо сматрати да су његова схватања Политичке Економије била врло блиска доктрини те школе. Физиократизам, је једна од првих економских школа, — која је у Француској отпочела истраживања економских појава, мало после 1749 год. када се је родио Мирабо, и која је ударила темељ Економској Науци и начинила је потпуно независном од страних утицаја, — убрајала је међу својим најглавнијим представницима и доктринарима маркиза Мирабо, оца чувенога револуционара. Мирабо-у оцу изгледа да је перо ишло лакше од руке но мач. Стога се он из ране младости повукао на своје пољско добро, које је наследио од предака племића, и време проводио у администрацији имања и студијама Политичке Економије. Написао је више дела, од којих ћемо цитирати „Пријатељ људи“, „Теорија Порезе“ и „Сеоска Филозофија“, нарочито ова два-последња писана су у духу физиократскоме. Идеје које је он заступао у тим делима сасвим су у складу са теоријама физиократа. Маркиз Мирабо је присталица слободе у размени добара. Он жели да се укину све разне препреке, које су до тада спречавале слободно кретање производа. Као и остали физиократи он је сматрао да једино земљорадња производи богатства и да она има преимућство над свим осталим индустријама. Објашњења Маркиза Мирабо о вези која треба да постоји између сталног и обртног капитала у земљорадњи могу се још и данас сматрати као тачна и да одговарају начелима Политичке Економије. Напредност Мирабо-а оца огледа се и у његовој теорији пореза, као и у овој идеји да јеу зрок друштвеним патњама беспослени рентијер који ужива. Али тај се његов модернизам није могао одбранити од утицаја неких аристократских предрасуда.

Маркизов син, гроф Хоноре Габријел де Мирабо није више водио рачуна о појединим племићским традицијама. При томе он у главном присваја добар део очове економске доктрине. У осталоме, ако се он понекада и одвајао од те доктрине, не може се оспорити да је исту одлично познавао.

Најзад зашто не бисмо заступали мишљење да је Мирабо нешто могао и научити од свога оца, који је био врло учен, кад већ многи историчари веле да је у моралноме, или боље рећи у неморалноме животу, Мирабо следовао примерима родитељскога дома.

Ради упознавања економских и финансијских питања Мирабо се није задовољио лекцијама свога оца. Његова велика љубав за читањем манифестовала се и тиме, што је он осим познатих филозофских дела прочитао и скоро целу постојећу економску литературу. Један економичар, Жеблен, заједно је са њим провео неко време у раду по библиотекама. Поред те марљивости Мирабо је још у раној младости показао нарочиту умешност у управљању над људима. — Своја студирања, Мирабо је стално продужио, чак и док је издржавао затвор; а дешавало му се често да буде ухапшен које због разних изгреда које због непокретности према своме оцу. Када је већ по други пут био затворен Мирабо се бацио на писање, тада је он написао своје прво дело „Есеј о Деспотизму“. Ово питање су много третирали физиократи. — После бегства из затвора у Амстердам он и даље неуморно ради. Од његових списа за време бављења у тој вароши, нашу пажњу нарочито може привући један предлог о међународној организацији слободног зидарства ¹⁾. У томе се предлогу налазе неке интересантне идеје, које је доцније Француска Револуција делимично остварила, као на пр. укидање феудалних установа, укидање корпорација и царина, смањивање пореза, слобода штампе и т. д. — Слободан живот и рад није био обезбеђен Мирабо-у ни у Холандији, јер је одатле он био стражарно спроведен за Француску и затворен у Венсенској кули. За време тога заточења Мирабо је ступио у врло блиске односе са једним познатим физиократом Дипон де Немур, са којим је дискутовао многе економске проблеме. Када је Мирабо био пуштен из затвора, он оде у свој родни крај, где га је народ врло одушевљено примио, већ тада он постаје врло популарна и позната личност.

У немогућности да пратимо Мирабо-а у свим моментима његовога живота задржавамо се само на најважнијим догађајима у вези са нашим истраживањима. Тако видимо да је за време бављења у Лондону Мирабо неколико дела публиковао. Из тих дела можемо напоменути његову оштру критику

¹⁾ Мирабо је био слободан зидар.

на наследност племства, као и тежњу за спровођењем читавог једног програма спољне политике између Француске и Енглеске, у нади да ће се моћи збрисати суревњивост међу тим народима. У кратко речено Мирабо је желео пацифизам у погледу политичкоме, а слободну трговину на економскоме пољу. — У лето 1885 год. Мирабо је дошао у Париз и неко време је искључиво посветио изучавању финансиских питања. — У врло краткоме року он публикује пет дела о финансијама, која иако нису од тако велике вредности, ипак доказују његову врло јаку ерудицију. Најзад и данас та дела имају извесне важности у погледу историје кредита XVIII. века. Мада публикована под његовим именом, та су дела ипак била писана уз припомоћ добрих сарадника. И ако је Мирабо био необично вредан, немогуће је било да он стигне сам да напише тих пет дела, у којима су распарваљани разни финансиски проблеми. У једноме делу он пише о Есконтној Благајни, у другоме изучава Шпанску банку, па после даје једну расправу о акцијама компаније вода Париза ит.д. — Питање сарадництва у делима, као и у говорима, Миробовљевим врло је често потрзано. Али се мора признати, да је то био нарочити дар, који је имао Мирабо, да изабере одличне сараднике и да им да правац рада. Његови говори и ако нису били понекада оргинални, увек су били пропраћени са нарочитим акцентом убедљивости и самим тиме успех им је у већини случајева био осигуран. После свега овога не може се оспорити да је Мирабо био врло добро упознат са теоријом и праксом економско — финансиском, пре но што је ступио у политичку борбу. Мирабо је желео да ступи у јавни живот још пре Револуције, али у томе није имао успеха, те је због тога своју активност и даље употребио у писању. У то доба финансиска питања га нарочито привлаче, напоменимо још једно његово дело из те области, које се зове „Потказивање ажиотаже.“ У тој се књизи он већ сукобаљава са чувеним министром Луја XVI Некером, са којим је доцније продужио борбу у самој Скупштини.

Пошто смо у неколико упознати са припремним радом Мирабовљевим, са његовим делима и образовањем у духу економскоме и финансискоме, можемо прећи на најважнији период његовог живота, када је он узео видно учешће у покрету и управљању Француском Револуцијом.

*
* *

Када у опште посматрамо говоре и радове свих главних предводника Француске Револуције, нарочито нам пада у очи врло јако стручно образовање тих људи. Ипак међу свима њима Мирабо одваја. Али не треба помислити да су његове претходне студије служиле као једини основ политичкоме програму. Не, Мирабо је човек Револуције. У осталоме, потпуно је тачно мишљење историчара г. Олара да нема ни плана ни методе код револуционара. Главно је било остварити један идеал, спровести друштвене реформе, које је истраживала историска еволуција, као и интелектуалне снаге XVIII века. Од неког времена историчари и социјолози су увидели да прво место у тој друштвеној обнови заузимају економске и финансиске реформе. Заиста Револуција је ударила темељ модерноме економско — финансискоме уређењу Француске. Сада треба да видимо како је Мирабо учествовао у томе.

Историчар Мирабовљев г. Луји Барту покушао је да представи његову економску доктрину, рекавши да Мирабо много дугује физиократима и да он усваја главна начела те доктрине. Можемо се одмах уверити да се Мирабо у своје економскоме програму понекада удаљавао од теорија физиократске доктрине. То се је удаљење приметило још пред саму Револуцију, када је Мирабо хтео да осигура себи место у Скупштини Сталежа. И ако племић Мирабо се кандидује за представника трећег сталежа. Трећи сталеж га је одушевљено примио познавајући његове револуционарне идеје. Занимљиво је, да је Мирабо одмах удвидео коликом силом располаже трећи сталеж, који је у ствари и водио Револуцију. Поред тога може се рећи да је он предвидео много познију акцију пролетаријата на ток догађаја. У самоме почетку 1789 год. Мирабо се истиче једним чувеним говором у Марсељу, у коме се огледају трагови социјализма, мада се економске доктрине још нису одлучно у томе правцу упутиле. „Припазите, — рекао је тада Мирабо повлашћеним сталежима — припазите на племиће и господаре који су хтели да ставе под туторство продуктивну класу. Припазите, немојте презирати народ који производи све, тај народ, који би могао постати страховит ако престане да ради.“ — Зар би се могло порећи да се овакав говор не може упоредити са прогласом генералнога штрајка. Као што је у току XIX и овога

века радничка класа у појединим моментима обустављала рад, да би тим путем осигурала остварење својих захтева, тако исто Мирабо позива потчињени сталеж тога доба, да прекидом економске активности изазове спровођење нових реформа. У овоме оштроне говору, у коме је јасно приказана борба класа, — коју су тек доцније историчари и социјолози запазили дуж целе Историје Човечанства, — Мирабо жестоко напада на привилегисане, и ставља их у ред историске категорије, јер ће повластице нестати, рекао је он, а народ ће живети вечито. Да би доказао скорашњу пропаст племства Мирабо цитира пример браће Граха у Риму, који су погинули због превеликог идеализма, али њихова је смрт допринела ослобођењу народа. Позив на генерални штрајк, истицање борбе класа, као и потсећање на историју браће Граха већ тада наплашавају зачеће социјализма. Али, крајем XVIII века радници још нису били свесни својих интереса и они у својој акцији помажу буржоазију, која је пак са Мирабо-ом на челу добила одличнога браниоца.

Као организатор економскога живота Мирабо се је показао врло способан, када је наново био позван у Марсељ, након месец дана од поменутих догађаја. У тој су се вароши појавиле нереди због скупоће намирница. Мирабо је убрзо стишао народ и упутио једну прокламацију, у којој је изложио на основу којих закона је регулисана целокупна народна привреда.

Добро наоружан за предстојећу борбу Мирабо улази у Скупштину Сталежа 5 маја 1789 год. за који је датум иста била сазвана. То је почетак великог револуционарног периода, у коме Мирабо одмах избија на површину. Та је Скупштина имала врло срећан исход, јер је у ствари она била сазвана, једино да би се донело решење, како ће се завести ред у државним финансијама. Мирабо је доцније благосиљао ту финансиску кризу рекавши: „Благодарећи државноме дугу ми имамо слободу“. Али, остварење слободе, као и других реформа, било је скопчано са великим тешкоћама, које је Револуција пребродила неко време са Мирабо-ом на челу. Заиста, требало је водити борбу са врло јаким противницима, и то: племићима, једним делом свештенства и самим краљем. Први корак трећег сталежа успео је и то благодарећи Мирабо-у. На изричан захтев Луја XVI, у краљевској седници 23 јуна 1789 год. да

сваки сталеж одвојено заседава и да се новообразована Народна Скупштина растури, Мирабо позива народне представнике да не напуштају своја места. Последица Мирабовљевог говора била је опозивање од самога краља свога захтева и прикључење племства и остатка свештенства Народној Скупштини.

Може се рећи да је у тој Скупштини — Конституанти — све до своје смрти Мирабо водио прву реч. Тек у једноме врло важном догађају он је остао незапажен, а то је за време чувене седнице 4. августа 1789 год. када је Народна Скупштина потпуно укинула феудални режим (1). Погрешно је само мишљење да се је Мирабо противио тој великој социјалној реформи која је имала тако јаког одјека на цео економски живот. И ако Мирабо није учествовао у тој седници — пошто је био задржан породичним пословима — ипак се по његовоме држању могло видети да је он ту реформу одобравао, само је сматрао, и то са потпуним правом, да је Скупштина у томе пренаглила. — Назад, Мирабо је ускоро доказао колики је он био противник установа старог режима. То се је најбоље могло видети неколико дана доцније, 10 августа кад је била дискусија о укидању свештеничког десетка. Не треба заборавити да је првобитно од феудалних права један део био укинут без накнадне штете а други је део имао да буде откупљен. Револуционари су дакле у самом почетку донекле штедили феудалне господаре, па су хтели да учине исте концесије свештеничком десетку. Али један добар део народних представника тражио је да десетак буде укинут без накнаде. Мирабо је заступао такође то гледиште, сматрајући да је десетак обичан порез, и својом интервенцијом доприноси успеху те реформе. Мирабо се револтирао противу једнога намета, који је тако тешко падао на народ. Осим тога он не допушта да се свештенству осигура тако велики приход као што је био десетак. И у овој прилици Мирабо се појављује као бранилац слободе, јер он захтева да народ буде ослобођен од сваке потчињености, не само политичке него и економске. Интересантан је начин на који је Мирабо објаснио шта је десетак. Тада видимо да то није својина свештенства, до једна обична награда, са којом народ плаћа најамницу службеницима морала и наставе. Употреба речи, да народ плаћа најамницу свештенству, проузроковала су многа негодовања у Скупштини. Мирабо искоришћује ту прилику

1) Потпуно укидање феудализма остварено је тек 1793 г. али главно је било учињено ноћи 4. августа 1789.

да би што више уздигао достојанство најамних радника и обраћа се посланицима са препоруком да се окане неких застарелих предубеђења и да не презиру речи најамница и најамни радник. „Познајем само три начина опстанка у друштву, — рекао је он тада, — треба бити просјак, лопов или најамни радник. Сам сопственик није ништа друго до први међу најамним радницима. Тиме је Мирабо одиста реабилитирао рад и одао сјајно признање најамним радницима. Штета је што га је смрт спречила да да и даље заступа интересе радничког сталеза, коме никако није дато право гласа, с обзиром да по самоме своме потчињеноме положају најамни радник не може располагати слободном вољом.

Налазимо одличних доказа о Миробовљевој стручној способности у питањима економским и финансиским у многобројним текстовима из времена Француске Револуције. Од важности је прегледати још неколико примера. Тако је од врло великог историског значаја његова интервенција у чувеној дискусији о финансиској ситуацији септембра 1879 год. Но да бисмо добили што јаснију слику о Миробовљевој финансиској политици, изложићемо прво каква су била његова гледишта на методу и рад женевљанског банкара Некера, дугогодишњег министра Луја XVI.— Опажања Миробовљева на Некеров рад у толико пре треба да привуку нашу пажњу, за то што и дан данас многи познати финансијери, као што је Г. Жез, одају признање тачности његовој критици. Још пре Револуције Некерова финансиска политика састојала се у решавању криза путем зајмова. Али он је прибегавао зајмовима не само да би могао обављати изванредне трошкове, него се је истима служио и ради покрића редовних расхода. Изгледа чак да се Некер и хвалио тиме што је искористио велику моћ кредита и што је успео да води велики рат једино благодаречи зајмовима, а порезе у опште није повећавао нити нове стварао. Врло занимљиво је представио ту Некерову политику један његов савременик, служећи се речима које употребљавају они зубни лекари, који по улицама и јавним трговима маме свет да би им извадили кварне зубе „Без бола, господо, без бола“. Тако исто и Некерово претеривање са сувише честом употребом зајмова било је привремено „без бола“ (1) — Мирабо је такву политику потпуно осуђивао и на врло

1) Исти је цитат навео у своме делу г. Жез (Cours de Science des Finances.)

тачан начин показао у чему је била Некерова заблуда. „По-зајмити а не опорезивати, рекао је он, значи бацити на будуће генерације терет неправичности једнога министра, који само гледа своју личну славу и свој садашњи успех“. Овако добру критику могао је само начинити човек, који је добро познавао државне финансије. Наука и пракса доказали су то гледиште да сваком новом зајму треба да следује нова пореза и да редовни државни расходи треба да буду покривени редовним приходима.— Које из разлога што је Некера сматрао шарлатаном, које због Некерове популарности Мирабо је узео непријатељски став према њему.

Овај кратак преглед Мирабовљеве критике, не само што има великога значаја у погледу финансиске науке и историје него ће нам такође помоћи да боље протумачимо Мирабовљево држање у тој дискусији о финансиској ситуацији. Може изгледати чудновато да је Мирабо тада узео одбрану Некеру, али и то је имало својих разлога. — У времену велике кризе, какву Француска одавно није познавала, Некер је помишљао да се обрати народу за једну добровољну патриотску контрибуцију, која би одговарала четвртитни прихода сваке опорезиване личности. У кратко речено, то би имао да буде зајам, који не би вукао никакав интерес, једино је дато обећање да ће се главница вратити, када се поврати нормално стање. У страху да Скупштина не одуговлачи то важно питање и да не донесе још неке горе измене Некеровом предлогу, Мирабо прелази преко својих личних побуда, да би се тешкој финансиској ситуацији што пре нашло лека. При томе Мирабо је био уверен да би принудни зајам могао пре осигурати пристизање веће количине новца. Али у интересу државном Мирабо неће да продужује борбу са Некером и да му омета правац рада. Мирабо се обратио посланицима са препоруком да приме одмах Некеров предлог, јер саме прилике нису допуштале ни најмање одоцењење. У једноме врло јакоме говору он је избацио између осталог и ове речи: „Банкротство, ужасно банкротство је ту, оно прети да вас уништи, вас, ваше имање, вашу част, а ви већате“. Успех овога говора био је неописан и Скупштина је усвојила овај предлог.— Декрету који је установио овај патриотски зајам био је прикључен један позив народу од Мирабо-а, у коме се позивају грађани да притекну у помоћ бедноме стању државних финан-

сија. У томе је апелу наглашено да ако наступи банкротство, да ће престати остварење новог режима и сама ће слобода исчезнути, после тако краткога века, те ће се народ још више кајати. Ово је била прва финансиска мера, коју је Конституанта изгласала. Али предвиђања Миробовљева убрзо су се обистинила, јер је илузорно било исчекивати од добровољнога зајма да поправи тежак финансиски положај једне државе. Истина је, да у времену када је изнет тај предлог није се могло очекивати неко боље решење. Мирабо је у ствари поднео жртву, пошто се одрекао од своје дотрине, да би остао велики патриота. Тиме је он такође доказао да добар политичар не треба искључиво да води рачуна о својој доктрини, него да има прво да упозна добро прилике, пре но што донесе неку реформу.

Положај свештенства био је прилично уздрман после укидања десетка. Тај се је сталеж, са потпуним правом, бринуо да му не одузму и остала права, а што је било главно, да га не лише прихода имања које је вековима уживао. Могло се запазити, да су за време дискусије о папирноме новцу представници свештенства избегавали да се дотичу тога питања, из бојазни да свештеничка добра не буду одузета, да би служила као гаранција папирноме новцу.— Присвајање држави свештеничког имања имало је да проузрокује врло велики социјални и економски преврат. Том реформом је по најпре требало постићи васпостављање реда у државним финансијама. И та је реформа у главном делу Мирабовљевом, јер се дискусија водила на основу његовога предлога који је најзад био и усвојен. Мирабо је захтевао да свештеничка добра пређу у народну својину, са задатком да народ пристојно обезбеди верске и свештеничке потребе. Неки финансијери тврде — као н. пр. г. Марион, који је писао финансиску историју Француске— да у колико је дискусија о томе чувена, да је у толико била и непотребна, јер су решење тога питања више диктирали догађаји од аргумената. Несумњиво је да понекада догађаји могу бити од пресуднога утицаја, али у овоме случају то мишљење је претерано. То се најбоље може видети из завршне речи Мирабовљеве, у којој он ублажава свој предлог, само да исти не би пропао. Мирабо објашњава да се у ствари не одузимају потпуно та добра од свештенста. Може се признати да је народ сопственик, а да свештенст остаје и даље администратор тих имања, јер

„благо није потребно држави него залога и хипотека кредита и поверења.“ Мирабо је увидео да се треба прво ослободити од државнога дуга, па тек онда помишљати и на социјалне последице. Пре но што је дошао до тога закључка, коме је прибегао из чисто политичких разлога, Мирабо је изложио умесност те реформе и са социјалне тачке гледишта. У почетку дискусије о томе питању он је заступао мишљење да свештеницима треба одузети имања за то што се укида свака корпоративна својина. Још много раније, физиократска доктрина се показала као велики противник свих могућних корпорација. Између индивидуе и државе није требало да постоји никаква корпорација. За време свога министровања, пре Француске Револуције, чувени министар Тирго успео је да укине занатске корпорације, које су наново оживеле, док их Револуција није дефинитивно збрисала. Мирабо се инспирисао једним Тирговљевим чланком у овој дискусији, да би доказао да свештеници нису ни били сопственици тих имања. Када се пак води рачуна о томе да су скоро сва та добра припала свештенству од разних завештања, Мирабо је то одбацио тврдећи да завештаоци нису могли својом вољом да вежу руке за свагда будућим генерацијама. Продужујући Трговљеву идеју Мирабо је рекао: „Кад би сви људи који су умрли имали свој гроб, требало би, да би се имало земље за обрађивање, оборити све непотребне споменике и пореметити pepeo мртвих ради исхране живих.“ Изгледа да су наступајуће генерације у неколико послушале ове речи, јер над Мирабовљевим пепелом данас нема никаквог споменика.

Познати француски социјалиста Ж. Жорес, који је био и историчар, Француске Револуције нарочито истиче у Мирабовљем говору о присвајању свештеничког имања, да је он нагласио да Конституанта има сва права, која су имала први људи који су образовали Нацију. Овиме је Мирабо хтео да докаже да не постоје више никакве везе између прошлости и садашњости и да се почело стварати потпуно ново друштво. Жорес се користио овом идејом и до краја протумачио Мирабовљеву претпоставку, тако да би пролетаријат могао да се позове на сувереност противу буржоазије ради укидања приватне својине, као што се буржоазија на исту основила, пре толиких година, када је хтела да одузме имања свештеницима. Имамо доказа да Мирабо није ишао тако далеко у својим предвиђањима, нити је тежио да се његовим теоријама да једно тако растегљиво тумачење. Поред тога социјална страна

те реформе била је ипак у другоме реду. Мирабо није хтео да се народу наметну нове дажбине, кад већ црквена имања могу да подмире хитне државне потребе. Он сматра да се није ништа учинило за мир и срећу народа, ако народ поверује да је владавина слободe скупља од владавине робовања. — Потреба је била реализовати што пре вредност тих имања. За то је Револуција прибегла папирима званим асигнатима, који су ушли у оптицај прво као облигације па после као новац.

Пре но што упознамо како је Мирабо учествовао у стварању папирнога новца, треба да назначимо још неке чињенице, по којима се опажа како је он непрестано имао у виду велике проблеме економске и финансиске. — Услед великих трзавица промет у Француској је застао. Мирабо препоручује да се предузму мере које ће обезбедити народу потребну количину намирница. Па онда требало је повећати оптицај новца, јер Мирабо увиђа да реткост новца има рђавих последица по целокупни економски живот. Најзад Мирабо жели да се спроведе одавно тражена фискална реформа. За трговину и индустрију он захтева да се заведе режим слободe. На свему томе Мирабо неуморно ради. Његова је активност такође била врло велика на изградњи других револуционарних рефорама. Декларација Права Човека и Грађанина, припремни радови првог Устава Француске, организација војске, административне подела територије и спољна политика, све су те велике тековине Француске Револуције добрим делом резултат сарадње Мирабовљеве. Да се не би помислило да је ово неки панегирик Мирабовљев потребно је напоменути да његова гледишта нису била увек сасвим тачна и да је он понекад одступао од својих теорија. Маркиз Мирабо рекао је једном за свога сина: „Све је у њему противуречност“. Остављајући на страну ту слабост Мирабовљеву, као и многобројне грехе младости, у интересу саме историске истине не може се прећутати један доста мрачан период његовога живота. Тај догађај мора поколебати многе историчаре у искреност његових идеја. Прелазимо на време када је Мирабо примао новац од краља Луја XVI за своје услуге и утицај у Парламенту. Интересантно је пак да су се многи историчари показали пристрасни у питању подмићивања Мирабо-а и да су се старали да оправдају његов поступак. Најправилнију оцену о томе дао је г. Слободан Јовановић наводећи да: „Ако није било за осуду то што је у опште ступио у односе с двором, било је за осуду то, што је

ово учинио као народни посланик“. Ово Мирабовљево држање несумњиво не може порећи његове особине великога државника, нити оспорити његову способност као економичара и финансијера; али оно у многоме квари леп утисак које нам могу оставити неке његове узвишене идеје.

У току 1790 год. када је Мирабо вршио дужност тајног краљевог саветника, он и даље присуствује радовима Конституанте. Од великог је била значаја нарочито његова интервенција у питању емисије асигната. Видели смо већ да су се асигнати прво појавили као облигације, мало доцније то је постао папирни новац, али који је још вукао интерес. — Неке се одавно противио стварању папирнога новца. При томе Мирабо, не интересујући се из почетка о томе, 27. августа 1790. год. у једном великом говору излаже потребу за још већом емисијом асигната, како би се могао отплатити цео државни дуг. Природно је да онда ти асигнати не би вукли никакав интерес, пошто би било више милијарди тога папира, те би народ био сувише оптерећен. Мирабо се ослонио на пример, што је првобитна емисија асигната донекле успела да оживи промет и мислио је да би стварање нових допринело ширењу економских трансакција. У осталоме под режимом слободне трговине Мирабо мисли да ће се индустрија и земљорадња све више развијати, према томе потребна је и већа количина средстава за размену. Поред тога што би асигнати фаворизирали послове они би исплатили и државни дуг. Најзад ко год би имао асигнате, тај би се старао да им вредност одржи, а то би једино представљало вредност онда када се изврши продаја свештеничких добара и ако Револуција однесе победу. По овоме изгледа да је Мирабо хтео да путем асигната привеже све грађане за остварење револуционарнога програма. — У своме новоме облику асигнати су заиста одговарали принудном зајму; сваки је морао да их прими, а био је свестан тога, да ће тај папир имати вредности тек онда када народна добра буду продата. Мирабо је био уверен да ће благодарећи асигнатима индустрија цветати и да ће ти папири у свим разним фазама имати срећних последица. „Убаците ту клицу у живот, која му не достаје, — рекао је он при завршетку свога говора, — па ћете видети у каквом ћете се напртку и сјају убрзо уздигнути.“ Примена те реформе показала је сасвим супротне резултате, наступио је хаос и потпун застој у економском животу, али Мирабо-а је смрт спречила да се у том увери. — При свем том не може се рећи да је

резонovanje Мирабовљево врло слабо и да је он лепим фразама хтео да придобије Скупштину за једну новину, у чији је добар исход сумњао. Нема разлога ни одушевљевати се овим његовим излагањима, као што су то чинили неки историчари и довели закључак да су асигнати спасли Револуцију. Али се мора признати да је и у овој прилици имала извеснога значаја Мирабовљева концепција економско-финансиских проблема. О томе питању претерано је мишљење г. Мариона, он мисли да је Мирабовљева намера била да својим говором проузрокује пад Некеров, — који је одиста мало доцније поднео оставку. —

Последњи Мирабовљев успех био је његов избор за председника Скупштине у јануару 1791. год. Априла исте године Мирабо је умро. То је било у вермену када је Револуција тек почела да се развија. Да ли би Мирабо могао зауставити ток Револуције и спречити многе знамените и кржаве догађаје који су следовали, не спада у делокруг нашега питања, нити се то може оценити. У овоме изучавању ми смо се дотакли само једнога дела његовага рада, па смо имали прилике да се уверимо са колико великим знањем и умешношћу је он располагао. Поред ових његових радова и рефорама могли бисмо цитирати још више других, у којима се он испољавао као добар економичар и финансијер. Видели смо најзад да Мирабо није био наученик. нити је био доктринар, који је време проводио у писању неке „Утопије“, или дела томе сличном. Он је изучавао са разумевањем економска и финансиска питања док је био у доколици. Као политичар Мирабо је допринео остварењу чувених теорија и великих рефорама, које су за дуго имале да служе као темељ економскоме и финансискоме поретку у Француској.

Д-р Милан Ј. Жујовић.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

Да ли парламент има да примени Устав или закон?¹⁾

У нашем уставном праву има више питања, која су остала недовољно осветљена, а која би то требала да буду по својој важности. Међу њима има и питања општег значаја, али која ни много богатије и развијеније наука и пракса нису још потпуно расчистиле или нису ни обратиле потребну пажњу. — Питања на која овде мислимо, то су на пр. питања о актима

¹⁾ Поводом рада Д-ра Данила Ј. Данића: „Да ли председници општина могу у исто време бити и народни посланици?“ (Архив. књ. XVI. стр. 131.).

владе, у вези са судском контролом (разуме се иначе са дискретном влашћу), извесне стране цивилне одговорности министара, правна важност пословника према закону, много питања која се односе на санкцију, у ширем смислу кад Устав предвиђа неуставност, али не предвиђа правне последице, питање у колико се парламентаризам односи на уставотворну скупштину и како парламентаризам преображава позитивно правне прописе, као и друга питања. Нарочито пак ваља се задржати и удубити у однос јерархиских аката међусобно или самих са себе (Устава, закона, уредбе), полазећи од чл. 45—48 који треба да заснују поделу власти код нас. (Да ли ове чланове не треба тако разумети, узете саме за себе, да је једна уредба могућа само на основу претходног закона, као једног вишег акта — како се обично разумеју ти чланови; или обрнуто тако да закон задржава само вишу јерархиску власт, у колико се пред њим мора повићи једна уредба, чим он регулише једну материју?)

Нека су од тих питања добила решења, али треба наћи за њих праву аргументацију. Јер, на пр., кад Устав само говори о промулгацији у колико одређује за њу надлежне органе и с друге само каже да судови има да примењују законе, питање је онда докле ће ићи формална контрола суда. У Енглеској она не иде даље од констатације да ли је промулгација извршена од надлежног органа и у исправној форми; на континенту се иде даље (в. за Француску мој чланак: „Да ли суд може оцењивати формалне моменте“ у овом часопису 1925). Ја сам заступао у наведеном чланку гледиште, које и г. Јовановић заступа (Уставно право, ст.) — оно које одговара енглеској пракси, и покушао сам да нађем аргументацију за то, која је у својој суштини практична а не „логична“. Начелно, међутим, ваља имати на уму да има доста таквих празнина и да их ми, по једној наклоности људској, уму и навици, интерпретирамо као да има само једна „логичка“ могућност. (Као што има ствари које се подразумевају, као та да уредба обвезује и ниже административне органе и кад је незаконита).

Г. д-р Данило Данић је у свом чланку покренуо једно од тих начелних питања, које заслужује да буде осветљено. Г. Данић је изразио у овом чланку мишљење да је парламент везан за сам Устав, и онда када је у случају верификације мандата, тако да не мора и не треба да примењује неуставне прописе. Парламент је, како се изразио г. Данић, чувар Устава. Питање је, у колико се такво једно решење могло примити.

Против њега могло би се навести да је Устав, стављајући у задатак парламента оверавање мандата, мислио да то изводи по законима (који би регулисали ову радњу). Парламент би, дакле, имао да примењује законе, као и други органи. Парламент је непосредно под Уставом и он је чувар Устава, али у том смислу да он доноси законе по Уставу, законе уставне. Парламенту бар није потребно да одриче примену једног закона у

конкретном случају, кад му стоји на расположењу да промени закон — оно што није могуће другим органима. Шта више, могло би се рећи да би он, као чувар Устава, имао да се држи строго начела јерархије аката — који значи у ствари потребан ред при раду — и према томе, да разликује строго ситуацију општу (законску) и ситуацију индивидуалну (примену закона на конкретни случај).

Али преко свега тога резонувања, које много тежи иначе, могло би се прећи. Јер ваља имати на уму чињеницу, да ово питање није регулисано изрично по Уставу, као што је то за суд и администрацију који се имају држати закона. Али ствар је у томе, што је немогуће наћи ма какав нарочити разлог који би захтевао да се парламент у овом погледу стави у један нарочити положај. У ствари пак случај је обрнут. Напротив, има нарочити разлог да се парламенту не да један такав положај. Парламент је један политички орган (у односу према суду). Међутим кад се за суд тражи данас од стране извесних теоретичара да суд цени уставност закона, тражи се, јер је он „праван“, неутралан орган. Одиста, не знам да ли бисмо могли имати поверења у парламент у доследност парламента, чије се већине стално мењају. Због тога не само да нема никаквог оправдања учинити изузетак од правила да органи раде по закону, већ напротив могло би се пре рећи да се њега у овом случају строго држимо.

Мени изгледа да у таквом тврђењу има једна истина, а то је да законе ваља тумачити, кад су неодређени и нејасни или непотпуни и недоследни, у смислу Устава (што сам истакао у својој расправи, објављеној овде, *Одговорност државе*). Ово интерпретативно правило могло би помоћи можда и у случају који расправља г. Данић.

Сложили се или не, г. Данић је добро учинио, што је обратио пажњу на ову ствар.

Ђ. Тасић.

Саопштења владе Скупштине.

Случајеви погрешног, недоследног и контрадикторног, често и тенденциозног тумачења одредаба Скупштинског Пословника од стране Председништва Народне Скупштине постали су у последње време правило. Понегде, истина, може бити и сумње да ли један случај треба подвести под извесну норму Скупштинског Пословника, али има одредаба тако јасних, да о њиховој примени не може бити ни сумње у датом случају. Председништво Скупштине им ипак даје често пута произвољна и погрешна тумачења и та тумачења, апелом на већину, натура целој Скупштини. Случај који ћемо овде навести није много значајан по својим последицама, али је типичан баш зато, што је његово решење до очигледности апсурдно.

На седници Народне Скупштине од 31 марта о. г., прочитао је секретар, усред седнице и мимо дневног реда, молбу једног оптуженог министра да се, на основу чл. 9 Закона о министарској одговорности, рок за стављење на дневни ред његове оптужбе продужи за 10 дана. Опозиција је протествовала; чули су се узвици да се саопштења и молбе подносе на почетку седнице. Председник је на то одговорио да влада и поједини министри могу у свако доба седнице чинити саопштења. Опозиција се стишала и примила, прећутно и без гласања, гледиште Председника.¹⁾

Ми, пак, мислимо да је опозиција имала право кад је протествовала, а да није имала право кад је усвојила мишљење Председниково. И то због овога.

Кад се председник правдао да министри могу у свако доба чинити Скупштини саопштења, он је имао у виду чл. 49 Пословника („саопштења од стране владе могу се чинити у свако време седнице“). Али оставив на страну то, што овде није било у питању ма какво саопштење већ само молба једнога министра, тумачење председниково је чисто формалистичко, и, стога, погрешно. Председник се ту чврсто придржао слова одредбе у питању, не обзирући се на њен циљ и смисао. Да се обзирао и на ово последње, он би одмах увидео да се у чл. 49 Пословника мисли на оне акте владе који су владини не само по форми, јер долазе од ње, него и *по садржини*, јер имају за предмет какво питање из круга владине надлежности.

Ако би се и за будућност усвојило гледиште садашњег Председника, изашло би да влада може ометати скупштински рад не само непристајањем да се седнице држе него и sukcesивним подношењем разних „саопштења“ Скупштини. Могло би се догодити да, усред наозбиљније дебате и пред далекосежним одлукама, један од министара затражи од Скупштине да му се признају године службе које је провео као „национални радник“ Дебата би била прекинута и Скупштина би имала да решава о министровој ствари. Могло би се чак отићи и даље, па дозволити министрима да усред седнице траже понешто не само за себе него и за своју породицу или своје бираче.

Дотле све може да доведе поменуто Председниково тумачење тумачење по коме влада одн. њени представници могу да узимају реч кад год хоће и да говоре о чему хоће. Ако председник унапред не може знати шта ће министри говорити, у овом случају је имао писмено „саопштење“ оптуженог министра, па је имао и времена да испита да ли то саопштење носи карактер акта владе.

Да му се, пак, такав карактер никако и ни у једном случају не може признати, најбоље ће се видети из овога. Оптужени министри могу и не бити више министри; они се могу оптужити за грешке које су починили као министри и у року од пет година пошто престану бити министри. Такав један бивши министар може бити члан Народне Скупштине, која решава о умесности

¹⁾ Овај инцидент није био саопштен у новинама. Али смо га имали прилике чути са галерија у Скупштини.

оптужбе, али може и не бити њен члан, или зато што то није никад био или зато што је изгубио мандат. Да ли се може дозволити да Скупштина аргументира друкчије третира једног оптуженог активног министра, а друкчије бившег министра, нарочито ако он није ни члан Скупштине? Да ли је то у духу закона о министарској одговорности?

По логици Председника Скупштине, то би било могућно. По његовом тумачењу члана 49 Пословника, оптужени активни министар могао би да искоришћује све повластице дате у Пословнику министрима (разуме се у другом циљу), посланик који је био министар имао би права посланика, бивши министар који сад више није ни министар ни посланик био би према Скупштини у односу потпуно туђег и страног лица.

Међутим, то је несумњиво противно и Уставу и Закону о министарској одговорности. Они оба представљају да ће се, у случају оптужбе једнога министра од стране Народне Скупштине, дати иста могућност одбране и активним и бившим министрима. Они међу њима не праве никакву диференцију. Активни министри су по природи ствари повлашћени својим положајем; они су у бољој могућности да набаве доказна средства. Дати им, поред тога, још и формалне повластице одбране, мимо друге министре, значи установити, противно Уставу Закону о министарској одговорности и општим кривично-правним принципима, две врсте оптужених министара, са неједнаким положајем.

Све су ово разлози који чине немогућим тумачење Председника Народне Скупштине о примени чл. 49 Пословника у наведеном случају.

Поред општих грешака које чини Председништво Народне Скупштине у тумачењу Пословника, нама је нарочито пало у очи третирање министара за време скупштинских седница. Сам Пословник њих истиче и даје им разне привилегије, некад оправдане некад неоправдане. Али Председништво Скупштине иде и даље, па им даје и привилегије које Пословник није ничим предвидео. Тако, на пример, Председништво Скупштине није никад употребило према једном активном министру своју дисциплинску власт. Кад посланици упадају у реч или праве неред, Председник их кажњава опоменом и искључењем. Кад то чине министри, Председник не интервенише никако или само употреби звонце. На тај начин се стиче уверење да министри нису везани скупштинском дисциплином, да за њих Пословник не важи, да они могу све. И једино тако може се објаснити што су они исти посланици који су протествовали што се поминуто „саопштење“ чини у невреме, сагла главе кад их је Председник упозорио и кад им је нагласио да је у питању један активни министар.

Л. М. Костић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Займови и динар.

Дизање једне народне привреде зависи од количине капитала са којима она располаже. Ови капитали могу се образовати у самој земљи радом и штедњом, али овај процес у привредно младим државама траје дуго и због тога је за њих много боље да се користе капиталима других народних привреда, где је образовање капитала интензивније. Разуме се ово искоришћавање туђих капитала несме бити један нормалан и сталан начин снабдевања капиталом; оно може бити само једно редство да се повећа продруктивна снага земље и њена привреда оспособи за рационалнији рад и стварање сопствених капитала. Код нас се дуго времена непријатељски гледало на улазак страних капитала. Данас, међутим, сви осећају да се без ових капитала не може поћи напред и с тога велики займови који су у последње време закључени уиностранству нису ни изазвали никакав протест. Остављајући на страну ово начелно питање уласка страних капитала ми само желимо да се осврнемо на питање вредности нашег националног новца, чија стабилност може бити доведена у питање наглим придоласком великих новчаних маса из иностранства. Познато је да је стабилност новчане вредности први услов нормалног привредног живота и уређених правних и економских односа. Свака и најмања промена новчане вредности у стању је да поремети ове односе и унесе у привредни живот несигурност и застој. Према томе мора се задатак једне рационалне економске политике у првом реду састојати у што бољем обезбеђивању стабилности новца и смишљењом отклањању свих утицаја који новчану вредност могу поколебати.

Сама вредност новца — ово је данас једна необорива научна истина — зависи од количине новца у оптицају, односно од квантитативног односа који у једној народној привреди постоји између количине новца и количине економских добара. У крајњој анализи, можемо рећи, вредност новца зависи од понуде и тражње добара. Понуда добара зависи од обима производње док њихова тражња зависи од тога са коликом количином платежних средстава располажу појединци. Између количине добара и количине новца успоставља се известна равнотежа која се огледа у стабилности цена.

Маса добара која је у једном тренутку изнесена на тржиште има да се подели на известан број купаца односно на број новчаних јединица са којима ови купци располажу. У колико се буду дешавале промене на страни количине добара или на страни новца мораће се десити и промене у ценама самих добара.

Када се количина добара повећава онда на сваку новчану јединицу долази већи број добара, цене падају и куповна снага, односно вредност новца, расте. Ако се, обрнуто, овај однос равнотеже промени на страни новца, ако се према једној непромење-

ној количини добара нађе повећана количина новца, онда на сваку новчану јединицу мора доћи мањи део, исто онако као што ће на пр. ако је на једном столу спремљена вечера за 10 званица па место 10 дође њих 12, део свакога госта морати да се смањи. Цена ће се дакле у овоме случају попети односно вредност новца ће се умањити.

Пред једном оваквом ситуацијом налази се данас и наша привреда, пошто ће нови зајмови неизбежно проузроковати повећање новчаног оптицаја. У релативно кратком времену наша ће привреда имати да апсорбује око две милијарде динара новог новца. Ми, дакле, стојимо пред једном дубоком променом у релацији између количине добара и количине новчаних средстава и морамо повести највећег рачуна о утицају који ова промена може имати на вредност динара и преко ње на целу нашу привреду. Није могуће са тачношћу предвидети какве ће промене оваква ситуација изазвати у вредности динара. То зависи пре свега од начина на који ће се нове масе новца пустити у оптицај и од могућности повећања наше производње.

Постоје два начина да се позајмљени долари пусте у оптицај. Први би се састојао у њиховом директном продавању на берзи. У овоме случају се оптицај динара до душе не би повећао, али би зато тражња динара била таква да би се његова валутарна вредност морала знатно да попне. Овакво нагло повећање динарског курса произвело би у нашој привреди праву пустош. Наше су цене и данас тако високе да нам и покрај нашег повољног географског положаја конкуришу на европским тржиштима најудаљеније земље. Поправка динара укочила би потпуно наш извоз и изазвала огроман пад наших цена, које би падале све док не би дошле на такав ниво на коме би се извоз наших производа понова омогућио. После једне врло тешке кризе кроз коју би наша привреда морала да прође, ова кав начин искоришћавања позајмљених долара довео би до знатног повећања спољње и унутрашње вредности динара. Надајмо се да ће наше привреда бити поштеђена једног оваквог експеримента.

Други начин трошења позајмљених долара састојао би се у њиховом депонувању код Народне Банке код које би они служили као подлога за емитовање нових новчаница. Овакав би начин био дакле праћен повећањем новчаничког оптицаја, пошто би Народна Банка у данашњим приликама могла ове доларе куповати само са новим новчаницама. Оваква операција имала би читаву серију врло значајних последица. Пре свега повећање новчаничког оптицаја изазвало би скакање цена услед чега би се наш извоз знатно отежао и валутарна вредност динара имала би тенденцију да пада. Ову тенденцију би Народна Банка могла са купљеним доларима у знатној мери да неутралише и да тиме донекле успорава и дизање цена у земљи. Али овакво вештачко одржавање валуте не би могло дуго да траје. Повећање унутрашњег оптицаја произвело би промену у вредности динара у земљи и ова би се промена неизбежно реперкутовала

и на његову спољну вредност. Резултат би био смањивање резерве Народне Банке и падање како унутрашње тако и спољне вредности динара. Колико би било падање вредности динара не може се у напред рећи. То ће зависити од тога у коликој ће се мери пореметити равнотежа између количине добара и количине новца. Повећање количине новца ће у прво време врло повољно деловати на целокупну производњу. Услед повећања привредне делатности повећаће се и количина добара тако да ће у извештој мери повећање новчаног оптицаја бити неутрализовано. Ако би повећању новчаног оптицаја одговарало једно знатно повећање производње не би се у опште морала десити каква велика промена у ценама. Такав смо случај имали у 1923. г. када је новчанични оптицај повећан за близу једну милијарду динара, али услед великог повећања наше производње у тој години, вредност новца није претрпела знатне губитке. Проблем апсорбовања великих маса новог новца, за нашу привреду своди се, дакле, на питање могућности повећања производње. У сваком случају пуштање у оптицај нових количина новца морало би се вршити једним лаганим темпом јер би се иначе убрзо десили поремећаји у равнотежи између количине добара и количине новца па према томе и промене у вредности новца.

Као што видимо трошење износа нових зајмова скопчано је са врло великим опасностима по привреду. Због тога се оно мора извршити са великом обазривошћу. Ми мислимо да би најбоље било да се ова два изложена начина комбинују. Да се у времену када је курс динара колебљив (а то се код њега дешава у пролеће и за време лета) позајмљени долари продају на берзи. На овај начин ће се у овоме времену осигурати стабилан курс динара и један део зајмова ће се моћи реализовати без повећања новчаничког оптицаја. Када се тражња за страним валутама умањи и курс динара буде имао тенденцију да се повећа ово се повећање може парализовати пуштањем у оптицај нових новчаница, чије би се инфлаторно дејство сузбијало повећањем производње с једне и продајом долара с другестране.

На крају би смо хтели да се осврнемо на врло распрострањено и исто тако врло опасно и нетачно гледиште да издавање банкнота које би биле покривене позајмљеним доларима, не би могло нашкодити вредности динара. Ово је гледиште врло погрешно. Вредност новца у једној народној привреди зависи од његове количине, односно од односа између те количине и количине економских добара спремних за размену. Да ли је пак сам новац гарантованим каквим вредностима, да је ли чак он и сам израђен од какве скупе материје, не мења ни мало ствари. Из обилатог искуства са којим се данас располаже може се са сигурношћу тврдити да вредност новца не чине његове материјалне квалитативне особине, него његова количина. И због тога и сам златан новац, као што смо имали доста прилике да видимо, мења, са променом своје количине и своју вредност.

Д-р Александар Јовановић.

ПЛОВИДБЕНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Из домаће поморско-правне јудикатуре.

Бр. 1. — ПРИМЕНА ЧЛ. 216 CODE D.COM. НА НЕРАТНЕ ДРЖАВНЕ БРОДОВЕ УПОТРЕБЉЕНЕ ЗА ЈАВНЕ СВРХЕ.— СЛУЧАЈ И КРИВИЦА КОД СУКОБА НА МОРУ. — ПРОПИС § 25 НАР. ДА СЕ УКЛОНЕ СУКОБИ НА МОРУ. — ТЕЧЕЊЕ ПРАВА ВЛАСНОСТИ НА БРОД.

Једрењача „Г. П.“ италијанске заставе, доспијевши у један морски конао, гдје није имала добра вјетра и гдје је струја носаше пут пећина, одлучи усидрити се на мјесту, на којему су јој казали да се обичавају усидрити бродови на једра, и ту преноћити. Премда је имала прописано свијетло и стала звонити звоном, кад је стража опазила, да на једрењачу иде пароброд *Пл.*, овај задере ипак великом снагом у њу, тако да је мало иза тога потонула. Крцата је била угљеном, који је фирма *Е. Б. слала у Ш.*, Власник пароброда био је Државни Ерар; пароброд је вршио санитарску службу и употребљавао се за спасавање на мору. Власник товара, *Е. Б.*, као опремач једрењаче, и њезини власници као такви тужили су код редовнога суда Државни Ерар и капетана пароброда, за накнаду штете и то сваки засебном тужбом.

Између приговора туженога Ерара (који су били одбијени из неких разлога, што додуше нијесу на потребитој висини, али су за нас данданас и без важности), налазе се и приговори:

1) да тужени Ерар не одговара за капетана по наређењима поморскога права;

2) да бродовласници нијесу стекли право својине на брод.

Ови су приговори били одбијени, и то први у једној а други у другој парници (назначеним са А и Б), а из ових разлога.

А.

Из „разлога“ суда првог степена:

„Исто је тако неоснован приговор, да Државни Ерар као опремач (арматур) пароброда *Пл.*, који врши службу санитарску и спасавања, не одговара за кривицу капетана. На конкретни случај примјењива се само наређења францускога Code de com., и баш чл. 216 и сл. У овоме је члану употребљена опћенита ријеч „брод“ и речено је, да бродовласник одговара за чине капетанове.

Под ријечи „брод“ има се разумјети сваки брод сваке врсте и намјене. Да је то права интерпретација ријечи „брод“, доказује наредни чл. 217, који искључује од одговорности само ратне бродове. Да је законодавац хтио правити разлику између брода и брода те намјене и намјене у другојем смислу, не би био пропустио да се очитује, како је учинио за ратне бродове.

Што се тиче саме кривице капетана и момчади пароброда *Пл.*, ова је у парници... утврђена.

Нужда и препреке, што се не могаху уклонити, нажденуше, како је мирно у парници, капетана једрењаче *Г. П.* да се усидри у каналу П, након, што је предузео мјере, које у оваким случајевима намећу међународни прописи. Главна мјера сигурности за слободну пловидбу била је предузета, т. ј. фењер на предњој страни

постављен на прописно мјесто; осим тога није капетан пропустио — а то не нијечу ни туженици — да се код људи вјешитих мјесту распита, је ли оно мјесто, које је одабрао да се усидри, угодно и обично, а упитани му људи дадоше осигурање, да јесте. Да је пак фењер имао прописана својства и да је непрестано горио, излази из...

Код такога стања ствари бијаше дужност војске пароброда *Пл.*, да опази једрењачу *Г. П.* Чињеница да је нијесу опазили но у последњи час, кад је несрећа била неизбјежна, не доказује, да се ради о случају, него да је војска била немарна у вршењу дужности помне и марљиве пажње, који морају имати поморци, нарочито по ноћи и кад пролазе каналом тијесним као што је канал *П.*

Случај мора доказати тко се на њ позива. Да га докаже, није тужена страна могла навести друго но просту чињеницу, да није опазила фењер на једрењачи, али није назначила ни доказала чињенице, које су препријечиле да се опази фењер (чл. 230 Cod. de com.)¹⁾ Кривница тужене стране је још већа, ако се узме у обзир чињеница утврђена... у парници, да је једрењача била усидрена на лијевој страни од канала *П* у смјеру према југу, којим је смјером возио пароброд *Пл.*

Одатле излази да је пароброд *Пл.*, ишао лијевом страном те оси, у супротности са прописом § 25 Мин. Нар. од 17. априла 1897²⁾ о прописима да се уклоне сукоби на мору, а није доказан какав добар разлог за одступ од прописаног пута.

Тврде туженици, да су то учинили, како би запријечили да их струја и вјетар... не баци на пећине, али на основу исказа свједока... и својега знања (§ 364 грађ. пост.)³⁾, узима сенат да пароброд димензија и снаге као *Пл.* може лако надвладати ту струју и тај вјетар.

К томе долази чињеница, да је на десној страни... канао дубљи дакле да настоје и све удобности за пролаз... А јасно је да, узевши у обзир положај једрењаче *Г. П.* (лијева страна оси канала), пароброд *Пл.*, се не би био сукобио с њом, да је прошао десном страном канала, па је по § 1311 гр. з. 4) тужена страна крива несрећи, која се не би десила, да она није прекршила прописе издате да се уклоне сукоби на мору..."

1) Чл. 230 Cod. de com. гласи: „La responsabilité du capitaine ne cesse que par la preuve d'obstacles de force majeure“. — Узима се да је цијели Titre IV (чл. 221—249) и Titre V (чл. 250—272) Cod. de com. надомјештен дотичним наређењима *Политичкога Едикта* од год. 1774, па зато и није *Петрановић* превео те чланке. Придржавајући себи, да пригодице о томе подробније расправљамо, морамо овдје барем изразити своје чуђење, да се суд позвао на овај чланак као да сматра да је у пуној важности, а није то своје схватање, било како, образложио.

2) Цит. § 25 гласи: „У уским пролазима (каналима) сваки парни брод ваља да се држи с оне стране пловидбене црте или средине канала, која му остаје с десне, ако то може учинити без погибљи.“

3) Чл. 364 грађ. пост. за *Далмацију* и *Словенију* гласи: „Вршећи трговачку поморску или рударску судбеност, суд у случајевима, у којима предмет, што га има да просуди, захтијева неко стручно знање или у којима се пита, имају ли неки пословни обичаји, може одлучити и без помоћи вјештака, ако властито стручно знање или властито знање судаца чини излишним да се узимљу вјештаци.“

4) § 1311 Грађ. зак. гласи: „Сам ненадни случај шкоди ономе, у чијој се имовини или особи догодио. Али ако је тко проузроковао ненадни случај својом кривдом; ако је преступио закон, који гледа да претече случајне оштете; или ако се без нужде умешао у туђе послове, тај одговара за свуколику штету, која се иначе не би била догодила.“

Судови другогa и трећегa степена потврдише ову пресуду:

„Врховни суд вели, да је Држава с паробродом *Пл.* вршила пловидбу морску као опремач (арматур); да је тај пароброд прописно регистрован код надлежногa поморског уреда; да капетан пароброда није вршио ту службу као лучки чиновник него као поморски капетан; да се тужбе за накнаду штете оснивају на приватноме и поморском праву, јер потичу из чина и пропуста вође пароброда, који се чини и пропусти не могу сматрати испуњењем уредовних (службених) дужности, па је Држава подвргнута поморским законима и одговара цивилно за чине капетана“...

Б:

Из разлога суда првогa степена:

„Приговор, да тужилачка страна нема активне легитимације, јер није као власница назначена у уписноме листу утопљеногa брода и да није уписана у ниједноме поморском регистру, није основан. Кад се не ради о новој градњи него о преносу права, власник је недвоумно онај, тко може доказати да је законито стекао брод од правога власника.

У конкретном случају се не нијече, а излази и из свједоцбе о народности, да су пређашњи власници једрењаче *Г. П.* били *Х. У Z...* а из уговора од 21. октобра 1898... проистиче, да су та три сувласника продала тужилачкој страни цијели брод.

Уговор има све услове да буде предмет уписа у дотичне поморске регистре, а чињеница, да се тај упис није још провео, никако не одузима дејство самогa уговора, па не умањује ни уништава право власности, које је тужилачка страна стекла у ваљаној форми и ваљаним уговором. У нестацици већ проведене регистрације на своју корист може она, то се разумије, доказати своје право актом изван уписногa листа, ако тај акт има све услове потребите да буде предмет регистрације. У конкретном случају постоје ти услови, па се мора узети, да је тужитељица успјела у доказу о власности. Поред тога постоји и предаја, јер туженици нијесу занијekali, да је капетан... заповиједао бродом за рачун и на име тужилачке стране.“

Судови другогa и трећегa степена су се придружили овоме схватању.

* * *

Ad A). Овдје се заправо радило о томе, је ли допуштен правни пут с обзиром на једно старо наређење које је важило на нашем Приморју у доба када је парница била пресуђена бива 1900 и 1901. год., а о којему не може данаданас више бити говора, будући да по чл. 18. Устава држава одговара пред редовним судом за штете, које је државни орган учинио грађанима неправилним вршењем службе. Тиме дакако није ријешено питање, може ли се држава ослободити од одговорности абандоном по чл. 216 *cod. de com.*

Међународне конвенције разликују у овоме обзиру, као и у којекваком другом, *државне трговачке бродове* у једну а *ратне бродове* и *оне државне бродове, који врше јавну службу*, у другу руку. За прве — како ћемо у своје вријеме подробије видјети — важе по *брисељској конвенцији* од 1926. год. (*Convention internationale pour l'Unifi-*

cation de certaines règles concernant les Immunités des navires d'État), која није још ратификована, у мирно доба у суштини исти прописи, који се примјењују на приватне трговачке бродове, док за потоње толико *брисељска конвенција* од 23. септембра 1910 о сукобу (Convention pour l'unification de certaines règles en matière d'abordage), колико она истога датума о спасавању на мору (Convention pour l'unification de certaines règles en matière d'assistance et de sauvetage maritimes), веле, да се прописи тих конвенција не примењују на њих (чл. 11 дотично чл. 14 — „La présente Convention est sans application aux navires de guerre et aux navires d'État exclusivement affectés à un service public“). Тиме се води рачуна о начелу међународнога права, да ратни брод не може бити тужен код иностранога суда.

То важи дакако само за област *међународнога приватнога права*, док „lorsque tous les intéressés sont ressortissants du même État que le tribunal saisi, c'est la loi nationale et non la Convention qui est applicable“ (чл. 12 дотично чл. 15 конв. од 1910 год.).

Међутим ти се национални закони различних држава опет веома разликују међу собом. Углавном их можемо свести на она два типа, на које на свакоме кораку наилазимо у поморскоме праву, бива на 1) *енглеско-американски* и на 2) *континентални*.¹⁾

1. У *Енглеској* влада начело, да ни краљ ни његова имовина не може бити предмет судскога претреса, па неће ни брод, на који је налетео ратни брод, искати од државе накнаду за штету проузроковану му сукобом. Томе доскачу судови тиме, што *de facto* пропуштају тужбу официра, који одговара за водство ратнога брода у дотичноме часу, те признају његову одговорност.

Нешто слично имамо у *Савезним Северо-америчким Државама*. Држава не може, по тамошњем правном схватању, против своје воље бити лишена онога, што посједује. Законом од 9. марта 1920. год. је учињен изузетак само за трговачке државне бродове.

2. На *Континенту* се не може говорити ни о каквој сумњи о одговорности државе за штете, што настадоше

¹⁾ За све ово пор. нарочито осим ријешења цитираних у тексту: Observations к ријеш. франц. Држ. Савј. од 29. VI. 1923, Dor 5,332, па Ripert „La condition juridique des navires appartenant à l'État et l'immunité des États au point de vue du droit maritime (étude de droit français), Roscoe „The juridical condition of ships belonging to the State and the immunity of States from the point of view of maritime law (english law), Siess „La condition juridique des navires appartenant à l'État et l'immunité des États au point de vue du droit maritime (études de droit américain) у Revue d. droit maritime international св. XXXIV стр. 1, 24, 47, 520 и сл.

из тога, што је државни, па био то и ратни брод, сукобио се са другим бродом, али се различно мисли о надлежности у таквим споровима. Ствар стоји овако:

У *Француској* је надлежан Државни Савет.

У *Белгији* је испочетка било колебања, али су претежна ријешења за судску надлежност.

У *Италији* је испочетка превлађивала административна компетенција, али је касније наступила на њезино мјесто судска. Било је додуше и случајева, где се није признавала одговорност државе, јер да се ради о ратноме ризику. Тако је било изречено чак и у једноме ријешењу од 6. II 1922 (*Dir. mar.* 1922. стр. 282, *Dor* 1,527). Али то је схватање криво. Та чињеница не оправдава наике изричај о неодговорности државе него одбијања тужбе, ради тога што нема кривице на страни ратнога брода. Сасвим исправно је то зато пресудио франц. Државни Савјет (29. VI. 1923, *Dor.* 5,332): да се франц. крстарици не може приговорити, што је пребрзо возила у густој магли, кад је у приликама случаја то било оправдано с обзиром на присутност непријатељских подморница, па, ако се сукобила с једним бродом, то да је ратни ризик, за који ниједан закон не намеће држави одговорност. И нем. је *Reichsgericht* исто тако изрекао, да се не може искати оштета, ако су државни интереси захтјевали да ратни брод поступа, како је поступао, јер у томе случају нема ничије кривице на ратноме броду.

Немачка признаје надлежност редовних судова.

Данска исто тако.

Ни код нас није било спора о надлежности редовних судова.

Дакако из овога свега не можемо извести никакав закључак за питање примјењивости чл. 216 *cod. de com.*

Разлог, на који се позивље тко нијече допуштеност абандона *нетрговачких* бродова, јесте тај, да се чл. 216 *cit.* налази у II књизи *Cod. de com.*, који говори о „*commerce maritime*“, па се, вели, рестриктивним тумачењем не може изузетак тога чланка проширити. По томе не би тај чланак важио ни за *јакте*. Један је франц. суд (*Aix*, год. 1908) збиља и пресудио тако за *јакте*, али теорија не може одобрити то схватање, јер нема разлога, да се у томе не изједначе *јакте* са трговачким бродовима. За ратне и друге државне бродове намијењене јавној служби сагласује се насупрот и теорија са тим правним стајалиштем.

Свакако, пресуда нема право, кад се позивље на чл. 217 *cod. de com.* Овај чл. гласи:

„*Les propriétaires des navires équipés en guerre ne seront toutefois responsables des délits et déprédations commis en mer par les gens de guerre qui sont sur leurs navires, ou par les équipages, que*

jusqu' à concurrence de la somme pour laquelle ils auront donné caution, a moins qu' ils n'en soient participants ou complices."

Позив на овај чл. не доказује дакле ништа, јер се, како излази из његових ријечи, односи на *лађе ловице* (за које *паришка декларација* од 16. априла 1856 год. вели „la course est et demeure abolie“), па има на уму само трговачке бродове, који се нијесу употребљавали у трговачке него у ратне сврхе¹⁾. Ако дакле законодавац ондје, гдје говори о трговачким бродовима, напомиње, да таквим бродовима не сматра оне трговачке бродове, који не врше трговачку него неку врсту ратне службе, не може се а *contrario* закључити, да је законодавац тим „искључио од одговорности само ратне бродове“ и подвргао правилу чл. 216 све нератне бродове без разлике. Него, било томе како било, ми за своје право имамо други један закон. Без обзира наиме на то, да бродовласник одговара за капетана и по опшћим наређењима грађанскога закона, долази овдје у обзир, радећи се о броду, који је вршио службу спасавања, § 1 *закона о јахтама*. По првој алинеји тога § сматрају се јахтама и бродови искључиво намијењени јавној служби спасавања, а по другој су алинеји ти бродови подвргнути постојећим поморским наредбама и законима. По томе законском пропису дакле држава одговара за капетана таквога брода по чл. 216 *цит.* и може се, ако постоје остали услови, послужити и правом абандона. Чудновато је, да се судови нијесу послужили тим аргументом. Додуше је у оно вријеме данашњи наш закон био наредба, али то није могло бити препреком да се примијени, и без обзира на чињеницу, да је *cod. de com.* важио само као обичајно право у подручју суда, код којег је приказана тужба.

Било како било, у суштини је исправно било суђено и по ондашњим законима, уколико је држави напрћена одговорност за капетанов чин, а по нашем би закону, опет велимо, у томе случају држава могла абандоновати брод, дакако без возарине, које нити је било нити може бити код јахте.

Ad B). Конач образложења оправдава потпуно правно стајалиште суда. Будући да у нашем праву важи за течење права власности принцип римскога права *de titulo et modo acquirendi*, доста је било утврдити да постоје ти услови. Него није без разлога то утврђење надометнуто на крају са једним „Поред тога.“ Изгледа да је суд мислио, да *in concreto* има примијенити начело о течењу права власности путем уписа у регистар, начело, које се доиста није могло

1) Овај чл. нема дакле више важности данданас, барем у погледу држава потписница паришке декларације. Истина је, да се по *седмој конвенцији друге тачке конференције* могу претварати трговачки бродови у ратне, али само под условом, да претворени брод носи вањске знакове ратних бродова, да је непосредно подређен дотичној власти, да је заповједник у државној служби и унесен у попис часника, а да за момчад на броду важи војничка дисциплина и т. д., па такав брод постаје у свему ратни брод. (Вашингтонска Конвенција о *разоружању на мору* важи само међу велевластима, уговорницама).

сматрати основаним по ондашњем закону од год. 1879, као што се не може ни данас по његовој (жалибоже!) слици и прилици, т. ј. по нашем закону од год. 1922., али које се судови натежу и напрежу да признаду. Овдје се осим тога радило о италијанскоме броду, дакле и о броду, по чијему се праву заставе тиче такођер право власности уписом. Судићи тако, није суду требало заћи у шкакљиво питање о колизијској норми, која се имала примијенити.

Било како било, *образложење* није исправно. Ако је за течење права власности потребит упис, онда то, што су бродовласници имали у рукама исправу, на основу које су *могли* постићи упис, не достаје за то течење. То је очито противуријечје. А ако је без уписа, а самом погодбом стечено то право (?), онда не треба уопће уписа. Свакако у *ствари* је и овдје исправно пресуђено, јер, опет велимо, нема у нашем закону о регистровању бродова никакве одредбе, која утврђује, да је, у *области приватнога права*, упис у регистар конститутиван за течење стварних права на брод, а тужиоци, који су наступали као власници брода, не само што су за себе имали и традицију, него су се налазили и у узукапиономе посједу, који их је овлашћивао на тужбу.

Д-р А. Верона.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Законодавна овлашћења из финансиских закона

Пракса која је створена после рата, да се путем једногодишњих финансијских закона, врше измене и допуне у постојећем законодавству, постала је тако обична ствар да изгледа да ће се та пракса претворити у правило. Отуда су финансијски закони постали читави кодекси, истина без реда и системе, да је један наш озбиљан правни писац био принуђен да финансијски закон назове *lex omnibus*. Та пракса међутим, да се путем финансијских закона спроводи читава реформа у постојећем законодавству, па да се њима чак и нови закони стварају, није правилна, она не одговара ни принципима правне технике ни одредбама закона о Државном Рачуноводству предратне Краљевине Србије, који сада важи на целој територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Али ако та пракса није правилна, не може се рећи да је она још и незаконита. Истина је, да је одредбама закона о Државном Рачуноводству прописано (чл. 44.), шта све може садржавати један једногодишњи финансијски закон, ипак зато, пошто су и финансијски закони дело законодавне власти, то се може извести, да је законодавна власт на овакав начин прећутно дерогирала односне одредбе из закона о Државном Рачуноводству. Један интересантан пример из праксе, да и закони у формалном смислу (буџет са финансиј-

ским законом), могу имати дерогативну моћ према материјалним законима, што у исто време указује на то, да се у модерној држави све више појам закона изједначаје са његовим схватањем у формалном смислу.

Основне принципе буџетског права садржи закон о Државном Рачуноводству. По томе закону, који садржи општа начела финансијског права, финансијски је закон саставни део буџета, који је једногодишњи као и сам буџет, и који може да садржи само одредбе које су у непосредној вези са буџетом и његовим извршењем. Дакле, по начелима нашег буџетског права, остаје увек као неправилно то, да се у једногодишњи финансијски закон уносе и такве одредбе, које би се противиле принципу постављеном у чл. 44. закона о Државном Рачуноводству, т. ј. које не би имале никакве везе ни са извршењем буџета, нити у опште са финансијском политиком која се води у једном одређеном периоду времена. Али ако је таква радња неправилна, није још и незаконита као што је раније показано. Зато се овде не напада незаконитост нефинансијских одредаба у финансијским законима, као што су неки писци хтели то да изведу с погледом на данашњи однос финансијских закона према закону о Државном Рачуноводству, већ само њихова целисходност.

Али ако та пракса није незаконита, остаје да се види да ли је она још и оправдана? Другим речима, да ли је целисходно уносити у један једногодишњи, дакле привремени закон, и такве одредбе, које су по својој природи намењене дужем трајању и чија је садржина често пута од веће важности. Протести противу оваког начина рада у нашој законодавној техници, чули су се како у стручној литератури, тако и на II конгресу Југословенских правника, одржаном у Љубљани 1926. год. У правној литератури изнети су од прилике ови разлози. За буџет се не смеју везивати никакве законодавне реформе ни мале ни велике. То не може бити добро ни са гледишта законодавне реформе ни са гледишта начела буџетског права. За законодавне реформе већ није добро зато, што се ствари одвећ брзо решавају, пренагљено без рационалности системе у самом законодавном поступку. За буџет опет није добро зато, што се и он сам губи у низу одредаба тих законодавних рефорама, те може да се деси, да све његове слабе стране прођу непажено. Осим тога, истиче се једна друга тешкоћа. Настаје питање, шта ће бити са овим одредбама по садржини од трајног карактера, унесеним у овакав један једногодишњи закон? Једино остаје да се узме, по схватањима изнетим у правној литератури, да су финансијски закони изгубили карактер привремености у колико се односе на одредбе општег законодавног значаја, што значи да су све те одредбе од сталног значаја све док не буду измењене или укинуге било редовним путем, било путем једног новог финансијског закона.

Уктарко по тим схватањима, финансијски закони услед овакве сталне праксе, да се у њих уносе и одредбе нефинансијског карактера, добијају једно интересантно двојство: они су једно-годишњи и даље у колико се односе на одредбе финансијског карактера, које стоје у тесној вези са буџетом, стални су међутим, у колико се односе на све остале друге одредбе од општег законодавног значаја. Ми мислимо, да су оваква схватања исправна, јер се напоследку морала наћи једна солуција, која ће најбоље одговорити интересима практичног живота и правног саобраћаја.

Протести противу оваквог система нарочито су енергично изјављени на II конгресу Југословенских правника. Пошто смо у немогућности да их овде исцрпно изложимо, изнећемо само закључак конгреса у погледу на ово питање. По томе закључку, финансијски закони треба да буду састављени према одредбама закона о Државном Рачуноводству. Из њих има да испадну сасвим одредбе, којима се мењају закони нефинансијског карактера. Не могу у њима наћи места одредбе, које стварају нове законе у целини. Поједине одредбе у вези са донетим законима, могу се у финансијским законима мењати у толико, у колико то захтевају или буџет или финансијске прилике у току једне буџетске године, с којима морају стајати у вези. Осредбе из појединих закона нефинансијског карактера могу се мењати у финансијским законима, или што је та промена привремена, или што је неодложно хитно а пада у време када се буџет доноси, с тим да њен значај није такав да мења суштину самога закона. Овлашћења појединим министрима могу се дати само у колико стоје у вези са употребом кредита додељених њиховим министарствима, или са наплатом државних прихода, или са материјалном одговорношћу појединих министара, али не могу мењати основне законе који ту материју регулишу, нити бити дерогација закона о министарској одговорности, или закона који регулишу вршење министарске функције.

Једно време, нарочито оно пре ступања на снагу Видовданског Устава, код нас је постојала опасност да се не почне сасвим владати уредбама, пошто је управна власт за све то време узела на себе законодавну улогу, добив претходно за то одобрење од ондашњег привременог парламента. То „уредбено“ законодавство било је тако, да је више кочило тох државног живота но што га је развијало. Честе промене тих уредаба, њихово укидање, њихове измене и допуне начинило је правни сабраћај готово немогућим и несигурним тако, да се убрзо показало, да је овакво „управно“ законодавство стварано на брзу руку, без ширих погледа и без озбиљније замисли, створило готово код целог света уверење с једне стране о правној несигурности, и безначајности једног таквог законодавства с друге стране.

После ступања на снагу Видовданског Устава, престало

се са уредбама, али је створено једно сумарно законодавство путем финансијских закона. Финансијски закони за последњих пет до шест година, пуни су разних одредаба и прописа у циљу реформе по свима гранама администрације. Исти прекори и приговори који су упућивани „уредбеном“ законодавству могу се применити и на ово законодавство путем финансијских закона после Устава. Зато се у последње време осећа негодовање противу оваквог начина стварања нових закона, или измена и допуна у постојећим законима, услед чега је поново створена доста велика правна несигурност и губитак вере у постојећи правни поредак. На пр. закон о Државном Савету и управним судовима, закон о Главној Контроли, закон о чиновницима и многи други, у сваком финансијском закону претрпели су било измене и допуне, било укидање извесних одредаба, било тумачење постојећих одредаба и т. д. тако, да у последње време нико није сигуран какав је управо по закону његов положај, јер ако је једне године регулисан на један начин, друге године биће на други и т. д. Управна власт је сигурна, да све законске одредбе које јој нису у вољи ма из каквих разлога, може изменити или просто укинути једним кратким путем, а то је путем финансијских закона.

Последњим финансијским законом за 1927-28. год., управна власт је отишла још један корак даље. Она је просто издејствовала од Народне Скупштине овлашћење, да досадање предмете из области законодавства регулише путем уредаба. Овим се управна власт како изгледа, враћа на ранију стару праксу пре Видовданског Устава, владање уредбама. Док је кроз финансијске законе стварала читаво ново законодавство, управна власт ипак у једном формалном смислу није изашла из оквира законитости. Међутим, да ли је такав случај и са овим последњим законодавним овлашћењима? Законодавна овлашћења у финансијским законима постала су све чешћа. Што није могло да уђе у целости у финансијски закон, управна власт је прописивала уредбама на основи законског овлашћења. Таквих овлашћења имамо до сада пуно, но најинтересантнија су она која су дата управној власти најновијим финансијским законом у чл. 235. и 236. Према тим законским прописима, даје се овлашћење управној власти, да може уредбама прописати реорганизацију Министарства Финансија и осталих установа финансијске струке; затим, да путем уредбе измени и допуни закон о чиновницима грађ. реда, закон о саобраћајном особљу, у границама које су у том овлашћењу изречно поменуте. У оба ова случаја законодавац се позива на чл. 94. Устава, који говори о уредбама. Да ли је у овом случају уместо позивање законодавца на чл. 94. Устава, другим речима, да ли су ове одредбе финансијског закона у сагласности са уставом, специјално са чл. 94?

Какав је смисао овог уставног прописа. Чл. 94 регулише

уредбодавну моћ управне власти. С једне стране даје се унравној власти уставно овлашћење да може издавати уредбе потребне „ради примене закона“. То значи, да ради примене сваког закона, упрцвна власт може издавати потребне уредбе. С друге стране, управна власт може издавати уредбе са „законском снагом“. У погледу ових других уредаба поставља се питање, да ли се са законским овлашћењем могу издавати уредбе и о оној материји која је уставом задржана у надлежности законодавне власти. То се питање поставља с тога, што је у овом конкретном случају финансијски закон дао овлашћење управној власти, да путем уредаба измени, допуни и пропише нешто о материји, коју је уставотворац задржао у надлежности законодавне власти. Ми мислимо да се то уставом није хтело, а ево зашто. Шта ће бити регулисано законом а шта уредбом, за то се не може поставити унапред никакав начелан критеријум; све зависи од тога како је то уставом расправљено. По нашем уставу, све што није изречено задржано у надлежности законодавне власти, може се прописати уредбом од стране управне власти. Управна власт је дакле слободна, да сву материју која није по уставу задржана у надлежности законодавне власти, регулише уредбама, али још само сада под једним условом у смислу чл. 94. Устава, да издавање уредаба „са законском снагом“ може бити само на основу законског овлашћења. Према свему овоме изилази, да је уредбодавна моћ управне власти слободна—невезана у погледу издавања уредаба „ради примене закона“, а да је везана у погледу издавања уредаба „са законском снагом“ што значи, да није остављено самој управној власти да регулише односе оне врсте који уставом нису задржани у законодавној надлежности, већ јој је то право дато али под надзором скупштине. Као крајња последица овога прописа излази то, да се уредбе „са законском снагом“ не могу доносити по оној материји која је уставом задржана у надлежности законодавне власти. Уставотворац није хтео, да законодавну функцију пренесу на управну власт тиме, што ју је овластио да доноси уредбе са „законском снагом“, на основу законског овлашћења, о чему год она хоће, па и о законодавној материји. То што је уставотворац хтео јесте, да на један општи начин овласти управну власт да може издавати уредбе по целокупној материји која није законодавна. Укратко, уставотворац је признао управној власти уредбодавну моћ са ограничењемма која произилазе из духа устава. Да је уставотворац хтео, одредбом из чл. 94. Устава да законодавну функцију пренесе на управну власт, онда би законодавна функција могла сва прећи на управну власт што се без сумње уставом није хтело. Изузетци од правила да се законодавна материја може регулисати само законом, учињени су изречно у уставу, као на пр. у његовом чл. 114 где је речено, да у случају распуштања скупштине, ако буџет још није свршен, или ако је свршен за ранију годину али га је за

текућу потребно изгласати, може бити продужен уредбом најдаље за четири месеца. Чл. 94. устава, изражавајући се, да се уредбе са законском снагом издају само на основи законског овлашћења, може имати само тај значај, да се уредбодавна моћ управне власти, разуме се по материји која није законодавна, стави под контролу парламента. Кад тако ствари стоје по нашем позитивном праву, онда се са разлогом намеће питање, да ли су чл. 235 и 236. финансијског закона за 1927—28. год. у сагласности са уставом? Из свега до сада реченог излази, да обе ове одредбе финансијског закона нису у сагласности са уставом. По тим одредбама дато је овлашћење управној власти, да може уредбама мењати и допуњавати већ постојеће законе: закон о државном саобраћајном особљу, закон о чиновницима и осталим службеницима грађанског реда, закон о реорганизацији Министарства Финансија и осталих финансијских установа. Сви ови закони, задржани су уставом у законодавној надлежности из чега излази, да се они као законодавна материја не могу регулисати уредбама. То се најбоље види из чл. 131 и 136. Устава. По чл. 131. устава, све што се тиче организације Министарстава, Државног Савета и управних судова и Главне Контроле, долази у законодавну материју, јер се ту изреком каже, да ће се сви ти предмети регулисати законом. По чл. 136. устава, све што се тиче статуса државних чиновника, њихових права и дужности, регулисаће се законом. То је дакле једно уставно начело, које везује и законодавца, па је за то и овлашћење за управну власт из поменутог финансијског закона противууставно.

Постоји и супротно мишљење нашем овде изнетом, о томе како се има разумети чл. 94. Устава с погледом на његову одредбу о уредбама „са законском снагом“. То друго мишљење узима, да је с погледом на текст устава, који није довољно прецизан, спорно да ли се те уредбе са законском снагом на основи законског овлашћења, могу издавати и о законодавној материји т. ј. и о оним предметима, који су уставом задржани у надлежности законодавне власти. Зато, што текст устава није довољно прецизан и јасан, по томе другом мишљењу се узима, да уредбе „са законском снагом“ могу регулисати и горе речену материју. Главна аргументација овога другог схватања је у томе, да судећи по тексту устава, такве уредбе нису изреком забрањене, а такво је схватање преовладало и у пракси кроз финансијске законе. Тумачећи чл. 94. Устава по његовоме слову, дакле чисто граматички и логички, сво друго схватање извукло је горњу конзеквенцу. Ми смо чл. 94. устава протумачили путем правне аналогije, руководећи се духом устава и основним начелима у њему постављеним.

Оваква пракса, која се спроводи кроз финансијске законе постаје у извесном смислу опасна, јер нам као таква нагове-

штава нестанак законитости. На тај начин схватајући чл. 94. Устава тако широко, могла би се целокупна законодавна радња пренети са законодавног тела на управну власт, која би се овлашћењима овакве врсте могла суверено да влада.

Д-р Данило Ј. Данић.

Једна незгодна одредба у вези са чиновничким законом.

После Закона о чиновницима од 31. јула 1923 године (остављамо на страну Закон о устројству војске и морнарице и Закон о саобраћајном особљу) били су учестали случајеви да се државни службеници, које је пом. закон затекао ван службе (пензија, отпуштање, оставка), враћају у службу, да би је затим ускоро опет напустили. Намера им је просто била, да добију пензију по повољнијем, новом, закону. Да би се спречила ова злоупотреба, која би била немогућа без саучешћа управне власти, унета је у Закон о буџетским дванаестинама за месеце август—новембар 1925 године (чл. 39) одредба по којој овако поново примљени службеници не могу бити пензионисани са пензијом која им припада по новом чиновничком закону „пре истека три године од дана поновног ступања у државну службу.“ Потребно је, дакле, да службеници ван службе приликом ступања на снагу новог чиновничког закона проведу под њиме три године у служби, па да им се пензија може одредити према његовим одредбама. Пошто се поставило ово правило одмах је у истоме члану, поред осталих, предвиђен и изузетак по коме поменуто правило не важи за оне службенике „који пре истека рока од три године морају по самом закону бити пензионисани“.

Важност наведених одредаба продужена је затим законом о буџетским дванаестинама за месеце децембар 1925 и јануар—март 1926 г. (чл. 9), па су унете потом у Финансиски Закон за 1926-27 годину (чл. 252), и најзад у Финансиски Закон за 1927-28 годину (чл. 296). И ни једном, ни при првом доношењу одредбе о горњем изузетку, ни при њеним поновним уношењима у закон, није се приметило, да је она редигована на један врло незгодан начин. По њој од испуњења горњега услова трогодишње службе под новим чиновничким законом ради добијања пензије према његовим одредбама ослобођени су и они службеници које, истина, пом. закон није затекао у служби, али који по самом закону морају бити пензионисани. Заборавило се само да случајеви, кад по сили закона служба престаје стављањем у пензију, не заслужују сви од реда толику пажњу законодавца, те да их он изузима од пом. одредбе о трогодишњој служби под новим законом. То у толико пре што се у свима законским члановима редом у којима је овај изузетак предвиђен налази и одредба, по којој он не вреди чак ни за оне службенике, који су навршили потребан број година за

пуну пензију ако се пензионишу по својој молби. Кад службеник по сили закона има да иде у пензију, предвиђено је у чл. 133 Закона о чиновницима. Тако, кад службеник падне под старатељство или стечај, или кад је над њим продужена очинска власт, а већ је задобио право на пензију, он неће бити отпуштен, већ пензионисан по сили самога закона. И онда, пошто је по самом закону морао бити пензионисан, на њега би се имала применити одредба о горњем изузетку. На име, ако се вратио у службу по ступању на снагу новог чиновничког закона, он би и без трогодишње службе имао добити пензију по његовим одредбама. А извесно је да законодавац, прописујући пом. изузетак, није мислио на овакве случајеве. Али онда није требало ни одредбу о томе редиговати онако како је он то учинио.

Незгodu од овакве редакције показаће још боље овај други пример. Према т. 5 чл. 133 Закона о чиновницима служба престаје по сили закона и кад службеник буде три пута узастопце слабо оцењен. Како се ово оцењивање врши једном годишње, а мора бити готово за све службенике трећег или четвртог месеца у години, то је сасвим могуће замислити случај да један службеник, који се вратио у службу, буде три пута оцењен и пре истека потпуног трогодишњег служења. На пример, он се вратио у службу месеца септембра. И за ту годину он мора, као и сваки други службеник, бити оцењен. Треће оцењивање, које се има свршити најдаље месеца априла, пашће дакле пре истека пуне три године по поновном ступању у службу. Претпоставимо, да је он сва три пута био слабо оцењен. Према наведеном чл. 133, он би по сили закона морао бити стављен у пензију. Због тога он би даље, на основу одредбе о којој се овде расправља, имао добити пензију по новом чиновничком закону. Опет, дакле, случај на који законодавац извесно није мислио кад је прописивао да службеник, који по сили закона мора бити пензионисан, добија пензију по новом чиновничком закону и без трогодишњег служења после поновног ступања у службу. Уз то још треба имати на уму да службеник који је, кад и овај, ступио у службу али, место као слаб, три пута био оцењен као добар или одличан, па затим на основу чл. 234 чиновничког закона пензионисан пре истека три године, не би добио пензију по одредбама новог закона, него по одредбама ранијих закона. Разлика која би се само у обрнутоме смислу могла схватити, овако не. Редакција закона очевидно је, дакле, незгодна и ту незгodu, мислимо, надлежни би требало првом приликом да отклоне.

Д-р Михаило Илић.

СУДСКА ХРОНИКА

Један случај саучешћа у продуженом крив. делу.

Видосава М. стареш. поштанске станице и њен муж Милан, бивши чиновник финансијске управе стављени су под поротни суд и у притвор зато што су новац примљен по 9 путница и новч. писама утајили. Првостепени је суд нашао, да према карактерном знацима изнетим у поротној одлуци, којом су оглашени за криве, стоји дело и то: према оптуженој Видосави, продужено дело утаје државне имовине предвиђено и казнимо по § 113 ал. 2. каз. зак. у б. § 70 ист. 3. а према њеном мужу дело саучешћа у продуженом делу, без обзира на то што је он вршио радње, које су својствене извршилачким радњама, јер је он поротном одлуком оглашен за саучесника. Државни је суд обоје казнио са по 10 год. робије. Но, Касациони Суд, примедбама свога одељена од 16-Х-1926. год. бр. 8894, поништио је ову пресуду првостепеног суда, са ових разлога:

„Када је поротни суд у разлозима своје одлуке, а у току извиђања, нашао да је опт. Милан вршио ова дела не као саучесник своје жене Видосаве, него *сасвим самостално и одвојеним радњама* извршења, онда како он није кривац саучесник у овом делу, то за суђење истоме није ни надлежан поротни суд, већ редован првостепени суд, а према поменутој констатацији поротног суда, био дужан, у смислу чл. 34. зак. о пороти, да искључи поротни суд у погледу њега, опт. Милана, и да онда он сам, као редован суд, пресуди његову кривицу“.

Међутим првостепени суд није усвојио ове примедбе Касационог Суда, већ је дао ове противразлоге:

„Из одлуке поротног суда види се, да је поротни суд радњу окривљеног Милана окарактерисао као радњу саизвршиоца коме је извршење дела било унапред познато, о коме се унапред договорио са окривљеном Видосавом, вршио поједине радње које сачињавају крив. дело омогућен за вршење ових радња радњама окривљене Видосаве, јер га је она пустила у своју канцеларију дала му кључеве од касе, ставила му на расположење печате надлежства и књиге те је према томе радња окрив. Милана правилно квалификована од стране овог суда, што се види из следећих речи из поротне одлуке: „1 ...дозволила бављење своје мужу у пошти у истом циљу поверила му кључеве од касе, те је окривљени Милан био саучесник њен у извршењу свих злоупотреба... 2. да није постојао споразум о заједничкој сарадњи са државним новцем у пошти В... да би окривљена Видосава морала једног дана... 3. морало и досадити, да опт. Милан замењујући је у дужности врши злоупотребе, па да није и она са њиме заједнички чинила, морала би те злоупотребе спречити...“

Општа Седница Касационог Суда усвојила је ове *противразлоге првостепеног суда и оснажила* поротну пресуду првостепеног суда бр. 43332.

Као што се из многих досад објављених одлука Опште Седнице Касационог Суда види, није ово редак случај да Општа Седница Касационог Суда усваја *противразлоге Нижег Суда,*

као правилне и на закону основане, а *одбацује* примедбе свога одељења, што, очигледно, убија ауторитет одељења Највишега Суда, нарочито када ти усвојени противразлози потичу и од најнижег, *Првостепеног* суда, као што је овде случај. У више прилика ми смо наглашавали штетност оваквога рада у нашем правосуђу, а нарочито у „Архиву“ од 25. Септ. 1925. г. у Бр. 2. под насловом „*У ери противразлога*“, и још тада смо истицали, као једну веома карактеристичну, послератну појаву у Кас. Суду, тај факт: што наши нижи судови, Апелациони, па и првостепени, противно предратној пракси, *врло често*, не усвајају примедбе појединих Одељења Касац. Суда, већ дају своје т. зв. противразлоге за Општу Седницу Касац. Суда, и, оно што је најгоре и што је, пре рата, готово непознато било: да Општа Седница *врло често одбацује* примедбе *својих* Одељења, као неправилне и противне закону, а *усваја* дате противразлоге Апелационих па чак често и *Првостепених* Судова! Том приликом, ми смо покушали да, у неколико, објаснимо ову појаву у нашем садашњем правосуђу, и — остајући и сада при тамо изнесеним наводима, ми упућујемо читаоце на напред цитирани број „Архива“, жалећи што се још налазимо „у ери противразлога“, што дакле, стање још не попушта, или не у онаквој мери, како би то требало да буде, у интересу доброга гласа нашега Највишег Суда у земљи.

Д-р Јанићије Јовановић.

Дуговинске обавезе и накнада штете у кућној заједници Црне Горе.

Свакодневни случајеви код судова, компликовани и чудни, дају нам повода да прокоментаришемо и објаснимо текст закона у погледу обавеза и накнаде штете у кућној заједници Ц. Горе, и да укажемо на неке законске празнине, које су од огромног утицаја по трговачки кредит и економски живот Ц. Горе.

Рекли смо, да домаћин представља кућу, одређује замјеника, врши послове уговорне „које може сам главити“.

За све оне дугове које би члан куће без овлашћења домаћина и куће учинио одговара сам тај члан својом особином и дијелом, значи законодавац тражи одобрење домаћина и куће (чл. 696. О. И. 3.).

Кућа одговара за дугове члана учињене без поменутог одобрења само у случајевима ако је кућа од тих дугова користи имала, и то само у оном износу колико је фактички користи имала (на пр. члан куће задужио се 10.000 динара без одобрења, унесе у кућу 5.000 дин., а остатак сам распе и утроши. — кућа одговара само за 5.000 дин.).

Чл. 697. О. И. 3. обвезује кућу да она из заједничке имо-

вине плати дугове свога члана увијек и свагда ако је дуг учињен у некој невољи, лијечењу, прехрани и т. д.; али и то само у оном случају ако је у то доба тај члан за кућу радио (на пр. члан куће против воље домаћина и куће предузме трговину, пође на пут и разболи се. У томе случају кућа не одговара за дугове учињене лијечењем у тој болести).

У јавном интересу писац општ. имов. зак. изложио је нарочите дужности кући у свим случајевима када се ради о трговачким обавезама члана куће. То бесумње за то, да створи и стабилизира трговачки кредит и прошири обавезе и дужности куће у трговачким пословима.

Ако се члан куће бави трговином, а домаћин за то зна, и не противи се, презумпција је да то бива одобрењем куће, и у томе случају кућа плаћа дугове члана, ако их члан не би могао платити својим дијелом и особином. Али и то само у ономе случају ако је дужитељ незломислен био. *Opus probandi* је на дужитељу.

И још, ако је такав члан трговао у име и за рачун куће кућа увијек непосредно одговара цијелом својом имовином, без обзира на особину или дио, значи дужитељ има право непосредне продаје заједничке имовине, не тражећи претходну наплату из дијела и особине члана (чл. 698. О. И. 3.).

Која је форма у којој домаћин изражава своје противљење закон не каже; наше је мишљење, да то мора учинити аналого одредбама чл. 699: или путем јавности, генерално или специјално, или да сваки поједини посао ставити свој veto непосредно интересованим лицима. Ма да је домаћину дозвољено да доказује увијек зломисленост дужитеља у коме случају кућа не одговара, како се то јасно види из „Незломислену дужитељу“.

Ако би кућа међусобним уговором, укинула или ограничила своју одговорност, у случају из чл. 698 или је накнадно преиначила такав уговор обавезује трећа лица само онда ако је случај достављен суду и јавно објављен, путем суда огласом. Исто то и у случају забране трговања (чл. 699 О. И. 3.).

Дакле само за оне обавезе које учини домаћин споразумно с кућом, у име куће, и за оне које учини члан с дозволом његом увијек одговара кућа заједничком имовином својом; иначе као што је истакнуто. Општи имовински законик, говорећи у чл. 700 до 701 о штети и накнади штете, говори увијек само о штети учињеној недозвољеним дјелом. Значи говори о случајевима штете које потијечу из деликта, који су тачно побројани у О. И. Закону (чл. 570 „Ко год каквим незаконитим дјелом учини штету“).

За такве штете које учини члан куће одговара он сам својим дијелом и особином, ако је дјело учинио „од обијести“. Иначе одговара кућа заједничком имовином (на пр. убије члан куће некога из јуначења или ниских побуда кућа не одговара; а ако убије некога случајно онда одговара).

Али у сваком случају, ако је кривично дјело везано са одбраном части и имања куће, увијек одгорара кућа за штете које њен члан учини у тим случајевима. Осим прекорачења потребне и разложите границе (чл. 700 О. И. З.).

Ако је кућа могла спријечити недозвољену штету, или је у штети имала ма и најдаљег удјела или је дјело било нехотично и ако штета не прелази 100 франака увијек се накнађује штета из заједничке кућне имовине (чл. 701 О. И. З.). По нашем мишљењу вредност 100 франака имала би се оцјењивати за сваки конкретни случај према валути злата (100 франака у злату).

Чл. 702 О. И. З. дозвољава слободну оцену суда да суд може за сваки специјални случај расуђивати о томе: да ли правда изискује из „особитих узрока и прилика“ да недотијек који се не може наплатити из особине и дијела члана куће, намири кућа из свога имања и то или сав недотијек или само неки дио. (Разумије се увијек у случају ако штету не може да намири дио и особина штетникова). *Ако кућа не одијели таквог члана она ipso facto узима одговорност исплате штете из заједничке имовине (чл. 703 О. И. З.).* Претпоставка је да кућа неће да одијели члана ако „дужитељ преко суда јави домаћину искање о томе, а овај за два мјесеца не одговори.“

Наведени текст чл. 703, јасан је; али он ипак у пракси задаје тешкоће не у питању одговорности куће него у питањима: ко одређује дио члана куће и врши диобу и који је моменат нотификације из чл. 703. О. И. З.

Да претресемо све могуће варијанте.

1) Током процесуалне радње утврди се неодговорност куће и донесе пресуда. Пресуда се даде на извршење. Настаје питање да ли је извршни суд надлежан не само да формално изврши диобу дијела члана куће (јер то је неспорно) него још и да одреди дио који припада члану.

2) Да ли се нотифицирање о диоби члана куће мора извршити прије или током или након свршетка имовинског спора.

3) Да ли се предаја тужбе може сматрати као акт нотификације или не.

4) Да ли је дужитељ дужан да у тужби поред петита дуга још и да затражи да се пресудом тачно специјализира и одреди колики је и који дио који диобом мора припасти члану дужнику.

Ради објашњења да изнесемо практичне случајеве:

а) Дужитељ тужи члана куће дужника тражећи наплату из његова дијела.

б) Дужитељ тужи кућу преко домаћина на признање исплате из дијела члана куће.

в) У поменутом случају дужитељ тражи да суд одреди пресудом и дио имовине члана куће из којег се наплата има извршити.

г) У поменутом случају дужитељ не тражи да суд одреди

пресудом и дио имовине члана куће из којег се наплата има извршити.

д) Тужитељ истакне у тужби да се дан уручења исте има сматрати као почетак рока од 2 мјесеца из чл. 703. О. И. З. — да се тужба сматра као нотификација из поменутог законског наређења.

ђ) Дужитељ изврши нотификацију из чл. 703. О. И. З. било прије, било током, било након дуговинског спора, било преко окружног, било среског суда.

е) Дужитељ (у случају диобе члана) затражи диобу и одређење дијела члана дужника било прије било током било након дуговинског спора али не у тужби, него посебним актом. Закон не даје одговора за све ове поједине случајеве и ми ћемо покушати да образложимо наше мишљење о томе и на крају да изнесемо солуцију која нам се чини да је најзаконитија и најцелисходнија.

Стално је опасно у случају чл. 703. О. И. З. тужити члана куће лично јер ће домаћин увијек истаћи да одговорност прима кућа на себе да тијем одбије тужбу због пасивне легитимације.

Тужити кућу преко домаћина увијек је и редовно правило, јер приговор његов да кућа не одговара не одбија тужбу него само доводи до пресуде, да се дуг наплати из дијела члана куће.

Не тражећи да судећи суд одреди и специјализира имовину која се члану дужнику има за дио одредити изложен је дужитељ опасности да извршни суд не одреди тачно дио (Уз правно питање: да ли је извршни суд надлежан да одређује дио или да само проведе форму диобе утврђене судећим судом).

Случај кад судећи суд одреди пресудом дио члана дужника избјегнута је свака опасност за дужитеља.

Истицање дана уручења тужбе за почетак рока из чл. 703. О. И. З. није без правног интереса јер када се стане на становиште да домаћин самим пријемом тужбе види очигледно и јасно да се из кућне имовине тражи наплата дуга члана куће дужника онда је он доведен у јасан и одређен положај да одијели члана дужника или не одијели.

Томе резонирању даде се ставити овај приговор: да се нотифицирање мора дозволити и прије подношења тужбе и то из овог разлога, што је често пута ради оријентације за подизање или неподизање тужбе дужитељу потребно знати прво, да ли ће кућа платити дуг члана или не и друго ако га одијели колико је његов дио.

Нотифицирање преко извршног суда дало би се дозволити током извршног поступка; током пак и прије парничног поступка преко суда надлежног за суђење. Ну ако се узме нотификација као акт обичне доставе онда је питање без значаја само ако је учињено преко суда јер то закон тражи.

Наше је мишљење ово: Тужитељ који потражује дуг од члана куће прије подизања тужбе има преко суда надлежног

за суђење спора упутити домаћину куће обавјештење о томе колико му и од чега дугује члан куће с позивом да у року од 2 мјесеца таквога члана одијели или да кућа сноси обавезе према члану 703. О. И. З. Након тога предаје тужбу против кућне заједнице а преко домаћина у којој тражи:

„Да је тужена кућа дужна признати исплату дуга из дијела свога члана дужника ако га у законском року буде одијелила; у противном дужна је кућа из заједничке имовине дуг платити.

Дужна је тужена кућа признати да на дио члана дужника припада ова имовина (слиједи означење имовине коју тужитељ предзаже на дио дужников) и т. д.“

Након извршне пресуде извршни суд ће само издвојити и продаји изложити имовину која је у пресуди изложена као дио члана дужника (јер ако га кућа није одијелила пресуда је изречена и има се извршити против кућне заједнице).

Обрати ли се дужитељ нотификацијом након подношења тужбе ми мислимо да је поред нотификације потребно да дужитељ подигне нарочиту тужбу против кућне заједнице „ради признања одређеног дијела члана дужника“ јер није само интерес дужитељев да се то пресудом утврди него је то интерес и члана дужника куће.

За обавезе члана који је био одијељен па поново примљен у кућу одговара кућа, ако све услове и ограничења пријемом у погледу одговорности не огласи јавним путем чл. 705. О. И. З.

Чл. 706. О. И. З. наређује да приликом диобе одредбе, ко ће сносити поједине дугове, морају чланови тачно одредити и то увијек споразумно са дужитељима јер то је акт цесије. Не ураде ли то за заједничке дугове одговарају солидарно и након диобе чл. 706. О. И. З.

Један од најтежих и најнесрећнијих случајева који убија кредит у иностранству и доводи свакодневно до очигледног изигравања дуговинских обавеза јесте питање: да ли обавезе члана куће може избјећи да плати било кућа било члан дужник. На пр. дужитељ тражи исплату дуга за коју одговара дужник члан куће.

Тужени приговори да је у доба постанка дуга био одијељен. И пошто се за диобу, по несрећи, не тражи нити да буде јавном влашћу потврђена, нити публикована, и не само то, него се не тражи ни да буде писмено сачињена (него је довољно да буде и усмена у коме је случају дозвољено диобу доказивати свједоцима што могу по грађ. суд. поступку бити и саме странке) то је стални и редовни случај да сваки дужник докаже да је у доба постанка дуга био одијељен јер то му је просто и лако доказати било антидигирањем писмене исправе, било свједоцима било заклетвом.

Редован је случај да тако дужници свакодневно судским одлукама изигравају своје обавезе. Или, иностранца А. даде кредит трговцу Б. и тражи хипотеку на његову Б-ову имовину.

Б. тврди да је извесна непокретност његова. Код непостојања баштинских књига нема јавног доказа да је то одиста имовина Б-ова. А се хипотекира вјерујући дужнику. Дође до егзекуције појави се отац Б-ов, домаћин куће и изјави да је непокретност властита куће, а не Б-ова који је прије постанка дуга подијељен. Подигне изручну тужбу, сумњивим доказима докаже диобу те и право властине куће и тако изигра поштеног и добронамјерног дужитеља. Лијека му нема, јер кривична тужба не даје му никакве користи него штете (излаже се огромним таксама и парничним трошковима). Судије и људи од права свакодневно наилазе на ове склучајеве, савјест се буни али помоћи нема јер такав је закон. То је потпуно убило кредит ван граница Ц. Горе и у општем државном и друштвеном интересу је да се путем закона онемогуће сви поменути случајеви.

И дуговинске обавезе и штете учињене од чланова куће (а то је скоро свако у Ц. Гори) не даду се у смислу правде и законитости судити све док се не уведе обавезно регистрарање постанка сваке кућне заједнице и све промјене у њој и док се не уведу јавне књиге, у којима ће тачно бити означено ко је власник сваке поједине непокретности. Јер чудновато је да је законодавац у чл. 699 О. И. З. изоставио и превидио баш оно што је најважније било а то је: *да диоба куће везује трећа лица само онда ако је суду достављена и јавно објављена била, увијек и свагда.*

Алекса К. Матановић,
адвокат.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Prof. Dr. Gregor Krek (Ljubljana), Grundzüge des Verfassungsrechtes des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen, „Zeitschrift für osteuropäisches Recht“, herausgegeben vom Osteuropa - Institut in Breslau Jahrg. 1925, Heft 3/4 und Jahrg. 1926. Heft 1. und 3/3.

Мој уважени колега, проф. Грегор Крек, своје *Основе Уставног Права Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, објављене у часопису „Zeitschrift für osteuropäisches Recht“ написао је једним одличним немачким језиком (колико то ја могу да судим) да би обавестио страни свет, немачку публику и ону у опште којој је приступачан немачки језик. Самим тим већ учинио је једну корисну услугу и нашој земљи и иностранству, и тим више што пада одмах у очи на први поглед велика марљивост и савесност при раду, јер резултат тога је могао бити једна верна и поуздана слика и опис нашег уставног, обухватајући, и судску организацију, и делимично административног права. Кажем и делимично и административног из разлога, што је унео, поред друге материје која обично улази у уставно право, још

и организацију самоуправну и прописе о чиновницима. И то је било добро и корисно.

Као и свима нама, тако је и проф. Креку ван сваке сумње послужило изврсно и опсежно дело проф. С. Јовановића о уставном праву наше државе. Али г. Крек је у своме раду ишао увек до самог извора, до самих текстова и директно са њима оперисао. Он се такође директно служио и другом литературом, чланцима и расправама објављиваним нарочито у *Архиву*, али и иначе, у колико му је литература, према нашим приликама и могућностима, била приступачна у Љубљани.

Г. Крек се још уз то потрудио да покаже и како се Устав развијао путем закона и како се примењивао у пракси и у колико је био поштован. На много места он је дао богате и можда исцрпне прегледе нашег законодавства. Социалном и привредном законодавству посветио је неколико страница (стр. 36—48); још више пак процесу замењивању ранијих покрајинских административних органа централним органима (стр. 99—105). Ту је дат један огроман материјал који ће бити користан не само историски, већ и практично при примени прописа. Али није то све; таквих случајева има јоште. Тако на пр. он се задржава на законодавству које се односи на положај странаца, на правни положај жене и т. д. При томе његову пажњу привлачи нарочито како се рефлектује Устав на покрајинско законодавство, што правници из Србије могу да испусте из вида. Осврћући се на праксу, он је био у положају да више пута констатује како она не одговара Уставу, тако на пр. што се тиче наше буџетске праксе, у ком погледу изгледа да најгоре стојимо, или наше аграрне реформе. У тим његовим констатацијама ове врсте има ствари на које би ваљало обратити пажњу, на пр. — узмимо то сасвим насумце — његово опажање да *vacatio legis* од 15 дана који је установио наш Устав није довољан. (Јер за ово време не могу да доспеју Службене Новине у удаљеније крајеве и још мање да буде текст и упознат од народа, а нарочито кад се узме у обзир разлика у језику српско-хрватском и словеначком и разлика ћирилице и латинице.) Интересантна је његова индиректна критика на уредбе из чл. 94 ал. 2, кад вели за њих да оне нису везане за стања нужде, а нису стављене под каутеле, под које су стављене уредбе у стању нужде (*Notverordnungen*). Критика коју је чинио, могао то рећи, јесте одмерена и отмена. Г. Крек је нашао објашњења за многе одредбе нашег Устава или његову праксу у нашим политичким и племенским приликама. И то је било потребно; па ипак ниједног момента није се дало осетити да је престао бити правник и постао политичар. Више пута пак то није у опште никаква критика, већ просто констатација како изгледа који члан у примени, и како се чак врло zgodно прилагодио животу и стварним односима.

Врло је добро урадио, што је чинио поређења са немачким Уставом, где год му се то учинило zgodно, као на пр. што се тиче

схватања нашег Устава приватне својине, скраћеног законодавног поступка, или што се тиче заштитних мера у случају привора једног лица (где наш Устав иде даље још у давању заштите него чл. 114 Вајмарског Устава.)

Као карактеристика начина мишљења проф. Крека се може истаћи његова тежња да он одвећ даје вредности у јерархији законима. Тако ће се десити да ће он не само одбацити екстремно мишљење госп. Томаца¹⁾ да уставни прописи непосредно укидају све супротне законе, и мишљење да извесни уставни прописи обезују директно судове већ и умерено гледиште, за које се изразио г. Јовановић²⁾ и за које сам се и ја сам изразио,³⁾ да у извесним случајевима престају да важе неуставни закони (употребимо формулу г. Јовановића: „кад год један члан Устава јасним и несумњивим начином изриче укидање кога ранијег прописа“) као и да има прописа, који непосредно обезују судове. Г. Крек се између осталог, бави чл. 18. нашег Устава, по коме држава одговара за незаконите и неисправне радње својих органа, и увек налази разлоге да он не може да важи, докле год не дође специјалан закон. За њега ту има јоште пуно питања која се имају претходно решити законом, да би се Устав могао применити. Исто тако има мишљење и о прописима уставним о укидању федеикомиса и полемише са проф. Аранђеловићем, који сматра да су такође и постојећи федеикомиси већ укинута, и без једног специјалног закона, у ком смислу се утврдила и пракса у Србији.

У истом смислу се може констатовати и то да он не поклања довољно пажње на парламентарне прописе. Члан 1., који обељава нашу државу као уставну и парламентарну, не казује му много и ставља изнад правила парламентарног режима конкретне законске одредбе. Кад се говори о наменовању министара, он истиче да по уставним прописима министри не морају бити из парламента. И никако не прати оне трансформације које производи парламентарни режим на уставне прописе, јер таквих одиста и има.

У истом смислу се може констатовати такође и то, да он са скепсом гледа на социјалне и економске одредбе нашег Устава. Такво скептично држање према овим одредбама је и разлог да му се десило у једном случају да не разликује слободу грађана од дужности државе, и тако на пр. да дужност државе да се постара о томе да се сваки грађанин оспособи за посао назива слободом позива. И, с друге стране, да се разумети на тој основи и то да он чл. 28. У., који ставља брак под заштиту државе, разуме тако да он значи стављање брака под законе (законско регули-

1) *Ustav i bračno pravo*, Zagreb 1925. Ово дело се одликује једном изванредно бујном логиком, али му недостаје солидна филозофско-правна основа: то је управо једна јака логика, али недовољно критична и дисциплинована вишом филозофском културом.

2) *Уставно право*, стр. 72—74.

3) *Одговорност државе*, ст. 79—80, 83, 112 (напомена)..

сање). Што се тиче својине, он не налази да наш Устав уноси нову концепцију својине као социалне функције и, на супрот проф. Перићу (у истини још и мени и Dr. Мих. Константиновићу који смо се интересирали за ово питање у специјалним чланцима), мисли да наш Устав није примио Дигијеву концепцију о томе. Истина је, нема сумње, да Дигиу иде дотле да из концепције својине као социалне функције извучи и закључак да би се индивидуална својина могла и укинути, ако то буде корисно за друштво. (*Droit constitutionnel*, t. III стр. 168.) Али исто тако је истинито да је са њега својина социалном функцијом и у данашњем француском праву, због ограничења која је претрпела својина још и пре рата, а нарочито у току и после рата, и ако француски и не садржи одредбе као наш Устав, тако да нема сумње да би Дигиу сматрао и код нас својину као социалну функцију. Ту има, разуме се, у Дигиевој концепцији извесних тешкоћа које долазе услед мешања реалног (позитивног) и садашњег права са идеалним (и будућим) и реалне солидарности са идеалном; ипак то не мења чињеницу да својина по нашем Уставу није индивидуалистичка, већ солидаристичка, и ако не у оном ступњу у ком је по немачком уставу.

Даље карактеристике његовог рада су опрезност при закључивању и тумачењу. Тако на пр. што се тиче да ли грађани могу употребљавати титуле у приватном саобраћају. Или што се тиче питања да ли се по нашем Уставу траже два читања у (нормалном) законодавном поступку, јер ту изгледа да је г. Јовановић одвећ категоричан, сматрајући да су потребна, а на основу тога, јер је чл. 86 У., који говори о томе, прост препис члана 115 српског устава од 1903, где су два гласања значила два читања.¹⁾ Он уме, сем тога, да да концизне формуле на више главних места, где је та концизност потребна (о унитарном карактеру наше државе, о положају администрације према закону, одговорности министара и т. д.); да обрати пажњу на начело поделе власти у више момената у нашем Уставу (на шта није била довољно обрађена), и ако се на жалост није нарочито задржао на овој ствари или развио је дубље; да убаци какву идеју, правно политичку, као што је она у потреби уставовљена једног Уставног Суда, који би поред надлежности за извесне спорове јавног права, имао да решава конфликте о надлежности међу судовима, из чл. 110, ал. 2 У. „да суди министрима у место државног суда, да предузме функције државног одбора (изборног органа) и чија би се најважнија делатност састојала у испитивању законности уредаба и уставности закона“.

Ако се не варамо, нарочито успешно су обрађене партије о администрацији, где је обратио срећно пажњу на више момената, и о суду, где се осећа како се налази у своме домену. Нарочито опширно пак, у вези с осталим партијама и у поређењу с г. Јовановићем, обрадио је партију о уставним правима грађана.

¹⁾ Уставно право, стр. 226.

На два три места проф. Крек додирује или улази у теоретска разматрања у ужем смислу. Тако ће он, излажући које се материје по Уставу морају регулисати законом, а које уредбом, које пак могу било законом било уредбом, указује на истинитост теорије проф. Питамица (изложене у расправи *Ustava in zakon* 1922), по којој појам закона у материјалном смислу нема оправдања. Као опште тврђење (за позитивно право у опште) то нисмо могли примити (в. моју расправу: Један покушај поделе државних функција); што се тиче нашег права, ту може бити још увек дискусије. Питање је, на пр., између осталог, у томе да ли наш Устав одређује *начелно* да се све материје регулишу законом, а уредбом само по изричном изузетку Устава (једном једином по чл. 119), што ће рећи да закон у материјалном смислу има једну начелну вредност. (И наше је мишљење управо такво). Међутим на тој основи би се дало решити на пр. питање да ли је парламент надлежан за доношење интерпретативних закона а према томе на име да ли ће се сматрати доношење ових закона као законодавна функција у материјалном смислу. И то показује очевидно једну практичну улогу појма закона у материјалном смислу. Г. Крек стоји на гледишту да код нас судови немају права да цене уставност закона. Само он при томе наводи као разлог то да има један орган који покрива материјалну неуставност закона, краљ својом промулгацијом којом потврђује да је један закон, закон. То је, у истини, Лабанд—Аншицова теорија (в. моју расправу: Кад се има узети да суд цени уставност закона, јануара 1925 у овом листу), и ми је нисмо могли примити.

Проф. Крек је оштроумно показао да се уредбе са законском снагом (чл. 94 ал. 2) не везују за стање нужде. Ако је то истинито, онда није искључено да би и код нас могло бити уредаба у стању нужде, онакве, разуме се, какве налазимо у демократским државама. Потребно је само да се право не схвати као један савршени логички ред, и као какве непроменљиве форме, у које се не сме дирнути ни по коју цену као у какву светињу, па макар свет пропао! Своје гледиште о томе ја сам развио у теорији о колизији правних норама (у књизи Одговорност државе), коју сам разликовао строго од теорије о опстанку државе, *raison d'Etat* — као што то чини у 1926 Ж. Бартелеми у својој симпатичној, финој и паметној књизи о уставном праву Француске.¹⁾

¹⁾ *Traité élémentaire de droit constitutionnel*, Paris 1926, ст. 235—240. Он разликује теорију нужде за државу, у корист државе и теорију нужде у држави, у корист извесних органа уставних, специјално у корист владе. То таман одговара мојој подели теорије опстанка државе и колизије норама (Одговорност државе, ст. 159—161). У карактерисању једне и друге, блискост његових и мојих разликовања види се још јасније. Теорију нужде у корист државе објашњава тиме да за њу право није циљ већ средство да се постигне циљ — онако како сам ја формулисао теорију Карла Шмита и критиковао (ст. 161). Друга теорија се своди по њему на поделу *компетенције* и на релативну повреду уставних начела (пошто се, између осталог, мора тражити накнадно одобрење од скупштине у чијој је компетенцији било

А нашао сам још и података и из француске праксе, што потврђује да она није никаква теорија изван живота већ баш у сагласности са њим. Што се тиче уредаба у стању нужде — праксом примљене на пр. у Француској и не само теоријом и оном најнапреднијом, као што је Дигиева — ваља цитирати паметне речи А. В о с - а.¹⁾

Говорећи о тзв. теорији ратних моћи (власти), *théorie des pouvoirs de guerre*, В о с а вели:

„Скуп одлука Државног Савета, које су биле изучене у ово неколико страна, чини решење, елегантно и правно, тешког проблема власти егзекутиве у време рата. Али, ако интерес пресуда у питању није прешао овај домен власти владе у време рата или кризе јер теорија би вредела исто тако и у овој хипотези и из истих разлога могао би се имати утисак да са повратком мира теорија има, великим делом, ретроспективног интереса. Ништа од тога. Ово помирење поштовања законитости и идеје одговорности јавне власти са потребом да се задовоље потребе нове и императивне не може не имати утицаја на развој јавног права. *Оно има вредности једног примера*, пошто је показало да се оно, што је изгледало немогуће правницима из средине прошлог века, ипак могуће; оно ће имати такође вредност једне идеје силе; оно ће бити увек присутно духу судије кад га прилике буду ставиле пред тешкоћу сличну онима које је она задовољила.“

Оваква каква, са свима својим сообинама, ова књига је испунила свој задатак у пуној мери. Један странац ће моћи да нађе веран и поуздан, јасан и прецизан преглед нашег Устава и делимично нашег административног права. Али он ће по многим моментима — и по онима који изазивају дискусију — користан и добро дошао бити и нама. Што се тиче мене, ја сам замишљао једно наше уставно право за ђаке у овом обиму и са таквом материјом од прилике, само што би принципи морали бити већма истакнути, а детаљи стављени у позадину. (Јер, књига г. Јовановића је за све, за професоре као и за ђаке, за теоретичаре као и практичаре).

Извесне особине књиге проф. Крека дају се објаснити тиме да је он романиста и цивилиста, који је уз то био нарочито посвећен уз једно право веома развијено и детаљно разрађено, као и технички знатно савршеније него наше у Србији. Отуда на пр. такво строго држање за закон и непризнавање могућности да се уставни прописи примењују директно од стране судова о чему се, наравно, може још увек можда, дискутовати. Са својим богатим познавањем аустриског цивилног права и интересовањем за правно политичка питања проф. Креку је

да регулише једну материју, а не владе која је у нужди (објективно одређена) донела један акт на надлежан начин. И код мене је, у теорији колизије, било речи о жртвовању формалних момената (компетенције) материјалној функцији, (задатку) и то у сваком погледу *релативно*. Мени се пак на жалост, десило да сам поводом једног конкретног питања, нападнут за ово „оштро“ од стране Др. В. Благојевића, пре 2 год. Ја лично нисам имао прилике да прочитам тај напад.

¹⁾ Revue du droit public, Les actes de gouvernement et la théorie de pouvoirs de guerre, par M. A. Bosc, стр. 257.

написао једну веома корисну књигу, темељно израђено, о организацији судова, по најновијем законском нацрту, и овом приликом обраћамо пажњу на њу и препоручујемо је, ослањајући се при томе и на приказ проф. Зуглије (у Загребу)¹⁾ о њој. Желети је било да је она дата у једном резимеу на српском језику.

Б. Тасић.

Б Е Л Е Ш К Е

Доктор права *honoris causa*. — У знак признања дугогодишњег плодног научног рада Загребачки Универзитет је одликовао г. Слободана Јовановића, професора права Београдског Универзитета избором за почасног доктора права. У суботу 20. маја т. год. на свечан начин извршена је ова промоција, на којој је поред великог броја представника науке и државних власти као изасланик Београдског Универзитета и Академије Наука био присутан декан Правног Факултета г. Д-р Тома Живановић. Овим поводом су наставници београдског Правног Факултета са своје седнице истога дана упутили честитку г. Јовановићу а Загребачком Универзитету изјавили су захвалност телеграмом ове садржине:

„Дубоко смо захвални на почастима коју Загребачки Универзитет указује данас нашем колеги г. Слободану Јовановићу промоцијом за почасног доктора. Тим високим одликовањем Загребачки Универзитет одаје заслужно признање не само једном истрајном и непристрасном научнику него даје у исто време и сјајан доказ братске солидарности која влада између наших универзитета у оцени и одликовању заслужних радника на науци.“

„Архив“ са особитим задовољством бележи ово одликовање свога власника и сарадника.

† Димитрије Војиновић. — Српски правнички и адвокатски ред има опет да забележи један губитак, смрћу Димитрија Војиновића, јавног правозаступника у Београду. Д. Војиновић је, после краткога боловања, преминуо, у 59-ој години, 11. а сахрањен 12. Априла о. год. Д. Војиновић био је раније судија и председник суда (у Горњем Милановцу) а, после Великога Рата, тражио је пензију и одао се адвокатури, овде, у престоници. И као судија и председник суда и као адвокат, долазио је међу наше најспремније правнике, био је један од оних наших судија и адвоката који нису свој позив схватили на један стереотипан начин него су сматрали и за дужност и за задовољство да знање изнесено из Правничкога Факултета стално проширују и допуњају, читањем правних дела и судских збирка. Како је врло добро владао француским језиком, он се је, обилато и вредно, користио богатом француском правном књижевношћу: његове судске одлуке и његови правозаступнички акти често су носили знаке ове његове простране правничке ерудиције. И као год што је био савестан у том погледу, у погледу исцрпне оцене и разраде питања која су излазила пред њега као судију, исто је тако стално тежио, и у тој тежњи успевао, да се, у својству судије, уздигне изнад свих оних осећаја и расположења која могу да помуте право судско уверење. Он је знао да, ако је у опште несавестан рад чиновника једна незаконитост, несавестан рад једног судије још је нешто више од тога — један грех. Јер, судија изриче правду на земљи, и зато је његов позив изнад других људских

1) Organizacija sodišč po najnovjšem zakonskem načrtu, Ljubljana 1924

П

озива и његова погрешка тежа од погрешака представника осталих позива. Па и као адвокат, Д. Војиновић није заборављао да је био судија и председник суда: и, заиста, за оне правозаступнике који су, пре тога, били на судским положајима гроба, нарочито, да вреди правило: *poblesse oblige*.

И на другим пољима, Д. Војиновић је примерно вршио своје дужности. Тако, као резервни официр, Д. Војиновић је издржао и Балкански и Велики Рат, са пожртвовањем које је одавало човека родољуба, мада, по својим концепцијама, није никада био ни искључив ни шовинист: он је припадао људима са хришћанском тежњом ка општем миру и братству у Човечанству. Био је резервни пешачки капетан I. класе.

У прератној Србији, Д. Војиновић био је, од. 1908.-1912. год., посланик и секретар Нар. Скуп., где је, својом вредношћу, објективношћу и тактом, доприниосно угледа Нар. Представништва.

И ако није био имућан и имао је, уз то, да се брине за своју породицу и своје, Д. Војиновић је ипак био приврженик, и остао јој веран до краја свога живота, једној странци за коју се, и поред све њене уставне и законске допуштености, може рећи да, у садашње време, није била много приносна — доказ његове карактерности: ставио је убеђење, духовно, изнад интереса, материалнога. Далеко је, наравно, од нас и помисао да, у другим странкама, нема људи од уверења и карактера; само, када се уверење поклага са режимском актуелношћу, може да се, евентуално, постави питање: да ли је уверење одвело режиму или је режим одвео уверењу? Код Д. Војиновића таква питања су била сасвим искључена.

Ж. М. Перић.

Божидар С. Томовић, Наследно Обичајно Право у Црној Гори. Београд 1926., стр. 1—118. У Црној Гори нема писаних законских прописа о наследном праву, већ се суди по народним обичајима. Ма како се имало високо мишљење о правној вредности обичаја, несумњиво је да у погледу практичне примене писано право стоји над обичајним. За судију је лакше судити по писаним законима него по обичајима, јер су они први прецизнији и потпунији у погледу правне материје него обичаји. Са тешкоћом у примењивању обичајнога наслед-

нога права боре се и судије у Црној Гори, а ова је њихова тешкоћа у толико већа што до сада није било ни уџбеника о црногорском наследном обичајном праву.

Да ублажи те незгоде писао је г. Томовић ову књигу. При изради њеној вели да се служио судским пресудама, нарочито Великога Суда, као Касационог Суда за Црну Гору, изречених на основу обичаја, а труднио се да се упозна и са обичајима како они постоје у самом народу. „Где за решење извесног питања, вели писац, нисам нашао примера у обичајном праву и судској пракси труднио сам се да по могућству изложим како би се то питање решило према худу обичаја, једновремено истичући како се то решава према другим законодавствима.“ Писац се обично служио и нашом правном литературом која, на жалост, није обилна.

Књига г. Томовића обухвата целокупну материју наследнога права. Писана је јасно и разумљиво те ће, наравно, много допринети упознавању обичајног наследног права у Црној Гори. Као уџбеник овога дела Грађанскога Права она ће добро послужити не само практичним правницима у Црној Гори, него и онима у другим крајевима наше државе који желе и који треба да желе да се упознају са наследним правом српскога народа у једној по превасходству српској покрајини, у којој су се народни обичаји боље сачували но и у једној другој. Али књига г. Томовића има нарочито значаја за кодификацију грађанскога права. При изради новог грађанског законика мораће се, на жалост, донети различни прописи у погледу законскога наслеђивања за Србију и Црну Гору од оних који ће вредети за остале покрајине, јер су другачија и правна схватања народа у овом погледу. Зато ће бити потребно добро познавати народне обичаје о томе, а књига г. Томовића служиће у томе погледу као поуздани вођа.

Д-р Д. Аранђеловић.

D-r Pavao Rastovčan, Moral i dobri običaji i zloporaba prava u građanskom zakoniku, studije iz korporativnog civilnog prava, Zagreb 1927, str. 1—94. Морал и добри обичаји у њиховом односу према приватном праву интересују правнике нарочито у последње време кад је услед ратних невоља настала општа поремећеност

у правним односима грађана, поред осталих узрока, и због попуштања свести о моралној одговорности према целини и према својим суграђанима. Због тога у законодавству већ стари појмови „добрих обичаја“, „благонравља“, *boni mores, gute Sitten* имају не само за модерног законодавца него и за онога, који је позван да примењује закон, све већег значаја, јер је у пракси све већи број правних послова, који се огрешују о „добре обичаје“, „благонравље“, који су једном речју *неморални*. Треба, дакле, утврдити кад се једним правним послом вређају ти „добри обичаји“, то „благонравље“, о чему говори и наш § 13 грађ.зак. Ко ће то утврдити? Писац вели тачно да законодавац поставља принцип уговорне слободе али, вели, одмах додаје да уговори не смеју бити „*contra bonos mores*“, да не смеју вређати „благонравље“. Али, вели писац, те границе, те шире ознаке израз су његове немоћи да даде прецизну, апстрактну норму за све будуће случајеве. Ако су оне и сувише широке у својој неодређености, онда је то на уштрб правне сигурности. Законодавац ипак неће да одржи контролу нормом, он неће да суду даде слободу да суди по својим личним назорима. Зато га веже нормом, која је слободније формулирана. Ради се, дакле, о томе да се нађе исправна средина. И у томе је, вели писац, читав проблем (стр. 8).

Тим проблемом бави се писац у овој својој интересантној расправи. Она је подељена на девет поглавља у којима се проблем посматра са гледишта цивилно-правне теорије, и позитивног законодавства француског, немачког, талијанског, швајцарског, енглеског, аустријског и српског, основе угарског грађанског законика и оне за наш нови грађански законик.

Несумњиво је да је писац успео да нам, с обзором на обим ове расправе, јасно и прегледно изложи како се у овом проблему боре да дођу до изражаја две тенденције: да се утврди правна сигурност и да се осигура исправно решење свакога појединога случаја *in concreto*. Кад се прегледа и огромна литература, коју је писац употребио при изради своје тезе, онда се види да његова расправа представља добитак за нашу правну науку у којој ово питање није досада ра-

справљано онако како оно по своме значају и за теорију и за праксу заслужује.

Д-р Д. Аранђеловић.

Д-р Арсен М. Чубински, **О застарелости у грађанском праву, са предговором професора Живојина М. Перића**, Београд 1927, стр. I—XIII и 1—158. Ово је дело дисертација на основу које је писац промовиран на београдском универзитету за доктора права. Ако се у опште може казати да докторске дисертације, по правилу, не представљају правне научне монографије (јер се то од њих и не тражи), за овај рад г. Чубунског може се рећи, заједно са г. Перићем, „да она далеко премаша захтеве обичне докторске тезе и долази у ред једног озбиљног стручног и научног рада.“ И заиста писац је дао један озбиљан научни рад о једној правној установи која има огромнога значаја у приватном правном животу грађана, који им обезбеђује мир и спокојство у погледу стечених права и која толико доприниоса консолидовању права. У овом делу расправљено је питање застарелости у римском и пандектном праву, италијанском, француском, немачком, швајцарском, аустријском и српском праву. Нарочито је пријатно за наше правнике да се упознају са застарелошћу у руском праву о коме се, на жалост, тако мало зна код нас, и ако смо словенска земља. О застарелости са теоријског гледишта писац расправља пошто је изложио установу застарелости по разним европским законодавствима. У другом делу своје расправе говори о застарелости код права својине, код службености и заложнога права, о застарелости у облигационом праву, наследном, породичном и задружном праву. Многобројна је и употребљена литература за ово дело, и наша и страна, што такође сведочи о озбиљности овога научнога рада.

Д-р Д. А.

Д-р Чедо Марковић, **Дигиева правна теорија**, 1926. (Прештампано из Књижевног Севера).

Проф. **Леон Дигиу** (Бордо) је нема сумње једна од најзначајнијих појава модерне науке јавног права, познат широм целог света. Ако се гледа на утицај, који он врши, погрешно је

мислити да он у Француској није никакав, док је у иностранству врло велики. Његов утицај је ипак највећи у самој Француској, па ма то друкчије изгледало и самом Дигиу-у. Његов је утицај толико моћан ту, да се он осећа и код једног поборника теорије народне суверености, Ж. Бартелемја у његовом систематском делу уставног француског права (*Traité élémentaire de droit constitutionnel*, 1926) које је израдио у друштву с проф. Diez-ом. Сасвим природна појава кад се зна да је Duguit сам продукт француског духа и француских традиција.

Отуда подухват г. Марковића претставља један благодаран и користан посао. Његово детаљно и опширно излагање у истини веран резиме, целог првог тома Дигиеовог дела: *Traité du droit constitutionnel*, тома који се бави основним проблемима државе и права — добро ће доћи нашим студентима и нашим правницима у опште (и онима који читају на француском). На жалост, тај део није оштампан у горе наведеној брошури из листа, где је излазила ова расправа (*Књижевност Севера*). У својој критици пак, која је дошла после овога, првог дела г. Марковић је узео за полазну тачку да нам покаже шта не ваља код Дигиу-а, одн. да ни Дигиу није успео при решавању основних појмова, као ни многи други или, тачније, као ни сви други, поред све оригиналности његових концепција. Познато је да су концепције Дигиеве, које се могу обележити као реализам или позитивизам у праву, понекада екстремне и револуционарне у правом смислу речи у својој оригиналности и смелости, и да су, као такве, наишле на одбацивање са разних страна. Код г. Марковића ће се наћи личних интересантних и корисних опсервација, поред позивања на писца, о чијем мишљењу се мора водити рачуна Али, по нашем мишљењу, ствар није данас у томе (да се покаже шта не ваља или шта је претерано код Дигиу-а и да се одбаци и његов покушај просто на просто као неуспео). Ствар је у томе да се утврди шта се из њега може извући за будућност, какве нам директиве и ослободне може подати. Студирани у вези са нормативном Келсеновом теоријом и, ако хоћете, у вези са новим критичним ду-

хом мишљења у правној науци, и независно од позитивизма и критицизма одакле су поникли Диги и Келсен његов значај се указује огромним, историским. Довољно је, уосталом, и само то, што ће нас побудити да критички погледамо на традиционалне категорије и оквири и смело их одбацујемо и замењујемо новима, ако то треба.

Овакав негативан став г. Марковића према Дигиу-у да се објаснити. још и тиме, што је г. Марковић започен извесним скепсом и песимизмом према науци и њеним резултатима. Са извесног моралног или религиозног гледишта скепса и песимизма г. Марковића (који је сам иначе смео у мишљењу) можда је оправдан. Али их ми, на терену теорије знања, поред извесног релативизма, коме смо ту наклоњени, не можемо делити (Јер релативизам и скептицизам нису једно исто).

Ова књига заслужује да буде забележена по своме одлучном идеализму које заступа у питању, истакнутом у њеном наслову. Данас су карактеристичне тенденције да се цео наш живот рационално уреди и да се у име социалне или расне хигијене све уклони, без милосрђа и обзира, што стоји на путу. Зашто се не би могли уништавати животи свих оних који су неспособни за живот и штетни по друштво, сви неизлечиви, сви неправљиви, све наказе, све болесно и кљасно? Не само да су на терету друштву већ куже своју средину, ширећи болст и смрт и одржавајући дегенерацију преко својих потомака. У толико пре бисмо могли прекинути живот једном лицу за које нема никакве наде да се излечи и спасе. Па ипак, у принципу, то није тако. Већ и данас модерни, критички позитивизам рачуна са нормативним елементима у друштву, са његовим убеђењима о вредностима (о добром и злу), устољеним у току времена и под датим условима, начинима, сва могућа зла, скопчана са њиховим опстанком у животу. Разуме се да тај идеализам није тако наиван и једностран, како изгледа на први поглед. Он на нас поставља један савршено оправдан задатак да се ми постарамо да се не јачају наказе и болесни и неспособни (при чему ће имати удела и наш лични морал, наша слободна воља), — у место да их

уклањамо из живота. У осталом, има пуно средстава да се уклоне и онемогуће опасности по друштво, на рочито преносење штетних особина на потомство, без употребе најбруталнијег средства уклањања из живота.

У смислу овакве једне тезе, могли бисмо, дакле, рећи да социална хигијена има својих *етичких* претпоставки и да се њени захтеви могу да спроведу само у њиховим границама — слично као што се при нашем сазнању при нашем научном мишљењу можемо постарати и о принципу економисања, о комодитету појмова и система, у границама објективних истина (јер се суштина сазнања не може свести на принцип економисања).

Б. Т.

Substanz und Funktionsbegriff in der Rechtsphilosophie, von Dr Siegfried Marck, a. o. Professor der Philosophie a. d. Universität Breslau, 1925 (Verlag von J. C. B. Mohr Paul Siebeck), Tübingen.

Ова књига (од 156 страна) претставља једно од најбољих дела, у опште, написаних о правној личности или тачније реалитету правног лица. У томе смислу да је ту овај проблем постављен на последњу и крајњу основу, основу теорије сазнања и природне наше логике и нашега мишљења — оно је можда и најдубље дело, и свакако најсвесније дело једног филозофа (писац је заиста филозоф, а не правник), и ако остаје иза многих дела правника по конструктивној моћи и по инвенцији. У овој књизи је учињен најозбиљнији покушај да се спасе појам правне личности, али само у извесним границама; јер и он не прима теорију о сувереној државној личности и самообвезивању државе. Иде дакле неким средњим путем, слично донекле на пр. француском писцу *Орну-у*. Што се тиче нас, стављајући још раније појам правног лица на сличну истоветну филозофску основу, не можемо ићи са њим заједно до краја у погледу реалитета правног лица. Ми признајемо његову мисао и ми смо је сами изразили у својој расправи: *Да ли држава може одговарати, 1924* да ни правни субјект у опште није реалитет у смислу најивог реализма, већ увек једно вештачко сулстанци-

рање нашег *Ја*, које је функционално у специфично психолошком смислу и да ни ту не улази у појам субјекта *Ја* потпуно и апсолутно већ само релативно. Али из тога још не излази да је могуће појам правног лица, јер вештачко сулстанцирање код правног лица је *друкчије* и у сваком случају непотребно и неспроводљиво до краја. Основна погрешка Siegfried-a Marck-a састоји се у томе, што је он побркао филозофски појам субјекта са правним. То је теза коју ми доказујемо у једној од својих двеју расправа о Дигиу и Келсену, и коју овде не можемо развијати.

Међутим, проблем правне личности чини други (и нешто мањи део) књиге. У првом делу он говори о нормативној теорији, обзирајући се нарочито на полемику *Келсен-Сандер* о нормативности права, као и о сличним тенденцијама филозофскоправним. У том одељку он заузима *истоветно* гледиште које смо ми заузели још 1920 и развијали га у својим расправама пре публицирања његове књиге. И он мисли да без *социолошког* појма државе је немогуће објаснити право и да је примарни појам права социолошки. Његове анализе Келсенове теорије и критике еклатантно се поклапају са нашим.

Ова књига, о којој се критика са више страна најлепше изразила, заслужује да буде дубље проучена и детаљно приказана.

Б. Т.

Правна помоћ између нас и Аустрије. — У Бечком „Internationales Anwaltsblatt-у“ — за април 1927. г. објављен је чланак загребачког адвоката г. др. Ладислава Шика о правној помоћи која се даје Аустрији у Југославији. Писац је изнео правну вредност аустријских судских пресуда у разним нашим покрајинама указујући потребу што ранијег закључивања конвенције о судској помоћи између наше државе и Аустријске Републике. Чланак је чисто дескриптиван и са циљем да скрене пажњу на нужност брзог решења овога проблема.

М. Ф. Б.

Једна одлука Швајцарског Савезног Суда из Акционарског Права.

И у швајцарском, као и у нашем законодавству, о акционарским дру-

штвима постоји законски пропис, коме је циљ да ограничи појединцима претерани број гласова на основу акција, које имају. Тако чл. 640 закона о облигацијама прописује да и ако свака акција даје права на један глас на главном збору ипак ни у коме случају један акционар не може имати више од петог дела свију права гласова, који су представљени на главном збору. Наравно да се и у Швајцарској, као и код нас, у пракси тај пропис закона изигравао, употребљујући подметнуте имаоце акција којима су оне даване само ради гласова у корист правога сопственика акција. Тешко је било војевати против оваког изигравања закона, јер је тешко утврдити да они подметнути „акционари“ нису прави акционари. Ипак швајцарски савезни суд недавно је огласио ништавним одлуке главнога збора једнога акционарскога друштва, које су биле донесене учешћем подметнутих акционара. Интересоваће читаоце „Архива“ овај случај, зато га овде и саопштавамо:

Трговачка Банка из Солерна, са капиталом подељеним у 12.000 акција убаја у своје велике акционаре банку Leu et Cie из Цириха која има 5415 акција или 45% капитала. Главни збор, сазван за 1. март 1924, имао је, поред осталог, да изабере и управни одбор. Да би увећала свој утицај банка Leu et Cie хтела је да осигура себи већину у управном одбору, који је дотле био састављен од представника Солернске групе акционара. И зато је поступљено овако: банка Leu et Cie пренела је 2000 акција од 5415 колико је имала, Швајцарској Банци за Улагање Капитала, у Цириху, а 1702 акције Трговачкој Банци у Берну, двома банкама, у којима је банка Leu et Cie имала великог удела. Пренос је био извршен par report, т. ј. било је уговорено да примаоци акција имају да врате акције у року и по цени у напред утврђеним. Главни збор протекао је бурно. Представљено је било 10015 акција, те је група Leu располагала огромном већином. Али председник управног одбора, који је руководио збором, објавио је био да је расподела акција, које је била извршила банка Leu, незаконита. Представнике Швајцарске Банке за Улагање Капитала и Трговачке Банке прогласио је за „hommes de paille“ (да су подметнути акционари) и

скључио их је од гласања. Представнику банке Leu признао је петину гласова сходно члану 640, дакле за 2003 акције. Искључени су, наравно, жестоко протествовали, али узалуд, и гласање се извршило у корист солернске групе.

Ове одлуке главнога збора биле су нападнуте од једнога чиновника банке Leu, који је био акционар Трговачке Банке, и који је гласао са групом Leu.

Савезни Суд био је потврдио одлуку Солернског кантоналног суда, који је одбацио жалбу дотичнога акционара. Он је прво расправљив једно питање односно рока. Управни Одбор Трговачке Банке из Солерна сматрао је да жалилац, сходно члану 75 швајцарског грађ. зак. који говори о заштити права чланова једнога друштва, морао написати одлуку главнога збора за месец дана, рачунајући од дана кад је за њу сазнао. Али Савезни Суд је узео да то није тачно, јер закон не садржи никакве одредбе у овом погледу. А ни у ком случају не би се могао допустити овако кратак рок. Пројекат ревизије закона о облигацијама предвиђа рок од два месеца за побијање одлука, које је донео главни збор акционара.

Што се тиче самог питања, Савезни Суд прогласио је да је председник главног збора имао права сматрати као подметнуте акционаре представнике двеју банака, циришке и бернске, које су у вези са банком Leu, и искључити их од гласања. Пренос акција био је, вели, само привидан. Тиме се хтело да се изигра закон и да се осигура већи број гласова него што закон допушта. Према томе одлуке главнога збора саобразне су статутима и прописима закона о облигацијама. Против њих се, дакле, не може војевати.

Д-р Д. А.

Конгрес правника. -10. априла одржана је седница Сталног Одбора Конгреса Правникау Загребу, којој су присуствовали, из Загреба г. др. Ладислав Полић и др. Иво Политео, из Београда, г. Русомир Јанковић и г. Стојан Јовановић, из Љубљане г. др. Јанко Бабник, г. др. Метод Доленц, г. др. Рудолф Сајовиц и г. др. Јанко Жировник.

На тој седници дефинитивно је утврђено, да на Конгресу референту: 1. *О положају жене у имовинском,*

брачном и наследном праву. Г. Михаило Јовановић, Председник Касационог Суда у пензији као референт, а г. г. др. Иво Милић, професор факултета у Суботици, др. Станко Лапајнс, професор Универзитета у Љубљани и Хафис Абдулах Бушатлић, судија шеријатског суда из Сарајева као кореференти.

II. *О извршењу судских одлука* Г. Живојин Перић, професор Универзитета у Београду, као референт а г. Виљем Кројчи, адвокат из Љубљане као кореферент и још један кореферент, кога буду одредили г. г. чланови Сталног Одбора из Загреба.

III. *О поморском праву* г. др. Анте Верона, председник Стола Седморице у Загребу, као референт, а г. г. др. Лудвиг Бон, директор Трговачке Академије у Љубљани, др. Славко Стојковић, секретар Мин. Иностр. Дела и г. др. Јулије Моган, доцент Универзитета у Загребу као кореференти.

IV. *О заштити улазача* г. др. Милан Шкерљ, професор Универзитета у Љубљани и г. др. Велимир Бајкић, професор Универзитета у оставци, из Београда као референти, а г. г. др. Милорад Недељковић, директор Поштанске Штедионице и г. др. Владимир Луначек, секретар Обртничке Коморе у Загребу као кореференти.

V. *О колективним уговорима* г. др. Драг. Јанковић, професор Универзитета у Београду, као референт а г. г. др. Јожа Бохињец, директор Окружног Уреда у Љубљани, др. Иво Политео, адвокат из Загреба, и др. Живко Топаловић, секретар Међународног Бироа Рада у Женеви, као кореференти.

Даље је одлучено, да се први део Споменнице, у коме ће бити референти и кореференти, оштампа у Загребу и разашаће свима учесницима Конгреса благовремено пре Конгреса.

Датум Конгреса још није дефинитивно утврђен, но вероватно је да ће Конгрес бити између 8. и 20. септембра ове године.

За све учеснике Конгреса одобрена је повластица у четврт цене за возњу железницом. Како ће се узимати карте објавиће се доцније.

Предузети су кораци да се по свршетку Конгреса учини излет до Приморја и у том циљу овлашћен је га др. Иво Политео секретар Конгрес. да ступи у везу са колегама из Мостара, Дубровника, Котора и Сплита, као и са пловидбеним друштвима у Дубровнику и на Сушаку.

Судићи како по одушевљењу колега из Сарајева и осталог тамошњег грађанства тако и по свима осталим околностима овогодишњи Конгрес Правника биће један од најсјајнијих манифестација нашег правништва.

Скреће се пажња целокупном правништву, да се што пре пријави за Конгрес, јер ће се пријављивање можда закључити и пре 1. јула. Уз члански улог ваља слати и 20 дин. за I. део Споменнице. Чланови који су већ послали улог дужни су накнадно послати још 20 дин. за Споменуцу, јер без тога не могу добити легитимацију за Конгрес.

Члански улог за Конгрес износи за чиновнике 60 дин., а за правнике слободне професије 120 дин. За чланове породице плаћа се такође по 60 одн. 120 дин. од особе. Сваки члан Конгреса има права повести на Конгрес највише 2 члана породице.

Чланови који до данас нису купили Споменуцу са II. Љубљанског Конгреса могу је добити код г. г. Михаила Златановића, судије варошког Суда и Стојана Јовановића, судије Окружног Суда, који дају и сва обавештења о III. Сарајевском Конгресу Правника.

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

Проф. Београд. Универзитета

ДОДАТАК АРХИВА
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
— СЛУЖБЕНИ ДЕО —

**РАД СТАЛНОГА ЗАКОНОДАВНОГА САВЕТА
ПРИ МИНИСТАРСТВУ ПРАВДЕ.**

(Објављује Министарство Правде)

Нацрт законских прописа о Законском (Интестатском) Наслеђивању у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца израђен у Стал. Зак. Савету.

Претходна примедба.

I. Када се, 1908. године, у прератној Србији хтело приступити реформи Грађанскога Права, одмах се увидело да се, у том послу, морала правити једна основна разлика и подвојеност: наиме, с једне стране стајало је Стварно и Тражбено Право а, с друге стране, Наследно, Породично и Задружно Право. Што се тиче она прва два Објективна Права, за нову кодификацију могао се је узети, мање више, Грађански Законик једне од најкултурнијих држава европских, пошто су норме из тих Објективних Права, у начелу, једнаке или бар сличне у свима тим државама. Уређујући чисто имовинске, то јест материалне, односе међу појединцима, односе који су, у својој битности, исти код свих модерних цивилизација, Стварно и Тражбено Право, та економска подлога данашњег, буржоаскога, друштвенога устројства не могу се, природно, разликовати од једне земље ка другој. Отуда је тадашња Српска Влада (Министар Правде, Г. Марко Трифковић) са разлогом била решила да одређени редактори даду, у колико се тицало Општега Дела Грађанскога Права и Права Имовинскога (али без Наследнога Права), српско издање једног од најновијих европских Грађанских Законика, и редактори су за то изабрали били Немачки Грађ. Законик (*Das Bürgerliche Gesetzbuch für das Deutsche Reich*) од год. 1896.—1900. Што су се чланови редактори задржали овде на Нем. Грађ. Законнику а не на Грађ. Законнику Швајцарском (*Das Schweizerische Zivilgesetzbuch* и *Das Schweizerische Obligationenrecht* од 21. Јуна, 1881. год. по н. к.¹⁾) (који је, осим Облигационога Права, био у то време (1908. год.) познији по датуму од Немачкога Грађанскога Законика, ми смо то већ навели раније у својој расправи: *Један нов рад на кодификацији Приватнога Права* (оштампано

¹⁾ Први Законик ступио је на снагу 1. Јануара, 1912. год. по н. к., а други, у прерађеном законском издању од 30. Марта, 1911. год. по н. к., такође ступио на снагу истога дана. Од оба Законика има и француски и италијански службени текст.

из „Архива за Правне и Друштвене Науке“, 1911. год.)¹⁾, и на то се овде нећемо враћати. Међутим, односно Породичнога, Наследнога и Задружнога Права, ствар је друкчије стајала: та Објективна Права су у тесној вези са духом, етиком и традицијама појединих народа, због чега се, у тим Правима, много више огледа индивидуалност једне нације него у Праву Стварном и Тражбеном. Отуда, ни тадашња Влада Краљевине Србије није могла, и код Породичнога, Наследнога и Задружнога Права, употребити, за кодификацију, исти метод као код Права Стварнога и Тражбенога те, у Српски Грађански Законик, пренети, из кога од страних Грађанских Законика, и норме о Породичном и Наследном Праву, норме које су могле не одговарати особинама и предањима Српскога Народа. Што се, пак, тиче Задружнога Права, оно уопште није постојало, нити и данас постоји, код европских народа,²⁾ изузимајући Јужне Словене (па и ту породичне задруге не постоје свуда, специјално оне не постоје код Словенаца). И зато је Српска Влада била принуђена да, у погледу Породичнога, Наследнога и Задружнога Права, прихвати један други кодификациони метод, наиме, она је била решила да, прво, стави у дужност једној широј комисији, састављеној из свих главних друштвених редова (та комисија била је фактички и наименована исте, 1908., год.), да утврди основна начела за та три Објективна Права, па би, затим, чланови-редактори, према тим начелима, израдили потпун нацрт Породичнога, Наследнога и Задружнога Права.

Чланови-редактори су, још пре Великога Рата (1914. — 1918.), били завршили први део посла, редакцију Увода (Општега Дела) Грађанскога Законика, са Међународним Приватним Правом³⁾, Стварнога и Тражбенога Права, и свој Нацрт предали Министарству Правде. Други део посла (израда Нацрта о Породичном, Наследном и Задружном Праву) није био ни започет, јер су ратни догађаји дошли да и овом целом подузећу даду уопште сасвим други правац.

II. Иста питања и исте тешкоће које смо горе истакли појавиле су се, када се, после свршених тих догађаја (Великога Рата) и стварања данашње Државе, Краљевине Срба, Хрвата

1) Иста расправа изишла је и на немачком под насловом: *Ein neues Werk auf dem Felde der Kodifikation der Privatrechts* (Separatdruck aus „Blätter für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre“. Organ der Internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre, Berlin), Berlin, 1911.

2) Овде апстрахујемо прератну Русију, најпре због рускога *мира* сличнога у неколико задрузи, а друго због Украјине где је, изгледа, тада била једна врста породичних задруга.

3) Нацрт норма о Међун. Прив. Праву био је сачинио Г. Гершић, професор Универзитета, као II. одељак Увода (§§ 11. à 43.). Као што је познато, Нем. Грађ. Законик не садржи одредбе о Међун. Прив. Праву, оне се налазе у Закону од 18. Августа, 1896. год., по н. к., којим је тај Законик увелен у живот (Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche).

и Словенаца, почело, у 1919. год., приступати мерама за изједначење законодавстава, и сувише хетерогених, ове Државе, пошто су се, по нужди, морали, привремено, оставити на снази закони свих земаља које су биле ушле у састав исте Државе. Један од најважнијих радова у том погледу имао је бити и рад на доношењу Општега Грађанскога Законика, рад сличан ономе који је, почетком прошлога, Деветнаестог, Века, био предузет, боље настављен, у Аустрији, у сврси редиговања једнога општега Грађанскога Законика за целу Аустриску Монархију и чији резултат је био : *Das österreichische allgemeine bürgerliche Gesetzbuch* од 1811. год.¹⁾

Јер, и ако је Влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, после мало дужега размишљања, што је, с погледом на важност одлуке која се имала донети, било сасвим разумљиво и на свом месту, најзад стала на гледиште да је најбоље узети као основу Грађанскога Законика за целу државну територију Хрватски Грађански Законик, а то је Аустриски Грађански Законик²⁾ у његовом хрватском издању, из год. 1852. када је тај Законик за време Режима Апсолутизма, уведен у Хрватској,³⁾ стим да се имају у виду и његове доцније измене и допуне а, специјално, Три Новеле из године 1914.—1916., ипак она горња питања и тешкоће нису тиме биле отклоњене. Сталном Законодавном Савету при Министарству Правде, установљеноме Уредбом (сада Законом по чл. 130. Устава) од 16. Децембра, 1919. год., Бр. 26.241. (Министар Правде, Г. Коста Тимотијевић), са задатком да израђује законске пројекте а специјално оне који се односе на изједначење законодавства, остало је да раду на кодификовању Грађ. Права у данашњој Држави да детаљнији правац. И он, управо његов Приватно-Правни Одсек, усвојио је ту, у принципу, метод рада, код сличнога посла, у пређашњој Краљевини Србији. Другим речима, он је, за Општи део Грађанскога Законика, Стварно и Тражбено Право, као и за Наследно Право без Законскога Наслеђивања, прихватио (реципирао) Хрватски (Аустриски) Грађански Законик, јер су те

1) В. овде: *Der Ur-Entwurf und die Beratungsprotokolle des Österreichischen Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches*. Herausgegeben von Dr. Julius Ofner, Band I. und II., Wien, 1889.

2) „Das österreichische ABGB ist in Kroatien mittels kais P. vom 29. November 1852 mit „mehreren Beschränkungen und näheren Bestimmungen eingeführt und vom 1. Mai 1853 angefangen in Wirksamkeit gesetzt worden“: Dr. Ivan Maurović, in Agram, *Das österreichische allgemeine bürgerliche Gesetzbuch in Kroatien*, објављено у „Festschrift zur Jahrhundertfeier des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches - 1. Juni 1911: Erster Teil, Wien, 1911., 687. à 699.

3) Од Југословенских Грађ. Законика то је, у осталом, Законик који има, на територији наше Државе, најширу примену, а марочито када се има у виду да је и Српски Грађ. Законик од 1844. год., у главном, само скраћени превод тога Законика.

партије Грађанскога Законика, мање више¹⁾, једнаке у свих шест главних законодавних области наше државе (Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Војводина, Хрватска и Славонија, Далмација и Словенацка). Најзад, Аустр. Грађ. Законик, и ако је већ одавно прославио (1911. год.) своју стогодишњицу (он је само за седам година млађи од Франц. Грађ. Законика, који је имао свој стогодишњи јубилеј 1904.),²⁾ долази још увек међу најбоља дела те врсте, и зато су његове одредбе о Имовинском Праву непрестано одредбе једног модерног и напредног законика које се дају, као материални (економски) део Грађ. Права, пренети и у друге културне земље. И овај, први, део свога посла, Приватно-Правни Одсек је, у својим седницама од Марта ове године завршио, изузимајући само Општи Део,³⁾ и његови Нацрти овде чекају само на израду мотива па да буду послати Народном Представништву које има о њима да решава по скраћеном и убрзаном поступку (чл. 133. Устава).⁴⁾

Али, што се тиче израде Нацрта о Породичном Праву и о Законском Наслеђивању, ту се није могао, бар не онако и онолико као горе, прихватити Систем Аустр. Грађ. Законика, пошто су та два Објективна Права доста, према покрајинама, разнолика у садашњој нашој Држави, јер се дотичу, у знатној мери, самога националнога момента појединих племена (односно народа) у тој Држави: код тих Права нису, видели смо већ, у питању само материалне (економске) потребе човекове да би се могао равнодушно усвојити један или други модерни Грађански Законик, овде је још реч и о духовној страни, и, у главном, о тој страни, југословенских племена, преко чега се, нарочито код изједначења законâ ове врсте, не сме прећи. Тако, што се тиче Породичнога Права, постоје, на пр., разлике (да поменемо само неке важније) код питања форме закључења брака и његовога развода, код питања о положају жене и ванбрачне деце, код питања о истраживању небрачнога очинства, о усвојењу, о положају и праву удове, и т. д. У Законском Наслеђивању, Србија и Црна Гора одсечно се, својим начелом о првенству муш-

1) Кажемо: мање више, пошто има у томе погледу знатних разлика, на пр.: у Србији не постоје још баштинске књиге (осим хипотекарних) а тако је, ту, и у Црној Гори, у Срп. Грађ. Законнику нема *hereditas iacens* (лежеће наследство) као у Аустр. Грађ. Законнику; нарочито су *Novelle* донеле новине којих, наравно, нема у Срп. Грађ. Законнику, као, свакако, ни у некодификованом Грађ. Праву Мађарском (Војводина), и т. д.

2) Када је издана једна споменица о томе: *Le Code civil - 1804. - 1904. - Livre du centenaire, 2 tomes, Paris, 1904.*

3) Ту има да се извиди и реши да ли ће се остати само при *Уводу* (Einleitung) Аустр. Грађ. Законика или ће се израдити један опширнији Општи Део, нешто слично Општем Делу (*Allgemeiner Teil*) Нем. Грађ. Законика.

4) В. Закон о продужењу рока за краћи поступак за изједначење законодавства у земљи од 27. Јуна 1927. год. („Служб. Нов.“, бр. 268. од 14. Нов., 1925. год.) који је петогодишњи рок за примену тога поступка предвиђени горњим чланом Устава продужио још за три године „после 29. Јуна“ (дакле, до 29. Јуна, 1929. год.).

ких сродника према женскимa, одвајају од Аустр. Грађ. Законика где, у том погледу, влада једнакост, а ово последње је, такође, Систем и Мађарскога Наследнога Права (Војводина).¹⁾ Исто тако, примање Аустр. Грађ. Законика није решавало ни питање о породичним задругама о којој установи не постоје прописи у томе Законику. Осим тога, и тамо где има породичних задруга, у нашој Држави (њих нема, казали смо, у Словеначкој као ни у Војводини: овде, у Војводини, оне су престале са укидањем Војничке Границе), оне нису свуда на подједнаки начин устројене: између Српскога, Црногорскога и Хрватскога Задружнога Права има прилично, и доста битних, разлика.

Од овога другогa дела свога посла (Породично, Законско Наследно и Задружно Право), део са разноликим националним карактером, Приватно-Правни Одсек Сталнога Законодавнога Савета довршио је само Нацрт о Законском Наслеђивању.

Својом одлуком од 29. Маја, 1921. год., о расподели рада међу своје чланове, Одсек је ставио потписаноме у дужност, између осталогa, и израду основе о Законском Наслеђивању.²⁾ У својој представи од 29. Октобра, 1921. год.³⁾ потписани је предложио Приватно-Правном Одсеку да он, у својој седници, претходно одреди *главне линије* према којима ће се извршити уједначење законодавства о Законском Наслеђу у нашој Држави па да тек по том он, потписани, приступи повереном му послу. Одсек је тако и поступио и донео одлуку, Новембра исте год.: а) Да се, у начелу, и код Законскога Наслеђивања прими Систем Аустр. Грађ. Законика, то јест да се, у том погледу, мушки и женски сродници

1) В. о Законском Наслеђивању по Мађарском Праву: Др. Звонимир Пишкулић и Др. Имре Ђерђ, *Основи Приватнога Права у Војводини*, Београд, 1924. стр. 226 и 267. Односно Породичнога и Наследнога Права Муслимана, Устав је то питање сам распрвио. По његовом чл. 109. одељ. 3.: „У породичним и наследним пословима Муслимана суде државне шеријатске судије.“

2) Што се тиче кодификације Права о Породичним Задругама, по предлогу потписаногa решено је да се, као основа, узме Закон о Задругама у Хрватској и Славонији од 9. Свибња (Маја), 1889. год. са његовом Новелом (Законом) од 30. Травња (Априла) 1902. год: обоје по н. к.. Када се већ стало на гледиште, сасвим оправдано, по нашем мишљењу, да се установи породичне задруге, чији темељ се карактерише солидаристичко-алтруистичким осећајима чланова задруге, не само одржи него и ојача, онда је било сасвим уместо примити као основу ове кодификације Законе Хрватско-Славонске о Задругама који далеко стоје изнад прописа о задругама у Срп. Грађ. Законику. И ово преимућство истих Законa над Срп. Грађ. Законом објашњава нам чињеницу да, данас, у Хрватској и Славонији, има много више и много јачих породичних задруга него у Србији. Разуме се да ће се, при истој кодификацији, имати у виду и Срп. Грађ. Законик, а нарочито Грађ. Законик Црногорски који је, такође, овде у превазу према Срп. Грађ. Законику. И уопште, Црн. Грађ. Законик је остао, код одредаба о породичној задрузи (коју он назива „кућа“, „кућна заједница“, „домаћа заједница“), много више него Срп. Грађ. Законик веран Обичајном Праву, што је сасвим појмљиво, кад се има на уму да је редактор Црн. Грађ. Законика био Др. Валтазар Богшић, један од најбољих познавалаца и највећих поштовалаца Обичајнога Права Јужних Словена.

3) В. „Архив“, бр. за Новембар 1921. год.

изједначе; б) Да се, изузетно од истога принципа, за Србију и Црну Гору усвоји за прво наследно колено (по терминологији Аустр. Грађ. Законика: парентела, линија), т. ј. за колено *потомака*, једна *средина* између Система Аустрискога с једне и Система Српско-Црногорскога с друге стране; другим речима, да, у том колону, ипак мушки, када су у конкурсу са женским, буду у извесним границама повлашћени (са ублажавањем које повлачи за собом право представљања, репрезентације) али ово само код сеоских а не и код градских (варошких) породица, и в) Да се, код питања о броју наследних колена, приме §§. 61. и 63. Прве Аустриске Новеле (од 12. Октобра, 1914. год., н. к.) по којима нема законскога наслеђивања преко четвртога колена (парентеле, линије), т. ј. колена прадеда и прабаба (Urgrosseltern), стим да, у том колону, потомци представника колена (т. ј. потомци прадеда и прабаба) не наслеђују.

Држећи се ове основне одлуке Приватно-Правнога Одсека, потписани је израдио Нацрт прописа о Законском Наслеђивању и предао га Законодавном Савету 21. Јула, 1922. год¹⁾. У њему је потписани, примајући, у основи, Систем Аустр. Грађ. Законика и код Законскога Наслеђивања између супругâ, направио разлику, и ту, између сеоских инокосних и градских (варошких) породица: у колико, пак, то се види из пројекта. Исти Нацрт могао је доћи на претрес у Приватно-Правном Одсеку тога Савета тек у седницама од 1. до 22. Марта ове, 1927. године, и Одсек га је, у главnome, са извесним изменама и допунама²⁾, примио и на другом читању³⁾.

Тај дефинитивни Нацрт доносимо овде (са кратким објашњењима, мотивима, потписаног уз његов нацрт који је био основа претреса у Одсеку).

Из тога Нацрта види се да, ни после његовога усвајања од стране Народнога Представништва (ако, као што се надамо, буде усвојен), нећемо опет имати потпуно једнако законодавство у целој Држави код Интестатскога Наслеђивања. Односно другога, трећег и четвртога колена (линије) разлике неће бити, пошто је ту узет, и за Србију и Црну Гору, Систем Аустр.

1) Начелник тога Одељења био је тада Г. Сава Шапчанин, садашњи судија Касационога Суда у Београду.

2) Измене су, у главном, односно саме стилизације Нацрта, јер је потписан свој Нацрт био израдио, у том погледу, мало независније од стилизације Аустр. Грађ. Зак., пошто се тада, 1921. год., у Законодавном Савету мислило, што се тога тиче, да се чланови редактори не морају баш дословце држати редакције Аустр. Грађ. Законика. Доцније, пак, Савет је доста одступио од тога гледишта (из техничких разлога као и ради убрзања посла), те отуда његова тежња да се, у колико је то могућно, чланови редактори не удаљују много ни од саме стилизације Грађ. Зак. Аустрискога.

3) Чланови: Г. Г. Ђ. Несторовић (председник Одсека), Др. Д. Аранђеловић, Др. Г. Крек (Љубљана), Др. И. Мауровић (Загреб), Др. Ж. Спасојевић, Мих. Тадић и потписани. Г. Д. Петковић није био присутан, јер се налазио на путу. Начелник: г. Др. Милан Куглер који је дошао на место Г. Милана Петровића (следбеника Г. С. Шапчанина). Секретар: Г. Николај Пахоровков.

Грађ. Законика, то јест изједначене су обе лозе, и мушка (очева) и женска (материна), као и мушки и женски стродници у тим трима парентелама (коленима, линијама). Исто тако, по Аустр. Систему, изједначена су мушка и женска деца (узимајући тај израз у ширем значењу, оном из §-а 42. Аустр. Грађ. Зак., а не у ужем, по Срп. Грађ. Зак., на пр. § 396.)¹⁾ и у првој парентели (парентели потомака), када се тиче Законскога Наслеђивања у градским (варошким) породицама, изједначени су сасвим мушки и женски,²⁾ али, што се тиче *сеоских шнокосних породица* ту је, за Србију и Црну Гору, одржана, до извесне мере, *неједнакост* између мушких и женских сродника из парентеле потомака у корист првих, т. ј. одржано је *повлашћење* потомака мушкога рода (пола) према потомцима женскога рода (пола): у којој мери, то се види из §§-а 733.а и 733.б. Нацрта који долазе у *Уводни Закон*.³⁾ 4)

Приватно-Правни Одсек, с једне стране, није могао не водити рачуна о тежњи за општим правним изједначењем женских са мушкима, а, специјално, у Приватном Праву, која тежња је дошла до изражаја нарочито после Великога Рата (1914.—1918 год.), а, с друге стране, он није опет могао занемарити ни менталитет сељака у Србији и Црној Гори који још не могу да се помире са мишљу да женска деца треба да се, у Законском Наследном Праву, ставе на равну ногу са мушком децом, мента-

1) Изузетно, употребљава Срп. Грађ. Законик израз *деца* у ширем смислу (у смислу потомци) у § 303. а. одељак 5. (где је реч о *Pauliana actio*).

2) У самој ствари, још и сада у градовима, бар српским (можда је то мање у црногорским), родитељи по правилу, својим наредбама последње воље, изједначују, мање више, своју мушку и женску децу (в. у вези са овим §. 478. Срп. Грађ. Зак.) и тако отклањају неједнакост коју је међу њих унео српски кодификатор из год. 1844.

3) Србија и Црна Гора стављене су овде у Уводни Закон по том разлогу што су оне просторно мање од осталих покрајина наше Државе укупно, у којим покрајинама влада потпуна једнакост између мушких и женских код Законскога Наслеђивања, а, осим тога, и у самој Србији и Црној Гори таква, т. ј. потпуна, једнакост међу лицима оба рода (пола) постоји по овом Нацрту, у погледу Законскога Наслеђивања, у градским (варошким) породицама.

4) За Законско Наслеђивање у задружним породицама, в. § 761. Нацрта који упућује на посебне законе (овде Закон о Породичним Задругама). Исти пропис садржи напомену и о „домачијама“).

Домачије (Domačije), у Словеначкој. То је установа: „Bauerngüter“ и „Bauernhöferecht“ на коју мисли § 761. Аустр. Грађ. Зак. В. о томе код Dr. M. v. Stubenrauch-a, Commentar zum oesterreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche, 8. Aufl., Wien 1902., Bd. I., S. 929., §. 761.: Das Gesetz vom 1. April 1889. (R. G. Bl. № 52.) betreffend die Einführung besonderer Erbteilungsvorschriften für landwirtschaftliche Besitzungen mittlerer Größe. В. такође Das Landesgesetz vom 16. September 1903. № 33 für Kärnten (Корушка) и његов коментар код Dr. J. Krainz — Dr. L. Pfaff — Dr. A. Ehrenzweig, System des oesterreichischen allgemeinen Privatrechts, V. Aufl., II. Band., II. Hälfte: Familien- und Erbrecht, Wien, 1917., S. 328. ff. „Gegenstand des Anerbenrechtes sind landwirtschaftliche, mit einem Wohnhause versehene Besitzungen (Höfe) mittlerer Größe (§ 1 Rg.). Diese Höfe heissen in Kärnten Erbhöfe...“ ibid., S. 330.

литет основан на разлозима како економскога тако и етичкога реда.

На тај начин, Приватно-Правни Одсек кретао се је, овде, једном резултатом за коју је он налазио да је, у садашњим приликама, најбоља (или, тачније, најмање рђава) солудија. Приватно-Правни Одсек није смео довести, можда, у питање пријам, у Народном Представништву, Нацрта Грађанскога Законика (ако би он изишао у целини пред то Представништво) односно партије о Наслеђу (ако би се Нацрт Грађанскога Законика, решавао, у Народном Представништву, по партијама, као што је то било, на пр., приликом доношења Наполеоновог Законика, Code Napoléon, у почетку XIX. Века), једним потпуним изједначењем мушке и женске деце, против чега би, вероватно, србијански и црногорски сеоски посланици у пленуму Народнога Представништва сложено устали, већ је налазио да ће се и српско-црногорски земљораднички сталек, једном поступном еволуцијом у изједначавању наследних права мушке и женске деце, лакше довести, најзад, до расположења и схватања у смислу дефинитивне и безусловне равноправности све деце једног истог родитеља, без обзира на њихов род (пол). Истим посматрањима руководио се и потписани, као и Приватно-Правни Одсек, и код разликовања, између сеоских инокосних породица и породица градских (варошких), односно Законскога Наслеђивања међу супрузима: и у том погледу, остаће, између Србије и Црне Горе с једне и осталих покрајина наше Државе с друге стране, извесна подвојеност.

Објављивањем Нацрта о Законском Наслеђивању, у ком Нацрту је Приватно-Правни Одсек Сталнога Законодавнога Савета свршио, онако како је он мислио да је најбоље, са једном од најзнатнијих тешкоћа у своме раду, жели се да се скрене општа пажња на једно тако важно питање како би тај Нацрт

На Конгресу Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, одржаноме у Београду, 1925. год., предложио је Г. Др. Иво Милић, проф. Правничкога Факултета у Суботици, резолуцију „да су мушки потомци који живе од земљорадње, овлаштени да женским потомцима и оним мушким потомцима, који се не баве земљорадњом, исплате законски наследни део у новцу, по судској процени у неспорном поступку, у једнакој мери“ (Споменица Првог Конгреса Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаног у Београду на дан 18—20 Septembra 1925 godine, стр. 126. Издање Удружења Правника, Београд, 1926.; резолуција бр. 2, стр. 136.). Приватно-Правни Одсек Сталнога Законодавнога Савета, не одричући, разуме се, вредност аргумената изнесених у прилог тога предлога, није овај ипак увео у свој Нацрт о Законском Наслеђивању женске деце у инокосним сеоским породицама прератне Србије и Црне Горе, из тога, мислимо, разлога што би се овде, евентуалном ниском проценом, још више смањило наследни део женске деце. А да такве, ниске, процене на штету женске деце нису, бар у нашим, српским, селима, из области чисте претпоставке, показује у довољној мери живот породичних задруга где, приликом вршења онога откупа из §-а 529. Грађ. Зак. (Допуна од 28. Новембра, 1859. год.), процениоци, скоро по правилу, гледају да, малом проценом, оставе што више задрузи (мушкима), запостављајући тако женску децу, чија судбина их, у том погледу, много не интересује, јер она одлазе, удајом, у туђу кућу.

евентуално изазвао дискусију и примедбе, а то би, несумњиво, могло само допринети што правилнијем и кориснијем решењу истога питања. Јер, напоследку, видели смо, у стварима ове врсте нису једини правници надлежни, као што је то у своје време тачно била уочила Влада прератне Краљевине Србије.

Члан Сталнога Законодавнога Савета при Министарству Правде,
Ж. М. Перић,
проф. права на Универзитету у Београду.

Текст Нацрта гласи :

ТРИНАЕСТО ПОГЛАВЉЕ

О законском наслеђивању.

Случаји законскога наслеђивања.

§ 727. Ако умрли није оставио ваљану изјаву последње воље, ако он у њој није целом својом имовином расположио, или ако постављени наследници не могу или неће да прихвате наследство, онда наступа законско наслеђивање сасвим или делимично.

§ 728. Ако нема ваљане изјаве последње воље, иде цела заоставштина законским наследницима. Ако пак има ваљане изјаве воље, онда законским наследницима иде онај део наследства који у изјави последње воље није био никоме намењен.

Пропис за случај окрњења (прикрате) нужнога дела.

§ 729. Ако је особи која има право захтевати нужни део, овај део окрњен, онда се она може позвати на пропис закона и по правилима нареднога поглавља тражити део који јој пристоји.

Законски наследници: I. сродници по брачном пореклу.

§ 730. Законски наследници су у првом реду они који су са оставиоцем по брачном пореклу сродни у најближој линији (колону). Линије сродства одређују се на начин који следује.

Линије сродника способних за наслеђивање :

§ 731. У прву линију спадају они који од оставиоца као свога родоначелника проиходе, наиме: његова деца и њихови потомци.

У другу линију спадају отац и мати оставиоца са онима који од оца и матере проиходе, наиме: његова браћа и сестре и њихови потомци.

У трећу линију спадају дедови и бабе оставиоца са браћом и сестрама родитеља и њихови потомци.

Од четврте линије позвани су на наслеђивање само прадедови и прабабе оставиоца.

Прва линија: деца.

§ 732. Ако оставилац има брачне деце првога степена, иде њима цело наследство, па била деца мушка или женска, била рођена за живота оставиочева или после његове смрти. Ако има више деце, она деле наследство по своме броју на једнаке

делове. Унуци од још живе деце и прауници од још живих унука немају права на наслеђивање.

За Уводни Закон (вреди само за територију прератне Краљевине Србије и прератне Краљевине Црне Горе).

§ 733. Ако је које дете оставиочево умрло пре оставиоца и ако од истога детета има један или више унука, онда онај део који би пристојао умрлом детету иде цео овом унуку или унуцима на једнаке делове. Ако је од ових унука такође који умро а иза њега остало прауника, онда се удео умрлог унука на исти начин дели на једнаке делове међу праунике. Ако би оставилац оставио још даљих потомака, деоба се врши сразмерно по горе изложеном пропису.

§ 734. На овакав начин се наследство дели не само онда кад се стеку унуци умрле деце са још живом децом или даљи потомци са ближним потомцима оставиочевим, већ и онда ако има да се дели наследство само између унука од више деце, или између прауника од више унука. Према томе, унуци заостали од свакога детета и заостали прауници од свакога унука, било њих више или мање, не могу никада ни више ни мање добити до онолико колико би добило умрло дете или умрли унук да су остали у животу.

§ 733. а. У градским (варошким) инокосним породицама потомци истога степена наслеђују на равне делове, без обзира на то да ли су мушкога или женскога пола, као и без обзира на то да ли су они из истога брака оставиочевога или не.

У сеоским инокосним породицама, ако међу потомцима истога степена има и мушких и женских, тада ће се сва заоставштина оставиочева поделити на онолико једнаких делова колико има свега тих мушких и женских потомака, и сваком женском потомку даће се од заоставштине половина од онога што би му из заоставштине пристојало, када би био са мушким потомцима изједначен, а оно што услед тога преостане иде мушким потомцима на једнаке делове. Ако има само мушког или само женског потомка, вреде општи прописи § 732. И у сеоским инокосним породицама не води се рачуна о томе да ли су потомци оставиочеви из истога брака или не.

§ 733. б. У градским (варошким) инокосним породицама, ако потомци оставиочеви долазе на наследство представљајући свог претка, умрлога пре оставиоца, онда они онај део који им тако из заоставштине оставиочеве пристоји деле на једнаке делове без обзира кога су пола. Ако се тиче сеоске инокосне породице, деоба ће се и овде, за случај да су потомци разнога пола, извршити онако како се она, по претходном §-у (733. а.), врши у тим породицама.

Градска (варошка) породица је она чије је место сталног пребивања (домицил) у граду (вароши), а сеоска породица је она чије је место пребивања (домицил) у селу.

Друга линија: родитељи и њихови потомци.

§ 735. Ако нема никога који произлази од самога оставиоца, прелази наследство на оне који су са њиме сродници у другој линији, наиме: на његове родитеље и њихове потомке. Ако су још у животу оба родитеља, пристоји им цело наследство на једнаке делове. Ако је један од родитеља умро, онда ступају његова заостала деца или потомци у његово право, и половина наследства која би умрлом пристојала делиће се међу њима по оним начелима која су утврђена у §§ 732—734. о деоби наследства између деце и даљих потомака оставиоцевих.

§ 736. Ако су оба родитеља оставиочева умрла, онда ће се она половина наследства која би ишла оцу поделити на његову заосталу децу и њихове потомке, а друга половина која би пристојала матери поделиће се на њену децу и њихове потомке по прописима §§ 732. до 734. Ако од ових родитеља нема друге деце већ само оне од оба родитеља заједно изрођене или потомака те деце, онда деле међу собом обе половине на једнаке делове. Али, ако осим ове деце има још деце коју су отац или мати, или отац и мати породили у другом браку, онда добијају деца од истога оца и матере или њихови потомци како на очевој, тако и на материној половини пристојећи им једнаки удео са полубраћом и полусестрама.

§ 737. Ако је који од родитеља оставиоцевих умро а није оставио потомства, онда цело наследство иде другом још живом родитељу. А ако ни други родитељ није у животу, онда се цело наследство дели међу његове потомке по већ наведеним начелима.

Трећа линија: дедови и бабе и њихово потомство.

§ 738. Ако су родитељи оставиочеви умрли не оставивши потомака, прелази наследство на трећу линију, наиме: на оставиочевога деда и бабу по оцу и деда и бабу по матери и њихово потомство. Наследство се онда дели на два једнака дела. Једну половину добијају родитељи очеви и њихови потомци, а другу родитељи матери и њихови потомци.

§ 739. Једна од ових половина дели се на једнаке делове између деда и бабе по оцу, а друга између деда и бабе по матери ако су још у животу. Ако су дед или баба или обоје од једне стране умрли, онда се њихова половина дели између потомака тога деда и бабе по оним начелима по којима се мора делити, у другој линији, цело наследство између деце и даљих потомака оставиоцевих родитеља (§§ 735—737).

§ 740. Ако су дед и баба с очеве или с материне стране умрли па ни дед ни баба те стране нису оставили потомака, иде цело наследство деду и баби друге стране, ако су још у животу, а ако су и они умрли, њиховим заосталим потомцима.

Четврта линија: прадедови и прабабе.

§ 741. Ако нема наследника ни из треће линије, позвани су на законско наслеђивање још само прадедови и прабабе оставиоца. На дедове и бабе оца оставиоцевога пада половина наследства, а на дедове и бабе матере оставиоциеве друга половина. У свакој половини наследства деле оба брачна пара прадедова и прабаба на једнаке делове. Ако у једном брачном пару нема прадеда или прабабе, пада дотична осмина наследства на живог прадеда или прабабу. Ако нема једног брачног пара прадеда и прабабе, онда је на његову четвртину позван други брачни пар прадеда и прабабе исте родитељске стране.

Ако нема ниједног брачног пара с једне родитељске стране, онда су на половину наследства која би пала на брачне парове ове родитељске стране позвани брачни парови друге родитељске стране у истој мери као на половину наследства која на њих пада непосредно.

§§ 742.—749. опадају по Новели.

§ 750. Ако је ко у сродству са оставиоцем са више него само с једне стране, онда ужива од сваке стране оно право наследства које му пристоји, посматрајући га посебно као сродника с те стране (§ 736.).

Искључење даљих сродника.

§ 751. На ове четири линије брачног сродства ограничено је право законскога наслеђивања.

II. Законско право наследства позаконјене деце.

§ 752. Деца рођена изван брака и позаконјена доцнијим браком својих родитеља, као и деца којој, без обзира на запреку постојећу при венчању њихових родитеља, пристоји особита повластица §-а 160., уживају и у погледу законскога наслеђивања права брачне деце.

§ 753. Ванбрачно дете позаконјено милошћу Краљевом има законско право наследства на очеву заоставштину само онда, ако је оно позаконјено на очеву молбу ради тога да би уживало једнака права с брачном децом.

III. Законско право наследства ванбрачне деце.

§ 754. У погледу на матер и материне сроднике имају ванбрачна деца при законском наслеђивању иста права са брачном децом. На заоставштину оца и очевих сродника ванбрачној деци не пристоји право законскога наслеђивања.

IV. Законско право наследства усвојене деце.

§ 755. Усвојена деца имају при законском* наслеђивању имовине онога који их је усвојио исто право као и брачна деца. Према сродницима усвојеоца као и према брачном другу без чијег привољења се усвојење извршило немају права наследства. Али ова деца задржавају право законскога наследства у погледу имовине својих природних родитеља и сродника (§ 183.).

V. Право законскога наследства родитеља у погледу деце

споменуте у §§ 752.—754.

§ 756. Родитељима пристоји, на заоставштину њихове позаконјене или законом особито повлашћене ванбрачне деце, исто узајамно право које је деци признато на заоставштини њихових родитеља (§§ 752.—754.). На имовину детета које је остало

ванбрачно, пристоји наслеђивање само матери и њеним сродницима, отац и његови сродници од тога су искључени. Ни усвојиоци немају законско право наследства на заоставштину усвојеника; она иде по законском наслеђивању сродницима усвојеника.

VI. Право законског наследства брачног друга.

§ 757. Надживели брачни друг оставиоца је поред деце оставиоцеве и њихових потомака законски наследник на четвртину заоставштине, а поред родитеља оставиоцевих и њихових потомака или поред дедова и баба на половину заоставштине. Ако има поред дедова и баба потомака умрлих дедова и баба, добија брачни друг преко тога од друге половине наследства онај део који би по §§ 739. и 740. пао на потомке умрлих дедова и баба. У свима случајевима урачунава се у наследни део брачног друга оно што му из имовине оставиоцеве пристоји на основу брачних уговора или уговора о наслеђивању.

Ако нема ни законских наследника прве или друге линије, ни дедова ни баба, добија надживели брачни друг цело наследство.

§ 758. Осим наследног дела пристоји надживелом брачном другу, као претходни легат (прелегат), покретне ствари које спадају у брачно газдинство, али поред деце оставиоца ипак само оно што му је нужно за његову властиту потребу.

§ 759. Брачни друг који је због своје кривње растављен од стола и постеље или разведен нема законско наследно право нити може захтевати законски претходни легат.

Заоставштина без наследника.

§ 760. Ако нема ни једне на наслеђивање овлашћене особе, или ако нико не стече наследство, онда заоставштина иде држави као добро без наследника.

За Уводни Закон (вреди само за територију прератне Краљевине Србије и територију прератне Краљевине Црне Горе).

§ 757. а. Ако је брачни друг оставио потомке, надживели брачни друг добија једну четвртину од заоставштине у инокосним градским (варошким) породицама, а једну петину у инокосним сеоским породицама. Ако брачни друг нема наследника из прве линије али их има из друге или треће линије, онда надживелом брачном другу пристоји једна половина у инокосним градским (варошким) породицама, а једна трећина у инокосним сеоским породицама.

Ако брачни друг нема наследника ни из треће линије али их има из четврте линије, онда надживели брачни друг у инокосним градским (варошким) породицама добија од заоставштине две трећине а у инокосним сеоским породицама једну половину.

У сваком случају, урачунаје се у наследни део надживелога брачног друга оно што из заоставштине брачног друга добија по брачном уговору или по уговору о наслеђивању.

Одступање од општега реда наслеђивања.

§ 761. У посебним законима садржана су одступања од законскога реда наслеђивања одређенога у овоме поглављу, као нарочито у законима који се односе на сеоске инокосне породице, на породичне задруге, на извесна сељачка добра (домачије) и на заоставштине свештених особа и муслимана).

КРАТКО ОБЈАШЊЕЊЕ (МОТИВИ) КА ДРУГОМ ДЕЛУ ГЛАВИ ТРИНАЕСТОЈ (§§. 727. а. 761.) ХРВАТскоГ (АУСТРИСКОГ) ГРАЂ. ЗАКОНИКА.

(Ова објашњења објављују се овде у онаквој редакцији у каквој су она поднесена, у своје време, Приватно-Правном Одсеку Сталнога Законодавнога Савета при Министарству Правде. Ништа у њима није мењано па ни параграфирање: ова последња напомена чини се стога што то параграфирање не одговара, делимично, параграфирању Нацрта о Законском Наслеђивању, онаквога какав је он изишао, после другога читања, из Сталнога Законодавнога Савета, у коме је, као што је то већ речено у претходној примедби, Нацрт потписаног о том Наслеђивању претрпео местимичне измене, већином, у погледу техничком (стилизације). Само је потписани, у овим својим мотивима, додао накнадно, за „Архив“, извесне допуне, специјално односно страног законодавства као односно и правне, наше и стране, књижевности).

10. §. 733. а.

Било је спорно питање о односима, у случају права представљања (репрезентације), између де сциус-а, репрезентираног и репрезентанта. (О праву представљања у нашем Праву в.: А. Борђевић, *Наследно Право Краљевине Србије*, I., Београд, 1910., стр. 66. а 72.; М. П. Јовановић, *Право репрезентације у наслеђу*, 2. изд., Београд, 1924.; Ђ. Несторовић, *Правне расправе и чланци*, 2. изд., Београд, 1911.; М. Стојановић, *Закони ред наслеђа по нашем закону*, 2. изд., Београд, 1897.; Ж. Перић, у „Споменици Д-ра Николе Крстића“, Београд, 1908, стр. 276. а 280.; Др. Д. Аранђеловић, *Наследно Право*, Београд, 1925., стр. 23 а 26.).

У овоме пропису, §. 733. а. (в. §. 733. дефинитивнога Нацрта) то је нормирано: пошто репрезентанат наслеђује само де сциус-а и наслеђује га *непосредно*, то он мора бити способан и достојан једино према де сциус-у а не и према репрезентираноме, као што може наследити де сциус-а, и ако је одбио наслеђе репрезентираног, а тако исто, за постојање права представљања, није потребно ни да је репрезентирани био способан и достојан према де сциус-у. На тај начин, репрезентација има у толико значаја: а) што се репрезентанат, помоћу степена репрезентираног, изравнава по степену са наследницима оставиоцевим те тако и он наслеђује, што иначе, без права репрезентације, не би било могућно, и б) што потомци (репрезентанти) репрезентираног добијају увек само онолики део у заоставштини defunctus-а колики би добио био репрезентирани да је надживео defunctus-а, увек, то јест без обзира на број њихов. (То је наслеђивање по *stablima*, per stirpes, Erbfolge nach Stämmen, succession par souches: §. 1924. Нем. Грађ. Зак.; чл. 457. Швајц. Грађ. Зак.; §. 733. Аустр. Грађ. Зак.: Dr. J. Krainz-Dr. L. Pfaff-Dr. A. Ehrenzweig, *System des osterreichischen allgemeinen Privatrecht*, Bd. II., Hälfte 2.: Familien- und Erbrecht, 5. Aufl., Wien, 1917., S. 320.).

20 §. 733. б.

Поводом питања о изједначењу мушких и женских у Законском Наследном Праву, потписани је упутио под 10. и 29. Октобром 1921. године две представке Приватно-Правном Одсеку Сталнога Законодавнога Савета при Министарству Правде (в. и „Архив“, св. за Нов. 1921. год.) и у својим седницама, одржаним 27. Октобра и Новембра исте године, речени Одсек је, по горњем питању, донео одлуку: а), да се, у *градским (варошким) инокосним породицама*, усвоји систем Хрватскога Грађ. Законик, то јест да се овде, у целој Држави Срба, Хрвата и Словенаца, потпуно изравнају, у колону потомака, мушка и женска лица; б).

да се у сеоским инкокосним породицама, после дискусије о томе у којој мери ће се признати и кћерима право наслеђа, и ако је де сциус оставио и синова, прими, за колено потомака, солуција коју су били предложили чланови тога Одсека, Г. Г. Др. Драг. Аранђеловић и Добривоје Петковић, и која је унесена у §. 733. а. дефинитивнога Нацрта.

30 §§. 735. à 737. а.

У другом колону усвојен је потпуно, и у градским и у сеоским породицама, за целу Државу систем Хрв. Грађ. Зак., то јест мушки и женски су изравнати потпуно (contra Срп. Грађ. Зак., §§. 401. и 402., и Српско Законодавно-Тумачење од 29. Маја, 1853. год., код §-а 402. С. Г. З.). Овако је ову ствар решио Приватно-Правни Одсек у својим седницама од 27. Октобра и Новембра, 1921. год.

40 §§. 738. à 743. а.

Према одлуци Приватно-Правнога Одсека у горе означеним седницама, систем Хрв. Грађ. Зак. усвојен је потпуно и у трећем и четвртном колону, то јест: а) Изравнати су, и у тим коленима, како у градским тако и у сеоским породицама, у целој Држави мушки и женски сродници оставиоци; б) Нема разлике, у Законском Наследном Праву, на целој територији наше Државе између очеве (мушке) и материне (женске) линије; в) Прабаба по оцу (било прабаба по деду било прабаба по баби) неће, као ни њено потомство, бити више искључено из наслеђа ни у Србији ни Црној Гори, противно §-у 405. Срп. Грађ. Зак. који прабабу по оцу ни њено потомство не помиње као наследнике, из чега излази да прабаба по матери и њено потомство не може, у садашњем Српском Праву, да наследи §. 408. Срп. Грађ. Зак. Поставља се питање: да ли је §. 405. Срп. Грађ. Зак. мислио под „прадедом по оцу“ и на прадеда по баби по оцу онако исто као и на прадеда по деду по оцу? Боље је примити екстензивно тумачење, то јест да се, под наведеним изразом, мисли и на прадеда по баби по оцу (и његово потомство). Слично питање поставља се и код §-а 406. Срп. Грађ. Зак. који помиње само прапрадеда по оцу и његово потомство, и §-а 407. ист. Законака где се наводи само очин чукундед или други прапрадед и његово потомство као и за односна колена (пето и шесто) материне лозе. И ту, мислимо, треба усвојити ширу интерпретацију, онако, и у оном обиму, као и у колону четвртм мушке лозе, §. 405. Срп. Грађ. Зак. В. о овоме детаљније у нашој расправи: *Die Frau im Serbischen Erbrecht*, Sonderabdruck aus „Zeitschrift für Osteuropäisches Recht“ (herausgegeben vom Osteuropa-Institut), Breslau, 1926. А. Ђорђевић (*op. cit.*, стр. 94. à 98.) као ни Др. Д. Аранђеловић (*op. cit.*, стр. 34. à 36.) не предвиђају изречно ово питање, али немамо разлога мислити да би они овде били на другом становишту и усвајали рестриктивно тумачење.

50 §. 751.

Искључење сродника даљих од четвртога колена узето је према Аустриској Новели од 12. Октобра, 1914. год. (по н. к.), Прва Новела, §. 63., пошто је Приватно-Правни Одсек решио да се, при преради Хр. Грађ. Зак., имају и све три Аустриске Новеле (из год. 1914., 1915., и 1916.) у виду. У четвртм колону искључени су потомци предака (прадедова и прабаба: Urgrosseltern): речи: „und ihre Nachkömmlinge“, из заглавља §-а 741. Аустр. Грађ. Зак. текст од 1811. год., не налазе се у заглављу новелиранога §. 741. (Нов. К., § 61.). Швајц. Грађ. Зак. иде још даље у ограничењу законскога наслеђивања: по његовом чл. 460. „Mit dem Stamme der Grosseltern hört die Erbberechtigung der Blutsverwandten auf. — Urgrosseltern haben jedoch auf Lebenszeit die Nutzniessung an dem Anteil, der den von ihnen abstammenden Nachkommen zugefallen wäre, wenn diese den Erbfall erlebt hätten. — An Stelle vorverstorbenen Urgrosseltern erhalten auf Lebenszeit diese Nutzniessung die von ihnen abstammenden Geschwister der Grosseltern des Erblassers“. Дакле, прецима четвртога колена, прадедовима и прабабама, признато је (као и браћи и сестрама деда и бабе оставиоца) само право ужитка на означеном делу заоставштине. В. Dr. Eugen Curti-Forrer, *Schweizerisches Zivilgesetzbuch mit Erläuterungen*, Zürich, 1911., S. 373. à 375. У Немачком Грађанском Законику (где је потпуно победило гледиште буржоаске демократије, док су у Аустриској Новели I., § 63.,

и Швајц. Грађ. Законику учињени знатни уступци социалној демократији, Sozial-Demokratie), Законско Наслеђивање иде, у обема лозама, ad infinitum: в. §. 1929.: „Gesetzliche Erben der fünften Ordnung und der ferneren Ordnungen sind die entfernteren Voreltern des Erblassers und deren Abkömmlinge“ (1. Absatz: курсив је наш). „Grundsatz unbeschränkten Verwandten Erbfolge, aber §. 1931“: Dr. O. Fischer und Dr. W. von Henle, *Bürgerliches Recht*, 6. Aufl., München, 1904., S. 990., § 1929., Anm. 1.; Dr. L. Enecercus, Dr. Th. Kipp, Dr M. Wolff, *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts*, 2.Bd., 3. Ab., Marburg. 1923., §. 19. à 21-

60 §. 752.

У овом пропису налази се и одредба: „Ово исто вреди и за брачне потомке ванбрачнога детета, које је умрло пре ступања његових родитеља у брак“. Царски Патенат од 22. Фебруара, 1791. год. по н. к. имао је противну одредбу (§. 4.). Потписани је мислио да смрт ванбрачнога детета пре горе означенога момента не треба да лиши његове законите потомке једног права (наслеђа) које би они ipso facto имали само да је њихов предак дочекао венчање својих небрачних родитеља.

70 §§. 754. и 754.а.

Према Првој Аустриској Новели, §. 65., усвојено је: а) Да небрачно потомство има право наследства према ванбрачној матери и њеним брачним сродницима (§. 754.). Contra: Срп. Грађ. Законик по коме небрачна деца немају право наследства ни према самој небрачној матери својој (§. 409.) и Хрват. Грађ. Законик (Аустр. Грађ. Зак., текст од 1811. год. §-а 754.) по коме небрачна деца имају право наследства само према матери; б), Према истој Новели, §. 66., узето је да и небрачна мати и њени брачни сродници имају, по основу узајамности (реципроцитета) која треба да влада у Законском Наследном Праву, право наследства према својој небрачној деци која би умрла без потомства (брачнога или небрачнога). По Срп. Грађ. Законику, ни мати не може, у оваквом случају, да наследи своје дете (§. 411. Грађ. Зак.: по овом пропису небрачни отац и небрачна мати могу наследити своје небрачно дете само, „као хранитељи и хранитељица“), а по Хрват. Грађ. Законику (Аустр. Грађ. Зак. од 1811. год.) то право има само мати а не и њени брачни сродници (§. 756., текст од год. 1811.) В. §. 1705. Нем. Грађ. Зак. по коме: „Das uneheliche Kind hat im Verhältnisse zu der Mutter und zu den Verwandten der Mutter die rechtliche Stellung eines ehelichen Kindes“, дакле и право наслеђа (Dr. В. Matthiass, *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechtes*, Berlin, 1914., §. 645.), чл. 461. Швајц. Грађ. Зак. (потпуно изједначење са брачном децом и према оцу, ако је небрачно дете признаем очевим или судском пресудом задобило „den Stand des Vaters“: в. ипак разлику између ове две врсте деце у погледу заоставштине очеве: чл. 461. ал. 3^о тога Зак.).

8^о §. 756.а.

Из Срп. Грађ. Законика узета је одредба да, ако усвојеник умре без потомства а нема ни међу крвним потомцима пародитеља никога ко би га могао наследити, тада се његова заоставштина дели на два дела и то: а) на добра која је наследио законски од својих пародитеља, и та добра се враћају у породицу ових (иду најближим крвним сродницима њиховим), и б) на добра која је усвојеник стекао на неки други начин, и она иду његовој крвној родбини. Потписани је мислио да овакво поступање у показаном случају одговара правичности.

90 §. 757.

Приватно-Правни Одсек, у својим горе казаним седницама, оставио је потписаноме да извиди да ли је у интересу супруге да се оно њено широко право ужитка, загарантовано јој Срп. Грађ. Закоником (§§. 412. à 416., §§. 523. и 524.) замени оним и онаквим правом наследства каквој супрузи имају по садашњем §. 757. Аустр. Грађ. Зак. (то јест допуњеном и измењеном Новелом I., §. 68.). Потписани је нашао да је за супругу бољи аустриски систем па пошто је супрузи признао право наследства према умрломе мужу, то је, по оном, горе поменутом, начелу узајамности које влада у Законском Наследном Праву, дао право наследства и мужу према умрлој супрузи,

усвојивши тако, у основи, систем §-а 757. Аустр. Грађ. Зак. у његовој новој редакцији. Од тога система одступљено је у толико што се, односно величине наследнога дела супруга, прави разлика између инокосних градских (варошких) и сеоских породица. Осим тога, потписани је учинио још неке незнатне измене у §. 757. Аустр. Грађ. Зак. у погледу величине наследнога дела супруга (специјално за случај да је супруг у конкурсу са сродницима из четвртога колена).

И Немачки Грађ. Законик признаје супругу у сваком случају право наследства наспрам умрлога му брачнога друга: в. § 1931. а нарочито његов други одељак који супруга ставља овде на прво место, ако нема сродника ни из првога ни из другога колена као ни деда ни бабе („Sind weder Verwandte der ersten oder der zweiten Ordnung noch Grosseltern vorhanden so enthält der überlebende Ehegatte die ganze Erbschaft“; „Der überlebende Ehegatte schliesst mithin Onkel und Tante etc. des Verstorbenen aus“: Dr. O. Fisher - Dr. W. v. Henle, *op. cit.*, S. 292., Anm. 4. уз §. 1931.). В. и Д а с Б ü р г е р л и c h е R e c h t d e s d e u t s c h e n R e i c h e s a u f d e r G r u n d l a g e v o n P ö h l m a n n s G e d ä c h t n i s l e h r e v o n D r. j u r. K a r l O t t o (Pöhlmanns juristische Handbücher, München 1924. II. Buch: Das Familien-und Erbrecht, S. 157. und 158.).

За Швајц. Право в. чл. 462. Швај. Грађ. Зак. (комбинација од наслеђивања својине и ужитка, „Nutzniessung“), код: Peter, D a s E r b r e c h t d e r E h e g a t t e n, „Zeitschrift für Schweizerisches Recht“, 40., S. 1. ff Исто тако и Италијански Грађ. Законик обезбеђује супругу у животу право наслеђа, у сваком случају, односно заоставштине умрлога супруга (чл. 753. à 757.). Франц. Право, напротив, позива на наслеђе супруга тек онда ако умрли није оставио „d'héritiers légitimes ou naturels“ (ни законитих ни небрачних наследника): иначе супруг, као што смо већ видели, има у Француском Праву, само законски ужитак, l'usufruit légal, на добрима умрлога супруга чија величина зависи од категорије наследника de cuius-ових (ови имају право да тај ужитак преобрате en rente viagère, доживотну ренту). Дакле, систем сличан нашем удовичком ужитку. [Али, има ипак разлика, осим оне означене у претходној загради: јер то право наследници мужевљеви немају према супрузи, по Срп. Грађ. Зак.; напме, постоји још и та разлика да супруг, по Франц. Грађ. Законику, није, односно свога законскога ужитка, у положају des héritiers réservataires, наследника са законим делом, као што је, видели смо, случај са удовом у нашем Праву; али, ако је умрли супруг поклонима inter vivos или mortis causa живога супруга лишио ужитка, потпуно или делимично, тако да се, услед тога, он налази у материјалној невољи, он, живи супруг, има тада право на алиментацију (исхрану), créance d'aliment, против заоставштине. А. Ссlign et Н. Capitant, *Cours élémentaire de Droit civil français*, t. III., 4-ème édition, Paris, p. 408. et suiv.] В. чл. 767. Франц. Грађ. Зак.

100 §. 758.

Потписани је мислио да, поред онако знатнога наследнога права у погледу мужевљево заоставштине, није било потребно унети у нови Грађ. Законик и §. 758. Аустр. Грађ. Зак. у новој редакцији његовој (Новела I., §. 69.).

6. Јуна, 1922. год.,
у Београду.

Живојин М. Перић.

ANALI PFB | anali.rs

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XVII ДРУГО КОЛО

25. Јуна 1927.

КЊИГА XIV (XXXI) Бр. 6.

MINIMUM EXISTENTIAE.

Одговорност дужника у римском праву особом и иметком. Заштита дужника у новом законодавству.

Стари Римљани нису штедели немарног дужника. Они су у првом реду поступали против његове *личности*, да га у друштву посве униште. Због неплаћања дуга могао је поверилац дужника *продати* у туђину (*trans Tiberim, C z u h l a r z, Inst. стр. 49*). То није била једноставна ствар, јер је тиме слободан човек постајао робом (*servus*), а то значи губио је права човека, постајао грађански мртац, чији је живот зависио од воље господара¹) Кад има више поверилаца, није онда чудо, што сваки могао таквог немарног дужника „на комаде сећи“ (*in partes secare*).

И мање строги поступак иде у првом реду против *особе* немарног дужника, јер његов иметак даје сувише малу задовољштину злорадом повериоцу.

Lex XII. Tabularum (из год. 450 пр. Хр.) одређује кратак и енергичан поступак против дужника, који не плати дуг, и ако га је признао или на плаћање осуђен. Након чекања од тридесет дана (*dies iusti*) може поверилац зауставити немарног дужника, ставити на њега руку (*manus injectio*), извести поновно пред суд (*in jus ducito*) и након безуспешног објашњења са собом одвести (*secum ducito*) и везати (*vincito*), док се не нађе добра душа, која је приправна ослободити дужника тих мука.²)

Поред одговорности особе дужника позната је била римском праву за извршење (*exigere*) пресуде суда дакако и ексекуција на

¹) *Servus nullum caput habet (§ 4 J. 1. 16); servitutem mortalitati fere computamus (l. 209 D. 50.17), dominis in servos vitae necisque potestatem esse (Gaj. J. 52).*

²) *Aeris confessi rebusque jure judicatis XXX. dies iusti sunt. Post deinde manus injectio esto. In jus ducito. Ni judicatum facit aut quis endo eo in jure vim dicit, secum ducito, vincito aut nervo aut compendibus XV pondo... Si volet suo vivito. (Gellius, Noctes Atticae XX., §§ 42. до 45).*

иметак (res) дужника. Само је тај поступак сразмерно мало обрађен, и ако су римски правници иначе дотерали своје право до крајних танчина и суптилности. Види се, да је римска пракса мало давала томе повода, јер је, како наведено, дужников иметак давао повериоцу премало „задовољштине за његову веру“ (од тога и долази име тражитеља — „creditor“ од credere).

Због тога и налазимо у изворима римскога права мало места, која се занимају начином извршења пресуде. Из главнога места De re indicata D. 42. 31 ¹⁾ види се само да је касније право променило код реалне ексекуције према пропису XII Таблица рок плаћања (оставило слободној оцени судије место 30 дана) и одредило поновни рок од два месеца за продају заплењених предмета. И старо германско право не задовољава се једино иметком дужника, него тражи и одговорност особом дужника (Види поближе O. Gierke, Deut. Privatrecht, III Bd. стр. 23-24.).

Нова законодавства не дају повериоцу права, да може ради свога имовинског потраживања захтевати извршење пресуде на *особи* дужника. Нарочито је забрањен притвор дужника ради дуга (Schuldarrest)²⁾ због помањкања иметка. Остао је само притвор дужника као *осигурано средство* наиме притвор само у ту сврху да се осигура извршење пресуде на имовини дужника (der persönliche Sicherheitsarrest). При том се претпоставља

1) Debitoribus non tantum petentibus dies ad solvendum dandi sunt, sed et prorogandi, si res exigat; si qui tamen per contumaciam magis, quam quia non possint explicare pecuniam, differant solutionem, pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum ex forma, quam Cassio proconsuli Divus Pius in haec verba rescripsit: His, qui fatebuntur debere aut ex re iudicata necesse habebunt reddere, tempus ad solvendum detur, quod sufficere profacultate cuiusque videbitur; eorum qui intra diem, vel ab initio datum vel ex ea causa postea prorogatum sibi non rediderint, pignora capi; ea que si intra duos menses non solverint, vendantur; si quid ex pretiis supersit, reddatur ei, cuius pignora vendita erant.

2) Грађ. парн. пост. за Босну и Херцеговину из год. 1883, који иначе стоји на модерним принципима, познавао је (§§ 577—579) и „оврху против особе дужника“ наиме затвор за дуг (Schuldarrest), ако „веровник веродостојним учини, да се не може намирити обављеном пљенитбом иметка дужника и да дужник имаде иметка, што га од оврхе крије.“ Сада је тај пропис, који није био познат аустр. основи из год. 1881 (т. зв. Пражакова основа), на коју се бос. гр. п.п. ослања, укинут у Босни и Херцеговини законом од 10 јануара 1908 зб. зак. и нар. бр. 5. У пуној је још снази притвор дужника за дуг, по § 411 срп. грађ. суд. пост., ако веровник „докаже, да дужник нема никаквог имања“ или кад основану сумњу покаже да се дужник крије или спрема да бега или је већ почео бегати, да би осу-

опасност веровника, која лежи у томе, што је дужник побегао или намерава побећи и то не сам него с имањем тако да се може основано попримити, да дужник намерава својим бегством осујетити намирење веровника (§386 аустр. изврш. реда од 27 маја 1896. Слично § 918 (798) нем. грпп.)¹⁾

Иначе допуштају нови закони притвор дужника у извршном поступку само као *присилно средство* (Zwangsmittel) поред новчане казне, да се дужник присили, да под заклетвом (Offenbarungseid) назначи своје имање (§ 48 аустр. изврш. реда, § 901 (782) нем, гр. п. п., пријашњи § 577 бос гр. п.п.) или када се дужник има присилити на један чин, који он има лично извести, или да што пропусти или трпи (§§ 354, 355 аустр. изврш. реда — §§ 584 до 587 бос. гр. п.п., што није укинута, §§ 888 (774) 890 (775) нем. гр.п.п, другачије §§ 496 срп. грађ. суд. пост.). И ту је притвор само субсидијарни и ограничен временом (6 месеци, највише две године).

Нова законодавства наступају према дужнику хумано и код извршења пресуда на дужников *иметак* (реална езекуција): пазе на његово и његове породице, која живи у заједничком кућанству, нужну потребу (Notbedarf) и ослобођавају нужне предмете од оврхе.²⁾ При том пазе на најнужнију потребу дужника према његовом занимању и друштвеном положају. Пошто су то прописи јавнога права, то је неодлучан при том предлог повериоца нити је меродаван пристанак дужника.

Нарочити се узима обзир код особа, које се занимају *земљоделством*. Њима се не смије извршним путем одузети оно што се и другим особама мора оставити за нужно издржавање (одело, обућа, постељина, храна и гориво и т.д.), осим тога оно све, што је преко потребно за *наставак господарства* као: госпо-

јетио испуњење обезности. Тај притвор одређује не полицијска власт него суд (§ 412). Ту је очевидно помешан појам притвора због помањкања иметка (Schuldarrest) и притвора као осигурно средство (Personalarrest).

¹⁾ И тај притвор ради осигурања особе дужника допушта се само *супсидијарно*, док нема другог стварног осигурања, и има се одмах укинути, чим предстоји стварно осигурање. (Мотиви до § 356 аустр. оврш. реда и § 392). Занимљиво је, да је у Босни-Херцеговини укинут циг. законом од 10 јануара 1908 и тај осигурни притвор (§§ 438—444, § 456). То иде свакако предалеко.

²⁾ Спор. § 525 бос. грпп., § 471 срп. грађ. пост. § 251 аустр. извр. реда, § 811 (715) нем. гр.п.п.

дарске справе, теглећа стока, ђубре и семе потребно за обрађивање поља.¹⁾

То је са гледишта пољопривреде сасвим оправдано, јер без ваљаног наставка господарства земља постаје мртвином, што иде не само на штету појединаца него и целине, државе.

Нова законодавства остављају дакле дужнику с правом оно што је преко потребно за издржавање његово и његове породице, која живи у заједничком кућанству (т. зв. *minimum estate*).

II

Законске мане извршног реда, нарочито у Босни, код дражбе испокретнина. Заштитне мере у новим законима.

Али за земљорадника настаје још већа штета, ако закон допушта, да му се може за дуг продати и сама земља, земљишни посед, *без сваког ограничења*, нарочито без обзира на то, да ли му иза присилне продаје остаје још нешто земље или не остаје.

Међу оваке законе спада и „Грађански парнични поступак за Босну и Херцеговину“, који је ступио на снагу дне 1. септембра 1883, и до данас вреди. Сам поступак пред судовима одређен је по том закону кратко и лепо на основи начела непосредности и усмености, те даје, у рукама вештога судије, већином добре резултате. Али извршни ред („овршни поступак“) никако не задовољава никога већ одавна. За то је приликом увођења „Сабора“ за Босну и Херцеговину (год. 1910, одредба бр. 19 зб. зак. и нар.) настојала управа увести нови „овршни поступак.“ У год. 1911. израђена је била опсежна основа „овршног реда“, која је била и претресана у посебној комисији код правосудног одељења бивше Земаљске Владе у Сарајеву. Али ни та основа ни касније прерађена друга није била предложена „Сабору“ на расправљање, главно због разних предрасуда.

По досадањим прописима продавала се је у Босни земља дужника на јавној лицитацији у бесцење, јер се мало када може продати на првом рочишту уз огласну цену (проценбену вредност), него се то рочиште због немања понуде огласне цене одгађа

¹⁾ У опште, али најпрецизније, је у том погледу изражено начело у § 811 (715) нем. гр. пр.: *Bei Personen, welche Landwirtschaft betreiben das zum Wirtschaftsbetrieb erforderliche Geräte und Vieh nebst dem nötigen Dünger, sowie die landwirtschaftlichen Erzeugnisse, soweit sie zur Fortführung der Wirtschaft bis zu der Zeit erforderlich sind, zu welcher gleiche oder ähnliche Erzeugnisse voraussichtlich gewonnen werden.*

а на другом се року продаје „и испод огласне цене“ (562 бос. грпн¹). Велики и тежак посао суда постаје узалудан, од такове продаје нема редовно користи ни дужник, јер у будуће није посве ослобођен од ненамиреног дуга, за који одговара и даље другим иметком, нити повериоци ако их има више, а не дођу до намирења. Једино има корист тај поверилац, који на другој дражби купи земљу у бесцење, јер он не одговара купљеним добром својим претницима, који су стекли пре њега хипотекарно право.

Ту велику неправду хтела је босанска цит. основа укинути, јер је примила по угледу на нова законодавства код присилне продаје земљишта *принцип покрића* (Deckungs-prinzip). По том начелу може, истина, овршну продају тражити сваки стварни поверилац, али суд не сме одобрити продају, ако највећа понуда не даје довољно покрића за намирење потраживања (главнице и споредних пристојба) *свих реалних веровника*, чије је право залога стечено *раније* него онога, који је предложио проведење дражбе (§§ 184 т.8, 190-193 аустр. извр. реда, посебни немачки закони у смислу § 869 нем. грпн).

Начело покрића може се само онда с успехом провести, ако је уједно законом установљена и *најнижа цена*, коју може суд одредити као огласну цену (Ausrufspreis) дакле као допустиву најнижу понуду код лицитације. Материјални закон сам даје за то подлогу, која је огласна цена примерена. Оно, што је у § 230 аустр. озг. нормирано гледе *пупиларне сигурности*, може се аналогно применити и у извршном реду код одређења најниже понуде. Тако је усвојио коначно ²⁾ аустр. извршни ред у § 151 најнижу понуду (geringstes Gebot) код јавне извршне продаје непокретнина: половину проценбене вредности код кућа, а две трећине ($\frac{2}{3}$) проценбене вредности код пољоделских земљишта заједно са припадностима. Не смеју се дакле уважити, ако процена изнаша 100.000.- дин., нипошто понуде испод 50.000 дин., код кућа, а код пољоделских земљишта испод 66.666 д., јер је то граница продаје у бесцен (Verschleuderungsgrenze). Ако би суд нижу понуду ипак одобрио, мора се дражба на основу приговора поништити (§ 184. т. 6 В, 186. 190 аустр. изврш. реда).

1) И пропис § 486 срп. грађ. зак. допушта, да се непокретнина може продати и ниже од процене.

2) У основама била су предложена друга начела (види извадак из мотива: S c h a u e r, Die Exekutionsordnung (Manz'ово IV издање) стр. 423.

Код нижих понуда обуставља се продаја. Сем тога не може се код пољоделских земљишта предложити нова продаја у опће пре истека пола године од дана рока дражбе (§151 ал. 2.а. извр. реда).

Увођење принципа покрића претпоставља дакако, да у земљи постоји *грунтовни закон*, да се може на темељу грунтового принципа публицитета и званично установити стварне повериоце, предшаснике оврховодитеља. Иначе је тешко и можда немогуће установити потребно за њих покриће.

Непокретнина земљорадника може се узети у заштиту пред повериоцима и другим начином, који би требало предвидети у закону о извршењу пресуда. Није оправдано, да се повериоцу даде самовоља, да одмах, чим добије у руке правомоћну судску пресуду, без даље информације о имовном стању дужника, тражи извршење не само покретнога него заједно и упоредно и непокретнога имања. Било би за то целисходно, да се оврха на непокретнине, а нарочито јавна дражба, не дозволи пре него поверилац докаже, да је безуспешно тражио оврху на покретне ствари односно да дужник нема никаквог покретног иметка, на који се по закону може водити дражба. Редовито било би довољно стицања права залога на некретнину на основ пресуда макар на трошак дужника, ако тај неће и након пресуде драговољно пристати на осигурање тражбине (§ 449 огз.)

Надаље било би целисходно ограничити извршење пресуде на непокретнине код малих тражбина¹⁾ као и код незнатних или неозначених делова сувласништва дужника, јер се у тим случајевима претвара без подлоге и интереса за повериоце лични кредит у реални.

Добра је установа § 545 бос. грпп. преузета из отоманскога права §) 2 зак. од 27 шабана 1286)²⁾ Према њој не имаду се јавном дражбом продати земљишта од врсти ерази мирије, ако дужник докаже, да се трогодишњим чистим *приходом* непокретнога добра може покрити веровникова тражбина заједно са узредним пристојбама и ако дужник уједно осигура веровнику побирање тих плодова.“ Али, разуме се, требало би изоставити ограничење тога прописа на т.зв. државна земљишта (*ерази мирије*).

1) По § 866 новеле нем. грпп. од 17. маја 1898 искључује овршну хипотеку за осигурање (*Sicherungshypothek*) код тражбина до 300 марака, надаље у опће на основу платежних налога.

2) Види *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze*, Bd. II стр. 489.

Провођење извршне лицитације скопчано је, особито кад има више поверилаца, са знатним трошковима, који иду на терет не само дужника већ и стварних поверилаца. За то је у привредном интересу свака одредба добра, која тежи *осујетити provedeње дражбе*. Тако је допуштено у смислу § 462 аустр. озг., да може сваки веровник предложити обуставу дражбе, ако намири нестрпљивог оврховодитеља или ако сам оврховодитељ пре лицитације намири све своје реалне предшаснике (§ 200 т.2 аустр. изврш. реда).

Овамо спада и могућност обуставе оврхе на непокретнине, ако се које треће макар и не заинтересовано у својству веровника лице очитује приправним, *преузети* непокретнину уз цену, која *премашује* процену н.пр. бар за четврти део, као што је то предвиђено у § 200 т. 1. аустр. извр. реда. За такovu *тиху лицитацију* (Übernahmsantrag), треба дакако више предуслова. Суд је може одобрити само након саслушања предлога интересената, ако се може попримити, да јавна лицитација неће дати бољег успеха, а права оврховодитеља и његових реалних предшасника буду једнако заштићена и намирена.

Праксом морало би се тек утврдити, да ли и то заштитно средство реалног дужника може имати за привреду вредност.

Заштита дужника лежи и у томе, што се временом продужи могућност *нове лицитације*, ако је одређена постала безуспешном ради тога, што се није могла код сеоских добара постићи најнижа законска допуштена понуда или што је оврховодитељ пре дражбе одустао од наставка оврхе¹⁾.

III.

Минимум слободног земљишног поседа (home stead) у Америци. Покушај у Европи, нарочито у немачком и аустријском законодавству. Реформа наследног права код сеоских имања (Anerbenrecht). Становиште теорије. Законодавство у Србији и Бугарској. Пројект закона у Босни из године 1913.

Те и томе сличне законске мере пружају нарочито неуком земљораднику велику помоћ пригодном извршног поступка са стране несавесног или безобзирног повериоца.

Али *Северна Америка* пошла је у заштити земљорадника много даље. Она је створила за земљорадника у неком делу његовог земљишта — огњишта врсту тврђаве, у коју непријатељ никако не смеје унићи.

¹⁾ У оба случаја не може се дражба поновити по аустр. изврш. реду (§§ 151. 200 т. з.) пре истека пола године. У Босни нема тога ограничења.

Почетак је томе дат према европским *колонистима*, који се у великој беди населише у тој „медом и млеком“ текућој новој земљи. Ту је било из почетка много државне незапоседнуте и необрађене земље, коју је држава раздељивала у ограниченом обиму по 160 акра (један акр—0.405 хектара) међу нове насељенике бесплатно на власност¹⁾ под условом, да ће је колониста обрађивати најмање кроз пет година и на њој становати. То је земљиште било за колониста једна нова „отаџбина“ на којој се је он населио, те је то земљиште названо „home stead“ (отаџбинско насељење). Ту су реч немачки научњаци дословце превели са „Heimstätte“, када се је тај однос развио и у другом правцу те добио не особити законски облик. Тим је наиме именован доцније правни положај имаоца таквог земљишта према трећим лицима нарочито према повериоцима, без обзира на то да ли се ради о ново насељеном земљишту или не. И сама је норма, која је давала земљораднику потребну у ту сврху заштиту, добила од тога име: „Heimstättengesetz“, „Heimstättenterrecht“. Тако је био издан у Сједињеним Америчким Државама године 1862 општи закон homestead (Heimstättengesetz), који је штитио свакога, ко је стекао (и приватно деривативним начином) земљиште под условима тога закона, да неће никако *одговарати за дугове* настале пре тога тј. пре стицања права власништва у смислу тога закона. Тиме је хтео законодавац штитити мале земљораднике против ненаситих великих капиталиста, који су земљом спекулирали и у велико задуживали у току времена, за које је земља била у њиховим рукама.

Што је из почетка било предвиђено само за ново насељену државну земљу, то је с временом пренесено и на приватна непокретна добра. Заштита земљорадника била је наиме у појединим провинцијама Сједињених Држава и Канаде законом одређена и у другом смислу и без обзира на то, да ли се ради о ново насељеној земљи (главно државној) или не. Закон је наиме давао земљораднику један комад земљишта са кућом и господарским зградама као *minimim поседа, слободнога од сваке оврхе веровника*. Не само били су изузети од оврхе против земљорадника дужника поједини предмети, потребни за обрађивање земљишта, него и парче земље саме, без које земљорадник иначе не би се

1) Нешто је слично било у Босни и Херцеговини, где је аустр. управа након окупације давала „дошљацима“ у закуп „царевину“ на 10 година, после којих је могао колониста стећи и право власништва на ту земљу, ако се је кроз 10 година пробе ваљано (у сваком погледу) владео.

могао користити покретним предметима ослобођеним од оврхе.¹⁾

По тим америчким законима има *породица* земљорадника, његова жена и деца, првенство пред свима другима повериоцима земљорадника, јер је он дужан приходима те слободне земље издржавати породицу. За то не сме глава породице без пристанка најближе родбине, нарочито жене, тог слободног *mini-ship*-а земље нити отуђити нитизаложити, јер тиме дира у екзистенцију чланова породице.

Та је идеја нашла брзо одјека и у *Европи*, у првом реду тамо где је био највише развијен породични задружни живот, а индивидуална својина у позадину стављена. У литератури²⁾ се наводи *Краљевина Србија и Румунија* у првом реду као носиоци те нове идеје.

У новели од 24. децембра 1873 год. до прописа § 471. грађ. судског поступка Краљевине Србије од 20. фебруара 1865. године у Глави XVIII „о извршењу пресуде“ наводе се под 4а) предмети, који се земљоделцу „за извршење пресуде“ не могу узети у попис, те се затим наставља:

„Поред тога на сваку пореску главу, била она од данка ослобођена или не, ако јој је главно занимање пољоделство, живела она у селу или вароши, пет дана земље, рачунајући дан на 1600 кв. хвата, била земља чиста, под гором, воћем или виноградом, заједно са необратим њеним плодом. Исто тако и кућа са зградама и плацем до једног дана орања и т. д.³⁾“

Министарство Правде намеравало је у смислу чл. 43. Зақ. о буџетским дванаестинама за јули, август и септембар 1923. год. проширити наведени пропис одредбе тачке 4а § 471 цит.

1) Већ у старом *Египту* постојао је наводно закон, по којему се морала тежаку на краљевским доменима оставити слободна од сваке оврхе кућа за становање са свим земљорадничким справама и стоком. Фискални интереси били су ту дакако више одлучни, да не остане евентуално „царска земља“ с људима необрађена и бесплодна. Ср. Eug. Meier Die Beschränkungen der Zwangsvollstreckung стр. 7 оп. 5 са називом на W e n g e r, Papyrusforschung und Rechtswissenschaft, стр. 42. и др.

2) Види M. S e r i n g, Heimstättenrecht у Handwörterbuch der Staatswissenschaften von C o n r a d - L o e n i n g и др. IV Bd. стр. 451 (1892); P h i l i p p o v i c h, Grundriss der polit. oekonomie (1899) II Bd. стр. 265-266. са ближим наводом литературе.

3) Види Гојко *Никетић*, грађ. судски поступак Краљевине Србије (Београд, 1914), стр. 190 и даље. Ту се наводе измене и допуне од 4. дец. 1867., 24. дец. 1873. и 14. јула 1898. год. и нарочито „правила Министра Правде од 4. фебр. 1874. год. № 354 за извршење закона од 24. децембра 1873. год.“

Зак. и на териториј Босне и Херцеговине. Али до тога није дошло. Врховни Суд за Босну и Херцеговину изразио је у свом мишљењу од 15. децембра 1923. г. Бр. 1234 през. сумњу, да би се то могло лако и без сваке промене извести с обзиром на посве другу структуру досадањег законодавства у Босни и Херцеговини. Али тиме није одбијена здрава идеја, која је у наведеном § 471 грпп изражена. Напротив: у Босни се је давна (види ниже оп. 22) настојало, да се у том правцу модифицирају неправедне норме грађ. парб. пост. за Б. и Х. од 14. априла 1883 (на снази од 1. септембра 1883.), само није дошло због светског рата до узаконења америчких норми о ограничењу слободног поседа земљоделца (home stead, Heimstätte).

Подлогу за ту реформу имао је босански законодавац у *отоманском праву*. У наредби о екузекутивној продаји од 7 Ребиул евела 1279 (1862)¹⁾ било је наиме одређено:

„По старом закону оставиће се дужнику само кућа (бирхане) мале вредности, а остатак покретног и непокретног иметка продаће се као што је закључено. Што се од ерази мирије²⁾ налази у његовом поседу, оставиће се толико, колико је потребно за уздржавање (idare) те „куће“ (olhanei) а остатак ће се јавном дражбом продати.“³⁾

Тај се закон позива на стари закон, по свој прилици на старо обичајно право код народа, који су дошли под владавину Османлија. Даје дужнику заштиту тиме, што му ослобођава кућу у којој дужник са породицом станује, од јавне судске продаје, тако да се дужник (дакле и у вароши!) нипошто не сме оставити „без крова“. То понављају и каснији закони тиме, да се кућа од велике вредности има продати, из куповнине купити каква друга слабија кућа за становање дужника према његовом сталежу, а сувишак предати повериоцима⁴⁾.

1) Наведена је у немачком преводу у „Sammlung der fer Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze... II Band, стр. 482. У оригиналном тексту у „Дестури“ наведен је по саопштењу шеф. судије *Еф. Мујаџића* из Сарајева само месец Ребиул без датума (7).

2) То су државна земљишта, дана појединцима само на уживање.

3) Закон разумије под „уздржавањем куће“ не поправак кућне зграде, јер се израз „идаре“ разуме само о прехрањивању лица, док се за потрошак (поправак) кућне зграде употребљава израз „Тамир“ (tamir) За то се у овом смислу има под olhanei разумети не кућна зграда већ „кућа“ у смислу породичне задруге породице.

4) Тако нарочито § 999 Међеле, који то исто прописује и гледи, одела од велике важности презадуженог дужника. Сличну заштиту дужнику даје § 1 зак. од 27. шабана (1286) одн. 15. шевала 1288 (1871). Види цит. „Sammlung“ стр. 489.

Али не само кућу изузимају ти закони од јавне дражбе, него и *толико земљишта*, (макар и државног) колико је потребно, да се дужник може са својом породицом прехранити.¹⁾ Обим земљишта има одредити екекуциони суд (§ 1 ал. 3. навод у пошљ. опасци закона) од случаја до случаја. Ти отомански закони узимају дакле у заштиту сваког земљоделца слично као § 471 срп. грађ. пост. Ипак је то превидио грађ. парб. пост. за Босну и Херцеговину из год. 1883. То се је хтело доцније поправити посебном нормом у вези са пројектом извршног реда (год. 1911), али није до тога дошло.²⁾

Исто тако није дошло до узакоњења америчких норми о „Homestead“ (Heimstättenrecht) ни у Њемачкој ни у Аустрији, и ако се је тамо о тој заштити земљоделца концем XIX века веома много писало у правној литератури и расправљало у пољопривредним круговима.

У Њемачкој почет је рад у год. 1882 и 1883 и од стране државе, али безуспешно. У години 1891 закључио је њемачки Савез земљорадника (Der Deutsche Landwirtschaftsrat) поновно, да се у пројекат њемачког грађ. закона прими одредба, којом се има земљоделцу оставити један одређен *minimum* поседа (Besitzminimum),³⁾ који има бити слободан од извршног потраживања. Али и тада није дошло до жељеног резултата, јер су све долазиле нове правне тешкоће материјалне и формалне природе, и ако је

1) То одређује такођер у пошљ. опасци наведен закон у § 1 ал. 3, али само гледе дужника, који припада „земљорадној класи“, који се дакле сам бави обрађивањем земље. Према томе би имао трговац само право, да од дражбе ослободи кућу за становање, а не и дио земљишта, пошто он од њега не живи, ако га сам не обрађује.

2) Већ у години 1888, израђен је био пројект таквог закона од стране доцнијег директора правосуђа Ed. Eichler-a. И по том пројекту слободна је била од екекуције кућа дужника за становање (Wohnhaus), за случај потребе и земљиште крај куће или један његов дио. У много ширем смислу без обзира на отоманско право, израдио је б. судија Врх. Суда у Сарајеву Ад. Шек други пројект са подлогом америчког законодавства (home stead), о којем је дао Врх. Суд своје мишљење дне 28. јуна 1901. Бр. 4778 гр. У год. 1912. и 1913. била су у правосудном оделењу Зем. Владе у Сарајеву израђена два пројекта. Последњи веома опсежан (са 51 параграфом) са опсежним мотивима и предрађама предложен је Заједн. Министарству у Бечу дне 11.-8- 1913. год. бр. 113787 на предсанкцију, али није се више отуда вратио („Entwurf eines Gesetzes über das Existenzminimum und andere Exekution Beschränkungen zu Gunstendes Landmannes“).

3) Спор. Sering, I. с. стр. 452.

communis opinio било за увођење америчког института.¹⁾ Тај се је сматрао zgodним средством не само против штетних посљедица великог поседа (Latifundienbesitz) него и сувишног парцелирања земљишног поседа.

Ни у новом њем. грађ. законнику (Das Bürgerliche Gesetzbuch) из год. 1896 (на снази од 1 јануара 1900) није то питање нормирано, него је у чл. 117 уводног закона (Einführungsgesetz zum Bürg. G.B.) предвиђено само, да *остају на снази сви провинцијални прописи, који забрањују оптерећење земљишта преко извесне мере*. У вези с тиме остављени су у чл. 64 ув. зак. и сви провинцијални прописи о ограничењу *наследног права* у погледу сеоских имања.²⁾

Показала се је наике одавна друштвена потреба, да се узму у заштиту сеоска непокретна имања не само у извршном поступку и код слободног располагања за живота и за случај смрти, него да се код њих одреди и *посебно законско наслеђено право*. То посебно наслеђено право имало је у виду спречење сувишног парцелирања земљишта земљоделца међу бројне наследнике, јер се је ситном деобом наносила у господарству велика штета. Тако је било предвиђено и у § 761 аустр. опћ. зак. (1811), да „политички закони садржавају изнимке од реда законитог наслеђовања..... гледе *добра сељачких*“.

За живота било је забрањено одвајати и делити мала сељачка имања (Bestiftungszwang) али то је било допуштено само са дозволом власти.³⁾ У вези с тиме постојале су за та имања земљоделца посебне норме законског права наследства. Правило је било: не делити земљу међу све законске наследнике, нарочито нити међу синове и кћери оставитеља, него оставити цело сеоско имање, које је обрађивао умрли отац, једном, редовито најстаријем својевластном сину, који је имао дужност остале насле-

1) Велики заговорач тоганазора, познати берлински професор и познавалац старогерманскога права Otto Gierke вели: Dem Heimstättenrecht liegt der in unserem Rechtsbewusstsein durch alle Vorherrschaft des römischen Rechtes nicht ausgetilgte nationale Gedanke zu Grunde, dass die Hofstätte mit ihrem Zubehör nicht bloss ein Vermögensstück oder gar eine Ware, sondern eine, Heimat, die Basis eines Familienlebens und seiner wirtschaftlichen und ethischen Betätigung ist.“ (Sering, I. с. стр. 453).

2) Unberührt bleiben die landesgesetzlichen Vorschriften *Anerbenrecht* in Ansehung landwirtschaftlicher und forstwirtschaftlicher Grundstücke nebst deren Zubehör.

3) У неким провинцијама постајала су та ограничења од XVI. века Стр. Philipovich: „Grundriss der politischen Oekonomie II. стр. 43.

днике исплатити. Тако је било скоро у свим провинцијама¹⁾ бивше аустриске монархије све до године 1868. Законом од 27 јуна 1868. зб. држ. зак. бр. 79 проглашена је била *слобода располагања* сеоским имањем те су укинуте старе норме гледе наслеђиштва тих имања (главно двор. декрет од 9. октобра 1795. № 258 J. G. S. и мин. нар. од 17 јула 1850 зб. зак. бр. 277). То је ново законодавство било и проведено у појединим провинцијама осим северног Тирола, гђе се је зем. Сабор успротивио тој новој слободи и остао при старом ограничењу.

Али пракса је показала, да та слобода код сеоскога имања има више штетних но корисних последица.²⁾ За то је почео већ након 10—12 година преокрет у противном правцу. Након многих студија и анкета, вођених паралелно с проучавањем америчког законодавства о слободном *од поверилаца* имању сељака (homestead) изгласан је у аустр. парламенту закон од 1. априла 1889 бр. 52 зб. држ. зак. „о увођењу посебних прописа гледе деоба наслеђства код пољопривредних поседа средње величине.“ То је само ткз. оквирни закон (Rahmengesetz), који ступа на снагу у појединим провинцијама заједно са тим новим земаљским законом (§ 17). Тим се законом повраћа законодавство гледе сеоских имања у правцу законског наслеђства у првашње стање. Закон наине опет стоји на старом становишту, да сеоско имање може у наслеђству по закону припасти *само једној особи*, која наслеђство према другима наслеђницима „преузима“ (Übernehmer). Тај се наслеђник — јединац зове *A n e r b e*³⁾ (§ 4). Земаљско законодавство има га ближе означити (§ 5). Он има друге наслеђнике исплатити према процени преузетог (наслеђеног добра) (§ 7). Тај се закон не односи на велики посед (§ 2) нити на сувише мали сеоски посед, чија се поседна заштита не исплаћује. Односи се само на сеоски посед *средње* величине, и то на земљишни посед, на којем се налази *кућа за становање*. Закон зове такво сеоско имање „двором“ (Hof).⁴⁾ Земаљски закон има одредити, који се „дворови“ (насеобе) имају сматрати као

¹⁾ Само у Далмацији, Приморју, јужном Тиролу те делимично у Крањској постојао је принцип слободне деобе и једнаког наслеђства, очевидно под уливом талијанског и француског законодавства.

²⁾ Philippovich, Grundriss der polit. Oekonomie, II стр. 44.

³⁾ Тај се израз налази и у старијим партикуларним немачким законима. Спор. Dernburg, Das bürg. Recht, Bd. V. стр. 550.

⁴⁾ У отоманско-босанском законодавству зове се таква господарска целина, на којој је насељен вечити закупник (кмет) - „чифлук“.

пољоприврдени посед „средње величине“ (§ 1 цит. зак.) Закон тај претпоставља, да „двор“ има само једног власника — оставитеља, а не више сувласника (§ 14). Може се о томе говорити, да ли одговара главној идеји закона и економској сврси, одредба, да може власник двора за живота слободно располагати целим двором или делом (§ 3) и тим начином примену закона у опће осујетити (§ 14). До рата издане су на основу тога закона ближе норме само са стране земаљског сабора у Чешкој, Корушкој и Тирољу,¹⁾ тако да се може рећи, да је закон нашао у пракси мало одзива. А ипак је било питање наследства једн од највећих запрека пригодом расправљања о увођењу америчке институције *home stead* (*Heimstätte*). Јер док може земљоделац слободно располагати својим непокретним имањем за живота и за случај смрти док после његове смрти могу сами наследници имање деобом смањити или чак уништити, дотле нема, може се приговарати, социјалне подлоге, да се такав задужени поседник имања законски изванредно штити. За то је *теорија* ишла много даље и тражила, да се законски створе овакви земљораднички поседи — дворови, којим би власник био *посве или донекле ограничен у слободном располагању* до извесне количине свога земљишта — огњишта.²⁾

Од када је у Европи стављено на дневни ред питање америчке институције *home stead*, почела је у литератури, нарочито у науци националне економије, велика борба за и против. Већина је против те институције, а у вези с тиме и против сваких предложених мера, које иду за тим, да се сељак ограничи у слободи располагања земљиштем и да му се ускрати или којим год начином ограничи могућност хипотекарног или личног кредита, те да се стави под какву контролу државе или пољопривредних организација.³⁾

Теоретска наука има у многоме право. Али искуство и потреба живота доказују, да је у многим правцима данас потребна *социјализација законодавства*, јер потпуна „слобода“ у

1) Види Manz'ово издање, *Dass allg. Bürg. Gesetzbuch* (1914), Anhang VIII стр. 856-865.

2) У том је смислу израдио био и обнародовао свој пројекат K. Peyerer *R. v. Heimstätt, Denkschrift betr. die Erbfolge in landwirtschaftliche Güter und das Erbgüterrecht (Heimstättenrecht) nebst einem hierauf bezüglichen Gesetzentwurf*, Wien 1884., Види Sering, I. с. стр. 453-454.

3) Спор. Philippovich, *Grundriss der polit. Oekonomie*, (1899) II. стр. 260-267, литература на стр. 263, 265, 266, надаље Sering, I. с. стр. 459.

приватном праву иде на пропаст појединаца, и то већине појединаца, а због тога и на штету државе као целине. То вреди и у нашем питању. Сељак, већином неук, треба да има у земљорадничкој држави посебну заштиту, мада она изгледала и као контрола или куратела.

За то је законодавац Краљевине Србије добро оценио потребу најважнијег држављанина, земљоделца, те је у грађанском судском поступку (§ 471) односно у закону од 24. децембра 1873, предвидео за земљоделца, којему је земљоделство главна радња, од које себе и своју породицу издржава, у извршном поступку *minimum existantiae* и *minimum poseda* (*Besitzminimum*). Законоводац није се много обазирао на тешкоће у формалном и материјалном правцу, него се је одлучио, јер је видео у интересу појединаца и опћем државном интересу корист од нове норме. Та је иста идеја продрла скоро паралелно у Румунској¹⁾ и у отоманском законодавству, где је земљоделац био такођер главни фактор у држави. То је морало бити на целом Балкану старо обичајно и државно право, када се отомански закон од 7. Ребиул Свела 1279 (1862) позива на „стари закон.“ То се види и по томе, што то начело налазимо и у *Бугарској*. Из почетка напустио је бугарски грађански поступник од 15. децембра 1891. (обнародован 8. фебруара 1892.) очевидно то старо обичајно право, него се је држао начела слободног располагања и слободног задуживања (чл. 979). Али с временом дошло се и ту до уверења (може бити под утицајем покрета у Аустрији и Немачкој, ако не под притиском законодавства у Краљевини Србији), да то начело не лежи у интересу пољопривреде. Новелом од 7. августа 1902. измењени попуњен је у бугарском грађ. пост. чл. 979. у смислу „старих закона.“ По тој новели искључени су од јавне дражбе ове непокретнине дужника:

1) „Кућа, која вреди не у граду више него 1000 лева, у селу од 500 л. То вреди у погледу „куће за становање“ не само код задуженог сељака него и код задуженог грађанина (отомански принцип). Вреднија кућа има се продати, од куповине одваја се свота од 1000 одн. 500 лева, даје се у месну земљорадничку касу на располагање дужника, ако се је течајем једне године побринуо за стечење друге које куће за становање;

¹⁾ Види горе код оп. 15. О том ограничењу оврхе не налазимо ништа у екскурзима румунског грађ. поступника Др-а G. G. Fleischlen код Leske Loewerfeld, *Die Rechtsverfolgung im intern. Verkehr* (1897) II. стр. 156-161- Али тога не налазимо ни у одељку о Србији (I. с. стр. 220-221).

2) Виноград не већи од два декара, ружична башта (ђулиште) или друга која башта (градина) не већа од једног декара;

3) једна или више њива, у свему не преко десет декара.

Дали су ти прописи неизмењени и данас на снази, нисам могао пратити. Модификација је била у изгледу у том правцу, да су наведени изузеци имали бити искључени код уговорених хипотека и код писменог одрицања дужника, а с друге стране имали се наведени изузеци проширити и на идеалне делове непокретнина.¹⁾

Наше ново законодавство треба да узме код извршивања пресуда у посебну заштиту земљоделца према начелу израженом у § 471 4 а, срп. грађ. пост. односно према постојећим прописима у другим земљама о *minimum* поседа, јер неограничена слобода тежака у задуживању и његово пропадање значи у земљорадничкој држави и пропадање саме државе. У извршном се поступку не да лако провести то начело гледе *minimum*-а земљишта, које треба оставити тежаку слободно од нападача повериоца веровника. Боље је, да се то проведе у *посебном закону*, али заједно и у вези с извршним законом (редом). Не треба ствар много заплетати нити претеривати на штету повериоца него једноставним начином тако закон удесити, да се може при доброј вољи суда у свим покрајинама државе што лакше провести. Вредне предрадње, што су учињене у год. 1911 до 1913 у законодавном одсеку код земаљске владе у Сарајеву на пољу извршног закона²⁾ и посебне заштите земљоделца могу се свакако узети у претрес, јер се оне оснивају не само на проучавању теорије него и на дугогодишњој основној пракси.

Тај *босански* (други) *пројекат* узима у заштиту сваког земљоделца, који се искључиво или претежно бави сам и са својом породицом обрађивањем земље и од тога издржава себе и своју породицу. Нема разлике, да ли је он једини власник земљишта или само сувласник идеалног дела. Минимум поседа означаје суд након саслушања вештака (§§ 3, 25 до 34) у сваком поједином случају, и то у границама од 8 до 80 дулума (1 дулум — 1000 m.) према броју чланова породице, коју дужник

¹⁾ Ср. Јуридически Преглед (Софија) из год. 1908. стр. 602.

²⁾ Ревизија извршног закона нужнија је код нас него ревизија грађ. поступника. Први пројект Сарајевског извршног закона (саставио га писац овога чланка) држао се је више домаћих потреба, док је други пројекат више копија Аустр. извршног реда од 27 маја 1896. год. И гледе *minimum*-а поседа тежака има два пројекта.

има да издржава (§ 4). Такав је поступак предвиђен нарочито за случај, ако власник земљишта тражи, да му суд одреди и у грунтовници прибележи минимум поседа слободнога од продаје и за случај, када се извршни поступак не води, него се има на молбу земљовласника у грунтовници у опће евидентирати опсег земљишта слободнога од езекуције (§ 12). У извршном поступку узима суд по званичној дужности обзир на минимум поседа (§ 3), у који спада свакако кућа за становање са господарским зградама (§ 2). С обзиром на друштвено-правни карактер ограничења продаје (оврхе) забрањено је земљоделцу и *самоволно оптерећење* онога дела земљишта које је означено по суду као минимум слободнога поседа (§§ 1. 12). Само неке привилеговане тражбине (зајам из јавних фондова, куповина за откуп дела тога земљишта или исплата сунаследника у новцу, законска потраживања алиментације) могу се извршним путем и из таквог слободног земљишта намирити (§ 5). Ради тих привилегованих тражбина садржава пројект комплициране одредбе (§§ 6—11) те долази до закључка, да се може проширити извршење одурета и на посед дужника, на који поверилац није ни тражио извршење (§ 9). У вези с тиме комплициран је и поступак при судском установљењу минимума поседа (егзистенције, §§ 19 до 39). Поступак треба да буде свакако без комплициције и непотребних трошкова, јер ти ће дужника пре упропастити него заштитити.

Унив. доц. Д-р Михаило Зобков,
Предс. Савата у Врх. Суду у Сарајеву.

ЈЕЛИ НАША ДРЖАВА СТАРА ИЛИ НОВА

— Свршетак —

11. Тежиште Немачког мемоара лежи у анализи оних аката које је Конференција Мира донела о држави СХС, али пре него је прешао на ту анализу, Н. М. посветио је неколико речи положају државе СХС на Конференцији Мира. Оне, делом, садрже нетачности, а делом садрже инсинуације којима у оваквом једном мемоару није било места. Н. М. каже: „Тек онда када су приспели немачки делегати, и када су се њихова пуномоћства испитивала, држава СХС призната је *de facto* на Конференцији Мира као савезна сила.“ Ово не стоји. Држава

СХС била је и раније призната као савезна сила: доказ то, што је била заступљена у свима комисијама Конференције, почевши од комисије за Лигу Народа па до комисије за питање о одговорности за почетак рата. Србија, односно држава СХС, имала је на Конференцији своје делегате (четворицу), као и остале силе савезне и удружене које су учествовале у светском рату. — Што се тиче инсинуација, Н. М. вели да је држава СХС била рђаво виђена на Конференцији због свога некоректног држања, и то због „не неоснованих тужби због суровости и свирепости српских трупа у окупираним крајевима“. Писац Немачког мемоара био би учинио боље да, у вези с радом Конференције Мира, није ни о чијим војним свирепствима говорио, па ни о онима српске војске. Јер, ако буде дао себи труда да прегледа извештај комисије о одговорности, који специјално говори о војним свирепствима, он ће видети да ту свирепства немачке војске долазе на прво место.

12. Немачки мемоар задржава се на уговору о заштити мањина. То је, по његовом мишљењу, онај акт у коме је Конференција Мира са свом потребном прецизношћу обележила своје гледиште на правни положај државе СХС. Аргументација Немачког мемоара своди се на ово. У уговорима о заштити мањина јављају се две формуле: у случају Грчке и Румуније, говори се о увећању територије које је тим државама признато; у случају Чехо-Словачке, говори се о унији извршеној између народа Чешке и народа Словачке. Разлика између две формуле долази отуда, што је Конференција Мира сматрала да у случају грчко-румунском постоји инкорпорисање нових територија у једну стару државу, докле у случају чехословачком постоји стапање Чеха и Словака у једну нову државу. Каква је формула употребљена за државу СХС? Употребљена је једна формула која истина није истоветна са формулом чехо-словачком, али која на њу личи. Дакле, држава СХС била би, по схватању Конференције Мира, исто тако нова држава као и Чехо-Словачка.

То је у главном немачка аргументација. Њој насупрот може се навести следеће.

(1) Као што и сам Н.М. признаје, формула употребљена за државу СХС није истоветна са формулом употребљеном за Чехо-Словачку. У случају Чехо-Словачке говори се о унији два народа од којих, у тренутку Конференције Мира, ниједан није имао своје државе. Њихова унија, немогућа да се оствари у

оквиру једне већ постојеће државе, изискивала је, безусловно, стварање нове државе. У случају државе СХС, говори се о унији Југословена бивше Аустро-Угарске монархије и Србије. Југословени, у тренутку Конференције Мира, нису имали државе; Србија била је држава неоспорно. Спој Југословена и Србије био је спој једне етничке групе без признате политичке организације са једном већ постојећом Краљевином. Ако је, у случају Чехо-Словачке, стварање једне нове државе било неопходно потребно, оно није било исто тако потребно и у случају државе СХС. Сједињење Југословена са Србијом могло се сасвим лепо извршити на тај начин, што би Југословени ушли у оквир Србије. Ово је било могуће тим пре што су они чинили са народом Краљевине Србије једну исту народност (вид. оно што смо под 8. рекли о југословенској идеологији). Случај државе СХС сасвим је, дакле, друкчији него случај Чехо-Словачке.

(2) Немачки мемоар нарочито наглашава да се у случају државе СХС употребио израз *унија*, а не *инкорпорација*. Ако је Конференција Мира сматрала државу СХС као увећану Србију, зашто није рекла да јој се југословенске територије инкорпоришу? Када је Конференција, место инкорпорације, употребила реч унију, то значи да је државу СХС сматрала као нову државу која је постала спајањем Југословена и Србије. Тежиште дискусије усредсређује се дакле на изразу *унија*, који у немачкој аргументацији има пресудан значај. Ми ћемо пре свега дати политичко објашњење зашто је употребљен израз *унија*, а не *инкорпорација*. Југословенска идеологија о народном јединству Срба, Хрвата и Словенаца била је нова ствар и за саме наше савезнике у тренутку Конференције Мира. Из тога разлога, њима је било тешко пристати да се Српској Краљевини просто инкорпоришу Хрватске и Словеначке земље, као што су Грчкој инкорпорисане грчке, а Румунији румунске територије. Не познавајући довољно југословенску идеологију, савезници нису хтели употребити израз *инкорпорација*, јер би се то могло тумачити као да је Србија освојила и потчинила отцепљене делове Аустро-Угарске. У осталоме, и ми сами налазили смо да ће се основаност југословенске идеологије најбоље доказати на тај начин, ако се спајање Југословена и Србије представи као потпуно драговољно уједињење. Отуда у уговору о заштити мањина тај израз *унија*. Али тај израз има само политички значај. Правни значај који му Н. М. даје, он нема. Конференција Мира хтела је да зна да ли Југосло-

вени сами желе сједињење са Србијом; да пак њихово сједињење *мора* имати за последицу стварање нове државе, то Конференција Мира није хтела да каже. Основна је погрешка немачке аргументације у томе, што узима као доказано да већ сам израз *унија* значи стварање нове државе. Ништа није мање доказано од тога. Н. М. резонује тако, као да би у дипломатским актима израз *унија* имао увек онај специални значај који му даје Пуфендорф када говори о *Unio aequali iure*. Међутим, не само правници, него и лаици знају, да је унија један од најрастегљивијих израза дипломатске терминологије, који се употребљује за означавање најразноврснијих заједница. На пр. каже се унија персонална, унија реална, унија царинска; свака од ове три уније представља другу врсту заједнице. Што је главно, под изразом унија разуме се како спајање двеју држава у једну трећу, тако и присаједињење, насилно или драговољно, једне области или једне државе једној већ постојећој држави. Израз *union* на француском, може значити и драговољну инкорпорацију, која претпоставља постојање једне старе државе, којој нови делови драговољно прилазе да би се слили с њоме у једну целину. Тако је 1885 спајање Источне Румелије са Бугарском названо унијом. Што се тиче немачке правне књижевности, ми наводимо ово место из Јелинека: „Потпуне уније постају на следеће начине: 1) цесијом (уступањем) једног дела државне области другој држави; 2) дебелацијом, т. ј. потпуним савлађивањем једне државе у рату, уништавањем њеног политичког бића и једностраним припојењем државном организму победиоца... 3) драговољним потчињавањем једне државе другој држави, на пр. уговорно потчињавање Женева француској републици 1798, унија Ирске и Енглеске 1800... (Op. cit. стр. 79).“ По терминологији немачкога мемоара, све би то били случаји инкорпорације, а не уније. Јелинек их сматра као начине постанка потпуне уније. По Јелинеку, израз *унија*, употребљен у уговору о заштити мањина, не би искључивао могућност таквога тумачења, да су се аустроугарски Југословени драговољно потчинили Краљевини Србији. То би по Јелинеку била трећа врста постанка потпуне уније. У случају државе СХС, каогод и у случају Румуније и Грчке, била би у ствари извршена инкорпорација, с том разликом само што се у случају државе СХС сматрало за потребно констатовати њен драговољни карактер због сумње која је могла постојати о националном

јединству између аустроугарских Југословена и Срба из Краљевине.

(3) Пошто сâм израз *унија* није довољан доказ да је у случај државе СХС извршена унија у Пуфендорфовом смислу, то треба видети да ли има и других услова за такву унију. Један је од тих услова постојање две државе које су се сјединиле у трећу

Тај услов није испуњен у случају државе СХС. Ако је Краљевина Србија била држава у тренутку нашега националног уједињења, аустроугарски Југословени нису били држава. У томе погледу карактеристичан је и текст уговора о заштити мањина. Ту се каже: „Имајући у виду да су Срби, Хрвати и Словенци бивше монархије аустроугарске драге воље одлучили да се уједине са Србијом...“ О Србима, Хрватима и Словенцима говори се, дакле, као о етничкој групи, а не као о једном „државном правном субјекту“, како немачки мемоар преводи Пуфендорфов израз *civitas*.— Други услов који је Пуфендорф тражио за своју унију *aequali iure*, јесте престанак оних држава између којих је унија извршена. Оне су морале престати постојати, да би на место њих могла постати унија као нова држава. Према томе, да би се држава СХС могла сматрати као унија у Пуфендорфовом смислу, требало би доказати пре свега престанак Краљевине Србије. То се, међутим, на основу уговора о заштити мањина, не да доказати. У томе уговору, о Србији се говори као да би она и после нашег народног уједињења постојала. Каже се: „Имајући у виду да је желети да се Србија ослободи неких обвеза које је узела на себе Берлинским уговором од 1878 према неким силама и да се те обвезе замене обвезама према Друштву Народа...“ Према схватању Конференције Мира, Србија, дакле, није нестала јер, да је нестала, не би било потребно ослобађати је њених обвеза из Берлинског Уговора: те би обвезе биле већ услед њенога нестанка угашене. У исто време, када је ослобађа обвеза из Берлинског уговора, уговор о заштити мањина намеће Србији обвезе према Друштву Народа. Очеvidно, уговор о заштити мањина не би узимао Србију за носиоца нових обавеза, да није сматрао да је она, и после уједињења аустроугарских Југословена с њом, продужила своју дотадашњу међународноправну егзистенцију. Као год што је сматрао да Србија траје и даље, тако је тај уговор сматрао да траје и српска влада. Он каже: „Имајући у виду да су Принц-Регент Србије и Српска Влада пристали да остваре ту унију...“

О овоме врло важном ставу говорићемо доцније више; за сада га наводимо само као доказ, да уговор о заштити мањина није сматрао да унија између Југословена и Србије изискује нестанак српске владе, пошто је баш та влада означена као онај чинилац који има да оствари ту унију. Најзад, као год што, по уговору о заштити мањина, Србија и њена влада постоје и даље, постоје даље и њени међународни уговори. Члан 12 уговора о заштити мањина гласи: „До закључења нових уговора или споразума, сви уговори, споразуми или погодбе које је Србија имала закључене ма са којом од главних сила савезних и удружених 1 августа 1914, а и после тога датума,— као год и све обавезе које је Србија узела према главним силама савезним и удруженим пре и после тога датума, обавезиваће пуноважно државу СХС.“ Ово место Н.М. покушава да протумачи у корист своје тезе. Он каже: „У овом члану са једном јасноћом која искључује сваку сумњу изражено је начело да нова држава СХС наслеђује међународне уговоре и обвезе Србије.“ Ово тумачење не може се одржати, када у уводу тога истог уговора о заштити мањина имамо оно већ наведено место: „Имајући у виду да је желети да се Србија ослободи неких обавеза које је узела на себе Берлинским уговором од 1878 према неким силама и да се те обвезе замене обвезама према Друштву Народа“. Како се може узети, да је уговор о заштити мањина сматрао да је Србија нестала, и да с тога њене уговорне обвезе прелазе на државу СХС, као на њенога наследника, када је тај исти уговор наметнуо тој истој Србији извесне нове обвезе према Друштву Народа које она пре нашега народног уједињења није имала? Ако је Србија могла бити носилац нових уговорних обвеза, она је могла остати и носилац старих уговорних обвеза, и није било потребно да је у њима наслеђује нека нова држава. По нашем мишљењу, члан 12 потпуно је у духу уговора о заштити мањина: када је узео да Србија и њена влада трају и даље, тај уговор морао је узети да трају даље и уговори које је Србија закључила.

На основу свега овога намеће се следећи закључак: пошто држава СХС не испуњава ниједан од оних услова који се траже за Пуфендорфову унију *aequali iure*, она, према критеријуму који је сам Н.М. узео за одређивање нове државе, не би била нова држава.

13. Овим још није исцрпена аргументација немачкога меомара. Има још два аргумента која не стоје ни у каквој вези

са Пуфендорфовом формулом. Један је чисто вербалан, и почива на погрешном граматичком тумачењу. НМ наводи ово место из уговора о заштити мањина: „Прописи овога члана примењиваће се само на територије уступљене Србији или Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца од 1 јануара 1913.“ У томе НМ налази „несумњив знак да Велике Силе нису сматрале да има истоветност него различност правних субјеката.“ НМ заборава онај додаток „од 1 јануара 1913 (depuis le 1-er janvier 1913). Граматички, „од 1 јануара 1913“ односи се на „Србију“ и на „Краљевину СХС“. Међутим, Краљевина СХС конституирана је тек 1 децембра 1918. Каквог је онда смисла имало говорити о територијама које је она прибавила на неких пет година пре свога постанка? Цела реченица постаје разумљива ако се напише овако: Прописи овога члана примењиваће се само на територије уступљене Србији (или Краљевини СХС) од 1 јануара 1913. Другим речима, реченица постаје разумљива ако се претпостави да је Конференција сматрала да постоји не различност него идентичност између Србије и државе СХС, као два различна назива једне исте ствари. Да је она хтела одвојити Србију и Краљевину СХС онако као што мисли НМ, наведено би место било редиговано овако: „...уступљене Србији од 1 јануара 1913, или Краљевини СХС“. (...transferés à la Serbie depuis le 1-er janvier 1913 ou au Royaume des Serbes, Croates et Slovènes.)

14. Други аргумент немачког мемоара састоји се у овоме. Конференција Мира сматрала је државу СХС као једну државу која је постала из распада Аустро-Угарске монархије. Пошто државе које се образују на развалинама старе државе, морају бити нове, то је и држава СХС нова. По немачком мемоару, Конференција Мира сматрала је поред државе СХС само још Чехо-Словачку као једну нову државу која је постала из распада Аустро-Угарске монархије. Пољску није тако сматрала. Пољску је сматрала као једну државу која је постала на територији руске Пољске, и којој су, после, аустријске и немачке Пољске провинције само присаједињене. Разлог за овако схватање, НМ налази у тој околности, што се о Чехо-Словачкој и о држави СХС говори у Сен-Жерменском Уговору, који је закључен с Аустријом, докле се о Пољској говори у Версаљском уговору, који је закључен са Немачком. Теза немачкога мемоара може бити тачна само за Чехо-Словачку, а никако и за државу СХС.

Чехо-Словачка састављена је сва из делова Аустро-Угарске монархије; у толико је тачно рећи да је та држава постала из распада Аустро-Угарске монархије. Држава СХС, напротив, састављена је из делова Аустро-Угарске монархије, и из Краљевине Србије, која је била независна од Аустро-Угарске.

Тврдња да је Краљевина СХС једна нова држава која је постала из распада Аустро-Угарске монархије, може значити двоје: (1) држава СХС састављена је сва из делова Аустро-Угарске монархије: ово је историјски нетачно. (2) Држава СХС постала је на територији аустроугарске Југославије, па је после тој држави присаједињена Краљевина Србија. Ни ово није тачно. У уговору о заштити мањина каже се, да су Срби, Хрвати и Словенци бивше Аустро-Угарске монархије решили да се сједине са Србијом, - а не каже се да се Србија решила да се сједини са Југословенима. Да је Немачка добила рат, она би, може бити, издвојила из Аустрије једну Југославију, којој би присајединила Србију. Али политичке идеје Немачке нису биле и политичке идеје наших савезника. Савезницима је Србија уливала више поверења него аустријска Југославија, и они зацело нису ни помишљали да Србију, своју савезницу, утопе у једну тек нову државу створену из делова Аустро-Угарске монархије.

15. У немачком мемоару осећа се тежња да се прво одвоје Југословени од Србије као засебан правни субјект, па онда да се Србија придода Југославији као једној новој држави произишло из Аустрије. Што је главно, НМ не даје то као своју справу конструкцију, него говори тако као да би то тобоже било хватање Конференције Мира о држави СХС. Насупрот томе ми наводимо ове опште познате чињенице.

(1) Савезници, у току рата, нису признавали постојање никакве Југословенске државе, као што су на пр. признавали постојање једне Пољске државе. Шта више, они нису признавали Југословене ни као ратујућу страну, као што су на пр. Чехо-Словаке признавали.

(2) Када се после распада Аустро-Угарске, у Загребу образовало Народно Веће као влада аустро-угарских Југословена, то је веће тражило од савезника да буде признато, али то признање није добило.

(3) Југословенима није био допуштен приступ на Конференцију Мира. Једини начин на који су они могли изићи пред Конференцију, био је тај, да се вежу за Србију. Тек кад смо

ми изјавили да су Југословени вољни да с нама имају исту државу, Конференција Мира пристала је да о њима води рачуна, али увек само у унији са Србијом.

(4) Да Југословени желе да се с нама уједине, Конференција је примила к знању не на основу каквог плебисцита у Југословенским покрајинама нити на основу каквог акта који би јој упутила каква Југословенска организација, него је узела то на знање на основу једнога саопштења српске владе, да су се Југословени сјединили с нама у заједничку државу СХС, за коју се не вели да је „нова“.

(5) У уговору о заштити мањина, на ономе месту где се говори о уједињењу Југословена и Србије, Југословени се обележавају овско: „Срби, Хрвати и Словенци бивше Аустро-Угарске монархије.“ Другим речима, обележавају се као етничка група која још није политички организована. Ово је у толико значајније што се на том истом месту изрично помиње „Принц-Регент Србије и Српска Влада.“ Шта више, српски регент и српска влада означавају се као они чиниоци који имају да остваре унију Југословена и Србије. У остварењу те уније Југословенима се не додељује никаква улога.

Насупрот свему овоме, НМ тврди, да су Савезници хтели да што оштрије одвоје правни субјективитет Југословена од правног субјективитета Србије, и да је чак, по њиховом схватању, држава СХС била једна нова Југословенска држава истргнута из срца Аустрије, са придодатом Србијом.

16. По нашем мишљењу, Конференција Мира, у уговору о заштити мањина, сасвим је јасно обележила своје схватање државе СХС. Држава СХС постала је слободним сједињењем Југословена и Краљевине Србије; Краљевина Србија није Југословенске земље својом војском освојила, али и ако је сједињење Југословена и Србије извршено слободно, то сједињење имају да остваре Српски регент и Српска влада. Српска Краљевина схваћена је као организациони чинилац српско-хрватско-словеначког уједињења, као што је Краљевина Сардинија била организациони чинилац италијанског уједињења. Како ће се наше народно уједињење извршити унутра,— дали ћемо израдити сасвим нов устав, или само извршити ревизију старог српскогустава, у то питање Конференција није улазила. Али у спољашњем положају Краљевине Србије она није допуштала прекид континуитета, — она је задржала у важности њене

међународне уговоре и протегла их на цело земљиште државе СХС, исто онако као што су и уговори Сардиније били протегнути на цело земљиште Италије. Из свега тога изилази, да Конференција Мира није схватила Краљевину СХС као нову државу. По томе, што је остварење српско-хрватско-словеначког уједињења обележила као посао српске владе и што је одржала у важности међународне уговоре Србије, Конференција, у колико је од ње зависило, везала је државу СХС за Краљевину Србију као њено продужење и њену трансформацију.

17. Пошто смо видели да Краљевина СХС, по схватању Конференције Мира, није нова држава, остаје да се види да ли је она нова држава у смислу члана 297-h-2 Версаљског Уговора. Сам Немачки Мемоар признаје, да Краљевина СХС није нова држава у смислу члана 296-d. Према томе могла би не бити нова држава ни у смислу члана 297-h-2. Професор Жолгер, који се иначе слаже са немачким мемоаром да је Краљевина СХС нова држава, не признаје јој карактер нове државе и у смислу члана 297-h-2. Жолгерово је гледиште ово. По Версаљском Уговору, Немачка дугује државама савезним и удруженима накнаду за сву ону штету коју је узроковала њиховом грађанском становништву било средствима која војни закони и обичаји забрањују, било изванредним мерама противу њиховог имања које се налазило на немачком земљишту. Један од начина на који државе савезне и удружене могу по Версаљском Уговору наплатити штету од Немачке, састоји се у овоме. Ако се на њиховом земљишту налазе немачка имања, оне могу та имања „ликвидирати“, и износ ликвидације употребити у првом реду за наканду оне штете коју је Немачка причинила изванредним мерама противу имања њихових поданика на немачком земљишту. Оно што би преостало, имало би да се унесе у заједнички репарациони фонд. Немачка је на конференцији мира свратила пажњу, да би било неумесно признати Пољској право да по члану 297 ликвидира немачка имања на своје земљишту. Пољске државе није било за време рата, и зато не може бити говора ни о штети коју је Немачка причинила пољском грађанском становништву. С обзиром на ове немачке примедбе, прописане су у члану 297-h-2 изузетне одредбе о „новим државама“ и о „државама које не учествују у репарацијама“. Те државе, ако су извршиле ликвидацију немачких имања, дужне су дати износ ликвидације сопственицима имања. Шта више, ако би били оштећени начином на који је

ликвидација извршена, сопственици имају право тражити код мешовитог суда да им се штета накнади.

Шта су то државе које не учествују у репарацијама? То су државе које нису биле са Немачком у ратном стању, него су само прекинуле с њоме дипломатске односе. Шта су пак нове државе? То су, у овом специјалном случају, оне државе које, у време рата, нису имале грађанског становништва које је оштећено неправилним радом немачке војске или немачких власти. Србија не спада у државе које не учествују у репарацијама, јер се налазила са Немачком у ратном стању. Она није ни нова држава у специјалном смислу прописа члана 297-h-2, јер је имала грађанског становништва које је оштећено од Немаца. Према томе, прописи члана 297-h-2 на њу се не односе.

НМ не усваја Жолгерово гледиште. Он признаје да је у члану 296-d израз *нова држава* употребљен у специјалном смислу, али не признаје да је исто тако, у специјалном смислу, употребљен и у члану 297-h-2. НМ узима да се и у овом члану под називом *нове државе* разуме свака нова држава без разлике, а не само она држава која за време рата није имала грађанског становништва оштећенога од Немачке. Његова се аргументација састоји у овоме. Версаљски Уговор није веровао да ће нове државе, са својим још неопробаним установама, бити кадре да правилно изврше ликвидацију. Колико се мало поверења имало у нове државе, види се и по томе што су оне уговором о заштити мањина обвезане да своје установе саобразе начелима слободе и правде. По овоме би изгледало да члан 297 стоји у тесној вези с уговором о заштити мањина, и да се његови прописи о новим државама објашњују оним изузетним положајем у које је нове државе ставио тај уговор. На супрот Немачком Мемоару, ми држимо да је довођење члана 297 у везу с уговором о заштити мањина сасвим произвољно. Тај уговор претпостављао је да извесне државе неће бити довољно толерантне према својим етничким мањинама. Циљ је његов био да те државе, у стварима језика, школе и вере, обвеже на толерантно понашање према њиховим властитим држављанима друге народности. У каквој то вези стоји са чланом 297, који говори о извесним законодавним и судским мерама које се тичу *страних држављана*? Уговор о заштити мањина не предвиђа никаква јемства у корист страних држављана, и с тога се не може наводити као доказ да се правним установама оних држава које су под режим тога

уговора доведене, није веровало онда када су страни држављани били у питању.

Осим тога, ако су нове државе дошле под удар члана 297 због уговора о заштити мањина, зашто тим чланом нису обухваћене и оне старе државе које такође подпадају под тај уговор? Зашто на пр. сумњати у правне установе државе СХС, а не сумњати у правне установе Румуније, када су обе те државе подједнако взане уговором о заштити мањина? Сам тај факт да се, по немачком тумачењу, члан 297 односи само на нове, а не и старе државе које подпадају под уговор о заштити мањина, довољан је да покаже да члан 297 нема никакве везе са тим уговором.

Најинтересантније је то, да, по немачком тумачењу, израз „нове државе“ из члана 297, и ако у множини, односи се само на државу СХС. Члан 297 предвиђа две врсте држава које морају предати износ ликвидација сопственицима. То су, с једне стране, нове државе; с друге, оне државе које не учествују у немачким репарацијама. Немачки Мемоар увршћује Пољску и Чехо-Словачку у ову другу категорију: то су државе које не учествују у немачким репарацијама. Остаје, дакле, у категорији нових држава само држава СХС. Једно тумачење које је категорију нових држава дефинисало тако да у њу долази само једна држава, изгледа неминовно прављено за ту једну државу, или, тачније речено, противу те једне државе.

НМ подупире своје тумачење наводима како држава СХС уопште није уживала много угледа на Конференцији Мира, која није имала према њој ни пажње ни поверења. Да је држава СХС имала политичких тешкоћа на Конференцији, и да су многи њени захтеви остали неиспуњени, то не спори нико. Али која је та држава која је на Конференцији Мира успела са свима својим политичким захтевима? Не само ни једна међу малим, него ни међу великим државама не може то за себе рећи. Ипак стоји тај факт, да је Србији на Конференцији Мира признато да је лојално извршила све своје обвезе из Берлинског уговора. То признање искључује сваку претпоставку, да су Велике Силе, због тобожње сумње о њеној исправности, тежиле да јој посредством члана 297 наметну један неповољни режим.

ДРЖАВНИ ПОДСЕКРЕТАРИ

— Свршетак —

II.

Звање државног подсекретара код нас установљено је први пут прописом чл. 90 Видовданског Устава. Али и пре доношења Устава постојала су у појединим министарствима звања која су донекле била слична државним подсекретарима; то су звања помоћника министра. После уједињења у нас се у почетку, поглавито у скупштинским дебатама, није правила довољна разлика између звања подсекретара и звања помоћника министра. Сматрало се чак да оно што је на страни државни подсекретар, има у главном код нас да буде помоћник министра. Разлика између ових звања јасније је повучена тек од доношења Устава, ма да у опште у нашем законодавству нема много прописа који се односе на државне подсекретаре и помоћнике министра. На овоме месту ће бити говора о обема тим установама, од којих је једна — државни подсекретар, сасвим нова за нас, а друга — помоћник министра, једно од најстаријих чиновничких звања предратне Србије.

Звање помоћника министра постојало је под називом „помоћника попечитељства“ још под Уставом од 1838 г. и устројством Савета од 1839 г. Код нас је у то време чешће поред главног звања постојало и дотично звање помоћника, па је тако било и у овом случају. Указом од 15 априла 1850 г. о униформи званичника правитељства били су сви чиновници подељени у шест редова (чл. 6.). У први ред су долазили попечитељи и саветници, а одмах у други ред помоћници попечитељства.¹⁾ Звање помоћника попечитељства није међутим било тако често попуњавано. Педесетих година прошлог века на пр. попуњавано је оно поглавито само онда, кад је место попечитеља било упражњено, а Кнез није хтео, због ондашњег свог сукоба са Саветом, да на упражњено место постави попечитеља, кога би према саветском устројству морао узети из реда саветника. Кнез је дакле ону законску одредбу о узимању министара само из реда саветника изигравао на тај начин, што није постављао министра, већ му је за заступника одређивао помоћника министарства, кога није морао узимати из реда саветника. Сукоб између Кнеза и Савета завршио се, као што је познато, Кнежевим поразом,²⁾ и у закону о Савету од

1) Зборник V, стр. 119.

2) В. о овоме С. Јовановић, Уставобранитељи и њихова влада (1842—1858).

3. маја 1858 г., којим је измењено и допуњено устројство Савета од 1839 г., било је нарочито прописано да помоћници министарства могу заступати министра најдуже два месеца, па и то само онда кад је министар спречен или на одсуству.

Закон о централној државној управи од 10. марта 1862 г., предвиђа такође звање помоћника министра, и у чл. 6. (став други) прописује да министри могу „на своју одговорност опуномоћити помоћнике..... дотичне, да по својим струкама поднисују и отправљају обичне текуће послове“. Али док су поједина помоћничка звања постепено укидана, звање помоћника министра држало се непрестано, заједно са законом о централној државној управи, који и сада важи. Ипак од краја седамдесетих година прошлога века оно, изгледа, није никако попуњавано, све до времена после рата, када су у новој државној организацији васпостављена многа од поменутих, раније укинутих помоћничких звања, и завођена још друга нова.

Када се приступило организацији нове државне управе, осетила се потреба да се пре свега повећа број министарстава, којих је у предратној Србији било свега осам, а затим да се поред министара као шефова читавих грана државне администрације, установе нарочити помоћни органи, на које би министри могли пренети изванредан део своје надлежности и тако себе растеретити од сувише разгранатих послова.

При овоме није се водило рачуна о законском пропису, да се нова надлежства могу стварати само законом.¹⁾ Тако већ Пашићева влада, образована 3-XI-1918 год., имала је десет министарстава уместо ранијих осам, предвиђених законом о централној управи од 1862 год. Протићева влада, образована после месец дана, 7-XII-1918 г., имала је и свих осамнаест министарстава, од којих су нека доцније мењала име, али су се сва, сем министарства исхране и обнове земље, одржала до данас, ма да су за једно од њих у буџету за 1927/28 г. предвиђена само звања министра и шофера. Ако се за стварање толиких нових министарстава и није тражио никакав законски пропис, сматра се да је њихово укидање немогуће без нарочитог закона.

¹⁾ У предратној Србији било је законом утврђено да се поједина надлежства и звања која би била укинута, могу успоставити само нарочитим законодавним решењем (закон о укидању државних надлежстава и звања од 22. окт. 1886 г.) Ово је у толико пре важило и за оснивање нових звања, која су се и по самом Уставу од 1903 (чл. 186) утврђивала законом.

Сва ова министарства створена у пракси, добила су своје посебне организације нарочитим уредбама, донетим пре Устава. Ове уредбе поднете су на озакоњење Законодавном Одбору по чл. 130 Устава, али је овај Одбор решавање о њима одложио до доношења нарочитог закона о централној управи. На тај начин све ове уредбе имају снагу закона и важе и данас, пошто нови закон о централној управи још није донет, ма да је у више махова његов предлог подношен Народној Скупштини и претресан већ у Законодавном Одбору.

Једна од првих уредаба, она о организацији министарства, финансија, донета 25 фебруара 1919 г. установљава у чл. 4 звање помоћника министра, које је затим предвиђено скоро у свима уредбама о организацији других министарстава.

Звање помоћника министра финансија створено је донекле по угледу на установу државних подсекретара на страни, што се види из прописа поменутог чл. 4, по коме се 1) помоћник министра финансија поставља и надлежност му се одређује Краљевским указом на предлог министра финансија и 2) он под надзором министровим врши административне послове.

У пракси међутим, није се увек водило рачуна о овоме пропису. Тако на пр. помоћник министра није свакад постављан указом, већ је било и неуказних помоћника, постављених решењем министровим. Њима је плата одређивана обично истим решењем као што је указнима одређивана указом о постављењу. Дешавало се да им је у место плате решењем одређивана просто дневна награда Главна Контрола сложила се са овим начином поступања, нашавши да је оно саобразно чл. 116 Зак. о Државном Рачуноводству, по коме се указна лица не могу постављати на место неуказних, али је могуће, обрнуто, постављане неуказног на место указног чиновника. Што се паушалне или дневне награде тиче, она је по мишљењу Главне Контроле могућа кад је реч о постављању стручног експерта који је министру потребан, а који је именован за помоћника министровог у главном због неопходног ауторитета над млађим.¹⁾

Делокруг рада помоћниковог по правилу није одређиван приликом постављења, већ су му доцније издавана овлашћења путем преноса надлежности. Што се уопште права преноса надлежности тиче, оно се код нас у пуној мери поставило од-

¹⁾ Алек. Поповић, Одлуке Главне Контроле Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и законодавство о Главној Контроли. Београд 1926 г. стр. 163. О. р. с. од 22 септембра 1922 г., бр. 14602.

мах по стварању нове државне организације. Поједини министри, у немогућности да сами потписују сва акта и сами решавају сва питања која су им законима и уредбама била стављена у надлежност, добијали су овлашћења од Министарског Савета да могу на своје помоћне и потчињене органе пренети по своје нахођењу право решавања и потписа. Јасно је да оваква овлашћења нису била законита, јер се законом утврђена надлежност не може мењати решењем, већ опет једино законом. Свака надлежност је прописана у општем интересу, који налаже да се она и врши, а не преноси на другог. Ипак су ова овлашћења правдана истим разлозима којима и толике незаконите уредбе донете пре Устава.

Оваква овлашћења достављана су Главној Контроли, и пошто су она по правилу садржавала и овлашћења за министрове потчињене органе, да место њега самостално располажу одобреним кредитима и т. сл., Главна Контрола је обично изјављивала да се министар преносом своје надлежности не може ослободити одговорности за неисправно поступање у тим пословима.¹⁾ Примера ради наводимо наредбу министра Исхране и Обнове земље, издату по овлашћењу Министарског Савета, којом је министар пренео на свога помоћника све своје послове из области исхране и сва права министра кад га „у том својству заступа у погледу административних послова у опште, у колико се по постојећим уставним и законским прописима за поједине послове не изискује потпис самог министра“; затим да наређује све исплате по буџету и осталим кредитима и да ради друге послове из министрове надлежности које му овај буде ставио у дужност.

Главна Контрола је нашла да је овим помоћников делокруг проширен и на оне послове за које је по закону искључиво надлежан министар, како у погледу наређивања и решавања, тако и у погледу потписивања односних аката. Ти послови би били на пр., наређивање исплата по буџету и осталим кредитима и отправљање државних послова где је у питању материјални државни интерес. За њих је по закону надлежан министар и он ту своју надлежност не може пренети на свога помоћника. (О. О. С. од 18. децембра 1919 г., бр. 1873.) Министар је усвојио примедбе Главне Контроле и изменио своју наредбу. И на

¹⁾ А. Поповић. Ор. cit. стр. 146. О. О. С. од 14. нов. 1919 г. Бр. 6843.

друга слична овлашћења у прво време је Главна Контрола стављала своје примедбе, и тек доцније по правилу изјављивала да нема шта да примети на решења о овлашћењима, када је већ дужом праксом према њеним примедбама утврђен у главном кругу надлежности које су министри, с обзиром на послератне прилике, могли да преносе на своје помоћнике.

Да би се унело јединство у поступању при издавању оваквих овлашћења, донета је на предлог министра финансија нарочита уредба о преношењу права потписивања одлука са министра на помоћника министра... од 12 маја 1921 г., Д. Р. Бр. 65692.¹⁾ По тој уредби која је по чл. 130 Устава поднета на озакоњење те важи као закон, могао је министар пренети на свога помоћника право потписа свих предмета, изузев одлука резервисаних чланом 4. уредбе за његов потпис. Резервисане одлуке биле су у главном оне за које се тражио министров премапотпис, дакле случајеви у којима министар садејствује у Краљевим актима; затим одлуке за које се тражи потпис двају или више министара или целог Министарског Савета; извесне одлуке о издатцима из државне касе (преко 5000 одн. 100000 д.) и исплате из отворених кредита (преко 500000 д.) и још неке. Ова уредба постала је главни ослонац за сва решења о овлашћењима помоћницима министра не само у министарству финансија већ и у другим министарствима.

На основу те уредбе донео је министар финансија прво овлашћење од 6. јуна 1921, К. Бр. 3871 којим је пренео на свога помоћника право потписивања свих предмета, сем оних који су били резервисани искључиво за министра. За своје одлуке помоћник је носио одговорност, а био је дужан да о њима реферише и министру. Ова дужност реферисања временом је изостављена.

Осим ове уредбе од 1921, издавано је још законских прописа којима су министри били овлашћени да преносе своје право потписа на помоћнике. Тако примера ради наводимо чл. 15 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима, по коме одлуку о пријему у привремену државну службу доносе надлежни министри, који ово право могу пренети на своје подручне органе. Овамо долази и чл. 52 истог закона, по коме министра може своје право постављања чиновника пренети на своје подручне органе.²⁾ Могу се навести и поједини

1) Службене Новине, Бр. 112 за 1921 г.

2) Овлашћење за помоћника министра финансија К. Бр. 938 од 18 марта 1924.

прописи финансијских закона, као на пр. пропис чл. 35 фин. закона за 1926/27, по коме министар може овластити помоћника да уместо њега пуноважно потписује записнике извесних седница Царинског Савета,¹⁾ и слични прописи других закона.

Оваквих овлашћења за помоћнике министра донет је читав низ у појединим министарствима. Понекад су она доста кратка и састављена у општим изразима, док друга опет садрже детаљно набројане појединачне случајеве. Од интереса је овлашћење помоћника министра финансија К. Бр. 6875 од 22. дец. 1923. год. У њему су у главном прикупљена уједно сва ранија овлашћења и додата нова, тако да је оно послужило као углед за сва доцнија овлашћења те врсте. Један део ових овлашћења пренет је на државног подсекретара овлашћењем К. Бр. 4239 од 4. септ. 1925. г., о коме ће доцније бити говора, а други део нешто допуњен накнадним овлашћењима важи и данас као овлашћење К. Бр. 1058 од 3 марта 1927. г.

Ово овлашћење састоји се из два дела: општег и специјалног. Први део овлашћује министровог помоћника да може у опште потписивати и отправљати административне послове општег карактера. Овамо долазе: преписке са ресорним министрима, министарствима и другим надлештвима и установама, у колико је зато потребан ауторитет министров; административна ресорна питања; регулисање радног времена; надзор над текућим пословима и особљем; расправљање административних односа између појединих дирекција; образовање разних комисија у циљу проучавања и регулисавања појединих ресорних питања; примање представака општега значаја од појединаца и појединих установа; додељивање специјалних послова појединим дирекцијама; одређивање представника министарства финансија на захтев појединих надлештава и других установа при расправљању општих питања, и т. сл.

Други део садржи специјална овлашћења која се односе на уговоре и набавке; затим одговоре Државном Савету на тужбе против указа и решења; одлуке и решења која се односе на извршење закона о чиновницима, решења из надлежности појединих дирекција, и т. д.²⁾

¹⁾ Овлашћење за помоћника министра финансија К. Бр. 6368 од 23 окт. 1926 г.

²⁾ Овде наводимо у целини тај специјални део овлашћења за помоћника да може потписивати:

1. све одлуке и решења, која се односе на уговоре и набавке (одељ. VIII. Б. Закона о Државном Рачуноводству), сем набавака монополских

У неким министарствима помоћници су добијали генерална овлашћења за вршење административних послова, али је најчешћи био случај специјалног набрајања овлашћења, која су се поглавито састојала у наређивању исплата и доношењу одлука предмета, па било да су у питању лицитације или непосредно набавке, у колико вредност тих уговора и набавака прелази суму, за коју постоје већ овлашћења за Генералне Директоре и др. сходно чл. 95. и 96. Закона о Државном Рачуноводству.

2. Одговоре Државном Савету на тужбе против указа и министарских решења (чл. 52. Уредбе о пословном реду у Државном Савету и Управним Судовима), као и сву осталу преписку са Државним Саветом у колико за ово нису надлежни Генерални Директори.

3. Решења и одлуке, које се односе на извршење новог Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, или које се односе на вршење права министра према томе закону, на име, сва решења и одлуке које се заснивају на чл. 64, 69, 73, 85, 135, 176. и 184. пом. Закона.

4. Одлуке: а) о поставци, отпусту, и премештају чиновника све три категорије приправних група, званичника и служитеља, као и одлуке о поставци и отпусту дневничара; б) о добијању наредних степена за све особље, као и 15%; в) о признавању чиновницима свију група и категорија, званичницима и служитељима година службе по пресуди. Државног Савета или по накнадно поднетим доказима; г) о сталности званичника и служитеља; д) о суспендовању особља од дужности; њ) за употребу боловања и одсуства од 40 дана до 3 месеца, а за употребу боловања, одсуства и законског одмора у иностранству до 40 дана; е) о регулисању пенсија како личних тако и удовичких.

5. Решења о упућивању чиновника у ревизију или другим службеним послом ван места службовања као и о повећању дневница и признавању специјалних накнадних путних трошкова, — у колико за то нису овлашћене друге старешине.

6. Наредбе и налоге за исплату из отворених кредита појединих Дирекција односно Генералног Инспектората и Кабинета, у колико не постоји овлашћење за дотичне старешине.

7. Решења из надлежности Генералне Дирекције Пореза и то: а) решења о повраћају неумесно наплаћаног непосредног, обртног прометног, редовног или казненог пореза у суми преко 10000.— до 500.000.— динара; б) решења којима се даје почек за исплату **разреза** тог пореза а за време највише 6 месеци; в) решења којима се одређује време за извршну наплату пореза; г) решења о поништају целокупног извршног разреза пореза, у смислу чл. 2. Закона о разрезу пореза за 1921/22. г. у Србији и Црној Гори; д) одлуке о одобравању општинске трошарине у Скопљу, Битољу и Призрену; њ) одлуке о повраћају државне трошарине, такса и пристојба у сумама и преко 10.000.— до 500.000.— динара; е) решења о томе, уколико ће у будуће важити ослобођења од такса по специјалним законима и пристојбама.

8. Решења из надлежности Генералне Дирекције Царина и то: пуноважне записнике седница Царинског Савета, који садржавају предмете:

ради примене чиновничког закона. Такво је на пр. овлашћење које је добио помоћник министра просвете под П. Бр. 1195 од 1. феб. 1927 г., у коме су у 18 тачака набројани предмети које он може потписивати.¹⁾

а) повраћаја царинских дажбина, који проистичу из ма кога основа, а не прелазе суму од 100.000.— динара у сребру; б) кривичне, по којима прорачун редовних и казних дажбина не прелази суму од 100.000.— дин. у сребру; в) по којима се дају ослобођења од царине или разна одобрења, повластице и олакшице било по предлогу закона о општој царинској тарифи, или по тарифним одредбама онога закона, било по царинском закону; и г) по одлукама царинског биро-а, па било да се оне расматрају по званичној дужности било по изјављеној жалби. — Одлуке Царинског Савета садржане у овим записницима имају снагу и важност као да сам их и ја као министар финансија потписао и противу истих могу се водити административни спорови (чл. 3. Уредбе).

9. Решења из надлежности Генералне Дирекције Државног Правобраниоштва и Државних Добара и то: а) решења, којима се овлашћује Државни правобранилац, да се у грађанским споровима може поравнати за државу; б) решења о повраћају неумесно наплаћених прихода и сума по буџету у пословима Дирекције Државних Добара за суме преко 10.000.— динара.

10. Решења којима се одобравају одлуке Управног Одбора Самосталне Монополске Управе, поред оних која спадају под тачку 1. овог овлашћења још и по тач. 3. 4. и 8. чл. 6. Уредбе о Самосталној Монополској Управи; решења о одобравању провоза дувана по чл. 102. Закона о Монополу Дувана; и сва решења о прописивању или одобрењу Правилника који су предвиђени Монополским Законом (као на пр. чл. 219. Закона о Монополу Дувана, чл. 8. б. Закона о Монополу Соли и чл. 17. Закона о установљењу нових државних монопола, и т. д.)

1) Овлашћење у целини гласи да помоћник министра може потписивати:

1. Одлуке које повлаче издатке из државне касе до 5.000.— динара;
2. Наредбе за исплате из отворених кредита за суме од 100.000.— до 500.000 динара;

3. Одлуке о постављању, премештању, пензионисању и престанку службе (по чл. 135.) чиновничког закона за чиновнике и званичнике помоћних група као и служитеља и дневничара;

4. Одлуке о отпуштању: чиновника и званичника помоћних група; служитеља и дневничара док траје важност чл. 234 закона о чиновницима, као и превођење чиновника из приправне у помоћне групе;

5. Одлуке о превођењу чиновника и других службеника на виши степен основне плате;

6. Одлуке о одузимању стипендије питомцима на страни;

7. Одлуке о одобрењу одмора у смислу чл. 109. чиновничког закона као и одлуке о одсуствовању до 40 дана и одобравање боловања до три месеца;

8. Одлуке о праву на пензије и пензијске принадлежности чиновника и других службеника;

Ова овлашћења достављана су редовно Државном Савету као и Главној Контроли која је по правилу обавештавала министарство да против њих нема ништа да примети.

Као што се из наведеног види на помоћнике министра претет је један велики и важан део послова који спадају у министрову надлежност, и помоћници су постали неопходни органи у појединим министарствима. Због тога је стално растао број министарстава у којима су увођени, а где су једном постављени, ту су после краћег или дужег прекида обично увек нови постављани и то по правилу, никад више од једнога у једном министарству.¹⁾ По буџету за 1926/27 г., било их је предвиђено у 11 министарстава, док буџет за 1927/28 предвиђа свега у осам министарстава помоћнике, колико их је свега било кад је он донет.

Чиновнички закон само једном, у чл. 248., помиње помоћника министра и то једино иностраних дела, прописујући да се он неће оцењивати, као ни посланици на страни, по прописима чиновничког закона и да може бити стављен у пензију по потреби службе пре него што наврши број година службе потребан за пуну пензију. Финансијски закони такође су учинили неколико изузетака код помоћника министра, на пр. у погледу ограничења година старости при ступању у службу и остајања у служби. Иначе је положај помоћника министра у свему раван чиновничком положају и за њих важе прописи чиновничког закона. Уредбом о разврставању они су разврстани у II групу I категорије, сем случаја када би дошли на тај положај као чиновници I групе.

9. У административним споровима формална решења ради употребе код Државног Савета;

10. Одлуке о дисциплинским казнама за дисциплинске иступе чиновника и званичника помоћних група;

11. Одобравање набавака канцеларијских и других службених потреба у самој Министарству;

12. Одобравање подизања новца из Државне Хипотекарне Банке за зидање школских зграда;

13. Састав комисије за избор земљишта за школске зграде;

14. Исправке разврставања по решењу Државног Савета;

15. Прелаз из струке у струку;

16. Превођење наставника средњих и стручних школа из привремене у сталну службу по испуњеним законским погодбама;

17. Одобравање путовања наставницима и просветним радницима у иностранство.

18. Начелно одобрење за отварање нових школа.

1) Изузетак је Мин. Војске и Морнарице, у којем постоје два помоћника министра.

Код нас се осетила тежња да се од помоћника министра створи један орган на чију сталност не би утицала промена владе. За помоћнике министра довођени су људи у главном са добром стручном спремом, или дугогодишњи одлични чиновници вични држ. администрацији. Они су чешће остајали у своме звању и онда када су одлазили министри који су их на то место постављали. На тај начин одржаван је континуитет у пословима, што је несумњиво било од користи по државну службу. Али пошто су на та места ипак долазили по правилу истакнутији припадници појединих партија, то се код нас није успело створити звање слично звању перманентног државног подсекретара у Енглеској, у каквом би звању помоћници министра тек били од праве користи, вршећи непрекидно своје функције без обзира на промене влада.

III

У предлогу Устава који је влада поднела Уставотворној Скупштини говорио је о државним подсекретарима чл. 57. Прва редакција трећег става тога члана гласила је: „Министри могу имати своје помоћнике: државне подсекретаре, који узети из парламента не губе мандат.“ Ужи Уставни Одбор је овај став изменио овако како он гласи и у чл. 90 данашњег Устава: „При министарствима могу се, према указаној потреби, установити државни подсекретаријати за један одређен део послова из те гране државне управе. Државни подсекретари, кад су узети из парламента, не губе свој мандат.“

Противници ове установе тврдили су у Уставном Одбору да је горња одредба постала из чисто партијских разлога и да државни подсекретари неће, као ни министри, бити носиоци стабилизације и континуитета службе. Иначе има већ много министара са и без портфеља. Ако им се додају још и државни подсекретари узети из парламента, онда ће бити око 40 парламентарца од 300 чланова скупштине „који ће бити плаћени и интересирани и тиме везани са владом“, те ће им тако бити одузета слобода и независност исказивања мисли. Чим се подсекретари узимају из парламента, види се, да се не траже радне личности већ политичке, које ће заједно са министром отићи из министарства. Овим хоће само да се задовоље поједини млади кандидати, који немају стрпљења да чекају, док њихове старије колеге и пријатељи сиђу са министарских столица, и треба на овај начин да се задовоље. Најзад, овакве прописе

не треба уносити у Устав већ у закон, који би се лакше могао изменити, ако се покаже да државни подсекретари нису више потребни.¹⁾

Браниоци ове установе говорили су опет да је ми оснивамо по угледу на земље где парламентаризам постоји одавна и где се она показала корисном. Кад парламентаризму не смета што су министри чланови парламента, неће му сметати што ће и државни подсекретари бити узети из парламента. Контролу над владом води опозиција, а из ње се неће постављати државни подсекретари. Докле је влада израз већине, дотле ће чланови те већине једнако гласати и као министри и као посланици и као државни подсекретари.²⁾ Сем тога, много ће се лакше извести спајање министарстава кад постоје подсекретаријати. Створиће се на пр. у министарству просвете подсекретаријат за веру, у министарству пољопривреде подсекретаријат за аграр и т. д.

Предложеним прописом не допушта се слободно стварање министарских помоћника, већ се у једном великом министарству, које се бави разноврсним административним пословима, омогућује подела послова. Допушта се, да се целокупна једна грана издвоји и као државни подсекретаријат прогласи једним у административном погледу самосталним организмом са државним подсекретаром на челу. Он ће у погледу политичком бити под министром, који и за његов рад сноси одговорност.³⁾

Ови исти аргументи *за* и *против* ове установе поновљени су у главном и приликом претреса предлога Устава у Уставотворној Скупштини, и од ужег Уставног Одбора предложена редакција 3 става чл. 57 предлога Устава примљена је без измена у Уставотворној Скупштини, те важи као трећи став чл. 90 данашњег Устава.

У Уставном Одбору било је предложено од стране опозиције да се државни подсекретаријати могу оснивати само путем закона а не по слободном нахођењу владе.⁴⁾ О овоме је било

¹⁾ В. говоре које су у Уставном Одбору држали: г. г. Ј. Радоњић, А. Дулибић, М. Вујичић, Ј. Ђоновић, М. Аврамовић и др., у седницама, XXIX од 10 марта, XXX од 12 марта и LXII од 15 јуна 1921 г.

²⁾ В. говор г. В. Маринковића у LXII седници Уставног Одбора, од 15 јуна 1921 г.

³⁾ В. говор г. др. Л. Марковића у XXX седници Уставног Одбора од 12 марта 1921 г. На овој седници пришао је овоме гледишту после нове редакције предложеног члана и г. др. Јован Радоњић.

⁴⁾ Стенограф. Белешке Уставотворне Скупштине, књ. II бр. 49, стр. 28. LVI редовни састанак, одржан 22 јуна 1921 г.

говора и у Уставотворној Скупштини, али пошто овај предлог није примљен, влада је извела себи право да сама слободно цени да ли постоји потреба за подсекретаријатима, и они су установљавани без учешћа законодавне власти.

Ово је вршено на тај начин што је указом постављан подсекретар у дотичном министарству. Први такав указ донет је 9 августа 1922, и њиме је постављен подсекретар у Министарству Финансија за послове Генералне Дирекције Непосредних Пореза, Посредних Пореза, Царина, Катастра и Државног Правобраниоштва. Указ је донет на предлог председника владе по саслушању Министарског Савета, а премапотписан од председника владе и министра финансија.

По томе што је указ премапотписан и од министра финансија као ресорног министра могло би се рећи да државни подсекретар има карактер личног сарадника министровог у административним питањима дотичне струке. С друге стране опет потпис председника владе придаје овом наименовању карактер акта који се у пуној мери тиче у првом реду опште политике, и чини државног подсекретара скоро чланом владе. Шта више указ о оставци владе од 16 дец. 1922, обухватио је и државног подсекретара: он је заједно с осталим члановима владе био разрешен од дужности и стављен на расположење, те би и по томе могло изгледати да се и он сматра као члан владе.

Ова пракса међутим доцније је напуштена; подсекретари су истина подносили оставке кад и владе за време чијег трајања су постављени, али су им оставке биле уважаване засебним указом.

Што се постављања државних подсекретара тиче, она су у главном вршена на предлог председника владе који је сам без ресорног министра и премапотписивао указ о постављењу, ма да се, у ствари, по Уставу државни подсекретаријати установљавају при министарствима, и подсекретари припадају појединим министарствима а не влади, коју сачињавају само министри. Отуда државне подсекретаре не би требало постављати нити им уважавати оставке на предлог и с премапотписом председника владе, као што указ о оставци владе не обухвата и њих.

Државни подсекретари по правилу нису присуствовали седницама владе, већ су само позивани кад би се зато указала потреба. Исто тако нису потписивали акте које потписује цео Министарски Савет, н. пр. указе о проглашавању закона, и т. д.

Тако, закон о исплати ратне штете од 22 новембра 1922 потписао је цео Министарски Савет без државног подсекретара.¹⁾ Ни уредба о пословном реду у Држ. Савету и управним судовима од 5 септембра 1922²⁾ коју је на основу овлашћења по чл. 59 Устава издао Министарски Савет, није потписана и од државног подсекретара. Он није потписао ни Краљев указ од 6 нов. 1922 о отварању седница Народне Скупштине, сазване у редован сазив 20 окт. 1922,³⁾ и т. д. Тако исто министар је и даље премапотписивао све Краљеве акте који спадају у делокруг послова додељених државном подсекретару.

Највећи део осталих аката из свога делокруга потписивао је сам државни подсекретар. Овамо долазе н. пр. наредба о надлежности финансијских управа (порески одсек) и одељака управе финансијске контроле у Србији и Црној Гори од 27 октобра 1922.⁴⁾; затим решења о укидању и спајању царинарница; о продужењу рокова из царинског закона; о изменама, допунама и исправкама коментара царинске тарифе; о ослобођењу разних фондова од плаћања такса; и т. д.⁵⁾

Али било је и изузетака од правила да државни подсекретар потписује све предмете из свога делокруга. Тако решењем државног подсекретара за финансије од 25 септембра 1922, установљено је кривично одељење у дирекцији царина са колегиумом за разматрање решења царинских власти о кривицама, донетих по одредбама царинског, финансијског и осталих закона. Али одлуке овога колегијума, ма да спадају у делокруг државног подсекретара, задобијале су правну снагу тек кад их одобри министар финансија.

Државним подсекретарима по правилу делокруг послова није одређиван указом. Као изузетак могу се навести поменути указ од 9 августа 1922, којим је наименован државни подсекретар за финансије и указ од 6 авг. 1923. којим је наименован државни подсекретар у Министарству Аграрне Реформе за послове аграрно-техничког и финансијског одсека. Доцнији укази нису садржавали и одредбу о делокругу рада, већ је он државним подсекретарима додељиван нарочитим решењима, као што је то праксом већ било установљено за помоћнике министра. Ако је у министарству већ постојао помоћник министра, дешавало се да се један

1) Сл. Новине, бр. 280 од 14 децембра 1922.

2) Сл. Новине, бр. 196 од 6 септембра 1922.

3) Сл. Новине, бр. 250 од 8 новембра 1922.

4) Сл. Новине, бр. 243 од 31 окт. 1922.

5) Сва ова решења и наредбе објављивани су у Службеним Новинама.

део његових послова пренесе на државног подсекретара. Тако је, на пр. у министарству финансија пренет на државног подсекретара раније поменути овлашћењем КБр. 4239 од 4 септембра 1925, један део послова који су дотле били додељени помоћнику министра овлашћењем КБр. 6875 од 22 децембра 1923 одн. КБр. 3863 од 13 августа 1925, док је остали део послова из овог овлашћења остао и даље у делокругу помоћниковом.

Истим овлашћењем (од 1925) додељено је државном подсекретару још и да проучи ове предмете: (1) предлог закона о општој царинској тарифи са увозним и извозним царинама, и испита оправданост свих жалби изјављених на овај предлог и о томе поднесе свој извештај са мишљењем; (2) сав прикупљени материјал и грађу за реформу непосредних пореза као и на основу овога последњи израђени предлог закона о непосредним порезима који се има поднети Народној Скупштини на озакоњење; и (3) израђени предлог закона о катастарском премеру, одређивању врсте и одржавању катастра; предлог закона о ревизији катастра; и правилник за извршење привременог пописа земљишта у крајевима где још нису израђени катастарски податци.¹⁾

1) Остали послови додељени државном подсекретару овлашћењем К бр. 4239/25 који су до тада падали у делокруг помоћника министра били су ови: Решења којима се одређује нарочити орган ради заштите законитости и јавног интереса (чл. 21. закона о Државном Савету и управним судовима); одобрења за жалбе финансијских власти Државном Савету; решења којима се регулишу пенсије по старом закону, као и уверења која с тим стоје у вези, у колико такве пенсије нису још ликвидирани; решења по жалбама на путне рачуне појединих службеника, о вирманима по закону о Државном Рачуноводству и Финансијском Закону, и о оправкама државних зграда до 100.000 дин.; решења која се доносе по одлукама Државног Савета а заснивају се на царинском закону и закону о општој царинској тарифи, налози за исплату Држ. Хипотекарној Банци по донетим решењима о утрешку калдрминског фонда; одлуке о повећању кредита на личне и материјалне расходе по Закону о Државном Рачуноводству и Финансијском Закону; решења о набавкама превозних средстава за царинску службу на води до 100.000 дин.; о набавкама и оправкама за магацинску службу, олова и клешта за пломбирање до 100.000 дин., о осигурању магацина и робе до 100.000 дин.; о набавци и оправци касе, канцеларског материјала, осветлења, огрева, намештаја, као и осталих потреба за царинарнице и царинске хемијске лабораторије, као и за одсек жиговински до 100000 дин., решења о расходу штампарских ствари до 100.000 дин.; о штампању Царинског Закона, тарифе и формулара и књига до 100.000 дин., решења по предметима ослобења порезе

Слично су и по другим министарствима предмети прелазили из надлежности помоћника министра у надлежност државног подсекретара и обрнуто. Тако, послови који су решењем П Бр. 83433 од 1925 били додељени државном подсекретару при Министарству Просвете, пренети су затим у надлежност помоћника министра решењем П Бр. 1195 од 1 фебруара 1927.¹⁾

У опште разграничење надлежности између државног подсекретара и помоћника министра не може се повући. Могло би се према досадашњој пракси, рећи само толико да су у искључиву надлежност државног подсекретара долазила питања општега карактера из дотичног ресора, која би могла бити од интереса за целу политику владе, као на пр. важне законодавне реформе, и т. сл. Послови ове врсте додељују се државним подсекретарима због тога што се они по правилу узимају из парламента и тако могу бити од највеће помоћи министру, када дотични предмет дође пред парламенат на решавање.

Сем тога на владу долазе често коалиране странке, међу којима не постоји увек најшире поверење, те се у министарству, чији шеф припада једној странци, поставља као противтежа државни подсекретар друге странке. У таквом случају може се десити да министар повери државном подсекретару припрему предлога законодавних рефорама и кад их затим поднесе парламенту, већа је вероватноћа да ће обе странке гласати за предлог на који су већ пристали министар и подсекретар, и да се на томе питању неће разбити коалиција.

Ако би подсекретар био стручњак за извесна питања, она су му и додељивана у рад, као што су: проучавање материјала за разне реформе, на пр. пореског законодавства, и т. д. Али се најређе догађало оно што је код ове установе могло бити најкорисније, на име да је државни подсекретар узиман само зато што је стручњак. Дешавало се, изгледа, да су подсекретари

из чл. 7, 8, 9, 22, 37, 47, 49 и 58 закона о непосредном порезу, са сумама преко 100.000 до 500.000 дин., решења којима се прописује у смислу чл. 86 зак. о непосредном порезу облик пријавне листе, и пореске књижице; решење за куповину девиза преко износа од 1 милион динара; за закључивање приватних зајмова у иностранству, било у страниј валути било у динарима за износе преко 1000.000 дин., за куповину динара у иностранству и за стављање динара на слободан рачун по специјалним случајевима за износе преко 1 милион динара. —

1) Ови послови из решења 83433/25 налазе се у напред већ наведеном решењу 1195/27 под бројевима 1. 2. 3. 4 и 6. (в. примедбу на стр. 468).

постављани и с обзиром на поједине покрајине, тако да их је у једном министарству бивало и више једновремено. У том случају сваки је био надлежан за додељену територију.

Најзад, било је и случајева да државном подсекретару у опште није одређена надлежност нарочитим решењем, већ можда само усменом наредбом министровом, као и случај да се државни подсекретар, постављен при једном министарству не налази ту и на раду, већ сасвим на другом месту.

При овако разноврсним постављењима и додељивањима послова очевидно је да се није увек остало у законом одређеним границама о надлежности. Тако је на пр. у 1924 државни подсекретар у министарству унутрашњих дела био овлашћен да у место министра одобрава на основу § 91 б Кривичног Законика предузимање судског ислеђења и суђења за дела предвиђена тим чланом. Пропис § 91 б утврђује међутим једну специјалну надлежност министра унутрашњих дела, која према томе није могла бити решењем пренета на државног подсекретара. Ипак судови, изгледа, нису протестовали против оваквог поступања и узимали су тако поднете тужбе у поступак.

Теже је међутим ишло с Државним Саветом и Главном Контролом, која је нарочито у почетку, као и у случајевима овлашћења за помоћнике министра, о чему је напред било говора, протестовала против овлашћења кад год је нашла да се њиме вређају законски прописи.

Министарски Савет решио је тако на предлог министра финансија¹⁾ да државни подсекретар за финансије, за време министровог одсуствовања има права одлучивања и подписивања по предметима административне природе које припада министру.

Главна Контрола је нашла да је овим решењем проширено право које је државном подсекретару по одређеном делу послова (у пет дирекција) било делегирано краљевим указом о његовом постављењу (од 9 августа 1922), али без одговорности која лежи на министру као гаранција за ваљано вршење овог права. Министарски Савет није државном подсекретару „делегирао ни право одлучивања и потписивања по одређеном делу послова, по којима он везује одговорност

¹⁾ Ово је било 1922. год., за време министровања г. Д-ра К. Куманудија.

министра финансија, па према томе није могао ово право да прошири ни ново да му делегира. То је право владаоца, а Министарског Савета само у случају чл. 59. Устава кад заступа владаоца.“ Ако би се и стало на гледиште министра финансија да Мин. Савет може овластити државног подсекретара да заступа одсутног министра у актима административне природе, ипак би се у таквом овлашћењу морало назначити ко ће одговорати за те акте, да ли сви министри солидарно, или одсутни министар, који одговара за акте државног подсекретара кад је присутан.¹⁾

Министар финансија у своме акту упућеном Главној Контроли указао је на двојаку природу министрових функција: (1) њихово садејствовање у краљевим актима путем премапотписа и (2) њихово управљање једном граном државне управе. Прву функцију може вршити само активни министар и зато се одсутном министру мора у сваком случају одредити за заменика опет министар. Послове из друге функције врши министар нешто сам а нешто преко својих органа. Пошто министар не може да сам проучи сва акта која треба да потпише, установљен је државни подсекретар за финансије са одређеним делокругом послова у пет дирекција, који су и даље остали у саставу министарства. Старешина тих пет дирекција је државни подсекретар, и он у њиховом погледу врши исту административну функцију коју би без њега вршио министар. Министар носи одговорност за избор личности и опредељење делокруга државног подсекретара који сам носи одговорност за свој рад и рад њему подчињених органа према прописима општих одредаба о чиновничкој одговорности из закона о чиновницима. Ово се, наравно, тиче само правне одговорности а не и политичке која не долази у разматрање Главне Контроле. Спорно је да ли државни подсекретар може потписивати за министра она решења која спадају у делокруг дотичног министарства а прелазе границе указом одређеног делокруга подсекретарова. Организација службе у границама једног надлештва је административан акт на који је министар овлашћен. Па кад министар може послове једне дирекције пренети у другу дирекцију која потпада над државног подсекретара, може он и непосредно ов-

¹⁾ Алек. Поповић, *op. cit.*, стр. 166. О. р. с. од 9. новембра 1922., Бр. 17225.

ластити државног подсекретара да и та акта потписује. У кратко, по мишљењу министра финансија „где државни подсекретар ради као заступник министров, одговоран је државни подсекретар по закону као сваки други чиновник. Сем те одговорности постоји и одговорност ресорног министра којег заступа.“

Одговор министра финансија Главној Контроли датира из времена када је важио стари чиновнички закон. По чл. I садашњег чиновничког закона, за државне подсекретаре као и за ministre, важе само чланови 27, 46, 247 и одредбе о пензијама; према томе за њих не важе одредбе о одговорности чиновника. Ако би се према садашњем стању ствари, из одговора министра финансија могло извести да за послове подсекретаријата одговорност лежи на оном министру при чијем је министарству подсекретаријат установљен, ово би се мишљење слагало с мишљењем г. Слободана Јовановића, изнетим у његовом *Уставном Праву* (стр. 362).

Што се тиче права говора државних подсекретара у Скупштини, они су изједначени у томе погледу с министрима. Тако, пре свега, чланом 33. Пословника признато им је право говора у опште. Затим, по чл. 35 председник даје државним подсекретарима реч кад год је затраже, а по чл. 37 они могу о једном предмету говорити и више пута. Чл. 39. допушта им говор и са њиховог места. Најзад по чл. 42 они могу говорити и по закљученом претресу, али само један пут. При овоме не прави се разлика између државних подсекретара који су чланови парламента и оних који то нису. Једино би, кад државни подсекретари нису чланови парламента, требало њихово присуство седници саопштити Скупштини, као што се то ради када седници присуствују владини повереници.

Из права говора у Скупштини, које припада државним подсекретарима, моћи ће се можда развити и каква њихова политичка одговорност пред Скупштином. За сада миистри одговарају и за послове подсекретаријата пред Скупштином. Било је, изгледа, случајева, да се посланици нису хтели задовољити обавештењима датим од државног подсекретара, већ су захтевали да чују самога министра. Може се рећи да парламентарни обичаји и прописи о министарској одговорности у опште важе само за ministre, а не и за државне подсекретаре.

Чиновнички закон, који такође не важи за државне подсекретаре, помиње и њих у неколико својих чланова. Тако чл. 27 утврђује плату државних подсекретара на 66000 дин. годишње, а за њих важи и чл. 46 који предвиђа доношење специалних прописа о додатцима на скупоћу. Чл. 95 у последњем ставу објашњава ко се има сматрати као чиновник полициски, финансиски, шумарски и аграрне реформе, те према чл. 73 Устава нема право кандидовања, и додаје да се од овога изузимају државни подсекретари. Као што примећује г. Др. Мих. Илић, ово изузимање није било потребно, јер се у чл. 1. Чин. Зак. већ каже, да он не важи за државне подсекретаре.¹⁾ Према овоме државни подсекретари могу се кандидовати, али у случају избора стављају се на расположење, за разлику од министара и професора универзитета који ако буду изабрани, задржавају свој положај. Међутим, ако државни подсекретар дође на тај положај из парламента, задржава мандат. Чл. 247 прописује да државни подсекретари (као и министри) на расположењу, ако имају најмање једну годину службе која им се рачуна према чл. 137., као (министарска односно) подсекретарска, имаће припадности министра у пензији, према годинама службе. Сем ових прописа важе за државне подсекретаре и одредбе Чиновничког Закона о пензијама. У овоме погледу они су изједначени с министрима.²⁾

Положај државног подсекретара по правилу је мање сталан од положаја помоћника министра. Докле помоћник министра остане кад и кад на своме месту и после једне или и више промена владе, дотле државни подсекретари обично силазе са својих положаја увек кад се и влада мења. Могућ је истина и обрнут случај да се за време једног министра промени више помоћника, али ово бива већ ређе. Помоћници министра бирају се сем тога чешће између људи од струке или искусних администратора, а државни подсекретари, су по

1) Д-р Михаило Илић, Закон о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, стр. 114.

2) В. о овоме: С. Јовановић, Уставно Право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, стр. 360 и 361; — Велислав Н. Вуловић, Одредбе закона о чиновницима у погледу министара односно државних подсекретара. Архив за правне и друштвене науке, књига XII (XXIX) бр. 3. март 1926 (стр. 221); — Д-р Михаило Илић, *op. cit.*, објашњења код чланова чиновничког закона који говоре о пензији државних подсекретара (чл. 137. став 9, чл. 138, 139, 140 и 144).

правилу политичари и партиски људи, махом нестручњаци, као обично и сами министри.

Ова несталност и нестручност државних подсекретара јесу главни узроци због којих та установа код нас није могла дати боље резултате, и у већој мери оправдати наде оних који су бранили њено увођење код нас. По речима једног члана Законодавног Одбора који је и сам био државни подсекретар, ни једна институција није тако омаловажена као та,¹⁾ и ако не баш са потпуним правом. До сада је изостала и корист која се очекује од оснивања државних подсекретаријата на место министарстава која се имају укинати приликом реорганизације врховне управе, пошто се никако није стигло да се та реорганизација изведе. У томе смислу поднела је Влада 11 новембра 1926 Народној Скупштини на решавање предлог закона о Централној Управи. Овај предлог, који је повучен пре но што га је Законодавни Одбор примио, садржавао је одредбе о државним подсекретарима и помоћницима министра. Из дискусије која је вођена у Одбору приликом претреса дотичних одредаба, најбоље се види, колико су још надлежност, одговорност, и у опште правни положај тих органа код нас неодређени, и како би потребно било сва ова питања што пре детаљно регулисати, ако се хоће да се ове установе задрже и да од њих буде користи.

Д-р Драгослав Б. Јовановић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Међународна привредна конференција

Пуних двадесет дана представници 50 држава проучавали су у Женеви узроке данашњег тешког стања у светској (и специјално европској) привреди. Највећи ауторитети економске науке, најпознатији практичари, преставници свих грана производње, преставници радника, потрошача, међународних привредних институција, тражили су излаза из данашње привредне пресије. Ми ћемо овде у најкраћим потезима изложити како ток њиховога рада тако и најважније закључке до којих су они после дугих дискусија дошли.

Међународна привредна конференција састала се 4. маја ов. г. Истога дана започета је генерална дискусија говором

¹⁾ В. говор Боре Миловановића, одржан у XIV редовном састанку Законодавног Одбора, одржаном 16.-II-1927, приликом претреса предлога закона о централној (врховној) управи.

чувеног шведског теоретичара проф. Густава Касела. По завршетку генералне дискусије конференција се поделила на 3 комисије (за трговину, индустрију и земљорадњу) које су одвојено, на основу богатог материјала који им је био остављен на расположење, проучиле комплексе питања који су им поверени и израдиле извештаје и резолуције. Ове извештаје и резолуције је затим конференција усвојила на својим пленарним седницама.

Анализујући стање данашње привреде конференција је дошла до закључка да је оно данас карактеризовано у првом реду опадањем међународног промета и тешком депресијом како у земљорадњи тако и у индустрији (у Европи данас има 4 милиона незапослених радника). Конференција је мишљења да узроци оваквога стања леже у прекомерном развоју извесних индустрија у диспаритету између земљорадничких и индустријских производа, у финансијским и новчаним поремећајима, у оскудици капитала, у отежавању мигратоарних кретања радништва, у јачању индустрије у извесним ваневропским државама. Али најважнији узрок је према мишљењу конференције тежња држава за привредним изоловањем која чини да се државе окружују високим царинским зидовима и на тај начин отежавају међународну размену добара.

Пошто је овако утврдила узроке данашњег привредног застоја конференција је донела један велики број резолуција које садрже практичне предлоге за економско санирање. Ми ћемо сасвим концизно изложити у чему се ове резолуције састоје.

Резолуције у погледу *трговине*. На првом месту овде налазимо препоруке којима је циљ да ослободе међународну трговину вештачких ограничења и сметњи, као забрана извоза и увоза робе. Дакле конференција препоручује пропрашавање царинске формалности, изједначење законодавстава о меници, примену међународне арбитраже у трговачким споровима, што либералније третирање страних предузећа у економском и фискалном погледу. У погледу царинских тарифа истиче да је неопходно упростити што је могуће више царинске тарифе, створити јединствену тарифску номенклатуру, и сем тога осигурати што већу стабилност тарифа. Нарочиту пажњу конференција посвећује питању висине тарифа. Она сматра да је дошао момент да се заустави даље њихово дизање и да се чак започне са њиховим спуштањем. Да би се дошло до овога резултата она препоручује прво индивидуалну акцију сваке државе у погледу њених сопствених тарифа, затим билатералну акцију која би се састојала у закључивању трговинских уговора, па затим једну колективну акцију, коју би водило Друштво Народа и чији би циљ био уклањање или снижавање царинских тарифа. У вези са овом основном идејом смањивања царина налазимо осуду диференцијалног таксирања страних производа и наплаћивања извозних царина на сировине. Даље конференција сматра да је неопходно закључивање трговинских уговора са

дугим роком који би били базирани на безусловном најповлашћенијем третирању. Думпинг у свима његовим облицима конференција енергично осуђује.

Резолуције у погледу *индустрије*. Овде је главни циљ конференције био да утврди на који би се начин могли смањити производни трошкови без штете по радника или потрошача. У овоме циљу она је са нарочитом пажњом проучила питање рационализације, међународних индустријских споразума (картела) и прикупљања и размене обавештења. У погледу рационализације конференција је мишљења да је она у стању да донесе користи разним категоријама произвођача омогућујући им већу зараду и потрошачима омогућујући побољшање квалитета производа и смањивање њихових цена. Али рационализација се мора спроводити врло обазриво пошто иста може у извесним приликама оштетити интересе радника. При томе се нарочита пажња мора обратити на искоришћавање радне снаге; раднику се мора створити положај достојан човека, квалитет његовога рада моћи треба подићи и потребно је да му се омогући да се и он користи повећањем производње које је последица рационализације. Конференција се није изјаснила ни за ни против међународних индустријских споразума. Она је стала на гледиште да се ови споразуми не могу сматрати као једини лек за данашњу привредну депресију, али да у извесним приликама они могу побољшати организацију производње и смањити производне трошкове. Они могу осигурати радницима трајније запослење а потрошачима стабилније цене. Ипак ови споразуми могу бити опасни и с тога конференција препоручује да свака држава законодавним путем организује контролу над картелима. Најзад Конференција нарочито инсистира на потреби прикупљања тачних података о раду главних индустрија у свакој земљи. Прикупљање ових података треба да буде централизовано код Друштва Народа које ће исте координисати и бити у стању да пружи тачну слику о стању и развоју појединих важних индустрија.

Резолуције у погледу *земљорадње*. Конференција сматра као витално економско питање повећање земљорадничке производње; она сматра да се мора омогућити онима који се њоме баве да дођу до нормалне награде за свој рад и капитале. Побољшање земљорадње мора прво бити дело самих земљорадника. Они морају усвојити савршеније методе производње, водити борбу против болести и непријатеља животиња и биљака, организовати боље продају својих производа. С обзиром на велики број малих и средњих поседа у земљорадњи код којих се не констатује тежња за концентрацијом, организација земљорадника треба да буде спровођена на задружној основи. Ова организација моћи ће се врло корисно допунити споразумима између земљорадничких и потрошачких задруга. Конференција даље скреће пажњу на факат да висока интересна стопа и

тешки порески терети знатно ометају земљорадничку производњу. Даље је конференција мишљења да социјално законодавство треба примењивати и на земљораднике и нарочито подвлачи потребу стручне земљорадничке наставе. Исто тако се морају уклонити све сметње слободном међународном промету земљорадничких производа. Специјалну пажњу обратила је конференција земљорадничким задругама. Она сматра да исте повећавају куповну снагу земљорадника као произвођача и потрошача, у исто време оне служе привредном прогресу јер доприносе повећању продуктивности и квалитета земљорадње и олакшавају продају производа отклањајући разне посреднике. Земљорадничке задруге допринеће још у већој мери рационализацији земљорадничке производње ступајући у везу са потрошачким задругама. Директне трговачке везе између произвођача и потрошача елиминисаће излишне посреднике и омогућиће повољније цене за обе стране. Конференција се нада да ће међународни споразуми између задружних организација омогућити регулисање производње и стабилизацију цена. Конференција затим истиче важност земљорадничког кредита и констатује да у многим државама није исти још у довољној мери организован. Оваква ситуација је у највећој мери штетна по све земље јер не допушта повећање производње, смањивање производних трошкова, и повољнију продају производа. Први услов да се савладају тешкоће пред којима се налази земљорадничка производња јесте добра организација земљорадничког кредита. Изгледа да је најбоље да се овај кредит организује на задружној основи. Сем сопствених средстава окакве би задруге могле рачунати и на обилату помоћ државе. И сама Конференција затражила је од Друштва Народа да проучи могућност међународне сарадње у питању земљорадничког кредита.

Све ове резолуције немају за државе никакву обавезну снагу. Отуда је врло тешко предвидети да ли ће оне и у коликој мери бити примењене. Ми ћемо ипак покушати да утврдимо колика је њихова практична вредност. Међу њима има пре свега један велики број чија примена неће наићи на отпор. Али оно што је код њих главно, смањивање или и потпуно укидање царинских тарифа нема под данашњим приликама много изгледа на успех. С једне стране представљају царине за државу извор великих прихода, којих се она неће и не може лако одрећи. С друге стране досадашња тарифска политика, поред тога што се она мора осудити, већ је имала утицаја на привредни живот појединих држава. Свака промена у тарифама морала би пореметити једно стање равнотеже, оштетити извесне интересе и ставити државу пред решавање нових проблема. Пред перспективом да се у општем интересу међународне привредне солидарности лиши знатних прихода и изазове велико незадовољство у земљи, државе ће свакако претпоставити да остану при данашњој ситуацији. Све што се може очекивати (и што није мала

ствар) јесте да се убрза рад на склапању трговинских уговора, који ће сигурно донети извесно смањивање царинских тарифа. Али не треба мислити да ће идеја укидања царинских тарифа (или бар њиховог знатног смањивања) остати утопија. То је једно решење које се не може избећи и које ће се пре или после морати да усвоји. То захтева и сама структура наше привреде која је већ у велико изашла из оквира националних граница и у све већој мери добија карактер светске привреде. Повећање становништва и његових потреба захтева стално повећање производње, које се може постићи само њеном рационализацијом. Не може се пак замислити да се у овом погледу постигне какав успех ако се спречава спровођење поделе рада међу појединим привредним подручјима. Ма колико се данас поједине државе опирале овоме економском зближавању из сасвим разумљивих тежња да обезбеде своју политичку независност, економска еволуција захтева уклањање граница и привредно уједињавање области које једна другу допуњују. До сада су у историји човечанства увек привредне потребе биле важније и јаче од политичких. Оне су увек на крају крајева натерале политичке институције да се саобразе потребама привреда. Тако ће сигурно бити и са питањем царина. Интерес је човечанства да у привредном промету узме учешћа што већи број држава. У колико су међу њима размене јаче, биће и веће њихово привредно благостање. Привредна аутархија, тежња за изоловањем, која се тако јако испољава после рата је према данашњим привредним приликама некономска. Данас су привреди потребни велики простори, потребна је економска федерација независних народних привреда да би се постигли најбољи резултати. Човечанство већ почиње да бива свесно ове потребе. Најбољи је доказ привредна конференција где је 50 држава признало потребу јаче економске сарадње. Пре 7-8 година не би било могућно наћи ни две државе које би потписале резолуције Женевске Конференције, данас их је без великих тешкоћа прихватио готово цео свет. Значи да је економски национализам знатно ослабио. Истине које је прокламовала конференција неће свакако тако брзо добити практичну примену. Али ће зато оне постепено продри у свест маса и претворити се у уверење да су оне једини излаз из тешке економске ситуације. Не треба заборавити да ни одлуке Бриселске и Ђеновске Конференције нису у прво време имали практичних последица. Међутим све што је последњих година учињено на корист привреде заснива се на саветима које су формулисале ове две конференције. Заустављање скакаћа цена, које некада ни једна држава није хтела да сматра као последицу новчане инфлације, стабилизација валуте, коју су раније толике државе одбиле као штетну по њихов престиж и привреду, данас су за свакога сасвим познате ствари. Њихову тачност и целисходност данас није потребно ни доказивати па ипак су оне још не тако давно сматране за празне теорије.

Надајмо се да ће исто тако и идеја потребе међународног привредног зближавања и сарадње што пре прокрчити себи пута и постати једна популарна истина. Тек тада ће бити могуће отклонити данашњу привредну депресију са свима њеним тешким социјалним последицама и дићи светску и специјално европску привреду на ниво који одговара данашњој култури човечанства.

Д-р Александар Јовановић.

ПЛОВИДБЕНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Из домаће поморско-правне јудикатуре.

Бр. 2. — Одговорност бродовласника за обавезе капетанове, ако је капетан купио робе за потребе брода. — Одговарају ли бродовласници у томе случају солидарно или pro rata?. — Допуштеност абандона.

Први је суд прихватио тужбу управљену против неких од бродовласника из горе назначенога наслова, али је тужбено тражење измијенио овако:

„Туженици Б, Ц и Д су дужни платити тужилачкој страни за 3 дана фор. 750.34 са каматом од 6% од дана... за робу продану и предану за потребе барка¹⁾ З... али *не солидарно ни под претњом егзекуције*, него само у сразмјеру са удјелима, што их имају у томе барку и под пријетњом, да ће туженици, ако не плате за три дана, бити дужни трпити, да се њихови дјелови барка продаду по законским прописима, па да се утржак из те продаје употреби за исплату горе назначених сума... све то ако се тужилачка страна закуне...“²⁾

Из разлога...

За случај да тужилачка страна положи заклетву... морало се сматрати за доказано, да је дотична роба предана за употребу барка. А у томе случају не одговарају туженици него само са својим удјелима у броду, јер по природи овога посла не одговара лице него само брод (§§ 452, 498 њем. трг. зак.)³⁾ Поред тога су туженици изречно изјавили да своје уделе абандонују тужилачкој страни до висине њезине вересије а у смислу чл. 216 Code de com...

Није оправдано тражење, да се туженици осуде солидарно, јер се у конкретном случају ради о поморскоме послу, па се не може

1) Барк је врста брода на једру.

2) Парница се водила прије увођења новог грађ. поступника, који сада важи у Далмацији и Словенији.

3) Чл. 452 (сада чл. 486) њем. трг. зак. гласи:

„Опремач не одговара за потраживања трећег лица лично него бродом и возарином:

1. ако се потраживање оснива на правном послу, што га је капетан склопио као такав по својему законском овлаштењу (kraft seiner gesetzlichen Befugnisse) а не позивом на засебну пуномоћ;

2..., 3...“

Чл. 498 (сада чл. 529) њем. трг. зак. прописује ово: „Капетан је овлаштен да склапа после на лични кредит опремачев, навластито да се за њ мјенично обавезе само на основу пуномоћи, која га на то овлашћује (§ 486 — дотично прије: § 452 — ал. 1, бр. 1.) Поуке, како да се влада (Verhaltungsmassregeln) и службена упутства, што их капетан прима од опремача, не достају за оснивање личне одговорности опремачеве.“

примјенити чл. 280 трг. зак.¹⁾, на који се позива тужилачка страна.

Из разлога суда другог степена, који је апелацији угодни толико, што је туженике осудио да плате *in solidum*:

Ако... буде положена заклетва..., мораће се узети, да су бродовласници одговорни за овај трошак учињен за брод, јер се капетан по поморским законима, по природи посла и с обзиром на § 1027 грађ. зак.²⁾ има сматрати пуномоћником опремача (арматура), управљачем брода за њихов рачун; он тече за бродовласнике права што се тичу брода и намеће им односне дужности. Бродовласници би се могли ослободити од своје личне обавезе абандонујући тужилач кој страни брод са возарином, али у томе погледу нијесу у овоме случају ништа учинили; брод је још увијек уписан на њихово име без икаквог знака, који би тужилачкој страни давао право на брод — па ни залог на брод нијесу осигурали тужилачкој фирми туженици, који имају 127/9 барка... „Зато су лично и солидарно одговорни опремачи (арматури), будући да је капетан за све власнике преузео обавезу плаћања, будући да је роба дана за употребу брода, дакле на корист свију бродовласника, и јер се, барем по аналогији има примјенити чл. 280 трг. зак.

Врховни је суд, потврђујући пресуду апелационог суда, изрекао од прилике ово:

Ради се о продаји робе капетану једнога брода за потребе брода, дакле о послу, који се мора просудити по XXII глави грађ. зак., па се у томе овај суд позива на разлоге апелационога суда.

Није требало капетану, како се тврди у жалби, специјално пуномоћје, будући да је капетан по §§ 1009 и 1029 грађ. зак.³⁾ овлаштен на такве купње.

Али и да се хоће примјенити чл. 216 Cod d. com., абандон учињен у одговору на тужбу не би могао ослободити туженике, јер није абандован цијели брод, ни брод с возарином и јер тужилачка страна није постављена у положај да гече власност.

Што се тиче солидарности, ова излази из саме природе посла, будући да је роба дана за потребе цијелога брода, па одговара за њу цијели брод дотично власници његови.

Напомене: Ово ријешење управо изазива претрес цијелога низа важних, а спорних и заплетених питања, о којима би се могли написати цијели чланци, кад би се човјек хтио и могао с

1) Чл. 280 трг. зак. за Далм. Слов.: „Ако се двоје или више њих заједнички обавезало трећему лицу послом, који је на њиховој страни трговачки посао, имају се сматрати солидарним дужницима, кад не излази супротно из углаве са вјеровником.“

2) § 1027 грађ. зак. за Далм. и Слов., Хрв. и Слав.: „Прописи, који су садржани у овој глави (scil. глава XXII „о опуновлаштењу и другим врстама пословодства“), примјењују се такођер на власнике трговине, брода, дућана или другог обрта, који повјеравају управу настојнику (фактору), капетану, дућанскоме калфи или другим пословођама.“

3) § 1009 цит. грађ. зак.: „Пуномоћник ваља да настоји око посла марљиво и поштено, како је обећао и како му је наложено у пономоћју, в да остави пуномоћилац свуколику котрист, коју доноси посао. Он је иластан, ма имао и ограничено пуномоћје, служити се свим средствима, која су потребито скопчана с природом посла, или која се слажу с намисли коју је очитовао пуномоћилац. Ако пређе границе пуномоћја, одговара за последиче.“

§ 1029 цит.: „Ако пуномоћје није дано на писму, просуђује се по предмету и по природи посла, докле сеже пуномоћје. Тко је повјерио другоме какву управу, узима се да му је такођер дао власт да чини, што год иште управа и што је обично с њом скопчано (§ 1009).“

њима бавити подробно. Ми ћемо настојати, да их што исцрпљивије освијетлимо, не прекорачујући простор, који нам за њих остаје на располагању.

I. *Јамчи ли опремач (сувласник) брода за обавезе, које је склопио капетан?*

Чл. 216 Code de com. у слогу од 1807. год. — дакле како важи код нас — вели, да бродовласник одговара за „чине“ капетана, уколико се тичу брода и превоза и да та одговорност престаје абандоном брода и возарине. Спорно питање, шта значи „чин“ — бива, разумије ли ту закон само деликт или и обавезу — ријешило је франц. право већ законом од 1841 год. тиме, што је *expressis verbis* проширио одговорност бродовласнику и на капетанове „engagements“. Наша теорија се приклонила томе схватању, дакако не на основу франц. закона од 1841. год. који код нас није и не може бити на снази, него узимајући, да је Code под „*faits du capitaine*“ већ од првога почетка разумјевао толико деликте колико обвезе капетанове. Што се пак тиче праксе, она се претежно, без дуга наклапања и образложења, позива на просто на чл. 216 code и кад се ради о „обавезама,“ тумачи дакле фактички екстензивно ријеч „*faits*“. То излази и из примјера које ниже под II сл. а) до е) наводимо. У другу се руку пракса оснива и на §§ 1017 и 1027 грађ. зак., сматрајући капетана опремачевим пуномоћником, како је истакнуто и у горе наведеноме случају. — То је све, по нашем суду, сасвим исправно, јер исти разлози, који су у току средњег вијека довели до ограничења одговорности бродовласникове, важе једнако за одговорност *ex delicto* као и за ону *ex contractu*.

II. *Јамче ли сувласници (опремачи) брода за дјела и обавезе капетана самокупно или pro rata?*

Пресуда, коју овдје донесосмо, је права слика и прилика подвојености, што постоји у томе питању.

Упада најприје у очи, да се суд првога степена позива — на њемачко право, и то — неисправно. Заиста двоструки *documentum raupertatis!* У § 452 (а § 486 у садашњему слогу) њем. трг. зак. вели се само то (бр. 1), да опремач не одговара лично него само са бродом и возарином за захтеве, што се оснивају на правноме послу склопљеном од капетана као таквог на основу своје законите власти, а не на основу засебна пуномоћија. Ово наређење санкционише дакле само т.зв. *систем егзекуције*, бива начин ограничења бродовласникове одговорности, који је карактеристика њем. права, а у чему се баш разликује наше право које пристаје уз *систем абандона*.¹⁾ Исто је тако неумјесно цитирање § 498 (садашњег § 529, у слогу зак. од 1902. год.) њем. трг. зак., јер тај каже само, када капетан смије склапати после „на лични кредит опремачев.“ Тко хоће истакнути стајалиште њем.

1) В. „Архив“ бр. 3—4, стр. 282. „Пабирци по новијој светско поморској јудикатури,“ гдје је оштампан толико у староме колико у новом слогу чл. 216 Code de com.

права у овоме питању, позива се насупрот на § 507 трг. зак. који утврђује личну одговорност саопремача *pro rata*.

Него, било томе како било, неумјестан је позив на њем. право уопће, то с тим више, што има и других права, која се изјављују за *несолидарност* (н. пр. *Аргентинско*, чл. 870, *Шпанско* чл. 590, *Шведско*, чл. 9 и т. д.), па ипак тиме није још речено, да исто важи и по нашем закону, који се *expressis verbis* о томе не изјављује.

Интересантније је насупрот схватање *француске* теорије и праксе, јер у томе обзиру није ни измијењен ни допуњен *Code de com.* Питање изгледа да у француској није ни спорно, јер сви нама познати писци узимају самокупну одговорност, а истога су мишљења и старији, које они цитирају, па и судска ријешења, на која се позивају.¹⁾ Као разлог солидарности се наводи нарочито чињеница, да се ради о трговачкоме удружењу (*La société étant commerciale, ils sont solidairement responsables*“ (*Ripert*)).

Ипак је код нас у теорији надвладало супротно стајалиште. Сви су наши теоричари, колико нам је познато, да су се тим питањем бавили, за одговорност *pro rata*. Јудикатура је насупрот нестална. Нама су познати ови случајеви:

а) 1877, 7/9: Платно за једра и слично продано је било за брод у градњи. Суд је првога степена осудио *in contumaciám* сувласнике брода на *солидарну* измиру дуга из разлога, што је од добаве, која је предметом тужбе, имала користи заједничка ствар (§§ 1016, 1041. 1203 грађ. зак. — „*si in comunem arcam pecuniae versae sunt*“). Апелације није било. (*Gazz. Tr. T.* 1879, 12, 92).

б) 1877, 2-5 — 1876, 14-7 — 1876, 8-2. Првом је пресудом врховни суд (без навода разлога) потврдио конформне пресуде апел. суда и суда првога степена. Радило се о дугу. Власник од шест „карата“ (удјела) био је осуђен од првога суда да плати *цијели дуг*, будући да је од осигуратеља примио за својих 6 карата суму већу од дуга. Како сваки дио залога одговара за цјелину по § 457 грађ. зак., тако је недељив и привилегиј вјеровников а не односи се на дјелове (удјеле, карате). Све и да је дакле туженик сувласник 1/4 (6 карата), па је и добио само 1/4 осигуране суме, мора се примљеним новцем, који замјењује његов удио у броду (?), одговарати за цјели дуг, како су његови карати одговарали за цјели брод, који се реално не могаше дијелити. (*Ibidem*).

в) 1877, 28-12 — 1877, 26-10. Првом је пресудом апелациони суд, потврђујући првостепену пресуду, — која се такође оснивалана § 457 грађ. зак. — изрекао „да сваки дио брода *солидарно* јамчи за васколики дуг учињен од капетана“ за потребе брода. Радило се на име о печеноме морнарскоме круху добављеном од тужитеља. (*Ibidem*).

1) *Ripert*, *Droit Maritime*, 799, *Wahl*, *Précis théorique et pratique de Droit Maritime*, 79, 98, 101, *Lyon-Caen et Renault V*, 297, *Desjardin II*, 260, *Vermond* 29, *Valin ad liv. II*, tit. VIII, art. 2 *Ordonnance* и т. д.

d) 1887, 10-3 — 1886, 21-2. Апелациони је суд првом пресудом потврдио ову последњу из разлога првога суда. (На врховни суд нијесу парничаро отишли ни у овоме случају, као ни у ономе под с). Тужилац, узајамно осигуравајуће друштво, бијаше тужило сувласнике брода на солидарну исплату дужне суме. Приговор њихов, да су дужни платити само *pro rata* био је прихваћен. Разлози су из прилике ови: Солидарна одговорност не може се извести ни из наредбе домаћег тргов. законика, јер не излази из списка, да су сувласници брода образовали трговачко друштво за вршење транспорта са поменутим бродом, па се мора узети да међу тим сувласницима постоји само *communio incidens*, чије се последице морају просудити оп начелима поморскога права, дакле францускога *Code de com.*, на који се позива и приложени уговор. А у *Code de com.* није изречено начело солидарне одговорности више опремача брода за премије осигурања цијелога брода. У томе погледу еодређује ништа ни чл. 191 *cod. de com.*; он назначује само ред, којим се од брода наплаћују тражбине, што се сматрају привилеговане, а број 10 тога члана убраја у такве тражбине само премије осигурања дужне за последње путовање. (*Gaz. Tr. T.* 1887, 12, 94).

e) 1892, 3-2—1891, 30-10—1891 6-10. Врховни је суд првом пресудом потврдио другу (апел. суда), којом је (против правног мишљења првога суда трећа пресуда) била утврђена одговорност *pro rata*. Овдје се радило о подмири плаће морнару. Друга и трећа инстанција узеше, да бродовласници одговарају на основу чл. 216 *code de com.* и као манданти капетанови за његова „дјела“, што се тиче брода и опреме, али лично и *pro rata* по § 889 грађ. зак.¹⁾, јер за солидарност нема основице ни у поморскоме ни у грађанском праву, а *in concreto* ни у трговачкоме, будући да унајмљивање бродске момчади није трговачки посао. Нарочито се, додаје врховни суд, не може солидарност извести из чињенице, што брод за неке у закону тачно побројане тражбине јамчи, нераздјелено, јер за те тражбине одговара брод напросто као залог, из којег се оне имају првенствено намирити. Отпадне ли залог, не могу те тражбине добити осебина, којих не имаћаху прије. (*Glas.-Unger* бр. 14096).

f) 1903, 30-12—1903, 24-3—1902, 19-11. Капетан брода, који се насукao, искаo је помоћ за одсукање брода ријечима: „Учините, ја одговарам за све.“ Све три инстанције (Дубровник, Задар, Беч) узеше, да ова изјава капетанова веже бродовласнике, јер до абандона брода и терете они цивилно одговарају за капетанове „чине“, уколико се тичу брода и превоза, и то, будући да се ради о трговачкоме послу, *солидарно*

Навели смо све познате нам случајеве, да се види, која несигурност и несигурност влада у овоме погледу, како празну сламу млати тко нијече солидарност, а каквим се, често заплетеним, аргументима служи тко је брани.

1) § 889 грађ. зак. *цит.* гласи: „Зато, изузевши случајеве одређене у закону, гдје има више судужника какве раздјеливе ствари, сваки одговара само за свој дио, а тако исто гдје има више дионика какве раздјеливе ствари, сваки треба да буде задовољан дијелом, што му пристоји.“

По нашему правном појимању ствар је много простија. По чл. 4 трг. зак. (за Далмацију и Словенију — који се имао приминити у конкретном случају) трговац је тко обавља трговачке после као обрт; по чл. 271 бр. 4 истога зак. је трговачки посао преузимање превоза добара или путника по мору; опремач брода је по томе трговац. По чл. 273 трг. зак. је трговачки посао сваки поједини посао, што га трговац обавља за вршење своје трговине, па су сви горе поменути послани, а и унајмљивање момчади, које обавља опремач, да узмогне вршити своју трговину, трговачки посао; напосокон је по чл. 280 истога трг. зак. солидарна она обавеза, коју више лица има спрам другог лица из посла, што је на њиховој страни трговачки. Из свега овога излази, да је обавеза, о којој се овде ради, солидарна.

А има још један аргуменат. Узме ли се, тако смо горе под I видјели, да је капетан пуномоћник опремача, може се рећи, да ти опремачи као налогодавци јамче самокупно за обавезе, које он склапа за њих. (Пор. E h r e n z w e i g, System des allg. österr. Privatrechts, 1920, II-I § 383 стр. 512). То би одговарало и римскоме сватању, јер су Римљани узимали да опремачи одговарају про parte за властите а солидарно за обавезе, које је склопио њихов *magister navis* (P i s s o l i, Elementi di diritto commerciale, 1912, II стр. 66).

Подвојеност која постоји у овоме питању, излази из осебина опремачкога удружења — на који ћемо се обазријети другом приликом — а које је проузроковао историјски развој ове институције.

III. *Питање абандона*. Ни овом институцијом — коју смо уосталом донекле осветлили са стајалишта свјетске јудикатуре¹⁾ — не можемо се овдје бавити подробније. Сврнућемо се дакле само на ово, што су судови о томе рекли у случају горе саопћеном.

Чудноват је приговор виших судова, да туженици нијесу ништа учинили и да је брод у регистру још уписан на њихово име. Доста прописује чл. 492 итал. трг. зак., да се изјава абандона има унијети у регистар поморскога уреда, у којему је брод уписан, и да се о томе имају обавијестити вјеровници забележени на регистру или на акту националности, али тога код нас нема. Више него изјавити абандон, не треба дужник; само је потребно да вјеровник прихвати ту изјаву; не прихвати ли је, треба ствар изнијети пред суд. Из истога разлога није јасан ни приговор да туженици нијесу тужиоце поставили у стање, да теку власност брода, дотично да им нијесу осигурали залог. Можда има о томе помена у списима, којих немамо пред собом, а који би нам протумачили те чудновате приговоре, то чудноватије, што је спорно, да ли се абандоном уопће преноси право власности на вјеровника.²⁾

1) В. „Архив“ XIV бр. 3—4, стр. 282.

2) В. ипак у „Архиву“ цит. под 10, бр. 10 сл. а).

У трећему степену се истиче и то, да није абандонован цијели брод. И то је неразумљиво. Сваки удионик може абандоновати само свој удио и тиме се ослобађа одговорности. Будући да туженици нијесу имали но 17⁷/₉ дијела од брода, могли су само толико абандоновати. Тужбени петит гласи обично у оваквим случајевима: „дужан је платити..., ако не воли абандоновати свој удео.“ Ваљда ће се и о томе моћи штогод разумјети из списка.

IV. У конкретном случају изгледа, да су бродовласници били и опремачи (арматури) брода, па се за данас не треба бавити питањем *quid iuris*, ако иста лица нијесу опремачи и бродовласници — које би нас питање и тако предалеко водило.

А. Верона.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

I. Уредба о разврставању и распоређивању техничког особља у државним штампаријама у Београду, Сарајеву и Цетињу.

У 109. — XXX броју Службених Новина од 18 маја ове год. обнародована је Уредба о разврставању и распоређивању техничког особља у државним штампаријама у Београду, Сарајеву и Цетињу. У вези с њом учињено је више неправилности од којих ћемо неке овде изложити.

1. Према последњем ставу члана 94 Устава, у уредбама „мора бити сваки пут означен закон, на основу кога се издају.“ Овај услов испуњен је и код горње уредбе: у њој је означено, да се она прописује на основу члана 8 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда од 31. јула 1923 године. Према овоме члану Министарски Савет, по саслушању Стручног Савета, одлучиће у коју категорију имају да уђу „струке у којима се нека нарочита теориска спрема не може прописати, јер се рад у струци, углавном, оснива на урођеној способности или извесној вештини стеченој стручном вежбањем, а тако и струке у којима су, по сили прилика, у разним областима државе прописане разне школске спреме.“ Излази, одавде, да се на основу овога члана могу само разврстати струке по категоријама, не и звања распоредити по групама, као што је учињено горњом краљевом уредбом. Уз то, ова краљева уредба није ни била потребна, пошто поменуто разврставање по категоријама, према горњем члану, одлучује Министарски Савет. Најзад, ово одлучивање Министарског Савета везано је за претходно саслушање Стручног Савета: Министарски Савет одлучује у коју ће категорију извесна струка ући, али тек пошто о томе саслуша Стручни Савет и чује његово мишљење. Ово мишљење, истина, није императивно, пошто Министарски Савет није дужан држати се њега. Али оно није ни факултативно, јер не зависи од воље Министарског Савета хоће ли га тражити или

не. Оно је консултативно: Министарски Савет мора га изискати иако не мора по њему поступити. У овоме случају, међутим, место да Министарски Савет саслуша Стручни Савет и потом одлучи, уредбу доноси краљ на предлог Министра Просвете а по саслушању Министарског Савета. Ако се узме, по једном схватању, да је тражење претходног мишљења само форма, онда пропуштање да се она испуни повлачи за собом ништавост аката донетих на основу ове уредбе. Ако се узме, по другом схватању, да је тражење мишљења у ствари један случај колегијалне надлежности, онда његово пропуштање представља прекорачење власти, пошто је акт у чијем је доношењу требало да учествује на неки начин и Стручни Савет донет без тога учешћа, услед чега се јавља иста последица: акти донети на основу ове уредбе ништавни су.

2. Горња уредба, оваква каква је, не представља у ствари ништа друго него допуну Уредбе о разврставању чиновника и осталих државних службеника грађанског реда. Само ако се допуњавање ове уредбе и могло вршити на основу Закона о чиновницима до 1. априла ове године, од тада то више није могуће. Према чл. 326 Финансијског Закона за 1927-28 годину, Министарски Савет је овлашћен да допуни поменуту уредбу, али с тим да уредбу потребну ради тога донесе у сагласности са Финансијским Одбором Народне Скупштине. Ако је овлашћење из Закона о чиновницима важило до 1. априла ове године, оно је престало важити чим је о истој ствари, у Финансијском Закону, дошло друго овлашћење. Према томе, после 1. априла ове године, допуну Уредбе о разврставању могао је извршити на основу овлашћења из Финансијског Закона само Министарски Савет у сагласности са Финансиским Одбором Народне Скупштине. Место тога, на предлог Министра Просвете, донета је крајева уредба без тражене и добијене сагласности Финансиског Одбора.

3. Закон о чиновницима прописао је, у своме првом члану, ко се има сматрати државним службеником грађанског реда. Лица са тим својством, која сâм закон није разврстао, имала су бити разврстана уредбом. Ова уредба, излази одатле, није могла да одређује ко све има својство државног службеника, него само да изврши разврставање оних који су то својство имали у тренутку кад је дато законско овлашћење за њено издавање или га затим на основу закона добију. Ако се потом уредба, пошто је издата, могла допуњавати, одређујући категорију и групу извесним службеницима, то се могло односити само на оне који су то својство имали па је само први пут њихово разврставање било пропуштено, не и на оне са којима не би био тај случај. То што важи за разврставање на основу овлашћења из Закона о чиновницима, важи исто тако и за разврставање на основу овлашћења из Финансиског Закона. Према томе, горња уредба било да је издата на основу једног или другог

овлашћења не може, вршећи разврставање, давати својство државних службеника онима који то својство нису имали, пошто се она мора ограничити на разврставање државних службеника, не и на одређивање ко међу те службенике спада. Међутим она је, супротно томе, узела као државне службенике лица која се до сада нису сматрала као таква. Природно, ми овде не улазимо у питање да ли иначе њима треба признати својство државних службеника, већ само истичемо да се то није могло учинити горњом уредбом.

4. Члан 4 горње уредбе садржи пропис по коме Министар Просвете, на предлог управника државних штампарија, може одредити у коју групу имају ући звања која нису поменута у њеним претходним члановима. Слична одредба налази се исто тако и у чл. 4 Уредбе о разврставању чиновника и осталих државних службеника грађанског реда, и ми смо на њену незаконитост већ обратили пажњу.¹⁾ У ствари, ако се на основу једног законског овлашћења може издати уредба, искључено је да се сад кроз ту уредбу ово овлашћење може преносити даље на другог. Јер свако овакво овлашћење мора бити законско, а ово пренесено овлашћење не испуњава тај услов, пошто се даје уредбом.

Горња уредба донета је на основу чл. 8 Закона о чиновницима који предвиђа извесну власт одлучивања Министарског Савета. Не може онда она, очевидно, прописивати да ће место Министарског Савета одлучивати сам Министар Просвете, а да тиме не повреди пропис на основу кога се издаје. Напомињемо да она овај пропис, поред осталог, вређа и на тај начин што регулише радно време у државним штампаријама што нема никакве везе са разврставањем њиховог техничког особља.

II. Распуштање Народне Скупштине и овлашћења из Финанског Закона за доношење уредаба са законском снагом.

Власт издавања уредаба са законском снагом, и кад је предвиђена Уставом, представља једну власт сасвим изузетну. Морају се онда прописи у вези с њом уско тумачити. Полазећи са овога гледишта познати француски научник, Леон Диги, у једном из низа предавања која је одржао на Универзитету у Каиру, дао је тумачење чл. 41 египатског устава који о томе говори и одакле узимамо само оно што нас овде непосредно интересује.²⁾ Према поменутоме члану, први неопходни услов за могућност издавања уредаба са законском снагом јесте да то издавање пада у време између две парламентарне сесије и још је уз то потребно да парламент одмах буде сазван. Ако парламент не би могао бити сазван, излази да ни изузетна власт издавања поменутих уредаба не би могла да се врши. Према томе, у случају распуштања скупштине, не може се издати

¹⁾ Видети 6 св. наше Збирке закона, стр. 63.

²⁾ *Leçons de Droit public général*, Paris, 1926, p. 170-172.

уредба са законском снагом пошто се тада парламент, коме она треба да буде поднета на одобрење, не може одмах сазвати.

Ово гледиште Дигиево изгледа нам сагласно са начелима парламентаризма и са идејом о равнотежи која треба да постоји између управне и законодавне власти. Ако сад покушамо применити његов начин резоновања на уредбе са законском снагом које се имају издати на основу овлашћења из Финансиског Закона за 1927-28 годину, чини нам се да се може доћи до истога закључка.

Према члану 345 Финансиског Закона за 1927-28 годину, све уредбе са законском снагом донете на основу овлашћења из овога закона имају се по обнародовању поднети Народној Скупштини на одобрење. Према томе, сва поменута законска овлашћења везана су за услов да се уредбе, донете на основу њих, поднесу на одобрење Народној Скупштини. Овде, истина, није прописан одређен рок за то подношење али, пре свега, он свакако има бити што краћи, рачунајући од дана обнародовања уредбе, а затим то питање дужине рока није од важности у овоме случају. Што је од важности то је постојање могућности да се уредба са законском снагом уопште поднесе Народној Скупштини на одобрење. Први услов за постојање те могућности очевидно јесте постојање саме Народне Скупштине. Ње, међутим, после распуштања нема више; не може онда после распуштања бити ни могућности подношења њој на одобрење па, према томе, изгледа да не може бити ни могућности издавања уредаба са законском снагом.

Можда би овде могла бити од користи и следећа идеја. Донети једну уредбу на основу законскога овлашћења с тим да се поднесе на одобрење Народној Скупштини после кога постаје закон представља у ствари једну врсту законодавног поступка. Давањем законскога овлашћења и доношењем уредбе на основу њега завршене су прве етапе овога поступка; после тога настају друге: подношење уредбе Народној Скупштини и само њено одобрење. Сад ако између сазива и може имати извесног континуитета у законодавном погледу, њега нема између законодавних периода. Потребно је онда све етапе поменутог законодавног поступка свршити у току једне исте периоде. Одавде би изишло да се, у случају који имамо у виду, после распуштања Скупштине не би више могле издавати уредбе на основу добивеног законског овлашћења, као што издате и на одобрење поднете а неодобрене уредбе не би могле у новој законодавној периоди бити озакоњене друкчије, него пролазећи од почетка кроз редован законодавни поступак. Дотле, оне би важиле као уредбе, ако већ не би биле скупштинским резолуцијама стављене ван снаге.

Ово што је изложено можда би се могло проширити и на уредбе са законском снагом уопште, чак и у случају кад закон, на основу кога се издају, не прописује да се имају поднети На-

родној Скупштини на одобрење. Јер, као што је познато, све ове уредбе потпадају под нарочиту контролу Народне Скупштине: она их својим резолуцијама може ставити ван снаге у целини или делимице. Могуће је онда узети, да се оне не могу издавати кад је оваква контрола уопште искључена, што је управо случај кад је Народна Скупштина распуштена и кад нема више никаквог контакта између ње као целине и управне власти. Уосталом, било би свакако сагласно са парламентаризмом, који код нас представља једно уставно начело, кад би се пракса утврдила у овоме смислу.

Д-р Михаило Илић.

СУДСКА ХРОНИКА

Касациони Суд и принцип законитости.

Под принципом законитости разуме се правило по коме су само она дела забрањена која је закон *унапред* казном угрозио и по коме се казна може применити само у оној врсти и у оном обиму који је закон *изречно* предвидео. По том правилу судија има право да суди и осуди учиниоца кривичног дела, али само у границама закона, т. ј. он га не може осудити ни на већу ни на другачију казну од оне која је законом предвиђена за дотично дело, нити га може осудити за што друго осем за оно дело за које је закон унапред рекао да ће се његов извршилац казнити. Тај принцип постављен је у § 2. Срп. Каз. Зак. и чл. 8 Видовданског Устава. Аналого том принципу, судији је забрањено с једне стране да публикује своје одлуке у виду правних прописа којих би се држао у изрицању правде, а с друге да путем тумачења попуњава законске празнине. Зато се он мора уздржати од сваке акције у свим случајима у којима би недостајао правни пропис по дотичној материји, јер он не може доносити пресуде наслањајући их, као оно у приватном праву, било на аналогију, било на правне обичаје и судску праксу, било на осећај правичности, пошто би такав начин суђења дошао у очити сукоб са принципом законитости. Из тога пак јасно излази, да се улога судије при тумачењу кривично-правних прописа састоји једино у тражењу и налажењу правога смисла постојеће одредбе, а чим такве одредбе нема, онда не може бити ни његовог тумачења. Али и при тумачењу саме постојеће одредбе судија се не може служити ни *рестриктивним* ни *екстензивним* методом, јер се казни закони не могу тумачити ни рестриктивно ни екстензивно, већ једино *декларативно*, т. ј. простим и једноставним констатовањем онога што садржи законски текст. Следствено томе, судија се при тумачењу каквог кривично-правног прописа не може служити ни једним другим средством осим логичког и граматичког тумачења употребљених речи и израза као најнепосреднијег начина да се сазна прави смисао дотичне одредбе.

То долази отуда што се казниени закони доносе колико у циљу да се заснује државно право кажњења и да упуство судским органима за правилно вршење тога права, толико у циљу да се створи могућност за грађане да могу своје понашање довести у сагласност са законским прописима. Такав начин тумачења казниених закона, који се наслања на традиционално правило „*odia restringenda*“, служи оптуженом као најбоља гаранција противу самовоље судије, као гаранција која не може бити никада излишна докле је незнања, људи и њихови слабости.

Са речених разлога принцип законитости сматра се у свима културним земљама као нешто што је свето и само по себи неповредно, па га због тога и власти и грађани чувају као једну од највећих тековина савременог права уопште, а кривичног посебице. Напротив код нас, могло би се данас с правом поставити питање: има ли тога принципа и у којој мери. Остављајући на страну Извршну Власт и Државни Савет који су раскрстили готово сваку везу с тим начелом, ми стојимо пред фактом да је и Касациони Суд у последње време почео све више и више да напушта принцип законитости и да је у томе напуштању отишао тако далеко да за своје одлуке по кривичним предметима не тражи више ослоња у закону, већ их наслања на схватање друштвене средине. Да је то тако ево доказа:

Пресудом Првостепеног Суда за округ београдски од 7. фебруара 1927. г. бр. 4036 осуђен је на две године робије Драгољуб Ђорђевић, из В. Црљени, што је убио из пушке свога рођеног брата Радојка. Казна му је одмерена за дело из I. одељка § 156. К. З. с обзиром на олакшавајуће околности: признање, добро владање и изазвано стање - § 59. т. 3., 4. и 7. К. З. Београдски Апелациони Суд својом пресудом од 2. марта тек. г. бр. 1356 оснажио је поменуту пресуду Првостепеног Суда као правилну и на закону основану.

По благовременој жалби државног тужиоца под бр. 9574. 927. Касациони Суд примедбама свога I. одељења бр. 3172 од 26. марта 1927. г. поништио је поменуту пресуду Београдског Апелационог Суда са следећих разлога:

„Јер је њоме погрешно одобрена пресуда Првостеп. Суда, који одмеравајући казну оптуженом Драгољубу за дело хотичног убиства пок. Радојка, који није оставио овоме на терет и отежицу из т. 4. § 65. К. З. што је био дужан да учини, јер је оптужени убио свога рођеног брата.

Иако родбинска веза између оптуженог и убијенога није никаквим законским прописима предвиђена као законска дужност, као што је у §§ 108. и 109. Грађ. Зак. стављено у дужност супрузима да један другом буду на помоћи, ипак Касациони Суд сматра да се оптуженоме има узети у отежицу факат што је убио свога рођеног брата, јер је тиме повредио једну моралну дужност која постоји у поштовању родбинских односа основаних нарочито на крвном сродству, као што је то овде случај.

У осталом, наређење § 65. тач. 4. Каз. Зак. и не условљава за његову примену постојање законске дужности у смислу грађанског законика, већ у најширем смислу сваке моралне дужности која по схватањима друштвене средине захтева поштовање извесне род-

бинске везе. Тако схватање одговара и основном принципу индивидуалисања и одмеравања казне, да се иста одмери према томе колико је оптужени заслужује, који је принцип постављен у нашем Казненом Законику — §§ 39. и 40., јер је несумњиво да брато-убица треба да буде строжије кажњен него обичан убица.“

Београдски Апелациони Суд није усвојио ове примедбе Касационог Суда, већ је дао своје противразлоге под бр. 2121 од 31. марта 1927. г. који гласе:

„Родбинска веза између убијеног и оптуженог није предвиђена као нарочита законска дужност, као на пр. родитељска да подржава своју децу и обратно (§ 127. Грађ. Зак.), дужност супруга да се узajамно помажу, а муж уз то да се и стара о издржавању своје жене (§§ 109. и 110 Грађ. Зак.) и т. д., већ само као морална дужност. Те дужности могу бити двојаке и то: дужност брата према брату, и морална дужност у ширем смислу, као дужност поштовања сваког човека у односу према другом човеку, другим речима ова морална дужност у ширем смислу постоји у циљу поштовања живота целог рода људског и као таква санкционисана је у религији: „Љуби ближњег свога као себе самог.“

Морална дужност у ширем и у ужем смислу није санкционисана ни једним позитивним законским прописом, већ је њена примена просто остављена природном и индивидуалном осећању свакога човека, и у колико ће она имати примене код једног човека, зависи од његовог индивидуалног ступња развића.

Напротив, наш Каз. Зак. сматра и предвиђа као отежицу из тач. 4. § 65. Каз. Зак. кад се учињеним делом повреде дужности које су санкционисане самим законом, а о повредама моралних дужности које иначе религија забрањује, не води рачуна, оне су индиферентне за дани случај. Јер ако би се баш у овом конкретном случају оптуженом и ставила на терет повреда моралне дужности у ужем смислу као отежица из наведеног законског прописа, онда би се могло поћи још и даље, па у случају сваког другог убиства, ставити у отежицу тач. 4. § 65. каз. зак. као повреда морална, моралне дужности у ширем смислу, коју је обавезан био поштовати и са етичких и социјалних обзира.

Међутим § 65. тач. 4. Каз. Зак. — који је меродаван за решење спорног питања, када се логички протумачи, онда се долази до закључка да је наш законодавац мислио само на повреду законске дужности и која је освештана и законом, и судском праксом, а никако повреде моралне дужности, која као таква нити је санкционисана законом нити судском праксом.“

Касациони Суд у својој општој седници од 5. априла 1927. г. под Бр. 3659 одбацио је ове противразлоге Београдског Апелационог Суда и нашао да стоје примедбе I. одељења Касационог Суда, јер одговарају закону, а речени противразлози не стоје.

Усвајајући горње примедбе Касационог Суда у смислу § 277-Кр. Суд. Пост. као обавезне, Београдски Апелациони Суд поново је размотрио акта дотичне кривице заједно с пресудом Првостепеног Суда за округ Београдски од 7. II. 1927. г. бр. 4036. па је нашао:

„Да је ова пресуда Првостеп. Суда у погледу оцене о постојању и квалификацији дела, као и оцене доказа о кривичној одговорности оптуженог, као извршиоца овог дела, у свему правилна и на закону основана.

У погледу одмерене казне, пресуда Првостепеног Суда не одговара закону, јер је погрешно првостепени суд што оптуженом приликом одмеравања казне за ово дело није ставио на терет и отежицу из тач. 4. § 65. Каз. Зак. коју оптужени има, јер је убио свога рођеног брата, и тиме повредио једну моралну дужност, која постоји у поштовању родбинских односа основаних нарочито на крвном сродству, као што је овде случај, а без обзира на то што родбинска веза између оптуженог и убијеног није никаквим законским прописом предвиђена као законска дужност, као што је то изречно предвиђено за извесне случаје у §§ 108.—109. Грађ. Зак. Зато се овом пресудом оптуженом ова отежица из тач. 4. § 65. Каз. Зак. има узети у отежицу казне, и казна оптуженом, с обзиром и на ову отежицу има у смислу §§ 39. и 40. Каз. Зак. правилно одмерити и повисити, у чему се пресуда Првостеп. Суда по кривичном делу има преиначити.“

Са речених разлога Београдски Апелациони Суд својом пресудом од 12. априла 1927. г. Бр. 2486 повисио је казну оптуженом Драгољубу од две на три године робије. Ову пресуду Апелационог Суда оснажио је Касациони Суд својом одлуком од 13. маја 1927. г. бр. 5249 као правилну и на закону основану.

Гледиште Касационог Суда је незаконито, нецелисходно и практички неизводљиво. Незаконито је с тога што се не оснива на закону, јер родбинска веза онаква кавка се појављује у конкретном случају није санкционисана ни једним законским прописом као нарочита законска дужност за чије би се повреде могле надовезивати њеће кривично-правне последице. То је констатовано и сам Касациони Суд и та је констатација потпуно на своме месту, али је непојмљиво како је после такве констатације могао извести закључак да повреде родбинских веза основаних на крвном сродству повлаче већу кривично-правну одговорност, кад су повреде такве природе потпуно индиферентне за наш Казнени Законик. Признати с једне стране да извесна чињеница није санкционисана ни једним законским прописом, а с друге тврдити да се за њу морају везивати извесне кривично-правне последице, као што је то овде урадио Касациони Суд, не знаћи ни мање ни више но одрећи сваку важност принципу законитости. Таквим ставом Касациони Суд дао је јасног доказа о томе да он кривично-правне прописе не тумачи ни декларативно, ни рестриктивно, ни екстензивно, него - *самовољно*. А да је свака самовоља опасна, па макар она долазила и од Касационог Суда, није потребно нарочито истицати.

Гледиште Касационог Суда нецелисходно је стога што не одговара обзирима криминалне политике, јер се данас не казни кривично дело, него кривац, па кад се зна да сродникоубице не морају ни по чему представљати већу моралну поквареност и злочиначку склоност, следствено и већу опасност по друштво, него обичне убице, пошто и једни и други могу ово дело (убиство) извршити случајно, у изазваном стању, из освете, из користољубља и т.д., онда нема никаквог разлога са кога би се први принципијелно и увек казнили већом, а други мањом казном, јер такав систем не би одговарао казни као средству за поправљање криваца.

Најзад, становиште Касационог Суда практички је неизводљиво са два разлога. Први се састоји у томе, што ако би се усвојило ово схватање, онда се не би знало до кога степена треба водити рачуна о родбинским односима, јер то ни једним законским прописом није регулисано, те би се по смислу § 55. Срп. Грађ. Зак. („под именом родбине -породице, фамилије- разумевају се претци са свима својима потомцима, били они у заједници или одељени“) морале узимати у обзир и најудаљеније сродничке везе које по схватању друштвене средине треба да уживају извесно поштовање, али о којима законодавац не може и не сме да води рачуна. Узмимо као пример племенску организацију у Црној Гори, где једноплеменци насељавају целокупну судску територију с малим изузетком од по неколико стотина иноплеменика-дошљака, и где су родбинске племенске везе тако јаке, да стоје под особитом заштитом ауторитета друштвене свести. Тамо би по схватању Касационог Суда требало строже казнити једног Васојевића који би убио другог Васојевића из дванаестог колена побочне или праве линије, но кад би тај исти Васојевић убио неког Куча или Морачанина, и то само због тога што би у првом случају били повређени сроднички односи који се по схватањима друштвене средине морају поштовати, како вели Касациони Суд. Да се пак, што тако не може усвојити, јасно је као дан.

Други се разлог састоји у томе, што се не би знало у којој сразмери треба да стоје казне које би се имале изрицати противу братоубице, првобратучедоубице, другобратучедоубице, и т.д., јер повреде најближих и најудаљенијих родбинских веза ни у ком случају не би требало да повлаче једнаку казну, пошто би се то противило духу, карактеру и осећањима нашег народа, јер ближе општинске везе уживају веће поштовање него даљне. Тако казнити братоубицу истом казном којом и неког који је под истим околностима убио каквог сродника из шестог колена, кога он можда нити зна нити познаје, само зато што су и један и други повредили родбинске везе, било би сасвим неупутно, ако не и смешно. Осем тога, у недостатку законског прописа по овом питању и наслањујући се на схватање друштвене средине, морала би се правити разлика између родбинских веза по „млеку“ и по „крви“, јер би повреде родбинских веза по „крви“ морале повлачити оштрију казну од оних које би се имале надовезитвати за повреде родбинских односа основаних на крвном сродству по „млеку“ (женској лози). А све то најбоље доказује колико је погрешно Касациони Суд кад је за своју одлуку нашао ослоња у схватању друштвене средине, које је толико растегљиво и неодређено, да оно ни у ком случају не може служити као основа за пресуду на коју кривичним предметима.

Д-р Илија М. Јелић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Неки нови прилози за историју словенских права.

1. Питање о постанку државног уређења код Словена.

Међу најновијим публикацијама из историје словенских права има радова чији предмет спада у доба пре X века дакле односи се на т. з. првобитно словенско право. Имамо у виду пре свега студију, која је у последње време изашла у познатој Лавовској серији „Историјско-правни споменик“ (уређује проф. Пшемислав Домпковски), а у којој г. Зигмунт Војцеховски, доцент Познањског Универзитета, расправља о политичком уређењу пољских земаља у доба пре Пјастовића.¹⁾

Расправа г. Војцеховског стоји у вези са питањем о постанку пољске државе, које је опет дошло на дневни ред и занима више истраживалаца, од којих једни обнављају неке дотичне старе погледе, а други опет истичу сасвим нове назоре. У прву категорију спадају расправе немачких историчара Холцмана и Шулта, ²⁾ који успостављају и поткрепљују неким новим разликама стару и, као што је изгледало, заборављену теорију најезде.³⁾ У другој правцу иду истраживања проф. Јевгенија Кухарског,⁴⁾ која су га довела до тврђења, да је Пољска већ у VIII веку била једна велика и организована држава, коју је разбио ударац задат од властољубља и продирања Пјаста, те је био удес његових потомака да државу опет склопе и уједине. Баш против овога тврђења Кухарског иступа г. Војцеховски. Своје конструкције Кухарски оснива на податцима т. з. Баварског Географа, тачније на новој интерпертацији тих података, и то на новом читању изворског текста; које писац добија путем нових палеографских конјектура и издавања у извору његовог првобитног састава и потоњих интерполација. Војцеховски марљиво анализира све те манипулације Кухарског и обелодањује да су оне неосноване и самовољне. Због тога Војцеховски одбацује Кухарсков проналазак да су на територији стародавње Пољске била чак два краљевства (regna), чији се један владар тобож именује код Баварског Географа „судија“ (regnum Sutici = Sadka — władey), што се мора сматрати као синоним владара а други — чак „порфиروجенит“ или „порфирофоран“ (regnum

¹⁾ Zygmunt Wojciechowski, Ustrój polityczny ziem polskich w czasach przedpiastowskich, Lwow, 1927. 80 str. (Pamiętnik historyczno-prawny pod redakcją Przemysława Dabkowskiego, tom IV, zeszyt 2).

²⁾ Holzmann, Böhmen und Polen im 10. Jahrhundert, Zeitschrift der Vereinigung für Geschichte Schlesiens, LII, 1—37; Lambert Schulte, Beiträge zur ältesten Geschichte Polens, *ibidem*, 38—57.

³⁾ О теорији најезде, као о једној другој врсти норманске теорије в. мој Увод у историју словенских права, Београд, 1923., с. 85.

⁴⁾ Eugenjusz Kucharski, Polska w zapisce karolinkiej, zwanej niewłasciwie Geografem Bawarskim, Pamiętnik IV Zjazdu historyków polskich. Sekcja II, str. 11. *Истог:* Zapiska karolinska zwana niewłasciwie.. Geografem Bawarskim, Sprawozdania Tow. Nauk. we Lwowie, V.

Zeruiani — Czerwiana — porfyrogenetos — porfyroforos), што несумњиво сведочи о монархији. Сâм Војцеховски узима исти извор („Баварски Географ“) у његовом обичном читању, понуђава га пасусом из привилегије 1086 г. и комбинује са дотичним податцима из Методијевог житија и Описа Германије Краља Алфреда. Субсидиарно искоришћава упоредну грађу Полапских Словена, нарочито Ободрита и Љутића, чија историја пружа низ доста диференцираних података о развијању политичких формација, које претходе постанку државе у правом смислу те речи. На основу тих података Војцеховски констатује у политичкој организацији пољских земаља пре Пјаста етапе, које су се подизале изнад првотних радова, и то: опоље, кољено¹⁾ и племе. Опоље је познато по његовим потоњим заостатцима.²⁾ Кољенска организација показује се у Шлеској и у Балтијском Приморју, а ако се прими позната конструкција о Леху од 805 г., онда може да се констатује и код Пољана, и то код њиховог Гњезнанског кољена; иначе није она ближе позната. Племенска организација појављује се јасније средином IX века, као што је претпоставка, и среће се код Вишњана и Пољана. Ова организација доноси собом кнежевску власт, која већ води државној организацији. Како је баш ова последња постала, о томе пољска историја не пружа податке, те писац повлачи аналогију са Полапским Словенима у чијој се историји види тај процес, који значи борбу два начела: племенске демократије, која је истакла изборног кнеза, и династичког ојачања кнежевског рода са његовим патримониалним (баштинским) присвајањем власти и територије; код Полапских Словена кнежевско начело није одолело примитивној демократији из читавог низа историјских разлога те није ни држава постала; код Пољака је оно одржало победу и довело је постанку државе. Дакле, код Пољака до државе се дошло на један органски начин, те није први пољски владар државног карактера одједном букнуо налик на метеор, као што тврде и на чему се базирају модерне присталице теорије најезде. Одбацујући теорију најезде, Војцеховски ипак не пориче, нормански утицај на првотну државно уређење у Пољској, него признаје, да је нормански утицај постојао и у облику династичких веза између пољских и северних владара и у облику инфилтрације норманског живља у живаљ пољски, али од тако постављеног питања је, вели г. Војцеховски, далеко до теорије најезде у њеном примитивном облику.

Студија г. Војцеховског заслужује нарочиту пажњу како због основане критике сувише рискантних хипотеза Кухарског,

1) Узимамо ову реч по аналогији са хрватским термином (*В. Константин Јиречек*, Историја Срба, превео и допунио *Јован Радонић*, III свеска, Београд, 1923, с. 45) и тако преводимо пољски *szczep*. В. V l a d i m i r M a ž u g a n i ć, Prinosi za hrvatski pravno-povijestni rječnik, sv. koljeno, koljenštinu i bratstvo.

2) *В. Карло Кадлец*, Првобитно словенско право пре X века, мој превод, Београд, 1924. с. 101, 102—103.

тако и у своме позитивном и конструктивном делу. Згодна је и истакнута од Војцеховског мисао да се релативно обилна грађа државотворних недаћа код Полапских и Балтичких Словена искористи за могуће упоредно расветљавање и објашњавање процеса постанка државног уређења код оних Словена, којим је то пошло за руком.

Нови варијант норманске терорије и необичан поглед на време и карактер постанка државе код Источних, или Руских Словена износи пољски научник г. Феликс Конечни у својој великој књизи о историји Русије до средине XV века.¹⁾ О овој књизи требало би да се пише засебно. Књига се појавила 1917 год. те није дакле један новитет на књижевној пијаци. Иако је прошло 10 година, није о тој књизи, уколико је то нама познато, било говора у штампи, те због тога треба да се забележи, јер заслужује пажњу. Пре свега, то је прва историја Русије на пољском језику састављена од правог Пољака, што је важно. Велико интересовање изазива историјско проучавање Русије од стране припадника суседног словенског народа, чије су судбине везане за руски народ трајним и разноликим узајамним односима. Занимљиво је за све, како за Пољаке, тако и за инословенске читаоце. У пољским круговима, чак оним од највећих интелектуалаца, сама је тема наилазила на један оригиналан сусрет. „Да стручно радим на историји источне Европе“, вели г. Конечни, „желео сам већ одавно, кад није још било дотичних стручњака чак ни у Немачкој Царевини. Какав је напредак од тога времена! Тада ми је један од званичних првака пољске науке рекао, да то није никакав предмет за истраживање.“ (V). Нећемо улазити у процењивање те епизоде; слободни смо поздравити пишчеву истрајност у успешном савлађивању предрасуда.²⁾ Писац је пружио дотичну основну књижевност па и изворе; познат је као стручњак за историју, потпуно влада методом и техником историјског истраживања, мисли самостално и обдарен је критичким духом. Пошто је поново прегледао питање о постанку државног уређења код Источних Словена, слика га на један нов и оригиналан начин. Као и старе норманисте, придаје доласку Варјага одлучан значај, али њихову улогу процењује битно друкчије, него што је ма ко раније чинио.

Државна организација, вели г. Конечни, свуда се друштву одједном намеће; тако су почињали сви европски народи, не изумимајући ни Пољаке, нити Енглезе, која два народа имају историју потпуно и право еволуциону. Затим долази друштвена борба за утицај на државу, која борба траје, докле год се не

¹⁾ Dr. Feliks Konieczny, Dzieje Rosyi, tom I (do roku 1449. Warszawa, 1917, XVI+507 str.

²⁾ Подвлачим паралелу између предрасуда, које постоје односно руске и византијске историје, на што сам већ имао прилика да скренем пажњу читалаца. В. Архив за правне и друштв. науке, књ. XI (XXVIII), 1925, с. 69., 163; *Летопис Матице Српске*, књ. 307, св. 1—2, 1926, с. 38—39.

дотера до државе, која се базира на друштву. Цело то западно-европско историјско искуство ништа не вреди за источну Европу. Привидно варјашка периода је једно наметање друштву државног уређења, наметање преко најезде. После пошто се пак ствар ближе испита, види се ипак, да нису Варјаси наметнули друштву никакву организацију, нити сами нису образовали какву државу. Уколико бисмо пак желели да њихову владавину сматрамо као државну страну историјског живота Источног Словенства у тој периоди, онда ћемо доћи до једне непознате на Западу појаве, и то ћемо испољити разилажење друштва и државе. — Варјашка најезда није ништа променила у племенском уређењу Словена, јер нису Варјаси увели код словенског народа уопште никакву организацију. Нису се бавили ни владом, ни администрацијом нити судством над Словенима. Прво су време остајали словенски кнезови, као што су били и под хазарском влашћу. Има словенских кнезова још под Олгом па тек се доцније њихови трагови губе. Под Владимиром није их већ више било. Нису били свргнути насилно, него су ишчезли, пошто су изгубили *raison d'être*. Рјуриковићи су донели међуплеменски мир, престала је дакле борба између племена те није било више разлога за опстанак племенских војсковођа — кнезова. Вођење пак вањских ратова су Варјаси преузели на себе. Давне дружине словенских кнезова су се разишле, па су се делом можда придружиле варјашким дружинама. Није познато, да ли је војна организација народа у десетцима, стотинама и тисућама полазила од словенских кнезова, или је била уређена од Хазара, или је можда била уведена тек од Варјаго-Руса. Под Владимиром и у потоње време сретамо старешине стотина у градовима, а старешина тисуће (тысяцкии) је један толико високи достојанственик, да се у једном случају једно исто лице назива час старешином тисуће час опет кијевским војводом; био је дакле очевидно Рус, т. ј. Варјаг, а не Словенин. — Под хазарском влашћу словенски су племенски кнезови посредовали између туђих властодржаца и словенског народа, — скупљали су данак и т. сл. Варјаго-Руси нису се служили посредништвом домаћих кнезова. Варјашка је дружина била номадска у буквалном смислу те речи. У октобру је ишла у „пољудије“, т. ј. по људима једног одређеног предела, у коме је решила да зимује, те код њих се хранила и њиховим рукама градила чамце. Путем „пољудија“ Варјаси су ступали у непосредне односе са словенским народом мимо домаће кнезове. За наплату данака слали су варјашки кнезови своје властите чиновнике (абедники, тивунџе). Домаћа политичка организација Словена је дакле дотерала до почетка кнежевске власти и на томе је престала, тако да није чак после себе оставила ни традицију. Градови су постојали већ под словенским кнезовима. Пошто је било градова, наравно би било да се претпостави да је било градозиданија и осталих обавеза за чување и издржавање градова. У Пољској се је

одатле развила читава организација и извесна диференциација друштва. Али историјски извори Источног Словенства не садрже никакве податке исте врсте. Изгледа да су прасловенски градови изгубили своју вредност још пре Владимира, изуzeвши неколико градова на Дњепру. У време, кад се је Владимир крстио, није било код Источног Словенства никаквих државних елемената словенских; ствар је била у томе, да ли ће се поново образовати (80—82). Варјази нису на томе радили. Нису имали ма који други политички циљ до освајање Цариграда. Читав њихов рад у словенским земљама има црте свесне и намерне привремености. Нису узећивали средишта за државну организацију, него станице (stationes), — конаке — на своме путу за Цариград или за експедиције на северо-исток за новим данком (42—43, 92, 94). Варјази су били један покретан елемент, који је по својим станицама привремено логорио те није ни намеравао да заснује и организује државу (88). Није дакле било државе ни под Владимиром, нити под Јарославом (88—89). Тек су синови Јарослави ликвидирали стару варјашку политику, која је од Русије начинила само „пут за Грчку“ (112). Носилац државне идеје била је црква (92, 101, 108—109), баш која је импортовала из Византије идеју монархије (119). Византијски утицаји у правцу формирања државних појмова слабо су се манифестовали под Јарославом, а после његове смрти опет су ишчезли и нису за собом оставили ни трага (122). Ипак је син Јарослава Изјаслов био свестан монархијске идеје и под његовом владом почела је државна организација, која се огледа у другој редакцији Руске Правде (131). Наставља државну идеју Владимир Мономах (145) и Свјатопук II (147—148); још је јача била државна идеја код Андреја Богољубског, а није довела до дефинитивног образовања државе због недостатка потребне моћи (188), све то сам писац бележи, али лако се то заборавља те опет тврди, да после смрти Всеволода „Великог Гнезда“ (1212 г.) није било ни трага државе (225). Тек средином XIII века у време Александра Невског и Данила Галичког решило се питање о формацији државе код источних Словена, обелоданило се да ће се држава створити у Северној Русији али по угледу Монголске државе, а да је Јужна Русија намењена за организовани политички живот под утицајем и влашћу Пољске државе (278).

Потпуно негирање државотворних функција Варјага потиче из методолошке погрешке пишчеве, и то из неправилног односа његовог према изворима. Постоје два дотична извора—, летописи и Руска Правда. Летописи руски, као што и стародавне хронике ма које земље, бележе догађаје, а не описују политичко стање. Само поводом појединих догађаја пружају неке податке и о политичком стању. Писац иначе зна за тај фрагментарни и чак ситнички карактер стародавних летописа (131-132), зна, али неће да води о томе рачуна, тако да из фраг-

ментарног карактера дотичних летописних података изводи одсуство политичке организације. Требало би да писцу дође у помоћ Руска Правда, али није до тога дошло опет због погрешног односа пишевог према том другом извору. У редакцијама Руске Правде писац не види развитак правне и политичке организације, него растављене делове и чак усамљене правне споменике, које интерпретира одвојено и самовољно (122,130,287). Не треба се дакле чудити да је при таквом искоришћавању извора писац добио не слику политичког живота дотичног доба, него једно празно место, али треба имати у виду да није ту кривица извора, него истраживаоца. Његови погледи нису у стању да промене стварно стање. Поред свих погрешака ипак писац има једну заслугу, а то је да је подвукао државотворни карактер византијског утицаја, који се иначе истиче на прво место услед истраживачких радова Н. П. Кондакова и М. И. Ростовцева. У стварању државне организације код источних Словена суделовали су њихове домаће племенске установе, хазарски и ини степски утицаји, варјашка најезда и инфилтрација византијске културе.

2. Питање о прасловенској аграрној општини и о задрузи.

У књижевности последњег времена претреса се једно важно за првобитно словенско право питање, и то питање о аграрној општини. Нову светлост на то питање бацају византолошке студије. Ствар је у томе, што је сеоска општина постојала и у Византији¹⁾. Њеним истраживањем нарочито су се бавили руски научници, при томе толико истакнути византолози, као што су академици В. Г. Васиљевски²⁾ и Ф. И. Успенски³⁾. Обојица су за карактерну црту аграрног уређења у Византији признавали сеоску општину, коју су сматрали као потпуно аналогичну словенској сеоској општини са периодичном деобом земље и са условним привременим уживањем „ждреба“ (парцела) од стране појединих кућа. Сам је постанак византијске сеоске општине био по њиховом мишљењу проузрочен сеобом словенских народа, који су се од почетка VII века уливали великим масама у пределе Византијског Царства. Аграрно уређење, које се је створило под њиховим утицајем, било је противно аграрном поретку Рима, који се огледа у *Corpus iuris civilis* и потоњем грчко-римском законодавству, које је на њему базирало. То ново словено-византијско аграрно уређење је за себе нашло израз у *Νῆμος Γεωργικὸς* који је постао под Исавријском династијом.

1) В. Г. В. Вернадскій, Замѣтки о византијской крестьянской общинѣ, Ученыя Записки, основанія Русской Учебной Коллегіей въ Прагѣ, томъ I, выпускъ II 1924 г.

2) В. Г. Васиљевскій, Законодательство иконоборцевъ, Журн. Мин. Нар. Просв., 1878 г., ч. 200, и Материалы для внутренней исторіи Византийскаго государства, Журн. Мин. Нар. Просв. 1879 г., ч. 202 и 1880 г. ч. 210.

3) О. И. Успенскій, Къ исторіи крестьянскаго землевладѣнія въ Византии, Журн. Мин. Нар. Просв., 1883 г., ч. 225.

Наведене погледе руских истраживалаца потпуно дели и познати немачки историк византијског права Цахарије.¹⁾ Против тога погледа иступио је потоњи истраживалац византијских аграрних односа руски научник Б. А. Панченко са специјалном монографијом о сељачкој својини у Византији.²⁾ Панченко је дошао до закључка, да је у основу византијског аграрног уређења лежала индивидуална својина сељака, тако да се аграрни поредак у Византији појављује као право продужење и даљи развитак римског аграрног уређења. Да је у Византији постојала сеоска општина, то Панченко потпуно пориче. У тој контроверзи питање је остајало нерешено и колебало се. Један излаз из противречности, које једна другу узајамно искључују, даје се у новом раду једног младог руског византолога Г. А. Острогорског о византијској пореској уредби.³⁾ Тако г. Острогорски назива расправу анонимног византијског писца о наплати пореза; та је расправа дошла до нас у рукопису, који се налази у Библиотеци Св. Марка у Млецима (gr. Fondo antico cod. 173) и био је 1915 г. наштампан од американског научника Ешбернера (W. Ashburner) у 35. свесци *Journal of Hellenic Studies*. За време, које је протекло од издања, није наведени докуменат био у науци искоришћен, те прво истраживање о њему даје нама г. Острогорски. Писац пре свега установљава време, кад је расправа били састављена, признајући да је то било за владе цара Константина Порфиrogenита, па затим обрађује дукоменат са стране његове садржине и то са два гледишта, — са гледишта система и технике опорезивања, која се у расправи излажу, и са гледишта аграрног уређења, у појединости сељачког земљишног поседа, на које се дотични порески систем наслања. Слика сељачког земљишног поседа, баш који нас занима, изгледа овако. Сељаци имају на земљишту индивидуалну својину. У колико живе не на усамљеним мајурима (*ιδιόστατο*), него у једном селу, сачињавају једну општину (*ἡ βμάς*, *ἡ ἀνακοινωνση*, *ἡ μετροσία*). Али није то једна аграрна општина са периодичким деобама на „ждребе“ (парцеле), него пореска општина, т. ј. порески округ (*βπάταρη*), који је уведен у један катастар, плаћа једну општу своту пореза (*πίφα*) и везан је међусобним заједничавњем односно пореске плате. То пак међусобно зајамчавање није било прихваћено од дошлих Словена, него се је развило самостално из домаћег „алиленгија“ (*ἀλληλέγγυον*), којим се именом називао законски прописан поредак, према коме се земљишта напуштена од насељеника

1) К. Е. Zachariae von Lingenthal, *Geschichte des griechisch-römischen Rechts*, 3. Aufl., Berlin, 1892.

2) Б. А. Панченко, *Крестъянская собственность въ Византiи*, Извѣстiя Русскаго Археологическаго Института въ Константинополѣ, том. IX, 1904 г.

3) Г. А. Острогорскiй, *Византiйскiй падатной уставъ*, Recueil d'études dédiées à la mémoire de N. P. Kondakov, Prague, *Seminarium Kondakovianum*, 1926, p. 109—124.

принудно предавала суседима те на њих се накнадно наметала обавеза да плаћају за та земљишта порез.

Нова студија г. Острогорског доноси важне резултате и за историју византијског, и за историју словенских права. У историји византијског права она руши хипотезу о рецепцији словенске аграрне општине, а од старе школе у историји словенских права одузима један важан доказ за постојање неког самоноклог словенског аграрног комунизма и то његову експансију у пределима Византијског Царства.¹⁾ Намерно истичемо стару школу, јер баш и она мора имати у виду, кад г. Острогорски говори, да се словенска аграрна општина карактерише периодичним деобама земљишта. Такве су деобе биле констатоване у великоруској аграрној општини („мир“) и признате за исконску прасловенску установу, која се одржала у Великој Русији од памтивека. Потоња пак су истраживања показала, да су периодичне деобе земљишта постале у Великој Русији тек врло касно и то у XVIII веку, а под утицајем пореске политике царевинске владе.²⁾

У вези са студијом г. Острогорског интересантно је забележити да без сумње пореског карактера је и она српска сеоска општина, која се огледа у чл. 67. Законика Цара Стефана Душана, који гласи: „Отроци и меропси који седе заједно у једном селу, свака плаћа која приходи, да плаћају сви заједно на људи; како плату плаћају и работу работају, тако-зи земљу да држе.“

Приврженици мисли о рецепцији о словенског аграрног права у Византији нарочито се увек позивају на Земљораднички Закон (Νόμος Γεωργικός), коме приписују несумњиво словенско порекло. Ево у последње време подиже се сумња баш о словенском пореклу Земљорадничког Закона. Покренуо је дотично питање проф. Георгије Вернадски у својој интересантној студији о пореклу византијског Земљорадничког Закона.³⁾ Није то узалуд, вели г. Вернадски, што се Земљораднички Закон приписује цару Јустијану, јер је он у самој ствари постао под царом Јустијаном, али не Великом, него Другим. кога су називали Ринотметом, и спада у његову прву владу, која је трајала 685—695г.г. Није Земљораднички Закон био једна самоникла грчко-византијска творевина, него резултат туђих утицаја, чамо не словенских, него хеленистичко-египатских, а које су утицаје донели емигранти из Сирије и Египта протерани из своје домовине од муслиманске навале. Стручни ви-

1) То мора да донесе неко разочарење г. Јеврему Герасимовићу, који полаже велику наду у испољавање утицаја словенског права на византијско право (в. Старо српско право, 1925, с. 17. пр. 1).

2) В. Сборникъ Мин. Русск. Историч. Общества, томъ 123-и, СПб. 1907 г., предисловіе В. И..

3) Georges Vernadskij, Sur les origines de la Loi agraire byzantine (Νόμος Γεωργικός) Byzantion, Revue internationale des études byzantines, tome II, Paris-Liège, p. 169—180.

зантолози имају да реше да ли је хипотеза г. Вернадског утемељана као што треба и да ли се мора примити за историјску истину. Свакако оно, што је г. Вернадски изнео, показује, да су прилике и узроци, који су изазвали појаву Земљорадничког Закона, компликованији, него што се досада мислило, и да су аграрни односи дотичног типа својствени не само Словенима него и другим народима на истом ступњу развитка. Питање о сеоској општини код Словена мора да се отргне племенске искључивости и да се пренесе на објективно опште историјско тло, као што се то већ десило са задругом.

О задрузи пружа нове податке проф. Пшемислав Домпковски у својој студији о привредним односима у Галичкој земљи у XV веку.¹⁾ Задруга је тамо постојала поред индивидуалне земљишне својине, па према томе није била изузетна, него још и доста честа појава. У етнографском погледу скреће се код домородаца Руса чешће, него код Пољака, који су били дошљаци²⁾. У сталешком погледу проширена је у свима друштвеним слојевима, и то како код сељака, тако и код шљахте, при томе не само мале, него и велике. Последња околност је од нарочитог интереса за историју српског права у којој је задруга или „кућа“ према терминологији Душанова Законика вредила и за властелу (в. Архив за правне и друштв. науке, књ. XI (XXVIII), 1925. г., с. 487.)

Д-р Теодор Тарановски.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Bertrand Nogaro: Finances et Politique. 223 str. Paris 1927. Giard.

Већ сам наслов ове књиге довољан је да ода својства њенога писца, који је истовремено стручњак у финансијама и активни политичар. Г. Н. је народни посланик, радикал-социјалиста, који се истакао у својој партији, искоришћујући своју спремну професора економских наука (на Университету у Паризу), одличним познавањем оних замршених проблема из области монетарне и финансиске политике, с којима се у коштац ухватио француски Парламенат у својој последњој легислатури. Према томе и горња публикација — која представља један скуп раније већ објављених појединачних чланака — само је литерарна

1) *Przemysław Dąbrowski, Stosunki gospodarcze ziemi Malickiej w XV wieku, Lwow, 1927, 59 str.* (— *Pamiętnik Historyczno-prawny, tom III, zeszyt 4*), о задрузи стр. 30—33.

2) О миграцији пољске шљахте у Галичку (Црвену) Русију в. студију г. Домпковског у Споменници Осваљда Балцера (*Księga pamiętkowa ku czci Oswalda Balzera, 1925, tom I. str. 183—225*). О Балцеровој Споменници в. мој приказ у Летопису Матице Српске, књ. 312, св. 1, с. 162—165.

форма научно-политичке каријере г. Ногароа, за последње три године.

Аутор је познат у научној литератури са свога теоретисања о новцу и његовим феноменима па је овим питањима, природно, посветио највећи део својих чланака и у овој књизи. Новчана питања којима се бави јесу сва она, интересантна у највећој мери, која се појављују при обољењима у финансијама, ма које савремене државе. Г. Н. се бави патологијом новца у француској. Стога је за свакога економичара од интереса његов суд о проблемима као што су: инфлација и пораст цена; вредност франка; однос индекса цена према курсу новца; питање девалоризације и т. д. Али Г. Н. је и најжешћи поборник хитне *стабилизације* франка. Она је за њега не само предуслов прецизног буџетског предвиђања, већ је за њега она једина којом се може спречити даља инфлација и државна каса довести у *status quo ante*. Овај свој сан — стабилизацију — по њему влада може постићи оном истом мером, којом су се, у приликама сличним данашњим у Француској, послужиле неколике државе (међу овима и Енглеска са Белгијом, после рата): оснивањем „gold exchange standard-a.“

Основни услов стабилизације јесте конвертибилитет папирног новца у злато. Међутим, за стабилизацију није главно да злато циркулише слободно у државним границама — без тога се апсолутно може — већ да се папирни новац, по једном утврђеном курсу, може заменити златом ради плаћања у иностранству. „Искуство је доказало, вели Г. Н., да када се новчанице конвертују златом по једној утврђеној стопи, курс се новца стабилизује, а папирни новац у држави размењује се за злато по једној непроменљивој стопи.“ То просто речено значи: Француска Банка имала би да за потребе доказаног плаћања у иностранству лиферује, по утврђеној стопи, злато из својих трезора или стабилне девизе, које су равне злату (доларе, ливре стерлинга и т. д.). Банка пак, са својих 4 милијарде зл. фр. могла би да обезбеди конвертибилитет за неких 20 милијарди папирних фр., што представља око 40% целокупне папирне циркулације.

Низ чланака (цео трећи део) намењен је одбрани стабилизације од напада да она води порасту индекса цена, беспослици радништва и т. д. Служећи се доказима из земаља које су већ спровеле стабилизацију (Чехословачка, Енглеска, Немачка, Аустрија) писцу није тешко да паралише ударце противника стабилизације и да доведе читаоца до уверења да се „на нестабилном новцу не могу подићи стабилне финансије.“

У оном делу своје књиге, који се односи на финансијске проблеме савремене Француске, писац је мање оригиналан, па ипак није неинтересантан у аргументима које износи противу тезе левичарских партија односно лечења оболелих финансија путем брзе амортизације државних дугова. Г. Ногаро не негира потребу амортизације, којом ће се зауставити инфлација; која

ће вратити вредност француској ренти и франку. Он јој признаје, донекле, и утицај (психолошки) на поправку новчаног курса. Али противу чега се он буни, то је начин амортизације. И Енглесака после рата приступила је амортизацији дугова, служећи се при томе једним *нормалним методом* који се састојао у јачем стезању порескога завртња, и увођењу већих пореских стопа. Међутим, шта предлажу француске левичарске странке? Једну хируршку методу у финансијама: порез на капитал. У амортизацији овим порезом социјалисте једино виде спас. Г. Ногаро у томе види само један нов метод у старом пореском арсеналу. Порез на капитал или би изазвао нову инфлацију, или би се претворио у порез на *принос* од имовине, који би могао бити наплаћен само у роковима, а то већ није оно што „хируршко“ од ове мере социјалисте захтевају. Стога писац одбацује овакву амортизацију и предлаже тип енглеске.

Према Г. Н. у решавању финансиског проблема у Француској јављају се две струје. По једној спас финансија лежи у новим порезима (у првом реду у порези на капитал), у дефлацији, у принудној консолидацији летећих дугова и у наглој амортизацији консолидовања. По другој — коју и писац заступа — најпре треба постићи стабилизацију франка, после чега би дошло добровољно консолидовање дугова.

Као што се види писац, као монетариста, сав финансиски проблем своди на проблем новца, стога и ова збирка чланака у првом реду треба да задовољи интересовање оних који се баве новчаним питањима код нас, а специјално стабилизацијом, која је за нас питање блиске будућности.

Ово делце, и ако се појавило у добу књижевне инфлације о привредним питањима у Француској, од интереса ће бити за све оне који с нестрпљењем очекују резултате од срећног јединства теорије и праксе.

Д-р Ј. Ловчевић.

Б Е Л Е Ш К Е

D-r Rayko Djermanovitch: Le traité de Versailles et les matières premières. У Паризу, у издању Jouve et Cie Editeurs, изишла је, недавно, ова докторска теза. Полазна тачка ове тезе јесте идеја, да је савремена међународна политика нераздвојно везана за међународне економске проблеме. Савремени међународни односи између великих сила не одређују се више чисто политичким мотивима, и због тога се ти односи, са искључиво политичког гледишта, не могу више ни изучавати. Раније, чисто економски про-

блеми нису имали одлучујућу важност у међународним питањима. Државна радња ограничавала се, раније, само на војну и правну мисију, на држање правног поретка споља и изнутра. Отуда и долази чињеница, да су се сви ранији велики међународни уговори бавили, готово искључиво, решавањем чисто политичких питања (Вестфалски Мир, Бечки Конгрес, Берлински Конгрес и т. д.). Са економским и социјалним развитком друштва, међутим, држава добија културну и економску мисију, и због тога, у међународним односима, она узима на себе, поред

карактера једног сувереног политичког субјекта, и карактер једне засебне економске јединице. И отуда, данас, нема веће заблуде — како то и г. Пол-Бонкур каже — од оне, да је међународна политика нераздвојна од економије. Та веза између међународне политике и економије данас је, шта више, тако јака, да се може казати, да ће се политичка пацификација света моћи постићи тек на основу економске пацификације држава, а први корак ка овој био би рационална и сразмерна расподела индустријских сировина међу индустријским земљама. Са гледишта научне методе и класификације, ово значи да ће Међународно Право, у поље својих изучавања, поред појмова из Државнога Права, имати, све више, да уноси и основне појмове из Економских Наука, а нарочито из Науке о Финансијама, — и да ће се, у будућности, као једна специјална дисциплина, имати изградити једно Међународно Финансиско Право.

Разумљиво је, са гледишта ових идеја, да Версајски Уговор о Миру од 1919. г., прогивно свима ранијим уговорима те врсте, садржи једну масу одредаба чисто економске природе због чега је он произвео не само знатне територијалне и политичке, већ и знатне економске промене у међународној констелацији светских сила. И полазећи од ових идеја, г. Рајко Ђермановић је своју тезу посветио изучавању економских последица Версајског Уговора, а нарочито изучавању промена које је тај Уговор произвео у светској продукцији трију најважнијих и најпотребнијих индустријских сировина: угљена, гвожђа и поташе, обротивши, при томе, специјалну пажњу на француско-немачки металуршки проблем. У великом, врло документованом, стручном и прецизном делу, писац је, најпре, изложио како је проблем сировина био постављен пре рата, па је, затим, изнео разне солуције које су, за решење тога проблема, биле изложене пре Версајског Уговора, и најзад је изложио и прокоментарисао економске и финансиске одредбе Версајског Уговора као и њихове последице за проблем сировина. Ово дело је, свакако, једна од најбољих наших теза датих, после рата, на страни. Тези је написао предговор чувени адвокат, политичар и парламентарцац, делегат Француске у Друштву Народа, г. Пол-Бонкур,

што такође сведочи о њеној стручној вредности и савременом интересу. Штета је, само, што у тези има релативно мало самог теориског излагања проблема.

Ст. Пр.

Конгрес правника. — Због расписаних избора за народне посланике Конгрес правника у Сарајеву одржаће се 3, 4 и 5, октобра ове год. а не 16, 17 и 18. септембра како је то било раније јављено.

Пријаве за Конгрес примају се до 5. јула ове г. закључно.

Чланови плаћају 10.— дин. улога за Удружење Правника, 60.— (државни чиновници) односно 120.— (правници слободне професије) чланарине за Конгрес и 20.— дин. за I. део Сарајевске Споменнице.

Чланови уживају исте повластице на жељезницама као и прошлих година.

Предузети су кораци да се добију повластице за возњу на поморским лађама. О резултату ових корака биће сви чланови благовремено обавештени.

Мјесећник. Glasilo Pravničkoga Društva. Urednici: D-r Edo Lovrić i D-r Ivo Politeo. Zagreb, 1927, god. LIII, br. 1—6.

У првих шест свезака за 1927 „Мјесећник“ је објавио, поред осталог стручног и занимљивог материјала, и ове чланке и расправе:

D-r Josip Šilović, Prikaz najglavnijih pitanja općega dijela naše i Česloslovačke osnove kaznenoga zakona; D-r Josip Mudrovčić, Valorizacija; D-r Albert Predosević, Bianco-mjenica; D-r Juraj Androssy, Kritički pogledi na teoriju o narodnoj suverenosti; D-r Josip Mudrovčić, Preboj uopće i u stečaju napose; D-r Ladislav Polić, O novom projektu zakona o upravi i samoupravi gradova.

Годишња претплата на „Мјесећник“ је 120 дин. (за ђаке и државне чиновнике изузетно 60 дин.) и шаље се на адресу: Zagreb, Dalmatinska 4a.

НОВЕ КЊИГЕ

Teodor Taranowski, Historja prawopoludniowo - slowianskiego (najnowsze publikacje), [Lwów, 1927. — 88. str. (Pamiętnik historyczno-prawny pod redakcją Przemysława Dąbkowskiego, tom III, zeszyt 5)].

Dr. Mihajlo Zobkow, senatski predsed. Vrhovnog Suda u Sarajevu, **Pravo preče kupnje u otomansko-bosanskom zakonodavstvu**. (Sarajevo, 1926. str. 47., cena ?. U komisioj nakladi knjižare J. Studničkega i Druga.)

Prof. D-r Metod Dolenc, Zdravniška tajnost v kazenskem pravu. (Ljubljana, 1927, str. 42, cena ? Posebni odtisek iz „Slovenskega Pravnika“).

Prof. D-r Metod Dolenc, Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev. (Maribor, 1927, str. 45, cena ? Ponatis iz „Časopisa za zgodovino in narodopisje“).

Sava Moyitch, Le parlement économique. Etude politique et juridique. [Paris, 1927, str. 146. (докторска теза.)]

Д-р Валтазар Божишић, Правни чланци и расправе. Књига прва. (Београд, 1927, стр. 202, цена ? 22 св. „Библиотеке за правне и друштвене науке“. Издање књижаре Геце Кона.)

Prof. D-r Metod Dolenz, Grundzüge des jugoslawischen Pressrechtes. (Sonderabdruck aus „Ostrecht“ — Berlin.)

Izveštaj sa Ljubljanskog Sastanka Univerzitetskog Udruženja Srba, Hrvata i Slovenaca za Ligu Naroda (11—12 Decembra 1926 god.) Procès — Verbaux et Décisions de l'Assemblée de Ljubljana du Groupement des Serbes, Croates et Slovènes pour la S. D. N. (11—12 Décembre 1926). (Београд, 1927, стр. 50. Издање Универс. Удружења С. Х. С. за Л. Н.)

Т. Г. Масарик. Зборник. Приредила Југословенско-Чехословачка Лига у Београду. Редиговао *Д-р Драгутин Прохаска*. (Београд—Праг, 1927, стр. 283, цена ? Издање књижаре С. Б. Цвијановића — Акциона спољност „Orbis.“)

Рафаел-Жорж Леви, члан Института, **Увођење у финансије**. Пре-вео *Драг. Стевановић*. (Београд, 1927, стр. цена ? Издање књижаре „Напредак“).

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Университета